

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (FARS DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

117555

AHMEDİ'NİN FARŞA ESERLERİ
TENKİTLİ METİN-İNCELEME-TERCÜME VE İNDEKS

DOKTORA TEZİ

Ali TEMİZEL

117555

TC. YÜKSEK ÖĞRETİM ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANKARA - 2002

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (FARS DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

**AHMEDİ'NİN FARŞÇA ESERLERİ
TENKİTLİ METİN-İNCELEME-TERCÜME VE İNDEKS**

DOKTORA TEZİ

Ali TEMİZEL

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Abdüsselam BİLGİN

ANKARA - 2002

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (FARS DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

AHMEDİ'NİN FARŞÇA ESERLERİ
TENKİTLİ METİN-İNCELEME-TERCÜME VE İNDEKS

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Abdüsselam BİLGEN

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı:

1- Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK

2- Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU

3- Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK

4- Doç. Dr. Abdüsselam BİLGEN

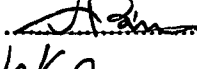
5- Doç. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ

İmza

Tez Sınav Tarihi: 10./10/2002

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII-XI
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	XII-XIII
KISALTMALAR	XIV
BİBLİYOGRAFYA VE DİĞER KISALTMALAR	XV-XXVI
ÖZET	XXVII-XXVIII
SUMMARY.....	XXIX-XXX
GİRİŞ	1- 36
Ahmedî'nin hayatı ve eserleri	2
a. Hayatı	2- 5
b. Eserleri	5- 12
Bedâyi'ü's-sihr fî şanâyi'î'ş-şî'r, Mirkâtu'l-edeb, Mizânu'l-edeb ve Mi'yâru'l-edeb'in konuları hakkında yapılan bazı çalışmalar	12
a. Bedâyi'ü's-sihr fî şanâyi'î'ş-şî'r	13-20
b. Mirkâtu'l-edeb	20-29
c. Mizânu'l-edeb	29-31
d. Mi'yâru'l-edeb	32-36
A. BİRİNCİ BÖLÜM	
BİRİNCİ KİTAP	
BEDÂYİ'Ü'S-SİHR Fİ ŞANÂYİ'İ'Ş-Şİ'R	38-202
I. Bedâyi'ü's-sihr fî şanâyi'î'ş-şî'r'in nüshaları	39-42
II. Bedâyi'ü's-sihr fî şanâyi'î'ş-şî'r'in nüshalarının imla özellikleri ve sunulan metnin üzerinde yapılan değişiklikler	42-45
III. Bedâyi'ü's-sihr fî şanâyi'î'ş-şî'r'in yazılışı	45-47

IV. Bedāyi'ü's-sihr fi şanāyi'î'ş-şi'r'in tertibi	47-50
V. Sunulan metnin hazırlanmasında izlenen yöntem	50-51
VI. Bedāyi'ü's-sihr fi şanāyi'î'ş-şi'r'in Türkçe tercümesi	52-202

İKİNCİ KİTAP

MİRKĀTU'L-EDEB	203-254
I. Mirkātu'l-edeb'in nüshaları	204-214
II. Mirkātu'l-edeb'in nüshalarının imla özellikleri ve sunulan metnin üzerinde yapılan değişiklikler	214-215
III. Mirkātu'l-edeb'in yazılışı	216-217
IV. Mirkātu'l-edeb'in tertibi	217-221
V. Sunulan metnin hazırlanmasında izlenen yöntem	221-223
VI. Mirkātu'l-edeb'in Arapça-Farsça-Türkçe indeksi	223-225
VII. Mirkātu'l-edeb'in tercüme ve açıklamaları	226-254

ÜÇÜNCÜ KİTAP

MİZĀNU'L-EDEB	255-287
I. Mîzānu'l-edeb'in nüshası ve tavsifi	256-257
II. Mîzānu'l-edeb'in imla özellikleri ve sunulan metin üzerinde yapılan değişiklikler	257-258
III. Mîzānu'l-edeb'in yazılışı	258-260
IV. Mîzānu'l-edeb'in tertibi	260-261
V. Sunulan metnin hazırlanmasında izlenen yöntem	262
VI. Mîzānu'l edeb'in Türkçe tercümesi	263-287

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Mİ'YĀRU'L-EDEB	288-326
I. Mi'yāru'l-edeb'in nüshası ve tavsifi	289-290
II. Mi'yāru'l-edeb'in nüshasının imla özellikleri ve sunulan metnin üzerinde yapılan değişiklikler	290-291

III. Mi'yāru'l-edeb'in yazılışı	292-293
IV. Mi'yāru'l-edeb'in tertibi	293-295
V. Sunulan metnin hazırlanmasında izlenen yöntem	295-296
VI. Mi'yāru'l-edeb'in Türkçe tercümesi	297-326
SONUÇ	327-328
GENEL İNDEKS	329-366
EKLER	367-379
B. İKİNCİ BÖLÜM (FARŞA METİNLER)	1-369

ÖNSÖZ

"Aḥmedî'nin Farsça Eserleri- tenkitli metin-inceleme-tercüme ve indeks" başlıklı bu çalışma, XIV. yüzyıl büyük Türk şairi, bilim adamı, devlet adamı, tarih yazarı ve hekimlerinden Aḥmedî'nin "Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'i'ş-şi'r", "Mirḳātu'l-edeb", "Mizānu'l-edeb" ve "Mi'yāru'l-edeb" isimli dört Farsça eserinin tenkitli metninden, incelemesinden, Türkçe'ye tercümesinden ve indeksinin hazırlanmasından oluşmaktadır. Çalışmamızın amacı büyük Türk şairi Aḥmedî'nin bu güne kadar üzerinde çalışılmayan, sırasıyla "edebi sanatlar", "Arapça-Farsça manzum sözlük", "Arapça sarf" ve "Arapça nahiv" konusundaki önemli dört Farsça eserini genelde bilim dünyasına ve özelde Türk bilim çevrelerinin hizmetine sunmak ve tanıtmaktır.

Bu dört eseri içeren çalışma giriş bölümünden sonra herbiri dört ayrı kitaba ayrılan iki ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Aḥmedî'nin hayatı, eserleri ve çalışmamızdaki dört eserin konuları ile ilgili olarak Aḥmedî'nin yaşadığı döneme kadar yapılan kimi çalışmalar hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Aḥmedî'nin hayatı ve eserleri çalışma projemizin dışında olduğu için bunlara kısaca değinilmiştir.

A. Birinci bölümde sırasıyla şunlara yer verilmiştir:

Birinci kitapta: "Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'i'ş-şi'r" adlı eserin Konya Mevlana Müzesi Ktp.den ve Tahran Millî Ktp.den olmak üzere iki nüshası tespit edildi ve sunulan metnin hazırlanmasında bu nüshalardan yararlanıldı. "Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'i'ş-şi'r" in nüshaları ve tavsifleri, nüshalarının imla

özellikleri ve hazırlanan metnin imla özellikleri, yazılışı, tertibi, sunulan metnin hazırlanmasında izlenen yöntem ve Türkçe tercümesi sunuldu. Eserdeki Arapça ibareler harekelendi. Tüm Arapça ve Farsça beyitlerin bahirleri metin kısmında ( ) içerisinde yazıldı. Metin kısmında tarafımızdan yapılan ilaveler [ ] ile gösterildi. Eserin te'lifinde yararlanılan kaynaklar Türkçe Tercüme kısmında ilgili yerlerin dipnotlarında verildi. Çalışmamızda Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesindeki nüsha "K" ve Tahran Millî Kütüphanesindeki nüsha "T" harfiyle gösterildi. Aynı nüshaların haşiyelerindeki bilgiler hazırlanan metne alınırken (K) ve (T) işaretleri kullanıldı. Türkçe tercüme kısmında diğer edebî sanatlarla ilgili eserlerde geçen ve en yaygın kullanılan orjinal terimlerin tercih edilmesine çalışıldı ve bu tercümede konularla ilgili bazı açıklamalar dipnotta yazıldı. Tercüme kısmında gerekli olan bazı Arapça ve Farsça örnekler aynen aktarıldı ve bu örneklerin Türkçeleri dipnotta verildi. Türkçe tercüme kısmında konularla ilgili örneklerin altları çizildi. Eğer örnekteki tüm kelimeler veya örnek olan cümleler baştan sona direkt konuyla ilgiliyse ya da verilen örnek yine metin içinde izah ediliyorsa yahut verilen örneğin tamamı hatt ile ilgiliyse bu tür örneklerin altları çizilmedi.

İkinci kitapta: Çalışmamızın ikinci eseri olan Mirkâtu'l-edeb yer almaktadır. Mirkâtu'l-edeb'in sekiz nüshası tespit edildi ve bunların altı nüshasından yararlanarak sunulan metin hazırlandı. Tespit edilen sekiz nüsha şunlardır:

1. Konya Mevlana Müzesi Ktp. İhtisas, nr. 2524/2
2. TSMK, Ahmed III, nr. 2732/4
3. TDK Ktp. Yz. A 499/1
4. TDK Ktp., Yz. A 163
5. Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Paşa, nr. 644/1

5. Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Paşa, nr. 644/1
6. Manisa İl Halk Ktp. Genel, nr. 2848
7. Süleymaniye Ktp. Şazeli, nr. 147/6
8. İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Ktp. nr. 3923

Bu nüshaların TDK Ktp., Yz. A 163 ve İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Ktp. nr. 3923'de yer alan nüshalarından yararlanılmadı. Yararlandığımız Konya Mevlânâ Ktp. nüshası **K** harfiyle ve haşiyesindeki bilgiler (**K**) işaretiyle; TSMK, Ahmed III'deki nüsha **A** harfiyle ve haşiyesindeki bilgiler (**A**) işaretiyle, TDK Ktp. Yz. A 499/1'deki nüsha **D** harfiyle ve haşiyesindeki bilgiler (**D**) işaretiyle, Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Paşa'daki nüsha **L** harfiyle ve haşiyesindeki bilgiler (**L**) işaretiyle, Manisa İl Halk Ktp. nüshası **M** harfiyle ve haşiyesindeki bilgiler (**M**) işaretiyle, Süleymaniye Ktp. Şazeli nüshası **Ş** harfiyle ve haşiyesindeki bilgiler (**Ş**) işaretiyle gösterildi.

Bu kısımda "Mirķātu'l-edeb" in nüshaları ve nüsha tavsifleri, nüshalarının imla özellikleri ve hazırlanan metin üzerinde yapılan değişiklikler, yazılışı, tertibi, sunulan metnin hazırlanmasında izlenen yöntem, Mirķātu'l-edeb'in Arapça-Farsça-Türkçe indekisinin hazırlanmasında uygulanan yöntem ve Mirķātu'l-edeb'in Türkçe açıklamaları yer almaktadır. Bu Mirķātu'l-edeb'in Türkçe açıklamaları bölümünde, eserin gerek lügat kısmında gerekse lügat kısmının sonunda yer alan bölümde lügat özelliği taşımayan beyitler Türkçe'ye tercüme edildi ve mensur ve manzum mukaddimelerin Türkçe tercümelerinden sonra, "Mirķātu'l-edeb'de kendisinde lügat amaçlı kelime bulunmayan beyitlerin tercümesi" başlığı altında metindeki beyit numaralarıyla aynı olarak yazıldı. Lügat özelliği taşımayan bu beyitler ve içerdiği konularla ilgili açıklamalar yine Türkçe tercümelerinin dipnotlarında verildi.

Üçüncü kitapta: Konya Mevlânâ Müzesi Ktp.'de tek nüshasını tespit edebildiğimiz "Mîzānu'l-edeb" başlıklı eserin nüshası ve nüsha tavsifi, nüshanın imla özelliği ve hazırlanan metin üzerinde yapılan değişiklikler, yazılışı, tertibi, sunulan metnin hazırlanmasında izlenen yöntem ve Türkçe tercümesi arz edildi.

Dördüncü kitapta: Konya Mevlânâ Müzesi Ktp.'de tek nüshasını tespit edebildiğimiz "Mi'yāru'l-edeb" isimli eserin nüshası ve nüsha tavsifi, nüshanın imla özelliği ve hazırlanan metin üzerinde yapılan değişiklikler, yazılışı, tertibi, sunulan metnin hazırlanmasında izlenen yöntem ve Türkçe tercümesi sunuldu.

Bu birinci bölümün sonunda ayrıca "sonuç" ve "genel indeks" yer almaktadır.

B. İkinci bölümde sırasıyla şunlara yer verilmiştir:

Birinci Kitapta: "Bedāyi'u's-sihr fi şanāyi'i'ş-şî'r" adlı eserin tenkitli Farsça metni,

İkinci kitapta: "Mirķātu'l-edeb" isimli eserin tenkitli Farsça metni ve Arapça-Farsça-Türkçe indeksi,

Üçüncü kitapta: "Mîzānu'l-edeb" başlıklı eserin tenkitli Farsça metni,

Dördüncü kitapta: "Mi'yāru'l-edeb" isimli eserin tenkitli Farsça metni,

Sonunda ise tüm bu dört eserde yer alan ayetlerin, hadislerin, Arapça

sunulmaktadır.

Hazırladığımız bu çalışmada bütün dikkat ve titizliğimize rağmen gözden kaçan hususların, eksiklik ve yanlışlıkların olması mümkündür. Bu konuda hocalarımızın ve ilim adamlarının eksiklikleri giderici ve hataları tamamlayıcı eleştiri ve tenkitleri ilerideki araştırmalarımızda bize ışık tutacaktır. Bu tezi yöneten ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Abdüsselam BİLGİN'e, tez çalışması süresince her altı ayda bir toplanan tez izleme komitesinin başkanı sayın hocam Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK'e ve tez izleme komitesi üyesi sayın hocam Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU'na ve çalışmamızla ilgili olarak yardımlarını ve görüşlerini aldığım sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Yakup ŞAFAK'a ve bilgilerine başvurduğum diğer hocalarıma teşekkür ederim.

Ankara, 2002

Ali TEMİZEL

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler: َ : a, e; ِ : ı, i; ُ : o, ö, u, ü; اَ : ā; اِ : ĩ; اُو : ū

Sessizler:	ء : ʔ	ص : ş
ب : b	ض : ž	
پ : p	ط : ʈ	
ت : t	ظ : ʒ	
ث : s	ع : ʕ	
ج : c	غ : ğ	
چ : ʧ	ف : f	
ح : h	ق : k	
خ : h	ك : k, ŋ	
د : d	گ : g	
ذ : z	ل : l	
ر : r	م : m	
ز : z	ن : n	
ژ : j	و : v	
س : s	ه : h	
ش : ş	ی : y	

1. İzafet kesresiyle birbirine bağlanan bileşik isimlerdeki izafetin okunuşu telaffuz edildiği gibi -yi, -i şeklinde gösterilmiştir.

2. Telaffuzunda zorluk çekilmeyen özel isimler Türkçe'de kullanıldığı gibi yazılmıştır.
3. "Abd" kelimesi bileşik isimlerde bitişik yazılmıştır. Abdullah gibi. (Mürekkeb şahıs isimlerinde teleffuzlar esas alınmıştır; Şerafuddin, Sirācuddin gibi).
4. Arapça isimlerin başında şemsî ve kamerî harflerin okunuşları belirtilmiş (ed-Dimeşkî, el-Bağdādî), tamlama halindeki isimlerde ise harf-i tariflerde okunuşlar esas alınmıştır, "Mirķātu'l-edeb" gibi

KISALTMALAR

- a : Varağın "a" yüzü
A : TSMK, III. Ahmed bölümü nüshası
(A) : TSMK, III. Ahmed bölümü nüshası haşiyesi
a.g.e. : adı geçen eser
AY : Arapça Yazmalar
b : Varağın "b" yüzü
b. : bin
bkz. : bakınız
D : TDK Ktp. nüshası
(D) : TDK Ktp. nüshası haşiyesi
DTCF : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
FY : Farsça Yazmalar
Hz. : Hazreti
K : Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Ktp. nüshası
(K) : Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Ktp. nüshası haşiyesi
Ktp. : Kütüphane (si)
L : İstanbul Süleymaniye Ktp. Lala İsmail bölümü nüshası
(L) : İstanbul Süleymaniye Ktp. Lala İsmail bölümü nüshası haşiyesi
M : Manisa İl Halk Ktp. Genel Bölümü nüshası
(M) : Manisa İl Halk Ktp. Genel Bölümü nüshası haşiyesi
M.Ö. : Milâttan önce
M.S. : Milâttan sonra
nr. : numara
ö. : Ölüm tarihi
s. : sayfa
S. : Sayı
SAV : Sallallahu aleyhi vesellem
Ş : İstanbul Süleymaniye Ktp. Şazeli bölümü nüshası
(Ş) : İstanbul Süleymaniye Ktp. Şazeli bölümü nüshası haşiyesi
T : Tahran Milli Ktp. nüshası
(T) : Tahran Milli Ktp. nüshası haşiyesi
TDK : Türk Dil Kurumu
TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TY : Türkçe Yazmalar
v.d. : ve devamı
vs. : ve saire; ve benzeri gibi

BİBLİYOGRAFYA VE DİĞER KISALTMALAR

el-^cAclûnî, İsmail b. Muḥammad, *Keşfu'l-Hâfa*², neşr. Ahmad el-Kalâşî, I-II, Halep, tarihsiz.

ACTA ORIENT, HUNG. = *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest, 1950 –

AES = Selami Bakırcı, M. Sadi Çögenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum, 2000.

el-Aġānî = Ebu'l-Ferec el-İşfahānî, *el-Aġānî*, Muhakkik: Samîr Cābir, I-XXIV, Beyrut, tarihsiz, (Dāru'l-Fikr, 2. Baskı).

el-Āḥād ve'l-meşānî = Aḥmed b. ^cAmr b. eḏ-Ḍaḥḥāk Ebū Bekr eş-Şeybānî, *el-Āḥād ve'l-meşānî*, muhakkik: Bāsim Fayşal Aḥmed el-Cevābiret, I-VI, 1411/1991 Riyād.

Ahmed Hamdi, *Terceme-i Maḳāmāt-i-Ḥarîrî*, İstanbul, 1290

Akalın, Mehmet, *Aḥmedî; Cemşid u Hurşid, İnceleme-Metin*, Ankara, 1975.

—————, Doktora Tezi, "Aḥmedî ,Cemşid u Hurşid: İnceleme-Metin-*indeks*", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1969 (Türk Dili), Erzurum

Akdağ, Hasan, *Arap dilinde edatlar*, Konya, 1984.

Akdoğan, Yaşar, *Aḥmedî Divānından seçmeler*, Ankara, 1988

—————, *Aḥmedî Divānı, Aḥmedî Divānı ve dil hususiyetleri: gramer, sentaks, sözlük*, I-II, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi (Türk Dili), 1979, XLV+485; 860 s.

Akın, Himmet, *Aydınöğulları tarihi hakkında bir araştırma*, Ankara, 1968.

Ānenderāc = Muḥammed Pādişāh, *Ferheng-i cāmi^c-i Fārsî*, I-VII, Tahran, 1363/ 1984.

Archiv Orientalni, Praha, 1929 –

el-‘Askerî, Ebû Hilâl, *Kitābu cemhereti'l-emşāl*, Muhakkik: Muḥammad Ebû'l-Faẓl İbrāhîm, ‘Abdulmecîd Kîṭāmiş, Yayın yeri yok, 1988, (Dāru'l-Fikr).

AÜİFD = *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 1982 –.

Bayrak, M. Orhan, *Osmanlı tarihi yazarları (biyografi ve bibliyografi)*, İstanbul, 1982.

Bayraktar, Mehmet, *İslam'da bilim ve teknoloji tarihi*, Ankara-1992.

el-Belāġatu'l-vāzıha = ‘Alî el-Cārim, Muştafâ Emîn, *el-Belāġatu'l-vāzıha, el-beyān ve'l-me‘ānî ve'l-bedî‘*, İstanbul, 1984.

Bellekten = *Türk Tarih Kurumu Bellekten*, Ankara, 1937 –

el-Beyān = Ebû ‘Oşmān ‘Amr b. Bahr, *el-Beyān ve't-tebyîn*, muhakkik: el-Meḥāmî Fevzî ‘Aṭavî, I-II, Beyrut, 1968.

Beyhaķî = Aḥmed b. el-Ḥüseyn b. ‘Alî b. Mūsā Ebû Bekr el-Beyhaķî, *Sunenu el-Beyhaķî el-Kebri*, muhakkik: Muḥammed ‘Abdu'l-ķādir ‘Aṭā, I-X, Mekke, 1414/1994.

Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat bilgi ve teorileri (Belāġāt)*, İstanbul, 1989.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul- 1985

Bolelli, Nusrettin, *Belāġat, Arap edebiyatı bilgi ve teorileri*, İstanbul, 1993.

—————, *Kur‘ân Edebiyatı*, İstanbul, 1999.

Buḥārî = Muḥammed b. İsmā‘îl Ebû ‘Abdullah el-Buḥārî el-Ca‘fi, *Şaḥîḥu'l-Buḥārî*, muhakkik: Muştafâ Dîb el-Begâ, I-VI, Beyrut, 1407/1987.

el-Cāmi‘ = Ḥannâ el-Fāḥūrî, *el-Cāmi‘u fî târihi'l-edebi'l-‘Arabî*, I-II, Beyrut, 1986.

el-Cāmi‘u'l-aḥlâķ = Aḥmed b. ‘Alî b. Şābit el-Ḥaṭîb el-Baġdādî Ebû Bekr, *el-Cāmi‘u'l-aḥlâķu'r-revî ve âdābu's-sāmi‘*, muhakkik: Maḥmūd el-

- Ṭahān, I-II, Riyad, 1403/1983
- Cemhere = Aḥmed Zekī Şafvet, *Cemheretu ḥiṭabi'l-‘Arab*, I-III, Beyrut, Tarihsiz, (el-Mektebetu'l-‘ilmiyye).
- el-Curcānī, Ebū Bekr ‘Abdulkāhir b. ‘Abdirraḥman b. Muḥammed, *Delā‘ilu'l-‘cāz*, muhakkik: Muḥammed Altuncī, Beyrut, 1995.
- , *Esrāru'l-belāga*, Farsça'ya Terc. Celīl-i Teclīl, Tahran, Tirmāh 1374/1995.
- Çelebioğlu, Āmil, *Eski Türk Edebiyatı araştırmaları*, İstanbul, 1998.
- Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul, 1925-1949.
- Çögenli, M. Sadi, *Arapça fiil çekimleri ve sarf bilgisi*, Erzurum, 1999.
- Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça dilbilgisi, Sarf, Nahiv, Edatlar*, İstanbul-1999.
- , *Nahiv = Arapça dilbilgisi, Nahiv*, İstanbul, 1998
- , *Sarf = Arapça dilbilgisi, Sarf*, İstanbul, 1995.
- Dārimī = ‘Abdullah b. ‘Abdu'r-raḥman Ebū Muḥammed ed-Dārimī, *Sunenu'd-Dārimī*, muhakkik: Nevāz Aḥmed Zumerlī, Ḥālid es-Seba‘ el-‘ilmī, I-II, Beyrut, 1407/1987
- Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Muslim Tercüme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul, 1979.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk şiir bilgisi*, Ankara, 1992.
- Dilbilgisi = Hayreddin Karaman, Bekir Topaloğlu, *Arapça dilbilgisi IV (Sarf-Nahiv)*, İstanbul, 1978.
- Divānu Ebī el-Ṭayyib el-Mutenebbī, -bi-şerh-i Ebī el-Bakā‘ el-‘Ekberī-* muhakkik: Mustafa İltakā, İbrahim el-Ebyārī, ‘Abdu'l-ḥafīz Şiblī, I-IV, Beyrut, tarihsiz.
- DTCFDD = *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Ankara, 1964 –
- DTCFTD = *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, Ankara, 1965 –

- Ebū Hātīm, Muḥammed b. Hibbān el-Bustī, *Ravzatu'l-ʿuḳalaʿ*, Muhakkik: Muḥammed Muḥyiddīn ʿAbdulḥamīd, Beyrut, 1397/1977
- Edebu'l-kitāb = Ebū Muḥammed ʿAbdullah b. Muslim b. Kuteybetu'l-Kūfī el-Merverī ed-Dīneverī, *Edebu'l-kitāb*, muhakkik: Muḥammed Muḥiddīn ʿAbdulḥamīd, Mısır, 1963.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk şairleri*, I-III, İstanbul, 1936-45
- EÜSBFD = *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1980 –
- Farsça manzum eserler = Ateş, Ahmed, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça manzum eserler I*, İstanbul, 1968.
- Faşlu'l-maḳāl = Ebū Bekr el-Bekrī, *Faşlu'l-maḳāl fī şerhi kitābi'l-emṣāl*, muhakkik: İḥsān ʿAbbās, ʿAbdulḥamīd ʿĀbidīn, Beyrut, 1983
- Ferheng-i cedīd-i ʿArabī-Farsī = *Tercume-i Muncid eṭ-Ṭullāb*, mütercim: Muḥammed Bender Raygī, Tahran, 1370/1991
- Fethu'l-bārī = Aḥmed b. ʿAlī b. Hacer Ebū Faḳl el-ʿAsḳalānī eṣ-Şāfiʿī, *Fethu'l-bārī*, muhakkik: Muḥammed Fuʿād ʿAbdulbākī, Muḥabeddīn el-Ḥaṭīb, I-XIII, Beyrut, 1379.
- el-Firdevs = Ebū Şucāʿ Şirviye b. Şehrdār b. Şirviye ed-Deylemī el-Hemezānī, *el-Firdevsu bi-maʿşūri'l-Ḥiṭāb*, Muhakkik: es-Saʿīd b. Bisyūnī Zaḡlūl, I-V, Beyrut, 1986.
- Firūzabādī, Ebūʿt-Ṭāhir, *el-Kāmūsu'l-muḥīṭ*, Beyrut, 1407/1987.
- Furūzanfer, Bedīʿu'z-zamān, *Suḥen ve suḥenverān*, Tahran, 1369/1990.
- Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı şiir tarihi (A history of Ottoman poetry)*, tercüme: Ali Çavuşoğlu, I-V, Ankara, 1999-2000.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlānā Müzesi yazmalar katalogu*, I-IV, Ankara, 1967-1994
- Goldziher, Ignace, *Klasik Arap literatürü*, çevirenler: Azmi Yüksel, Rahmi Er, Ankara, 1993.

Harirî, *Makamat*, terc. Sabri Sevsevil, İstanbul-1986 (Milli Eğitim Basımevi).
el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, Beyrut,
tarihsiz.

Hilyetu'l-evliyâ = Ebû Na'îm Ahmed b. 'Abdullah el-Eşbahânî, *Hilyetu'l-
evliyâ*, I-X, Beyrut, 1405.

Hzâne = Taqıyyuddîn Ebî Bakr 'Ali b. 'Abdillah el-Ĥamavî el-Azrârî,
Hzânatu'l-edeb, muhakkik: 'Uşâm Şa'itü, I-II, Beyrut, 1987.

Huart, Clement, *Arab ve İslam edebiyatı*, çeviren: Cemal Sezgin, Ankara,
1971.

İA = *İslâm Ansiklopedisi, İslâm Ālemi Coğrafya, Etnografya ve Biyografya
Lügati*, I-XIII, İstanbul, 1940-1988.

İbn-i Mâce = Muhammed b. Yezîd Ebû 'Abdullah el-Ķazvîni, *Sunen-i İbn-i
Mâce*, muhakkik: Muhammed Fu'âd 'Abdu'l-bâķî, I-II, Beyrut,
tarihsiz.

'İlmu'l-me'ânî, 'Atîķ, Abdulaziz, *'İlmu'l-me'ânî*, Beyrut, 1404/1984.

İloğlu, Mustafa, *Gizli İlimler Hazinesi*, İstanbul-1985.

İmriu'l-Kays, *el-Muallaķātu's-Seb'a (Yedi Askı)*, tercüme: Şerafettin
Yaltkaya, İstanbul, 1985.

İpekten, Haluk, *Divan Edebiyatında edebî muhitler*, İstanbul, 1996.

İslâĥu'l-mantık = Ebû Yüsuf Ya'ķüb b. İşĥâķ, *İslâĥu'l-mantık*, muhakkik:
Ahmed Muhammed Şâķir, 'Abdu's-selâm Muhammed Hârün,
Kahire, 1949.

İttifâķu'l-mebânî = Ebû el-Rebî' Suleymân b. Benin b. 'Avđ Taķî'd-dîn el-
Mışrî, *İttifâķu'l-mebânî ve iftirâķu'l-me'ânî*, muhakkik: Yaĥyâ
'Abdu'r-raü'f Cabar, Amman, 1985.

el-İzâĥ = Calâluddîn Ebû 'Abdillah Muhammed b. Sa'de'd-dîn b. 'Omer el-
Ķazvîni, *el-İzâĥ fî 'ulûmi'l-belâğa*, Beyrut, 1998.

- Kanar, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1993
- Karaismailoğlu, Adnan, *Klasik dönem Türk şiiri incelemeleri*, Ankara, 2001.
- Karatay, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça yazmalar kataloğu*, İstanbul-1961
- , *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar kataloğu*, I-II, İstanbul, 1961.
- Kavruk, Hasan, *Eski Türk edebiyatında mensur hikayeler*, İstanbul, 1998.
- Kenzu'l-^ʿummāl = ^ʿAlī el-Muttaḳī el-Hindī, *Kenzu'l-^ʿummāl fī sūneni'l-aḳvāl ve efʿāl*, I-XVI, Haydarabad, 1364 h.
- Keşfu'l-ḫafāʾ = İsmāʿīl b. Muḫammed el-^ʿAclūnī el-Cerrāḫī, *Keşfu'l-ḫafāʾ*, muhakkik: Aḫmed el-Ḳalāş, I-II, Beyrut, 1405/1985.
- Ḳirāʾ-^z-^zayf = ^ʿAbdullah b. Muḫammed b. ^ʿAbīd b. Sufyān b. Ḳays, *Ḳirāʾ-^z-^zayf*, muhakkik: ^ʿAbdullah b. Ḥamid el-Menşūr, Riyād, 1997.
- Kurʾān = *Kurʾān-ı Kerim ve Açıklamalı Meālī*, Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kāfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Ankara-1993, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Kortantamer, Tunca, *Eski Türk edebiyatı- makaleler*, Ankara, 1993.
- , *Leben und Weltbild, Leben und Weltbild des altosmanischen Dichters Ahmedī, unter besonderer Berücksichtigung seines Divans*, Freiburg Universität, 1973.
- Levend, Ağāh Sırrı, *Türk edebiyatı tarihi (Giriş)*, Ankara, 1988.
- Lisānu'l-^ʿArab = Muḫammed b. Mukerrem b. Manzūr, *Lisānu'l-^ʿArab*, I-XV, Beyrut, tarihsiz.
- Lisānu'l-mīzān = Ahmed b. ^ʿAli b. Ḥicr Ebū'l-Faḫl el-^ʿİstiklānī eş-Şāfiʿī, *Lisānu'l-mīzān*, muhakkik: Hindistan Dāiʾretu'l- Me^ʿārifu'l-Nizāmiyye, I-VII, Beyrut, 1406/1986.
- Maḳāmātu'l-Ḥarīrī = Ḥarīrī, *Maḳāmātu'l-Ḥarīrī*, neşr, ^ʿİsā Sabā, Beyrut,

1400/1980.

Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça dilbilgisi*, İstanbul, 1990.

Maṭlūb, Aḥmed, *Muḥcemu'l-muṣṭeleḥātī'l-belāğiyyeti ve teṭevvurihā*, Beyrut, 1996.

el-Mecrūḥīn = Ebū Ḥātem Muḥammed b. Ḥibbān el-Bustī, *el-Mecrūḥīn*, muhakkik: Maḥmūd İbrāhīm Zāyid, I-III, Haleb, tarihsiz.

Mecmeu^c'z-zevāi³d = Ḥalī b. Ebī Bekr el-Haysemī, *Mecmeu^c'z-zevāi³d*, I-X, Beyrut, 1407.

el-Medheṣ = Ebu'l-ferec Cemālu'd-dīn b. Ḥalī b. Muḥammed b. Ca^cferu'l-Cevzā, *el-Medheṣ*, muhakkik: Mervān Ḳabānī, Beyrut, 1985.

Mehmed Zihnī, *el-Ḳavlu'l-ceyyid*, İstanbul, tarihsiz, Yasin Yayınevi.

el-Meṣel = Ebu'l-Feṭḥ Ziyāu'd-dīn Naṣrullah b. Muḥammed b. Muḥammed b. Ḥabdukerīm el-Mūṣulī, *el-Meṣelu's-sā³ir*, muhakkik: Muḥammed Muḥyiddīn Ḥabduḥamīd, I-II, Beyrut, 1995 (el-Maktabatu'l-Ḥaṣriyya).

Mevlānā, *Mesnevī*, tercüme: Veled İzbudak, I-VI, İstanbul-1990.

el-Mezher = Celālu'd-dīn Ḥabdu'r-raḥmān b. Ebī Bekr es-Suyūṭī, *el-Mezheru fī Ḥulūmī'l-luğati ve envā^cihā*, muhakkik: Fuā³d Ḥalī Mansūr, Beyrut, 1998.

Muḥcemu'l-buldān = Yākūt el-Hamevī, *Muḥcemu'l-buldān*, I-VI, Beyrut, 1376/ 1957.

el-Muḥcemu'l-evsaṭ = Ebū'l-Ḳāsim Suleymān b. Aḥmed eṭ-Ṭebarānī, *el-Muḥcemu'l-evsaṭ*, muhakkik: Ṭāriḳ b. Ḥavzullah b. Muḥammed, Ḥabdu'l-Muḥsin b. İbrāhīm el-Ḥuseynī, I-X, Kahire, 1415.

el-Muḥcemu'l-kebīr = Suleymān b. Aḥmed b. Eyyūb Ebū'l-Ḳāsim eṭ-Ṭebarānī, *el-Muḥcemu'l-kebīr*, muhakkik: Ḥamdī b. Ḥabdu'mecīd es-Selefī, I-XX, Musul, 1404/1983.

Mu'īn, Muhammed, *Ferheng-i Fārsī*, I-VI, Tahran, 1371/1992.

Munzevī, Aḥmed, *Fihrist-i nushahā-yi ḥaṭṭī-i Fārsī*, I-VI, Tahran, 1348-1353/1969-1974.

Muslim = Muslim b. el-Ḥaccāc Ebū'l-Ḥuseyin el-Ḳuṣeyrī en-Niṣābūrī, *Şahīḥ-i Muslim*, muhakkik: Muhammed Fu'ād 'Abdu'l-bākī, I-V, Beyrut, tarihsiz.

Musned-i Aḥmed = Aḥmed b. Ḥambel Ebū 'Abdullah eṣ-Şeybānī, *Musned-i Aḥmed*, I-VI, Mısır, Tarihsiz (Muessesetu kütube).

Musnedu'ş-Şahāb = Muhammed b. Selāmet b. Ca'fer Ebū 'Abdullah el-Ḳazā'ī, *Musnedu'ş-Şahāb*, muhakkik: Ḥamdī b. 'Abdulmecīd es-Selefī, I-II, Beyrut, 1407/1986

el-Mustaḳşā = Ebū'l-Ḳāsım Maḥmūd b. 'Omer ez-Zemaḥşerī, *el-Mustaḳşā fī emsāli'l-'Arab*, Beyrut, 1987

el-Mustaṭraf = Şahābu'd-dīn Muhammed b. Aḥmed Ebī'l-Fetḥ el-Abşihī, *el-Mustaṭrafu fī kulli fenni'l-mustaṭrafi*, muhakkik: Mufid Muhammed Ḳamīḥa, I-II, Beyrut, 1986.

Mustedrak = Muhammed b. 'Abdullah Ebū 'Abdullah el-Ḥākım en-Niṣābūrī, *el-Mustedraku 'alā eṣ-şahīḥeyn*, muhakkik: Muştafā 'Abdu'lḳādir 'Atā', I-IV, Beyrut, 1411/1990

MÜİFD = *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 1983 –

Nefḥu't-ṭayyib = Aḥmed b. Muhammed el-Muḳrī el-Tilmisānī, *Nefḥu't-ṭayyib min Ğuşni'l-Endilusi'r-raṭīb*, muhakkik: İḥsān 'Abbās, Beyrut, 1968.

- Niṣābu'ş-şibyān = Ebū Naşr Ferāhī Mes'ūd b. Ebī Bekr, *Niṣābu'ş-şibyān*,
neşir: Hasan Enverī, Tahran, 1372/1993
- Osmanlı Araştırmaları = *Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman
Studies*, İstanbul, 1980 –
- Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve hānedanlar*, I-V, Ankara, 1996.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Dīvān şiiri sözlüğü*, Ankara, 1989
- er-Rādüyānī, Muḥammed b. 'Ömer, *Kitāb Tercumānu'l-Belāğa*, mukaddime,
haşiye ve izahlarla neşreden: Ahmed Ateş, İstanbul, 1949
- er-Rā'id = Cubrān Mes'ūd'un, *er-Rā'id*, Beyrut, 1967
- Rāzī = Şemsuddīn Muḥammed b. Kays er-Rāzī, *el-Mu'cam fī me'āyir-i
eş'ārī'l-'Acam*, nşr. Sīrūs-i Şamīsā, Tehrān, 1373/1994.
- Reşīduddīn-i Vaṭvāt, *Divān-i Raşīduddīn-i Vaṭvāt bā kitāb-i Hadāyiku's-sihr
fī dekāyiki'ş-şi'r, bā muḥaddime ve muḥābele ve taşhīḥ-i Sa'īd-i
Nefisī*, Tehrān, 1339/1960.
- Şafā = Zebīhullah Şafā, *Tārīḥ-i edebiyāt der Īrān*, I-V, Tahran, 1366/1987
- Şafvetu'ş-şafvet = 'Abdurrahman b. 'Alī b. Muḥammed Ebū'l-Ferec,
Şafvetu'ş-şafvet, muhakkik: Maḥmūd Fāḥūrī, Muḥammed Revās
Ka'acī, I-IV, Beyrut, 1399/1979.
- Sahīh-i Buhārī ve tercemesi = Mehmed Sofuoğlu, *Sahīh-i Buhārī ve
tercemesi*, I-XVI, İstanbul, 1987
- Şahīḥ-i İbn-i Ḥibbān = Muḥammed b. Ḥibbān b. Aḥmed Ebū Ḥātemi't-
Temīmī el-Bustī, *Şahīḥ-i İbn-i Ḥibbān*, muhakkik: Şa'īb el-Arnāu't, I-
XVIII, Beyrut, 1414/1993.
- Sarı, Mevlüt, *el-Mevārid, Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul, 1982.
- Şemāru'l-ḳulūb = Ebū Mansūr 'Abdulḳelik b. Muḥammed b. İsmā'īl eş-
Şe'alibī, *Şemāru'l-ḳulūb*, muhakkik: Muḥammed Ebū'l-fazl İbrāhīm,
Kahire, 1965.

- Sezer, Sennur, *Osmanlı'da fal ve Falnâmeler*, İstanbul- 1998.
- Soysal, M. Orhan, *Edebî san'atlar ve tanınması*, İstanbul, 1998.
- Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London, 1947.
- Şubhu'l a'şâ = Aḥhad b. 'Ali el-Ḳalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ fî şinâ'ati'l inşâ*,
muhakkik: Yûsuf 'Alî Tavîl, I-VIII, Dimeşk, 1987.
- Sublu's-selâm = Muḥammed b. İsmâ'îl eş-Şin'ânî el-Emîr, *Sublu's-selâm*,
muhakkik: Muḥammed 'Abdul'azîz el-Ḥülî, I-IV, Beyrut, 1379.
- Suyûtî, *el-Câmi'u's-şagîr*, I-VI, Kahire, 1356/1938.
- SÜED = *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*,
Konya, 1995
- Sünen-i Ebû Dāvud = *Sünen-i Ebû Dāvud tercüme ve şerhi*, hazırlayan:
Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, I-XII, İstanbul, 1988.
- Sünen-i Dārimî = Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahim ed-Dārimî es-
Semerkandî, *Sünen-i Dārimî*, tercüme ve tahkik: Abdullah Aydınlı, I-
VI, İstanbul-1996.
- Sürürî, Mustafa b. Şa'bân, *Bahrü'l-maârif*, hazırlayan: Yakup Şafak
(Sürürî'nin Bahrü'l-maâri fi ve Enî'sü'l-uşşâk ile mukayesesi,
basılmamış doktora tezi), Erzurum, 1991.
- Şahsuvaroğlu, Bedi N., *Şair ve hekim Aḥmedî*, İstanbul, 1953
- Şu'bu'l-İmân = Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥuseyin el-Beyhakî, *Şu'bu'l-İmân*,
muhakkik: Muḥammed es-Sa'îd Suyûnî Zağlûl, I-VIII, Beyrut,
1410/1989.
- Ṭabaḳât = Muḥammed b. Selâm el-Cumhî, *Ṭabaḳātu fuḥūlu's-şu'arâ'*,
muhakkik: Maḥmūd Muḥammed Şâkir, Cidde, tarihsiz, (Dāru'l-
Medenî).
- et-Ṭabaḳātu'l-kubrâ = Muḥammed b. Sa'îd b. Munîc Ebû 'Ebdullah el-Başrî
ez-Zuhrâ, *et-Ṭabaḳātu'l-kubrâ*, I-VIII, Beyrut, tarihsiz.

Tāhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat lügati*, neşre hazırlayan: Kemāl Edip Kürkçüoğlu,
İstanbul, 1973.

Taneri, Aydın, *Türk kavramının gelişmesi*, Ankara, 1983.

Tarama Sözlüğü = XIII. Yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış
kitaplardan toplanan tanıklariyle tarama sözlüğü (A-Z), I-VI, Ankara,
1963-1972.

et-Taʿrifāt = ʿAlī b. Muḥammed b. ʿAlī el-Curcānī, *et-Taʿrifāt*, muhakkik:
İbrāhīm el-Ebyārī, Beyrut, 1405/1985.

Tārīḫü Bağdād = Aḥmed b. ʿAlī Ebū Bekr el-Ḥaṭīb el-Bağdādī, *Tārīḫü
Bağdād*, I-XIV, Beyrut, tarihsiz.

TD = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul, 1949 –

TDED = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Dergisi, İstanbul, 1946 –

TDVİA = Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi, İstanbul, 1988 –

Tefsīru'l-Ḳurṭubī = Muḥammed b. Aḥmed b. Ebū Bekr b. Ferḫu'l-Ḳurṭubī
Ebū ʿAbdullah, *Tefsīru'l-Ḳurṭubī*, muhakkik: Aḥmed ʿAbdulʿalīm el-
Berdūnī, I-XX, Kahire, 1372.

Telhis = Celaleddin Muhammed Kazvini, *Telhis (Meani-Beyan-Bedī) Kur'an
edebiyatı*, açıklamalı tercüme: Mehmed Fahreddin Diçkol, ilavelerle
yayına hazırlayan: Medine Balcı, İstanbul, 1990.

Tıp tarihi araştırmaları = *Tıp tarihi araştırmaları (History of medicine studies)*,
Editörler: Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, Sayı: 8, İstanbul,
Ağustos-1999.

Tirmizī = Muḥakked b. ʿİsā Ebū ʿİsā et-Tirmizī es-Sulemā, *Sünen-i Tirmizī*,
muhakkik: Aḥmed Muḥammed Şākir, I-V, Beyrut, tarihsiz.

TM = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Mecmuası, İstanbul,
1925 –

- Türkçe Sözlük = TDK Türkçe Sözlük, Komisyon, I-II, Ankara, 1988
- Uludağ, Osman Şevki, *Beşbuçuk asırlık Türk tabâbeti tarihi*, sadeleştiren: İlder Uzel, Ankara, 1991
- Uralgiray, Yusuf, *İlk ve ileri dilbilgisi*, I-II, Riyad- 1406/1986.
- Uzun, Taceddin, *Arapça'dan Türkçe'ye tercüme çalışmaları 2 -seçme şiirler ve açıklamaları-*, Konya, 1999
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988.
- , *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı*, Ankara, 1984.
- Ünver, İsmail, *Ahmedî- İskender-nâme (İnceleme-tıpkıbasım)*, Ankara, 1983.
- Yavuz, Mehmet, *Arap gramerine dair eser yazan Osmanlı-Türk âlimleri -XVI. asra kadar-*, İstanbul, 2001.
- Yazıcı, Hüseyin, *Hızır b. Muhammed el-Âmâsî ve el-İfâzâ fî şerh unbûb el-belâğa fî yenbû' el-Feşâha'sı (tahkik)*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış, Doçentlik takdim tezi), İstanbul, 1996.
- Yıldırım, Nimet, *Fars edebiyatında kaynaklar*, Erzurum, 2001.
- YYOA = *Yaşamları ve yapıtlarıyla Osmanlılar ansiklopedisi*, I-II, İstanbul, 1999.
- Zuhaylî, Vehbe, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, tercüme: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehsi Yavuz, Nurettin Yıldız, I-X, İstanbul, 1990.

ÖZET

Temizel, Ali, "Ahmedî'nin Farsça Eserleri- tenkitli metin-inceleme-tercüme ve indeks", Doktora Tezi; Danışman: Doç. Dr. Abdüsselam BİLGİN, XXX+379+XII+ 369 s.

Bu çalışma XIV. yüzyıl Anadolu sahası Türk şairlerinden Ahmedî (735/1334-5 -815/1412-3)'nin Farsça eserlerinin tenkitli metnini, incelemesini, Türkçe tercümesini ve indeksini içermektedir. Çalışmanın konusu olan Ahmedî'nin dört Farsça eseri şunlardır:

1. **Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'î'ş-şi'r**
2. **Mirķātu'l-edeb**
3. **Mizānu'l-edeb**
4. **Mi'yāru'l-edeb**

Bu çalışma, içindekiler, önsöz, bibliyografya, kısaltmalar, transkripsiyon sistemi ve giriş kısımlarından sonra iki ana bölümden meydana gelmektedir. Şöyle:

Giriş kısmında kısaca Ahmedî'nin hayatından ve bu çalışmanın konusu olmayan diğer eserlerinden bahsedildi. Ayrıca bu çalışmanın konusu olan eserlerin içerikleri hakkında bilgi verildi ve bu eserlerin konuları ile ilgili olarak Ahmedî'nin yaşadığı döneme kadar Arapça, Farsça ve Türkçe olarak yapılan çalışmalar hakkında genel bir değerlendirme yapıldı.

Bu dört eserin ayrı ayrı bölümler halinde incelendiği birinci ana bölümde Ahmedî'nin bu dört Farsça eserinin nüshaları ve tavsifleri, imla özellikleri, yazılışları ve tertipleri, sunulan metinlerin hazırlanmasında izlenen yöntem, Türkçe tercümeleri ve indeksi yer almaktadır.

İkinci ana bölüm ise yine bu dört eserin yukarıdaki sıraya göre ayrı ayrı dört kısım olarak tenkitli metinlerini ve bu metinlerde geçen ayetlerin, hadislerin, Arapça ve Farsça beyitlerin indekslerini muhtevidir.

Bu Farsça dört eser sırasıyla şu konuları içirmektedir:

1. Bedāyi'ü's-sihr fi şanāyi'î'ş-şî'r

Edebi sanatların açıklamasını ve bu sanatlarla ilgili Arapça, Farsça ve Türkçe örnekleri içerir.

2. Mirkātu'l-edeb

Arapça-Farsça manzum bir sözlüktür.

3. Mizānu'l-edeb

Arap nahvine dair manzum bir eserdir.

4. Mi'yāru'l-edeb

Arap sarfına dair manzum bir eserdir.

SUMMARY

Temizel, Ali, The works of Aḥmedī in Persian -Edition Critics, Investigation, Turkish Translation and Index-, PhD Thesis, Advisor: Lecturer Dr. Abdüsselam BİLGİN, XXX+379+XII+369 p.

This study emphasizes the Edition Critics, Investigation, Turkish Translation and Index of Persian works of Aḥmedī (735/1334-5 - 815/1412-3), who is a XIV. century Anatolian Turkish poet.

Aḥmedī's four works in Persian that took place in this study are these:

1. **Bedāyi'ü's-siḥr fī şanāyi'î'ş-şi'r**
2. **Mirḳātu'l-edeb**
3. **Mizānu'l-edeb**
4. **Mi'yāru'l-edeb**

This study is composed of two main parts (Part One, Part Two) after Contents, Preface, Bibliography, Abbreviations, Explanation of Arabic Alphabet used in the text, and Introduction.

In Introduction, briefly talked about

- Aḥmedī's life and his other works that are not subject of this study,
- necessary information about the content of the works that are subject of this study and general information about the Arabic, Persian and Turkish works made in these subjects by Aḥmedī's period is given.

In Part One, in which those four works are studied individually, copies, positions, orthographical properties, manuscripts, arrangements, methods used in preparation the texts in this study, their Turkish translations and index

of Aḥmedī's those four works in Persian are stated.

Part Two consists of edition critics and indices of verses of Koran, hadiths, verses in Arabic and Persian that took place those four books, individually and in sequence given before.

Those four works in Persian includes the following topics in sequence:

1. Bedāyi' u's-siḥr fī ṣanāyi' i'ṣ-ṣi'r:

This book consists of the explanation of rhetorical arts and examples related with these arts in Arabic, Persian and Turkish.

2. Mirḳātu'l-edeb:

This book is an Arabic-Persian poetic dictionary.

3. Mizānu'l-edeb:

This book is a poetic work for Arabic syntax.

4. Mi'yāru'l-edeb:

This book is a poetic work for Arabic word morphology.

GİRİŞ

AḤMEDĪ (735/1334-5 - 815/1412-3)'nin HAYATI ve ESERLERİ:

a. HAYATI:

1. Adı:

Kitaplarında "Aḥmedī" mahlasını kullanan müellifin bugün için elimizde mevcut bulunan¹ tezkirelerde, kaynaklarda, kataloglarda ismi birbirinden az farklılıklarla "Tācū'd-din İbrahim b. Hızır", "Tācū'd-din Ahmed b. İbrahim el-Aḥmedī", "Tācū'd-din Ahmed", "Tācū'd-din b. İbrahim Aḥmedī", "Tācū'd-din Ahmed b. İbrahim b. Hızır" ve "Aḥmedī" olarak zikredilen şairin asıl adı "İbrāhim", lakabı "Tāceddin", babasının adı "Hızır" olarak gösterilmektedir².

2. Doğum yeri ve tarihi:

735/1334-35 yılında doğduğu sanılan Aḥmedī'nin doğum yerini tezkire yazarları ve araştırmacılar birbirlerinden aldıkları bilgiler silsilesince Sivas, Germiyan, Amasya, Uşak'ın Sivash köyü, Germiyan'ın başkenti Kütahya, Anadolu ve Rum'u³ gösterirken Tunca Kortantamer, Aḥmedī'nin üç şiirine atıfta bulunarak ve Brockelmann'ın, Aḥmedī'nin "Aşık Paşa ile aynı bölgeden olduğu görüşüne dayanarak Aḥmedī'nin Amasyalı olması gerektiğini belirtiyor⁴.

-
1. Kortantamer, Tunca, Eski Türk Edebiyatı-Makaleler, s. 4
  2. M. Fuad Köprülü, "Ahmedī, İA, I, 216-221; Kortantamer, a.g.e, s. 3-4; Günay Kut, "Ahmedī", TDVİA, II, 165; Akalın, Mehmet, Ahmedī; Cemşid u Hurşid, İnceleme-Metin, s. 3
  3. Gibb, E. J. Wilkinson, I-II, 172; Ergun, Sadettin Nüzhet, I, 369; Kortantamer, s. 4-6; M. Fuad Köprülü, "Ahmedī" I, 216-221; Günay Kut, "Ahmedī", II, 165-167
  4. Kortantamer, a.g.e., s. 6-8

3. Öğrenimi ve bundan sonraki hayatı:

Zamanının seçkin âlimlerinden biri olan Aḥmedî'nin doğum yeri gibi, ilk tahsilini de nerede ve nasıl yaptığı tam olarak bilinmemektedir. Fakat tezkire yazarları ve araştırmacılar, Aḥmedî'nin bilgisini artırmak ve öğrenimini tamamlamak için Mısır'a gittiği, orada müderris Ekmelüddin el-Bābārî (ö. 1384)'den ders aldığı ve daha sonra Anadolu'ya döndüğü konusunda ittifak halindedirler⁵.

Fahreddin Razi (544/1149-606/1209) ekolüne⁶ sahip Türk Mesnevî şairlerinden Aḥmedî⁷, Anadolu'ya döndükten sonra tarihleri tam belli olmamakla birlikte ilk önce Germiyan ve Aydınoğulları sarayına intisap etmiştir. Germiyan beyi Süleyman Şah (ö. 1387)'in yanında bulunmuş, Süleyman Şah'a muallimlik yapmış, ondan iltifat görmüş⁸ ve bir süre Aydın oğullarından Mehmed Bey'in beşinci ve en küçük oğlu⁹ İsa Bey (ö. 1395?)'in¹⁰ hizmetine girmiştir. Burada İsa Bey'in oğullarından olan, sonraları Osmanlı'ya iltica eden¹¹ ve Osmanlı Sancak Beyi görevine getirilen Hamza Bey¹² için Mirkātu'l-edeb, Mizānu'l-edeb ve Mi'yāru'l-edeb isimli üç ders kitabı

5. Gibb, I-II, 173; M. Fuad Köprülü, "Ahmedî", İA, I, 216-221; Kortantamer, s.8-10; Günay Kut, "Ahmedî", TDVİA, II, 165-166; Ergun, I, 369; Ünver, s. 3; Akalın, s. 3; Bayrak, s.29

6. Anadolu'da Osmanlı topraklarında ve hatta İran ve Azerbaycan'daki ilim müesseseleri, XIII. yüzyıldan itibaren icazetnâme alma silsilesini "Şeyhu'l-ulema" adıyla Fahreddin Razi'ye kadar uzatılan ekole Aḥmedî de girmiştir (Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatı, s. 75-76).

7. Çelebioğlu, s. 29

8. İpekten, s. 163; Taneri, s. 112-113)

9. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, s.112-114

10. Tahminen 1360 yılında Aydınoğulları'nın başına geçen ve 1390 yılına kadar tahtta kalan İsa Bey döneminde Aydınoğulları, Osmanlılarla dost ve müttefik olumşlar ve İsa Bey, kızı Hafsa Hatun'u 1390 yılında Yıldırım Bayezid ile evlendirmiştir ve aynı yıl Aydınoğulları, Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır (Akin, s. 56-57, 63; Öztuna, II, 75).

11. Ahmed Ateş, Konya Kütüphanelerinde bulunan yazmalar", Belleten, XVI (1952), s. 116

12. Öztuna, II, 75; Her ne kadar Tunca Kortantamer, B. Flemming'in makalesine atıfta bulunarak İsa Bey'in Hamza adında bir oğlu olup olmadığı konusunda tam bir bilgiye ulaşamadıklarını açıklamaktaysa (Kortantamer, s. 11) da Öztuna, İsa Bey'in İlaldı Bey, Hamza Bey, Musa Bey ve II. Umur Bey adlarında dört oğlundan bahsetmektedir (Öztuna, II, 75).

hazırlamıştır¹³. Aḥmedî'nin Aydınoğulları'na mı yoksa Germiyanogulları'na mı daha önce intisap ettiği açık değildir. 1390 yılından sonra Osmanlı şehzadeleri arasında şiire ve şaire karşı çok ilgisi olan Emir Süleyman Çelebi'nin¹⁴ maiyetine girer¹⁵. Timur'un 1402'de Ankara savaşını kazanmasından sonra Aḥmedî'nin Timur'la tanıştığı ve ona bir kaside sunduğu¹⁶ konusu tam olarak bilinmemektedir¹⁷. Emir Süleyman Çelebi'nin ölümünden sonra Aḥmedî çeşitli şiirlerle Çelebi Sultan Mehmed'in¹⁸ çevresine girmeye çalışmıştır¹⁹. Genel olarak kaynaklar, Aḥmedî'nin 815/1412-13 yılında 80 yaşlarında divan katibi görevinde bulunduğu Amasya'da vefat ettiğine ittifak etmektedirler²⁰.

"Mirkātu'l-edebe" isimli kitabının sonundaki bölümlerden ve diğer eserlerinden de anlaşılacağı üzere edebiyat, tıp, astronomi, astroloji, felsefe, mitoloji, metalürji, matematik, dilbilgisi, lügat, tarih, dinî vs. ilimlere sahip bir devlet adamı olan Aḥmedî'nin yaşadığı dönemde Anadolu'da Türk birliğinin yeniden kurulmaya çalışıldığını göz önüne almak gerekir. Anadolu beyliklerinin sık sık el değiştirmesi ve bu beyliklerden bazılarının Osmanlı'nın Anadolu'da Türk birliğini sağlamak amacıyla Osmanlı yönetimine katılması, Aḥmedî'nin eserlerinde değişik zamanlarda birden çok kişi hakkında farklı şiirler yazmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı eserlerinde Osmanlı

---

13. Mirkātu'l-edebe, Mizānu'l-edebe ve Mi'yarū'l-edebe isimli eserler, bu çalışma konumuzun ikinci, üçüncü ve dördüncü eserleridir.

14. Emir Süleyman Çelebi (1377?-1410): Yıldırım Bayezid'(1360-1403)'in en büyük oğlu olup, babasının Timur'a esir düşmesinden sonra bir müddet Edirne'de Osmanlı saltanatında bulunmuştur (M.Tayyib Gökbilgin, "Süleyman Çelebi", İA, XI, 179-182).

15. Gibb, I-II, 173

16. Gibb, I-II, 173;İpekten, s. 18

17. Kortantamer, s.19-21

18. Çelebi Sultan Mehmed (Mehmed I, 1382-1421): Yıldırım Bayezid'in oğullarından olup 1413-1421 yıllarında Osmanlı devletinde padişahlık yapmıştır (Öztuna, II, 123-126; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mehmed I", İA, VII, 496-506).

19. M. Fuad Köprülü, "Ahmedî", İA, I, 216-221; Ergun, I, 371; Kortantamer, s. 25-29; Günay Kut, "Ahmedî", TDVİA, II, 165-167; Çiftçioğlu Nihâl Atsız, s. 3

20. Gibb, I-II, 174;M. Fuad Köprülü, "Ahmedî", İA, I, 216-221; Günay Kut, "Ahmedî", II, 165-167; Ergun, I, 371; Çiftçioğlu N. Atsız, s. 3; Kortantamer, s. 30; Ünver, s. 4; Akalın, s. 5; Bayrak, s. 30

padişahlarından Orhan, Murad ve Bayezid'e saygı için; Germiyanoglu Süleyman Şah, Emir Süleyman Çelebi, Çelebi Sultan Mehmed, Subaşı Şücaeddin Süleyman, Ayas Bey ve Timur'a da içinde bulunduğu şartlar ve görevi gereği şiirler yazdığı anlaşılmaktadır.

Bilim ve edebiyatın gelişmesi için şairlerin ve bilim adamlarının hürmet edildikleri, iltifat gördükleri ve barınabildikleri yerlerde toplanmalarında, doğal olarak etraflarında toplanılan bu şahısların şiir, edebiyat ve bilime verdikleri önem, onların zenginlikleri ve nüfuzları etkili olmuştur.

Eserleri ve bulunduğu devlet memuriyetiyle yeni kurulan Anadolu'daki Türk Beyliklerine ve Türk diline büyük katkılar sağlayan Aḥmedî'nin edebî kişiliği ve gücü, kendi eserlerinin tam olarak sağlıklı şekilde incelenmesi ve bilim ve edebiyat dünyasına kazandırılması ile anlaşılacaktır.

b. ESERLERİ:

Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra kurulan Beylikler döneminde ve kuruluş dönemindeki Osmanlı zamanında Farsça ve Türkçe bir çok eser yazan Aḥmedî'nin telif ettiği Türkçe eserlerin, Osmanlı dönemi Türkçesi'nin yazı, edebiyat ve bilim dilinin ilk örneklerinden olması dolayısıyla Türk dilinin gelişmesinde ve kullanılmasında büyük katkı sağladığı muhakkaktır.

Selçuklular döneminde bilim dili Arapça, edebiyat dili Farsça idi. Anadolu'da Beylikler döneminde Türkçe'nin önem kazanmaya başlamasıyla birlikte Türk diliyle yazılan eserlerin sayısı artmaya başlamıştır. Fakat henüz tam Türkçe karşılıkları bulunamayan yerlerde Arapça kelime ve terimler, Farsça sözcük ve kurallar kullanılmaya devam edilmiştir.

Aḥmedî'nin bu güne kadar tespit edilen yedisi Türkçe, dördü Farsça olmak üzere toplam 11 eseri ve bu eserler hakkındaki bazı kısa açıklamalar

aşağıda sunulmaktadır.

1. Divān:

Şiirlerinden seçmeler dışında tam olarak yayınlanmamış hacimli bir divanı vardır²¹. Bu Divānı, 8 tevhid, 5 na'at, 2 terci-i bend, 7 terhib-i bend, 2 muhammes, 75 kaside ve 772 gazelini ihtiva eder²². Gazelde olduğu gibi kasidede alfabetik sıra gerekmediği halde Aḥmedī'nin Divān'ında kasideler de kafiye sırasına göre alfabetik olarak dizilmiştir²³. Tunca Kortantamer Divānı'nın altı nüshasından yararlanarak ve nüshaları ayrıntılı olarak tanıtarak Almanca bir doktora çalışması yapmıştır²⁴. Bu doktora çalışması, yine Tunca Kortantamer tarafından özetlererek "Yeni bilgilerin ışığında Aḥmedī'nin hayatı" başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiştir²⁵. Ayrıca Yaşar Akdoğan tarafından Aḥmedī'nin Divānı, tenkitli metin ve dil hususiyetleri konusunda bir doktora çalışması hazırlanmıştır²⁶. Divānı'nın bazı yazma nüshaları şöyledir: Vatikan Ktp. Vat. Turco 196; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1082 m., Düğümlü Baba, nr. 401; Atıf Efendi Ktp., nr. 2054.

2. İskendernāme:

Aḥmedī, Türk edebiyatında en çok İskender'in efsanevî hayatıyla ilgili ve yer yer de başka bilgiler içeren bu mesnevisi ile tanınmıştır. Aḥmedī'nin en büyük ve en ünlü mesnevisi İskendernāme, Türk edebiyatında yazılmış Makedonyalı Filip'in oğlu Büyük İskender'in doğu edebiyatlarındaki efsanevî hayatını, düşüncelerini, aşklarını anlatan ilk manzum tarihi hikaye olmasının

21. Akdoğan, bakınız bibliyografya.

22. Yaşar Akdoğan, "Ahmedī (Taceddin, Hızır)", YVOA, I, 168-169

23. Levend, s. 102

24. Kortantamer, Leben und Weltbild, bakınız bibliyografya.

25. Tunca Kortantamer, "Yeni bilgilerin ışığında Ahmedī'nin hayatı", EÜSBFD, cilt, 2 (1980)
; -, Eski Türk edebiyatı-Makaleler, s. 1-30

26. Akdoğan, Ahmedī Divānı, bakınız bibliyografya.

yanında²⁷, din, tasavvuf, ahlak, felsefe, psikoloji, tarih, coğrafya, astronomi, metalürji, tıp ve siyaset gibi devrin bütün ilimleri hakkında ansiklopedik bilgiler veren, daha çok öğretici yanı ağır basan, Türk dili ve edebiyatı açısından olduğu kadar bilim tarihi bakımından da önem taşımaktadır²⁸. Batı Türkleri'nin ilk önemli şiir kitabı olan bu mesnevî'deki amaç "öğretmektir", edebiyat ise bu amaç için araç durumundadır²⁹. Teorik felsefenin olduğu kadar amelî felsefenin de bir el kitabı olan, konu ve isim bakımından Nizâmî'nin³⁰ şiirlerine ve Firdevsî'nin³¹ Şehnâme'sine benzese de diğer Türkçe mesnevîler gibi Farsça'dan tercüme olmayan eserde yer alan ilmî ve öğretici arasözler, tamamen şairin kendisine aittir³².

İskenderle ilgili kısmı 792/ 1390'de telif edilen bu eser 8250 beyit olup çeşitli nüshalarında bazı farklılıklar vardır³³. 8766 beyiti içeren ve 810/1407-8'de telif edilen "Mevlid" ve "Dâstân-i Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân" bölümleri daha önce istinsah edilen nüshalarda yer almamaktadır³⁴. Bu "mevlid", Türk edebiyatının bilinen ilk mevlididir ve "Dâstân-i Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân" ise kendisinden sonraki bazı tarih kitaplarında kaynak olarak gösterilmiş bir eserdir³⁵.

İskendernâme'nin kime takdim edildiği konusunda beş değişik görüş mevcut olup, bu görüşlerin en gerçekcisi, eklemeler ve düzeltmeler yapıldıktan sonra Yıldırım Bayezid (1360-1403)'in oğlu Emir Süleyman Çelebi'ye sunulmuş olanıdır³⁶.

---

27. Gibb, I-II, 175; Ünver, s. 9; Kavruk, s. 129

28. Gibb, I-II, 175; Ünver, s. 9; Yaşar Akdoğan, "Ahmedî (Taceddin, Hızır)", YVOA, I, 168-169

29. Gibb, I-II, 175; Ünver, s. 12, 13

30. Nizâmî-yi Gencevî (1150-1214), Farsça söyleyen enbüyük şairlerdendir (Mu'în, VI, 2132).

31. Firdevsî (ö.411/1020), İran'ın millî destanı Şahnâme'nin müellifidir (Şafâ, I, 458-521).

32. Gibb, I-II, 176, 177

33. Gibb, I-II, 177; Ünver, s. 30

34. Çelebioğlu, s. 41; Günay Kut, "Ahmedî", TDVİA, II, 165-167

35. Ünver, s. 13

36. Ünver, s. 16, 30

Türkiye'de ve yurt dışında 75'i aşkın nüshası bulunan eserin³⁷ İstanbul Üniversitesi Ktp. TY, nr. 921'deki nüshasının İsmail Ünver tarafından "Ahmedî İskendernâme" adıyla bir incelemeyle birlikte Ankara'da 1983'de tıpkı basımı yapılmıştır. Ayrıca eser hakkında Caroline Goodwin Sawyer tarafından 1997'de Columbia Üniversitesi'nde "Alexander, history, and piety: A study of Ahmedî's 14 th. century Ottoman "Iskendername" başlıklı bir Doktora tezi hazırlanmıştır. İskendernâme'nin bugüne kadar araştırmacılar tarafından dili üzerinde tam bir çalışma yapılmadığı gibi, karşılaştırmalı sağlam bir metni de hazırlanmamıştır. Yaşar Akdoğan İskendernâme ile ilgili olarak bir seçme yayınlamıştır³⁸. Eserin "Mevlid" bölümü içindeki "Mi'raciye" ile birlikte neşredilmiştir³⁹.

3. Dāstān-i Tevārih-i mülūk-i Āl-i Osmān:

Mesnevî tarzında Türkçe ilk manzum gazavāt-nâme örneği olan Tevārih-i Āl-i Osmān, bugünkü bilgilerimize göre türünün en önemli eseri olup, 334 beyitten müteşekkildir⁴⁰. Sultan Alāaddin, Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, Murad, Sultan Bāyezid ve Emir Süleyman'ın kısaca savaş fütühātını anlatan bu eser aynı zamanda Türk Mesnevî edebiyatının dinî, dastānî olmayan ilk örneği sayılır⁴¹. Ahmedî'nin kendi zamanına kadar Osmanlı hanedanını başlangıç ruhu içerisinde bilinçli olarak biçimsel araçlarla işlediği bu eser, tarihi bir çalışma olarak Osmanlı hanedanlığının iyi tanımlanabilir siyasi amaçlarına hizmet eden ve kendi zamanının kaynağı olması bakımından dikkatle incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun

37. Gibb, I-II, 175; Ünver, s. 24-27; Yaşar Akdoğan, "Ahmedî (Taceddin, Hızır)", YYO, I, 168-169

38. Yaşar Akdoğan, İskendernâme'den seçmeler, Ankara, 1988

39. Yaşar Akdoğan, "Mi'rac-nâme ve Ahmedî'nin bilinmeyen Mi'rac-nâmesi", Osmanlı Araştırmaları, S. IX (1989), s. 263-310

40. Çelebioğlu, s. 47, 152

41. Levend, s. 388; Çelebioğlu, s. 152

başlangıcını ilgilendiren bazı meselelerin hatırlanmasına yardımcı olan bir sanat eseridir⁴². Yaklaşık eserin üçte birini teşkil eden Aḥmedî'nin arasözleri, din, ahlak ve sosyal konular üzerinde görüş belirten, açıklayıcı ve örnekleyici arasözler olarak yer almaktadır⁴³. İskendernâme'nin sonuna, Emir Süleyman için yazılıp ilave edilen eser üzerinde Nihat Sami Banarlı⁴⁴ ve edebî bir gözle Eva Pantučkova⁴⁵ tarafında bir çalışma yapılmıştır.

4. Cemşîd u Hurşîd:

Aḥmedî, Emir Süleyman'ın isteği üzerine 806/1403'de telif ettiği 4798 beyit hacmindeki bu mesnevisini, Selmân-i Sâvecî'nin⁴⁶ aynı addaki mesnevisinden Türkçe'ye çevirmiş ve adeta yeni bir eser meydana getirircesine yeni kısımlar ilave etmiştir. Aḥmedî, gazellerle ve kasidelerle süslediği bu eserine Divânı'ndan bir çok şiirler aktararak, eserin kahramanlarının ağzından söyletmiştir⁴⁷. Bu mesnevi'nin tek nüshası İstanbul Üniversitesi Ktp. TY. nr. 921'de Aḥmedî'nin diğer eseri İskendernâme ile aynı mecmuadadır. Eser üzerinde Mehmet Akalın tarafından bir Doktora çalışması yapılmış ve yayınlanmış olup, İsmail Ünver de bu çalışma ve yapılan neşir hakkında bir makale kaleme almıştır⁴⁸.

-
42. P. Fodor, "Aḥmedî's Dâsitân as a source of early Ottoman history", ACTA ORIENT, HUNG., S. XXXVIII (1-2), (1984), s.41-54 (Ayrı basım).
  43. Kemal Sılay, "Osmanlı tarihinde arasöz (digression) tekniğinin kullanımı ve işlevi", DTCFTD, IX-1(1991), s. 153-162.
  44. Nihat Sami Banarlı, "XIV. Asır Anadolu Şairlerinden Ahmedî'nin Osmanlı Tarihi: Dâsitân-i Tevârîh-i Mülûk-i Al-i Osmân ve Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi" TM, VI (1939), s. 49-176
  45. Eva Pantučkova, "Zur Analyse eines der historischen Bestandteile von Ahmedîs Iskendernâme", Archiv Orientalni 41-1 (1973) s. 28-41
  46. Selmân-i Sâvecî (1309-1376): Farsça söyleyen meşhur şairlerdendir (Mu'în, V, 790-791).
  47. Yaşar Akdoğan, "Aḥmedî (Taceddin, Hızır)", YVOA, I, 168-169
  48. Akalın, Doktora Tezi, bkz bibliyografya.; -, "Aḥmedî, Cemşîd u Hurşîd: İnceleme-Metin-İndeks", bkz bibliyografya.; İsmail Ünver, "Aḥmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi üzerine", DTCFTD, VII (1977), 171-180.

5. Tervihu'l-ervāh:

Tıp konusunda Türkçe bir mesnevî olan eserin adı yanlışlıkla "Tefrihu'l-ervāh" olarak yazılmıştır. Teşhis, tedavi, anatomi ve patoloji'ya dair bilgileri muhtevi 10010 beyitten oluşan manzum eser, önce Emir Süleyman (1403-1410)'a ve o'nun ölümünden sonra da Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed (1402-1421)'e ithaf edilmiştir⁴⁹. Sonunda pratik kısmında hijyen ve farmakoloji'ye ait bilgiler yer alan, beşinci bölümde ise çeşitli hastalıkların belirti ve tedavisi anlatılan ve Dokuz ay gibi bir sürede te'lif edilen⁵⁰ eserin bilinen nüshaları şunlardır: Bayezid Devlet Ktp. Muallim Cevdet, nr. O.47; Manisa Kütüphanesi, Muradiye, nr. 1852, 1b-253b varak, nesih, 270x170 (210x180) mm. Nüshanın sonunda bazı ilaç terkipleri ve konusu tıp olan Arapça ve Farsça şiirler yer almakta olup Müftî Mahmūd Efendi vakfidir⁵¹. Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 3595; TSMK, Revan Odası, nr.1681 (Müellif nüshası) ve TSMK, nr. H 1986' nüshaları mevcuttur⁵². Yine TSMK, nr. A 1986 ve A 2124' de iki nefis nüshası vardır⁵³. Eseri Bedi N. Şahsuvaroğlu, Şâir ve Hekim Ahmedî Hayatı ve Eserleri⁵⁴, İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları (tarihsiz) isimli çalışmasında tanıtmıştır.

6. Mevlid:

İskendernâme'nin içinde yer alan bu eser, Bursa'da 1405 veya⁵⁵

---

49. Uludağ, Osman Şevki, s. 175; Yaşar Akdoğan, "Ahmedî (Taceddin, Hızır)", YYO, I, 168-169

50. Uludağ, Osman Şevki, s. 175

51. Uludağ, Osman Şevki, s. 175; Necdet Okumuş, "Manisa İl Halk Kütüphanesi Tıp Yazmaları -Türkçe- Arapça- Farsça-", Tıp tarihi araştırmaları, S. VII, s.227- 246

52. Karatay, I, 572-573

53. Yaşar Akdoğan, "Ahmedî (Taceddin, Hızır)", YYO, I, 168-169

54. Eser yine Şahsuvaroğlu tarafından yayınlanmıştır, bakınız bibliyografya.

55. Yaşar Akdoğan, "Ahmedî (Taceddin, Hızır)", YYO, I, 168-169

815/1412'de kaleme alınmış olup türünün ilk örneği sayılır⁵⁶. İskendernâme'nin bazı nüshalarında risale halinde bazılarında ise serpiştirilmiş durumda yer alan Mevlid Süleymaniye Ktp. Şazeli nr. 110'da Mirâcnâme ile birlikte ayrı bir risale şeklindedir⁵⁷.

7. Mirâcnâme:

Mevlid'le aynı tarihte telif edilen eser, yazılış tarihi bilinen en eski Mirâcnâme olup 479 beyittir. Süleymâniye Ktp. Şazeli nr. 110'da Mevlid'le birlikte ayrı bir risale olarak yer alan eserin yarısında Mirac olayı anlatılmış ve diğer yarısıyla da şerhi yapılmıştır⁵⁸.

8. Bedâyi'ü's-sihr fî şanâyi'î'ş-şi'r:

Eldeki çalışmanın konularından birisi olup, şâirin bu eseri üzerinde sonraki bölümde durulacağı için burada yalnız adını yazıyoruz.

9. Mirkâtu'l-edeb:

Eldeki çalışmanın konularından birisi olup, şâirin bu eseri üzerinde, sonraki bölümde durulacağı için burada yalnız adını yazıyoruz.

10. Mîzânu'l-edeb:

Eldeki çalışmanın konularından birisi olup, şâirin bu eseri üzerinde, sonraki bölümde durulacağı için burada yalnız adını yazıyoruz.

11. Mi'yâru'l-edeb:

Eldeki çalışmanın konularından birisi olup, şâirin bu eseri üzerinde,

---

56. Çelebioğlu, s. 358

57. Yaşar Akdoğan, "Ahmedî (Taceddin, Hızır)", YYO, I, 168-169

58. Yaşar Akdoğan, "Ahmedî (Taceddin, Hızır)", YYO, I, 168-169

sonraki bölümde durulacağı için burada yalnız adını yazıyoruz.

Bazı kaynaklarda, Aḥmedî'nin bunlardan başka, tıbbā dair bir Kitābū'r-Revāyih⁵⁹, Kasīde-i Sarsarī Şerhi, Hayretu'l-^cukalā, Yūsuf ile Züleyhā, Esrār-nāme tercümesi, Vīs u Rāmin, Süleymannāme, Cengnāme, Kānun ve Şifā tercümesi, sağlığı koruma hakkında önemli bilgileri içeren, 800/1397 yılında yazılan, bir nüshası Fatih'de Feyzullah Efendi kütüphanesinde bulunan⁶⁰ Muntehāb-ı Şifā⁶¹ gibi eserlerinin olduğu bildiriliyorsa da bunların bazıları bu güne kadar ortaya konulamamış, bazıının da ya isim benzerliğinden ya da yanlış adlandırmadan dolayı başkasına ait olduğu tespit edilmiştir⁶². Yine, Me^cārifu'l-esrār: Halk arasında "Kırk Vezir hikayesi" adıyla bilinen ve TSMK TY katalogu'ndaki⁶³ bilgilere dayanılarak yanlışlıkla Aḥmedî tarafından Arapça'dan Türkçe'ye çevrildiği sanılan bu eserin Aḥmedî-i Mısırî'ye ait olduğu tespit edilmiştir⁶⁴.

BEDĀYİ^cU'S-SİHR Fİ ŞANĀYİ^cİŞ-Şİ^cR, MİRĶĀTU'L-EDEB, MİZĀNU'L-EDEB, Mİ^cYĀRU'L-EDEB'İN KONULARI HAKKINDA YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR:

"Aḥmedî'nin Farsça Eserleri-tenkitli metin-inceleme-tercüme ve indeks" başlıklı bu çalışmada müellife ait "Bedāyī^cu's-sihr fī şanāyī^ciş-şī^cr, "MirĶātu'l-edeb", "Mīzanu'l-edeb", "Mi^cyāru'l-edeb" isimli dört

59. Uludağ, Osman Şevki, s. 175

60. Uludağ, Osman Şevki, s. 175

61. İter Uzel'in şimdiye kadar Ahmedî'nin böyle bir eserinin bulunmadığını belirtiyor", Uludağ, Osman Şevki, s. 32, 175

62. Gibb, I-II, 186-187; Günay Kut, "Ahmedî", TDVİA, II, 165-167; Yaşar Akdoğan, "Ahmedî (Taceddin, Hızır)", YVOA, I, 168-169

63. Karatay, II, 301

64. Kavruk, s. 109

Farsça eserinin tenkitli metni, tercümesi ve indeksi hazırlandı.

Dört değişik isim altında olmakla birlikte aslında dil ile ilgili birbirini tamamlayan "**Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'î'ş-şî'r** (edebi sanatlara dair), **Mirķātu'l-edeb** (Arapça-Farsça manzum sözlük), **Mizanu'l-edeb** (Arapça sarf bilgisi), **Mi'yāru'l-edeb** (Arapça nahiv bilgisi)" bu dört eser; önemi, tarihi gelişimi, ilgili kaynakları ve konuları hakkında Aḫmedî'nin yaşadığı yüzyıla kadar Arap, Fars ve Türk alimlerince ayrı ayrı çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

a. **Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'î'ş-şî'r**: (Belāgata dair)

Aḫmedî'nin "**Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'î'ş-şî'r**" isimli eserinin ve belāgat ve belāgata dair eserlerin konusu ile ilgili bazı kitaplar şu şekildedir:

Belāgat, lügatta belaga (بلغ) kökünden "ulaştı, nihayete erdi, idrak etti, söz açık ve fasih oldu" gibi anlamlara gelir⁶⁵. Bir çok tarifi olan ve beyanda selislik ve te'sirlik anlamına gelen belāgat, ilmî terim olarak, muhtelif cümle şekilleri ve onların kullanışlarından bahseden me'ānî ilmini, meramı fasih, yani açık ve güzel ifade etme sanatını öğreten ve teşbih, istiare, kinaye vs.yi açıklayan beyān ilmini ve üçüncü olarak da istihdam, kalb, mubalaga vs. gibi mecazın türlerini anlatan bedī'c ilmini ihtiva eder⁶⁶. Batı dillerinde belāgat kelimesinin karşılığı olarak "rhetoric" sözcüğü kullanılmaktadır⁶⁷.

Şiirde, nesirde ve konuşmada sanatlı, derin ve ince anlamları olan,

---

65. Bilgegil, s. 21;Tāhir-ül Mevlevî, s. 25-26; Hulûsi Kılıç, "Belāgat", TDVİA, V, 380-383; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belāgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298

66. Tāhir-ül Mevlevî, s. 25-26; A. Schaade, "Belāgat", İA, II, 464; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belāgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298.

67. Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belāgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298

kuvvetli, sağlam, uygun, kulağa hoş gelen, telaffuzu kolay sözler söylemenin dinleyen ve okuyanın üzerinde büyük etkiler bıraktığı bilinmektedir.

Şairler bütün hayal güçleriyle, dinî, sosyal, felsefî, tarihî, mitolojik bilgilerden ve doğa olaylarından yararlanarak, yaşadıkları toplumun sosyal, siyasal, ekonomik yapılarını, iç ve duygusal dünyalarını, yaşam tarzlarını, önemli zevklerini ve beğenilerini, inanç ve âdetlerini, maddî ve manevî güzellikleri ortaya koyarlar.

Şairin veya güzel söz söyleyenin ortaya koyduğu tüm bu hususların iyi bir şekilde anlatılması ve muhatap tarafından anlaşılması ve algılanması beyan, bedî, meânî, belâgat ve fesâhat'ın konusudur.

İlk başlangıcı edebî tenkit olan belâgat'ın İslam öncesi kaynaklarını şiir, hitâbet ve darb-i meseller oluştururken, İslâmî dönemde birinci kaynağı Kur'ân-ı Kerim'le birlikte hadisler ve hitabeler, tefsir alimleri ve eserleri, kelâm alimleri ve eserleri, usûl alimleri ve eserlerinden meydana gelmektedir. İkinci kaynağı ise edebiyat ve edebiyatın kollarını oluşturan kâtipler ve eserleri, şairler ve hatipler, lügat ve nahiv bilginleri ve eserleri, edipler ve tercüme yoluyla elde edilen yabancı kaynaklardır.

Bilindiği üzere İslâmiyet'in, Müslüman Araplar'ın bazı yerleri ve bölgeleri fethetmeleri ve bazı ülkelerde de kendiliğinden yayılması sonucu Arapça, bu bölge ve ülkelerin bazılarında anadilin yanında dinî, resmî ve ilmî dil, bazılarında da buna ilaveten konuşma dili haline de geldi. İslamiyeti kabul eden milletlerden Türkler, özellikle de İran coğrafyasındaki milletler Arapçayı yüzeysel bir şekilde öğrenmekle kalmayıp gramer, edebiyat ve diğer ilimlerde çok sayıda önemli kişiler yetiştirerek Arapça'nın ve bu dille ilgili diğer konuların daha çok gelişmesine ve ilim ve edebiyat dili haline gelmesine yardımcı oldular. İslâmiyet sonrası teşekkül eden Farsça şiirin şekil ve muhteva bakımından en önemli özelliklerini Arapça edebiyattan alması bedî,

belāgat, fesāhat, meāni ve beyān gibi ilimlerde de kuralların yine Arapça eserlere dayanmasını zorunlu kılmıştır.

Bunların esasını Müslümanlar'ın ayetlerin ve hadislerin anlamlarını ve mefhumlarını daha iyi anlamak ve anlatmak için yazdıkları Kur'an dil ve edebiyatına ait ilk çalışmaları, "Mecāzu'l-Ḳur'ān", "Me'āni'l-Ḳur'ān", "Muşkilu'l-Ḳur'ān", "Beyānu'l-Ḳur'ān", "İcāzu'l-Ḳur'ān" ve "İ'rābu'l-Kur'ān" gibi isimler altında yapılmıştır ve bunların bazıları İbn Abbās (ö. 69/688)'in "Ḳur'ān"ı, el-Kisā'ī (ö. 187/803)'nin "Muteşābihu'l-Kur'ān"ı, Ebū Zekeriyā el-Ferrā' (ö. 207/822)'in "Me'āni'u'l-Ḳur'ān"ı, Ebū 'Ubeyde (ö. 210/825)'nin "Mecāzu'l-Ḳur'ān"ı gibi eserlerdir⁶⁸.

Bunlardan sonra da bazıları ayet ve hadislerle ilgili anlaşılması güç problemleri gidermek, bazıları da bunlara ilaveten şiir ve şiir sanatlarının da daha iyi anlaşılması ve tenkidinin yapılması için, bazısında edebi sanatlara dair bir çok konunun, bazısında sadece bir konunun anlatıldığı edebî sanatlara dair bir çok eser kaleme alınmıştır. Edebî sanatlarla ilgili olarak Araplar'da beyān ilminin kurucusu sayılan el-Cāhiz (ö. 255/869)'in "Kitābu'l-beyān ve't-tebyīn" ve "Kitābu Āyi'l-Ḳur'ān"ı⁶⁹, Basra okulu mensuplarından İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin "Te'vīlu muşkilu'l-Kur'ān"ı gibi eserleri zikr edebiliriz⁷⁰.

Edebî sanatları konu alan eserlerin te'lifine X. yüzyılda da devam edilmiş olup, bu çalışmalara örnek olarak Ebū'l-Abbās Sa'leb (ö. 291/ 903)'in "Kavā'idu's-şi'r"i, şair halife İbnü'l-Mu'tez (ö.269/90s)'in hitabet hakkında

68. er-Rādüyānī, s. 5-6; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belāgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298; Hulüsi Kılıç, "Belāgat", TDVİA, V, 380-383

69. er-Rādüyānī, s. 6-7; Ramazan Şeşen, "Cāhiz", TDVİA, VII, 20-24; Huart, s. 213-214; "Cāhiz", İA, III, 12-14; Hulüsi Kılıç, "Belāgat", TDVİA, V, 380-383; Goldziher, s. 94; Yazıcı, s. 24

70. er-Rādüyānī, s. 8-9; Huart, s. 92-93; A. Schaade, "Belāgat", İA, II, 464; Hulüsi Kılıç, "Belāgat", TDVİA, V, 380-383; İnci Koçak, Basra ve Kufe mektepleri", DTCFDD, II, 4(1981), 143-155; Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", TDVİA, XX, 145- 149; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belāgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298; Yazıcı, s. 25

türünün ilk örneği sayılan "Kitābu'l-bedī'î"⁷¹, Ebū İshāk ez-Zeccāc (ö. 311/923)'in "İ'cābu'l-Kur'ān"ı ile "Me'āni'l-Kur'ān"ı, Kātib Ebu'l-Ferec Kudāma b. Ca'fer el-Kātib (ö. 310-337/922-958 arasında)'in "Naqdu's-şi'r" ve "Nakdun'nesr" isimli iki eserini, Ali bin Abdulaziz el-Curcānī (ö.366/976)'nin "el-Vesāta beyne'l-Mutenemmī ve husūmuhi"sini, dil ve kelam ālimi Ebu'l-Hasan 'Ali er-Rummānī (ö. 384/994)'nin "en-Nuket fī i'cāzi'l-Kur'ān"ını, Hamd b. Muḥammed el-Hattābī (ö. 388/998)'nin "Beyānu i'cāzi'l-Kur'ān"ını, Ebu'l-Feth Osmān İbni Cinnī (ö. 392/1001-2)'nin Kitāb sirri's-şinā'a ve esrāri'l-belāğa"sını, Ebū'l-Huseyin Ahmed İbn Fāris (ö. 395/1004)'in "eş-Şāhibī"sini ve benzeri eserleri ve müelliflerini zikr etmek gerekir⁷².

Belāğatın müstakil bir ilim olarak teşekkül etmeye başladığı IV/X. yüzyılın sonlarından itibaren Ebū Hilāl el-Askerī (ö. 395/1005 veya 400/1009'dan sonra)'nin "Kitābu's-şinā'teyn"i, Ebū Bekr el-Bākillānī (ö. 403/1013)'nin "İ'cāzi'l-Ḳur'ān"ı, Şerif er-Razī (ö. 406/1015)'nin "Telḫīşu'l-beyān fī mecāzātī'l-Ḳur'ān"ı, Kādī Abdulcebbār el-Esedābādī (ö. 415/1025)'nin "el-Muḡnī fī ebvābi't-tevhīd ve'l-ād"ı, İbn Reşīk el-Ḳayravānī (ö. 463/1063)'nin "Kitābu'l-umde"si⁷³, el-Ḥafācī (ö. 466/1073)'nin "Sirr el-feşāḫa"sı, Abdulkāhir el-Curcānī (ö.471/1078)'nin "Esrāru'l-belāğa fī'l-me'ānī ve'l-beyān"ı, "Delāilu'l-i'cāz"ı ve "Muḫtāru'l-iḫtiyār fī fevā'idi mi'yāri'n-nuzẓār"ı, Ebū'l-Abbās Ahmed b. Muḥammed el-Curcānī (ö. 482/1089)'nin "Kināyātu'l-udebā' ve işārātu'l-bulegā'" sı gibi eserleri ve yazarlarını anmak

---

71. er-Rādūyanī, s. 8-9; Huart, s. 92-93; A. Schaade, "Belāgat", IA, II, 464; Hulūsi Kılıç, "Belāgat", TDVİA, V, 380-383; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belāgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298; Çörtü, Sarf, s. 26; Yazıcı, s. 25

72. Goldziher, s. 76-77; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belāgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298; Huart, s. 159; Yazıcı, s. 25-26

73. er-Rādūyanī, s. 10; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belāgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298; Huart, s.172; Yazıcı, s. 26, 27

yerinde olacaktır⁷⁴.

Bunlardan sonra Muḥammed b. ʿÖmer er-Rādüyānī tarafından 481-507/1088-1114 yılları arasında kaleme alınan ve Farsça edebiyatta bu tür çalışmaların ilk örneklerinden sayılan "Tercumānu'l-belāga" isimli eser günümüze kadar ulaşmıştır⁷⁵. Ebū Tāhir Muḥammed b. Haydar el-Bağdādī (ö. 517/1123)'nin "Ḳānūnu'l-belāga" isimli eseri, bu alandaki çalışmaların başında Zemahşerī (1074-1143)'nin "Keşşāf" adlı ünlü tefsiri ile "Esāsu'l-belāga" isimli sözlüğü⁷⁶, Şemsüddīn Muḥammed b. Ḳays er-Rāzī'nin "el-Muʿcem fī meʿāyiri eşʿāri'l-ʿAcem"ini⁷⁷, Ḥvārezmşāhlar devletinin büyük şair ve edibi Reşīduddīn-i Vaṭvāt (ö.583/1177-78)'ın "Tercumānu'l-belāga"yı esas alarak Farsça telif ettiği "Ḥadāʾiḳu's-siḥr fī dekāʾiḳi'ş-şīʿr"ini⁷⁸, Fahreddīn er-Rāzī (ö. 606/1209)'nin, Abdulkāhir el-Curcānī'nin ve Reşīduddīn-i Vaṭvāt'ın edebî sanatlarla ilgili eserlerinden yararlanarak telif ettiği "Nihāyetu'l-iʿcāz fī dirāyeti'l-iʿcāz min Esrāri'l-belāga" ve "Delāʾili'l-iʿcāz" adlı iki eseri, Türk asıllı âlim Serāceddīn es-Sekkākī (ö. 626/1228)'nin "Miftāhu'l-ʿulūm" adlı eseri⁷⁹, Şems-i Kays'ın 1233'te yazdığı arüz ve kâfiye hakkındaki "el-Muʿcem fī meʿāyiri eşʿāri'l-ʿAcem"ini⁸⁰, Eyyübîler'in meşhur kâtiplerinden Ziyāeddīn İbnu'l-Esīr Nasrullah (ö.637/1239)'ın "el-Meşelu's-sāʾir fī edebî'l-kātib ve'ş-

74. Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Abdülkâhir el-Cürcânî", TDVİA, I, 247-248;-; "Belâgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298 Hulûsi Kılıç, "Belâgat", TDVİA, V, 380-383; Yazıcı, s. 27

75. er-Rādüyānî, s. 1-4; Tahsin Yazıcı, "Belâgat", TDVİA, V, 383-384; er-Rādüyānî'nin bu eseri, Ahmed Ateş tarafından Muḥammed b. ʿÖmer er-Rādüyānî, *Kitāb Tercumānu'l-Belāga*, mukaddime, haşiye ve izahlarla, İstanbul, 1949'da neşridildi.

76. Soysal, s. 13; Goldziher, s. 56; Hulûsi Kılıç, "Belâgat", TDVİA, V, 380-383; Yazıcı, s. 28

77. Sürürî, s. 471

78. er-Rādüyānî, s. 17-24, 45-46; Sürürî, s. 470; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298; Yazıcı, s. 28; Yıldırım, s. 517

79. Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâgat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S. XI, 268-298; F. Krenkow, "Sekkākî", X, İA, 328-329; Yazıcı, s. 29

80. Tahsin Yazıcı, "Belâgat", TDVİA, V, 383-384; A. Naci Tokmak, "İran", TDVİA, XXII, 416-424

şâ'ir" ve "el-Câmi' u'l-kebir fî şinâ'ati'l manzûm mine'l-kelem ve'l-menşûr" isimli iki eseri, Curcânî'nin Delâ'il u'l-i'câz isimli eseri kaynak alınarak ez-Zimilkânî (ö.651/1253)'nin et-Tibyân fî 'ilmi'l-beyân"ı, İbn Ebû'l-İsbâ' el-Mısrî (ö. 654/1256)'nin "Bedî' u'l-Ķur'ân" ve "et-TaĶrîru't-taĶbîr fî 'ilmi'l-bedî'" isimli eserleri, Nasîruddîn-i Tûsî (ö. 672/1274)'nin "Mi'yâru'l-eş'âr" adlı eseri, Bedreddin b. Mâlik (ö. 686/1287)'in "Ravzu'l-ezhân" ve "Misbâh" adlı iki ayrı eseri, Osmanlı âlimlerinden Bayburtlu Ekmeleddin Bâbertî (ö. 712/1312)'nin, el-Ķazvîni'nin "TelĶîşu'l-miftâĶ"ına yazdığı "ŞerĶu TelĶîşu'l-MiftâĶ" isimli eseri, Celâleddîn MuĶammed el-Ķazvîni (ö.739/1338)'nin "Miftâhu'l-'ulûm"dan özetleyerek telif ettiği "TelĶîşu'l-miftâĶ" isimli eseri, Yahyâ b. Hamza el-Alevî (ö. 749/1348)'nin "eĶ-Ķirâzu'l-mutaĶammin li-esrâri'l-belâĶa ve 'ulûmi ĶaĶâ'îki'l-i'câz" adlı eseri, yine el-Ķazvîni'nin aynı eserine Osmanlı devri âlimlerinden Çandarlı Kara Halil (ö. 789/1387)'in yazdığı "ŞerĶu TelĶîşu'l-MiftâĶ" isimli eseri, Sa'eddeddînu't-Taftazânî (ö.1388)'nin "Miftâhu'l-'ulûm"dan yorumlayarak yazdığı "MuĶavvel" ve "MuĶtaşar" isimli eserleri sayabiliriz⁸¹.

Daha sonra da Şerefuğdîn Hasan b. MuĶammed Râmî-i Tebrîzî (ö. 795/ 1393?)'nin "Enîsu'l-'uşşâĶ" ve "ĶaĶâ'îku'l-Ķadâ'îk"ini, yine VIII/XIV. yüzyılda yaşayan şairlerinden Tâcu'l-Ķalâvî'nin "DeĶâ'îku'ş-şî'r"ini, Hasan adlı biri tarafından 731/1330-31'de manzum olarak telif edilen BaĶru'ş-şanâyi'"ini, Şems-i FaĶrî-i İşfahânî'nin 745/1344'de kaleme aldığı "Mi'yâr-i cemâlî"sini sıralayabiliriz⁸².

Arapça ve Farsça olarak yapılan edebî sanatlarla ilgili çalışmalara

81. Soysal, s. 13; A. Schaade, "BelâĶat", İA, II, 464; Hulûsi Kılıç, "BelâĶat", TDVİA, V, 380-383; Nasrullah HacimüftüoĶlu, "BelâĶat ilminin gelişmesine müessir olan kaynaklar", AÜİFD, S.XI, 268-298; Arif Aytekin, "Bâbertî", TDVİA, IV, 377-378; Yazıcı, s. 29-31, 63; Yavuz, s. 32; Yıldırım, s. 519
82. Farsça manzum eserler, 262-263; Munzevî, III, 1956; Sürürî, 464-465, 470, 471, 472, 474; E. Berthels, "Râmî", İA ,IX, 622-623; Tahsin Yazıcı, "BelâĶat", TDVİA, V, 383-384; Yıldırım, s. 515-520

Osmanlı âlimleri hiç bir zaman ilgisiz kalmamış ve bu sahada çoğunluğu şerh ve haşiye şeklinde de olsa orijinal sayılabilecek seviyeli bir çok eser te'lif etmişlerdir. Türk edebiyatında, Cemâleddin Aksarâyî (ö. 791/1388-9)'nin Dimeşk hatibi Kazvîni'nin meânî ve beyân konusundaki "el-İzâh" adlı eserinden şerh ettiği "Şerhu'l-İzâh" isimli eserini ve Zemahşerî'nin "el-Keşşâf" isimli eserine yaptığı "Hâşiye 'ale'l-Keşşâf" ve "İ'tirâzât 'alâ Şerhi'l-Keşşâf" isimli haşiyelerini⁸³, Alâeddin Esved (ö.800/1397)'in Sultan Murad I adına yazdığı "Mecma'u'l-fu'âd" adlı eserini⁸⁴, VIII/ XIV. yüzyılda yazılmış Ahmedî'nin Bedâyi'u's-sihr fî şanâyi'î's-şî'r isimli eserini, Celâleddin Ebû'l-Fazl 'Abdurrahmân es-Suyûtî (1445-1505)'nin manzum "'Ukudu'l-cum'ân fî 'ilmu'l-me'ânî ve'l-beyân" isimli eserini⁸⁵, Akkoyunlular zamanında yaşayan Şeyh Ahmed el-Bardahî'nin 907/ 1502'de yazdığı "Kitâbu Câmî'î envâi'l-edebi'l-Fârisî" adlı kitabının örnekleri Arapça, Farsça ve Türkçe'den derlenmiş olsa da türünün ilk Türkçe eseri sayılan bir sözlük niteliğindeki "Fî's-şanâyi'î'l-edebiyye mine'l-arüz ve't-ta'miyye" başlıklı beşinci bölümünü⁸⁶, Huseyin Vâiz-i Kâşifî (ö. 910/1504)'nin "Bedâyi'u'l-efkâr fî şanâyi'î'l-eş'âr"ını, Burhânuddîn 'Aţâ'ullâh b. Maḥmūd-i Meşhedî (ö. 913-919/1507-1508-1513)'nin "Bedâyi'u's-şanâyi'î" ve "Tekmiletu's-şinâ'a" isimli iki eserini⁸⁷ yine Türk edebiyatında Sürürî (XVI. yüzyıl)'nin "Baḥru'l-ma'ârif"ini⁸⁸, Nizâmuddîn Ahmed b. Muhammed Şâlih el-Huseynî eş-Şiddikî'nin 1060/1650 yılında yazdığı "Mecme'u's-şanâyi'î"ni⁸⁹, Vâhid-i Tebrizî (ö.

---

83. Mustafa Öz, "Cemâleddin Aksarâyî", TDVİA, VII, 308-309

84. Yavuz, s. 18

85. Soysal, s. 13

86. Kâzım Yetiş, "Belâgat", TDVİA, V, 384-387

87. Munzevî, III, 1956; Sürürî, s. 472

88. Baḥrû'l-ma'ârif bu güne kadar bilinen Türkçe ilk belagat kitabı olup, Yakup Şafak tarafından Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında "Sürürî'nin Baḥrû'l-ma'ârif'i ve Enisû'l-'uşşâk ile mukayesesi" adıyla Doktora Tezi olarak hazırlanmıştır (Basılmamış) Erzurum, 1991.

89. Munzevî, III, 2148; Sürürî, s. 472

1080/1669)' nin her ikisi de manzum "Miftāḥu'l-bedāyi" ve "Cāmi'-i Muḥtaṣar"ını, Osmanlı âlim ve devlet adamlarından Hızır b. Muḥammed el-Āmāsī (1006/1597-1078/1667)'nin "el-İfāzā fī ṣerḥi unbūbi'l-belāga fī yebū'īl-feṣāḥa"sını⁹⁰ ve bunların dışında tüm şiir sanatlarının işlendiği "kaşīde-i maṣnū'a" adıyla yazılan eserleri⁹¹, edebi sanatlar konusunda Arap, Fars ve Türk ilim dünyasında yüzyıllarca medreselerde ve diğer ilim mahfillerinde ilim adamlarının ve onların öğrencilerinin istifadesine sunulmuş önemli kaynaklar olarak zikretmemiz gerekir.

Edebî sanatlar konusunda Arap, Fars ve Türk asıllı âlimlerin yanında bazı Hind ve Yunan asıllı bilginler de çalışmalar yapmıştır. İnsanlık ailesinin ortak ürünü olan belāgat, inişli çıkışlı gelişim sürecinden sonra çağımızda da gerek eski, gerekse yeni dünyanın ilmî, siyasî ve iktisādî hayatta rekâbetin nasıl kazanıldığını kavramak için önemini korumaktadır. Dilin gücüne, yani karşı tarafı etkileme ve iknâ etme sanatına dayanan rekâbet, gücünü belāgata borçludur.

Çekici ve kapsamlı nutuk ve metinlere, lafız ve mana kuvvetine, dil kurallarına uygun olarak kurulan cümle tekniğine, durum ve zamanın uygunluğuna, ifadelerin açıklığına ve kolay anlaşılabilirliğine, edebî süslemelerin kalite ve ölçüsüne bağlı olarak insanın etkili, yerinde, etik ve güzel konuşmasından söz edildiği müddetçe, gerek yeti gerekse ilim olarak belāgat, bu yüzyılda da gündemde kalacaktır.

b. Mirḳātu'l-edeb (Arapça-Farsça manzum sözlük):

Tarih boyunca sözlüksüz bir topluma rastlamanın mümkün olmadığını,

---

90. Yazıcı, s. 32

91. Sürürî, s. 472-474; Tahsin Yazıcı, "Belāgat", TDVİA, V, 383-384; "Bedî'iyye" ve "kaşīde-i maṣnū'a"larla ilgili olarak Veyis Değirmençay tarafından, "İran Edebiyatında Bedî'iyye veya Kaşīde-i maṣnū'a, Erzurum, 2000" adıyla bir çalışma yapılmıştır.

her dilin zamanla değişip geliştikten aynı soya mensup kişilerin torunlarının veya aynı ırkın kollarının, atalarının kullandığı bir çok kelimeyi anlayamaz hale geldiğini ve onları anlamak için lügatlerden yararlandıklarını herkes bilmektedir. Günümüzde bir Türk'ün Fuzûli'yi, Nefî'yi, hatta Yahya Kemal'i, bir İngiliz'in Shakespeare'i, bir Fars'ın Firdevsî'nin Şehnâmesini, bir Arab'ın Kur'ân-ı Kerim'i ve cahiliye devri şiirini, bir Fransız'ın Victor Hugo'yu tam olarak anlayabilmesi için sözlüğe başvurması gerekmektedir Medeniyet ilerledikçe sözlüğe olan ihtiyaç daha da artmakta olup artık günümüzde tıp terimleri sözlüğü, ekonomi sözlüğü, teknoloji sözlüğü, edebiyat sözlüğü, felsefe sözlüğü gibi meslek ve bilim türlerine ve alanlarına göre sözlükler hazırlanmaktadır.

Sözlükler, yazıldıkları dönemlerde kendi toplumlarının neleri bildiklerini ve nelerle meşgul olduklarını yansıtmaları bakımından o toplumun kültürel aynası sayılırlar. Bir dilde kullanılan kelime sayısının çok olmasıyla doğrudan o dilin zengin bir dil olduğu hükmüne varılamaz, zira bir dilin zengin sayılabilmesinin birinci önceliği soyut kavramları ve anlam inceliklerini ifade edebilecek kelimelerin çokluğuna bağlıdır. Bu incelikleri ifade edebilecek kelimeleri az olan dillerin diğer kelimeleri çok da olsa bu dillerin zengin olduğu kanaatine varılamaz.

İnsanoğlunun ilk sözlüğünün nasıl ve kim tarafından yazıldığı bilinmemekle birlikte, Çinlilerin diğer milletlerden önce sözlük çalışmalarına başlayarak M.Ö. XI. yüzyılda Bavişi adında dilci bir Çinli'nin Kırkbin kelimelik bir sözlük yazdığı sanılmaktadır⁹². Asurbanipal'in köşkünde M.Ö. 668-625 tarihlerinde kil levhalar üzerinde yazılmış bir sözlük bulunduğu bahs edilmektedir⁹³. Waru (ö. M.Ö. 28), tarafından yazılan "Lingua Latina"

---

92. Cemal Muhtar, "İslamda sözlük çalışmaları", MÜİFD, III (1985), 363-370

93. Cemal Muhtar, a.g.e., s. 363-370

adlı sözlük Latin dilinde yazılmış ilk sözlük olduğu ileri sürülmektedir⁹⁴. Eski Yunanlılar da sözlük çalışmalarına M.Ö. VIII. yüzyılda başlamışlar ve M.S. IV. yüzyılda yaşayan Holladius ve Julias Pollux ile İmparator Augustus zamanında yaşayan Valerius Facus, Grekçe ilk sözlük yazarları olduğu sanılmaktadır⁹⁵.

İslam dünyasında özellikle de Araplarda İslâmiyet'in geliştinden sonra lügat çalışmaları önce Kur'ân-ı Kerim ve hadis doğrultusunda İslâmın bu kaynaklarını doğru anlamaya yönelik olarak başlatıldı. Bu çalışmalar, Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve dilde çok yaygın olmayan kelimeleri, eş manalı lafızları, aynı kelimenin çeşitli ayetlerde taşıdığı farklı anlamları ve yine hadiste geçen ve az kullanılan kelimelerin içeriğini tespitte dair faaliyetlerdi. Sonra bunlara ilaveten Arapça klasik sayılan metinler de taranarak sistemli lügatler oluşturulmaya çalışıldı. Bu lügatlerin içerisine yeryüzü ve arazi şekilleri, sular, insanlar, kuşlar, hayvanlar ve tabiat unsurları gibi kelimeler de ilave edilerek VIII.-X. yüzyıllar arasında birçok lügat tertip ve te'lif edildi. Bu çalışmalar daha sonra te'lif edilen geniş sözlüklerin bölümlerini meydana getirdiler.

Osmanlı döneminde öğrencilere Arapça ve Farsça'yı öğretmek amacıyla kaleme alınan, bir çok nüshaları istinsah edilen ve Arapça-Farsça bir lügat olan Mirkâtu'l-edeb'in manzum olması bakımından ayrı bir önemi vardır. Büyük âlim ve eğitimciler, İslam dünyasında bazı dönemlerde ezberleme yöntemiyle bazı bilgilerin kolay öğrenilmesi ve hatırd tutulması için manzum metinler te'lif etmişlerdir. Bu manzum metinler, asırlar boyunca akaid, hadis, gramer, belâgat ve lügat gibi çeşitli bilim konularının daha kısa zamanda öğrenciye öğretiminde önemli görevler üstlenmiştir. Dil öğrenimi için önemli

---

94. Cemal Muhtar, "İslamda sözlük çalışmaları", MÜİFD, III (1985), 363-370

95. Cemal Muhtar, a.g.e, s: 363 - 370

bir yeri olan şiir, insanların hayatındaki bütün aşamaları konu edinmese de, genel olarak herkese, uzak yakın her çevreye ve her kesime hitap etmiş ve onları tatmin etmiştir. Şiirin insan ruhu ve duygusuyla olan ilişkisi, lafız ve mana uyumu göz önüne alınırsa, şiirin dil eğitimi ve öğretimindeki faydası ve ortaya koyduğu kolaylığı rahatlıkla görülebilir.

Konuyla ilgili olarak manzum sözlüklerin en önemlilerinden biri olan Ebū Naşr Ferāhī Mes'ūd b. Ebī Bekr (ö. 618/ 1221)'in "Nişābu's-şibyān"⁹⁶ isimli Arapça-Farsça sözlüğü gibi birçok manzum eser günümüze kadar gelmiştir.

"Nişābu's-şibyān" örnek alınarak Cānī b. Melikşāh-i Horāsānī tarafında 965-970/1558-1563 yıllarında mensur mukaddimeli Türkçe-Farsça manzum olarak "Nisāb-i Türkī-i Fārsī" ve Yūsuf isimli birisi tarafından Türkçe, Arapça, Farsça, Afganca, Hintçe "Nişāb-i şeşzebānī" gibi manzum bazı sözlükler yazılmıştır⁹⁷.

Yine "Nişābu's-şibyān" örnek alınarak VII/XIII. yüzyılda "Zehretu'l- edeb" ve "Naşibu'l-fityān", VIII/XIV. yüzyılda "Nişāb-i tecnīs", "Silku'l- cevāhir" ve "Naşibu'l-işvān", IX/XV. yüzyılda "Uķūdu'l-cevāhir", "Mirķātu'l-edeb", "Tuħfe-i 'Alā'ī", "Tuħfetu'l-faķīr", "Kātibiyye" ve "Muħammediyye" gibi manzum lügatler ve daha sonraki asırlarda Fransızca, İngilizce, Türkçe, Farsça, Arapça ve diğer dillerde birçok manzum sözlükler yazılmıştır⁹⁸.

Aşağıda Arapça, Farsça ve her iki dilde ortak olarak yazılan bazı sözlüklerin müelliflerinin ölüm tarihlerine göre kısa bir listesi arz

---

96.Ebū Naşr Ferāhī Mes'ūd b. Ebī Bekr'in "Nişābu's-şibyān"ı Tahran, 1372/1993'de Hasan-ı Enverī tarafından neşredilmiştir.

97. Karaismailoğlu, s. 179

98. Nişābu's-şibyān, s. VI

olunmaktadır:

A. Başlangıcından Aḥmedī'nin yaşadığı yüzyıla kadar yazılan bazı Arapça sözlükler ve müellifleri şunlardır:

el-Halīl b. Ahmed el Ferāhidī (ö.175/791) tarafından Arapça'da sağlam ve güvenilir ilk sözlük olarak kabul edilen "Kitābu'l-ʿayn" isimli bir eser telif edilmiş, bu eser Endülüslü dilci ez-Zubeydī (ö.379/989) tarafından "el-İstidrāk ʿalā Kitābi'l-ʿayn" adıyla özetlenmiş ve "Kitābu'l-ʿayn" 1944 yılında Bağdat'da yayınlanmıştır⁹⁹.

2. Arapça sözlükte alfabetik sitemi uygulamakta ilk dilci sayılan İshāk b. Mirār eş-Şeybānī (ö. 206/821) tarafından "Kitābu'l-cim" adında bir sözlük yazılarak Kurʿān ve Hadiste geçen bir çok kelime açıklanmıştır¹⁰⁰. Ebū ʿUbeyd el-Kāsim b. Sellām (ö. 224/838), kişilerden duyduğu hadislerdeki kelimelerin mücerredlerini Arapça şiirden şahid göstererek açıkladığı "Ġarību'l-hadīs" isimli bir eser yazmış ve bu eser 1384/1964'te Haydarābād'da dört cilt olarak basılmıştır. Ayrıca müellifin "el-Ġarību'l-musannef" adında bir sözlüğü daha mevcut olup TSMK, A 2555'de bir nüshası vardır¹⁰¹. "Kitābu'l-hudūd" müellifi el-Ferrā (207/823)'nın öğrencisi Ebū Yūsuf Ya'kūb İbnu's-Sikkīt (ö. 244/858), "İslāhu'l-mantīk" isimli eseriyle sözlük yazımında Kūfe ekolünün önde gelen temsilcisidir¹⁰². Ebū Muḥammed ʿAbdillāh b. Müslim b. Kuteybe (ö. 276/889), "Tefsīru ʿĀrībi'l-Kurʿān" isimli bir eser yazmış, bu eserde Kurʿān'dan gerekli gördüğü kelimeleri açıklamıştır. Müellifin kendisinden sonra gelen bir çok müfessir tarafından kaynak olarak kullanılan bu eser, es-Seyyid Ahmed Sakar tarafından Kahire'de neşredilmiştir¹⁰³.

99. Cemal Muhtar, "İslamda Sözlük Çalışmaları II", MÜİFD, IV (1986), 331-332; Nihad M. Çetin, "Arap", TDVİA, 276-309

100. Goldziher, s. 44; Çörtü, Sarf, s. 26; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 333

101. Cemal Muhtar, a.g.e. s. 333-334, 345

102. Nihad M. Çetin, "Arap", TDVİA, 276-309; Nasuhi Ünal Karaarslan, "İslāhu'l-mantık", TDVİA, 194; Goldziher, s. 79; Çörtü, Sarf, s. 26

103. Cemal Muhtar, a.g.e. s. 334-335

İbn Dureyd Ebū Bekr Muḥammed b. el-Hasan (ö. 321/933) tarafından "el-Cemhere" isimli bir sözlük telif edilmiş ve bu sözlük 1342 h.'de Haydarābad'da dört cilt olarak yayınlanmıştır¹⁰⁴. Ebū Bekr Muḥammed b. 'Uzey es-Sicistānī (ö. 330/942) tarafından kelimeleri alfabetik sıraya göre telif edilen "Ġaribu'l-Ḳur'ān (Nuzhetu'l-kulūb)" isimli sözlük 1383/1963 yılında Mısırdaki bir kurul tarafından tetkik, tashih ve tahşiyeye edilerek neşredilmiştir¹⁰⁵. Dil ālimi ve lügatçı İshak b. İbrāhim el-Fārābī (ö. 350/961), altı bölüm halinde "Divānu'l-edeb" isimli bir sözlük yazmıştır¹⁰⁶. Ebū 'Ali İsmāil b. el-Ḳāsım el-Kālī (ö. 356/966) tarafından yazılan 500 varak hacmindeki "el-Bāri'" isimli sözlüğün İngiltere Müzesi OR 9811 ve Paris Halk Kitaplığı nr. 435'de iki nüshası mevcut olup, eserin 1933 yılında Volton tarafından Londra'da tıpkı basımı yapılmıştır¹⁰⁷. Büyük dilci ve fıkıh alimi Muḥammed b. Aḥmed el-Ezherī (370/980) tarafından telif edilen "Tehzību'l-luġa" isimli sözlük, Abdi's-Selām Muḥammed Hārūn tarafından tahkik edilerek 1964-1967 yıllarında 15 cilt olarak Mısır'da neşredilmiştir¹⁰⁸. Bağdat ekolünden Büveyhī veziri İsmāil İbn Abbād (ö. 385/995), bir nüshası TSMK, A 2714'de bulunan "el-Muhīt fī'l-luġa" adlı yedi ciltten büyük bir sözlük derlenmiş ve bu "Muhīt" ismi, Arapça zenginliği ve derinliği bakımından yeryüzünü çevreleyen okyanusla mukayese edildiği için bir çok sözlüğe ad olmuştur¹⁰⁹.

Türkistān'ın Fārāb şehrinde doğan, Bağdat ekolüne mensup ve aslen Türk olan Ebū Nasr İsmāil el-Cevherī (393/1001) tarafından telif edilen, doğu ve batıdaki tüm Arap dilbilimcilerin yanında taşıdıkları ve daha çok "es-Sihāh"

---

104. Cemal Muhtar, a.g.e. s. 335-336

105. Cemal Muhtar, a.g.e. s. 336-337

106. Nasuhi Ünal Karaarslan, "Fārābī, İshak b. İbrāhim", TDVİA, XII, 163-164; Goldziher, s. 82; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 337

107. Cemal Muhtar, a.g.e. s. 339

108. Selahattin Kıyıcı, "Ezherī, Muhammed b. Ahmed", TDVİA, XII, 65; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 337-339

109. Goldziher, s. 81; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 345

adıyla bilinen, "Tācu'l-luġa ve Sihāhu'l-Arabiyye" isimli sözlüğe bir çok kimse tarafından haşiye yazılmış¹¹⁰, Muhammed b. Ebī Bekr er-Rāzī (ö. 660/1261' den sonra) ise eseri özetleyerek "Muhtaru's-Sihāh" adını vermiştir. Vankūlī (ö. 1000/ 1591) tarafından Türkçe'ye de çevrilen bu sözlük, 1292/1875'de Bulak matbaasında iki cilt olarak ve Aḥmed ʿAbdulgafūr ʿAttār tarafından 1377/1957'de Mısır'da altı cilt olarak neşredilmiştir¹¹¹. Kūfe okuluna mensup dil ve edebiyat ālimi Ebū'l-Huseyin Ahmed İbn Fāris (ö. 395/1004), "Muʿcemu mekāyisi'l-luġa", "el-Mücmel fi'l-luġa" ve "Muteḥayyeru'l-elfāz" isimli bir kaç sözlük yazmış, bunlardan "Muʿcem mekāyisi'l-luġa" 1366-1369/1946-1949 yıllarında altı cilt olarak, "el-Mucmel fi'l-luġa" Kahire'de 1947, Beyrut'ta 1404/1984 ve 1414/1994'de, "Muteḥayyeru'l-elfāz" Hilāl Nācī tarafından Bağdat'ta 1390/1970'de neşredilmiştir¹¹². Ebū Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman el-Herevī (ö. 401/1010-11)'nin "Kitābu'l-ġaribeyn fi'l-Kur'ān ve'l-hadis" isimli bir lügati olup, eserin bir nüshası TSMK, A 2771'de mevcuttur¹¹³. Ebu'l Meʿālī Muhammed b. Temīm el-Bermekī (ö. 411/1020), "es-Sihāh" adında bir sözlük telif etmiştir¹¹⁴. Ebū Mansūr Abdulmelik b. Muhammed es-Seʿālibī (ö. 429/1037), yaklaşık altıyüz fasla ayrılan "Fikhu'l-luġa" adıyla bir sözlük telif etmiştir. Bu eser Mustafa b. el-Hāc Yusūf el-İstanbūlī tarafından 148 varak olarak Cemāziyelāhir 1173'de istinsah edilmiş olup bir nüshası Ankara Üniversitesi DTCF kütüphanesi Yazmalar İsmail Saib bölümü nr. 4305/1'de mevcuttur¹¹⁵. Ebu'l-Hasan Ali b.

---

110. Hulūsi Kılıç, "Cevherī, İsmāil b. Hammād", TDVİA, VII, 459

111. Goldziher, s. 82; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 339-340

112. Hüseyin Tural "İbn Fāris", TDVİA, XIX, 479-481; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 340-341; Huart, s. 162

113. Muhsin Demirci, "Herevī, Ahmed b. Muhammed", TDVİA, XVII, 220-221; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 346

114. Cemal Muhtar, a.g.e. s. 341

115. C. Brockelmann, "Seʿālibī", X, 262-266 (Bu madde Nihad M. Çetin tarafından tādil ve ikmāl edilmiştir); Cemal Muhtar, a.g.e. s. 342

İsmâil b. Sîde (ö. 458/1066)'in "el-Muhassas" isimli sözlüğü 1316-1321/1898-1903 tarihlerinde Mısır'da 17 cilt olarak yayınlanmıştır¹¹⁶.

Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), "Mukaddimetu'l-edeb" isimli Arapça-Farsça bir sözlük ve "Esâsu'l-belâğa" isimli bir lügat telif etmiştir. Bir çok yazma nüshası bulunan eserin çok sayıda (tarih sırasıyla), iki cilt olarak 1299/1881'de Kahire'de; 1311/1893'de Laknov'da; 1324/1906'da Haydarâbâd'da; 1327/1909'da Mısır'da iki cilt olarak; 1341/1922'de Kahire'de; 1385/1965'de Beyrut'ta baskısı da yapılmıştır. Müellifin bir diğer lügati de "Mukaddimetu'l-edeb fî luğati'l-^cArab" olup, eseri ilk defa 1844-1850 yıllarında Leipzig'de neşreden J.G. Wetzstein ve Brockelmann bu eseri Arapça-Farsça sözlük saymışlar ve Zeki Velidi Togan ise bu lüğatin en eski nüshalarının Arapça-Türkçe olmasını dikkate alarak Arapça-Türkçe bir sözlük olarak kabul etmiştir. Bu eserin Türkiye Kütüphanelerinde bir çok yazma nüshası mevcuttur¹¹⁷.

Ebu'l-Fazl Hasan b. Muhammed es-Segâni (ö. 650/1252)'nin "et-Tekmile" ve Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er-Râzi (ö. 650/1252)'nin 1361/1950'de Mısır'da basılmış "Muhtâru's-Sihâh" isimli birer sözlüğü vardır

¹¹⁸

Ebu'l-Fazl Cemâluddin Muhammed b. Mukarrem b. Manzûr (731/1311)'in "Lisânu'l-^cArab" isimli eseri 1300/1882'de Kahire'de Onbeş cilt olarak, ayrıca Şevval 1389/1970'de üç cilt olarak Beyrut'da basılmıştır¹¹⁹.

Ebû Tâhir Necmuddin Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdi (ö. 816/1413), "el-Kâmûsu'l-Muhîr" isimli bir sözlük telif etmiştir. Farsça'ya da çevrilmiş olan bu eser, Türkçe'ye önce Merkez Zâde Ahmed Efendi

116. Nihad M. Çetin, "Arap", TDVİA, 276-309; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 342-343

117. Nuri Yüce, "Zemahşerî", İA, XIII, 509-514; Goldziher, s. 83; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 343

118. Cemal Muhtar, a.g.e. s. 343, 345

119. Cemal Muhtar, a.g.e. s. 344

(ö.963/1556) tarafından "Bâbüs" adıyla daha sonra da Āsım Efendi tarafından "el-Okyānusu'l-basīt fī tercemeti'l-Kāmüsi'l-muhīt" adıyla tercüme edilerek 1230-1234/1815-1818 ve 1304-1305/ 1886-1887'de İstanbul'da ve 1250/1834' de Mısırda yayınlanmıştır¹²⁰.

B. Başlangıcından Ahmedî'nin yaşadığı yüzyıla kadar yazılan bazı Arapça-Farsça, Farsça-Arapça sözlükler ve müellifleri şöyle sıralanabilir:

el-Kāzî Ebū Abdillāh Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin ez-Zū zenî (ö. 486/1093)' nin "Kitābu'l-masādir"i, Ebū Abdillāh Hüseyin b. İbrahim b. Ahmed Edib Natanzî (ö. 499/1105)'in "Dustūru'l-luġa", "Kitābu'l-halās" ve "Kitābu'l-mirkāt" isimli lügatları, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Muḥammed el-Meydānî (ö. 518/1124)'nin "es-Sāmî fî'l-esāmî"si, Ebū Cafer Ahmed b. Ali el-Beyhakî (ö. 544/1149)'nin "Necmu'l-masādir", "Yenābiu'l-luġa" ve "Kitābu'l-muhīt bi-lüġati'l-Kur'ān" isimli üç sözlüğü, VII/XII. yüzyılda yaşayan dil alimlerinden Mahmud b. Ömer b. Mahmud b. Mansūr el-Kāzî ez-Zencî es-Sincerî'nin "Muhezzibu'l-esmā" sı, Cemāluddīn Ebū'l-Fazl Muḥammed b. Ömer Cemāl el-Kurāşî'nin "es-Sirāh mine's-Sihāh"ı, Ebū'l-Fazl Ceyş b. İbrāhim b. Muḥammed Tiflīsî'nin "Kānūnu'l-edeb"i, VIII/XIII. yüzyılda yaşayan dil ālimi Şemsuddīn Muḥammed b. Hindūşāh b. Sincer b. Abdillāh'ın "Sihāhu'l-^cAcem"i ve Seyyid Şerif Ali b. Muḥammed el-Curcānî (ö. 816/1413)'nin "Tercumān-i luġati'l-^cKur'ān"ı ve "et-Ta'rīfāt" adlı meşhur terimler sözlüğü sayılabilir¹²¹.

---

120. Hulüsi Kılıç, "Fırūzābādî", TDVİA, XIII, 142-145; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 345

121. Sedreddin Gümüş, "Cürcānî, Seyyid Şerif", TDVİA, VIII, 134-136; Cemal Muhtar, a.g.e. s. 355-356

Mīzanu'l-edeb (manzum, Arap sarfına dair) ve **Mi'cāru'l-edeb** (manzum, Arap nahivine dair) isimli eserlerin konularıyla ilgili bazı açıklamalar yapıldı ve Sarf ve Nahiv konusunda yapılmış bazı çalışmaların isimleri zikredildi.

İslām tarihinde yapılan eğitim ve öğretimin zaman zaman bazı metinlerin ezberlenmesine dayandığı bilinmektedir. Büyük âlim ve eğitimciler, ezberleme yöntemiyle bazı bilgilerin kolay öğrenilmesi ve hatırdaki tutulması için manzum metinler telif etmişlerdir. Şiirden yararlanmak amacıyla bir çok ilim dalında "urcūze" adıyla manzum metinler yazılmış ve bin beyit yahut bin beyitten az veya çok olan bu eserlere genel olarak "elfiyye" adı verilmiştir¹²².

Manzum olarak yazılan öğretim amaçlı eserlerin ifadeleri özet biçiminde olması sebebiyle bu ifadelerin bir çoğunu açıklamaya ihtiyaç duyulsa da, İbn Mu'tî (ö. 628/1231)'nin¹²³ Arap nahvine dair eseri ile İbn el-Hācib (ö. 646/1248-9)'in¹²⁴ "el-Kāfiye fī'n-nahv" ve İbn Mālik (ö. 672/1273-4)'nin "Elfiyye" eserleri gibi manzum olarak te'lif edilmiş eserler, özlü oluşundan dolayı öğretim için çok uygun bir ders kitabı olarak kullanılmıştır. Bu eserler aynı zamanda daha sonra Arap gramerine dair yazılmış manzum (elfiye) türdeki eserlere örnek olmuştur¹²⁵.

c. Mīzānu'l-edeb (Sarf):

Arapça'da temel sarf bilgilerin ihtiva eden bir çok eserler yazılmıştır. Sarf konusuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar, ilk devirlerden itibaren Osmanlı medreselerinde sarf ilminin öğretiminde okutulan "el-Emsile",

122. Abdülbaki Turan, "Elfiyye", TDVİA, XI, 27-28

123. Çörtü, Sarf, s. 28

124. Çörtü, Sarf, s. 28

125. Abdülbaki Turan, "Elfiyye", TDVİA, XI, 27-28

"el-Binā", el-Maḫsūd", İzzeddin ez-Zencānī'nin "el-İzzī", Ahmed b. Ali b. Mes'ūd'un "Merāḫu'l-ervāḥ" ve "eş-Şāfiye" gibi eserlerin kaynağını oluşturan telifler ve bu eserlere üzerine yapılan şerh ve hāşiyelerdir¹²⁶.

el-Emsiletu'l-muhtelif ve el-Emsiletu'l-muttaride olmak üzere iki kısımdan meydana gelen Emsile, müellifi bilinmeyen bir Sarf kitabıdır. نصر fiilinden iştikak eden malum ve meçhul yirmidört siygayı içeren el-Emsile kitabı yıllarca Osmanlı okullarında ders kitabı olarak okutulmuş ve bazı Osmanlı müellifleri tarafından pek çok Arapça ve Türkçe şerhler yazılmış ve çeşitli baskıları yapılmıştır¹²⁷. el-Emsile", büyük Türk âlimi Birgivi (ö. 981/1573) tarafından "Şerḫu'l-Emsile" adıyla şerh edilmiştir¹²⁸. Birgivi'nin sarf ilmine dair bir diğer eseri de, İstanbul'da 1289, 1300, 130 ve 1303 yıllarında basımı yapılan "Kifāyetu'l-mubtedī"dir¹²⁹. el-Emsile'nin en önemli Arapça şerhlerinden biri, aynı esere Türkçe şerh de yazan Osmanlı âlim ve müderrisi Dāvūd-i Karsī (ö.1169/1756) tarafından "Şerḫu'l-Emsiletu'l-muhtelif fi'ş-şarf" adıyla yapılan ve İstanbul'da bir çok defa basılan eserdir¹³⁰.

Bunlardan, fiillerin mazi ve muzaride gösterdiği ses, yapı ve anlam değişikliklerini esas alarak temel sarf bilgisini öğreten eserlerin başında "el-Binā" adıyla bilinen eser gelir. Kaynaklarda müellifinden bahsedilmeyen ve 538/1143'den sonra telif edildiği sanılan bu eser "el-Binā" ismiyle bilinir¹³¹. Yıllarca Arap ülkeleriyle birlikte diğer İslam ülkelerinde ve özellikle de Osmanlı topraklarında Arapça öğrenimi için temel bir aşama sayılan "el-Binā"nın daha sonraki yıllarda çeşitli şerhleri ve baskıları yapılmıştır¹³².

---

126. İsmail Durmuş, "el-Emsile", TDVİA, XI, 166-167; Yavuz, s. 33

127. İsmail Durmuş, "el-Emsile", TDVİA, XI, 166-167; Çörtü, Sarf, s. 30-31

128. Emrullah Yüksel, "Birgivi", TDVİA, VI, 191-194

129. Emrullah Yüksel, "Birgivi", TDVİA, VI, 191-194

130. Cemil Akpınar, "Dāvūd-i Karsī", TDVİA, IX, 29-32

131. Mehmet Çakır, "Bināü'l-ef'āl", TDVİA, VI, 179

132. Mehmet Çakır, "Bināü'l-ef'āl", TDVİA, VI, 179

Dāvūd-i Karsī tarafından "Şerhu'l-Binā" adıyla bu esere şerh yazılmış olup bilinen tek nüshası Lefkoşe'de Selimiye Camii Ktp. nr. 99/2'dedir¹³³.

Sarfıla ilgili önemli el-Binā'dan daha kapsamlı ders kitaplarından biri de müellifi bilinmeyen "el-Maksūd" adlı eser olup bu eserin ilk şerhi Muhammed b. Halil b. Danyel (ö. 700/1310) tarafından yapılmıştır¹³⁴. Pek çok Osmanlıca şerhi bulunan eserin Birgivî tarafından 952/1545'de "İm'ānu'l-enzār" adıyla yapılan şerhi bir çok defa basılmıştır¹³⁵.

"Tasrīfu Zencānī", "Tasrīfu İzzī" ve "el-Muhtasar" adları ile de bilinen "el-İzzī" isimli sarfa dair eser, Ebū'l-Me'ālī İzzeddīn b. Abdolvahhāb b. İbrāhim el-Hazrecī ez-Zencānī (ö. 655/1257) tarafından te'lif edilmiş olup, müellifinin isminden dolayı "el-İzzī" adıyla meşhur olmuştur¹³⁶. Fiillerin şekil ve değişiklikleri ele alınarak harf sayısına ve türlerine göre tasnifinin yapıldığı "el-İzzī" adlı eser, XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş ve bir çok şerhi yapılmıştır¹³⁷.

Ahmed b. Ali b. Mes'ūd (?) tarafından yazılan, XV. yüzyıldan itibaren meşhur olan ve fiil yapısını yedi kısım üzerine tahlil ederek, i'āl kaideleri üzerinde duran "Merāhu'l-ervāh" isimli eser sarf tedrisinde takip edilen beşinci kitaptır¹³⁸. Bu esere Kemāl Paşa-zāde (1468-1534)'nin yaptığı "Felāhu şerhu'l-Merāh" isimli şerh meşhurdur¹³⁹.

Sarf bilgisine dair önemli eserlerden bir diğeri de İbn Hācib (ö. 646/1248)'in telif ettiği "eş-Şāfiye" isimli eser olup, müellifi ve başkaları tarafından yapılmış şerhleri ve neşirleri vardır¹⁴⁰.

---

133. Cemil Akpınar, "Dāvūd-i Karsī", TDVİA, IX, 29-32

134. Çörtü, Sarf, s. 31

135. Emrullah Yüksel, "Birgivî", TDVİA, VI, 191-194

136. Çörtü, Sarf, s. 32; Ilse Lichtenstädter, "Zencānī", İA, XIII, 525

137. Çörtü, Sarf, s. 32

138. Çörtü, Sarf, s. 32

139. İsmet Parmaksızoğlu, "Kemāl Paşa-zāde", İA, VI, 561-566; Çörtü, Sarf, s. 32

140. Çörtü, Sarf, s. 28, 32; Moh. Ben Cheneb, "İbnülhācib", İA, V (2), 856-857

d. Mi'yāru'l-edeb (Nahiv):

Kök harfleri نحو olan "nahiv" kelimesinin lügat manası "yön", "yol" ve "kasıt" olup, Arapça gramerde isim, fiil ve harf konusunu inceleyen sentaks ile ilgili bilimdir¹⁴¹.

Nahiv ilminin ortaya çıkmasının ana sebebi olarak, İslâmiyetin yayılmaya başlamasından sonra; Arap olmayanların İslâmiyeti kabul etmeleri sonucunda Arapça'ya yeni kelime ve unsurların girmesi ve Arapça'nın bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, fasih Arapça ile nâzil olan Kur'ân metnin doğru tespiti ve korunması, kusursuz şekilde okunması ve manasının açık bir şekilde tefsir edilmesinin gereği, Kur'ân ve hadis dilinin esesli bir şekilde tetkiki ve bunun için Arapça bilmeyenlere yol göserecek şekilde dil kurallarının tespitinin ihtiyacı, İslâmın hızlı bir şekilde yayıldığı bir dönemde, Arap olmayanların, Arapça'yı bizzat bozacak lahn adı verilen konuşma dilindeki gramer hataları yapmaları ve bunun neticesi olarak Arapça'yı yeni öğrenenlerin yanlışlarından daha çok yeni kurulan büyük şehirlerde klasik ve edebî dilden ayrılan ve hoş karşılanmayan hatalı bir konuşma dilinin ortaya çıkardığı yanlışların giderilmesi zorunluluğu gibi sebeplerden dolayı Nahiv ilmi doğmuştur¹⁴². Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), bazı kaynakların şüphesiyle bakmasına ve nahiv konusunda bir eseri olmamasına rağmen, Hz. Ali'nin isteğiyle Kur'ân-ı Kerîm'e ilk hareke sistemini getiren ve Arap nahvi'nin ilk esaslarını tespit eden ve nahivle ilgili ilk çalışmaları yapan âlim, şair ve dilci olarak bilinmektedir¹⁴³. Dil çalışmalarının hazırlık safhaları bir

141. Mahmut Kafes, "Arap dilinde nahiv ilminin doğuşu ve önemi", SÜED (Ayrı basım), S. 9-10 (1994-1995), s. 101-115

142. Ilse Lichtenstädter, "Nahiv", İA, IX, 35-37 (Bu madde Nihad M. Çetin tarafından genişletilerek ikmal edilmiştir); Nihad M. Çetin, "Arap", TDVİA, 276-309; Goldziher, s. 72

143. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Ebu'l-Esved ed-Düelî", X, 311-313; Goldziher, s. 73-74

yana bırakılırsa, nahve dair kitap yazmış olması muhtemel ilk âlim Abdullah b. Ebî İshak (ö. 127/745)'dir¹⁴⁴.

Arap grameriyle ilgili yapılan çalışmalar daha sonra iki ayrı ekol adını alan Basra ve Kûfe şehirlerinde devam etmiş ve farklı gelişme yolları izlemiştir.

Henüz başlangıç aşamasındaki gramer çalışmalarında Basra ekolünün önde gelen bazı âlimleri olarak, İsa İbn Ömer es-Sekafî (ö. 110/728-9), Halil İbn Ahmed el-Ferâhidî (ö. 170/786-7), Ebû Bişr Amr b. Osmân (ö. 176/792-3), Ebu'l-Hattâb el-Ahfeş (ö. 177/793-4)¹⁴⁵, "el-Kitâb" isimli eserinde, 571 bölümde Arapça sarf ve nahvin bütün konularını içeren, bu konuyla ilgili daha sonraki gelişmeler için yeni bir başlangıç sayılan ve kendi adını ölümsüzleştiren Fars asıllı Sibeveyhi (757?-796?)¹⁴⁶, Yûnus İbn Habîb (ö.182-5/798-801), el-Ahfeş (ö. 207/822), Ebû Ubeyde (ö. 210/825), Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830), el-Asmaî (ö. 216/831), Ebû Ubeyd (ö. 223/837), sarfla nahvin hudutlarını belirli bir şekilde ayıran el-Mâzinî (ö. 249/863), "el-Muktedab"¹⁴⁷ ve "el-Kitâbu'l-kâmil" adlı eseriyle Basra ekolünde ansiklopedik çalışmalar yapan ve bu ekolün en önemli temsilcilerinden Ebu'l-Abbâs el-Muberrred (ö. 285/898), mantıkçıların tertibine göre telif ettiği "el-Uşûl" adlı eseriyle İbnu's-Serrâc (ö.316/929), Bağdatlı Ebû Bekr Muhammed İbn Dureyd (ö. 321/933) "el-Cumelu'l-kubrâ" isimli eserinde Arapça nahvi ana çizgileriyle özetleyen ez-Zeccâcî (ö. 337/949), Sibeveyh'in "el-Kitâb" isimli eserini yorumlayan ve açıklayan ve eserine "Şerh" adı veren İran asıllı Hasan

---

144. Nihad M. Çetin, "Arap", TDVİA, 276-309; Mahmut Kafes, "Arap dilinde nahiv ilminin doğuşu ve önemi", SÜED (Ayrı basım), S. 9-10 (1994-1995), s. 101-115

145. Goldziher, s. 74-75; İnci Koçak, Basra ve Kufe mektepleri", DTCFDD, II, 4(1981), 143-155; Yazıcı, s. 23

146. Nihad M. Çetin, "Sibeveyhî", X, 578-585;-; "Arap", TDVİA, 276-309; Hulûsi Kılıç, "Belâgat", TDVİA, V, 380-383; İnci Koçak, Basra ve Kufe mektepleri", DTCFDD, II, 4(1981), 143-155; Goldziher, s. 75; Huart, s. 142, 146

147. Nihad M. Çetin, "Arap", TDVİA, 276-309

es-Sîrâfî (ö. 368/978-9)¹⁴⁸, "Kitābu'l-hasā'is fî 'ilm-i usûli'l-'Arabiyye" isimli eseriyle Ebu'l-Feth Osmān İbn Cinnî (ö. 392/1001-2)¹⁴⁹, bir kaç kez şerh ve neşr edilen "Mulḥatu'l-i'crāb" isimli manzum eseriyle Ḥarîrî (ö. 516/1122)¹⁵⁰ gibi isimleri göstermek mümkündür.

Basra ekolüne paralel olarak Küfe'de de Arap dili ile ilgili çalışmalar yapılmaktaydı. Bu konuda Küfe ekolünün önde gelen bazı âlimlerini şöyle sıralamak mümkündür:

Genelde Küfe mektebinin kurucusu sayılan Ebū Ca'fer er-Ruāsî (ö. 187/803), Küfeli dil bilginlerinin en dikkate değeri, "Kitābu muḥtaşaru'n-nahv" gibi eseriyle İran asıllı Ali İbn Hamza el-Kisā'î (ö. 189/804-5)¹⁵¹, "el-Hudūd" isimli eserin müellifi, İranlı Ebū Zekerıyyā Ziyād el-Ferrā'î (207/823), "Kitābu'l-Cîm" ve "Kitābu'l-Ḥurūf" isimli eserleriyle Ebū Amr eş-Şeybānî (ö. 213/828), Kitābu'l-fasîh isimli eserin sahibi Ebu'l-Abbas Yahyā Şa'leb (ö. 291/904)¹⁵², nahiv ve diğer dil alanındaki çalışmalarıyla nahiv ve dil konusunda kendi dönemlerine ve sonraki nesillere hizmet etmişlerdir.

Bunların dışında Endülüs mektebi mensuplarından Kurtubalı İbn Medā (ö. 592/1196), meşhur "el-Elfiyye" isimli eserin müellifi İbn Mālik (ö. 672/1274), el-Mulaḥḥaş fî zabṭi kavānini'l-'Arabiyye" adlı eseriyle İbn Ebū'r-Rebî'c (ö. 688/1289)¹⁵³, Gırnatalı Ebū Hayyān (ö.745/1345) gibi isimleri ve Mısır ekolüne bağlı olarak da meşhur "el-Kāfiye" müellifi İbn Hācib (ö.

---

148. İnci Koçak, Basra ve Kufe mektepleri", DTCFDD, II, 4(1981), 143-155; Goldziher, s. 75-77; Yazıcı, s. 24

149. Nihad M. Çetin, "Arap", TDVİA, 276-309; Hulüsi Kılıç, "Belāgat", TDVİA, V, 380-383; Mehmet Yavuz, "İbn Cinnî", TDVİA, XIX, 397-400; Çörtü, Sarf, s. 26-27; Goldziher, s. 76-77; Huart, s. 159; Yazıcı, s. 26

150. Hulüsi Kılıç, "Harîrî", TDVİA, XVI, 191-192

151. Goldziher, s. 78; Huart, s. 142, 152-153; İnci Koçak, Basra ve Kufe mektepleri", DTCFDD, II, 4(1981), 143-155; Çörtü, Sarf, s. 26; Yazıcı, s. 23

152. Nihad M. Çetin, "Arap", TDVİA, 276-309; İnci Koçak, Basra ve Kufe mektepleri", DTCFDD, II, 4(1981), 143-155; Çörtü, Sarf, s. 26; Goldziher, s. 78-79; Yazıcı, s. 23

153. İsmail Durmuş, "İbn Ebū'r-Rebî'c", TDVİA, XIX, 470-471

646/1249) ve "Muğni'l-lebīb" yazarı İbn Hişām gibi isimlerin zikr edilmesi gerekir¹⁵⁴.

Ayrıca Bağdat ekolünden gramer çalışmalarıyla Ebū Abdullah İbn Haleveyh (ö. 370/980-1)'i, "el-Mucmel fī'l-luġa" (dil özeti) ve "Fıkhū'l-luġa" (dil kuralları) eserlerinin müellifi Ebu'l-Huseyn Ahmed İbn Fāris (ö. 395/1004-5)'i, "el-Mufassal" eseriyle gramer alanında Doġu İslam Dünyası'nın önemli şahsiyeti olarak, Harezmi kenti'nin Zemahşer köyünde doğan Ebū'l-Kāsım ez-Zemahşerī (ö.538/1143-4)'yi, kendi zamanında hakim olan manzum ifade geleneğine göre Arap gramerinin tümünü sistemli bir biçimde 1000 recez beyit halinde özetlediği "el-Elfiyye" isimli eseriyle İbn Mālik (ö. 672/1273-4)'i sayabiliriz¹⁵⁵.

İskenderiyeli İbn el-Hācib (ö. 646/1248-9)'in "el-Kāfiye fī'n-nahv" isimli eseri de Zemahşerī'nin "el-Elfiyye" isimli eseri gibi manzum olarak telif edilmiştir¹⁵⁶.

"el-ʿAvāmilu'l-miʿe", "Kitābu'l-mukteşid fī şerhi'l-izāh" ve "et-Tetimme fī'n-nahv" adlı üç eseriyle Abdulkāhir el-Cürġānī (ö. 471/1078), nahiv konusunda büyük çalışmalarda bulunmuştur¹⁵⁷.

Nahiv konusunda Ahmedī'nin yaşadığı yüzyıla kadar Osmanlı alimlerinin yaptığı çalışmalardan bir kaç tanesi de şunlardır:

Emīnüddīn İsā b. İsmāʿīl Aksarāyī (ö.727/1327)'nin "Şerhu Lubbi'l-elbāb" isimli nahiv konusunda eseri vardır. Herhangi bir nüshası tespit edilemeyen bu eser, Tācuddīn el-İsferāyānī (ö. 684/1285)'nin "Lubbu'l -elbāb

154. Nihad M. Çetin, "Arap", TDVİA, 276-309; Çörtü, Sarf, s. 28, 34

155. Goldziher, s. 80-83; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mālik", İA, V (2), 767-768; Abdülbaki Turan, İbn Mālik et-Tāi", TDVİA, XX, 169-171; Çörtü, Sarf, s. 27

156. Huart, s. 171-172; Moh. Ben Cheneb, "İbnülhācib", İA, V (2), 856-857

157. Nasrullah Hacımüftüoġlu, "Abdülkāhir el-Cürġānī", TDVİA, I, 247-248; Huart, s. 167

fî 'ilmi'l-i'râb" adlı eserinin şerhidir¹⁵⁸.

Ekmeleddîn Bâbertî (ö. 786/1384)'nin "es-Sadfetu²-milliyye bi'd-durreti'l-elfiyye" adında nahve dair bir eseri vardır. Herhangi bir nüshası tespit edilemeyen bu eser, İbn Mu'î (ö. 628/1231)'nin nahiv konusunda manzum olarak 591/1195 yılında Şam'da telif ettiği "ed-Durretu'l-elfiyye" isimli manzum eserin şerhi olup 741/1340' da Mardin'de yazılmıştır¹⁵⁹.

Cemâleddîn Aksarâyî (ö. 791/1388)'nin "Keşfu'l-i'râb" adıyla nahiv konusunda bir eseri olup eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Mahmud Paşa, nr. 369'da yer almaktadır. Bu nahiv kitabı da Tâcuddîn el-İsferâyânî (ö. 684/1285)'nin "Lubbu'l -elbâb fî 'ilmi'l-i'râb" adlı eserinin şerhidir¹⁶⁰.

Şihâbeddîn Sivâsî (ö. 803/1424)'nin "Şerhu Lubbi'l-elbâb fî 'ilmi'l-i'râb" isimli nahiv konusunda bir kitabı olup eserin tek nüshası Süleymaniye Ktp. Fatih, nr. 5025'de kayıtlıdır. Bu eser de Tâcuddîn el-İsferâyânî (ö. 684/1285)'nin "Lubbu'l-elbâb fî 'ilmi'l-i'râb" adlı eserinin şerhidir¹⁶¹.

---

158. Yavuz, s. 37

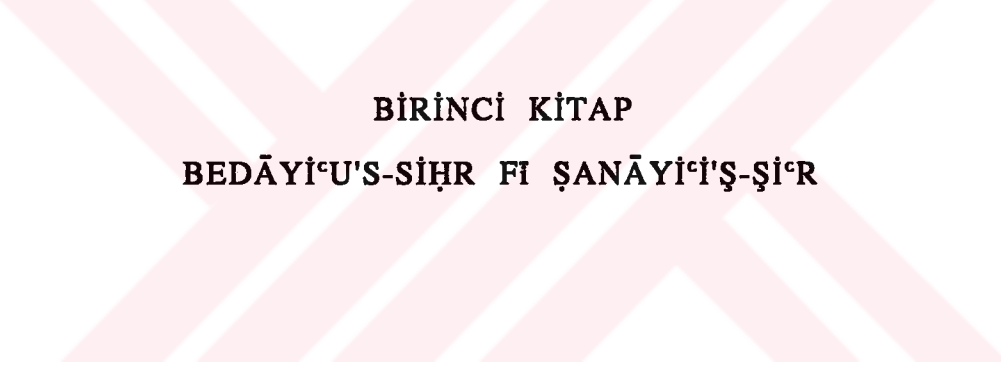
159. Yavuz, s. 38-39

160. Mustafa Öz, "Cemâleddin Aksarâyî", TDVİA, VII, 308-309; Yavuz, s. 40-41

161. Yavuz, s. 42-43

A. BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KİTAP
BEDĀYİ'U'S-SİHR Fİ ŞANĀYİ'İ'Ş-Şİ'R

I. BEDĀYİ'U'S-SİHR Fİ ŞANĀYİ'İ'Ş-Şİ'R'İN NÜSHALARI:

Şu ana kadar yurt içinde ve yurt dışında matbū bir nüshasına tesadüf etmediğimiz Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'î'ş-şî'r'in iki yazma nüshası tespit edildi¹⁶². Tahran Milli Kütüphanesinde ve Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesinde bulunan bu iki nüsha temin edilerek tenkitli metni hazırlanmaya çalışıldı ve Tahran nüshası T harfiyle, Konya Mevlânâ Müzesi nüshası K harfiyle gösterildi:

"T" nüshasının tavsifi:

Tahran Milli Ktp. nr. 173 ف; Mikro-film, nr. Millî 1:178:

Nesta'lik hatla 5 Şa'ban 811 Pazar günü/ 1408 yılında Bursa'da Faḥru'l-Kâtib tarafından istinsahı tamamlanmıştır. Kenarları çift ince cetveli, söz başları kırmızı ve 11 satırlıdır. 1b-76b varaktır. Eser, Aḥmedî'ye ait olduğu halde Munzevî, müellifinin bilinmediğini belirtmektedir¹⁶³. Bu nüsha, eserin yazarı tarafından tashih edilmiştir. Zira bu nüshanın 40b varağında satır arasına sonradan ilave edildiği anlaşılan **مرا چو تربیت تو ظهیر گشت به** این beyitinin haşiyesindeki **فضل/عجب نباشد اگر نظم من رسد به کمال** cümlesi ve diğer yerlerdeki bir çok düzeltmeler bunu göstermektedir.

Bu nüshada 72a varakda, **باشد، چنانکه در تشبیه مقرر است که**

لیس من الله بمستنکر cümlesiyle başlayan ve 74b'de,

أن یجمع العالم فی واحد

162. Ahmed Ateş, bu eserin bizce bilinen başka bir nüshası yoktur, demektir (Ahmed Ateş, "Konya Kütüphanelerinde bulunan yazmalar, Belleten, XVI (1952), s. 115).

163. Munzevî, III, 2127

و یکی دیگر از 70a'da beyitiyle sona eren bu 3 varak arasındaki kısım, 70a'da başlayıp, cümlesiyle آن قلبست که بیت ثانی در معنی نقیض اول باشد. 71b'de

إِتَّقِ الشُّبُهَاتِ وَأَزْهَدْ وَدَعِ مَالَيْسَ يَعْنِيكَ وَاَعْمَلَنَّ بِنِيَّهِ

beyitiyle son bulan iki varaktan önce olması gerekirken ciltlenme esnasında sehven bu iki varaktan sonraya konulduğundan yerleri değişmiştir.

Şu ana kadar bu nüshanın istinsah tarihinden önce ve Aḥmedī'nin sağlığında yazılmış başka bir nüsha bulamamış olmamız, müellif tarafından tashih edilmesi, ayrıca nüshanın Bursa'da kaleme alınması müellif nüshası olduğunu göstermektedir.

Baş (1b):

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَشْرَقَتْ بِنُوْرِ جُوْدٍ وَجُوْدِهِ
فِیْ مَطَالِغِ الْبِیَّانِ طَوَالِغِ اَنْجُمٍ وَ بَدُوْرِ. وَ اَزِیْنَتْ بِصُنْعِهِ كَنْحُوْرِ الْحُوْرِ
وَجُوْهُ التَّبْیَانِ بِبِدَايِعِ الدُّرَرِ مِنْ مَّنْظُوْمٍ وَ مَنَّثُوْرِ... (3b) ...این رساله را
عَلَى الْعُجَالَهْ جِهَتْ اِتْحَافِ حَضْرَتِ اَوْكِهْ بَاغِ قَدَسِ حَضْرَتِ اَزْوَ گِیْرِدِ
موسوم به بدایع السحر فی صنایع الشعر برقم قلم آورد ...

Sonu (76a):

لِكُلِّ هِلَالِيٍّ مِنَ اللُّؤْمِ بَرْقَعٌ وَاِبْنِ يَزِيْدٍ بَرْقَعٌ وَ جِلَالُ

بفرخی و سعادت تمام شد مختصر بدایع السحر المشتمل
على صنایع الشعر ... از اسرار این فن بر وی پوشیده نامد. والله
ولى التوفيق والهادى الى اوضح الطريق

İstinsah kaydı (76b):

و قد وقع الفراغ من تحريره يوم الاحد الخامس من شعبان المبارك
سنه احدى عشر و ثمانمائه فى بورصا. المحروسه حميت عن البليه و خدم

بكتابتته أحقر العباد فخر الكاتب تجاوز الله عنه.

"K" nüshasının tavsifi:

Konya Mevlana Müzesi Ktp. İhtisas, nr. 2524/1; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. Mikro-film nr. 253

Selçukî tarzında tezyinatlî meşin ciltli, 1b-73a varaklar arasında 274x182 (195x125) mm. ebadında, çift surh cetveli, 13 satırlı, söz başları yaldızlı, 1b varak tezyinatlî serlevhalı. Bazı dikkat çekilmesi gereken yerler serkeşideli, kağıdı saykallı fligranlı ve kalındır. **22 Ramazan 835/ 24 Mayıs 1432** yılında Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarâyî tarafından nesih hatla istinsah edilmiştir. Bu mecmuada aynı zamanda çalışmamızın diğer üç ayrı eseri olan **Ahmedî'nin Mirkâtu'l-edeb'i** 74b-112a'da, **Mizānu'l-edeb'i** 113b-121b'de ve **Mi'yāru'l-edeb'i** 122b-130b'de yer almaktadır. Bedāyî'ü's-sihr fî şanāyî'î'ş-şi'r'in bu nüshasını Munzevî, bu nüshanın 73a varağındaki **بدايع السّحر المشتمل على صنایع الشّعير** ibaresinden dolayı bu isimle zikrederek T nüshasından ayrı bir eser olarak göstermiştir¹⁶⁴.

Baş (1b):

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَشْرَقَتْ بِنُورِ جُودٍ وَجُودِهِ
فِی مَطَالِیْعِ الْبِیَّانِ طَوَالِیْعِ اَنْجُمٍ وَبُدُورٍ. وَ اَزِیْنَتْ بِصُنْعِهِ كَنْحُورِ الْحُورِ
وَجُوهُ التَّبِیَّانِ بِبَدَايِعِ الدَّرَرِ مِنْ مَنْظُومٍ وَ مَنْثُورٍ ... (3b) ... این رساله
را علی العجالة جهت اِتحاف حضرت اوکه باغ قدس حضرت ازو گیرد
موسوم به **بدايع السّحر فی صنایع الشّعیر** برقم قلم آورد ...

Sonu (73a):

لِكُلِّ هَلَالِيٍّ مِنَ اللُّؤْمِ بَرْقَعٌ وَلِابْنِ يَزِيدٍ بَرْقَعٌ وَ جِلَالُ

164. Munzevî, III, 2127

بفرخى و سعادت تمام شد مختصر بدایع السحر المشتمل
على صنایع الشعر... از اسرار این فن بر وی پوشیده نامد. والله
ولى التوفيق والهادى الى اوضح الطريق

İstinsah kaydı (73a):

فرغ عن كتابة هذا الكتاب الشريف، بعون الله الملك
اللطيف، العبد الضعيف النخيف احمد بن حاجى محمود
الاقسرايى عفى عنهما ولجماعة المسلمين و ذلك فى الثانى
والعشرين من رمضان المبارك لسنة خمس و ثلاثين و ثمانه
مائه هجرية.

II. BEDĀYI'U'S-SİHR Fİ ŞANĀYI'İ'Ş-Şİ'R'İN NÜSHALARININ İMLA ÖZELLİKLERİ ve SUNULAN METNİN ÜZERİNDE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER:

Şu ana kadar yurt içinde ve yurt dışında matbû bir nüshasına tesadüf etmediğimiz Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'î'ş-şî'r'in iki yazma nüshası bulunmaktadır¹⁶⁵. Tahran Milli Kütüphanesinde ve Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesinde bulunan bu iki nüshayı temin ederek tenkitli metnini hazırlamaya çalıştık.

Bu iki nüsha arasında bazı imla hataları ve kelime noksanlıklarının dışında önemli bir farklılık yoktur.

Her iki nüshanın İmla özelliklerini ve metnin hazırlanması sırasında yapılan değişiklikleri şu şekildedir:

1. Bir ön ekle birlikte kısa olarak istinsah edilen ayrı şahıs zamirleri

---

165. Ahmed Ateş, bu eserin bizce bilinen başka bir nüshası yoktur, demektedir (Ahmed Ateş, "Konya Kütüphanelerinde bulunan yazmalar, Belleten, XVI (1952), s. 115).

uzun olarak yazıldı (T5a/ K5a, T19a/ K18b, T24a/ K23b, K24a/ T25a, T30b/ K30a, T31b/ K31b, K32a/ T32a, T33b/ K33b, T34a/ K34a, T44a/ K43b, K51b/ T53a, K56a/ T58a, T64a/ K61b, T64a/ K61b, T65a/ K62b, T68b/ K65b, T72a/ K67a'de درو iken در او şeklinde, T50a/ K49a'da ورو iken ورو iken در او şeklinde, T69b/ K66b'de بدو iken به او ve درو iken در او şeklinde, T46b/ T47b, T54a/ K52b, K56b/ T58b, K60b/ T63a, T67a/ K64b'de ازو iken از او olarak yazıldı).

2. Nüshaların her ikisinde de همچنانک, چنانک, آنک şeklinde yazılan harf-i rabtlar همچنانکه, چنانکه, آنکه şeklinde yazıldı. Fakat zorunlu olanlar aynen kaldı.

3. Ha-yi resmiye (ه) ile biten kelimelerden sonra ء olarak isitnsah edilen ya-yi vahdet veya ya-yi işaretler ای olarak yazıldı (T5a/ K5a'da ضربه iken ضربه ای, K22a/ T23a, T29b/ K29a'da مقدمه iken مقدمه ای, T29b/ K29a, K29a/ T30a'da حطبه iken حطبه ای, T32a/ K32a'da کلمه ای iken کلمه ای, K41b/ T42b, K50a/ T51b, K56a/ T58a'de نکتہ iken نکتہ ای, K59a/ T61b'de جمله iken جمله ای, T75a/ K71b'de قصه iken قصه ای şeklinde yazıldı).

4. Gerekli yerlerde ذ muzarat harfi ذ olarak yazıldı.

5. الصلاة gibi klasik Arapça ile yazılan kelimeler الصلاة şeklinde yazıldı (T1b/ K2a, T60a/ K58a); حيوه gibi klasik Arapça ile yazılan kelimeler حيوه şeklinde yazıldı (K22b/ T23a, K23a/ T24a), صلوة gibi klasik Arapça ile yazılan kelimeler صلوات şeklinde yazıldı (K29a/ T30, T60a/ K58a).

6. Farsça'da kullanılan Arapça asıllı bir kelimenin sonunda yazılan ة (te)

harfi açık ت (te) olarak yazıldı (T25a/ K24a'da حرارة iken حرارت , T25b/ K25a, T28a/ K27b, K28b/ T29b'de اداة iken ادات, T31b/ K31b'de هيئة iken هيأت, T33b/ K33b'de نهاية iken نهاية ve كثرة iken كثرت , K34b/ T35a, T35a/ K35a'da اساءة iken اسائت şeklinde yazıldı).

7. Gereken yerlerde ك' lar kâf-i Fârsî olarak gösterildi.

8. درين şeklinde istinsah edilen tümleç halindeki işaret kelimeleri zorunlu olmayan yerlerde (K2a/ T2a,T3b/ K3b, T4a/K4a, T4b/ K4b, T5a/ K5a, T5b/ K5b, T7a/ K7a, K14b/ T15a, T19b/ K19a, T23b/ K23a, T24a/ K23b, T26a/ K25b, T26b/ K26a, K26a/ T27a, T29a/ K28b, T30a/ K29b, T30b/ K30a, T30b/ K30b, T31b/ K31b, K34b/ T35a, K35a/ T35b, K39a/ T40a, T50b/ K49b, K50a/ T51b, K50b/ T52a, K51b/ T53a, K63a/ T66a, T67a/ K64b, T72a/ K67a, K68a/ T73b, T73b/ K68b, T74a/ K68b, T75a/ K71b'da) در اين olarak, K46b/ T47b'de برين iken بر اين şeklinde yazıldı.

9. بدین ve بدان şeklinde istinsah edilen tümleç halindeki işaret kelimelerinden بدین, zorunlu olmayan yerlerde (K22a/ T23a, K35a/ T35b, K39b/ T40b, K65a/ T68a, T70a/ K69b, K71b/ T75a, T76a/ K72b'de) به اين olarak ve بدان ise T50b/ K49b, K49a/ T51a, T54a/ K52b, K54a/ T56a, T57a/ K55b, K60b/ T63a'da به آن olarak yazıldı.

10. ازین şeklinde istinsah edilen tümleç halindeki işaret kelimeleri zorunlu olmayan yerlerde (T4a/ K4a, T6b/ K6b, T7a/ K7a, K18b/ T19b, T20a/ K19b, T21a/ K20b, T26a/ K25b, T30a/ K29b, T30b/ K30b, T31a/ K31a, T37b/ K37a, T55b/ K54a, K55b/ T57b, K57a/ T59a, K57b/ T59b, T70b/ K70a, T71b/ K71a'da) از اين olarak yazıldı.

11. باين şeklinde istinsah edilen tümleç halindeki işaret kelimeleri zorunlu olmayan yerlerde (T75b/ K72a'da) به اين olarak yazıldı.

12. Üstünlük sıfatı olan تر gerekli yerlerde birleştirildi (T75a/ K71b'de تر خوبتر yazıldı).

13. Arapça ve Farsça bazı beyitlerin başlarında olması gereken آخر ve دیگر gibi kelimeler tarafımızdan ilave edilerek [ ] içerisinde gösterildi.

14. Sayfa 80 (varak K55b/T57b)'de K nüshasında bir satır yeri yazılmayarak boş bırakılmıştır. T nüshasında ise bu satır okunamayacak derecede bozuk ve kötü istinsah edilmiştir. Bu satır بساز در صخبت بدوز şeklinde bir kelimesi noksan olarak yazıldı.

Diğer farklılıklar ve değişiklikler nüsha farklılıkları olarak metin kısmında gösterildi.

III.BEDĀYİ'U'S-SİHR Fİ ŞANĀYİ'İ'Ş-Şİ'R'İN YAZILIŞI

Müellif, eserin adının "Bedāyi' u's-sihr fī şanāyi' i'ş-şī'r" olduğunu ve Reşiduddīn-i Vatvāt (481/1088 - 578/1188)'in "Ḥadāyiku's-sihr fī dekā'iki'ş-şī'r adlı eserinin özetleyerek ve tadil ederek yazdığını ve kime ithaf ettiğini, sunulan metnin 6. sayfasın (varak, T3b/K3b)daki şu cümlelerle açıklamaktadır: "Bu risaleyi acele olarak, cennetin yeşilliğini kendisinden aldığı o saygı değere ithaf etmek için "Badāyi' u's-sihr fī şanāyi' i'ş-şī'r" adıyla kaleme aldı ve "Ḥadāyiku's-sihr" in¹⁶⁶ içeriğinin hülasasını şevāhid ve bedī' sanatların bir çoğuyla bu mücevher kutusuna yerleştirdi".

166.Ḥadāyiku's-sihr (Ḥadāyiku's-sihr fī dekā'iki'ş-şī'r): Reşiduddīn-i Vatvāt (481/1082 veya 487/1094-583/1177-78)'in meşhur eserlerinden birisi olup cdebī sanatlardan bahseder (Ferūzanfer, s. 322-332; Farsça manzum eserler, s. 44-49).

Burada eserin kime ithaf edildiği açık olarak belli olmasa da Ahmed Ateş, bu eserin Aydınoğullarından İsa Bey (749/1348 - 793/1391) adına yazıldığını söylemektedir¹⁶⁷.

Eserin müellifinin kim olduğu ise yine sunulan metnin 82-83. sayfasın (varak K57a/ 59a)daki şu açıklamadan ve Aḥmedî'nin buradaki beyitlerinden anlamaktayız: "Bu Fakir'in kendisinden üç kıt'a, dokuz rubā'î ve iki beyit ortaya çıkan Türkçe bir kasidesi vardır ve burada örnek olması amacıyla zikredildi ve o şudur:

"İyki, āfāk senuñ ḥamduñ iderler yekser,
Veyki, küldür saña ber beste kemer Rüm u Ḥazar,
Cumle eṣrāf-i zamān senden alür 'izzet u cāh,
Kamu eṣrāf-i zemīn ḳadr u 'alā senden umar".

Bu iki beyitin kırmızılardan (kırmızı ile yazılanlarından) şu beyit meydana gelir:

"Aḥmedî küldür saña beste kemer,
'İzzet u cāh u 'alā senden umar".
Eğer dörtlü her mısraın başı tekrar okunmazsa rubā'î ortaya çıkar.

Rubā'î:

"Āfāk senuñ ḥamdūñ iderler yekser,
Ḳüldür saña ber-beste kemer Rüm u Ḥazar,
Eṣrāf-i zamān senden alür 'izzet u cāh,
Eṣrāf-i zemīn ḳadr u 'alā senden umar".

Eserin kaynakları konusunda, Reşiduddīn-i Vaṭvāt (481/1088 - 578/1188)'ın "Ḥadāyiku's-siḥr fī deḳā'iki-ş-şī'r adlı eserinin dışında, konular anlatılırken örneklerin bizzat kime ait olduğu hususunda bildirilen isimlerden

---

167. Ahmed Ateş, "Konya Kütüphanelerinde bulunan yazmalar", Belleten, XVI (1952), s. 116

eserin diğerk kaynakları hakkında bazı bilgiler elde etmekteyiz, şöyle:

Sunulan metnin 8. sayfasında Te'kid konusunda Mutenebbi'den Arapça bir beyit, 11. sayfasında Berā'at-i istihlāl ilē ilgili Firdevsi'den Farsça bir beyit, 17. sayfasında İştikāk konusunda, 18. sayfasında Escā (Seci) konusunda, 29. sayfasında Tedbīc konusunda Hz. Ali'den Arapça birer cümle, 31. sayfasında İ'nāt konusunda Hz. Ali'den dört beyit, 44. sayfasında İsti'āre-i muraşşāhe konusunda 'Amr İbu'l-Āş'ın hutbesinden bir bölüm, 56. sayfasında İhām konusunda Ḥarīrī'den Arapça bir paragraf, 58. sayfasında İstihdam konusunda Aḥmedī'nin kendisinin iki beyit Farsça şiiri, 67. sayfasında Elif harfinin hazfī konusunda Aḥmedī'nin kendisinin 11 beyit Farsça şiiri ve aynı yerde Raḳtā konusunda ve 68. sayfada Ḥayfā' konusunda Ḥarīrī'den birer paragraf, 69. sayfada Muvaşşal konusunda Ḥarīrī'den 6 beyit, 89. sayfasında İktibasla ilgili Hz. Ali'den iki beyit ve İgrak fi's-şifat konusunda Arapça bir cümle, 103. sayfasında İktibās konusunda Ḥarīrī'den iki ayrı cümle, 103-104. sayfasında İktibas konusunda Şāfi'ī'den Arapça iki beyit, 105. sayfada Telmīḥ konusunda Ḥarīrī'den bir cümle yer almaktadır.

Yukarıda gösterilen kaynakların dışındaki eserler ise "Bedāyi'u's-siḥr fī şānāyi'ī's-şī'r"ın Türkçe tercüme kısmında ilgili yerlerin dipnotlarında gösterilmiştir.

IV. BEDĀYİ'U'S-SİHR Fİ ŞANĀYİ'İ'Ş-Şİ'R'İN TERTİBİ:

Nesir-manzum karışık olan eserin başında Allah'a hamd u senā ve Peygamber'e selāt ve selam içeren 3 varak Arapça mukaddimedden sonra eserin konusu olan belāgat, fesāhat, meānī ve beyān konularının Farsça anlatıldığı 3 varak bir giriş kısmı vardır. Eserde önce konu başlığı verilmiş ve Farsça olarak tarifi ve açıklaması yapılmıştır. Daha sonra varsa konunun diğerk bölümleri anlatılmıştır. Her konunun örnekleri, sırasıyla ayetten, hadisten,

Arapça beliğ ve fasih sözlerden ve Arapça beyitlerden ve sonra Farsça nesir ve beyitlerden oluşmaktadır. Ayrıca Muvaşşah konusunda müellifin yukarıdaki Türkçe beyitleri de örnek olarak kullanılmıştır.

Bu konuların açıklanmasında edebî sanatlarla ilgili örnek olarak toplam 107 ayet, 27 hadis, 420 adet Arapça beyit ve mısra, 331 adet Farsça beyit ve mısra ve ayrıca çok sayıda Arapça ve Farsça fasih ve beliğ cümle kullanılmıştır.

Eserde örnek olarak kullanılan Arapça ve Farsça beyitlerin ne kadarının arüz vezninin hangi bahirleri ile yazıldığını ve oranlarını şöyle sıralamak mümkündür:

Arapça beyitler:

Basit: 66 = % 15,72

Hafif: 29 = % 6,90

Hezec: 6 = % 1,43

Kamil: 55 = % 13,10

Medid: 5 = % 1,20

Müctes: 1 = % 0,23

Münserih: 2 = % 0,47

Mütekârib: 22 = % 5,23

Recez: 27 = % 6,43

Remel: 10 = % 2,38

Serîc: 17 = % 4,05

Tavil: 144 = % 34,28

Vafir: 36 = % 8,58

TOPLAM: 420 Arapça beyit

Farsça beyitler:

Hafif: 41 = % 12,38

Hezec: 66 = % 19,93

Medid: 1 = % 0,31

Muzari: 68 = % 20,54

Müctes: 86 = % 25,98

Münserih: 2 = % 0,61

Mütekârib: 22 = % 6,65

Recez: 3 = % 0,92

Remel: 42 = % 12,68

TOPLAM: 331 Farsça beyit

از , از قرآن مجید , Konu anlatıldıktan sonra örnek gösterilen ayetler ,
در این , این آیتست که , همچو , از قرآن کریم , از قرآن عزیز , قرآن مبین
از قرآن , مثالش , قوله عزّ من قائل , قوله تعالی , آیت , در کلام مجید , آیت
; قال رسول الله صلى الله عليه وسلم , از حدیث , Hadisler , از کتاب کریم ,
 , این بیت , شعر , بیت , مثالش , شعر تازی , از شعر تازی , Arapça beyitler ,
 , از قول بلغا , از نثر تازی , Arapça cümleler , از شعر عربی , از نظم تازی
از معارف , از کلام مترسلان , از قول حکما , از کلام فصحا , از کلام بلغا
Farsça ; از نثر عرب , می گویند , چنانکه گویند , چنانکه گویی , مشایخ
از نظم , از شعر عجم , از پارسی , شعر پارسی , از شعر پارسی , beyitler ,
ibareleriyle sunulmuştur. Az da olsa Farsça cümleler , از نثر پارسی , عجم
herhangi bir işaret olmaksızın da örnekler yazılmıştır.

Birden fazla aynı türden örnek verilmişse Ayetler, hadisler, Arapça
cümleler ve beyitler genelde آخر kelimesiyle, Farsça cümleler ve beyitler دیگر

düzenlilik gösterdiğinden dolayı da varak ve konu düzeni bakımından K nüshası esas alındı. Bunlardan dolayı da her iki müshanın varak numaraları hem metin kısmında hem de Türkçe tercüme kısmında gösterildi.

Eser, mukaddimesinde de belirtildiği gibi "**Ḥadāyīku's-siḥr**"¹⁶⁸ içeriğinin hülasası olduğundan örnekleri, "**Ḥadāyīku's-siḥr**'deki ilgili konuların örnekleri ile, ayrıca Mustafa b. Şa'bān Sürürî'nin "**Bahrü'l-maārif**"¹⁶⁹ adlı eseri ve Mehmed Zihnî'nin "**el-Ḳavlu'l-ceyyid**"¹⁷⁰ isimli eseri gibi bazı eserlerin de örnekleri ile karşılaştırıldı ve Türkçe kısmında ilgili yerlerin dipnotlarında gösterildi.

Eserde misal olarak gösterilen tüm ayetlerin ve hadislerin, pekçok Arapça ve Farsça ibare, cümle beyit ve mısranın kaynakları tespit edildi ve bu kaynaklar Türkçe tercüme kısmında ilgili yerlerin dipnotlarında verildi.

Metinde geçen tüm Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerin arüz bahirleri metin kısmında parantez içerisinde yazıldı. Arapça kısımlar genel olarak harekelendi. Konu başlıkları ve dikkat çekmesi gereken yerler kalın yazıldı.

Eserin ayet, hadis, Arapça ve Farsça beyitler ve genel indeksi hazırlandı ve metin kısmının sonunda sunuldu. Ayrıca Türkçe tercüme kısmının da genel indeksi hazırlandı

Tercümede zorunlu görülen yerlerde Arapça ve Farsça ibareler aynen nakledildi ve bu ibarelerin Türkçeleri dipnotta gösterildi. Türkçe tercüme kısmında konularla ilgili örneklerin altları çizildi. Eğer örnekteki tüm kelimeler veya örnek olan cümleler baştan sona direkt konuyla ilgiliyse ya da verilen örnek yine metin içinde izah ediliyorsa yahut verilen örneğin tamamı hatt ile ilgiliyse bu tür örneklerin altları çizilmedi. Türkçe çeviri kısmında Kur'ân süre numaraları **Romen rakamıyla** ayet numaraları Arapça **rakamlarla** gösterildi.

168. Reşiduddîn-i Vaṭvāt, bakınız bibliyografya

169. Sürürî, bakınız bibliyografya

170. Mehmed Zihnî, bakınız bibliyografya

VI.

BEDĀYI'U'S-SIĦR Fİ ŐANĀYI'İŞ-Şİ'R'İN
TÜRKÇE TERCÜMESİ

(T1b/K1b)

Esirgeyip bağışlayan Allah'ın adıyla,

Hamd, varlığının cömertlik nuruyla beyanının ufuklarında yıldızlar ve ayların doğuşunun parladığı Allah'adır. O'nun sanatıyla beyanın yönleri, hurilerin göğüsleri gibi manzum ve nesrin harikulâde incileriyle süslenmiştir. O'nun yüce fazlının meltemiyle meâni bahçelerinde fesâhat çiçekleri açar. O'nun sınırsız kudretinin güzel kokusuyla belâgat ufkunda güzellik müjdeleri yayılır. Apaçık örneklemeyle zihindeki kapalı düşünceleri açığa çıkaran, ona izzet ve yücelik elbisesi giydiren ve her türlü benzerlikten uzak olan Allah'ı tesbih ederim. Gereksiz ilâve ve durağanlık alâmetinden uzak olduğu gibi izzet ve kibriyaya bürünmüş ve eşten ve benzerden de münezzehdir, şiir:

"Söylediğimiz şeyleri iyice alırsan, onlarda Allah'ın celâlini göreceksin.

(Zira) O, ne güzel râb ve mevlâ'dır. O, yüce olan Allah'tır, yüce olan Allah'tır".

(K2a) Sonra, her şeyi bilen Allah'ın salât ve selâmı, yaratılmışların ve günlerin (asırların) özeti (olan Resûl) 'nin üzerine; icaz yarışında büyük bir başarı elde eden, itnâb ve icaz sanatı müsabakasında zafer sancağını yükseltene; yaratıklardan insanlar ve cinlere gönderilmiş(T2a) ve hakikatların güzel yüzlerinden örtüleri açmakla nitelenen Muhammed'e; öyleki, şiir:

"Kitab (Kur'ân)'ın onun faziletinden bahsetti, Tevrat ve İncil'in de onun geleceğini müjdeledi"

ve havuzların dolduğu ve bahçelerin yeşerdiği sürece cömertlik bulutları ve savaş aslanları olan âl ve ashabının üzerine olsun, şiir;

"Onlar Ahmed ailesinden soylu asillerdir. Onlar ağacın yanında gönül rızasıyla ona (Peygambere) biat ettiler".

"Güneş parladığı, ay gece karanlıkta yürüyenleri aydınlattığı sürece Allah'ın selâmı onların üzerine olsun".

Konuya gelince; Bu dönemde sönmüş ve bu asırda eskimiş sayılan Arapça ilimlerin tekniklerinden ve edebî sanatların konularından olan **Bedî^c ilmi**, sağlam mizaçlı ustalar ve dürüst karakterli arkadaşlar için açık ve aşikâr olsun ki. Şiir: (K2b)

"Mekke'de Hâcun ve Şafâ tepeleri arasında gece sohbetine katılmayan ne bir dost, ne de bir kimse vardı"¹⁷¹.

Parlak bir bölümdür ve açık bir üstünlüktür. Sözün iyilik türlerinin nice bilgisi ona vakfedilmiş, devlet erbabının bazısının gayretleri ona harcanmıştır. Özellikle parlak bir seciye. Dergahın büyük sahibinin doğru anlayışıdır. (T2b) Cömertliğinin ve kereminin sonudur. Şiir:

"O padişah gönüllü önder ve padişah alametli reis; deniz elli (cömert), büyüklerin gücüne sahip vezir".

Diğer:

"Ne geçmişte ne gelecekte bir benzeri olmayan O, ne cömerttir!"

İlim ve faziletleri kendinde toplayan, âlim ve fâzıl insanları yetiştirendir.

Şiir:

"Her denizin bir sahili varken, O âlimlerin âlimi sonsuz bir denizdir"¹⁷².

"O'nun kelimeleri şeker kamışı gibi dümdüzdür, bölüm bölümdür, her boğumunun altında da boğumlar vardır".

O, sözlerin inceliklerini inşa eden, hikmetlerin hakikatlerini te'sis edendir. Şiir:

---

171. Mehmed Zihni, s.16-18; el-Ağâni, XV, 10,16,19,20,21,23; Nefhu't-Tayyib, I, 37 ve II, 386

172. Kıra'z-zayf, s.188

"Sözü seviyeye göre konuştuğunda (indirdiğinde) konuşmasıyla kalplere düşünce bahşeder.

O, sanki bulut kümelerinin üzerindedir. Şimşek de onun elinde kınından çekilmiş Hint kılıcı gibidir.

Ayakta duranlar sel olsalardı, onun cömertliğinin yanında akacak yol bulamazlardı".

Diğer: (K3a)

"Güzel yüzlü ve korunmuş katiplerin sultanları, yazı yazma sırasında onun güzel kölesi idiler. (T3a)

"Onun Qābūs'a ve Şābī'ye nasıl nisbeti olabilir? Ery ve Şābī arasındaki fark ne kadar uzaktır (büyüktür)".

(O), ülkelerin yararını gözeten, zayıfları yok olmaktan kurtaran, özel kutsal kişilikle insanlık liderliğinin yükseklik kadehi verilmiş olandır. Şiir:

"Ona Rahman tarafından sarsılmaz bir güç, ilim, hilim ve yüksek mevkiler bahşedilmiştir".

Diğer:

"O denli kudret ki onun koçuyla (kuvvetiyle) kol gücü, felek gücünde olur.

Tahtada (levh-i mahfuzda) yazılı olan her şey, onun kaleminin tercümanlığının oyuncağıdır".

Diğer:

"Onun fiilleri şerefi üzerinde bir alamettir. En hafifi ise su ile ateşi uyuşturan lütfudur.

Eğer onu ziyaret edersen, hiç şüphesiz insanların tümünü bir adamda, tüm zamanları bir saatte, yeryüzünü de bir evde görürsün.

[Diğer]

O, soyların ve nesillerin kendisiyle övünüp durdukları özelliklere ve lakaplara muhtaç değildir".

Şiir:

"Ne güneş, onun aydınlığını fazlalaştırabilir, ne övgü sahibinin sözü uzatması, ne de övgücünün methi onun yüksekliğini artırabilir".

Diğer:

"İsa de! ondan sonra senin nefesinden yüz yıllık ölüye can müjdesi ulaşır mı deme"! (T3b)

Hâla o isteklerin kaynağı ve taleplerin makamıdır. Zira, bu fakirin gönüllerinin dağılması, hallerinde zayıflığın ortaya çıkmasına rağmen onu istemesinin, (K3b) bu sanatın temellerini sağlamlaştıracağına açık olmasındandır. Şiir:

"Felek bana o kadar musibet saldı ki, kalbim ok torbası gibidir.

Sonunda oklar bana isabet ettiğinde bir biri üzerinde kırılır oldular (Vucudumda ok saplanacak yer kalmadı.).

"Kişinin her kusura göz yumması gece gibidir (Doğru ve yanlış göremez).Fakat gözün bazı ayba rıza göstermesi eşitliği ortaya çıkarır"¹⁷³.

Bu risaleyi acele olarak, cennetin yeşilliğini kendisinden aldığı o saygıdeğere ithaf etmek için "**Badāyi'c'u's-sihr fī şanāyi'c'i'ş-şi'r**" adıyla kaleme aldı ve "**Ḥadāyiku's-sihr**"¹⁷⁴ içeriğinin hülasasını, şevāhid ve bedi' sanatların bir çoğuyla bu mücevher kutusuna yerleştirdi. Eğer bu mecmuada sehven unutulmuş bir şey, onların kulağına ulaşırsa, o eksikliği bağış eteğiyle ve

173. Hızāne, I, 194; Kirā'z-żayf, I, 74 ve II, 451

174.Ḥadāyiku's-sihr (Ḥadāyiku's-sihr fī deḳāyiki'ş-şi'r): Reşīduddīn-i Vatvāt (481/1088 veya 487/1094-583/1177-78)'in meşhur eserlerinden birisi olup edebî sanatlarından bahseder (Furūzanfer, s. 322-332; Farsça manzum eserler, s. 44-49).

hoş görüyle kapatmaları güvenilir âlimlerin faziletlerinden ümit edilir ve sadık bilginlerin tabiatlarından beklenir. Şiir:

"Hoşnutluk gözü, hiç bir kusuru görmez.

Öfke gözü, her türlü kötülüğü ortaya kor"¹⁷⁵.

Konuya başlamadan önce, fesâhat ve belâgat'ın bilinmesi (T4a) ve me'âni, beyân ve bedî'c ilminin ve bazısının üç sanata me'âni, bazısının beyân, bazısının bedî'c demelerinden dolayı aralarındaki farkın belirlenmesi için mukaddimenin hazırlanmasına (K4a) ihtiyaç olduğunu bil. **Muğaddime:** Fesâhat, lügatta lisanın açık ve net olması demektir. Şöyle derler: "Muğlak kelime anlaşılır hale geldi". Eğer bir kimsenin dili Arapça'ya kayar, belâgat'a ulaşır ve son bulursa, bu sebepten dolayı fesâhatte tekil kelimeyi ve konuşmacının sözünü vafederler ve şöyle derler: "Fasih kelime, fasih söz, fasih konuşmacı"¹⁷⁶. Belagatta, tekili vafetmezler, "belig kelime" demezler ve sözü ve konuşmacıyı vafederler ve "belig kaside" ve "belig şâir" derler.

FEŞÂHAT, sanat âlimlerinin ıstılahında, kelimenin tekil olarak üçlü kusurdan arınmasıdır. **Birincisi**, Arapların **تَرَكَتْهَا تَرَعَى الْهَيْعِ**¹⁷⁷, yani **تَرَكَتْهُ التَّاقَةَ تَرَعَى هَذَا النَّبَاتِ**¹⁷⁸ dediği bu terkipte tenafurun çok olduğu **مُسْتَشْرَرَات** (deve dikenini) kelimesi gibi **Tenâfür**'dür¹⁷⁹. Şu beyitteki **مُسْتَشْرَرَات** kelimesi bunun gibidir. Şiir:

"Öndeki saç tutamları, yukarıya doğru kaldırılmıştır ve arkaya doğru olan saçlarının salıverilmiş ve örülmüş olanlarının içinde de tutam

175. Şubhu'l a'şâ, VIII, 196; el-Ağâni, XII, 250 ; el-Askerî, s. 356

176. Feâhat, kelimedé, kelimde ve mütekellimde bulunan bir vasıftır (Bolelli, Belâgat, s.15).

177. Onu deve dikenini otlaması için salıverdim.

178. Bu otları otlasın diye deveyi salıverdim.

179. Tenâfür: Bazı harflerin veya kelimelerin yanyana gelmesinden veya birbirine yakın olmasından dolayı meydana gelen telaffuz güçlüğüne denir (Tâhir-ül Mevlevî, s. 162; Bilgegil, s. 26).

tutam saçlar kayboluyordu"¹⁸⁰.

İkincisi, تَكَا كَأْتُمْ تَكَا كَوُكْمَ عَلَى ذِي جِنَّةٍ اِفْرَنْقِعُوا¹⁸¹ da, yani اِجْتَمَعْتُمْ تَفَرَّقُوا¹⁸² da olduğu gibi (T4b) manası kapalı ve kullanılması alışılmış olmayan **Ġarābet**'tir¹⁸³. (K4b) Yani onu anlamada (zihne) uzak veya bilinmeyen bir yoruma ihtiyaç duyulur. Şu beyitteki مَسْرَجٌ kelimesi gibi.

Şiir:

"(Güzel) göz, düzgün ve siyah kaş ve (kılıç gibi) düzgün (veya kandil gibi) parlak burun (ne güzel)"¹⁸⁴.

Üçüncüsü, şu beyitteki اَجْلَلٌ kelimesi gibi muhālefet-i kıyāstır¹⁸⁵.

Şiir:

"Hamd, yüce, yücelerin yücresi, kâdir, tek hâkim ve âdil olan Allah içindir"¹⁸⁶.

Fesahat, sözde müfred kelimelerin fesahatı ile birlikte şu üç kusurdan uzak olmaktır: Birincisi, **Za'f-i te'lif**: Zamirin lafzen ve anlam olarak

180. Mehmed Zihni, s. 28-30; İmriu'l-Kays, s.24; el-İzâh, s.8; Şubhu'l a'sâ II, 275; el-Mazhar, s.147; el-Meşel, I, 192

181. Cümlenin anlamı: "Cin çarpmış birinin başına toplandığınız gibi toplanmışsınız; dağılınız". Merkebinden düşen ve etrafında insanların toplandığını gören İsa b. Ömer (ö.149/766), onlara böyle seslenmişti. İsa b. Ömer bu sözlerinde "toplanma" için تَكَا ve "dağılmak" için اِفْرَنْقِعْ kelimelerini kullanmıştır (Bolelli, Kur'an edebiyatı, s. 19) ; el-İzâh, s.73

182. "Toplanmışsınız, dağılınız".

183. Ġarābet: Manası herkes tarafından bilinmeyen bir kelimenin kullanılmasıdır (Bolelli, Belāgat, s.16)

184. Eğer burada مَسْرَجٌ kelimesi ile kılıç kastedilmişse, düzgünlük ve biçim yönüyle burun övülmekte ve şayet cildin parlaklığı kastedilmişse, burundaki parlaklık anlatılmaktadır ("İlmu'l-me'āni, s. 19). Mehmed Zihni, s. 30-32; el-İzâh, s.8, 260; Şubhu'l a'sâ II, 226; el-Mazhar, s. 148; İttifāku'l-Mebāni, s.259

185. Buna "kıyas muhalefet" de denir ve şöyledir: Kelimenin dil kurallarına uymamasından ve yazarın ve şairin kullanım tarzına aykırı hareket etmesinden meydana gelen fesahat hatasıdır (Bilgegil, s. 35).

186. Burada اَجْلَلٌ kelimesi idgamla اَجَلٌ şeklinde olması gerekir (Bolelli, Kur'an edebiyatı, 18; -, Belāgat, s.16). Mehmed Zihni, s. 32-33

isimden önce zikr edildiği ¹⁸⁷ **ضَرَبَ غُلامَهُ زَيْدًا** gibi. Zira **غلامه** 'daki zamirin ilgili olduğu **زيد** kelimesinden önce geldiği lafzen gözükmektedir. Anlam bakımından ise zamir, yer olarak sonra gelen mefule aittir.

İkincisi, **te'kîd**'tir (**T5a**) ve o iki çeşittir. Birincisi, **te'kîd-i lafzî** ve ikincisi **te'kîd-i ma'nevî**'dir. (**K5a**) Fakat **lafzî**, Mütenebbî'nin¹⁸⁸ şu şiirinde olduğu gibi te'lif ve te'kîd sebebiyle meydana gelen **te'kîd**'tir. Şiir:

"(Memduh) Muhammed'e takdir edilen darbe keşke bana takdir edilseydi"¹⁸⁹.

Keşke takdir edilen, yani Muhammed'e takdir edilen darbe bana takdir edileydi ve benim için olaydı. Keşke onunla Muhammed'e takdir edilen ve vurulan darbe Muhammed'e takdir edildiği gibi bana takdir edilse ve vurulsaydı. Bu beyitte **ta'kîd**, şüphesiz te'lifden dolayı ortaya çıkmıştır. Fakat **ta'kîd-i ma'nevî**, şu beyitte olduğu gibi kendisinde zihnin amaca ulaşmadığıdır. Şiir:

"Yakın olabilmemiz için, artık evimin sizden uzak olmasını isteyeceğim.

Gözlerim, kurumak için göz yaşlarını dökmektedir"¹⁹⁰.

Bu beyitin şâiri, gözyaşı dökülmesini hüzünden kinaye etmiştir ve uygun olmuştur. Gözyaşı dökmekten dolayı gözün kurummasını sevinçten kinaye etmiştir ve bu hatalı olmuştur. (**T5b**) Zira zihin gözün kurummasından

187. "Kölesi Zeyd'i dövdü".

188. Mütenebbî, meşhur Arap şairi Ebü'l-Ṭayyib Aḥmed b. el-Ḥuseyin el-Cüfî (303/915-354/955)'nin lakabıdır (R. Blachere, "Mütenebbî", İA, VIII, 858-862).

189. Burada memduh Muḥammed b. 'Ubeydullah olup, Küfe'nin dışında bir grupla karşılaşır ve onlardan yirmi kadarını öldürür ve kendisi de yüzünden isabet alır. Aldığı bu yara sanki onu güzelleştirir. Şair burada memduhunun yaptığını yapabilmeyi, yüzünde güzellik unsuru gibi olan yara izine sahip olmayı istemektedir (Divānu Ebî el-Ṭayyib el-Mutenebbî, I, 307).

190. Mehmed Zihni, s.36; el-İzâh, s.10; Şubḥu'l a'şâ II, 289;el-Curcânî, Delâ'ilu'l-i'câz, s.208; Bolelli, Belâgat, s. 19

dolayı cimriliğe yönelir, sevince değil. Şiir:

"Vasit günü, göz yaşıyla senin ağlamayan bir göz, senin için
donuktur"¹⁹¹. (K5b)

"Şahitlik (seni görme) konusunda da cimridir". Üçüncüsü **Tanāfur-i Kelimāt**: O, şöyledir: Onunla konuşmada dile ağırlık gelir ve o, iki şekildedir. Şu beyitte olduğu gibi birincisi çok ağır olmaz. Şiir:

"O, cömerttir. Ben onu övdüğüm zaman başkaları da benimle birlikte
över. Fakat ben onu yerdiğimde yalnız başıma yererim"¹⁹².

İkincisi, كَلَا كَلَا كَمَا كَمَا gibi çok ağırdır. Şiir:

"Harb'in kabri ıssız bir mekandadır. Harb'in kabrinin yanında bir
kabar yoktur"¹⁹³.

Bu (konu) malum olunca bilesin ki, **mütekellimde fesahat**, fasih kelimeler ve fasih sözler söyleme iktidarını sağlayan melekedir. **Kelamda fesahat**'a gelince, fesahatla birlikte duruma uygunluk (yerine göre söz söylemek)tur. Yani mütekellimin söz söyleme hususundaki özel tarzını meydana getiren duruma uygunluktur. Şöyleki, (T6a) şüphesi bulunmayana te'kidsiz, şüphesi bulunana bir şekilde te'kidle ve kabul etmeyene reddi oranında te'kidle hitap eder. (K6a) Şu, "İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz dediler"¹⁹⁴, ayetinde olduğu gibi. İki elçi (halk tarafından) yalanlandıktan sonra üçüncü elçi gönderilince إِنَّ

191. Mehmed Zihni, s. 53; el-İzāh, s.11; Curcāni, Dalā'ilu'l-i'cāz, s.209

192. Mehmed Zihni, s. 41-43;el-İzāh, s.9; Şubhu'l a'şā, II, 291;Curcāni, Dalā'ilu'l-i'cāz, s.61; el-Hāşimī, s.23

193. Mehmed Zihni, s.40-41;Hizāne, I, 54; el-Mustatraf, I, 96; el-Beyān, I, 49; el-Meşel, I, 289; Şubhu'l a'şā, II, 292;el-Curcāni, Dalā'il-i'cāz, s. 60; el-İzāh, s. 9; el-Hāşimī, s.22

194. Kur'an, 36/14

kelimesiyle ve isim zikrederek, "Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz"¹⁹⁵, dediler ve ikinci defa yalanlanıp inkar arttırılınca te'kidi yemin ج'ı ile artırarak, "Biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz"¹⁹⁶, dediler. **Mütekellimde belāgat**, duruma ve yerine göre belli söz söylemeyi sağlayan meleke özelliğidir.

ME'ĀNĪ İLMĪ, Arapça lafızların takdim tehir (öne alma), ta'rif (belirleme), tenkir (belirsiz kılma), ḥazf¹⁹⁷, izmār¹⁹⁸, iṭnāb¹⁹⁹, musāvāt (eşitlik) vs. gibi duruma uyan ifade (biçimleri)nin kendisiyle belendiği sanattır.

BEYĀN İLMĪ, bir mānanın ilgili bulunduğu konuda açıklanmasının veya gizlenmesinin çeşitli yollarla ve türlü sözlerle ifadesidir. Şöyleki, mecazda maksat lāzım, zikir (anma) melzumdur. Kināyede ise **(T6b)** zikir lāzım, maksat melzūmdur. (Mesala) **(K6b)** cesaretilik kastedildiğinde "esed = arslan", uzun boy kastedildiğinde "ṭavīlu'n-nacād = kayışı uzun", misafirperverlik kastedildiğinde "cabbānu'l-kalb = köpeği korkak", "mahzūlu'l-faşīl = ordusu dağılık", "kesīru'r-remād = külü çok" (denilmesi) gibi.

BEDĪ'İ İLMĪ, kendisi ile belig sözün çeşitli güzelliklerinin bilindiği bir sanattır. Bundan sonra, sevilen ve tapılan tanrının yardımıyla maksata geçelim: **Hüsn-ü Matla'** şudur: **Şāir'in sanat ve zevke uygun nazım ve nesir**

195. Kur'an, XXXVI/14

196. Kur'an, XXXVI/16

197. Hazf: Arüzda "fāilātun" cüz'ünün "fāilun" şekline girmiş halidir (Tāhiru'l-Mevlevī, s. 52, 94).

198. İzmār: Arüzda "mütefāilün" cüz'ünün ikinci harekesinin hazf edilmesinden sonra kalan "mütfāilün"ün yerine "müstef'ilün" getirmektedir (a.g.e, s. 77).

199. İtnāb: Çok lafızla az mana ifade etmektir (a.g.e, s. 76).

olmak üzere, sözün doğuş ve oluşumuna uygun cümleler kurmaya gayret etmesidir. Dinleyicinin ondan sevincinin ve heyecanının zuhur etmesi için kulağa ve fala kutlu ve makbul düşün ve (şâir) hoş olmayan kelimelerden kaçınısın. Arapça şiiirden örnek:

"Keskin kılıca güven, zira onun sözü daima uğurlu ve bereketlidir ve zafere "ol" de, "o da hemen oluverir"²⁰⁰.

Diğer:

"Senden gelen en yakın bir gülücükle mizaçlar yaşar, zayıf bedeninin yaraları kuvvetlenir".

Diğer:

"Sen afiyet ve sağlık bulursan, şeref de ~~var~~ olur. Hastalık senden ayrılır ve düşmanlarına geçer"²⁰¹.

Farsça şiiirden:

"Allah âlem fabrikasını kurunca, Dünya'dan senin zatını seçti".

(T7a/ K7a) Diğer:

"Dünya, cihana hükmeden devletin ışığından Harem bölgesine ve cennet bahçelerine benzer".

Matla^cda söz içerisinde maksada bir işaretle (imada) bulunulursa ifade daha özlü ve yüksek mertebeli olur; buna "Bera^t-i istihlâl" derler. Bera^t-i istihlâl, nesirde de gelir. Arapça şiiirden örnek:

"Sahip olunanların en kıymetlisi hasır üzerine kurulandır. Dostlara mızrak dürtmek öpücük gibidir"²⁰².

Bu Matla^cdan, kasidenin nazmedilmesinin gayesinin cihat ve cesareti teşvik etmek olduğu anlaşılıyor. Çünkü Devlet kasırının (sarayının)

200. Kur'ân, II/ 117, III/ 47,59, VI/ 73, XVI/ 40, XIX/ 35, XXXVI/ 82

201. Kıra'z-żayf, I, 218, 272

202. Kıra'z-żayf, I, 217, 239

sağlamlaşması, saltanatın himayesi ve dine uyulması onunla mümkün olur. Ve Firdevsî'nin²⁰³ "Suhrab'ın hikayesi" nin başında söylediği;

"Eğer (bir) köşeden hızlı bir rüzgâr eserse, olgunlaşmamış turuncu toprağa düşürür".

beyiti, bu sanata tamamen uygun bir örnek olmuştur. Yeni yetişmiş bir gencin, gün görmüş yaşlı birinin elinde saklanmasını ima etmesi bu sebeplerden dolayıdır. Ve Kur'ân-ı kerim'de Naşr suresinin başlangıcında Peygamberin -Tanrının selât ve selâmı onun üzerine olsun-vefatının yaklaştığına bir ima vardır. Çünkü Peygamberin -Selam üzerine olsun-(T7b) peygamberlikteki kemalinden şöyle haber vermektedir; (K7b):

"Bir iş tamam olduğunda eksilmeye yüz tutar. Bir şeye tamam denildiğinde, onun yok olacağını bekle"²⁰⁴.

TERŞİ^{c205}:

Sözlükte cevher oturtmaktır. Bedî^c alimlerinin ıstılahına göre sözün vezin ve son harfte ki - ona şiirde revî denir - (birbirine) uyan kelimelerden her birinin karşısına (uygun) kelimeler koymaktır. Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "İyiler muhakkak cennette, kötüler de cehennemdedirler"²⁰⁶. Hadis'ten "Ey Allahım! Tevbemi kabul et, kusurlarımı yıka (yok et)"²⁰⁷. Belagatçıların sözünden: "Öfkesine boyun eğen edebini kaybeder"²⁰⁸. Dua rahmetin anahtarı ve karanlığın aydınlatıcısıdır". Arapça şiirden:

203. Firdevsî (ö.411/1020), İran'ın milli destânı Şâhnâme'nin müellifi olup, künyesi Ebû'l-Kâşım, lakabı Faḥreddîn ve mahlası Firdevsî'dir (Şafâ, I, 458-521).

204. Kıra'z-ı zayf, IV, 259

205. Terşî^c'in "tarşî^c" şekli de olup buna aynı zamanda "tevâzün" de denir (Bilgegil, s. 340; Soysal, s. 85; Dilçin, s. 488).

206. Kur'ân, LXXXII/13, 14

207. Sunen-i Ebû Davud, V, 516-517.

208. Reşîduddîn-i Vafvât, s. 623

"Zalimin saldırısından korkarsam kendime zulmetmiş olurum; beni yerinin muamelesinden kaçarsam kendimi vermiş olurum"²⁰⁹.

Diğer:

"Öyle bağışlar var ki, sen onları gönlünden koparak verdin.
Öylesine suçlar var ki, sen onları kendi lütfunla bağışladın"²¹⁰.

Farsça şiiirden:

"Savaşta ve eğlencede Arap padişahlarının şahı sensin, ileri görüşlülük ve azimde Acem büyüklerinin ayvı (ışığı) sensin.

Diğer:

"Yüksekliklerde felek tabiatlısın, doğruluk topluluğunda melek gibisin".

"Hem siyah (cehalet) bayrağını kaldıransın, hem dalâlet ışaretini kıransın". (T8a)

CİNASLI TERŞİ^c211:

Her ne kadar terşî^c başlıbaşına belîğ bir rütbeye ve bedî^c bir süse sahipse de (K8a) cinas ve saire gibi bir sanatın ona eklenmesi daha güzel ve daha çekici olur. Örnek Arapça şiiirden:

"Ey padişahların hayırlısı, senin celâlin üstün gayretle, kadîm ululuk
mimberi üstünde hutbe okuyucudur.

Senin ihsanın zararlı halleri defediyor. Kılıcın da bâkir yerleri feth
ediyor"²¹².

Farsça şiiirden:

---

209. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 624; Edebi Sanatlar, s. 70

210. el-İzâh, s.365; el-Mesel, I, 259

211. "Cinaslı terşî^c" aynı zamanda "terşî^c ma^ce't-tecnîs'dir.

212. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 625; Sürûrî, s.51

"Yaramı açarsam bana üzüntüden şaşa kalırsın, benim korktuğumu görünce kereminle derman olursun".

Diğer:

"Sen incinmezsen ben incinmem, sen nazlanırsan ben yalvarırım".

TECNİSÂT:

Tecnîs²¹³, lügatta bir şeyi bir şeyle (aynı) türden yapmaktır. Meânî âlimlerinin ıstılahına göre nesir veya nazımda söyleniş veya yazılış bakımından birbirine benzeyen kelimeler getirmektir; yedi çeşittir.

Birinci çeşit **Tecnîs-i tām**: Bir sözde söyleniş ve yazılış bakımından birbirine uyan fakat manaları farklı olan iki veya daha fazla kelime getirmektir. Her ikisinde de fazlalığın bulunmaması ve sıraya uygunluğunun olması şarttır. Kur'ân-ı Kerim'den örnek: "Kıyamet koptuğu gün, günahkârlar (dünyada) ancak pek kısa süre kaldıklarına yemin ederler"²¹⁴. (T8b) Ve Arapça nesirden: (K8b) "Zalim Sultanı ziyaret eden yırtıcı aslanı ziyaret eden gibidir"²¹⁵. Diğer: "Ahlâksız kadın, hayatta olduğu sürece tabiatının gereğini yapan yılan gibidir"²¹⁶. Diğer: "Doğruluk şekil alabilseydi, ürkek bir arslan gibi olurdu, eğer yalan şekil alabilseydi kurnaz tilki gibi olurdu". Ve Farsça nesirden: "Öyle ye ki, seni zinde tutsun; öyle yeme ki, sana zarar versin"²¹⁷.

Arapça şiiirden:

"Kerem ve mürüvvet asrına dair her ne ölmüşse (yani mahvolup ortadan kalkmışsa), Yahya İbn-i Abdullah'ın yanında dirilir"²¹⁸.

213. "Tecnîs" in bir diğer adı da "cinas" tır (Soysal, s. 86; Edebî sanatlar, s. 8).

214. Kur'ân, XXX/55

215. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 626; Edebi Sanatlar, s. 8

216. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 626

217. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 626

218. Telhis, s. 192; el-İzâh, s.355

Diğer:

"Uzaklaşarak benden ayrılmana ağladım. (Bu ayrılıktan dolayı) gözlerden altın gibi yaşlar akıttım".

"Benim acı çekmem görmekten ya da beklemektendir. Benim acı çekmem kaşından veya kapı bekcisindedir"²¹⁹.

Farsça şiiirden:

"Senin ayağının tozunu miske nisbet etmek hatadır; o ayağının tozu ki, Hatâ miskininin diyetidir".

Diğer:

"En küçük bir işvesi dahi pusu olan gözünden dolayı hiç bir yay kaşlı fitneden hâlî (olmaz) ve değeri kalmaz".

Diğer:

"Senin hışım kaşının kıvrımından dolayı Çin padişahının gözünde Çin ülkesinin göğü kaftanın kıvrımından daha dar olur".

İkinci çeşit **Tecnis-i nâkiş**: İki lafızdan biri hareke bakımından diğer biriyle ters olandır. (K9a) Örneği hadis'ten: (T9a) "Allahım, yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzel yap"²²⁰. Arapça nesirden: "Samimi arkadaş, akdin başlangıcı ve rahatlığın aracıdır"²²¹. Diğer: "Çizgili kumaştan yapılan cübbe soğuktan korur"²²². Diğer: Cömert, iyilik biriktirendir, buğday biriktiren değil". Arapça şiiirden:

"İnsanların iyilikleri olmasaydı, atılan (kıymetsiz) bir şey olurdu.

Misk, güzel kokusu olmasaydı kan gibi olurdu".

Diğer:

219. Mu'cemu's-sefer, s.102

220. Keşfu'l-hafâ, I, 217 (Hadis no: 566); el-Firdevs, I, 481 (Hadis no: 1967, 1969; et Tabakâtu'l-kubrâ, I, 377; Sublu's-selâm, IV, 196; Edebi sanatlar, s. 9

221. Hızâne, I, 89

222. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 626

"Sağa sola saçılan senin çokca olan güzel rüzgârın (güzel kokun) mu? Yoksa Saba ve Kuzey rüzgârı mı?"

Fars şiiri:

"Yoksa dün gece zülfüne kuzey rüzgârı mı esti de sağ sol onun can veren kokusuyla doldu".

Diğer:

"Senin yüzünü cennetler (bile) kıskandığı için senin arzun gönüllerde yer edindi".

Üçüncü tür, **Tecnis-i zāyid**: İki kelimedenden birinde bir harfin fazla olmasıdır. Örneği Arapça nesirden: "O, koruyucudur, ağır işleri yüklenir, ve o yeterlidir, herkesin menfeatini gözetir"²²³. [Şiir] Diğer:

"Ben zamandan eziyet, kardeşlerimden hiyanet içindeyim"²²⁴.

Farsça nesirden: "Ayın parlamasından daha beyaz bir yüz ve gece ve kara kehribardan daha siyah saç"²²⁵. Arapça şiirden: **(T9b)**

"Gül, senin yanaklarında parlamaktadır. Sihir, senin gözlerinde tam ve mükemmeldir.

Āşık, senin aşkından dolayı unutkan ve uykusuzdur. O, hem şikayet eder hem de korkar. Hem şikayet hem de şükreder".

(K9b) Farsça şiirden:

"Can, o servi boyluyu ve lāle yüzlüyü görme arzusundan dolayı inlemekten nal gibi ve ağlamaktan kıl gibi oldu".

Dördüncüsü **Tecnis-i mürekkeb**: Cinaslı iki lafızdan birinin veya her ikisinin mürekkeb olmasıdır. O iki çeşittir: Birisi imla ve telaffuzda birbirine uyar ve diğeri imlada değil lafızda uyar. Örneği Arapça nesirden: "Alçakların

223. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 627; Sürûf, s.53

224. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 627-628; Edebi sanatlar, s. 10

225. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.-628

talihi parlarsa, Allah'ın işi (mudahalesi) ya bugün olur ya yarın (Allah er geç müdahale eder, işlerini bitirir)"²²⁶. Diğer:"Cehalet binekleri sana doğru koşarken senin denenmeni çok istiyordum"²²⁷. Farsça nesirden: "Yaşadığım sürece senin yolunda koşacağım"²²⁸. Arapça şiirden:

"Ahmak ve cahil (sefih) kimsenin tutuşturduğu öfke ateşini, sabır ve ağır başlılığıyla söndür. Birisi suç işlerse bağışla.

Hilim (sabırlı ve ağır başlı olmak) akıllının takındığı zinetin en iyisidir. Af yolunu tutmak, kazanç sahibinin kazandığından daha tattır".

Diğer:

"Hükümdar bağış sahibi olmazsa onu bırak; çünkü devleti payidar olmaz"²²⁹.

Diğer:

"Bize verilmediği halde kadehleri aldınız. Sâkilik edip dolaşmakta olan zât bize de güzellikle muamele etse ne beis var"²³⁰.

(T10a) Farsça şiirden:

"Gel, ey servi boylu zambak, gül ve nerkisin mutluluğuna ve söğüt ve reyhanın hatırasına mavi renkli çadırını aç".

"Şimdi, söğüt ve reyhanın iğnesiyle gönülden kederi gider. Zira gam, söğüt ve reyhanın kılıcını görünce şiper atar (mağlup olur, teslim olur)".

(K10a) Diğer:

"Feleğin bu dokuz kalesini istediğin bir anda feth edebilecek olan o

226. Raşiduddîn-i Vaṭvât, s. 628

227. Raşiduddîn-i Vaṭvât, s. 628

228. Raşiduddîn-i Vaṭvât, s. 628

229. Kıra'z-żayf, IV, 372; el-Mustatraf, I, 72; el-İzâh, s. 355

230. Raşiduddîn-i Vaṭvât, s. 628; Telhis, s. 193; el-İzâh, s. 355

(kişi) sensin".

"Ülkeden bu fitneleri yok etmek, yüz Behmen ve Erduvan'dan daha çok sana yaraşır".

"Ülkenin burunları, reyhan kokusunu almak için senin adaletinin gereği zulmü yok eden o kişi sensin".

[Beşincisi], **Tecnis-i mükerrer**: Kafiyelerin veya beyitlerin sonlarında cinaslı iki lafzın birleşmesidir. Eğer sadr (birinci mısra⁶) 'da lafız bir veya iki ve üç harf fazla olursa uygun olur ve bu **tecnis-i müzdevic** diye adlandırılır. Örneği Arapça nesirden: "Kim bir şey ister ve çaba gösterirse (onu) elde eder; kim kapıyı çalar ve ısrar ederse eve girer"²³¹. Diğer: "Şarkısız şarap keder; etsiz şarap zehirdir"²³². Arapça şiirden:

"Ey tasasız! gönlüme üzüntü verdin, ayrılığınla beni sarstın ve bundan dolayı aklımı kaybettim". (T10b)

"Ey boyu posu yerinde olan yakışıklı! beni yay gibi yaptın. Sevgi ve aşta doğru ol ve böyle şeylerle meşgul olma. Bununla çok meşgul olan kalbim mahvoldu".

Farsça şiirden:

"Yine Saba rüzgârının bahçeye girmesini izin verilince, inci saçan buluttan dolayı dalm meyvesi ⁶Aden²³³ incisi gibi oldu".

"Gül yaprağı ve çiçeği ile altın gibi olan gül bahçesinde şu anda, bülbül neden inleyip duruyor".

"Şimşek ateşten daima toprağa su veriyor ve su her an nar çiçeğinden ateş saçıyor". (K10b)

231. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 629; Kıra'z-zayf, V, 264;

232. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 629; el-İzâh, s.359; Edebi sanatlar, s.12

233. ⁶Aden, Yemen'de Kızıldeniz kıyısında ⁶Aden körfezinde liman şehri olup eskiden beri inci çıkartılmaktadır (Mu⁶in, V, 1165; Pala, s. 20).

Altıncısı, **TecNİs-i muṭarraf**: Sözde cinaslı iki veya daha fazla kelimenin harflerinde olan ve ancak son harfleri değişmeyen cinastır. Örneği Hadisten "(Allah yolunda tutulan) atların alınlarında hayır düğümlüdür"²³⁴. Arapça şiiirden:

"(Bir işi yapacağın zaman) uygun, elverişli günü seç; seni nasihatı ile zora sokan kınayıcının kınamasını terk et"²³⁵.

Farsça şiiirden:

"Kılıcın kıvılcımından bayağı kimseler için şarap (içecek) olurdu. Mızrakların çarpışmasından ahmak için yiyecek olurdu".

Yedincisi, **TecNİs-i ḥaṭṭ**: Yazılıştta birbirine benzeyen iki lafzın bir sözde gelmesidir. Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyledir: "(Bunlar) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde"²³⁶, Beni yaratan ve doğru yolu gösteren O'dur. Beni yediren içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur"²³⁷. Hadis'ten: "Karşımızdakini kötülük yapmaya mecbur bırakmayınız. Çünkü bu nitelik insandaki şerefli özellikleri (T 1 1 a) yere gömer ve kötülükleri dışarı çıkarır"²³⁸. Diğer: "Halktan ümidini kes (İnsanların malına göz dikme)"²³⁹. Diğer: "Çekirgenin hepsini (her tarafını) ye". Belagatçıların sözünden: "Zenginler bizzat ahmaklardır. Sözü tutmamak, ahmak adamın huyundandır. Meclislerin sayıca az olanı en tatlısıdır. İlim ne güzel bir işarettir. Soyululuk ne güzel bir kazançtır. Elde edilememesinden dolayı (K 1 1 a) kendisine özlem duyulana karar kılınır. Onların kazançları yağlı etle doludur; sen onları bırak; onlar bir dirhemliktir. Yemen'in sağ (sağ tarafı) bereketlidir. Bereketin değeri

---

234. Sünen-i Dârimî, V, 253(Hadis no: 2431, 2432)

235. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 630

236. Kur'ân, XVIII/104

237. Kur'ân, XXVI/78,79,80

238. Keşfu'l-ḥafâ, I, 506 (Hadis no: 1349); Suyûtî, III, 121 (Hadis no: 2899)

239. el-Mustaṭraf, I, 160

bereketin sekizde biridir. Sağdakiler bereket hak edene sekizde birin sekizde birini lütfeder. "Şerri kendisinin aptallığını örten nice zenginler vardır, fakat bir müddet sonra zenginliğinin ardın ansızın bir darlık gelir"²⁴⁰. Kuvvetin seni aldatır. Böylece gücün zirveye ulaşması, senin zilletin olur. Kötü iş yapmaktan sakın; belki sen bazen saçma sapan konuşarak doğruyu bulabilirsin. Eğer sen kendini iyiliklerden soyutlamışsan, bizi kötülük getirecek kavgalardan uzak tut. Senin hayır elde etmende bizim bir katkımız yoksa bile şerrine ortak olmaktan bizi uzak tut". Arapça şiirden:

"Onun sebebi ile ilim alemleri avdet eyledi, yücelikle, yani yüce oldu ve yine övgünün kıymetleri arttı"²⁴¹.

Diğer:

"Zeynep tam süslendi. Ardından neler yapmadı ki? Onu iri bir gövde takip etti.

Benden ayrıldı, beni korkuttu; ayrıldı, hakim oldu. Sonra kesin bir çoşku büyüdü. (T11b)

Ordusu, onun güzelliğidir. Güzellik üstüne güzellik! Bir miktar kederlendi, yaklaştı ve ona kurban olundu.

Şevkat gösterdi ve sevdi. Kızanı, kin tutanı sever ve bunlar sevilir".

Farsça şiirden:

"Benim şiirim, ellerde yaban gülü demetleri gibidir. Bu sihirbazlar, dinin bütün zorlukları için neşterdir".

Diğer:

"Onun cömert eli, nâil olma Nil'ine menbağdır. Onun âlicenap kaleminin ucu, rızk Fırat'ının dağıtıldığı yerdir". (K11b)

---

240. Reşiduddin-i Vaṭvāt, s. 631

241. Reşiduddin-i Vaṭvāt, s. 631; Sürürî, s. 55

İŞTİKÂK:

Harf bakımından birbirine yakın kelimeler kullanmaktır. Buna **İktizâb** da denir. Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyledir: "Yönünü o gerçek dine çevir"²⁴², yere çakılıp kalıyorsunuz. Dünya hayatını -ahirete-tercih mi ediyorsunuz"²⁴³. "Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır"²⁴⁴. Hadis'ten: "Zulüm, kıyamet günü karanlıklardır"²⁴⁵. Mü'minlerin emiri Ali -Allah o'nun yüzünü kerim kılsın-'nin sözünden: "Ey altın! sarar, ey gümüş! beyazlaş ve benden başkasına savaş açın". Belagatçıların nesrinden: "Onun işe yaramaz bir ahlâkı, ayıplı bir durumu, uğursuz bir talihi ve kötü bir yaratılışı vardır"²⁴⁶. Arapça şairden:

"Yumuşak diliyle beni kölesi yaptı ve ben uyanırken kalleşliği yüzünden bana ihanet etti.

Beni öldürmeye kalktı. Halbuki kalbim onun esiri olmuştu. Esiri olduğum için bana yaptığı işkenceleri hoş karşılıyorum. (T12a)
İşkencesini artırdıkça, benim de ona iyilik etme arzum artar.O, (kendisine) bağlılığımı görmezlikten geldi.

Görmezlikten gelmek ise kınanacak bir şeydir. O, benim kalbimi ele geçirdi, böylece kalbimdeki sırrı da ele geçirdi".

Diğer:

"Dün sende yalancı tebessümler, gülücükler haline geldi.

Dağınıklığın toparlanmasından sonra yönetmek, düzenli hale gelir.

Güya adâlet parladı; Halbuki günler karanlıkta. Zulmün eli her yıl

---

242. Kur'ân, XXX/43

243. Kur'ân, IX/38

244. Kur'ân, LVII/89

245. Musned-i Ahmed, II, 105 (Hadis no: 5832), 137 (Hadis no: 2610), 156 (Hadis no: 6446, 6487) Muslim, IV, 1996 (Hadis no: 2578); Buḥârî, II, 864 (Hadis no: 2314)

246. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 632-633

karanlığı yayıyor".

Diğer:

O (kadın) şöyle diyordu: Niçin kederleniyorsun? Halbuki senin emrin milletler arasında geçerlidir. (K12a)

Ben de şöyle dedim: Beni sıkıntılarla baş başa bırak. Çünkü sıkıntılar, onları çekenin taşıyabileceği kadardır (zira sıkıntılar son haddine varmıştır)"²⁴⁷.

Farsça şiiirden:

"Senin eşiğinde (ancak) yeninde göz yaşı yerine inci saklayan yüce gönüllü biri yaşayabilir".

Diğer:

"Senin elin açıp dağıtmada zamanın tamamını kuşattı. Senin elin seni yeterliliğini kanıtlayan bir delildir".

Diğer:

"Ey adâletinin görkeminden fitnelerin düştüğü (kimse)! Seni methetmek üzere ferman veren (hükümdar)ler ağızını açmış.

Senin kargın, mızrak tabiatlıların kınamısından dolayı incelik mesleğinde yol alan bir sâliktir.

Ayağının toprağının bir zerresine kıymet olarak sekiz cennetin en yüksek bahçesini verseler lâyıktır". (T12b)

Diğer :

"Onun fikrinin miracı esnasında yıldızlar yükselmede topaldırlar.

Onun vasfını anlatma sırasında Utarid, ifadede dilsizdir".

---

247. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 633

ESCĀ^c (SECĪ LER)²⁴⁸:

Seci^c üç çeşittir. Birinci çeşit, **Sec^c-i mütevāzī**: İki veya daha fazla fasılanın sonlarında vezin harf sayısı ve son harf bakımından birbiriyle uyuşan kelimeler getirmektir. Örneği Hadisten: "Allahım! infak edenin malını yerine koy; elini sıkı tutanın da malını telef et"²⁴⁹. Ali -Allah o'nun yüzünü kerim kılsın-'nin sözünden: "Ey, felaketin şiddeti sırasında dostlarına rahmeti bol; rahmetinin bolluğu anında da düşmanlarına azabı ve intikamı şiddetli olan (Allah)". Belagatçıların sözünden: "Çok yemin etmek, imanın zayıflığındandır. Hased eden kişi inkar edendir. Çünkü o, bir olan (Allah)'ın kader ve kazasına razı değildir. (K12b) İnsanlar, dünyada cömert ve ahirette muttakidirler. Barışta ömürleri uzatmak, ümitleri kolaylaştırmak, malı çoğaltmak vardır. Menkibeleri elde etmek, zorlukları göğüslemekle olur. Şahsiyetli kişi, hür olanlara değer verendir. Büyük adam paraya ehemmiyet vermeyendir". İkinci çeşit, **Sec^c-i muṭarrāf**: İki veya daha fazla fasılanın sonlarında, son harfleri birbirine uyan , yani aynı cinsten olan, vezin ve harf sayısında ise farklılık (arz eden) kelimeler gelmesidir. Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "Size ne oluyor ki Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz? Oysa sizi türlü merhalelerden geçirerek O, yaratmıştır"²⁵⁰. "Ayetleri açıklanmıştır"²⁵¹ şeklinde Allah'ın buyurduğu gibi bu, Kur'ân'da "fevāşil= fāsılalar" olarak adlandırılır. Arapça nesirden: "Hastalıkların başı (acıkmadan) peş pese yemek yemektir. Tok iken yemek yemek hastalıktır, aç iken bir şeyler içmek iyi değildir. O muhterem, herkesin kendisine geldiği ve ümitlerin bağlandığı kimsedir"²⁵².

248. Sec^c yapmaya tesci^c de denir (Edebî sanatlar, s. 56).

249. Şaḥīḥ-i İbn-i Ḥibbān, VIII, 121 (Hadis no: 3329); Musned-i Ahmed, II, 305 (Hadis no: 8040), V, 197 (Hadis no: 21769); Muslim, II, 700 (Hadis no: 1010); Buḥārī, II, 522 (Hadis no: 1374)

250. Kur'ân, LXXI/13,14

251. Kur'ân, XLI/3

252. Sürürü, s.57

Farsça nesirden: "Felanın başışı çok, hüneri sayısızdır". Üçüncü çeşit, **Sec^c-i mutevāzin**: İki fasılanın veya iki mısranın başından sonuna kadar birbiri hizasında vezinde aynı, son harfte farklı kelimelerin gelmesidir. Buna **muvāzene** de denir ve nesre mahsus değildir. Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyledir: (K13a) "Her ikisine de apaçık anlaşılana bir kitabı (Tevratı) verdik. Her ikisini de doğru yola iletik"²⁵³. Belagatçıların sözünden: "Darlıktan sonra alan genişledi ve engelden sonra amaca ulaştı"²⁵⁴. Danışmanlık, açılmış bir örtü ve ortaya konulmuş bir yemektir. Zararlı şeyleri azaltmak, faydalı şeyleri çoğaltmaktan daha iyidir". Arapça şiiirden:

"O, parlaklık bakımından güneş gibidir. Diğer padişahlar ise yıldızlar gibidir. Cömertlik bakımından o, deniz gibidir. (Diğer) cömertler ise dereler gibidir"²⁵⁵.

Farsça şiiirden:

"Senin sümbüle benzeyen zülfünün kokusuyla nesimin gönlü koşmada, senin yeşillige benzeyen hattını kıskandığından dolayı benefşenin başı öndedir. (T13b)

Senin güzellik ışığın için gündüz mumu pervane (olmuş), senin zülfünün kemendi için sabah rüzgârının başı dönmüş.

Senin gece (gibi saçın) gün ortasında pusu kurmuş, senin şuh kaşın güneşe yay çekmiş".

Diğer:

"Senin kılıcının beyazı, zafer güzelliğinin aynasıdır. Senin kaleminin dili, ümit anahtarının dişidir.

Senin yüzünün parlaklığından güneş binlerce ışık (saçar). Senin

253. Kur'ân, XXXVII/117,118

254. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 635; Sürürî, s.56

255. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 635

eğlence meclisinden dolayı Zühre yıldızı için bin türlü nağme
(söyler).

Senin gönlün bulutun ülkelere gitmesini yazmış. Senin avucun
denizin akışını bulutlara sürmüş".

Şiirde en iyi seci^c, beyiti dört kısma bölmeleri ve her birinde sonu aynı olan kelimeler getirmeleridir. Örneği (K13b) (şiir):

"Benim irşadım onunla ortaya çıktı ve o sebeple elimde mal çoğaldı
ve onun bereketiyle su gibi taşıtı ve zaferim onunla parladı"²⁵⁶.

(Bazen) dört bölümden ikisinin bir seci^c ile diğer ikisinin de başka bir seci^c ile getirildiği olur. Örneği:

"Bu fetih, Mu'taşım Billah"²⁵⁷ (Allah'a sığınan), ancak Allah için intikam alan ve işlerinde Allah'ın yardımını isteyip, girişiminin sonucunda Allah'ın iltifatını bekleyen kişinin tedbirinin neticesidir"²⁵⁸.

İkinci beyitte Mu'taşım'ın tedbirinin haberi şöyle:

"O, bir gruba (ok) atmadan ve bir yere gitmeden ve kendinden önce,
bir korku ordusu oraya varır"²⁵⁹. (T14a)

(Bir tür daha vardır ki), beyti dörde bölerler, ilk üç bölümde sonu birbirine uyan kelimeler, dördüncüsünde ise kafiye getirirler ve o aynı zamanda seci^c mutavâzin olur. Bu (tür) Arapça ve Farsça şiirde övülmüştür. Örneği Arapça şiirden:

"(Ey nefis!), nice gecelerde nice günahlar işledin. Geceleri şehvetle geçirdin. Ocağında, yatağında ona (şehvete) boyun eğdin.

---

256. el-İzâh, s.364; Hizâne, II, 411; Telhis, s. 205

257. Mu'taşım Billah (Ebü İshâk Muhammed, 776-842): Abbâsiler dönemi halifelerinden olup Hârûn Reşid (766-809)'in oğludur (K.V. Zetterstéén, "Mu'tasim", İA, VIII, 748-749).; Burada Ebü İshâk Muhammed'in lakabı "Mu'taşım Billah'a tevriye yapılmıştır.

258. Mehmed Zihni, s. 529-530; Hizâne, I, 381 ve II, 412; el-İzâh, s. 365, Telhis, s. 206

259. Mehmed Zihni, s. 530-531; İkinci mısra için, Şubhu'l a'şâ XIII, 158

Ayağın kaymadan ve başına kötü bir akibet gelmeden önce pişmanlık elbisesini giy ve (gözünden) kanlı yaşları dök (tevbe et)".

Farsça şiirden:

"O çadırılı sevgilinin yüzünden gökyüzünü boş görmekteyim. O düzgün servinin boyundan dolayı çimeni boş görüyorum.

O gönül alan sevgilinin bahçede dostlarla birlikte olduğu yer, kurt ve tilkiye mekan, karga ve akbabaya vatan oldu".

TAŞRİ^c:

(Bu) da seci^c türlerindedir. (Bir beytin) aruz tefilesinde darb tefilesindeki kafiye'nin (K14a) yani, birinci mısra'da ikinci mısra'nın kafiyesinin getirilmesidir. Aruz, birinci mısra'nın sonu, darb ise ikinci mısra'nın sonudur. Birinci mısra, manada mustakil olur ve ikincisine muhtaç olmazsa ona taşri^c-i kâmil²⁶⁰ derler. Örneği:

"Ey Fatıma! Biraz bu nazı bırak; yok eğer ayrılmaya karar verdinse hiç olmazsa iyi muamele et (güzellikle ayrıl)"²⁶¹.

Farsça şiirden:

"Boyunun fidanı ne güzel, akan dere kenarındaki servi (gibi). Güle benzeyen yüzünün tazeliği can aleminin baharı (gibi). (T14b)

Ve birinci mısra^c ikinciye bağlı olursa onu taşri^c-i nâkış²⁶² diye adlandırırılar. Örneği Arapça şiirden:

"Şarap içme (harabat) yerleri, mekanların en güzelidir, mevsimler içinde de ilkbahar zamanı gibidir"²⁶³.

260. Taşri^c-i kâmil, "tam taşri^c" diye de adlandırılır (Bilgegil, s. 338).

261. İmriü'l-Kays, s.3(beyit no:19), 21 ;Şubhu'l a'sâ II, 306; el-Ağânî, V, 310, VIII, 334, IX, 76, 85, 151; el-Meşel, I, 237

262. Taşri^c-i nâkış, "eksik taşri^c" diye de adlandırılır (Bilgegil, s.338).

263. Kıra'z-żayf, s.150; Şubhu'l a'sâ II, 307, IV, 408; el-Meşel, I, 239, 317

MAQLÛBÂT²⁶⁶:

Belâgattaki bedîc, yüksek, ilginç ve tuhaf sanatlar zümresindedir. Maqlûb sanatı, ediplerin ustalığı ve maharetinin gücüne delildir. Onun türlerinden meşhur sayılan dört tanesi bu muhtasar (kitap)da zikredilmiştir. Birinci tür **Maqlûb-i ba'z**: Nazım veya nesirde harfleri aynı cinsten olup sıralanışında farklılık bulunan iki yada daha fazla kelimenin getirilmesidir. Harflerin tamamında değil (K 15a) bazılarında takdim tehir (yapılır). Örneği Arap müfred lafızlarından şöyle: " قريب ; رحيم ; رحيم ; حريم ; بعيد ; بديع "

²⁶⁷. Farsça'dan: " سرکه ; سرکه ; رشك ; شكر " ²⁶⁸. Hadisten: "Allahım! bizim ayıplarımızı gizle ve korktuğumuz şeylerden bizi emin kıl" ²⁶⁹. Belagatçıların sözünden: "Kim mahrum edilirse, acınacak hale düşer. Cimrinin davranışlarını sınırlamak hiç bir fayda getirmez (zira) ne alevlenir ne taşınır". Arapça şiirden: (T15b)

"Yanımda çok istekli var; yine yanımda suya (ilme, feyze) kanmak isteyenler var" ²⁷⁰.

Farsça şiirden:

"O iki büyücü gözden dolayı gönlüm ebedi olarak sıkıntıya eştir" ²⁷¹.

İkinci tür **Maqlûb-i kül**: " حبر ve ربح ; ربح ; بحر " ²⁷² gibi kelimelerin

bütün harflerinde takdim tehirin olmasıdır. Örneği Arapça şiirden:

266. Maqlûb sanatı, cinasa bağlı lafız sanatlarından olup buna "kalb", "cinâs-ı kalb" ve "tecnîs-i kalb" de denir (Bilgegil, s. 330; Edebi sanatlar, s. 32; Soysal, s. 41; Dilçin, s. 481).

267. Kelimelerin anlamaları sırasıyla şöyledir: güzel; uzak; kıymetli; merhametli; gözetleyen; yakın.

268. Reşîduddîn-i Vaṭvâṭ, s. 636; Kelimelerin anlamları sırasıyla şöyledir: sirke; vazo; gıpta; şeker.

269. Musned-i Aḥmed, III, 3 (Hadis no: 11009); Keşfu'l-ḥafâ, I, 208 (BHadis no: 542); Fetḥu'l-bârî, VII, 402 (Hadis no: 3879)

270. Reşîduddîn-i Vaṭvâṭ, s. 636; Sürûrî, s. 57

271. Reşîduddîn-i Vaṭvâṭ, s. 636; Sürûrî, s.57

272. Kelimelerin anlamları sırasıyla şöyledir: deniz; ferah; kazanç; mürekkekb.

"Senin keskin kılıcında düşman için ölüm, mızrağında dostlar için zafer vardır"²⁷³.

Diğer:

"Onu bir defa görmem, yanına gitmeme ihtiyaç bırakmaz.
Sarhoşluğum şarap içmekten dolayı değil, onu görmektendir".

Farsça şiiirden:

"Hazinede altınları hazırlamış, savaşta da ordu donatmış"²⁷⁴.

Üçüncü çeşit **Maqlüb-i mücennaḥ**²⁷⁵: Maqlüb-i kül gibidir, ancak maqlüb'i meydana getiren kelimelerden biri beyitin başında, diğeri sonunda olmalıdır. Buna **maqlüb-i mu'atṭaf** da (K15b) denir. Örneği Arapça şiiirden:

"Kalbi katı olan bu şâir, korku saldı. Yazık kavmin canlısı gitti, keder bizim üzerimize yüce bir dağ oldu"²⁷⁶.

Farsça şiiirden:

Benim şiiirim, takla atan posta güvercinleri gibi bütün dünya'ya ulaşmıştır".

Onun dudağından şeker istedim, dedi ki, bahaneyi bırak, gümüş ve altın çek"²⁷⁷.

Diğer:

"O iki büyücü mahmur, nazlı nergis (göz)den günlerce ağlayıp inlemekteyim"²⁷⁸.

---

273. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 636; Sürürî, s.57; Edebî sanatlar, s. 33-34

274. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 636

275. Bunun diğeri adı, "kanatlı kalb"dir (Bilgegil, s. 330)

276. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 637; Sürürî, s.58; Burada amaç, قاس ile ساق ve سار ile راس ile 'dir.

277. Burada amaç, مرعش ile شعرم ve ز شكر ز ile كش dir.

278. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 637

Dördüncü çeşit **Maḳlūb-i müstevî**²⁷⁹: Nesirde mürekkeḳ lafızların ve nazımda bir mısranın veya bir beyitin tersinden de okunabilmesidir. Örneđi Kur'ān-ı Kerim'den şöyle: "Hepsi bir felekte"²⁸⁰; Rabbini yücelt"²⁸¹. Fasihlerin sözünden: "Akrep örtünün altındadır. İḳbal (talih) kalıcı değildir. Diređin yüksekliği devamlı olsun. Git, at seni yüzüstü düşürmesin. Rabbinin ecrini istemek için tekbir getir. O, delirdiği ve aşığılık bir durumu olduğu zaman, her umuda sarıl. Senin olgunluğun sözünün altındadır". Arapça şiirden:

"Onun muhabbeti korkulu anda bile devam eder; herkesin sevgisi her durumda devam edebilir mi"²⁸²?

Diğer:

"Eğlence gecesi ona latife (şaka) yapan kadınları gördüm. Onların gecesi gündüze yakın mıdır"²⁸³?

Diğer:

"Yardım isteyen fakirlere ihsanda bulun. Sana fenalık yapana, sen iyilik yap. (K16a)

Üzerinde hakkı bulunan bir kişi sana fenalık ta etse onun evvelki hukukuna riāyet et.

Şerefli, onurlu insanın elinden tut, kötülerden uzaklaş. (T16b)

Zalimlerin, fesatçıların buldukları yerlere uğrama. Kavganın tutuğu yerden çekil, eğer böyle bir şey olursa yatıştırmaya çalış.

Sabırlı ol, kuvveli bulun; olur ki, zaman değişir de fırsat verir"²⁸⁴.

Farsça şiirden mısra:

---

279. Buna "düz ḳalb" de denir (Bilgegil, s. 331).

280. Kur'ān, XXI/33, XXXVI/40; Telhis, s.207

281. Kur'ān, LXXIV/3; Telhis, s.207

282. el-İzāh, s. 366; Hızāne, II, 37; Edebi sanatlar, s. 35

283. Reşiduddīn-i Vaṫvāt, s. 637; Sürürf, s.58; Hızāne, II, 37

284. Harirf, s. 119

"Git, Mansur için bir şey getir".

Diğer:

"Yağ için çabucak ekmek getir; halkın önüne dökme".

Diğer:

"İnsanın büyüklüğü hazine ve yiyecek dağıtmadadır. Savaşta kahramanlık edeni kuvvetli sayma".

Diğer:

"Bizim akıl eşyamız Nețanz'dan²⁸⁵ geldi, Nețanz'dan!
Nețanz'danım Nețanz'danım Nețanz'danım Nețanz'dan".

Diğer:

"Şekeri vezirlik terazisi ile tart. Her ay gibi (güzelin) dudağı için bülbüle yoldaş ol".

REDDÜ'L-^cACÜZ ^cALE'S-ŞADR:

Beytin başını şadr ve sonunu ^cacüz diye adlandırırılar ve bu sanat altı çeşittir. **Birinci çeşit:** Nesirde sözün başında veya nazımda beytin baş tarafın (sadr)da gelen bir kelimeyi son tarafda aynı kelime olarak getirmektir. Örneği Arapça nesirden: "Onların saltanatını (elde etmek) istedi; istediğini elde etti, onların mallarını yağmaladı, arkasından yağmaladığı şeyi (başkasına) bağışladı²⁸⁶. Care, hileyi terk etmektir²⁸⁷. Öldürmeyi öldürme ortadan kaldırır"²⁸⁸. Arapça şiirden: (T17a)

"Süleyma, kara sevdadan dolayı ölmemi istiyor. Bizce en kolay şey

285. Nețanz: Kâşân şehrine bağlı nahiyelerden birinin adı (Mu'în, VI, 2128):

286. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 638

287. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 638; Sürürî, s.59

288. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 638

de onun arzu ettiğidir"²⁸⁹.

Diğer:

"Sarhoşluk iki türdür. Biri aşk sarhoşluğu ve diğeri de içerek sarhoş olmaktır. İki sarhoşluğu da olan kişi nasıl ayılır"²⁹⁰.

(K16b) Farsça şiiirden :

"Ey sevgili benim halime bir bak; ey sevgili niçin beni günahsız yere öldürüyorsun!".

Diğer :

"Sanuvber eğer senin boyuna tam olarak yürekten köle değilse, bütün bu gönüller niçin sanuvberin boyunun hevesindedir".

İkinci tür: Birinci tür gibidir, ancak burada o iki lafız aynı anlamda olmaz. Gerçekte bu **tecnistir**. Fakat bunun birinin sadırda, diğerrinin acüzde olmasından dolayı bu sanatta zikredilir. Örneği Arapça nesirden: "Nimete nankörlük eden, kafir gibidir"²⁹¹. Seviyesiz kimseden bağış isteyen, gözü yaşlı olarak döner"²⁹². Arapça şiiirden:

"Siyah perçemler (zülüfler), salıverilmiş salkımlar gibidir. Bundan dolayı bizim nefisler de ona takılmaktadır (o tuzağa düşmektedir)"²⁹³.

Farsça şiiirden:

"Bu alemde ben senin aşkını, aşk gözyaşından daha temiz olduğu için seçtim.

Eğer gelir, kulun halini görürsen acırsın ve o anda bana meyledersin"

294

---

289. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 638; Hizâne, I, 255
290. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 638; Sürürî, s. 59; Hizâne, I, 255
291. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 639; Sürürî, s.59
292. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 639
293. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 640; Hizâne, I, 256
294. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 640

(T17b) Diğer:

"Felek senin soluna yemin etti ve hemen dediki, benim solumda olanın tamamını senin yeminine (sağına) vereyim".

Üçüncü çeşit: Bu da birinci gibidir, ancak beyitini sonuna gelen kelime birinci mısranın orta tefilesinde gelir. Örneği Arapça şiiirden:

"Bütün faziletleri elde etti. Faziletler anlamında tek oldu (başka eşi benzeri yok)"²⁹⁵.

(K17a) Diğer :

"Kadeh dolu olarak onu dolaştıran saki, onunla (kadehle) hūţatu'l-ās²⁹⁶ gibi dolaşıyor.

Elinde kadehin parlaklığını, kadehde ise elinin parlaklığını görürsün"²⁹⁷.

Farsça şiiirden:

"Yeşil kümbetin altında, yeşil gökyüzünün kazalarının gereği olur.
Kimse nasıl ve niçinden dem vuramaz. Zira olayları düzenleyen nasıl ve niçinin ötesindedir".

Diğer:

"Senin adaletin, senin ebediliğine delildir. Evet; adalet, ebediliğin delilidir".

Dördüncü tür: Üçüncü türdeki gibi, ancak her iki lafız, manaca farklı olur. Örneği Arapça şiiirden: (T18a)

"Bülbüller kendilerine mahsus dilleriyle öttükleri zaman, şarabı bülbüle testisiyle içip hüznü ve kederi kendinden uzaklaştırır"²⁹⁸.

295. Reşiduddîn-i Vaţvât, s. 640

296. Hūţatu'l-ās: Birbirinin etrafında dolanarak oynan bir çeşit Arap oyunu (Sarı, s. 360).

297. Reşiduddîn-i Vaţvât, s. 640

298. Reşiduddîn-i Vaţvât, s. 641; Sürürî, s.60; el-İzâh, 361

Farsça şiiiriden:

"Elden mal mülk giderse hiç sızlanma; baş yerinde olduktan sonra malı mülkü tekrar bulursun".

Diğer:

"Sen padışahların karargāhı ve tahtısın; Padişahlık tahtına ve tacına layıksın".

Beşinci tür: Başta ve sonda bir kelimededen türemiş iki lafzın getirilmesidir. Bu da iki kısımdır. **Birincisi**, bir lafız sadırda olur, diğeri acüzde. **İkincisi**, biri haşivde olur, diğeri acüzde. Birinci kısmın örneği (K17b) Kur'ân-ı Kerim'den şöyledir: "Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, bu yüzden onlarla alay edenleri alay ettikleri şey (azap) kuşatıvermişti"²⁹⁹. Arapça şiiiriden:

"Ey zulmüyle insanları mağlup eden! Gerçekte sen mağlupsun.

Fazilet sahibi, bana senin başına buyruk ve kendini beğenmiş (birisi) olduğunu gösterdi"³⁰⁰.

Diğer:

"Ona aşık olmaktan onu kıskanıyorum. Çünkü ben kadrimi biliyorum ve kıskanmamı yadırgıyorum"³⁰¹.

Farsça şiiiriden:

"Benden sana asla hiç bir eziyet gelmediği halde, hiç bir delil olmadan beni incittin"³⁰². (T18b).

İkinci kısmın örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "Baksana, biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır! Elbette ki, ahiret, derece ve üstünlük

299. Kur'ân,VI/10; Bu ayet, Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ'da beşinci türün ikinci kısmına örnek olarak gösterilmiştir (s. 642).

300. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s. 642

301. Hızâne, I, 447

302. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s. 642

farkları bakımından daha büyüktür"³⁰³. Resul -selam onun üzerine olsun-'un sözünden: "Kendi nefesine düşman olan kimseyi Allah, kendi gazabından emin kılar"³⁰⁴. Arapça şiirden:

"Ben büyüklükten ihtiyarlamadım. Fakat dostlardan ihtiyarlatacak şeylerle karşılaştım, yani dostlardan çok cefa gördüm"³⁰⁵.

Farsça şiirden:

"Dünya var oldukça kimse rüzgāra misk saçmamıştır. Sevgilinin zülfü her gece rüzgāra misk saçıyor"³⁰⁶.

Altıncı tür: Beşinci tür gibidir. Fakat başta ve sonda gelen iki lafız (K18a) bir kelimedenden türemiş olmaz. Bu da iki kısımdır. Birinci kısmın örneği Arapça şiirden:

"Bunlar, etkisini senin cömertlik kapısında keşfettiğin bir takım huylar ve seciyelerdir. Bu cömertlikte biz, senin benzerini göremiyoruz"³⁰⁷.

Farsça şiirden :

"O sevgilinin aşıkndan dolayı gece gündüz inlemekteyim. İşte inlemekten ince ney gibi oldum"³⁰⁸.

İkinci kısmın örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "Nihayet karanlıklar içinde: "Senden başka hiç bir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!" diye niyaz etti"³⁰⁹. "İnsana bir nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirir ve yan çizer. Fakat ona bir şer dokunduğu zaman yalvarır

303. Kur'ân, XVII/21

304. Hilyetu'l-evliyâ", II, 350; – VIII, 108

305. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 642; Sürürî, s.61; Kıra'z-zayf, V, 234

306. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 643

307. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 643; Sürürî, s.61; Mehmed Zihni, s. 515; el-İzâh, s. 361; Kıra'z-zayf, II, 156

308. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 643; Sürürî, s.61

309. Kur'ân, XXI/87

durur"³¹⁰. Arapça şiirden:

"Biz ona dönüm dönüm tarla verdik, ancak komşu olursa ona mızrak
(silah) da veririz"³¹¹.

(T19a) Farsça şiirden:

"Felek senin benzerini görebilir, ancak şu şartlaki, senin yüzüne şaşı
kimsenin gözüyle bakarsa".

TEZĀD³¹²:

Tezād, belagatçıların nazarında tam bir kabüle sahip olan sanatlar zümresindedir. Bunun inceliklerinin bilinmesi, tezād konusunda bir giriş yapmaya bağlıdır. Bilki, tezād teķābülün türlerinden biridir. Teķābül, iki şeyin varlığının bir konuda ve aynı zamanda bir yönden varlığının münasebetinin olmamasıdır. (K18b) Ancak konu ve zaman birliği itibarı, teķābülün tezādı içine alması içindir ki, teķābülün tarifinde kapsayıcılık olsun. İki zıttın iki mevzuda, iki cisimde bir zamanda bir araya gelmesi (örneğin) siyahlık ve beyazlık gibidir. İki zıttın bir konuda iki zamanda bir araya gelmesi, sıcaklık ve soğukluğun bir araya gelmesi gibi imkansız değildir. Yön birliği itibarı, teķābülün iki tarafını kapsaması içindir. İki tarafın arz edildiği durum babalık ve oğulluk gibidir. Örneğin "Zeyd"de bu durum mümkündür. Fakat bir itibarla değil, iki itibarla. Zira oğula göre kendisi babadır ve babaya göre kendisi oğuldur. Anlaşıldığına göre bil ki, bu konu dört türe ayrılır: **Teķābül-i icāb u selb**³¹³, **teķābül-i ʿadem u meleke**³¹⁴, **teķābül-i tezād**³¹⁵

310. Kurʿān, XLI/51

311. Reşiduddīn-i Vaṫvāt, s. 643; Sürürī, s. 68; Kıraʿz-żayf, s.63

312. Tezād'a "ṭibāk", "tatbīk", "tekāfū", "muṭābaka" ve mütezād" da denir (Bilgegil, s. 184; Dilçin, s. 449; Edebī sanatlar, s. 72; Soysal, s. 110).

313. Buna "icāb ve selb karşılaştırılması" da denir (Bilgegil, s. 186).

314. Buna "adem ve meleke karşılaştırması" da denir (Bilgegil, s. 188).

315. Bu "tezād karşılaştırması" dır (Bilgegil, s. 187).

(T19b) ve teḳābül-i teẓāyif³¹⁶. İki taraf yahut her ikisi de mevcut olduğundan, biri bir şeyin yokluğu olmaz veya biri var olur, diğeri yok olur. Eğer her ikisi de mevcut olursa, ya birini diğere kıyas ederek akıl yürütülür veya bu olmaz. Bu son iki kısımdan birincisine **muteẓāyifeyn** derler, babalık oğulluk gibi. (K19a) İkincisine **teḳābül-i teẓād** derler, sıcaklık soğukluk gibi. Birisi var diğeri yok olursa varlık bakımından bir konum var sayılır veya sayılmaz. Eğer varlık bakımından bir konum var sayılırsa ona **‘adem u mleke** derler; kör ve görme gibi. Eğer var sayılmazsa buna **teḳābul-i İcāb u selb** derler; زيدٌ لا إنسانٌ ve زيدٌ إنسانٌ gibi³¹⁷. Bu (konu) anlaşıldığına göre bil ki, teẓād, nazım veya nesirdē bir birinin zıddı olan lafızlar getirmektir. Buna **muḳābaḳa** da derler. Örneği Kur‘ān-ı Kerim‘den şöyle: "Artık kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız (onda başarılı kılarız). Kim cimrilik eder, kendini mustağni sayar, en güzeli de yalanlarsa biz de onu en zora hazırlarız"³¹⁸. Bu ayetteki bu sanat, **ictimā‘-i teẓād**‘ın **muḳābele** ismine mahsustur. **Muḳābele**, bir birine uygun veya daha fazla mamanın getirilmesi, (T20a) sonra her birinin karşısına onun mukabilinin teẓād yoluyla bir düzen içinde konulmasıdır. Örneği Kur‘ān-ı Kerim‘den şöyle: "Az gülsünler, çok ağlasınlar"³¹⁹. (K19b) (Burada) "gülme" karşısında "ağlamak", "az" karşısında "çok" (vardır). Üçerli (üç kelimenin üç kelimeyle) **muḳābele**‘ye Arapça şiiirden örnek:

"(Bir adamda) din ve dünya malının bir araya gelmesi ne güzeldir.

Küfür ve iflasın bir araya gelmesi ne çirkindir"³²⁰.

316. Buna "teẓāyüf karşılaştırılması" da denir (Bilgegil, s. 188).

317. "Zeyd insandır" ve "Zeyd insan değildir".

318. Kur‘ān, XCII/5,6,7,8,9,10

319. Kur‘ān, IX/82

320. Telhis, s. 168; Uzun, s. 94; Hızāne, I, 131.

Dörderli (dört kelimenin dört kelime karşısında) **muḳābele**'ye örnek, yukarıdaki ayettir. "Verdi"ye karşılık "cimrilik etti", "sakındı" karşılığında "kendini mustağni saydı" ki, (burada) استغنى 'dan maksat ya "Allah'ın katında sevaba ve razılığa ihtiyaç duymamak" yahut "dünya lezzetlerinin galip gelmesi sebebiyle uhrevî nimetlere ve güzelliklerine ihtiyaç duymamak"tır. Her ikisi de takvanın (sakınmanın) yokluğunu gerekli kılar. O halde استغنى (kelimesi), لم يتق 'nın karşılığında لم يتق manasında bulunur. Diğeri, "yalanladı" karşılığında "tasdik etti" ve "kolaylık" karşılığında "zorluk"tur. **TEDBĪC** de bu türdendir ve o şöyledir: Övgüde veya onun haricindeki bir konuda kinaye ve tevriye maksadıyla renklerden bir kaç rengi zikr etmektir. Bir şehide ağıttta **tedbīc-i kināye**'nin³¹⁹ örneği şöyle: Arapça şiiirden örnek: (T20b)

"Ölüm kisvelerini kırmızı olarak giyinip hemen o gece cennete girip yeşil elbiselerini giymiş"³²⁰.

(K20a) Yani, kana bulanmış kırmızı elbiseleri giyindi ve hemencecik elbiseler kıymetli yeşil ipeğe dönüştü. "Kırmızı elbiseler", öldürülmekten ve "yeşil ipek elbise", cennetten kinayedir. Ve **tedbīc-i tevriye**'nin³²¹ örneği: "Mesut bir hayat mahvolup gitti. Sarı dilber (altın) bizden uzaklaştı. Ak günlerim karardı, siyah saçlarım ağardı. Şimdi, gök gözlü düşman bile halime ağlıyor! Ansızın gelen ölüm ne güzel şey!"³²². "Sarı sevgili"nin yakın manası, "sarı renkli insanlar" ve uzak anlamı ise şairin maksadı olan "altın"dır. Tezād'a örnek Peygamber -Allah'ın salāt ve selāmı üzerine olsun-'in hadisinden şöyle:

319. Buna "kināyeli tedbīc" denir (Bilgegil, s. 189).

320. Telhis, s. 167; Hızāne, II, 339; Şubḫü'l a'şā I, 337; el-Meşel, I, 96

321. Buna "tevriyeli tedbīc" denir (Bilgegil, s. 189).

322. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 113; Harīrī, s.98; el-İzāh, s. 320; Hızāne, II, 496

"Onlar korku esnasında azalrlar, mala mülke gelince çoğalrlar"³²³. Hz. Ali -Allah onun yüzünü kerim kılsın-'nin sözünden: "Allah nazarında günahların en büyüğü, günahı işleyenin gözünde küçük olandır". Arapça şiirden:

"Gece ve gündüz Āl-i Ħarb'in"³²⁴ kadınlarına, onun yüzünden şaşırtdıkları bir özellik verdi.

O özellik onların (kadınların) kara duygularını beyaza, beyaz yüzlerini de siyaha çevirdi"³²⁵. (T21a)

Diğer:

"Eğer onların durumlarını kesin olarak öğrenmek istersen, onlarla nimet yada musibet günlerinde görüş.

Sen (o zaman) cömert, cesur, çok cömert ve çok cesur kimselerle görüşmüş olursun"³²⁶.

(K20b) Farsça şiirden teẓād'ın örneği:

"Düşman şerrinden eminsin. Çünkü onun varlığı ve yokluğu bir anlık kıvılcımlar gibidir".

Diğer:

"Benim camında bir ızdırabım varsa, senin aşkın benim dermanımdır. Gönlümde bir yara varsa, senin (açtığı) yara merhemdir.

Konuştığı zaman o tatlı dudaktan (bana) acı bir cevap yoktur. Sen zannedersin ki, benim talihime ve bahtıma zehir, şeker olmuştur.

Senin zülfünün sözünü baştan başa eğri büğrü görüyorum. O kıvrım kıvrım, büklüm büklüm olan zülüften nasıl doğruluk (sözü) edeyim.

Onun güzelliğini dil ne kadar anlatırsa güzel şey vasf eder. Göz onun

323. Şafvetu's-şafvet, I, 205; Tefsiru'l-Kurtubi, V, 247; – XIV, 315

324. Āl-i Ħarb (Ħarb): Hicaz'da Mekke ile Medine arasında, aslen Yemenli olan ve iki büyük kola ayrılan kuvvetli bir Arap kabilesidir (J. Schleifer, "Ħarb", İA, V(1), 227-228).

325. Ħizāne, I, 356

326. el-İẓāh, s. 320; Ħizāne, II, 453

ağzını ne kadar çok arasa, az bulur".

Bir beyitte dört tabiatı (unsuru) zikr etmek bu kabildendir. Örneği
Arapça şairden şöyle:

"Orası, uzun bir sakınmadan sonra, hür bir insanın bir saat
konakladığında, sakındığı şeye karşı isteklerinin belirlediği bir yerdir.

Onların işkencesinin elemi ve bana eziyet veren o günlerin getirdiği
sıkıntıları, onların yerinde (ülkesinde) terk ettiğimden beri kendim
burada ikamet ettim.

Kendimi (orada) tutmam, benim hasretimin ateşini onun suyuyla
dindirir. Çünkü rüzgâr bana onun toprağının güzel kokusu ile geldi"

327

(T21b) Farsça'dan:

"Yüzsuyumu ekmek için boş yere havaya verdim (döktüm). Yediğim
bana ateş olsun, neden bir kez olsun toprak yemedim".

Diğer:

"Senin ateş saçan o su verilmiş hançerinden, rüzgâr gibi senin
mülkünün düşmanı toprak oldu".

İ'NĀT³²⁸:

İ'nāt, lügatta (bir işi) zor bir işe atmaktır. Bu sanata (K21a)
LŪZŪMU MĀ LĀ-YELZEM de derler. Şöyle olur: Mütakellimin, sözü
süslemek ve güzelleştirmek için bir şeyi (o şey olmadan da söz tamamdır)
mecbur olmadığı halde gerekli saymasıdır. Mesala, secilerin sonunda reviden

327. Reşiduddîn-i Vaṭvāt, s. 645

328. Bu sanata ayrıca "iltizām" ve "teşdîd" adı da verilir (Bilgegil, s. 340; Soysal, s. 105;
Edebî sanatlar, s. 39).

veya ridften³²⁹ önce gerekli olmayan bir harfi gerekliymiş gibi kullanmaktır.

شتاب ve كتاب , عتاب , ق (harfi) ve ق (kelimelerindeki) (kelimelerindeki) ت (harfi) gibi. Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyledir:

"Öyleyse yetimi sakın ezme. El açıp isteyen de sakın azarlama"³³⁰. Hadis'ten:

"Allahım, senin adına gücümü kullanıyorum, senin adına düşmana saldırıyorum"³³¹. "Sultan öfkelenince şeytan onu hükmü altına alır"³³². "İnsanda bulunan (huy)ların en kötüsü, hırslı bir cimrilik ve şiddetli bir korkaklıktır"³³³;

"Ruhlar da toplu cemâatlerdir. Onlardan birbiriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar ayrılırlar"³³⁴. Âlimlerin sözünden: "Kim nefret ekerse, zorluk biçer. Şişmanlık akıllılığı giderir. Nesep, şerefi ancak kazanılan şeyle tamamlar". (T22a) Şeyhlerin bilgilerinden: "Tevhid, ilişkileri kesmek ve yaratılmışlardan ayrılıktır. Kulluğun şartı ilahlıkta yok olmaktır". Arapça şüirden:

"Bahçede, şarapta ve bozulmamış (berrak) suda göz için lezzet vardır, derler. (K21b)

"Güzelliklerin hepsiyle karşılaşmak istersen, sevdiğin kimsenin yüzünde bütün güzellikler mevcuttur"³³⁵.

Diğer örnek, Hz. Ali -Allah O'nun onun yüzünü kerim kılsın-'nin harikulâde incilerinden ve mükemmel güzelliklerinden (vecizelerinden) şöyle:

"Sırrı, ancak iyilerle paylaş; Zira sır iyi insanların yanında gizli kalır.

329. Ridf: Revîden evvel bulunan, öncesi fetha olan elif, öncesi kesre olan yâ ve öncesi damma olan vâv harfidir (Tâhîru'l-Mevlevî, s. 124).

330. Kur'ân, XCIII/9,10

331. Şaḥîḥ-i İbn-i Hibbân, XI, 72 (Hadis no: 4758); Dârimî, II, 285 (Hadis no: 2441).

332. el-Âḥâd ve'l-Meşânî, II, 464 (Hadis no: 1266) ; Musned-i Aḥmed, IV, 226 (Hadis no: 18013)

333. Sunen-i Ebu Davud, IX, 497-498 (Hadis no: 2511)

334. Davudoğlu, X, 605

335. Reşîduddîn-i Vâṭvât, s. 646; Sürûri, s.63; Hîzâne, II, 434

Bendeki sır, kapısı olup da kilitli olan ve anahtarı kaybolmuş bir evdedir"³³⁶.

Diğer örnek de O'nun -Allah O'ndan razı olsun- keliminden şöyle:

"Beni korkutan, meşakkatli arkadaşların getirdiği büyük sıkıntılar ve onda saklı olan zararlardır.

Kendi günahlarımdan korkarım. Ama bu arkadaşlara gelince ben onların zararından eminim".

Farsça şiiirden:

"Senin talihin yeryüzünde ordu dizmiş. Senin kadrin feleğin üzerine adımını atmış.

Senin hükümranlığını öven mutluluğa yaklaşıp. Senin padişahlığını kıskanan pişmanlığa arkadaş olur"³³⁷. (T22b)

TAZMİNÜ'L-MÜZDEVİC³³⁸:

Nesir veya nazımda sonu birbirine uyan iki veya daha fazla lafzın aynı yerde veya birbirine yakın kullanılmasıdır. Örneği Kur'an-ı Kerim'den şöyle:

"Sebe'den sana çok doğru (ve önemli) bir haber getirdim"³³⁹. Hadis'ten:

"Mü'min latif ve güzel yüzlüdür; münafık kaşları çatık ve asık suratlıdır".

Belagatçıların sözünden: "Falanca kimse, derin bilgisi ve büyük şöhretiyle, zamanını süsledi (K22a) ve göz kamaştırıcı değeriyle ve dikkat çeken

soyule akranından üstün oldu"³⁴⁰. Arapça şiiirden:

"Kıymetli Sahib, aramızdan göçtü ve ondan sonra feyz bulutlarının toprağı suladığı hiç bir kimse kalmadı.

336. Ebü Hâtim, I, 191

337. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 647; Sürürî, s.63

338."Tazmînü'l-müzdevic" sanatına aynı zamanda "İzdivâc" da denir (Edebi sanatlar, s. 32).

339. Kur'an, XXVII/22

340. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 647; Sürürî, s. 64

Hilâlin de dolunay haline gelince kaybolduğu gibi biz onu, yücelikleri kendinde topladığı ve mükemmel olduğu zaman kaybettik"³⁴¹.

Diğer:

"O, vermeyi ve zorla almayı yücelerde alışkanlık haline getirdi. Bu ikisi (verme ve zorla alma) onun lütuf ve kızgınlığındaki âdetidir. Lütufta onun verdikleri, fakirlerin rızıklarıdır. Şiddet ve kızgınlıkta aldıkları, düşmanların ruhlarıdır"³⁴².

Farsça şiirden:

"Lâle yüzlülerin yanakları, parlak incilerin gerdanlıklarında (gibi).

Eğer istersen gel çiy tanesindeki inci gerdanlığını gör.

Lâleye çiy düşmüş; lâle (üzerindeki) çiylerden dolayı inci saçmaktadır.

Tıpkı sakinin kadehindeki şarabın bizdeki üzüntüleri dağıttığı gibi".

TEŞBİHÂT:

Her ne kadar istiâre ve teşbih beyan ilmine ait ise de beyan ilmiyle meşgul olmamış (T23a) ve bedî' ilmiyle yetinmiş bazı şâirlerin onlara çokca ihtiyaç duymalarından dolayı her ikisinin de mana sanatlarından olması hasebiyle buna (bu ilme) asıl gibi dahil olmuşlardır. Teşbihin türlerini açıklamaya geçmeden önce teşbih, vech-i şebeh (benzetme yönü) ve onun amacı hususunda bir giriş yapmaya ihtiyaç vardır. **Mukaddime** (giriş): Bilki, müşebbeh (benzeyen), Müşebbehün bih (kendine benzetilen) vech-i şebeh (benzetme yönü), edat-ı teşbîh (benzetme edatı) ve (K22b) garaž-i teşbîh

341. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 648; Sürûrî, s.64

342. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 648

(teşbihin gayesi)'den oluşan beş şeye erkân-i teşbih (benzetmenin asılları) denir. Teşbihin müşebbeh ve müşebbehün bih'ten oluşan iki unsuru ya **hissî** olur: Gözle algılananlarda "yüz ve gül", "göz ve nerkis"; İşitme yoluyla algılananlarda "zayıf ses ve fısıltı"; Koku yoluyla algılananlarda "saç kokusu ve amber"; Tatma yoluyla algılananlarda "tükrük ve şarap"; Dokunma ile algılananlarda "yumuşak deri ve ipek" gibi. Ya da her ikisi **aklî** olur: "İlim ve hayat" gibi. Veya müşebbeh aklî, müşebbehün bih **hissî** olur: "Ölüm ve yırtıcı hayvan" gibi. Yahut müşebbehün bih **aklî**, müşebbeh **hissî** olur: "Güzel koku ve iyi huy" gibi. Güzel koku, iyi huya benzetilmiştir. Zira koku, koklama duyusuyla hissedilir. Davranışları kendisiyle ortaya çıkan insanî bir nitelik olan huy ise **aklî**dir. **Hissî**den maksat şudurki, o veya onun maddesi beş duyu vasıtasıyla hissedilir. Burada söylediğimiz şey veya onun maddesi sebebiyle hayalî (olan) de **hissî**ye dahil olur. Örneği:

"Kırmızı gelincik çiçekleri rüzgârın esmesiyle aşağı yukarı eğildikleri zaman yeşil Zeberced saplı süngülerin ucuna konulan yakut renkli bayraklara benzer"³⁴³.

Nitekim, Zeberced saplı süngüler üzerindeki yakut bayraklar gerçek olmadığından dolayı hisle algılanmazlar ama, bayraklar, yakut, mızraklar ve Zeberced hepsi hisle algılanır. **(K23a) Aklî**'den **amac** şudur: O veya onun maddesi açıkca beş duyudan biriyle algılanmaz ve **vehmî**³⁴⁴ olan da buraya dahil edilir. Müşebbehün bihdeki örneği:

"O beni nasıl katledebilir ki, meşrefî denilen kılıç her vakit benim yanımdadır ve keskin gülyabanilerin dişlerine benzeyen mızraklar da yanımdadır"³⁴⁵.

343. el- Curcânî ,Esrâru'l-belâğa, s. 94 (Beyit no:154); Telhis, s. 117

344. Vehmî: Vucudu ve maddesi olmayan şeydir (Telhis, s. 117).

345. Mehmed Zihni, s. 232,314; Telhis, s. 117-118

Nitekim, glyabaniler ve onların dişleri gerçek olmadığı için (ortada gözükmediğinden) idrak edilemez. Fakat eğer ortaya çıkmış olsalardı görme duygusuyla algılanırlardı.

Vicdanla algılanan Şey de bu kısma dahildir ve o zihinsel glerle algılananların en ilerisindedir. Vicdan tarafından algılanmayan, fakat "ilim ve hayat" gibi tamamen akılla idrak edilen **aklı** elem ve hoşlanmanın aksine **(T24a) hissı** elem ve hoşlanma gibi. Hissı elem ve hoşlanma idrakten ibarettir. Zira, hoşlanma olgunluk, fayda ve iyilik duygusuyla algılanan bir Şeyi idrak etmektir. Elem ise noksanlık, zarar ve Şer duygusuyla algılanan Şeydir. Şüphesiz, tokluk, açlık, sevinç, üzüntü, hoşlanma ve ızdırap gibi **bātını** hislerle algılanan vicdaniyetten olup **zāhiri** hislerle algılanmazlar. **(K23b)** Fakat benzetme yönü müşebbeh ile müşebbehün minh'in ortaklık, tahkik, hayal etme ve te'vıl maksadıyla (bir noktada) birleştikleri (bir özellik)dir. Aslanda ve cesur kimsede "yiğitliğın", güneş ve güzel yüzde "ışığın" (birleşmesi) gibi. Hayal etme ve te'vilin örneğı aşağıdaki beyitte olduğu gibi. Arap Şiiri:

"Onun (gökyüzünün) karanlıkları arasındaki yıldızları, aralarında bidat görünen sünnetler gibidir"³⁴⁶.

(Şair), gecenin sıfatını söylüyor ve gece karanlığında ortaya çıkan parlak yıldızlar topluluğunu, arasında bidat bulunan ve yaygınlık arz eden dindeki sünnetlere te'vil yoluyla teşbih ediyor. nce sünnetleri parlak Şeylere ve bidatları karanlık Şeylere; **(T24b)** sonra o topluluğu karanlıkta yıldızların parlaması dolayısıyla ortaya çıkışı esnasındaki parlayan sünnetlere benzetmiştir. Sünnetin parlaklıktaki yönü doğru yolu göstermesinde, bidatın karanlığa teşbihindeki ortak yn ise onun zıttında çokca kullanılan bir ifadedir.

---

346. Mehmed Zihni, s. 316; Telhis, s. 118; el-İzāh, s. 208; Hızāne, I, 402; Kırā'z-zayf, II, 395

Resulullah -selam onun üzerine olsun- şöyle buyurdu: "Size bembeyaz Hanifliği (İbrahim AS'den miras alınan tevhid dini)ni getirdim. Ashabım yıldız gibidir; hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz"³⁴⁷. Şöyle derler: **(K24a)** "Küfrün siyahlığını filanın yüzünde müşahade ettim"³⁴⁸. **Vech-i Şebebeh'in durumu:** Ya iki tarafın durumuna dahil (uygun) olur: Mesala, türde, cinste, ayırıcı özelliklerde bir elbiseyi bir elbiseye benzetmektir. Veya bir iki tarafın hakikatinden hariç olur. Bu da ya **HAKİKİ** veya **İZÂFİ** özelliktir. **HAKİKİ** ya **Hissî** olur: Cisimlere özgü şekli özellikler gibi. O da; ya renkler, ışıklar, biçimler, daire, üçgen ve dörtgen gibi şekiller, miktarlar, hareketler, güzellik ve çirkinlik, eğilme, eğrilik, kamburluk ve çukurluk gibi **gözle algılanandır**. Ya kuvvetli, zayıf ve orta sesleri **duyma yoluyla algılamadır**. Ya dokuz tattan (**T25a**) oluşan acılık (biber v.s.nin yakıcı acılığı gibi), acılık, ekşilik, kekrelilik, kuruluk, yağlılık, tatlılık, tuzluluk ve tatsızlık gibi **zevk duyusuyla (algılanan)dır**. Nitekim, ondaki etken ya sıcaklık, ya soğukluk, ya da sıcaklık ve soğukluk arasında ılıman olmadı. Ama hararet, çok acı bir şeyde, tatlı sertlikte, yumuşaklık arasındaki ılımanlıkta ve yoğun tuzlulukta ortaya çıkar. Fakat soğukluk, yoğun kekrelilikte, **(K24b)** ekşiliğin güzelliğinde, kuruluğun orta derecesinde meydana gelir. Ama sıcaklık ve soğukluk arasındaki ılımanlık, yoğun tatlılıkta, güzel yağlılıkta, orta derecedeki tatsızlıkta ortaya çıkar. Tatsızlık, ateş gibi tadı olmayan veya tadı hissedilmeyen şeydir. **Koklama duyusuyla** algılananlar, güzel ve kötü kokular gibi şeylerdir. **Dokunma duyusuyla** algılananlar, sıcaklık, soğukluk, yaşlılık, sertlik, yumuşaklık, sağlamlık, ağırlık, hafiflik, kuruluk, ıslaklık ve nemlilik gibi şeylerdir. Veya **Aklî** olur: Nefsani özellikler, yani

---

347. Lisānu'l-mizān, II, 137 (Hadis no:594).

348. Telhis, s. 119; el-İzāh, s.209

bizzat nefislerde bulunan özellikler gibi. Örnek, doğru görüşleri algılamak için nefiste hazır bir kuvvet olan zeka gibi. (T25b) Bir şeyin akılda canlandırılmasından meydana gelen şeye ilim denir. Gerçeğe uygun olan kesin inanca da ilim denir. Aynı şekilde öfkenin istenmeyen şey karşısında intikam duygusuyula hareket etmeyecek şekilde nefsin itminan içinde bulunması anlamına gelen hilim (yumuşaklık) gibi. Sıfat-ı izafî, delilin güneşe benzetilmesinde kapalılığın giderilmesi gibi ki, o kapalılık veya delilin ve güneşin bizzat (K25a) kendisinde takdir edilmiş bir heyet değil, aksine her ikisine de yöneliktir. Fakat teşbih edâtı, Arap lügatinde kâf (ك), كَانِ , كَى , كَى , همانا ve گویی , همچون , چون , مثل ve نحو , شبه (ك)da asıl olan, müfred kelimeye gelmesi ve birinde lafzen müşebbehün bih olmasıdır. (Örneği), زَيْدٌ كَالْأَسَدِ³⁴⁹ (ve) "Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir"³⁵⁰ (ayeti) gibi veya takdirî olarak "Yahut (onların durumu) gökten sağanak halinde boşanan yağmur (a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir"³⁵¹ (ayeti) gibi; Yani "sıyib sahibi" demektir. Başka şekilde de müşebbehün bih olarak gelir ve o, müşebbehün bihin birleşik olduğu, fakat gösterdiği müfredde birleştiği yerdir: (Örnek), "Tevratla yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan merkebin durumu gibidir"³⁵² (ayeti) gibi. Burada müşebbehün bih, mürekkebdir ve delalet ettiği müfredle bir ibare olmuştur. (T26a) O, kâf (ك) ile مَثَلٌ 'in (kullanılması) darb-ı mesel olmuş ve bunun ilginç bir hikayesi vardır. Kâf (ك)'in başkasına müşebbehün bih olduğu benzetmede birleşik

349. Zeyd aslan gibidir.

350. Kur'an, II/17

351. Kur'an, II/19

352. Kur'an, LXII/5

olduğu halde ona delalet eden müfredle birleşmesinin örneği şu ayettir: "Onlara şunu da misal göster: Dünya hayatı, (K25b) gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir"³⁵³.

Teşbihten maksat, ne dini hayat, ne de bir müfredin bu kelimelerden herhangi bir müfrede benzetilmesidir. Aksine güzellik, tazelik, letafet, hoşluk ve önceki durumdan olgunluğa yönelme haline benzetme (söz kosu)'dir. Başlangıçta yeşerip gelişen, yapraklanan, çiçeklenen, meyve veren, her göreni hayrete düşüren güzellikte olup, günlerin yaklaşmasıyla (zamanının gelmesiyle) tekrar solan, kuruyan, dökülen, çer çöp haline gelen, (ve bu hali) sürekli tekrarlanan bitkilerin durumuna, o (dünya hayatı), zayıflık, noksanlık, yok olma, zeval bulma açısından benzetilmiştir.

Teşbihin amacı: Genellikle müşebbehle ilgili olur. O da, şu beyitte olduğu gibi **ya** müşebbehin olabilirliliğini beyan eder:

Şiir: (T26b)

"(Ey sevdiğim kimse) sen (dahi) onlardan (insanlardan) olduğun halde, onlardan üstünsün. Çünkü misk de geyiğin kanından bir parçadır (ama onun fevkindedir)"³⁵⁴.

Veya müşebbehin durumunun sıfatlardan hangisine ait olduğudur; Bir elbisenin başka bir elbiseye benzetilmesi gibi. **Yahut** müşebbehin zayıflık veya kuvvetlilikteki durumunun miktarıdır; Siyah bir şeyin kargaya benzetilmesi gibi. **Ya da** müşebbehin durumunun muhatabın kendisinde halidir; (K26a) Bir iş yapıp da, faydasını görmeyen kişinin, su üstüne yazı yazan bir kimseye benzetilmesi gibi. **Veya** müşebbeh ve müşebbehün bihin,

---

353. Kur'an, XVIII/45

354. Telhis, s. 125; Uzun, s. 48; el-İzâh, s.223; Hizâne, I, 457; Kıra'z-żayf, I, 162 ve III, 314; el-Mesel, I, 318; el-Mustatraf, I.76

müşebbehin güzelliği ve süslülüğü yahut çirkinliği ve kusuru açısından benzetme yönündeki ortaklığıdır; Siyah derili yüzün, güzellikte ceylanın kara gözüne ve kirli sivilceli yüzün, kuşların gagasıyla delik deşik ettiği solmuş (kurumuş) pisliğe benzetilmesi gibi. **Yahut** müşebbehin orjinalliğidir; Alevlenmiş bir çubuğun, dalgaları altın renginde olan miskten bir denize benzetilmesi. Bu durumda orjinallik, müşebbehin alışla gelmemiş bir şekilde ortaya çıkması içindir. Bu (durum) misk denizinin ve altın dalgalarının varlığıdır. (Bazen) olurki, orjinallik, (T27a) müşebbehin varlığı hususunda nadir olur; Şu beyitte olduğu gibi: Şiir:

"Bazı menekşeler, mor renkleriyle bahçe içindeki diğer kırmızı çiçeklere övünmeye yeltenirler.

O menekşeler, ince sapları üzerinde, heniz alevlenlenmiş kibritin etrafında meydana gelen ateşin ilk hâli gibidir³⁵⁵.

(K26b) Bazen teşbihin amacı, müşebbehün bihe ait olmaktır. Anlatılacak olan teşbih-i tafşil³⁵⁶ gibi. Teşbihin rükünlerinden bu kadarının anlaşıldığına göre teşbih'in yedi çeşit olduğunu bil. Teşbih-i mutlak, Teşbih-i meşrû, Teşbih-i kinâye, Teşbih-i tesviye, Teşbih-i 'aks, Teşbih-i izmâr, Teşbih-i tafşil. Birincisi, **Teşbih-i mutlak**: Bir şeyi mutlak olarak şartsız, tersi ve tafsili olmaksızın kesin olarak bir şeye benzetmektir. Örneği, Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur"³⁵⁷. Hadis'ten: "İnsanlar, tarâğın dişi gibi eşittirler"³⁵⁸. Kâtiplerin sözünden: "O, savaş alanlarına indiği gün arслан gibidir; lütufta bulunduğunda rahmet gibidir;

355. el-Curcâni, Esrâru'l-belâga, s.74; Hızâne, I, 389; el-İzâh, s. 225 ;Mehmed Zihni, s. 338-340; el-Mustaṭraf, II, 420.

356. Bir şeye ait çeşitli özellikleri, başka şeye ait diğer özelliklerde silsile halinde karşılaştırmak sûretiyle yapılan teşbihe "tafsili teşbih" denir (Bilgegil, s. 149).

357. Kur'ân, LV/24

358. Lisânu'l-mîzân, II, 42 (Hadis no: 153); -, III, 98; el-Mecrûhîn, I, 198 (Hadis no 152); Târîhu Bağdâd, VII, 57

Onların yüzleri parlak dolunaylar gibidir; elleri de coşkun denizler gibidir"³⁵⁹.

Arapça şiiirden:

"Onlar, gül dallarında lāedirler. Sanki onlar (o lāeler), yeni tüyler çıkan yanaklar gibidirler. (T27b)

Onları dallarında görünce, şarap dolu akikden kadehler sanırsın".

Diğer:

"Nice bahçeler vardır ki, toprağında yeşil ipek serilmiştir. (K27a)

Taze nergisin gözleri yıldızlar gibidir. Orada bahçelerin yeşilliği gökyüzü gibidir".

Diğer:

"O, beyaz bulutla örtülmüş ay gibidir. O, örtünme ile açıklık arası bir haldedir.

O, güzellikleri tamamlanıp görücüye çıktığı zaman güzelin aynanın önünde esnemesi gibidir".

Diğer:

"Hergün kendime giderilmesi mümkün olmayan tasalar yüklüyorum.

Başkasının elbisesini beyazlatmaya çabalarken, kendi yüzünü güneşte karartan temizlikçi gibi".

Farsça şiiirden:

"Kırmızı gelincik açmış ve siyahlığı ortasında; Nergis sarısını çıkarmış ve beyazlığı da kenarında.

Bu, gümüş kadeh içindeki kırmızı Nebîd³⁶⁰ şarabı gibi. O ise parlayan ateşin ortasındaki duman gibi.

Senin emrin feleğin yıldızı gibi gezme sebebidir. Senin yasağın da

359. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 663

360. Nebîd: Kûpe basılıp ekşitilerek elde edilen hurma ve üzüm şarabı (Mu'In, IV, 4669; Sarı, 1477).

yerin tabiatı gibi kararlılık sebebi.

Hükmetmekte gökyüzü gibi her kese kâdir. Cömertlikte, güneş gibi her kese (bütün varlıklara) faydalıdır".

(T28a) Diğer:

"Gelinciğin yaprağındaki çiğ tanelerinin dizisini (görünce), benim sevgilimin dudağını dişleri ile ısırması sanırsın".

Teşbih-i meşrû: Teşbih-i meşrû, bir şeyi bir şeye şartlı olmak kaydıyla benzetmektir. Örneği Arapça nesirden: "O, kadrin yüceliğinde dolunay ve hoşgöründe deniz gibidir. (K27b) Nasıl ki, denizin suyu değişmez ve ayın ışığı azalmazsa"³⁶¹. Arapça şiirden:

"Onun verdiği kararlar yıldızlar gibi parlak (isabetli)tir. Sayet parlak yıldızın batması olmazsa"³⁶².

Farsça şiirden:

"Senin elin bulut gibidir. Ancak şu varki bulut, suyun coşma zamanında inleyerek ağlamasa.

Eğer güneş tutulmasa ve batmasa, şüphesiz senin yüzün gibidir".

Teşbih-i kināye: Müşebbeh'i teşbih edatı olmaksızın müşebbehün bih lafzı ile kinaye yollu teşbih etmektir. Örneği Arapça nesirden: "Onun sözünün akışından ve kaleminin mürekkebin damlalarından yemyeşil bahçeler ve Adn cennetlerini gördüm"³⁶³. Farsça nesirden: "Padişah, kükreyen bir arslana binili, elinde bir yılan, ve beyaz, sarı, kırmızı ve siyah benekli Zeberced ve nilüferden erguvan çıkararak savaşı alanına geldi"³⁶⁴. Arapça şiirden: (T28b)

361. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 664-665

362. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 665; Telhis, s. 135; Sürürî, s.69; Mehmed Zihni, s.364; el-İzâh, s.246

363. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 665

364. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 665

"Dedik ki, bakışları bizi öldürdü. Fakat sevgilinin öldürdüğüünün diyeti yok.

Nergis (göz)ten inciler döktü, gülü suladı (yanağa göz yaşı döktü) ve yüksek tepeye dolu yağdırdı"³⁶⁵.

Diğer:

"Ay gibi zahir oldu; bân ağacı budağı gibi mâyil oldu; amber gibi koktu ve geyik gibi baktı"³⁶⁶.

Diğer:

"Dolunay gibi gözüksüler, hilâl gibi örtündüler, servi boylular gibi yürüdüler ve yaban sığırı yavrusu gibi yöneldiler"³⁶⁷.

(K28a) Farsça şiiirden:

"Senin tuzunun etrafında yeşillik kayboldu. Senin yeşilliğinde ve tuzunda bin can misafir oldu".

Diğer:

"Senin lâl gibi dudağının ateşinin aksinden her zaman yakut, benim gözümün beyaz, sarı, kırmızı ve siyah benekli taşı gibi ağza doğru su akıtmaktadır".

Diğer:

"Aşk delilerinin halkasına gel ve o siyaha bulanmış zincirlerden ne fitnelerin koptuğunu gör.

Konuşmaksızın senin ağzında mücevher gizilidir. Senin temiz cevherinin alâmeti sözünde bellidir".

Teşbih-i tesviye: İki şeyi bir şeye teşbih etmektir. Örneği Arapça

365. Raşiduddîn-i Vaṭvât, s. 666

366. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 666; Sürürî, s.70; el-İzâh, s.233; Kıra'z-zayf, s.290, 294; el-Curcânî, Delâ'ilu'l-icâz, s. 232, 327

367. el-İzâh, s.337; Kıra'z-zayf, s.289; Şubhu'l a'şâ II, 327; el-Mustatraf, II, 36

şiiirden:

"Sevgilinin zülfü ve benim durumum siyahlıkta gece gibi; onun ön dişleri ve kendi göz yaşlarını parlaklıkta ufak inciler gibidir"³⁶⁸.

Farsça şiiirden:

"Sevgilinin misk gibi saç ve benim gündüzüm; her ikisi de gece gibi karanlıktır. (T29a)

Ben onun eziyetinden dolayı ve onun beli (zayıflıkta), her ikisi de incelikte bir kıl gibi olmuş".

Teşbih-i 'aks: İki şeyi (karşılıklı olarak) birbirine benzetmektir.

Örneği Arapça nesirden: "Nice kan akıttık karada ve nice insan batırdık denizde; Onların kanı ile kara, deniz oldu ve deniz onların bağırsakları ile kurudu"³⁶⁹. Farsça nesirden: "Gökyüzü süvarilerin tozundan veryüzü gibi bulanık oldu ve veryüzü de kahramanların hamlesinden felek gibi hareketlendi"³⁷⁰. Arapça şiiirden:

"Kadeh inceldi ve şarap (da) inceldi, bir birine benzedi ve iş zorlaştı.
(K28b)

Sanki kadeh şaraptır ve sanki şarap kadehtir, şarap yoktur"³⁷¹.

Teşbihten amaç bir işte biri diğere fazlalık olmaksızın iki şeyin arasını bulmak olunca, رِقّ الزجاج³⁷² da olduğu gibi, teşbihin adlandırılmasından kaçınarak benzetmeye girilmesi daha iyi olur. Arapça şiiirden:

"Gözyaşım aktığında, gözyaşım ile şarabım birbirine benzedi. Gözüm kadehimdekinin aynısını akıtıyor.

368. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 667; Mehmed Zihni, s. 350; Telhis, s. 130; Sürürî, s.70; el-İzâh, s.233

369. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 667; Sürürî, s.71

370. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 667

371. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 668; Sürürî, s. 71; Hızâne, I, 355; Kıra'z-zayf, III, 304

372. Kadeh inceldi.

Yemin ederim ki, bilmiyorum, gözlerim şarap mı akıtıyor, yoksa ben gözyaşımdan mı içiyorum"³⁷³?

(T29b) Farsça şiiinden:

"Yerin sırtı silahlardan dolayı gökyüzü gibi olmuş. Gökyüzü de tozdan yerin sırtı gibi olmuş.

Atların tırnaklarından dolayı dağlar, vadi gibi olmuş. Öldürülmüş kişilerden dolayı da vadiler dağ gibi olmuş"³⁷⁴.

[Diğer]:

"Gökyüzü yıldızların ışıklarından gül bahçesi gibi oldu. Gül bahçesi çiçeklerin ışıltısından gökyüzü gibi oldu".

Teşbîh-i izmâr: Edatsız ve teşbih yönü olmaksızın bir şeyi bir şeye benzetmektir. Örneği Arapça nesirden: "Onların yüzleri dolunay, elleri deniz (gibi)dir". Farsça şiiinden:

"Senin zülfün sümbüldür ve yanığın da bahar çiçeğidir. Senin gözün nergis ve dudağın da taze bir goncadır".

Teşbîh-i tafşil: Benzetme yönünden müşebbehün, müşebbehün minh'e üsütün kılındığı (benzetme)'dir. (K29a) Örneği Arapça şiiinden:

"Senin faydanı bulutla karşılaştıran iki şekil arasında verdiği hükümde adil davranmamıştır.

Sen cömertlik yaptığında daima gülersin; o (ise) verirken gözü yaşlı olur"³⁷⁵.

Diğer:

"Onun yüzünü parlayana bir dolunay zannettim. Oysa o güzellik

---

373. el-İzâh, s.228

374. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 668; Râzî, s. 309

375. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.670; Sürürî, s.72; el-İzâh, s.334; Hîzâne, I, 378; Kıra'z-zayf, s.41; Nefhu't-tayyib, IV, 241

karşısında ay ne oluyor ki"³⁷⁶.

Farsça şiiirden:

"(O), hilâl nallı, yıldız eyerli ve felek gibi giden, dünyayı dolayan,
zaman süratli ve yer ölçen (dir).

Yukarıya doğru gidişte buluta benzer; ama bu terlemez, o ise utanca
boğulur".

İSTİ'ÂRE:

Mecazın türlerinden biri olduğu için onu sınıflandırmadan mecazin hakikatini bilme hususunda bir giriş yapmak kaçınılmazdır. Hakikat, bir kelimenin (aslî) manası (T30a) karşılığında konulduğu anlamda kullanılmasıdır. İstilahta, her taifenin bir birine hitabıdır. Arslan (kelimesi)'nın yırtıcı hayvan anlamında ve namaz (kelimesi)'in bilinen rükünler ve özel hareketler için kullanılması gibi. Bunlardan birincisine "**hakikat-i lügaviyye**", ikincisine "**hakikat-i şer'iyye**" denir.

Mecâz, asıl anlamın dışında ve o anlamda kullanmadığını gösteren bir karine ile (zikredilmesi)'dir. (K29b) Kelimenin (asli anlamı dışında) doğru kullanıldığını (gösteren) karine, o kelime (lafız) ile mana arasındaki alakadır. Bu alaka benzerlikten başka bir şey olursa ona "**Mecâz-i mürsel**" denir. Şu ayette يد (= el kelimesi)in nimet ve kudret anlamında (kullanılması) gibi: "Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"³⁷⁷. (Ayrıca) "Bulut bitki yağdırdı"³⁷⁸ da نبات (=bitki kelimesi)in غيث (=yağmur) anlamında (kullanılması) gibi.

"Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle"³⁷⁹ ayetinde لسان

376. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 670; Hîzâne, I, 378

377. Kur'ân, XLVIII/10

378. Telhis, s. 141

379. Kur'ân, XXVI/84

(=dil kelimesi)ın ذکر (=anma) manasında (kullanılması) gibi. "Çünkü sen gözlerimizin önündesin"³⁸⁰ müjdesinde عين (=göz kelimesi)in حفظ (=koruma) anlamında (kullanılması) gibi. " (O), sonra arşın üzerine istiva edendir"³⁸¹ ayetinde عرش (=gökyüzü kelimesi)ın ملك (=arş) anlamında (kullanılması) gibi. Ve Kur'an-ı Kerim'de bu türden (ifadeler) çoktur.

Benzerlik olursa buna isti'âre, söyleyene müste'îr, müşebbehun bih lafzına müste'âr, müşebbehun bih manasına müste'ârun minh ve müşebbeh manasına müste'ârun leh denir.

İsti'âre, tahkikiyye, tahyiliyye³⁸² veya mekniyye³⁸³ olur. İsti'âre-i hakikiyye ister hissî, ister aklî olsun onun manasının, yani bizzat istenilen ve onda kullanılan anlamın gerçek olmasıdır. (T30b) Hissî'nin örneği: (K30a) (Şiir):

"Yanımda tüylü, tırnakları kesilmemiş, silah atıcı bir arslan vardır"³⁸⁴.

Bu beyitte اسد (=arслан kelimesi), cesur adam (yerinde kullanılmış) bir isti'âredir ve hisle gerçekleşen bir durumdur. Aklî'nin örneği, "Bize doğru yolu göster"³⁸⁵ (ayeti) yani hak dinidir ve o, akılla algılandığı (üzere) İslam dinidir.

İsti'âre-i bi'l-kinaye ve tahyiliyye, benzetmeyi nefsinde gizleyen ve müşebbehten başka bir (unsuru) zikredilmeyen, müşebbehun bihe ait olan bir durumun müşebbehte gerçekleşmesine delalet eden isti'âre'dir. Kendisinde hissen veya aklen gerçekleşen bir durum olmaksızın ve o kapalı benzetmenin

---

380. Kur'an, LII/48

381. Kur'an, XIII/2, XXV/59, XXXII/4, LVII/4

382. Bilgegil, s. 162

383. Mekniyye: "Kapalı isti'âre" demektir (Bilgegil, s. 160; Tahir-ül Mevlevî, s. 97).

384. Telhis, s.154; Mehmed Zihni, s.373, 395; Bolelli, Kur'an Edebiyatı, s.105; el-İzâh, s.282

385. Kur'an, I/6

kendisinde o olan bu isti'āreye, isti'āre-i bi'l-kinaye ve isti'āre-i mekniyye denir. Müşebbehte var olan o özel durumun müşebbehun bihte olmasına isti'āre-i tahyiliyye derler. Örneği Arapça şirden:

"Ölüm tırnaklarını iliştiirdiği zaman hiç bir nafi bulunmasın"³⁸⁶.

(Şair), ölümü ansızın erişmede, iyi, kötü, yaşlı, genç, çirkin, güzel ayrımı yapmadan nefisleri helak etmede yırtıcı ve vahşi bir hayvana benzetiyor ve (K30b) yırtıcı hayvanlara ait olan tırnakları da hayal vasıtasıyla ortaya koyuyor. Onda ne his ne akıl yoluyla bir gerçeklik söz konusu değildir. Bu hem isti'āre-i bi'l-kinaye hem de isti'āre-i tahyiliyye olur³⁸⁷.

Farsça'dan örnek:

Ölüm pençesini açınca ilaç fayda etmez; İster bin tabip gelsin ister bin efsuncu".

Diğer örnek Arapça şirden:

"Allah'a yemin ederim ki, ben senin lütuf ve ihsanının şükrünü açıktan söylesem bile, lisān-i hālim daha iyi ifade etmektedir"³⁸⁸

(Şair), kendi hālini kinaye vasıtasıyla fasih bir kişiye benzetiyor ve fasih kişilere mahsus olan lisani, hayal yoluyla onda ortaya koyuyor.

Bilmek gerekir ki, isti'ārenin binası, teşbihin nihayet derecesinde ve müşebbehin, müşebbehün bihin cinsinden olduğu iddiasına dayanır. Bundan dolayıdır ki, teşbihin nihayet derecesi yönünden taaccübden nehyin sıhhati ortaya çıkar³⁸⁹. Şu beyitte olduğu gibi: (T31a)

"Elbisemin eski olduğuna bakma; o ilikler ay üzerine düğmelenmiştir"³⁹⁰.

386. Telhis, s. 156-157; el-İzāh, s.291; Cemhere, III, 90

387. Telhis, s.157

388. Telhis, s.157; Uzun, s. 50; el-İzāh, s.291; Kıra'z-zayf, IV, 466

389. Telhis, s.142

390. Telhis, s. 142; el-İzāh, s.268

Ve Şu Şiirde (müşebbehun bihin isimini müşebbehe vermek) taaccubun sıhhati vardır. Şiir:

"Bana nefsimden kıymetli olan bir nefis, beni güneŐten gölgelemek üzere kâim oldu; (K31a)

O bir güneş iken beni güneŐten gölgelendirmek üzere kaim olması Şaşılacak Şeydir"³⁹¹.

İstiârede, müsteâar ve müsteâarun leh hiç bir mulayimi (ilgili unsuru) olmayınca عِنْدِي أَسَدٌ³⁹² gibi o, **İstiâre-i mutlak**³⁹³ diye adlandırılır ve eğer müsteâarun leh'in mulayimi (munasip unsuru)'nin bir Şeyi olursa ona **İstiâre-i mücerred**³⁹⁴ denilir. Örneği: (Şiir):

"O, çok cömerttir. Sonunda gülme (olan) tebessüme baŐladığında, bir gülüş sebebiyle malın tapusu, kapanın elinde kalır"³⁹⁵.

(Şâir), ردا³⁹⁶'yı bağış için istiâre yapmıştır. Çünkü bağış, sahibinin onurunu kınanmaktan ve alçaklık ithamından korur. Tıpkı ردا'nın soğuk ve sıcak afetinden (koruduğu) gibi, baęıŐa uygun olan عمر (kelimesini)'i istiâre yapmıştır. Zira çok mala عمر derler (ve o) ردا'ya izafedir. "Allah da onlara açlık ve korku sıkıntısını tattırdı"³⁹⁷ ayeti de bu türdendir. Zira, elbiseyi köy ahalisinde olan bir durum için istiâre ve اذاقه 'yi çok yaygın kullanımından dolayı Şiddetli sıkıntılara, korkulara, afetlere ve kötü durumlara istiâre yapmıştır. (T31b) "Falanca kimse fakirliği ve yokluğu tattı" gibi (ذاق) isabet

391. Telhis, s. 142; el-İzâh, s.268

392. Yanımda bir arslan var.

393. İstiâre-i mutlak: "Açık istiâre" demektir (Bilgegil, s. 166).

394. Telhis, s.153; Bilgegil, s. 166

395. Mehmed Zihni, s.393; el-İzâh, s.281; el-Mezher, s.283; İslâhu'l-manlık, s.42

396. ردا kelimesi, "Aba veya cübbe gibi üstten giyilen giyisi; ridâ, Şal" anlamındadır (Sarı, s. 597).

397. Kur'ân, XVI/112

etti anlamındadır. Gidişata uygun olarak tahakkuk edip "isabet etti" anlamıyla köy halkında gerçekleşmiştir. (K31b) O duruma uygun olan elbise ondan isiti^cāre edilmiştir. (Bu) aynı zamanda İsti^cāre-i tecridiyye olur. وَأَذَاقَهَا³⁹⁸ deyip كَسَاهُمَا³⁹⁹ diye söylememiş, böylece İsti^cāre-i terşihîyye olmuş ve bu, tecridiyye'den daha belig'dir. Zira zevkle idrak edilen, dokunma ile idraki zorunlu kılar. Dolayısıyla اذاقه 'da daha fazla ve daha keskin bir isabet vardır. Çünkü rengin faydasını ve görünüşün eskiliğini ifade eden لباس lafzının faydasının kaybolmaması için جوع طعم 'a uygun olmakla birlikte جوع طعم demedi. Eğer onda müste^cārun minh'in mulayimi (munasip unsuru)'nin bir şeyi olursa ona İsti^cāre-i müreşşaha⁴⁰⁰ denilir. Şu ayette olduğu gibi: "İşte onlar, hidayete karşılık delâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola girmemişlerdir"⁴⁰¹ (kelimesi), اشتراء استبدال⁴⁰² (kelimesi)'nin yerine isitiare olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla ربح و تجارت⁴⁰³ (kelimeleri) sebebiyle اشتراء 'ın kullanılmasıyla ona feri (dal) olmuşutr. Nitekim şöyle derler: "Bugün ben dalgaları çarpışan taşkın bir denizi geçtim".

(Şiir):

"Ben, yeleleri bulunan, tırnakları koparılmamış (zayıf olmayan), çok savaşa katılan, güçlü silaha sahip arslanın (cesur adamın) yanındayım"⁴⁰⁴.

398. "Onlara tattırdı" (Kur'an, XVI/ 112).

399. "Onlara giydirdi".

400. Bilgegil, s. 166

401. Kur'an, II/16

402. اشتراء = satınalmak ve استبدال = değiştirmek, anlamındadır.

403. ربح =kazanç ve تجارت = ticaret, anlamındadır.

404. Mehmed Zihni, s.373, 395;Bolelli, Kur'an Edebiyatı, s.105; el-İzâh, s.282

İstiârede luzumlu olan (ihtiyaç duyulan)'ı kadarı özet halinde izah edildiğinden bu risalede açıklama için bir kaç örnek (K32a) getirildi. Örneği (T32a)Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger"⁴⁰⁵. Hadis'ten: "Fitne uykudadır; uyandırana Allah lânet etsin"⁴⁰⁶. 'Amr İbnu'l-'Âş'ın⁴⁰⁷ sözünden: Onda Emîru'l-Mu'minûn Ömer -Allah ondan razı olsun-'i anlattığı ve kendisi gayet belîc ve belâgatın büyük beğenisi olan hutbe şöyle: "Ey insanlar! İbn-i Hâşame'ye dünya karnını açtı ve ona ciğerinin en değerli parçalarını sundu. Ona iliğini ikram etti ve yağını ona yedirdi. Cömertliğini ona vadiler dolusu yağdırıp akıttı. Ekin ekili tarlalarından bereket fişkirtti da onları o, emdikce emdi ve oralardan giyindi. O, dünyanın zorluklarıyla birlikte seraplarının yanında yürüdü ve onun ayakarı bir kez olsun hastalıktan kurtulmadı. Öyle değil mi ey insanlar! Onlar da "evet öyledir" ey Allahın rahmetine uğrayasica" dediler. Arapça şiirden:

"Beyaz kılıçlarımızın erkek oldukları halde siyah ölümler doğurmaları enterasandır"⁴⁰⁸.

Diğer:

"Samimi gençler, kendilerini savaşta gösterirler. Ölüm ellerinin tırnakları kanlıdır.

Onların yüce şeylerin ikisinden birine ihtiyaçları var; (Bunlar) ya mızraklar çıkarılacak (dövüşülecek) ya da hitabet (minberlere çıkıp konuşulacak)"⁴⁰⁹.

Diğer:

---

405. Kur'ân, XVII/24

406. Keşfu'l-ĥafâ, II, 108 (Hadis no: 1817)

407. 'Amr İbnu'l-'Âş ('Amr b. 'Âs -'Âsî-: Ebû 'Abdillah -Ebû Muhammed- 'Amr b. el-'Âs b. Vâil es-Sehmi el-Kureşî, ö. 43/664): Meşhur sahabi, Mısır fatihi ve devlet adamı (İA, I, 412-413; TDVİA, III, 79-81).

408. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 649

409. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s. 649

"Görmüyor musun, yeryüzü sana yeşil olarak parlak çiçeklerini verdi
ve çıplak olan yerler çiçeklere büründü.

Sağ ve solunda bulutlar ağlıyor (yağmurlar yağıyor), her tarafta
çiçekler açıyor"⁴¹⁰.

(T32b/K32b) Diğer:

"Gökyüzünün ağlamasından (yağmurun yağmasından) hergün
toprak, yeni bir papatya ile güler"⁴¹¹.

Farsça şiirden:

"Menekşe, sümbül bir gece senin zülfünü rüyada gördü. Sabahleyin
perişan ve boynu bükük (küsün) kalktı".

Senin güzellik alemin hoş bir alemdir. Çünkü onda kuzey (rüzgârı)
güneşe doğru gâliya dağıtmaktadır.

Aşk delilerinin halkasına gel ve o siyaha bulanmış zincirlerden ne
fitnelerin koptuğunu gör".

Diğer:

"Lâle yeşilliğe yeni yeni gülüyor. Yağmur da lâleye güzel güzel
ağlıyor.

Yâsemin, Sabâ rüzgârından dolayı eteğini inci ile doldurdu. Gül,
havadaki gözyaşlarından ağzını gül suyu ile doldurdu.

Çemen, inci ve akikle süslenmiş ve taçlanmış; hava da misk ve bân
ile ıtrlanmış ve buğulanmıştır".

Diğer:

"Baharın ortasında senin kaleminin nefesi yasemin üzerinde sümbül
yetiştirir. Senin temiz yüreğin deniz ortasından akıl incileri çıkarır".

---

410. el-Mustaṭraf, II, 418

411. el-Ağānī, XVI, 25

MÜRĀ'ĀT-İ NAZİR:

Nazım ve nesirde aynı türden olan şeyleri toplamaktır. Ve bu sanat belāgat erbabının nezdinde tam bir kabūle sahiptir. Örneği Arapça şiiirden:

"Ey Ehu'l-Fevāris! Atlar süvarilerinin altında yıkılırken benim durduğum yerleri görseydin, o yerlerden cenk elinin yazdığını, kılıçların şekil çizdiğini ve mızrakların nokta koyduğunu okurdun (anlardın)"⁴¹². (T33a)

(Diğer):

"Düşmanların fitnelerinin ve kıskançların aramıza girmesinden sonra, nice olaylar seni yaraladı. (K33a)

İki heykel gibi kucaklaşmaksızın bize ayrılık mührü vurdular"⁴¹³.

Diğer:

"Bu, gerçekçi olmayan gruptan daha yüksekti. Zaten kendi dünyası bir gruptur"⁴¹⁴.

"Rā'" harfinin altında "nūn" harfi gibi yankı getiren bir harftir; fakat noktanın "dal" harfini değiştirdiği gibi değil"⁴¹⁵.

Diğer:

"(O), su pınarında güzel bir koku esintisi gibidir. Açık havada mum heykeli gibidir"⁴¹⁶.

Konuştuğunda, çok parlak ve inceliğinden dolayı yeni inciler (inci gibi sözler) döker".

Farsça şiiirden:

"O güzelin zülfinün ucu güvercin halkası gibidir. Ben onun

412. Reşiduddīn-i Vavvāt, s. 655; Kıra'z-żayf, s. 115; Edebi sanatlar, s. 51 ; Sürürî, s.65, 66

413. Kıra'z-żayf, I, 187, 228

414. Şemāru'l-kulüb, s.600

415. Hızāne, II, 39

416. Şemāru'l-kulüb, s. 600

arzusuyla kuş gibi kanat çırpıyorum.

Hayır, hayır! onun zülfü doğan pençesi gibidir. Ben, güvercin gibi onun korkusundan kanat çırpıyorum".

Diğer:

"Eğer senin görüşünün istikâmetinden kaza, felekü'l-mustakîm'in inceliğini anlarsa,

Onun istivâ elifi, senin görüşünün (karşısında) utancından mim gibi başını öne eğip ebediyyen kalır".

(T33b) Diğer:

"Senin findık gibi ağzın benim ağızıma mühür vurunca, senin gam yükün, kambur gibi olan sırtımı kırdı.

Senin badem gibi olan gözünden fırlayan her ok, yaralı gönlümde findığın içi gibi oturdu"⁴¹⁷.

Diğer:

"Onun şahane azmi, düşmanı kırmaya kastedince, fetih ve nusret karartısı onun azmine ve kararlılığına ilave olur".

MEDHÛ'L-MÜVECCEH:

Müvecceh'e iki yüzlü (iki taraflı) derler ve bu sanat, (K33b) memduhu içinde başka bir övgü bulunan memduhun bir sıfatıyla anmaktır. Örneği Arapça şiirden:

"(Ey Seyfuddevle), sen o kadar düşman ömrü yağmaladın ki eğer o ömürleri kendinde toplasaydın, dünya ebedî olduğundan dolayı tebrik edilirdi"⁴¹⁸.

417. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 655

418. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 655; el-İzâh, s.348; Hızâne, II, 394; Kıra'z-żayf, I, 39, 229; Edebî sanatlar, s. 22

(Şâir), memduhu son derece kahramanlıkla, yiğitlikle, düşmanları çok öldürmekle övüyor ve onun ebedi kalıcılığını ve cömertliğini, dinin gücü ve düzeni ve mahlukatın hallerinin intizamı sebebiyle olduğunu derc ediyor.

Beyit:

"Dünyada askerleri görünmediği zaman (nasıl) göğsü daralıyorsa,
dünya (da) onun ordusuna dar gelir.

Diğer:

"Toz duman (savaş) içinde düşmanla karşılaştığında onun
bağışladığı (düşman) ömrü, sahip olduğu ömürden daha azdır"⁴¹⁹.

Birincisinde yiğitlik bakımından ve ikincisinde cömertlik yönünden
övgü vardır. Farsça şiirden: (T34a)

"Senin düşmanın canından nefret edilmediği gibi, senin zatında
ebediyen övgü eksik olmaz".

Diğer:

"Senin kılıcın düşmanın canına, elin cevher madenine yaptığını
yapar"⁴²⁰.

Ve bu (sanat), övgüye mahsus değil, yergiye de gelir. Örneği Farsça
şiirden:

"İyiki, sana cimrilikten dolayı dua nasip olmadı. Yoksa dünya,
uzunca kalıcılığınan dolayı musibete uğrardı".

Övgü ve yerginin dışında da olur. Örneği: (K34a)

Bundan önce benim menzirim (yerim), padişahlara layık idiyse de,
yemek köşkünden ve tahttan temiz idi.

Şükürsüzlükten dolayı şimdi iğnenin gözüne ve örümcek ağı

---

419. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 656; Sürûrî, s.66; Kıra'z-żayf, I, 229

420. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 656

dokuyuculuğuna düştüm".

(şâir), evinin darlığını vâsf ediyor (ve) o arada orada oturduğunu anlatıyor. Kur'ân-ı Kerîm'de nassa işaret, nassın delaleti ve müktezası bu (sanat)'ndan olur.

ĤÜSN-İ TA'ĤİL:

Bir şeyi bir şeye onun sebebi olmaksızın itibarî olarak, güzel ve uygun sebep yapmaktır. O, dört çeşitir: Ona iddia ile sebep olarak gösterilen şey, **ya** (onda) sabit olur (T34b) ve sebebi, ispat maksadı taşır. **Veya** sabit olmaz, fakat o (nun) sebebi, iddia ile ispat maksadı taşır. Sabit olan da iki türdür; **Birincisi:** Onun illeti açık olmaz ve bir şeyi ona sebep yapmak isterler. **İkincisi:** Sebebi zahir olan ve bir şey diğerine sebep olmaksızın sebep gösterilendir. O da iki çeşitir: Birisi mümkün olan, diğerisi mümkün olmayandır. **Birincinin örneği:**

"Bulut senin ard arda yaptığın bağışa benzer bir bağışta bulunmak istemiştir. Ancak senin bağışını kıskandığı için, o (bulut) sıtma hastalığına yakalanmıştır. Böylece onun döktüğü yağmur, ancak sıtma teridir"⁴²¹.

صبيب = yağmura ve رحصا = ateşten (kaynaklanan) tere denir.

Buluttan yağmurun yağması bulutta bulunan bir sıfattır ki, görünüşte ona (K34b) bir sebep olmaz ve söyleyeni onu ateşe sebep olarak göstermekte ve ateşten (kaynaklanan) terleme yağmuru, senin elinin cömertliğinin utancından bulutu tutmuştur, demektir. **İkincinin örneği:**

"O (Bedr b. 'Ammâr), düşman öldürmekte çok aşırı davranmak istemez; ancak düşmanları öldürmesi, leş yeme ihtiyacında olan

421. Mehmed Zihni, s. 456-457; Kıra'z-żayf, I, 202; Bolelli, Kur'ân edebiyatı, s. 369

kurtların ümitlerini boşa çıkartmamak isteğindendir"⁴²².

Düşmanları öldürme sebebi, zararı ortadan kaldırıp yok etmek içindir ve bu açıktır. Söyleyen, hiç bir ümitliyi, hatta düşmanların etleriyle ziyafet çekmeyi (T35a) uman zararlı hayvanları bile (ümitsiz) bırakmak istemeyen memduhun cömertliğini sebep yapmıştır. Bu beyit, memduhun hayvanların dahi düşmanlara galibiyetini kapsayacak derecede cömertliğini ve kahramanlığını vâsf etmekte mubalağadır. Bilki, diğer bir işaret de onun düşmanları katlinin öfke ile kuvvetinin üstün gelmesi değildir. **Mümkün olana örnek:**

"Ey kemliği bizce iyilik gözü olan rakib! Senden olan huzurum,
benim göz bebeğimi gözyaşı seline boğulmaktan kurtardı"⁴²³.

Kovucunun kötülüğünün makbul görülmesi âdeten sabit değil fakat mümkündür. Söyleyen, (K35a) halkın inancının ve adetlerinin tersine kovucunun kötülüğünün güzelliğini iddia ile ortaya koyuyor. Onu çekinen için sebep ve çekineni de kanlı gözyaşına boğulmaktan dolayı gözün kurtuluşu için sebep yapıyor. **Mümkün olmayanın örneği; şiiir:**

"Eğer İkizler Burcu'nun maksadı, ona (övdüğümüz kimseye) hizmet etmek olmasaydı, onun belinde kimse kemer görmezdi"⁴²⁴.

İkizler Burcu'nun memduha hizmet etmesi mümkün değildir. Fakat, şair onu ispat ediyor ve İkizler Burcu'nun kemer bağlama (hizmet etme) sebebi yapıyor. (T35b) Bu beyitte bu muhtasar (kısa söz)'la uygun düşmeyen bir görüş vardır. **Hüs-n-i Ta'îl**'in temelini şüphe ve teşbih üzerine olmaması

---

422. Mehmed Zihni, s. 457-458; el-Curcâni, Esrâru'l-belâga, s.188; Bolelli, Kur'an Edebiyatı, s. 369

423. Mehmed Zihni, s. 458-459; el-İzâh, s. 345

424. Mehmed Zihni, s. 460; el-İzâh, s.345; el-Curcâni, Esrâru'l-belâga, s. 173; Bolelli, Belâgat, s.141

gerekir⁴²⁵. Şu beyitte olduğu gibi:

"Sanki bol yağmurlu beyaz bulutlar, o yüksek tepelerin altında
sevdiklerini kaybetmişler de göz yaşlarını tutamıyorlardı"⁴²⁶.

Farsça şiirden örnek:

"Senin adaletli devrinde, muhalefetin adı (ancak) söğüt ağacındadır.
O korkudan dolayı onun uzuvlarına titreme düşmüştür.
Zümrüt kılıcın kötülüğünden dolayı elbise kan dökmektedir.
Kehrubarın alnında sarılık alameti vardır.
Zühre'deki o sevinç, senin meclisinin sevincindedir. İkizler
burcundaki kemer de sana hizmet etmek içindir".

Diğer:

"İsa senin gelişinden dolayı günlerce müjde verdi. O'nun
bereketinden ölümlere nefes nefes can verdi".

Diğer:

"Senin görüş erkanında güneş, yedekcilik yaptığı için gökyüzünün
erkanı arasında emir oldu. (K35b)
Senin yüce katında Mars, hizmetin için kemer bağladığından yüksek
valilerin de reisi oldu".

Diğer:

"Senin yüzüğündeki nakışın aşkından dolayı mum gibi olan tabiat,
bal ile dostluk edemez". (T36a)

HÜSN-İ TALEB:

Memduhtan bir şey istendiğinde güzel bir üslup ve iyi bir yolla edebe,

425. Hüsnü't-ta'İlî'nin içine كُؤ ve benzeri gibi edatlarla zan ve şüphce katılırsa buna "Şibh-i
Hüsn-i ta'İlî" denir (Bolelli, Kur'an Edebiyatı, s. 371).

426. Mehmed Zihni, s. 461-463; el-Curcāni, Esrāru'l-belāga, s.182; el-İzāh, s.345

(memduhun) yüceliğine, büyüklüğüne, değerliliğine ve âl-i cenaplığına riayetle istemektir. Eyyub -selâm onun üzerine olsun-'un söylediği (söz), bu (sanatta)'dur: "Başıma bu dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin, diye niyaz etmişti"⁴²⁷. (Eyyub -selam onun üzerine olsun-), edebe riayet için emir lafzıyla dua etmemiştir. (Bunu insanlar), örnek ve rehber yaparlar. Örneği Arapça şiiirden:

"İkimiz de, sen akıl ve fazilet, ben ise vatandan sökülüp atılarak uzak kalma yönünden garibiz".

Garip, garibin halinden anlar. Sen benim yalnızlığıma merhamet etmezsen kim (bana acıyacak)"⁴²⁸.

Diğer:

"O, yağmuru her tarafı kapladığı halde, damlası bana uğramayan bulut ve feyzi bol olduğu halde bana faydası olmayan bir denizdir.

(O), dünyanın doğusunu ve batısını aydınlatan bir ay olduğu halde, benim konaklama yerim simsiyah karanlıktır"⁴²⁹.

Diğer:

"Kazanamayacağım şeyi, elde ettiğim şey sebebiyle, kazanma konusunda bana ümit verdin. Öyleki, yıldızdakilere göz diker oldum".

Farsça şiiirden:

"Edebi, belagati, ilmi (dikkâte) alma. Ben garip; Sen de garip sevindiren cihan padişahı değil misin"⁴³⁰?

(K36a) Diğer:

---

427. Kur'an, XXI/83

428. Hızâne, I, 421; Şubhu'l a'sâ, XIV, 421

429. Kıra'z-żayf, I, 94; el-Curcânî, Esrârul-belâğa, s.212

430. Reşiduddîn-i Vatvât, s. 654; Râzî, s.354

"Eğer senin bağışından mahrumsam bunda şaşılacak ne var. Bu benim talihimin kusurudur, denizin suçu değildir".

Diğer:

"Bir güneş hakikaten doğmuştur, Fakat benim talihim bırakmıyor ki bana da doğsun".

ḤÜSN-İ TAḤALLUŞ⁴³¹:

Şairin nesibi veya bahar, güzel kokular, v.s. gibi bir şeyin sıfatını, (T36b) övgü ile birlikte olabildiğince güzel ve ilgi çekici tarzda akıcı bir üslup, sağlam bir ibare ve şaşırtıcı manalarla zikretmesidir. Örneği Arapça şiirden:

"Bizim aramızdaki ayrılık, ordunun içinde İbn-i Ebî'l-Heycâ"ın mızrağı gibi olduğu halde onları uğurluyoruz (onlardan ayrılıyorz)"

⁴³²

(Diğer):

"O, arkadaşlarıyla birlikte bize uğradı. Bu ceylanın, böyle kaba insanların arasında işi ne?

O, gülümsedi, sonra şöyle dedi: Çok şeyi içinde barındıran orman gibi, aslanı bile onda görürsün. Eğer aslanı sorarsan o buzağı gibidir"

⁴³³

Diğer:

"Nevruz, kâtibin elinin elde edemeyeceği şekilde tepeciklere nur yaydı.

431. Ḥüsn-i taḥalluş: Şairin kendi mahlasının anlamını tevriyeli olarak kullanmasına denir (Dilçin, s. 108).

432. Reşiduddîn-i Vaḫvâṭ, s. 651; Kıra'z-żayf, I, 219

433. Reşiduddîn-i Vaḫvâṭ, s. 652; el-İzâh, s.393

Yaydığıının İbn-i ʿAbbād gibi suladı. Böylece cömertce sağnak yağmur yağdırdı"⁴³⁴.

Farsça şiirden :

"Benim gözüm senin ayrılığından dolayı, mücevher saçan padişahın avucu gibi oldu"

Diğer:

"Senin benini, güneşin üzerine düşmüş görüyorum. Yoksa senin yüksek şemsiyenin gölgesi, Allah'ın (yeryüzündeki) gölgesi midir?"

Diğer:

"Ateş gibi dudağında âb-ı hayat görüyorum. Yoksa cihan padişahının dergahının toprağına mı ulaştı"? (K36b)

HÜSN-İ MAKTA^c:

Şiirin sonunu fasih sözle ve ilgi çıkici mana ile bitirmektir. (T37a)

Öyleki geçmiş beyitler esnasında bir eksiklik bırakılmışsa bu kapalı kalmaz.

Örneği Arapça şiirden:

"Senin oturduğun yeri Allah şerefliendirdi ve seni insan olarak yarattığı için insanlar da şeref kazandı"⁴³⁵.

Diğer:

"Ey ailenin sığınağı! Sen, zaman durdukca var olasın. Bu, bütün mahlukata şamil bir duadır"⁴³⁶.

Farsça şiirden:

"Dört annenin terkibi ve dokuz babanın tertibi dünyanın üç evladını yetiştirmeleri için(dir).

434. Kıra'z-zayf, III, 440

435. Reşiduddin-i Vaṭvāt, s. 653; Sürürî s.91; Kıra'z-zayf, I, 274

436. Reşiduddin-i Vaṭvāt, s. 653; el-İzâh, s.365; Edebi sanatlar, s.19

Bu yumuşak huylu dört (unsurun) boyun eğme halkasından ve dokuz göğün şapkasının kıymet ayağından maksat (şudur):

Sayıların aslının bir olduğunu ve sayılardan dokuz (gök)un sevinçle devranını gör.

Senin murad merkezinde günler (geçsin diye) felek bu kerpiç (dünya)in etrafında dönmektedir".

MUḤTEMİLÜ'Z-ẒİDDEYN⁴³⁷:

Buna Zü'l-vecheyn⁴³⁸ de denilir. O (Muhtemelu'z-ẓiddeyn), bir kimsenin övgü ve yergiyi içiren bir şey söylemesidir. Örneği Arapça şiiirden:

"Amr bana bir elbise dikti, keşke iki gözü de aynı olsaydı (ya ikisi de sağlam veya ikisi de kör olsaydı)"⁴³⁹.

Farsça şiiirden:

"Ey efendi! Senin yüzünden karanlıklar aydınlık (veya aydınlıklar karanlık) olur; matem sevince (veya sevinç mateme) dönüşür"⁴⁴⁰.

(T37b)

TE'KİDÜ'L-MEDḤ Bİ-MĀ YÜŞBİHÜ'Z-ZEMM⁴⁴¹:

Bir sözde dinleyicinin (K37a) övgüden yergiye, yergiden övgüye geçileceğini zannetmesine (sebepl olacak) bir şey getirmektir. Bu sadece övgüye veya yergiye mahsustur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de (şöyle) gelmiştir:

"Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin"⁴⁴².

Yani eğer babalarınızın önceki hanımlarını nikah etmek mümkün olursa

437. Buna Tевcĭh de denir (Soysal, s. 69, 107).

438. Zü'l-Vecheyn: Anlamla ilgili sanatlardandır (Soysal, s. 25).

439. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s. 656; Mehmed Zihni, s.473-474; Sürürî, s.66; Edebi Sanatlar, s. 43

440. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s. 657; Edebi Sanatlar, s. 43

441. İstidrâk'ın türlerinden birisidir (Edebi sanatlar, s.28-29, 66; Soysal, s. 57, 91, Dilçin, s. 451).

442. Kur'an, IV/22

nikahlayın; O, size helâldir. Kendi eski hanımlarınızı nikahlamak yasaktır. Dolayısıyla haram kılmada mubalâga ve te'kid vardır ve bu, hakikatin gerçekleşmesinde zıttına benzeyen bir şeyin te'kid edilmesidir. "İlk tattıkları ölüm dışında, orada artık ölüm tatmazlar"⁴⁴³ ayeti, bu türdendir. Yani eğer cenette geçmiş ölüm zevkini tatmak mümkün olsa tadarlar. Fakat o, mümkün olmadığından cenette ölümü tatmak mümkün değildir. Örneği Arapça nesirden: "Onlar, ilim denizleri, hatta yumuşaklık dağlarıdır"⁴⁴⁴. Arapça şiiirden:

"Onlarda hiç bir ayıp yoktur; şu kadar var ki kılıçlarında, düşmanla vuruşa vuruşa çentikler meydana gelmiştir"⁴⁴⁵.

Diğer:

"O, bütün iyi niteliklere sahip bir gençtir; fakat, mala hiç acımayacak kadar cömerttir"⁴⁴⁶.

(T38a) Diğer:

"O, (güzellikte) dolunaydır; ancak o (ilimde) dopdolu bir denizdir; fakat o, bir aslandır; Ne var ki (cömertlikte de) o, bir sağnak yağmurdur"⁴⁴⁷.

(K37b) Arapça şiiirden:

"Onlarda hiç bir kusur yoktur; Ancak, sevdiklerini ve vatanlarını unuttuklarından dolayı onların misafirleri ayıplanıyor"⁴⁴⁸.

Farsça şiiirden:

443. Kur'an, XLIV/56

444. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 657; Sürürî, s.67; Bolelli, Kur'an edebiyatı, s.365

445. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 657; Mehmed Zihni, s. 466- 468; Bolelli, Belâgat, s. 139; -, Kur'an edebiyatı, s.364; Şemâru'l-kulûb, s.409; el-İzâh, s.346; Hizâne, II, 399; el-Ağâni, XI, 22; el-Mustaṭraf, s.483; Edebi sanatlar, s. 28; Uzun, s. 56-57; AES, s. 128, 203

446. Reşiduddin-i Vaṭvât, s. 657; Bolelli, Belâgat, s.140; -, Kur'an edebiyatı, s.364

447. Reşiduddin-i Vaṭvât, s.658; Mehmed Zihni, s. 468-469; el-İzâh, s.347; Kıra'z-żayf, IV, 344; Bolelli, Kur'an edebiyatı, s.365

448. Sürürî, s.67; Mehmed Zihni, s. 467; Bolelli, Belâgat, s.141; -, Kur'an edebiyatı, s.364,

"Dostların, senin kıymetinle övünürler ama düşmanların, eşsiz olduğunu itiraf ederler"⁴⁴⁹.

Diğer:

"Her şeyi biliyorsun fakat gaib ilmine kadar kesin bilgin var. Hepsine sahipsin fakat hiç bir ayba sahip değilsin".

Diğer:

"Senin işin adalettir; Fakat cömertlikte elin, hazinelere zulmeder"⁴⁵⁰.

Diğer:

"Padişahın eli bulut gibi coşmaktadır. Fakat şu şartla ki, bağış zamanı yağmur gibi ağlamaz".

İLTİFÂT:

İltifât sanatı sözün şaşırtıcı olanlarından. Kur'ân'da, ediplerin nazım ve nesirdeki terkiplerinde çokcadır. O sebeple sözde taze bir güzellik, sınırsız tatlılık, üsütün bir parlaklık meydana gelir. Zira bu üslüpten başka bir üslûbe geçmek, yemekte bir türden diğer türe (geçerek) nefsi genişletmek ve tabiata neşe bahşetmek gibidir. Bu (sanat) şöyle olur: Sözde gâibden muhataba veya muhataptan gâibe yahut mütekellimden gâibe (T38b) veya muhataba döndürülür. **Muhataptan gâibe döndürülmesinin (örneği) şu ayettir:** (Allah) buyuruyor ki: "Hatta siz gemilerde bulduğunuz, o gemiler de içindeki tatlı bir rüzgârla alıp götürdükleri (zaman)"⁴⁵¹. **Gâibden muhataba (örnek) (K38a)** Allah'ın sözü olan "Ceza gününün malikidir. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız"⁴⁵² ayetidir. **Gâibden**

449. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 658; Râzî, s. 330

450. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 658; Râzî, s.330; Sürûrî, s.67; Edebi sanatlar, s.28

451. Kur'ân, X/22

452. Kur'ân, I/4,5

mütekellime (örnek) Şanı yüce olan kâil (Allah)'in sözü: "Rüzgârları rahmetinin önünde müjdecî olarak gönderen O'dur ve gökten tertemiz su indirdik"⁴⁵³ ve Allah'ın sözü şöyle: "Rüzgârları gönderip de bulutu harekete geçiren Allah'tır. Biz onu ölü bir bölgeye göndeririz"⁴⁵⁴. Örneği Arapça şiiirden:

"Aşmed"⁴⁵⁵ denilen yerde benim gecem uzadı ve gamsız olanlar uyudu, ben uyuyamadım.

Orada bin göz ağrısına muhtela olan kimsenin gecesi gibi bir gece yaşadım. Buna da, Ebi'l-Asūd'dan⁴⁵⁶ gelen bir haber sebep olmuştur"

⁴⁵⁷

Diğer:

"Hayal yolları karanlık bir gece gibi değil. O yollar izimizi takip etti ve bunda aksaklık olmadı.

İnsanlar her tarafı dümdüz yapmışken göç halinde kendimize bir yol buldum (hidayete erdim)".

Farsça şiiirden:

"O'nun parlak görüş güneşinin ışığının yansımasından onun benzeri Anka'nın gölgesine sığınmıştır.

Ey yıldızlar ordusuna sahip olan, senin beşiğinin kubbesinin ışığı, masumluk burcu için parlak bir hilâldir". (T39a)

Bazıları derler ki, iltifat sözü tamamladıktan sonra bir atasözü, duâ veya başka bir kelam getirmektir. Örneği Kur'an-ı Kerim'den şöyle: (K38b) "Yine

---

453. Kur'an, XXV/48

454. Kur'an, XXXV/9

455. Mehmed Zihni, s. 166

456. Mehmed Zihni, s. 167

457. Mehmed Zihni, s.165-168; el-İzâh, s.73; Hizâne, I, 135

de ki: Hak geldi; batıl yıkılıp gitti. Zâten batıl yıkılmaya mahkumdur⁴⁵⁸.

Arapça şiiirden:

"Obalar (haymalar)ın Zî Tūlūl'da olduđu ne zamandı! Ey Tūlūl! Sana yağmurlar yağsın⁴⁵⁹.

Diğer:

"Ey nefis! sen o nazenin Başām (ağacın)⁴⁶⁰ dalıyla misvaklanıp dişlerini parlattığın günü unuttur musun! (Bařām ağacına) rahmet olsun!⁴⁶¹.

Diğer:

"Evinizi yaptıktan sonra, dayayıp dōřediniz. Ey gōzyařı Necd'de⁴⁶² oturanlara yardım edebilmem için yardımuma yetiř⁴⁶³.

Diğer:

"Zi'l-arāk⁴⁶⁴ bitkisinde gūvercinin coşması, beni heyecanlandırıyor. (O), hāla sulak, sık ve yeşil ağaçlı yerdedir⁴⁶⁵.

Farsça şiiirden:

"İstiyorum ki, tekrar seni gōreyim. Bir ōmūr boyu ikinci bir ōmrūm olmasını istemekteyim.

Senin zūlfūne gōzyařı dōkmekten bařka ulařılmaz. Geceleyn yıldızdan bařkasıyla yol bulunmaz".

458. Kur'an, XVII/81

459. Reřiduddīn-i Vařvāt, s. 658-659; Sūrūrī, s.67-68; Hızāne, II, 134; Mehmed Zihnī, s.178; el-Ađānī, II, 205

460. Başām: Dallarından misvak, yapraklarından kına yapılan Pelesenk ağacı (Sarı, s. 103).

461. Reřiduddīn-i Vařvāt, s. 658-659;Sūrūrī, s.67-68 ; Mehmed Zihnī, s.178; el-Ađānī, II, 205

462. Necd: Arabistan'da 750 ila 1500 m. rakıma sahip bir plato olup Irak ve Ūrdūn'ūn gūneyinde, Hicaz'ın dođusunda yer alır (Mu'īn, VI, 2107).

463. Reřiduddīn-i Vařvāt, s. 659; el-İzāh, .359; el-Ađānī, XVI, 430, XXIII, 124; el-Curcānī, Esrāru'l-belāga, s.8; el-Medheş, s.246

464. Zi'l-arāk: Misvak ağacı (Mu'īn, I, 188; Sarı, s. 26).

465. Reřiduddīn-i Vařvāt, s. 659

İHÂM:

İhâm, şüphelenmektir ve bu sanat'a **tevriye** ve **tahyîl** de derler ve bu sanat, dinleyen duyunca zihnine yakın manası gelen (T39b) ve şâirin maksadı, uzak manası olan yakın ve uzak iki manalı bir kelimedir. Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: " Allah'ın eli onların üzerindedir⁴⁶⁶; çünkü sen gözlerimizin önündesin⁴⁶⁷; göğü kendi elimizle biz kurduk⁴⁶⁸; gökler O'nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır"⁴⁶⁹. Hadis'ten: "Azamet izarımdır; kibriya da ridâmdır; (K39a) Âdem'in hamurunu kırk sabah iki elimle yoğurdum⁴⁷⁰; ve Rahman'ın iki eli de sağdır"⁴⁷¹. Harîrî -Allah ona rahmet eylesin-'nin⁴⁷² sözünden: "Biliniz ki ben, cömertlikte şeref ve onur ile tanınmış bir kabilenin kadınlarındanım. Kocam ve ailenin erkekleri meclislerinde baş sedirde otururlar, alaylarda öne geçerler, halkın yettiği deveye binerler ve herkese ihsanda bulunurlardı. Fakat zaman, yardımcılarımızı elimizden aldı, çoluk çocuğumuzun, ev barkımızın başına felaketler geldi, işler altüst oldu. Valimizin burnu büyüdü, kapıcısı bile surat asmağa başladı. Altınlarımız elden gitti, rahatımız kaçtı, perişan olduk, yoksul düştük. Bizi faydalandıracak, bize yardımcı olacak hiç bir şeyimiz yok. Ağzımızda diş kalmadı. Mesut bir hayat mahvolup gitti. Sarı dilber (altın) bizden uzaklaştı. Ak günlerim karardı, siyah saçlarım ağardı. Şimdi gök gözlü düşman bile halime ağlıyor! Ansızın gelen ölüm, ne güzel şey!"⁴⁷³. Dinleyici bu isimleri duyunca onun zihni, (T40a)

466. Kur'ân, XLVIII/10

467. Kur'ân, LII/48

468. Kur'ân, LI/47

469. Kur'ân, XXXIX/67

470. el-Mu'cemu'l-evsa'f, VII, 325 (Hadis no: 2632); Mecmeu'z-zevâi'd, VII, 189.

471. el-Mu'cemu'l-evsa'f, V, 92 (Hadis no:4765).

472. Harîrî (Ebû Muhammed el-Kâsım ibn 'Alî ibn Muhammed ibn 'Oğsmân el-Harîrî el-Başrî el-Harâmî: 446/1054-532/1137): Arap edebiyatının en seçkin simalarından biri olan Harîrî, diğer eserleriyle birlikte "Ma'kâmat" isimli eseriyle dünya çapında şöhret kazanmıştır (Harîrî, s. 1-45).

473. Ma'kâmâtü'l-Harîrî, s.112-113;Harîrî, s. 97-98; Reşîduddîn-i Vafvât, s. 659-669

şâirin amacı olmayan unsurlara, yönlere ve renklere gider. Bu terkipte, صدر büyüklerin yeri, قلب ordunun ortası, ظهر yol, نيمت, اعضاء yardımcılar, عین altın, حارج üzüntüler, اكباد zorluklar, ناظر bakan, حاجب tercüman, عین altın, راحة huzur, فاكماق kuvvet, مرافق rahatlıklar (K39b) ve kolaylıklar, ثنيه iki yaşında deve, تاب hızlı giden deve, اصفر altın, اخضر iyi yaşantı, اذرق kötü düşman, احمر katil (öldürme) dir. Arapça şiirden:

"Dede doğru olunca amca -dayı yalanlasa da- çocuklara bitmez tükenmez güzellikler isnad eder"⁴⁷⁴.

Diğer:

"Kâlp, bana şahitlik ediyor ki, -şahitliğinde de yalancı değil- ben ona kavuşmayı ruhumun karşılığında satın aldım.

Fakat o (kâlp), onun aşkıyla yaralı. Yaralı şahidin sözüyle de hüküm verilmez".

Diğer:

"Memleketinizde entarasan bir şey gördüm: Bir serçenin karnında bir şeyh bir de cariye var"⁴⁷⁵.

Diğer:

"Allah, Buşeyne'nin⁴⁷⁶ gözlerini çöplerle, o beyaz dişlerini de çürüklerle doldurdu"⁴⁷⁷.

Diğer:

"Gökte aslanın kuyruğunu parlamış olarak görüyorum. Yoksa

474. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 660; Hızâne, II, 43; Edebi sanatlar, s. 23

475. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 661

476. Buşeyne: Aşkıyla ünlenmiş, I./VII. asırda yaşamış, meşhur Arap şairlerinden Cemîl b. 'Abdullah b. Ma'mar'ın mâşukasıdır (IA, II, 841, III, 88-89).

477. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 661; el-Ağânî, VIII, 111; Kirâ'z-zayf, III, 453

güneş mi doğuyor"⁴⁷⁸?

(T40b) Diğer:

"Gazāle, uzun yaşadığından dolayı aklını kaybetti. Balıkla koçu birbirinden ayıramaz oldu"⁴⁷⁹.

Farsça şiiirden:

"Nefsine öyle bir lokma ver ki, onu kahırla (istemeyerek) yutsun. (Fakat) ona zarar verecek yiyeceklerden de sakın".

(Diğer):

"Hep sevgilinin zülfünün ucunu hayal etmekteyim. Gece uzun ve ben baştan başa sevda üzerineyim".

(Diğer):

"Bende senin faziletli terbiyen ortaya çıkınca, benim nazmım kemāle erişirse şaşılmaz"⁴⁸⁰.

Bilinmelidir ki, dinleyicinin, konuşanın sözünü maksadı dışına hamletmesi (ihtimali) (K40a) yakın bir husustur. Şöyleki; Haccāc⁴⁸¹, tehdit altında Kaba'şarā'ya şöyle dedi: "Seni edhem üzerinde taşıyacağım". O, cevap olarak şöyle dedi: "Emir gibileri, siyah veya kırata bindirir (bindirmek yaraşır)". Haccāc şöyle dedi: "Demiri kast ediyorum". Kaba'şarā şöyle cevap verdi: "Sağlam olması ahmak olmasından daha iyidir"⁴⁸².

478. Reşiduddīn-i Vatvāt, s. 661; Hızāne, II, 247

479. el-İzāh, s. 322; Hızāne, II, 244

480. Bu beyitte ظهير ve كمال kelimeleri tevriyeli olarak kullanılmış olup kastedilen iki ünlü Fars şairi, Zahiru'd-dīn Ebu'l-Fazl Tahir b. Muhammed Faryabi (ö.598 h.) ve Hallaku'l-Me'ani lakabıyla bilinen Kemalu'd-dīn İsmail b. Cemalu'd-dīn Muhammed b. 'Abdu'r-razak İsfahani (ö. 635 h.)'dir (Şafā, II, 750 v.d., 871 v.d.).

481. Haccāc (Haccāc b. Yūsuf b. Hekim Şakafi, 41/661-95/714): Belāgatiyle meşhur devlet adamıdır. Şakafi kabilesinden olup sahabilerden 'Urva b. Mes'ud'un torunudur (H.Lammens, "Haccāc", İA, V(1), 18-20; Mu'in, V, 455; el-Belāgatu'l-vāzîha, s. 68).

482. el-Belāgatu'l-vāzîha, s. 128

İSTİHDÂM:

Bu sanat iki çeşittir. **Birincisi:** Bir sözün iki manası olur ve şâir birincisinde o kelimenin görünen lafzıyla söyler ve bir manasını ister ve sonra bir zamir getirir ve maksadı ikinci mana olan görünen manaya döner. Örneği:

"Bir kavim toprak(lar)ına yağmur yağınca, kızsalar da biz o otlarda hayvanları otlatırız"⁴⁸³.

Yağmur ve bitkiye سما derler. Burada سما 'dan maksat yağmurdur ve mansub zamirden amaç bitkidir. (T41a) **İkincisi:** Biri bir manaya diğeri başka manaya gelecek iki zamir getirmektir. Örneği:

"Onlar her ne kadar benim içimde Seksek ağacına benzeyen aşk ateşimi yaktılsa da yine de Allah, Seksek ağacını ve onun bulunduğu yerde ikamet edenleri geliştirecek şekilde sulasın"⁴⁸⁴.

Mecrur zamirden maksat zikredilen yerdir ve شبوه 'daki mansub zamirden amaç bir süre (K40b) ateşi ve alevi sönmeyen ağaçtır. Fars şiirinde bu sanatın örneğini bulmadım. Kendi şiirimden (konuyu) açıklamak için her iki sanata örnek getirdim. Şiir:

"Sevgilinin kapıcılarını ve bakıcılarını severim. Her ne kadar onlar, beni buhurdan gibi ateşte yaksalar da.

Beden ve topraktan gelen Od ağacı onun ıtır saçıcısı oldu. Suçsuz yere onu benim canımın içinde yaktılar".

SİYÂKATÜ'L-A°DÂD⁴⁸⁵:

Müfred isimden bir kaç şeyi bir beyitte söylemektir. Eğer o, izdivac, tecnîs ve tezat gibi başka bir sanatla muzaf olursa daha çok beğenilir. Örneği

483. Bolelli, Kur'an edebiyatı, s.348; -, Belâgat, s. 137; Hızâne, I, 120; Edebu'l-kitâb, s.77

484. Hızâne, I, s.120; Bolelli, Belâgat, s.137; -,Kur'an edebiyatı, s.349

485. Siyâkatü'l-a°dâd, ayrıca "Sayıların siyâkati" adıyla da bilinir (Bilgegil, s. 289).

Arapça nesirden: "Falanca kimsenin bir işi halledip etmemesi, kabul etmesi veya reddetmesi, emretme veya yasaklaması, olumlu yapması veya olumsuzlaştırması, genişletmesi veya daraltması, geçerli veya geçersiz kılması, yıkma veya yapması, bağışlamama veya bağışlaması elindedir"⁴⁸⁶. Ve Fars nesrinden: (T41b) Falan mertlikte ve yiğitlikte, güzellikte ve olgunlukta, fazilet ve akılda, dirayet ve yeterlilikte (parmakla) gösterilen ve kendisine başvurulandır. Arapça şiirden:

"At, gece, çöl, mızrak, vurma, kağıt ve kalem beni tanıtır"⁴⁸⁷.

Farsça şiirden:

"Onun kararlılıkta ve uzak görüşlülükte, savaşta ve eğlencede emsali yoktur. Fazilet ve akılda, adalet ve iyilikte dengi bulunmaz. (K41a) Bahтта ve tahtta, şaşalık ve görkemlilikte onun gibi bir mahluk yoktur. Elde tutmakta ve yaymakta, lütuf ve kahırda onun gibi bir bilgin bulunmaz".

TENSİKU'Ş-ŞIFĀT:

Bir şeyi bir kaç sıfatla ard arda zikretmektir. Örneği Kur'an-ı Kerim'den şöyle: "O, öyle bir Allah'tır ki, kendisinden başka hiç bir tanrı yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir", sürenin sonuna kadar⁴⁸⁸; "Şüphesiz biz seni şahid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik"⁴⁸⁹; "Alabildiğine yemin edene, aşağılık olana, daima kusur arayana sakın boyun eğme"⁴⁹⁰. Hadis'ten: "(Dikkat edin), size haber veriyorum; sizin bana en sevgili olanınız ve kıyamet günü makamca en yakın olanınız ahlâken en güzel

486. Sürürî, s.72

487. Reşiduddîn-i Vaţvât, s. 671; Kıra'z-zayf, I, 244; Edebî sanatlar, s. 59

488. Kur'an, LIX/23

489. Kur'an, XLVIII/8

490. Kur'an, LXVIII/10,11

olanınızdır. (Onlar), çevresindeki ve emirleri altındaki insanlara karşı yumuşak huyludurlar ve kendileriyle iyi geçinilir⁴⁹¹; (Dikkat edin), size haber veriyorum; benim en sevmediğim ve kıyamet günü makamca bana en uzak olan kimse ahlâken kötü olanlarınızdır. (Onlar), boş boğazlar ve kendini beğenmiş kimselerdir⁴⁹². Arapça nesirden: "Falancanın gidişatı iyi, (T42a) içi temiz, huyları ve endamı güzel, faziletleri çok, teri hoş kokulu, ahlâkı güzel, nesebi belli ve asaleti temizdir"⁴⁹³. Arapça şiirden:

"O (Peygamber)'nun, yetimlerin sığınağı, dulların korunağı olan yüzü suyu hürmetine beyaz buluttan su istenir"⁴⁹⁴.

Diğer:

"(Onlar), alınları açık, soyları temiz, onurlu (ve) önde gelenlerdendir"

⁴⁹⁵

Diğer:

"(O), güler yüzlü, zarif, güzel ahlâklı, parlak, değerli, merhametli, bağışlayıcı (ve) şevkâtlidir".

(K41b) Farsça şiirden:

"Feridun ferli, Cem fermanlı, İskender azimli, Dārâ görüşlü, Hızır ilhamlı, Musa elli, Muhammed tabiatli (ve) İsa nefesli".

Diğer:

"Muzaffer, düşmanları yakan, ülke genişleten, memleket bağışlayan, gazanfer gayretli, zırh giyinen, deniz gibi coşan, ordu kuran padişah".

Diğer:

---

491. Kenzu'l-‘ummāl, III (Hadis no:5223)

492. Tārīhu Bağdād, VI, 62 (Hadis no: 1680)

493. Sürürî, s. 73

494. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 672; Sürürî, s. 73

495. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s. 672; Mehmed Zihni, s. 568-570; el-Ağânî, IX, 329, XV, 154, 161, XVII, 177; el-Mustaṭraf, II, 53

"(O), hilâl nallı, yıldız eyerli ve felek gibi giden, dünyayı dolaşan,
zaman süratli ve yer ölçen.

Himmet gibi yüksek payeli, ümit gibi ferah gidişli, hilim (yumuşak)
gibi ağır üzengili, arzu gibi hafif dizginli (at).

İC'TİRĀZU'L-KELĀM ABLE'T-TAMĀM:

Bunu **aşv** diye de adlandırırılar ve Kur'ân'da **ila** derler. Örneği:
"Bilirsiniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir"⁴⁹⁶. Ve bu, söz sırasında
tamamlanmadan önce o, olmadan (da) sözün tamamlandığı (T42b) fazla bir
şey getirmektir. Bu üç çeşittir. Birinci tür, **aşv-i abih**: O, kendisinde bir
şekilde bir ibare ve uygun bir nükte olmayan ve sözü çirkinleştiren ve ters
çeviren fazla bir lafzı söylemektir. Örneği Arapça şiiirden:

"Onun konuşması bana baş ağrısı ve ıstırap verdi"⁴⁹⁷.

صداع (=baş) lafzı, الرأس (=baş ağrısı)'ın dışında bir şey için de
kullanılabilir. Zira صداع (kelimesi) رأس (lafzı) olmadan da (baş ağrısı) dır ve
رأس 'i mübhem kılmıştır. Farsça şiiirden :

"Senin minnetinin altında gizli ve örtülü bir (haldeyim)"⁴⁹⁸.

İkinci tür, **aşv-i muavassit**: (K42a) Onu getirmenin ve(ya)
getirmemenin fark etmediği (söze çirkinlik veya güzellik katmayan) fazla
lafızdır. Örneği Arapça şiiirden:

"Şerefın hakkı için sen, düşmanların burunlarını yere sürüp, şehri
kuşatanların en şereflişisin"⁴⁹⁹.

Bu beyiti her ne kadar büyükler, **aşv-i muavassit**'in bir bölümü

496. Kur'ân, LVI/76

497. Reşiduddîn-i Vavât, s. 673; Sürürî, s. 74

498. Reşiduddîn-i Vavât, s. 673

499. Sürürî, s.74;Edebî sanatlar, s. 16; Bu beyit Reşiduddîn-i Vavât'da **aşv-i muavassit**'a
örnek olarak gösterilmiştir (Reşiduddîn-i Vavât, s. 673).

saymışlarsa da bu zayıf (kişi)ın nezdinde bu beyit Hâşv-i melîh kısmındandır. Zira, على رغم اناف ve انت اشرف من حوى قصباً (lafzı), لعمر المجد iddiasını teyid ve tekid etmek içindir. Çünkü düşmanları yermeye ve hakarete övgüdür ve sözü süslemeye vesile olmuş uygun bir ibaredir. Birinci mısradaki لعمر المجد ve ikinci mısradaki على رغم اناف العدى (sözü) fazlalıktır. Farsça şiiirden:

"Onun çadır gibi güneşe benzeyen yüzünün ayrılığında, sudan ayrı düşmüş balık gibi oldum".

Üçüncü tür, Hâşv-i melîh: İştinen bedîc ve yakın olması için, sözün fazlalık kelimesini uygun bir şekilde süslemektir. Örneği Arapça şiiirden:

(T43a)

"Seksen yaş -(Allah) seni de ona ulaştırırsın- kulağımı tercümana muhtaç etti"⁵⁰⁰.

Diğer:

"Keşke cimriler -ki sen onlardan birisin- seni görseler de senden geciktirmeyi öğrenseler"⁵⁰¹.

Farsça şiiirden: (K42b)

"Onun kılıcı -hayalleri keskin olsun- düşmanların ruhlarında menziller edinmiştir"⁵⁰².

Diğer:

"Senden uzak gözümün hali kötüdür. Kötü gözün senden uzak olması iyidir".

Diğer:

---

500. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.674; Sürürî, s. 74; Hızâne, I, 375, II, 280; el-İzâh, 195; Şemâru'l-kulüb, s. 610; Edebî sanatlar, s. 17

501. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.674; el-Meşel, II, 175

502. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.674; Râzî, s.327; Sürürî, s. 75

"Sevgilinin gözü aynen nerkis gibi görününce, sabah uyukusundan mahmurluğu açar".

Diğer:

"Gamzenden şuhlukta yonttuğun o kadar oktan birini benim canıma at, ne yapacaksın bu kadarını".

MÜTELEVİN:

İki veya daha fazla vezinle okunabilen şiir söylemektir. Örneği Arapça şiirden:

"Dünya feda evidir; dünya ehli ise feda ailesidir"⁵⁰³.

Eğer فدا (kelimesi)yı, her iki mısra'da ف 'nin fethası ve elifin kesresi ile okurlarsa "fā'ilātün fā'ilātün fe'il" vezniyle **medīd** bahrinden olur. Eğer esreyle ve uzun okurlarsa "fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt" vezniyle **remel** bahrinden olur. Farsça şiirden:

"Ey demir kalpli ve gümüş çeneli güzel, lāle yanaklı, gonca ağızlı sevgili". (T43b)

Eğer bu beyitin harekelerini (tamlama kesreleri) uzatarak okurlarsa "fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün" vezniyle **remel** bahrinden olur. Eğer uzatmadan okurlarsa "müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün" vezniyle **serī'** bahrinden olur.

İRSĀLŪ'L-MESEL:

Söz içinde uygun bir şekilde (K43a) bir atasözü getirmektir. Örneği Kur'an-ı Kerim'den şöyle: "Yine de ki: Hak geldi; batıl yıkılıp gitti. Zâten batıl yıkılmaya mahkumdur"⁵⁰⁴. Arapça şiirden

"Her yerde dostlardan ayrı kalındı. İstekler (dost arzusu) çoğaldıkça

503. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.674; Sürürî, s. 75; Edebi sanatlar, s. 50

504. Kur'an, XVII/81

yardımlar (etrafımdaki insanlar) azaldı"⁵⁰⁵.

Diğer:

"Karanlıkta alimler, o bayanlara gözyaşı dökerler. Halbuki o kadınlar bizim nazarımızda değersiz kimselerdir.

Günlür, başka kavmin faydalarının yanında, kendi kavmimin sıkıntıları arasında olduğu halde geçti" ⁵⁰⁶.

Farsça şiiirden:

"Senin gözünü daima hasta ve mahmur görüyorum. Çok uyuyan insanların hali böyle olur.

Gönül yandı; Semada dönmekten geri durmuyor. Kebap için ateş başında sıcak (yoğun) bir raks vardır".

Diğer:

Benim gözüm senin yüzünün arzusundan dolayı yaş döküyor. İnsan, denizde inci için dalgıçlık yapar".

Ve eğer bir beyitte iki mesel gelirse onu İRSĀLŪ'L-MESELEYN diye adlandırırılar. Örneği Arapça şiiirden: (T44a)

"Allah'ın dışında her şey batıldır. Her nimet şüphesiz yok olur"⁵⁰⁷.

Diğer:

"Dünyada aziz yer, yürüyen atın eyeridir ve zamanda hayırlı arkadaş kitaptır"⁵⁰⁸.

Diğer:

"Kim (kendini) Allah'ın (azabından) korunmazsa, yok olmuştur. Kim Allah'ı aziz kılmazsa (aziz olduğun kabul etmezse) zelil olmuştur" ⁵⁰⁹.

505. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.675; Hızâne, I, 194; Maṭlûb, s. 56

506. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.675; Kıra'z-żayf, I, 38, 83; Maṭlûb, s. 56

507. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s. 676; Sürürî, s. 76; el-Askarî, II, 382; el-Mustaṭraf, s. 71

508. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.676; Sürürî, s. 76; Hızâne, I, 206; Kıra'z-żayf, I, 215

509. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.676; Kıra'z-żayf, I, 89; Maṭlûb, s.57

Diğer:

"Şerefin yetiştirdiği her yer, topraktır. İyilik yapan her kişi, asildir"⁵¹⁰.

(K43b) Farsça'dan:

"Sıkıntı ve dert çekmedikçe insanın değeri artmaz. Lâl, çiğher kanına bulunmadıkça kıymeti olmaz".

Diğer:

"Onun inci yağdıran avucundaki başışlardan gül gibi utanark tere battım.

Bulut daima böyle âdet gösterir. Denizin de eserleri böyledir".

ZÜ'L-ĶĀFİYETEYN:

Birbirinin yanında kendisinde iki kafiye bulunan şiiirdir. Örneği Arapça şiiirden⁵¹¹:

"Ey alçak dünyanın isteklisi! Dünya, helak eden bir tuzak ve kederler yuvasıdır.

O öyle bir evdir ki bir gün güldürmüşse ertesi gün ağlatmıştır; böyle ev uzak olsun".

510. Reşîduddîn-i Vafvât, s.677; el-Curcânî, Delâ'ilu'l-i'câz, s. 353; Hîzâne, I, 204; Ķirâ'z-zayf, I, 250; Şubhu'l a'şâ II, 316

511. Bu beyitler, kafiyele ikinci kısımlarından ayrıldığında geride kalan kısımlardan şu şekilde yeni beyitler meydana gelmektedir:

انها شَرَكُ الرَّدَى	يَا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا
فِي يَوْمِهَا أَبَكْتُ غَدًا	دَارُ مَتَى مَا أَضْحَكْتُ
لَمْ يَنْتَفِعْ مِنْهُ صَدًا	وَإِذَا اظَلَّ سَحَابُهَا
وَأَسِيرُهَا لَا يُفْتَدَا	غَارَاتُهَا مَا تَنْقُضِي
حَتَّى بَدَأَ مُتَمَرِّدًا	كَمْ مَزْدَهَا بَغْرُورُهَا
وَأَوْلَعْتُ فِيهِ الْمَدَى	قَلْبَتُ لَهُ ظَهَرَ الْمَجْنُ
مَضِيعًا فِيهَا سَدَى	فَارَبَّابَعْمُرِكَ أَنْ يَمِرَّ
وَطَلَابِهَا تَلَقَّ الْهُدَى	وَأَقْطَعُ عَلائِقَ حُبِّهَا
مَنْ كَيْدِهَا حَرَبَ الْعَدَى	وَأَرْقُبُ إِذَا مَا سَأَلَمْتُ
تَفَجًّا وَلَوْ طَالَ الْمَدَى	وَأَعْلَمُ بِأَنْ حُطُوبِهَا

Bir bulut gösterse de, susamış bir insan ondan faydalanamaz. (T44b)
Felaketleri bitmez tükenmezdir. Ona esir olan bir daha kurtulamaz.

Ona aldanarak gururlanan nice insan vardır ki, sonunda haddini aşmış, o da onlara ters yüz göstermiş, onlara karşı bıçağını bilemiştir. Yaşadığın müddetce dikkat et ki, seni gafil avlayıp da hayatına kıymasın.

Doğru yolu bulabilmek için ona olan sevgi bağlarını, arzularını kes, at! (K44a)

Hile ile sana gülüyüz gösterirse de sonunda sana bir savaş açacağını bekle.

Ve bil ki, zamanı uzasa da onun belaları ansazın gelir⁵¹².

Bu şiirin sonlarını kesseler yine de mana değişmeksizin başka bir vezinde olur. "Şiiri Arab'ın ilim ve edebiyatının tercümanı yapanı (Allah'ı)⁵¹³ eksikliklerden uzak tutarım". Örneği Farsça şiirden⁵¹⁴:

"Ey bağışlarından dünyadakilerin haberdar olduğu ve ey cezalandırmasından gökyüzünün siper çektiği (kişi).

Devlet padişahısın ve saltanat tahtındasın; Senin gibi bir padişah asla olmamıştır. (T45a)

İhtiyar tecrüben ve genç bahtınla, genç ve ihtiyar (herkes) senin yüce makamına sığınmıştır.

512. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 192-193; Harīrī, s. 161

513. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 192; Harīrī, s. 159

514. Bu beyitler, kafiyeli ikinci kısımlarından ayrıldığında geride kalan kısımlardan şu şekilde yeni beyitler meydana gelmektedir:

ای از مکارم تو شده در جهان خبر	وافکنده از سیاست تو آسمان
صاحب قران ملکی و بر تخت خسروی	هرگز نبود مثل تو صاحب قران
بارای پیر و بخت جوان تو کرده اند	اندر پناه جاه تو پیرو جوان
گیتی زبان کشاده به مدح تو و فلک	بسته ز بهر خدمت تو بر میان

Dünya senin övgün için ağzını açmış ve felek sana hizmet için kemer bağlamış"⁵¹⁵.

Diğer⁵¹⁶:

"Ey benefşeden erguvana rakam yapmış, miskten perniyana bayrak dikmiş olan.

Zülüften ayın yüzüne gölgelik çektin. Parlak nur tarafında karanlıklar gölgelik oldu".

TECĀHÜL-İ ĀRĪF:

Bir kişinin bir şeyi bilmesine rağmen her hangi bir sebeple kendisinin bundan kaçınmasıdır (bilmiyor gözükmesidir). Muhataba açıkca ifade etmenin uygun olmadığı bir tarzda hitap etmek istediğinde; O sözü (ifadeyi) duymaktan ve anlamaktan kaçınma sebebi olduğunda; (K44b) Sevgiliye duyulan aşk ve özlem nedeniyle hayret ifadesinde, övgüde veya yergide aşırılıkta (bu sanat yapılıdır). Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "O halde biz veya siz, ikimizden biri ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir"⁵¹⁷. Arapça nesirden: "Bilmiyorum, dolunayın parlaması mı yoksa alnı mı?

Dalgalı deniz mi yoksa sağ eli mi"⁵¹⁸? Arapça şiiirden:

"Benim tattığım şey senin ağzının nemi mi? Yoksa yağmur suyu mu? Yoksa ateş midir? Ağzımın içinde serin fakat ciğerimde çok ateşlidir"⁵¹⁹.

"Dal mı sallanmakta yoksa sen mi salınarak yürüyorsun? Onun

515. Reşİduddīn-i Vaṭvāt, s.677; Sürürī, s. 76-77

516. Bu beyitler, kafiyeli ikinci kısımlarından ayrıldığında geride kalan kısımlardan şu şekilde yeni beyitler meydana gelmektedir:

ای ازینفشه ساخته بر ارغوان رقم   وزمشک تر بدوخته بر پرنیان
از زلف سایه بان بکشیدی بروی ماه   برطرف نورطرفه بودسایه بان

517. Kur'ân, XXXIV/24

518. Reşİduddīn-i Vaṭvāt, s.678; Sürürī, s. 77

519. Reşİduddīn-i Vaṭvāt, s.678; Mehmed Zihni, s. 654-655; el-İzâh, s. 390; Maṭlûb, s. 257

öpmesi (ateşli) bir şimşek mi yoksa dudak (ağız) mı?"

Diğer: (T45b)

"Benim gördüğüm şey, gece geçen bir şimşegin parıltısı mı, lambanın ışığı mı, yoksa sevgilinin açık gülümsemesi mi?"⁵²⁰.

Farsça şirden:

"O, şeker midir, āb-ı hayat mıdır, dudak mıdır, can mıdır bilmiyorum ki, bu tatlılıkta nasıl bir şeydir".

SU'ĀL VE CAVĀB:

Söyleyenin soru sorup cevap verdiği sanattır. Örneği Arapça şirden:

"O sevgiliyle karşılaştığımızda (onun) kokusunu Tarhun kuşunun güzel kokusuyla çokça bayanmış (bezenmiş) bir halde buldum.

Dedim ki, sen benden sonra elini boyamışsın. Böylece (sana) gönlünü kaptıran birinin ahdini mi gözetiyorsun (ona verdiği sözü mü yerine getiriyorsun)?

Dedi ki, aşkta ve sevgide usanmayan bir kimsenin sözü, aşk ateşi ile içimde alevlendi.

Sonra yemin olsun ki, bu benim yaptığım bir boyama değildir (bu benim elimde olan bir şey değildir). Yalancıların sözüne (uyarak) beni suçlama.

Bu aşka düştüğüm gün ben ağladım. Avucumu ona açtım da parmak uçlarım kanımdan kıpkırmızı oldu"⁵²¹.

(K45a) Farsça şirden:

"Dedim ki, ey gönül alan Türk (güzel), o ağız nedir? Dedi ki, bahçede tomurcuklanmış goncadır.

520. Telhis, s. 190; el-İzāh, s. 351

521. el-Mustatraf, II, 46

Dedim ki, saçlarının altındaki yüzün nedir? Dedi ki, buluttan gölgelik yapmış aydır.

Dedim ki, pusuda senin kaşının altındaki nedir? Dedi ki, aya yay çekmiş bir savaşıdır. (T46a)

Dedim ki, senin boyunun hayali benim gözümde. Dedi ki, sulak yerdeki servi makbuldur.

HAZF⁵²²:

Bu sanat, nazım veya nesirde bir harfin atılmasıyla olur. **Elifin hazfinde** örneği Kur'an-ı Kerim'den şöyle: "Düşündü, taşındı, ölçtü biçti; canı çıkasica ne biçim ölçtü biçti!; sonra canı çıkasica tekrar (ölçtü biçti); nasıl ölçtü biçtiyse!; sonra baktı; sonra kaşlarını çattı, suratını astı"⁵²³. **Noktalı harflerin hazfinde** Kur'an-ı Kerim'den başka bir örnek şöyle: "İlahımız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur"⁵²⁴ ve "Allah'dan başka tanrı yok"⁵²⁵ Muhammed Allah'ın elçisidir"⁵²⁶, kelime-i tevhid'de de noktalı harfler yoktur.

Noktalı harflerin hazfine⁵²⁷ Arapça şiirden:

"Sana haset edenlere karşı silahını hazırla, ümit edenlere de ihsanda bulun.

Hörgücü büyük develer kullan, keskin süngüler taşı. Büyük mevkiler kazanmak için çalış, vaktini boş yere geçirme.

Vallahi! Şarap içmek bir meziyet olmadığı gibi genç ve güzel kadınlara gönül vermek de beğenilecek bir hareket değildir. (K45b)

---

522. Buna "Mühmel" de denir (Edebî sanatlar, s.48).

523. Kur'an, LXXIV/18,19,20,21,22

524. Kur'an, II/163

525. Kur'an, XXXVII/35

526. Kur'an, XLVIII/29

527. Noktalı harf kullanılmayarak söylenen şiirlere "mahzûf" ve "mücerred", "gayr-i menkut", "hurûf-i hattî" adı verilir (Dilçin, s. 500; Soysal, s. 44) .

O insan ne mübarekter ki, âlicenaptır ve düşüncesi, doğru yola dönen kulları sevindirmektedir.

Öyle olan insan, isteyene ihsanı tatlılıkla verir.

Onun malı isteyenlere her zaman için açıktadır.

O, kendisinden bir şey bekleyene, "olmz" demez ve onu bekletmez.

Çünkü bekletmek bir nevi soysuzluktur. (T46b)

Sırası geldiği zamanlar da bile nefsinin isteğine uyarak eline şarap kadehini almaz.

Ona büyüklük şerefini veren iç temizliğidir, nefsâni arzularına karşı gelip yoldan çıkmamasıdır.

Övülmesine de bu ilmi sebep olmuştur. Tek gözlü bir kadınla kusursuz bir kadının mihrî hiç bir zaman aynı olmaz⁵²⁸.

Farsça şiirden:

"Dünyada kim mertçe cömertlikte bulundu. Kim iyiliklerin esasını sağlam bağladı ve sağlamlaştırdı.

Adalet dünyasının direği, devlet bileğinin bileziği, İslam otağının esas ve dünyanın önderi.

Muhammed isimli, Ömer adaletli ve dünyadaki muradı padişahlara yakışır şekilde adalet, cömertlik geleneğini ortaya çıkarmak olan.

Gök mekanlı, Utarid⁵²⁹ ilimli, güneş bağışlı, Simak⁵³⁰ mızraklı, aslan hamleli ve hilâl bayraklı.

Onun adaletli gelenekleri, âlimin hükmünü iptal etmiş; onun hamlesinin zehirleri, düşman damağını zehirlemiş.

O ve onun gönüldaşı adalet sarayına mimar (olmuş); O ve onun

528. Makâmâtü'l-Harîrî, s. 402-40; Reşîduddîn-i Vâtvât, s.685;Harîrî, s. 347

529. Utarid gezegeni, arşın mualli, âlimi olarak bilinir (Mu'în, V, 1183).

530. Simâk: Arcturus isimli mızraklı kuzey yıldızı (Steingass, F. s. 699); Arslan Burcunda olan iki yıldızdan silahlı olanıdır (Mu'în, V, 799).

yakını devlet yaralarına merhem olmuş. (K46a)

"Daima dünyadaki bütün ülkelerde ondan hasıl olan, bütünüyle bağış ve âl-i cenaplıktır".

Elif (harfi)in hazfine örnek:

"Onun kıvrımlı iki zülfüve sanevber gibi boyu, bükümlü iki zülfün altında amberden iki hat. (T47a)

Akikten iki dudak ve akik altında iki sıra inci. Nergis gibi iki göz ve iki nergisin altında taze gül.

Dağa ve ovaya bak, ebedi cennet olmuştur. Baktığın her tarafta yüz türlü çiçek açmış.

Kırmızı lacivert, sarı mor, kırmızı beyaz (ile) kuyumcunun katmerli gülünde nevrüz meydana getirmiş.

Sen ona baksan iki gözün kamaşır. Her nereye yüz çevirsen gönlün (oradan) ayrılmana musade etmez".

Elif (harfi)in hazfine başka bir örnek olarak bu zayıf şöyle söylüyor:

"Bir gümüş terli ki, lâl gibi dudağı (ağzı) inci kutusudur. Hattı miskten ve zülfünün halkası amberdendir.

Onun kokusu Mesih'in nefesi ve yanağı cennet bahçesi, boyu sidre ağacı⁵³¹, dudağı kevser gözü.

"Aklım onun saçının kâkülünün aşkından dolayı karışıktır. Hayatım onun gözünün işvesinin cefasından kederlenmiştir.

Onun yüzünün ayrılığından dolayı yanmaktayım. Bu sebepten gönlümdeki kan, mum gibi gözümde damlamaktadır.

Senin üzüntünde ağzım ve dudağım gönül yangısından dolayı kurumuştur. Ciğer kanından dolayı ıslanmış gözün ıslaklığı ne güzeldir.

531. Kur'an-ı Kerim'in Necm suresinde sözü edilen yedinci gökteki ağaçtır (Mu'ın, V, 736).

Şekerin kendisinden tat aldığı dudağın hasreti ile akıl papağanı sinek gibi elini başına koymuştur. (K46b)

Senin inci gibi olan iki sıra (dişleri)nı nazımla vasfediyorum. Bundan dolayı her sözümün güzelliği incileri kıskandırmaktadır. (T47b)

Daima senin bal gibi pınarını şerh ediyorum. Bu zevkten dolayı benim sözüm şeker gibi hep tatlıdır.

Gönlüm senin ayrılığından dolayı gam potasındadır. Bundan dolayı gözyaşım gümüş, yüzüm altın gibidir.

Gönlümün kanını gamzenle dökme. Zira cihan padişahının adaletli devrinde zulüm âdeti uygun değildir.

Devletlerin övünç duyduğu, dinde muzaffer kişi -zaferi değerli ve yüce olsun- onun kıymeti yedi burç ve dokuz gökten daha üstündür".

RAQTĀ³:

Lügatta, siyahlığı beyaz noktalarla karışmış şeyin sıfatıdır. Belâgatçilerin nezdinde sözde, bir harfi noktalı diğer harfi noktasız kelimeler getirmektir. **Harîrî'nin Maḳāmāt'ında** -Allah müellifinin ruhuna rahmet etsin- bu sanatı ihtiva eden bir risale vardır ve hiç kimse onun benzerini yazmada o derecede başarılı olamamıştır. Şu (örnek) o zümredendir: "Efendimizin ahlâkı sevilir, onun kapısına sığınılır (darda kalanların sığınağıdır), ona yakın olmak bir nimettir, uzak olmak felakettir, dostluğu şeref vericidir, düşmanlığı çetindir, kılıcı keskindir, menkibeleri yıldızlar gibi parlaktır, iffeti bir zinettir, tuttuğu doğru yol apacıktır, zekası her işi tecrübe eder ve hakikatı öğrenir, onun vasfı doğuda ve batıda yayılmıştır, elinin cömertliği taşmıştır, (K47a/T47a) cimrilikten onda bir eser yoktur, cömertliği süt gibi sağılır ve heybesindeki altınlar başkalarına nasip olur"⁵³². Şiir:

532. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s.222- 223;Reşîduddîn-i Vaḳvât, s.686; Harîrî, s.182

"Uludur, basiretlidir, önderdir, ihsan edicidir, zekidir, düşünleri gözetendir, takva sahibidir, kötülüken sakınandır.

Kahramandır, cömerttir, şöhreti atın alındaki gurre gibi parlar, tektir, şerefi yüksektir, faziletlidir, zekidir, hamiyetlidir.

Fesahatte harikalar gösterir, her işten bilerek bahseder, savaşta düşmanları kahreder, heybetlidir, mevkii büyüktür"⁵³³.

Diğer:

"İşte bunun için sevilir, onu sevdiren nezâketidir. Aklı ise şeytana pabucu ters giydirir.

Ahlâkı bir güneş gibi parlar durur, ok atma yarışlarında daima galip gelir.

Yumuşak huyludur, şendir, bir arkadaşının ayağı kayacak olsa yardımına yetişir ve insanlık vazifesini her zaman gösterir"⁵³⁴.

ḤAYFĀ²:

Ḥayif, bir gözü siyah bir gözü mavi olmaktır ve bu sanat, cümlede birinin harfleri tamamen noktalı, diğerini harfleri tamamen noktasız olan kelimelerin gelmesidir. Örneği **Ḥarîrî**'nin sözünden şöyle: "Cömertlik -Allah seni saadete erdirsin- insan için bir meziyet, **(T48b)** cimrilik -seni çekemeyenlerin gözleri kör olsun- bir lekedir. İyiler yardım eder, kötüler niyaz ehlini mahrum bırakır. Soylu kişi ikramı sever, soysuz bundan kaçınır. Biri yedirir içirir, diğeri kapısına geleni incitir, kovar. İhsan etmek insanı dedikodudan kurtarır; vermeyip baştan savmak, dile düşürür. **(K47b)** Alınan dualar kişiyi korur; meth olunmak kusurları örter"⁵³⁵. Şiir:

"Cömert ol, zira cömertlik zinettir. Sana istekle gelen kişinin ümidini

533. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 223; Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.686; Harîrî, s.182

534. Harîrî, s.183; Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 224; Sürürî, s. 82

535. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 56; Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.687; Harîrî, s.56

boşa çıkarma."

"Senden bir şey isteyen sakın kovayım deme. İster nezaketle istesin, ister kabalıkla."

"Zannetme ki zaman, pintinin malını bırakacaktır; her ne kadar o, kuru ekmek yese, yamalı hırka giyse de."

"Yavaş huylu ve affedici ol, zira asaleti olanlar kusurlara göz yumarlar. Onların elleri açık ihsanları boldur."

"Kalbini bozmayan arkadaşının dostluğuna sen de içten bağlan. Ona saygı göster, sakın hainlik ve düzenbazlık yapma"⁵³⁶.

MUKAṬṬA^c:

Mukaṭṭa^c, sözde kelimelerdeki harflerin bir birine bitişmemesidir. Örnek

Arapça şiirden:

"Her hür bana hürmet eder, kendi elleriyle elbise giydirir".

"Ne zaman bir dost evine gitsem (orada), iyiliğe, inciye, güle ve atlara kavuşurum"⁵³⁷.

Farsça şiirden:

"Benim gönlüm, sevgilinin derdine düştüğünden beri neşe ve eğlenceden ayrıldım". (T49a)

"O, gönül alan (sevgilinin) derdinden sarardım ve inlemekteyim.

Sevgilinin derdinde inleme ve sararma vardır"⁵³⁸.

MUVAŞŞAL:

Muvaşşal, yazıda birbirine bitişen harflerin gelmesidir. (K48a) Örneği,

536. Makāmātu'l-Ḥarīrī, s.404-405; Reşīduddīn-i Vaṭvāt, s.687; Harīrī, s. 349

537. Reşīduddīn-i Vaṭvāt, s.684; Mehmed Zihni, s.559; Edebi sanatlar, s. 44; Bu beyitlerin ikincisi, Mukaṭṭa^c sanatına örnektir.

538. Reşīduddīn-i Vaṭvāt, s.684; Edebi sanatlar, s. 44; Bu beyitlerin ikincisi, Mukaṭṭa^c sanatına örnektir.

tamamında noktasız harflerin düşürülmesi gerekli olan ve baştaki iki beyitte de **muvaşşal** yapılan **Harîrî**'nin sözünden şu kıt'adır -onun örneğine ve (yazanına) tebrikler-:

"Bir biri ardınca yaptığı işvelerle, sevgilim Tecennî, beni meftun ve mecnûn etti.

"Üzgün ahu gözleri ile kalbime hakim oldu. Onun vefasızlığı bana gözyaşı döktürür.

Bir gün ansızın güzel elbisesi ve mücevherleri ile yanıma geldi. Bakışı ve kıvrak yürüyüşü ile çok cazip olan güzel giyinişi beni mahvetti.

Beni arzu etti de geldi, lütfedeceği sözlerle hasta gönlüme şifa verecek sanmıştım; meğer aldanmışım!

Maksadına ermek için sözünü allayıp pullayan bir düzenbaz gibi kötü niyetli olduğu artık bence anlaşıldı.

Hemen yanımdan kalktı ve sessizce ağlayarak uzaklaştı. O bin türlü cefa etmesini bilir"⁵³⁹.

Farsça şiiirden:

"Hayat vücudum gamla inceldi; bahtımın gülü diken içinde gizlendi"⁵⁴⁰. (T49b)

KELĀMÜ'L-CĀMÎ:

Şâirin, hikmet, öğüt, darb-ı mesel, zamanın vefasızlığından şikayet ve benzerlerini ihtiva eden şiiirler söylemesidir. Örneği Arapça şiiirden:

"Zalimlik kişilerin tabiatında vardır. Belki bir sebepten (iyi huydan)

539. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s.403-404 ;Raşîduddîn-i Vaṭvât, s.684; Harîrî, s. 348; Mehmed Zihnî, s. 558; Edebi sanatlar, s. 46

540. Edebi Sanatlar, s. 46

dolayı zulmetmeyen birisini bulursun"⁵⁴¹.

Diğer:

"Kim dünyayı uzun süreliğine dost edinirse o (dünya), gözünde değişir; Öyleki doğrusunu (bile) yalan olarak görür"⁵⁴².

Diğer:

"Şerefliyle dostluk kuran şeref kazanır. Kötülerle arkadaş olan haysiyet kaybeder.

(K48b)

Kötü deri her ne kadar mushafa cilt yapıp öpülse (hürmet, saygı görse) de yine kötüdür".

Diğer:

"Allah bir fazileti yaymak istediği zaman onu kıskanç bir kişinin diline dolar.

Şayet ateşin etrafını kuşatan alevi olmasaydı, öd ağacının güzel kokusu bilinmezdi"⁵⁴³.

Diğer:

"Eğer güzellik gencin (kişinin) fiilinde ve huyunda yoksa, yüzdeki (güzellik) değildir"⁵⁴⁴.

Diğer:

"Dünyayı kim için istiyorsun? Şayet onunla sevdiğin birini sevindirmeyi veya suçluya kötülük etmeyi arzu etmiyorsan!"⁵⁴⁵.

Diğer:

"Eğer yükselmek istersen (ayak bağı olan) engellerden kaçın. Beş

---

541. Reşiduddîn-i Vatvât, s.701; Hızâne, I, 193; Kıra'z-zayf, I, 259; Şubhu'l a'sâ, II, 207

542. Hızâne, I, 195

543. el-İzâh, s. 204; el-Curcânî, Esrârü'l-balâğa, s. 66; Ebû Hâtim, s. 136; el-Meşel, s. 313

544. Hızâne, I, 201; Kıra'z-zayf, s.178,257

545. Hızâne, I, 160; el-İzâh, 321; Kıra'z-zayf, I, 261

duyudan ve sonra (da) onların algıladıklarından sakın. (T50a)

Nefsin yüzünü değiştirmek isteyen kişi, yanıldığını anlar. Çünkü nefsin ölümden sonraki yaşantısı da böyledir".

Diğer:

"Bazı insanlar vardır ki, zenginliğin fevkindedirler. (Bazıları da vardır ki) fazıl oldukları halde zenginliğin (en) alt sınırından yoksundurlar benim gibi" ⁵⁴⁶.

"Zenginlikte عمرو 'a ilave edilen و (harfi), darlıkta بسم الله (lafzındaki)'daki vasıl elifi gibidir"⁵⁴⁷.

Farsça şiiirden:

"Bundan önce bir dost, bir dostunun yanına giderse mutluluktan nasip almak için bunu (yapardı).

Bu zamanda birbirlerinin yanına âdi kimseleri besleyen feleğin üzüntüsünü bir an için olsun birlikte çekmek için giderler.

Diğer:

Her kim, bugün sanat, marifet (kazanmaya) çalışırsa, dünyada her an bir başka sıkıntı önüne çıkar.

Hünerli kimse kıyas edilecekse, yeni bitmiş ney gibidir; büyüdükçe başka bir boğum meydana gelir.

(K49a) Diğer:

"Gel anlat ki, Pervîz⁵⁴⁸ hayattan ne yedi (ne kazandı). Git sor ki, Kistrâ⁵⁴⁹ hayattan ne götürdü.

Bu, ülkeler fethetti ise başkalarına bıraktı. O, hazineler bıraktıysa

546. Raşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.701; Sürûrî, s. 89; Kıra'z-ṣayf, III, 373

547. Raşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.701; Kıra'z-ṣayf, III, 373

548. Pervîz (İkinci Hüsrev): Sâsânî Şahinşah'ıdır. Dördüncü Hürmüz'ün oğlu olup babasının ölümünden sonra tahta oturdu (Mu'în, V, 342-343; Ânandarâc, II, 912-913).

549. Kistrâ: Sâsânî şahlarından Enüşîrvân'ın lakabı olup Hüsrev'in muarrebidir (Mu'în, V, 191, VI, 1577; Ânandarâc, V, 3409).

başkalarına teslim etti.

Bir kimse bulursa, verdiği kadarını bulur. Bir kimse yerse yediği kadarını yer (yediği ile kalır).

TEFRÎc:

Bu şöyle sanattır. Bir şeye yönelik olarak bir hüküm verilir, o hükmü ispattan sonra (T50b) o şeye ait başka bir merci (gösterilir). Örneği Arapça şiiirden:

"(Ey ehl-i beyt)! Siz kâmil akıl ve faziletli ilim ehli olduğunuz için, akıllarınız cahillik hastalığını iyileştirmektedir. Eşraf ve önde gelenlerden olduğunuz için kanlarınız kuduz hastalığına şifa vermektedir"⁵⁵⁰

(Şâir), شفا (kelimesini)'yı memduhu vasfederken önce akılların olgunluğu ile ispat etmiş, ikincisi olarak شفا 'yı onların kanına nispet etmiştir. Kuduz köpeğin ısırıldığı kimse için Arap tecrübelerine göre büyük bir padişahın kan alması şifa verici bir tedavidir. Buna göre memduhun kanıyla şifa ispatı padişahın değerinin yüksekliğinden kinayedir. Farsça şiiirden:

"Seni görmek hasta gönüllülerin yüreklerine devadır. Çünkü senin adaletin zulüm hastalığına ilaçtır".

ҚAVL-İ Bİ'L-MŪCİB⁵⁵¹:

İki çeşittir. **Birinci çeşit şöyle:** Bir sözde bir şeye bir sıfat getirilir ve kendisinde muhatabın itikadınca (K49b) o sıfat sebebiyle bir hüküm sabit bulunan bir şeyden kinaye olur. Sonra sen o sıfatı muhatabın itikadında

550. Mehmed Zihni, s. 464; el-İzâh, s. 346

551. Қavl-i bi'l-Mücib: Mana sanatlarından olup, söz söyleyenin, dinleyene ait sözü olumsuz hale koymasına rağmen, o sözün gerektirdiği hükmü itiraf etmesidir (Bilgegil, s. 207).

bulunan şeyin haricinde o hükmü olumlu veya olumsuz şekilde hücumda bulunmaksızın ispat edersin. Şu ayette olduğu gibi: "Onlar: Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı. Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamber'inin ve mü'minlerindir"⁵⁵². (T51a) Ayetteki أَعَزُّ (kelimesi) münafıkların sıfatı olarak gelmiştir ve onların topluluğundan kinaye'dir. أَذَلُّ (kelimesi), mü'minlerden kinaye olmuştur. Münafıkların itikadınca değerli olan sıfattan أَعَزُّ nispetinde bir hüküm çıkarma sabit olmuştur. Buna göre Kur'an-ı Kerim, değerli olan o sıfatı, o çıkarılan hükme olumlu veya olumsuz bir taarruzda bulunmadan mü'minlere nispet etmiştir. Farsça şiirden:

"Dersin ki, ben senden her hâlükârda daha iyiyim (üstünüm). Gün olur ki, küçüklere de zafer nasip olur.

Üstün olan arşın sahibidir ve her ne kadar (kalanımız) aynı unsurdan ve cevherdensek de temiz olan resûl'dür.

İkinci tür: Başkasının sözünü maksadın dışında olarak başka bir yere hamletmektir. Örneği Arapça şiirden:

"Pek çok kere geldiğimden size sıkıntı verdim. Hayır benim sırtıma nimet ağırlığı yükledin"⁵⁵³.

(Diğer):

"Sevgiliden kucaklaşmayı istedim, o da hayır dedi. Bilirse bu ferahlatan bir cevaptır. (K50a)

"Reddetmeyi kasetmedi, aksine kucaklaşmayı, lâmin elife sarıldığı gibi sarılmayı istedi".

Farsça şiirden:

---

552. Kur'an, LXIII/8

553. Mehmed Zihni, s. 480-481; Telhis, s. 191; el-İzâh, s. 353

"Dedim ki, o ay yüzlüden dolayı gözler aydın. Dedi ki, bu yüzden dolayı gözlere su afeti (uğrar). (T51b)

Dedim ki, zülfünün kıvrımı can dimağının miskidir. Dedi ki, gönle ve cana bu miskten dolayı bağ ve tākat vardır".

İBĠĠĠĠ:

Söz tamamlandıktan sonra teşbihte teyid ve mübalāğa gibi bir nükte için fazla bir şeyle sözü bitirmektir. Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tābi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir"⁵⁵⁴. Bütün peygamberler yol göstericidir. Fakat bu ayette وهم مهتدون⁵⁵⁵ (lafzı) söz tamamlandıktan sonra tābi olmaya teşvik için zāid olarak (gelmiş)tir. Arapça şiirden:

"Kurtuluş yolunu arayanlar, Şahr'a tābi olurlar. Sanki o, tepesinde ateş yanan yüksek dağ gibidir"⁵⁵⁶.

[Diğer]:

"Biz sefer esnasında zorluklarla meşgul olduğumuz ve çok av eti yediğimiz için çadır ve hayvanlarımızın etrafındaki koyun ve sığırların gözleri, delinmemiş Yemen boncuğu gibidir"⁵⁵⁷.

Birinci beyitte على رأسه نار (lafzı), övgüde mübalāğayı teyid için ve (ikinci beyitte) لم يثقب (lafzı) teşbihde teyid için fazlalık olarak (gelmiş)tir.

Farsça şiirden:

"Senin boyunun hayali benim gözümde, ırmak kenarında yetişmiş servi gibi oldu".

554. Kur'ân, XXXVI/21

555. "Onlar hidayete ermiş kimselerdir" (Kur'ân, XXXVI/21).

556. Mehmed Zihni, s. 288-289; el-Ağāni, IX, 383, XI, 9, XV, 79, XVI, 27, XX, 280; Cemhere, II, 375; Hizāne, II, 29; el-İzāh, s. 189; Tabakāt, s. 210

557. Mehmed Zihni, s. 290-291; Hizāne, II, 28; el-İzāh, s. 189; el-Meşel, II, 331

Diğer:

"Nesrin ve taze gül gibi olan iki yanağında dudakların ve dişlerin lāl
ve gizlenmiş inci gibidir". (K50b)

TEZYİL:

Birinci cümle için kendi manasını kapsayan ikinci cümleyi takip etmesidir⁵⁵⁸. Bu bir bakıma (T52a) **ibgāl**'dan daha umumîdir. Zira sözün sonuna mahsus değildir ve bir bakıma da ondan daha hususidir. Çünkü **ibgāl**, cümle haricinde ve te'kid dışında da gelir. Bu iki türlü olur. **Birincisi**, meselenin çıkış yerinin dışındadır ki, mukabilinde olana bağlı değildir. (Örneği), bu ayette şöyle: "Yine de ki: Hak geldi batıl yıkılıp gitti. Zâten batıl yıkılmaya mahkumdur"⁵⁵⁹. **Diğeri**, kendi başına mustakil olmayan ve mukabiline bağlı olandır. (Örneği), bu ayette şöyle: "Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız!"⁵⁶⁰. Bu ayet, cezadan maksadın özel ceza olduğunda ikinci türden olur ki, (bu durumda) mukabiline وَهَلْ يُجَازَىٰ ذَٰلِكَ الْجَزَاءُ الْمَحْصُوصُ الَّذِي دَلَّ عَلَيْهِ جَزَيْنَاهُمْ⁵⁶¹ (= cezalandırmak) مَعَاقِبُهُ in takdiriyle ilgili olur. Eğer maksat, مَعَاقِبُهُ (= cezalandırmak) manasına gelen karşılık vermek anlamındaki umumî ceza olursa birinci türden olur ve (bu durumda) وَعَاقَبْنَا هُمْ بِكُفْرِهِمْ وَهَلْ نُعَاقِبُ إِلَّا الْكُفُورَ in⁵⁶² takdirindedir. Fars şiirinden:

"Kötülük yapma ki, karşına kötülük çıkmasın. Kötülük yapan,
karşılığında kötülük bulur". (K51a)

558. Tahiri'l-Mevlevi, s. 175

559. Kur'an, XVII/81

560. Kur'an, XXXIV/17

561. جَزَيْنَاهُمْ (= onları biz cezalandırdık)'ın gösterdiği bu özel ceza ile cezalandırılır mı?

562. Biz onları nankörlük sebebiyle cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?

TEKMİL :

Buna ihtirās (= sakınmak, korunmak) da derler⁵⁶³. (T52b) Maksadın hilafına olan bir sözde onun giderilmesi için başta veya sonda bir ilave yapmaktır. Birincisinin örneği:

"Bahar yağmuru, senin diyarını gök gürültüsüz ve şimşeksiz olarak incitmeden sulasın ve mutlu yapsın"⁵⁶⁴.

Yağmur çok faydalı olmakla beraber, bir bölgeyi tahrip edip bozabilir. (Şâir), bu zannı ortadan kaldırmak için غير مفسدها⁵⁶⁵ (ibaresini)yi de ilave etmiştir. İkincisinin örneği Kur'an-ı Kerim'den şöyle: "Mü'minlere karşı alçak gönüllü (şevkatli), kafirlere karşı onurlu ve zorlu"⁵⁶⁶. Eğer, اذلة على المؤمنين⁵⁶⁷ ile yetinirse zayıflık ve acizlik zannı ortaya çıkardı. Bu zannı gidermek için أعزة على الكافرين⁵⁶⁸'yi onun arkasından getirmiştir. Örneği Arapça şiiirden:

"Halim, sahibini güzelleştirdiği müddetce o, hâlimdir. Fakat halimliğiyle birlikte o, düşmanın gözünde heybetlidir".

(Şâir), eğer sadece حليم (=yumuşak)'i kullansaydı acizlik töhmeti olurdu. Bundan dolayı o zannı إذا ما اللحم زين أهله⁵⁶⁹ ile ortadan kaldırmıştır. Bazıları derler ki, ikinci mısra إذا ما اللحم زين أهله mefhumunu te'kid etmek için gereklidir. Yumuşaklığın halim kimse için bir meziyet olmadığında bu mefhumun gerekliliği, övülenin halim olmamasıdır. Zira bir kimse (K51b) yumuşaklık gerekmediği yerde hâlim olursa düşmanın

563. Tekmil, aynı zamanda ikmāl de demektir (Tāhiri'l-Mevlevi, s. 61; Soysal, s.25).

564. Mehmed Zihni, s. 294

565. Şimşek ve gök gürültüsü olmaksızın.

566. Kur'an, V/54

567. "Mü'minlere karşı alçak gönüllü", (Kur'an, V/54).

568. "Kafirlere karşı onurlu ve zorlu", (Kur'an, V/54).

569. Sahibini güzelleştirdiği müddetce o, hâlimdir.

gözünde ürkütücü olmaz. (T53a) O halde bu mısra, birinci mısrayı te'kid için ilave olarak getirilmiştir ve bu görüşte (dikkat edilmesi gereken) bir yön vardır. Zira bir kimse yumuşaklık gerekmediği bir zamanda hâlim olsa düşmanın gözünde ürkütücü olmaması gerekmez. Onun yumuşaklığı, öfkesinde intikam almaktan acizlik olabilir, onun acizliğini bilebilir. Bununla beraber düşmanın gözünde ürkütücü görünebilir. Bunda (bu konuda) doğru olan yön şudur ki, onun yumuşaklık gerekmeyen bir yerde, yumuşak olması zandır. Bil ki, onun güler yüzlülüğü, öfke ve heybetlilik (eserleri) göstermesinden dolayı korkunç değildir. Bu yüzden o sözü söyleyen o zannı gidermiş ve مع الحلم فى عين العدو مهيب⁵⁷⁰ demiştir. Yani yumuşaklığın arzu edildiği bir durumda o yumuşaklık ile heybetliliği düşmanın kalbinde sağlam ve derin olmuştur. O durum dışında (bu) nasıl mümkündür. Örneği Farsça şiirden:

"Kötülüğü bağışla. Zira bağışlamak iyidir. Fakat acizlik olmadığı zaman".

TEVŞİC:

Söz içinde biri diğerine atf edilmeye uygun olacak şekilde yorumlanabilen ve ikili olarak kullanılan kelime getirmektir. Örneği Hadisten: "İnsanoğlu, yaşlanır ama (K52a) ondaki şu iki özellik gençleşir: (T53b) Hırs ve uzun ömürlü olma arzusu"⁵⁷¹. Arapça şiirden:

"İki yanağın süslediği saçı gibi karanlık bir gecede kimse görmeden bana içki sundu.

İki gece boyunca ben, karanlık ve saçtan, sevgilinin yüzü ve içikiden oluşan iki güneşle birlikteyim".

570. O, halimliğiyle birlikte düşmanın gözünde heybetlidir de.

571. et-Ta'rifât, s.97, Hadis no: 449; Lisānu'l-Mizān, VI, 68 Hadis no: 265

Farsça şiiirden:

"Sevgili bana bir kadeh verdi. Kendisinin güneş gibi (parlayan) yanağına (benzer).

İki koku arasında hoş oldum: Şarap ve sevgilinin yüzünün kokusu".

MEZHEB-İ KELÂMÎ:

Bu sanat, konuşmacının, konuyu takdim ettikten sonra, konuyu sabitleştirecek kelâm ilmi usulunce delil getirmesidir⁵⁷². Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti"⁵⁷³. Yerin ve göğün ifsadına sebep olacak ilahların çokluğu anlamındaki lâzım da batıldır. Aynı şekilde, ilahların çokluğu olan melzum da batıldır. Bu ayet, Kur'ân'da aklî delil gelmemiştir diyen kişinin sözünü de geçersiz kılıyor. Arapça şiiirden örnek:

"Ben artık seni şüpheye düşürmeyecek şekilde yemin ettim; Zira insan için Allah'dan başka baş vurulacak yer yoktur. (T54a)

Eğer tarafımdan sana bir hiyanetten söz edilirse, sana o hiyaneti bildiren kovucu, hainlerin haini ve yalancıların yalancısıdır. (K52b)

Ben, yeryüzünde benim devamlı olarak gidip geldiğim ve bir takım insanların olduğu bir yöne sahibim.

Onlar melik ve kardeşirler. Ben onları övdüğümde onlar beni mallarına hâkim yaparlar ve kendilerine yakın tutarlar.

(Bu), senin bir takım kimselere, benim seni onlara ihsan edici olarak gördüğüm işin gibidir. (Zira) şimdi sen, kendini övmelerinde onları suçlu görmüyorsun"⁵⁷⁴.

572. Buna "Deduksiyon metodu" da denir (Bilgegil, s. 199; Soysal, s. 68-69).

573. Kur'ân, XXI/22

574. Mehmed Zihni, s. 454-456; el-İzâh, s. 342

Farsça şiiiriden:

"İki gün için ölümden kaçmak uygun değildir: Biri kazānın olduğu gün, diğeri kazānın olmadığı gün.

Kazānın olduğu gün çalışma fayda etmez. Kazānın olmadığı günde de ölüm caiz değildir".

TECRİD:

Bir kimsenin mübalāğa için iddia ile (kendi) vasfını zikretmesidir. Mesela, kendi vasfıyla nitelenmiş birine (hitap etmesidir). Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyle: "Onlar için ebedi kalacakları yurt (cehennem) vardır"⁵⁷⁵. Yani, Onlar (mü'minler) ebedi kalacakları cennet yurdundadırlar. Fesahatcilerin sözünden: "Falancadan benim sādık dostum var. Eğer falanca kimseye soracak olursan, büyük ālime sormuş olursun". Arapça şiiiriden:

"Ey bineğe binenlerin ve cimrinin elinden hiç bir kadeh içmeyenlerin en hayırlısı olan kimse!"⁵⁷⁶. (T54b)

Yani, cömertlik eliyle içer. (Şāir), memduhtan mübalāğa ile elinden o medh edilenin kadeh içtiği cömertlik(le) iddiası ile bahsetmiştir. Farsça şiiiriden:

"Savaş gününde seninle savaşta ejderhaya baktım. Seni aslan, senin kılıcını erkek ejderha (gibi) gördüm". (K53a)

MÜZĀVECE⁵⁷⁷:

Şart ve cevap (cümlesin)da iki mana arasında dizilişte her ikisine de bir manayı birlikte vaz etmelerine denir. Örneği Arapça şiiiriden:

"(Biri), beni onun sevgisinden men edince, beni ona karşı daha çok

---

575. Kur'ân, XLI/28

576. el-Curcānī, Esrāru'l-belāğa, s. 216; el-İzāh, s. 266, 339

577. Müzāvece: Tensik veya tedric olarak adlandırılan sanatın kısımlarındandır (Bilgegil, s. 281, 283).

hırslandırmış olur. (Bu yüzden) o nazlı sevgili, rakibin sözünü dinleyerek beni terk etmekte ve ayrılıkta ısrarlı oldu⁵⁷⁸.

(Birisi), beni nehy edenin yasağı ile müzevvirin dedikodusu arasında bıraktı. Şart ve cezadaki düzende (ifadede) her ikisine de dirençli yaptı. Şu beyit de:

"(O), savaştan süvariler, bir gün birbirleriyle savaşmış kanları aktığında (aralarındaki) akrabalık bağına hatırlayıp gözyaşı dökerler⁵⁷⁹.

(Yukarıdaki beyit), bu sanatın örneklerindedir. Zira beni şart ve cevapta, var olan akrabalığı hatırlama ve savaş arasında hangisinin diğerinden üstün olduğu konusunda tereddütte bıraktı. Farsça şiirden:

"Bana öğüt verseler onun sevdası sağlamlasın. O, düşmana kulak verir ve bana karşı ise çetin davranır". (T55a)

İRŞÂD:

Bunu **Teshîm** diye de adlandırır. Lügatte, yolda muhafız dikmeye derler. Teshîm ise, kumaşta eşit çizgilerle bir şeyin dokunmasıdır. Bedîî sanatında, nesirde fıkranın tamamlanmasından önce ve şiirde ise kendisinde kafiye'nin anlaşıldığı kelimedenden önce fıkranın sonunu ve kafiye'yi zikretmeksizin anlaşılacak şekilde söz söylenmesidir. (K53b) Nesirde fıkra, manzumda bir beyitin kafiyesi gibidir. Mesela, **هُوَ تَطْبَعُ الْأَسْجَاعَ بِجَوَاهِرٍ** (mısraı)⁵⁸⁰ bir fıkradır. **وَيَقْرَعُ الْأَسْمَاعَ بِزَوَاجِرٍ وَعُظِهِ** (mısraı)⁵⁸¹ başka bir fıkradır. Bu sanat Kur'an-ı Kerim'de fasılalarda çoktur. Örneği şöyle: "Onlara Allah zulmetmedi; Fakat onlar kendilerine zulmediyorlar"⁵⁸². Örneği

578. Mehmed Zihni, s. 424;

el-İzâh, s. 389

579. Mehmed Zihni, s. 424-425

580. "Onun sözünün cevheriyle secî (sanatı) gayet uygun düşer".

581. "Onun nasihatının zor ifadeleri, kulakları tırmalar".

582. Kur'an, III/117

Arapça nesirden: "O, ağzından inciler saçar, iki eliyle de süt sağlar. Çabalarımın boşa çıktığını gördüm. Deriden olan tüysüz okum, fal okuna dönüştü. Arapça şiirden:

"Sen gücünün yetmediği şeyi bırak, gücünün yettiği şeye bak"⁵⁸³.

Diğer:

"Sevdiğini ayda bir günden fazla ziyaret etme ve bir günden fazlasına bir şey ekleme.

Çünkü, hilâlin ayda tam olarak görünmesi bir gündür. Sonra gözler onu tam (hilâl) olarak göremez"⁵⁸⁴.

(T55b) Farsça şiirden:

"Dedim ki, senin ayağının toprağına canımı vereyim. Gönül dedi ki, değerli birisinin huzuruna böyle değersiz bir mal götürme".

Diğer:

"Senin yüzüne karşı olmayan her bakış, hatanın tâ kendisidir. Seni yâd ederek (alınmayan) her nefes boştur".

LEFF Ü NEŞR:

İki veya daha fazla şeyin ayrıntılı veya özet şeklinde söylenmesi ve sonra her birisi için tafsilat yoluyla münasip şeylerin zikr edilmesidir. (K54a) Bu iki çeşittir: Birisi, dürüldüğü şekilde açılan; diğeri, dürüldüğü şekilde olmayandır. Düzenli Leff ü neşr'de tafsîli olarak Kur'ân-ı Kerim'den örneği şöyle: "Rahmetinden ötürü Allah, geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz, (gündüzün) O'nun fazlu kereminden (rızkınızı) arayasınız"⁵⁸⁵. Özet olarak (zikir edilen) bir kaç şeyin örneği: "(Ehl-i kitap:) Yahudiler yahut

583. Uzun, s. 53; el-İzâh, s. 326; Kıâz - İayf, s. 99; el-Mustatraf, I, 72; el-Ağâni, XV, 199, 216, 224, 227, 229; el-Askari, s. 117

584. Makâmâtü'l-Hariri, s. 136; Hariri, s. 115

585. Kur'ân, XXVIII/73

Hıristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler"⁵⁸⁶. قالو (= dediler)' nun merfu zamiri Yahudi ve Hıristiyanlar'a aittir. Bu bakımdan özet olarak zikr edilmiştir. Karışık Leff ü neşr'e Arapça şiirden örnek:

"Nasıl rahat edeyim! Sen uzun, (kum yığınlarındaki dalgalar gibi) kıvrımlı ve dal gibisin. Kalçanla, boyunla ve ürkek bakışınla ceylan gibisin"⁵⁸⁷.

Farsça şiirden:

"Onun için dört mana dört şeyde gizlidir: Görüş zamanı, kabul günü, cömertlik anı ve kin vakti. (T56a)
İçinde parlayan güneş, arkasında en büyük talih, kılıcında kırmızı ölüm ve sağında yeşil deniz".

TEŞĀBŪH-İ ETRĀF:

Sözün, kendisine uygun olanla (kelime veya kelime grubuyla) tamamlanmasıdır⁵⁸⁸. Örneği Kur'an-ı Kerim'den şöyle: "Gözler O'nu görmez; halbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır"⁵⁸⁹. يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ 'nun خَيْرٌ ile ve لَا تُدْرِكُهُ 'nin لَطِيفٌ ile munasebeti vardır. Başka bir örnek: (K54b) "Sen yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir halde görürsün; fakat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşitten (veya çiftten) iç açıcı bitkiler verir. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir; O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kadirdir"⁵⁹⁰. ذَلِكَ بِأَنَّ 'nin اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ ile ⁵⁹¹ "yağmur indirme ve bitkilerden iç açıcı ruhlar bitirme" ile

586. Kur'an, II/111

587. el-İzâh, s. 333; Hizâne, I, 153

588. Teşâbüh-i etraf, "tenäsüb" görüntüsü verir (Bilgegil, s. 280-281).

589. Kur'an, VI/103

590. Kur'an, XXII/5,6

591. "Çünkü Allah hakkın ta kendisidir" (Kur'an, XXII/6).

ve **إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** 'nin⁵⁹² "ölüleri diriltme kudreti" ile munasebeti vardır. **إِنْ تَعَذَّبْتَهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** ayetinde⁵⁹³ vehm edileni düşünmeden önce **فَأِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ** (ibaresi)⁵⁹⁴ münasip gözükmektedir. Fakat üstün olan ve hükmü geçen değerli birisinden cezayı hak etmiş kişinin bağışlanmasına "bağış, güçlüyken olur" sözünde tasavvur edildiği üzere **عَزِيزٌ** lafzı münasiptir. (T56b) **حَكِيمٌ** kelimesinin bunu takip etmesi, muhatabın cezayı hak edenin bağışlanması hikmetin dışındadır diye vehm etmesini önlemek içindir. Zira hakim her şeyi kendi yerinde kullanan kimsedir. Dolayısıyla bu vehmi gidermek için mutakiben **حَكِيمٌ** lafzını getirmiştir. O'nun cezayı hak edeni bağışlamasında bir hikmet vardır ki o, bağışlayan için bir erdem, bağışlanan için bir kazançtır. Kur'an-ı Kerim'de ayetlerin çoğu fasılaları bundan hâli değildir. Örneği Arapça şiiirden: (K55a)

"Onun bir eli var; Her nerede onu ortaya çıkarsa (o orada) cömertlikte üstün olur. Onun incileri sayfalara saçılmış bir düşüncesi vardır.

El ayasının ortasında **Ĥātem**⁵⁹⁵ ve parmaklarında da **Seḥbān**⁵⁹⁶ gizlidir".

İkinci beyitin birinci mısraısının, birinci beyitin birinci mısraısıyla ve (ikinci beyitin) ikinci mısraısının birinci (beyitin) ikinci mısraısı ile munasebeti vardır. Diğer:

592. "O, her şeye hakkıyla kadirdir" (Kur'an, XXII/6).

593. "Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin, dedi" (Kur'an, V/116).

594. "Şüphesiz sen çok bağışlayan, çok esirgeyensin" (Kur'an, X/107, XII/98, XV/49).

595. **Ĥātem** (**Ĥātem eṭ-Ṭāī**, **Ĥātem** b. "Abdullah b. Sa'īd Ṭāī", ö. 605): Cömertliği ile meşhur, Cahiliye dönemi Arap şairlerindedir (Mu'in, V, 449; el-Cāmi', I, 223).

596. **Seḥbān** (**Seḥbān** ibn Zafer b. Ayās Väi'li, ö. 54/674): Meşhur Arap hatibi olup Mu'äviye'den iltifat görmüştür (Mu'in, V, 735).

"Dünya, sana verince, sen de onu bütün insanlara cömertce dağıt.
(Çünkü) o (dünyanın verdiği şey), geçicidir.

Dünya sana kapılarını açmışsa cömertlik onu bitiremez. Eğer bir de
gitmeye başlarsa, cimrilik onu tutamaz".

Farsça şiiirden:

"Eğer ağlamaktan dolayı mum gibi gözyaşım, deniz gibi gözü baştan
aşarsa (gözler yaşa boğulursa) bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Hattan çıkarsa senin gözünden güvende olmam. Zira fitne yine
yerindedir". (T57a)

MÜŞĀKELE :

Bir şeyi zikredilmiş bir lafzın haricinde (farklı bir şekilde) o lafız (tekrar)
kullanırken açıkca veya zımmen zikr etmektir. Birinci örnek Kur'ân'dan şöyle:
"Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin nefsinde olanı bilmem"⁵⁹⁷.
Yani senin zatında. Nefis kelimesinde zat manası bulunduğu için müşākale
sebebiyle nefis başlangıçta zikredildi. İkinci örnek de Kur'ân'dan : "Allah'ın
(verdiği) rengiyle boyandık. Allah'dan daha güzel rengi kim verebilir?"⁵⁹⁸.
Yani Allah'ın dinine tâbî oldular. (K55b) (Cümlenin) amilin hazfî üzerine
kurulmasının sebebi, "din" kelimesinin takdirenden sözde "boya" yerine
kullanılmasındandır. (Onun için) صبغه (=boya) kelimesiyle zikredildi. Zira
Hristiyanların -Allah müstehaklarını versin ve onları zillete düşürsün- sarı
renkte bir suları vardı ve bir kimseyi yıkadıklarında, "Şimdi o, Hristiyan oldu,
Hristiyanlık diniyle boyandı ve öyle göründü", derlerdi. Örnek, Arapça
şiiirden:

"Dediler ki, ne (yemek) istiyorsan söyle; sana onu güzelce pişirelim.

---

597. Kur'ân, V/116
598. Kur'ân,II/138

Dedim ki, "bana bir aba ile bir gömlek pişirin"⁵⁹⁹.

Yani "dikin". اطبخوا (=dikin) sözde خيطوا (= pişirin)'in yerini aldığından, اطبخوا kelimesi zikr edilmiştir. Farsça şiirden:

"Dedi ki: "Söyle sana ne dikeyim? Dedim ki: "Bana dudaktan gül ve şeker dik (ver)"⁶⁰⁰.

(Bu beyitte), بسا (= yap), sözde بدون (=dik) şeklinde yer aldı. Bu yüzden onun lafzıyla zikr edildi.

°AKS⁶⁰¹:

Bir sözde sonra gelen kısmı öne, önce gelen kısmı sonraya almaktır. Örneği Kur'ân-ı Kerim'den şöyledir: "Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın"⁶⁰². Arapça nesirden: "Sultanların sözü, sözlerin sultanıdır". Farsça şiirden:

"Daha önce nice başlar (ileri gelenler) vardı. Her biri başlarını göğe yükseltmişler.

O yüce başlardan toprağın bağrında başların (kabirlerin) yüceliğinden başka bir şey kalmadı".

Bu sanatın bir diğer çeşidi şöyle ki, onu ters döndürülmüş kelimelerle okurlar, (K56a) mana ve vezin aynı olur ve kafiye değişebilir. Örneği:

"Bir gün bir kapıdan geçtim, orada aydan bir yüz gördüm

Onun üzüntüsü ile kemeri sağlam bağladım. O üzüntüden başıma bir tehlike geldi.

Sinesinde taze yasemen gördüm. Yanağından tatlı şeker topladım".

599. Mehmed Zihni, s. 422-423; Edebi sanatlar, s. 53; Hızâne, II, 253; el-İzâh, s. 327

600. Edebi sanatlar, s.53

601. Aks (Akis) sanatı, "tard ü 'aks" ve "aks ü tebdil" adıyla da bilinir (Bilgegil, s. 331; Dilçin, s. 485).

602. Kur'ân, III/27

(T58a)

RÛCÛ^c:

Önceki sözden tersine dönmektir. Örneği Arapça şiirden:

"Geçmişin değiştiremediği yerlerde dur. Evet! O yerleri ancak canlar ve yağmurlar değiştirdi"⁶⁰³.

Farsça şiirden:

"Felekten hoşnudum, fakat onun tasarruflarından sürekli azap ve ayıplanma içindeyim"⁶⁰⁴.

Önceki sözden dönmek şaşkınlık meydana getirecek bir nükte içindir.

TEFVİF:

Tefevvüf, sözlükte içinde uzunlamasına beyaz çizgiler bulunan bir şeyi zikr etmektir. Sanat olarak ise mana bakımından bir birine uyan, eşit veya yakın olan kelimeleri bir sözde veya beyitte zikr etmektir. Örneği bulutun vasfı hakkında Arapça şiirden:

"(Bulut), elbisenin kenarları ham altına benzeyen şimşek desenleri ile güzelce işlenmiş ipekten bir elbise giydi"⁶⁰⁵.

O elbise, desensiz, el değmeden nakışlanmış, gözsüz gözyaşı ve ağızsız gülüş gibidir"⁶⁰⁶.

(K56b) Atın vasfı hakkında Farsça şiirden:

"Gitme vaktinde kuş gibi, dönme vaktinde rüzgâr gibi, koşma

---

603. Mehmed Zihni, s. 427; Hızâne, II, 282; el-İzâh, 330, 331

604. Edebi sanatlar, s. 56

605. Bu ve bundan sonraki beyit "tefvif'e örnek olup ayrıca bu beyit murâcât-i nazîr'e ve bundan sonraki beyit de "tibak"a dahildir (Mehmed Zihni, s. 416-418).

606. Mehmed Zihni, s.416-418; el-İzâh, s.326; Kıra'z-żayf, s.287;Dört cümleyi içeren ikinci beyitin فوشى بلا رقم و دمع بلا عین. و ضحك بلا ثغر و cümleleri mutesâviyetu'l-meķâdir ve و نفس بلا يد و cümlesi muteķâribu'l miķdâr olup burada يد lafzının bir harfi noksandır, yani vezni فع 'dır (Mehmed Zihni, s. 416-418).

vaktinde ok gibi, gelme vaktinde top gibidir.

Bulut gidişli, rüzgâr dönüşlü, gök gürültüsü sesli, şimşek çaktıran,
dağ ezen, taş kıran, tepeler aşan, yol kat edendir".

MÜVEŞŞAH⁶⁰⁷:

Vişâh, lügatta, cevherlerle süslenmiş olarak dili bağlamaktır. Sanat (T58b) olarak şu şekildedir: Beyitlerin veya mısraların baş veya ortalarında bazı harf veya kelimeler getirilir. O kelimeler aynen veya noktalarında değişiklik yapıp alınınca ondan bir isim veya bir maksat çıkar. Türleri çoktur. Örnek olmak üzere bir kaç misalle yetinilmiştir.

Şiir:

"Dostum! Emanet ve haya devri geçti.

Kader, kanımı heder etti; onun için kaderi kınıyorum.

Dostum! Ahde vefa göster ve vefakârlığı emret⁶⁰⁸.

Bu şiirin kırmızıyla yazılmış kelimelerinden ⁶⁰⁹ مردمى كن مردمى به mısrası ortaya çıkar.

Diğer:

"Sevgili üzüntü yarasıyla gönlümü incitti. Aklım başımdan gitti ve gönlümden ferahlık kalktı.

Ey elindeki kadeh nur üstüne nur olan! Beni bu dert ve üzüntü içinde yaralı bırakma".

Kırmızıyla yazılmış harflerden محمد ve احمد, ortaya çıkar.

Diğer: (K57a)

607. Bu sanata "tevşih" de denir (Edebî sanatlar, s. 71).

608. Reşiduddîn-i Vâtvât, s.680; Edebî sanatlar, s.71

609. İnsanlık yap, insanlık iyidir.

"Ben ve bizi kendinden uzaklaştır ki, can için ilim ve akla bundan başkası tabi olmaz.

Ey insan! bunda çalış. Zira bizim sabrımız hiç bir zaman yaratıcı Allah'dan dönmez".

(T59a) Bu iki beyitten **وما يَعْلَمُ الْإِنْسَانُ مَا اللَّهُ صَانِعٌ** ⁶¹⁰ (cümlesi) ortaya çıkar. Bu Fakir'in kendisinden üç kıt'a, dokuz rubā'î ve iki beyit ortaya çıkan Türkçe bir kasidesi vardır ve burada örnek olması amacıyla zikredildi ve o şudur:

"İyki, āfāk senuñ ḥamduñ iderler yekser,
Veyki, kuldur saña ber beste kemer Rüm u Ḥazar,
Cumle eşrāf-i zamān senden alūr 'izzet u cāh,
Kamu eşrāf-i zemīn qadr u 'alā senden umar"⁶¹¹.

Bu iki beyitin kırmızılarında (kırmızı ile yazılanlarından) şu beyit meydana gelir:

"Ahmedī kuldur saña beste kemer,
'İzzet u cāh u 'alā senden umar"⁶¹².

Eğer dörtlü her mısraın başı tekrar okunmazsa rubā'î ortaya çıkar.

Rubā'î:

"Āfāk senuñ ḥamdūñ iderler yekser,
Kuldur saña ber-beste kemer Rüm u Ḥazar,
Eşrāf-i zamān senden alūr 'izzet u cāh,

---

610. Allah'ın ne hükmedeceğini insan bilmez.

611. Ey ufukların baştan başa övgüde bulunduğu kişi.
Ey Rum ve Hazar'ın kemer bağlayıp kul olduğu kişi.
Zamanın tüm şerefliileri senden izzet ve makam alır.
Dünyanın her tarafı senden güç ve yükseklik umar.

612. Ahmedî, hazır olmuş vaziyette senin kulundur.
Senden izzet, makam ve mertebe bekler.

Etrâf-i zemîn kıadr u ‘alâ senden umar”⁶¹³.

MUŞAĦĦAF:

Bu sanat şöyledir: Bir sözde bazı kelimeler getirilir ki, (K57b) onların nokta veya harekelerinde (T59b) değişiklik yapılıncı övgü ve tekdir, yergi ve kınamaya dönüşür. İki çeşittir. **Birincisi**, kelimelerin harflerinin bir birinden ayrışma yerlerini değiştirerek meydana gelen karışık ibaredir ve o, anlaşılması sebebiyle belagatçilerin nezdinde makbul değildir. Örneği:

"Eğer beni tutuklama zilletiyle cezalandırırsan, bilesin ki, (günün birinde) her kılıcın, sahibini yalnız bırakması var".

Bu beyitten **أَنْتَ خَسِيسٌ نَذَلٌ** ⁶¹⁴ ortaya çıkar. سفیه akılsız, sefih ve نذالhor ve zelil(dir). **İkinci çeşit**, düzenli (muşahhâf)'tır. Bunda kelimelerin kesinti yerleri belirli olur ve söyleyenin maksadının anlaşılmasının tefekküre ihtiyacı yoktur. Örneği Arapça nesirden: "Sen çok sevgili bir dostsun"⁶¹⁵. Farsça nesirden: "Talihle yaşamak istiyorum". Arapça şiirden:

"Ey Kur‘ân ehli, sen sabreden, sevilen, zengin ve seçkinsin"⁶¹⁶.

Farsça şiirden:

"Senin için aydınlık vardır, bundan dolayı daima varlıklar arasında iyilikle tanınırsın.

Ahlâkca da, şekilce de yükseksin. Ondandır dolayı bütün kadın ve erkeklerin sevgisindesin. (T60a)

Sen yeganesin, güvenilirsin, Allah'ın bir lütfusun; bundandır dolayı

---

613. Ufuklar baştan başa sana övgüde bulunurlar.

Rûm ve Ħazar kemer bağlayıp sana kuldur.

Zamanın şerefliileri senden izzet ve makam alır.

Dünyanın cevresi senden güç ve yükseklik umar.

614. "Sen akılsız ve zelilsin".

615. Reşiduddîn-i Vâtvât, s.688

616. Reşiduddîn-i Vâtvât, s.688

bunun izleri senin iki yüzünde de belirgindir.

Gönülce akıllısın, sabırlısın, kıvançlısın; takva bakımından oruç ve namazla sağlamlaşmışsın". (K58a)

Son mısradaki tevriye sanatı da getirilmiştir. Zira lügatta صوم (oruç)'a kilise ve صلوات (namaz)'a havra da derler. Şiir:

"Namaz ve oruç'u bırak. Zira namaz ve oruçta bozulma var".

MU^cAMMĀ:

Bu sanat, bir kimsenin, bir şeyin adını gizleyerek söylemesidir. Örneği Arapça şiirden:

"العقرب (el-^caḳreb)'i al, sonra bütün harflerini ters çevir. İşte bu, yakınlığı kalbe götüren isimdir"⁶¹⁷.

Farsça şiirden:

"Benim sevgilimin adı, lütfunun çokluğundan dolayı gül arasında damlayan sudur"⁶¹⁸.

Diğer:

"Eğer o hurî'nin dudağı senbuse'ye meyl ederse, ben o aradan çabucak buse kaparım"⁶¹⁹.

Diğer:

"O sevgilinin adı beş harflidir ki, ömrüm onun üzüntüsü ile geçmiştir.

---

617. Reşîduddîn-i Vâḩvât, s.690

618. Su, Arapça'da ما olup كل kelimesinin arasında yazıldığında كمال ismi ortaya çıkmaktadır.

619. Bu beyitte حور kelimesinin kenar harfi olan ح ile سننبوسه kelimesinin سن harfleri bir araya gelirse حسن ismi ortaya çıkar.

(Öyle) garip bir beştir ki, onun başından birini atarsan sekiz kalır"⁶²⁰.

Diğer:

"O tatlı ağzın kenarında ben görürsen, sakın düşünme ki, (bu) sevgilimizin adıdır"⁶²¹. (T60b)

LÜGAZ:

Bu sanat, bir şeyi soru yoluyla gizleyerek vafı etmektir. Örneği Arapça Şiirden:

"Nikah konusunda bir müsaade yokken gizli veya açık olarak iki kız kardeşi birden nikahlayan nedir?

Ne zaman biriyle beraber olursa hemen öteki ile de birleşir. Kocanın bu noktada adaletsiziliğini göremezsın.

Zevceleri yaşlandıķça iyilikte bulunmak ve teahhüdünü yerine getirmek için onlarla daha sık birleşir. Oysa ki kocalar arasında böylesi azdır"⁶²². (K58b)

Farsça Şiirden:

"O narın, inleyen güzel nedir ki, bir devlete düzen ve tertip verir.

Gece gündüz işlerin karaltısında, nice geceyi sabah gibi gündüze çevirir.

Gece kākülünü gündüzün yüzüne atar. Karanlık gecede aydınlık günü gösterir"⁶²³.

Diğer:

620. Bu beyitte kast edilen sekiz sayısı, dört harfli Arapça ثمان kelimesi olup, bu kelimenin başına ع harfini ilave ettiğimizdebeş harfli عثمان ismi ortaya çıkar.

621. Bu beyitte دهان = ağız kelimesinin kenarı olan د harfinin yanına, ben anlamına gelen خال kelimesi getirildiğinde خالد ismi ortaya çıkar.

622. Reşiduddîn-i Vaşvâş, s.691; Hariri, s. 308; Burada sorulan lügazın cevabı "sürme mili"dir (Hariri, s. 308).

623. Burada kast edilen şey "kalem"dir (K ve T nüshalarının aynı varaklardaki haşiyesi).

"Aylarca ve yıllarca koşan o parlak cisim nedir? Kahraman, cesur, savaşta muradına ermiş.

Onun ışığı her sabah gökyüzü alanını süpürür. Onun güzelliği âlemin nur pınarlarını çatlatıp (akıtır).

Onun hükümranlığı öğle sınırından dolayı zeval bulur. Onun devleti akşam sürüsünden dolayı inkılâba uğrar.

Akşam midesi, her akşam onun somunundan yemek yer. Her gece tan vakti, gökyüzü onun kılıcı ile boyanır. (T61a)

Onun makamı, bazen Yusuf gibi kovadır. Bazen de onun yeri, Yunus gibi balığın karnındadır

Onun vücudu kalkan gibidir, fakat o kalkan, kılıç vurur. Onun görüntüsü pınar gibidir ve alevlenen bir pınardır.

Düşünce bakımından onun şekli, (bir) güzel mum ve leğen (gibidir).

Hayal bakımından onun görüntüsü, sâki, kadeh ve şarap (gibidir).

Ay ve yıl boyunca yola oturan dağ, cömertlik feyzinden altın paralar kazanmak için eteğini yaymış⁶²⁴.

Soru lafzının atıldığı da olur. Örneği Arapça şiiirden:

"Suyun (yetiştirdiği) bitkileri yok eden nice rüzgârlar ve çorak yerler, etrafı çimenlerle çevrili nice güzel cariyeler vardır. (K59a)

Kesildiğinde haykırır ve sonra yaşar ve ölümün sıkıntılarını asla bilmezler.

Gözü olmadığı halde onların gözyaşları şimşek gibi parlar ve onlar س (sin harfi) gibi dişlerini göstermeksizin gülüşürler.

Sanki onlar yılan derisine saplanmış ice ok gibidirler ve bağıştırlar.

Onun etekleri, atın kuyruğuna ve (altında) bineği olan sultanların

---

624. Burada kast edilen şey "güneş"tir (K ve T nüshalarının aynı varaklardaki haşiyesi).

kulaklarına benzer".

Farsça şiiirden:

"Yasemin yaygılı, sâde giyimli, hisar görünümlü (tenli), yıldız renkli, mızrak şekilli ve kargı yapılı. (T61b)

Bazen gümüş sahranın ortasına gâliye yağdırır. Bazen katran deryasının ortasında gâliye içer.

Gözü anadan doğma ağma olduğu halde yücelikleri görür. Vucudu zayıf olduğu halde manalarla şıman (dolu).

Tepesi siyah, hüner günü beyaz, onunla beraber yanağı sarı, cömertlik yüzü onunla kırmızı.

Onun sesi manayı lafza, arşın sahibinin gücü gibi ruhu şekillere ulaştırır.

Her ne kadar kevserden katran çıkmazsa da, kevserden su yerine katran çıkarır"⁶²⁵.

Arapça lügazın bir çeşidi daha vardır ki, onun örneğini Farsça'da bulamadım. O şöyle olur: Soru yoluyla bir cümle getirilir, onun benzerini müfred kelimelerden ararlar ve cümlenin manası sorunun cevabı olur. Örneği:

"Yemekle yardım edilen açlık"ın (karşılığı) nedir?⁶²⁶ طوامير (ikiye katlanmış

şeyler) dir⁶²⁷. (K59b) "Göze gelmiş arka"nın (karşılığı) nedir?⁶²⁸ مطاعين

(çok yerilmiş) dir⁶²⁹. "İhsan buldu"nun (karşılığı) nedir?⁶³⁰ الفاصلة (İki şeyin

625. Burada kast edilen şey "kalem"dir (K ve T nüshalarının aynı varaklardaki haşiyesi).

626. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 313, 320; Harîrî, s. 265, 532; Ahmed Hamdi, s. 299, 305

627. طوامير kelimesi, طوا (= açlık) ve مير (= yenilecek) olarak tahlil edildiğinde "açlık onu zayıflıktan iki kat ettiğinden yemekle yardım edildi" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 320; Harîrî, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 305.

628. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 314, 320; Harîrî, s. 265, 532; Ahmed Hamdi, s. 299, 306

629. مطاعين kelimesi, مطا (sırt, arka) ve عين (nazar olunmuş, göz değmiş) olarak çözüldüğünde "göz değmesine maruz kalmış sırt" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 320; Harîrî, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 306

630. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 314, 320; Harîrî, s. 265, 532; Ahmed Hamdi, s. 299, 306

arasını açan) dir⁶³¹. "Al bin altını (cümlesi)"nin (karşılığı) nedir?⁶³² هاديه
(hidayet eden riyacı) dir⁶³³. "Süsü terk etti"nin (karşılığı) nedir?⁶³⁴ الغاشية
(süslü elbise)dir⁶³⁵. "Kardeş dar yerden hızlıca kaçtı"nin (karşılığı) nedir?⁶³⁶
الأخطار (ödülleri, rütbeleri)dir⁶³⁷. "Bırak! bırak!" (sözü)'ün (karşılığı) nedir?⁶³⁸
مهمة (susuz çöl, kıraç arazi)dir⁶³⁹. "Gümüşü kabul etmedi"nin (karşılığı)
nedir?⁶⁴⁰ أبارقة (ibrikler) dir⁶⁴¹. رقة kelimesi "Gümüşte onda birin (dörtte biri,
yani kırkta bir miktarı zekat veciptir)"⁶⁴² hadisinde olduğu gibi "gümüş"tür.
(T62a) "Topluluğu çiğne" (cümlesi)nin (karşılığı) nedir?⁶⁴³ طافيه (suyun
üstüne çıkan çer çöp ve ölmüş balık gibi nesnelere) dir⁶⁴⁴. "Topluluk geldi"nin

631. الفاصلة kelimesi، الفا (birini buldu, tesadüf etti) ve صلة (ihşan, hediye) olarak çözüldüğünde "ihşan buldu" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 320; Harîrî, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 306
632. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 314, 320; Harîrî, s. 266, 532; Ahmed Hamdi, s. 299, 306
633. هاديه kelimesi، ها (al, işte) ve ديه (diyet parası) olarak çözüldüğünde "al diyet parasını = bin altını" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 320; Harîrî, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 306
634. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 314, 320; Harîrî, s. 266, 532; Ahmed Hamdi, s.300, 306
635. الغاشية kelimesi، الغا (terk etti) ve شيه (süs alemeti, işareti) olarak çözüldüğünde "süsü terk etti" anlamı meydana gelmektedir; Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 320; Harîrî, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 306
636. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 315, 320; Harîrî, s. 266, 532; Ahmed Hamdi, s.300, 306
637. الأخطار kelimesi، أخ (kardeş) ve طار (kaçtı, dar yerden süratli kaçtı) olarak çözüldüğünde "kardeş dar yerden hızlıca kaçtı" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 320; Harîrî, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 306
638. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 314, 320; Harîrî, s. 266, 532; Ahmed Hamdi, s.300, 306
639. مهمة kelimesi، مهمة olarak çözüldüğünde "bırak! bırak!" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 320; Harîrî, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 306
640. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 315, 320; Harîrî, s. 266, 532; Ahmed Hamdi, s.300, 306
641. أبارقة kelimesi، أبا (engelledi, karşı çıktı, kabul etmedi) ve رقة kelimesi فخره (gümüş) anlamında tahlil edildiğinde "gümüşü kabul etmedi" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 320; Harîrî, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 306
642. Sahîh-i Buhârî ve tercemesi, III, 1379-1381 (Bâbu zekâtî'l-ganem, hadis nr. 57).
643. Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 315, 320; Harîrî, s. 266, 532; Ahmed Hamdi, s.301, 307
644. طافيه kelimesi، طاف'dan (çiğne, bas) و فيه (cemaat, topluluk) olarak tahlil edildiğinde "topluluğa bas" anlamı ortaya çıkmaktadır;Maḳāmātu'l-Ḥarîrî, s. 320; Harîrî, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 307

(karşılığı) nedir? جائفه (kalın ve çirkin şey) dir⁶⁴⁵. "Dayı sus!" (cümlesi)un (karşılığı) nedir? خالصه (saf, katıksız) dir⁶⁴⁷. Münādāda muzaaf olan ی (ya)'nın hazfi caizdir. "Yaban eşeği süslendi" (cümlesi)'nin (karşılığı) nedir?⁶⁴⁸ فرازين (satrançta vezir taşları) dir⁶⁴⁹. Yaban eşeğine فَرَا derler. "İhsanda bulun da kahret" (cümlesi)in (karşılığı) nedir?⁶⁵⁰ منتقم (intikam alıcı) dir⁶⁵¹. 'den emir kipi, يمون (ve muzarisi) (bağışta bulunmak) مان (kelimesi), من ("bağışta bulundu" anlamındaki) 'أنفق (muzarisi) 'ينفق ve ("kahretti" anlamındaki) 'تقم (muzarisi) 'وقم (kelimesi) "Şarabın kokusunu kokla" (cümlesi)'nin (karşılığı) nedir?⁶⁵² رحراح (bol, geniş) dir⁶⁵³. "Helāk olanları ört" (cümlesi)ün (karşılığı) nedir?⁶⁵⁴ صنبور (tek hurma ağacı) dur⁶⁵⁵.

645. جائفه kelimesi, جاء (geldi) ve فئه (topluluk) olarak tahlil edildiğinde "topluluk geldi" anlamı ortaya çıkmaktadır.

646. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 315, 320; Harīrī, s. 267, 532; Ahmed Hamdi, s.301, 307

647. خالصه kelimesi, خال (sandı, zannetti) ve اسكت (sus) anlamıyla tahlil edilirse "dayı sus" manası ortaya çıkar. Zira burada خال kelimesi munadaya muzaaf olarak başında harf-i nida ve sonunda ya-yi mütekellim hazf olduğundan خال kelimesi kalmıştır. Çünkü bir kimse kendi nefesine muzaaf olarak nida ederse munādānın sonundaki ya-yi mütekellimin hazf, sakin ve harekeli olması caizdir; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 320; Harīrī, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 307

648. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 316, 320; Harīrī, s. 267, 532; Ahmed Hamdi, s.302, 307

649. فرازين kelimesi, فرا (yaban eşeği) ve زان 'den زين (süslendi) olarak çözüldüğünde "yaban eşeği süslendi" anlamı meydana gelmektedir; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s.320; Harīrī, s. 533; Ahmed Hamdi, s. 307

650. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 316, 321; Harīrī, s. 267, 532; Ahmed Hamdi, s.302, 307

651. منتقم kelimesi, 'من (bağışta bulun, infak et) ve 'تقم (kahret) olarak tahlil edildiğinde "bağışta bulun da kahret" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 321; Harīrī, s. 532; Ahmed Hamdi, s. 307

652. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 316, 321; Harīrī, s. 268, 533; Ahmed Hamdi, s.302, 307

653. رحراح kelimesi, 'راح (kokuyu kokla) ve 'راح (şarap) olarak çözüldüğünde "şarabın kokusunu kokla" anlamı meydana gelmektedir; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 321; Harīrī, s. 533; Ahmed Hamdi, s. 307

654. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 317, 321; Harīrī, s. 268, 533; Ahmed Hamdi, s.302, 308

655. صنبور kelimesi, 'صن (koru, muhafaza et) ve 'بور (helâki) olarak tahlil edildiğinde "helāk olanları ört" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 321; Harīrī, s. 533; Ahmed Hamdi, s. 308

الصنوبر (kelimesi), tek başına olan, kökünden silkelenip meyveleri dökülen ve toplanılan hurma ağacıdır. "Gece bir müddet yürüdü" (cümlesi)nün (karşılığı) nedir?⁶⁵⁶ سراحين (kurtlar) dır⁶⁵⁷. "Korkağı sev" in (karşılığı) nedir?⁶⁵⁸ مقلع (sapan) dır⁶⁵⁹. المقلع (kelimesi), kendisiyle taş atılan şey (sapan)dir. "Sevmek" anlamındaki مقة 'den türeyen ومق (ve muzarisi) يممق 'den موق (kelimesi) emir kipidir. لاع 'a "korkak" derler. "(Kulpsuz görünen) ibriği ver" (cümlesi)'in (karşılığı) nedir?⁶⁶⁰ اسكوب (daima dökülüyor) dur⁶⁶¹. Ey yiğit! اس (ver) kelimesi, أس (muzarisi) و اس ve اس (dan emir kipidir. "Kulpsuz ibrik" derler. "Öküz benimdir" (cümlesi)'in (karşılığı) nedir?⁶⁶² اللالى (inciler) dir⁶⁶³. لاي (kelimesi), قنا vezniyle "yaban öküzü" dür. "Dudak sesi" (terkibi)nin (karşılığı) nedir?⁶⁶⁴ مكاشفه (ortaya koyma; düşmanlık etme) dir⁶⁶⁵.

656. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 317, 321; Harīrī, s. 268, 533; Ahmed Hamdi, s.303, 308

657. سراحين kelimesi, سرا (geceleyin yürüdü, gitti) ve حين (bir müddet) olarak tahlil edildiğinde "geceleyin bir müddet yürüdü" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 321; Harīrī, s. 533; Ahmed Hamdi, s. 308

658. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 317, 321; Harīrī, s. 268, 533; Ahmed Hamdi, s.303, 308

659. مقلع kelimesi, موق'den موق (sev, aşık ol) ve لاع (korkak) olarak tahlil edildiğinde "korkağı sev" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 321; Harīrī, s. 533; Ahmed Hamdi, s. 308

660. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 317, 321; Harīrī, s. 268, 533; Ahmed Hamdi, s.303, 308

661. اسكوب kelimesi, اس'den اس (ver, bağışla) ve كوب (kulpsuz bardak, testi) olarak tahlil edildiğinde "kulpsuz ibriği ver" anlamı meydana gelmektedir; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 321; Harīrī, s. 533; Ahmed Hamdi, s. 308

662. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 318, 321; Harīrī, s. 268, 533; Ahmed Hamdi, s.303, 308

663. لؤلؤ (inci)'nün çoğulu olan اللالى kelimesi اللاء (yaban öküzü) ve لى (benim) olarak çözümlendiğinde "öküz benimdir" anlamı meydana gelmektedir; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 321; Harīrī, s. 533; Ahmed Hamdi, s. 308

664. Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 318, 321; Harīrī, s. 269, 533; Ahmed Hamdi, s.304, 308

665. مكاشفه kelimesi, ما (ses; ısıklık sesi) ve شف (dudak) olarak çözümlendiğinde "dudak sesi" anlamı ortaya çıkmaktadır; Maḳāmātu'l-Ḥarīrī, s. 321; Harīrī, s. 533; Ahmed Hamdi, s. 308

MURABBA^c:

Her yönden okunabilen dört mısra söylemektir. (K60a) Örneği

Arapça'dan:

"Benim kalbimin mecnun gibi, ceylan gibi bir sahibi vardır.

O, mecnun uzun boylu olup taze dal (fidan) gibidir. (T62b)

Öyle bir ceylan ki, üzerinde en güzel meyveleri olan bir dal gibidir.

Gönlüme hakim olan o genç, herkesi hayrete düşürecek kadar güzel bir sevgili⁶⁶⁶.

Farsça'dan:

"O güzelin ayrılığında ben daima hastayım.

O sevgili ki, onun aşkından dolayı dertliyim ve uykusuzum.

Ben daima dertliyim, yârsız, arkadaşsızım.

Hastayım, uykusuzum, yârsızım, gam çekerim"⁶⁶⁷.

MÜSEMMAṬ:

Farsça'da meşhur olan musammaṭ şudur: Aynı kafiye ve revide üç dört veya daha fazla mısra getirilir, ondan sonra diğerlerinin vezin ve kafiyesinde bir mısra daha getirilir ki, bu mısra başka bir şiiirden tazmin yoluyla nakledilir.

Örneği:

"Ey hevesi başımızda olan, gönlümüz senin zülfünde sevda esiridir.

Neşe ve saf şarap zamanında gül kokusu ve kuş sesi yükselir.

Sevinç zamanı ve sahraya (çıkma) günüdür.

Rüzgâr, bahçeden kargayı kovunca gül, tahtın yanına lâl oturttu.

Bülbül, sevinçten şarkı okudu; hava hizmetcisi (rüzgâr), yaprakları dağıttı.

666. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.681

667. Reşiduddîn-i Vaṭvâṭ, s.681

Saba ressamıları çemenleri süsledi. (K60b)

Senin gibi hiç gönül çekici biri yoktur. Senin yanağından daha güzel bir gül bahçesi yoktur. (T63a)

Sana feda olmayan can, can değildir. Bizde bağ-bahçeye meyil yoktur.

Sen neredeyse sevinç ve eğlence oradadır".

MÜLEMMMA^{c668}:

İçinde Arapça'dan ve Farsça'dan (karışık halde) beyit veya mısra bulunan şiidir. Örneği:

"Bu güzelliği veren ve kemâl nurlarıyla seni süsleyen ne kutlu kişidir!

Kimse senin hayali bile benzerinden daha nazik olan yüzünün mahiyetini bilemedi.

Sana güzellik elbisesini giydiren ve yanağına miskten bir ben koyan ne güzel yapmış!

Yoksa rüzgâr senin zülfünden bir düğüm çözdüğü için mi kuzey rüzgârı amber nefesli oldu.

TAZMİN:

Bu sanat, şair'in (başka) bir şiiden bir mısra veya bir beyti yahut iki beyti kendi şiirine katmasıdır. Eğer, kattığı o şiir meşhur değilse, hırsızlıkla itham olunmamak için ona (şiirin sahibine) işaret etmesi gerekir. Örneği Arapça şiidenden:

"Onu öldüren gözünden ırmak gibi yaşlar akıtıyor ve akan yaşlardan dolayı gözü kıpkırmızı oluyor.

668. Bu sanata "telmî" de denir (Edebi sanatlar, s. 67; Soysal, s. 72).

Tanaşıklığımızın üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen, o bizden korkarak ve ihmalkâr olarak Bağdat bana uzaktan göründü.

(T63b/K61a)

"Mekke'de Hâcun ve Şafâ tepeleri arasında gece sohbetine katılmayan bir kimse yok gibiydi"⁶⁶⁹

Ona dedim ki, sanki o iki perde arasında çırpınırcasına konuşan kalb, bendendir.

Evet, biz hepimiz onun ehliyiz. Fakat günlerin geçmesi ve tehlikeli bölgeler bizi perişan etti"⁶⁷⁰.

Farsça şiirden:

Zahîr senin sarayını görmediği için diyor ki, sevinç sarayına mahrem olduğum sabah;

Senin elinde tövbe etmem yaraşır. (Zira) hurî'nin ağzından "Allah'a tövbe edin"⁶⁷¹ ayetini işittim".

Eğer tazmîn'le birlikte tevriye veya onun dışında başka bir sanat olursa, daha güzel, daha hoş ve daha çekici olur. Örneği Arapça şiirden:

"Vehim, bana onun dudağının esmerliğini ve dişlerini gösterdiği zaman, ben de 'Uzayb'⁶⁷² ve Bâriq'⁶⁷³ denilen yerler arasındakini hatırladım.

Yine vehim, onun boyundan ve benim gözyaşlarımdan, bana mızraklarımızın çekilmesini ve yarış atlarının koşmasını hatırlattı"⁶⁷⁴.

Eğer Kur'ân-ı Kerîm veya Peygamberin hadisinden nakledilirse, onu

669. Mehmed Zihni, s.16-18; el-Ağâni, XV, 10,16,19,20,21,23; Neşu't-Tayyib, I, 37 ve II, 386

670. Reşiduddîn-i Vatvât, s.692

671. Kur'ân, XXIV/31;-, LXVI/8

672. 'Uzayb: Kûfe'nin batısında bir yer ismidir (Mehmed Zihni, s. 632).

673. Bariq: Kûfe'nin batısında 'Uzayb'a yakın bir yerdir (Mehmed Zihni, s. 632).

674. Mehmed Zihni, s. 631-633; İzâh, s. 385; Hızâne, II, 329; Telhis, s.216; Bolelli, Kur'ân Edebiyatı, s. 317-318

iktibas diye adlandırılır, her ne kadar edebiyat yolundan uzaklığı varsa da. Örneği mü'minlerin emiri Ali -Allah onun makamını yüksek yapsın-'nin sözünden şöyle:

"Nice basiretli, âlim, edip, akli çok insan vardır; fakat malı az, hatta hiç yoktur. (T64a)

Nice cahil vardır ki, malı çoktur (zengindir). "Bu, aziz ve âlim olan Allah'ın takdiridir"⁶⁷⁵. (K61b)

Diğer:

"Kavuştuktan sonra ayrılığa düştüm ve üzüntü ateşi içinde yandım. Sevgiliyle aynı yatakta geceleyenin nasibi ne büyüktür ve bu, "Allah'ın dilediğine bahsettiği bir fazilettir"⁶⁷⁶.

Farsça şiiirden:

"Eğer bir işte çaresiz kalmak istemiyorsan, sana bir öğüt vereyim de öğütümü dinle.

"Sakın Allah ile beraber başka tanrıya kulluk edip yalvarma, sonra (azap edilenlerden olursun"⁶⁷⁷ ayeti uyarınca) Allah'ın kapısından başkasından bir istekte bulunma".

İĞRAK Fİ'Ş-ŞİFFA⁶⁷⁸:

Bu sanat, bir şeyin vasfında nihayet derecede mübalâğa etmektir. Makbul olanı, aklen ve adeten kabul edilecek olan veya onun sıhhat ve imkanı için يكاد (=ola yazdı) gibi mukarebe fiilinden bir lafız getirilmiş olanıdır. Örneği Hz. Ali - mukaddes dereceler içinde Allah onun derecesini yükseltsin-

---

675. Kur'an, XXXVI/38

676. Kur'an, V/54

677. Kur'an, XXVI/213, XXVIII/88

678. Bu sanat, "mubâlağa" sanatının türlerindendir (Edebî sanatlar, s. 46- 47; Soysal, s. 70-71).

'nin sözünden şöyle: "Allah'a yemin olsun ki, ben o elbiseyi kızımı süslemek için değil, elbiseyi (kızımın güzelliği karşısında) rüsvay etmek için giydirdim"

⁶⁷⁹. Arapça şiirden:

"Komşumuz, aramızda olduğu sürece ona ikram ediyoruz. O, nereye giderse ikramlarımıza devam ediyoruz"⁶⁸⁰.

Diğer:

"O seçkin atların turnak uçları kendilerini üzerine o kadar kesif toz bağlamıştır ki, onlar o tozun üzerinde koşmak isteseler koşmaları mümkündür".

[Diğer] (T64b)

"Gecenin karanlıklarında yıldızların yerlerine çivilendiğini hayal ediyorum. Göz kapaklarım da kirpiklerimle sımsıkı bağlanmıştı"⁶⁸¹.

Diğer:

"Yanımdan, annesinin omuzunda olan bir yaşındaki çocuk bile geçse, ondan etkilenir (ondan kaçır)"⁶⁸². (K62a)

Farsça şiirden:

"Onun gümüş gibi göğsü gömleğin eziyetinden; latif dudağı nefes alıp vermekten dolayı yaralanmış".

Diğer:

"Ey yüzü letâfetinden dolayı ruh aynası olan! İsterim ki, hayalinin adımlarını sabah içkisinde gözüme çekeyim.

Korkarım ki, kirpiğimin dikeninden ayağımın hayali yaralanır".

---

679. Bahrü'l maârif'te bu söz Sukeyne bint el-Hasen'e nispet edilmiştir (Sürürî, s.84).

680. Mehmed Zihni, s. 449; Hızâne, II, 8; el-İzâh, s. 340.

681. Mehmed Zihni, s. 451-453; İzâh, s. 341; Hızâne, II, 17; el-Meşel, II, 316

682. Reşiduddîn-i Vatvât, s.693

CEM^c (Toplama)⁶⁸³, TEFRİK (Ayırtama)⁶⁸⁴ ve TAKSİM (İlgileme)

685.

Altı türüdür. Birincisi, Cem^c-i tenhā: İki yada daha fazla şeyi bir sıfatta toplamaktır. O sığata cāmi^ca denir. Zamirle yapılması caizdir. Örneği Arapça Şiirden:

"Karanlığı tarif ederken kendi durumunu, sevgilinin zülfünü ve geceleri biraraya getirdi"⁶⁸⁶.

Farsça Şiirden:

"Ay bazen sevgilimin yüzü gibi, bazen (de) benim gibi beli bükük, ağlamaklı ve zayıftır"⁶⁸⁷.

İkincisi, Tefrik-i tenhā: Çoğul yapılmaksızın iki Şey arasındaki ayrılığı (farklılığı) ortaya koymaktır. Örneği Arapça Şiirden:

"İlkbahar bulutunun cömertliği, övülen emirin bağış günündeki cömertliği gibi olmaz. (T65a)

Çünkü emirin bađıŐı altın kesesidir. Bahar bulutunun cömertliği de su damlasıdır"⁶⁸⁸.

Farsça Şiirden:

"Nisan bulutu, senin elin gibi olamaz. O senin elin gibi nasıl inci yağdırır.

Bahçedeki servi senin boyun gibi olamaz. Serviye nasıl hür diyebilirim".

(K62b) Üçüncüsü: Taksim-i tenhā: İki veya daha fazla Şeyi belirli

683. Cem^c: Birkaç varlığı, bir yargı veya kavram içinde toplama sanattır (Soysal, s.33).

684. Tefrik: Birinin üstünlüğünü vurgulamak amacıyla, ortak özellikleri bulunan iki Şey arasındaki farkı gösterme sanattır (Soysal, s.89).

685. Taksim: Birden çok varlık, nitelikleriyle sayılıp sıralanarak aralarındaki ilginin ortaya konulması sanattır (Soysal, s.83).

686. Reşiduddin-i Vatvāt, s.695; Sürürî, s.84

687. Reşiduddin-i Vatvāt, s.695

688. Reşiduddin-i Vatvāt, s.695; Mehmed Zihni, s.342; Sürürî, s.85; Bolelli, Kur'an edebiyatı, s.358

olarak her birinin ait olduğu sıfattan sonra zikr etmektir. Belirli olarak kaydı (onu) **leff ü neşr**'den ayırmak içindir. Burada şairin aklına (şöyle bir soru) sormak gelebilir ki, **leff ü neşr**, izafe lafzıyla belirli olma kaydına ihtiyaç duymaksızın (ortaya) çıkarılabilir mi? Halbuki, **leff ü neşr**'de izafe zikr edilmez, aksine onda her birine ait olan (şey) izafesiz zikr edilir. Burada dinleyici, izafeti akıl yoluyla tasavvur edip, her birini gerektiği yere tayin eder. Örneği Arapça şiiirden:

"Eşek ve kazık dışında hiç bir şey, kendisi hakkında kararlaştırılan zulme sabrederek oturmaz.

Bu (eşek) eski ip parçasıyla zillet üzerine ve o (kazık) ise başı yarılır da kimse ona acımaz⁶⁸⁹. (T65b)

Diğer:

"Edipler Belh'de ciğerden başka bir şey yemezler;

Çivi, biri gayet uzun, diğeri oldukça kısa olan iki kişinin vafındadır"

⁶⁹⁰.

Farsça şiiirden:

"O put gibi sevgilinin beninden, yanagından ve iki zülfünden birincisi, gül, ikincisi, süsen ve üçüncüsü, amberdir⁶⁹¹.

Dördüncüsü: **Cem²i ma^ca't-tefrîk**: İki şeyin bir manada toplanması ve sonra da aralarındaki farkın zikr edilmesidir. Örneği Arapça şiiirden: (K63a)

"Senin yüzün parlaklıkta, benim ise kalbim hararete ateş gibidir⁶⁹²."

Farsça şiiirden:

"Ben (siyah) gözümle ve sen siyah zülfünle, ben ve sen ikimiz tam

689. Mehmed Zihni, s. 435-436; el-^cAskarî, s.90; el-Mustaşşâ, s. 133

690. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.696; Sürürî, s.85

691. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.696; Sürürî, s.85

692. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.696; Mehmed Zihni, s.436; Sürürî, s.86; Edebi sanatlar, s.5: Bolelli, Kur'an edebiyatı, s.352

bulut gibiyiz"⁶⁹³.

Beşinci: **Cem^ع: ma^ا't-ta^اksım**: Çeşitli şeylerin bir araya getirilip taksim edilmesidir. Örneği Arapça şiirden:

"Nihayet o (Seyfüddeve), içinde Rumlar, haçlılar ve kiliselerin bedbaht bir durumda olduğu Harşana şehrinin surlarına dayandı.

Nikahlandıkları kocaları köleliğe, doğan çocukları ölüme,
biriktirdikleri malları yağmalanmaya ve ettikleri ekin yakılmaya
hazırdır"⁶⁹⁴.

Farsça şiirden:

"İki şeyin hareketlerini daima iki şey verir: İlimlerinkini dereceler,
yıldızlarinkini hükümler"⁶⁹⁵. (T66a)

Altıncısı: **Cem^ع: ma^ا't-tefrik ve't-ta^اksım**⁶⁹⁶: Bu sanat nadirdir. Tarifi geçen kısımlardan anlaşılır. Örneği Kur'an-ı Kerim'de, "O, geldiği gün Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz. Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu"⁶⁹⁷ dan "Orada onların (öyle feci) nefes alıp vermeleri vardır ki"⁶⁹⁸ ye kadardır. Buradaki نفس (kelimesi), "bütün, herkes" anlamındadır; Çünkü nekre kelime olumsuz cümlede umûmîlik ifade eder. Yani anlam şudur: "Hiçkimse, cevap ve şefaath gibi fayda verecek bir şey konuşmaz". (O), bu ayette bütün nefisleri önce اتيان (=gelmek) fiilinde toplamış, ikinci olarak o nefisleri شقى (=azaba uğrayan) ve سعيد (=bahtiyar) olarak aralarına fark koymuş, üçüncüsünde de سعيد 'i cennete, شقى 'i cehenneme bölüştürmüştür.

Örneği Farsça şiirden: (K63b)

693. Sürürî, s.86; Edebi sanatlar, s. 5.

694. Reşiduddîn-i Vaţvâţ, s.697; Mehmed Zihni, s.437-438; Sürürî, s.86; Edebi sanatlar, s. 4; Bolelli, Kur'an edebiyatı, s. 354

695. Sürürî, s.86

696. Cem^ع'i oluşturan varlıklar tefrik edildikten sonra, herbirinin nitelikleri sayılarak taksim edilmesidir (Bilgegil, s. 289; Soysal, s.34).

697. Kur'an, 11/105

698. Kur'an, 11/106

"Sana bağ olan şey, senin köleni de bağlamıştır; gerek açık, gerek gizli.

Senin bağın demirdendir, benimkisi üzüntüden. Senin bağın ayağındadır, kölenin bağı canındadır"⁶⁹⁹.

Her altısına Farsça şiirden örnek:

Cem^c-i tenha:

"Onun dudağına zülûf de benim gibi aşıktır. Şüphesiz benim gibi onun da kararı yoktur".

Tefrîk-i tenhâ:

"Onun saçının kokusu, sabah rüzgârı değildir. (Çünkü) sabah rüzgârı, amber yağdırmaz".

Takşîm-i tenhâ:

"Onun hattı, onun yanağının alt tarafındadır. Bu beriki kaş (gibidir), diğeri ise gül bahçesidir". (T66b)

Cem^c-i tefrîk:

"Geceleyin onun zülûfleri ve ben başaşağı dönmüşüz. Ama o, gül üstünde, ben ise diken üstünde".

Cem^c-i takşîm:

"Onun iki şeyi, benim iki şeyime üzüntü verir: Göze yaş, kalbe pas".

Cem^c-i tefrîk ve't-takşîm:

"Gözüm gibi onun dudağı da zengindir. Bu suda (gözyaşında), o ise sahlara layık incide.

Bununkisi ağlama zamanında bulanık; onunkisi söyleme zamanında parlak".

İki şeye daha takşîm adı verirler. Birincisi, önce bir şeyin hallerinden bahs edip sonra her bir duruma uygun bir sıfat getirmektir. Örneği Arapça

699. Reşîduddîn-i Vaṭvât, s.697

şiiiriden:

"Ben, kargılarla ve uzun müddet ağızlarına bağladıkları yaşmaktan dolayı bıyıkları yeni terlemiş gençlere benzeyen ihtiyarlarla hakkımı arayacağım.

Onlar, düşmanla karşılaştıklarında ağırdırlar (sebat gösterirler), yardıma çağrıldıklarında hafiftirler, (düşmana karşı) hamle yaptıklarında çokturlar, sayıldıklarında da azdırlar"⁷⁰⁰.

(K64a) İkincisi, her bir şeyi, o şeyin kısımlarını, tamamını kapsayacak şekilde vasıflandırmaktır. Örneği Kur'an-ı Kerim'den şöyledir: "Dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut onları, hem erkek hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar"⁷⁰¹.

TEFSİR-İ CELİ:

Tefsir-i celî, bir kelimeyi kapalı olarak söyleyip sonradan (T67a) o kelimeyi aynen getirip izah etmektir. Örneği Arapça şiiiriden:

"Diriltir ve helak eyler, bağış ve kılıcı ile; Fakirleri diriltir, hasetcileri helak eder"⁷⁰².

Farsça şiiiriden:

"Bağlamak, açmak, almak, vermek; Dünya durdukça padişahın yâdigarındır.

Aldığı, vilayettir; verdiği, isteğe (cevap)tır; bağladığı, düşmanın ayağı; açtığı (feth ettiği), kaledir"⁷⁰³.

700. Mehmed Zihni, s. 439-441;Bolelli, Kur'an edebiyatı, s. 362

701. Kur'an, XLII/49,50

702. Reşiduddin-i Vaṭvât, s.698; Sürürî, s.87; Kıra'z-żayf, III, 249

703. Reşiduddin-i Vaṭvât, s.698; Sürürî, s.87

TEFSİR-İ HAFİ:

TefsİR-i hafİ, tefsİR-i celİ gibidir. Ancak açıklanan kelimeler yeniden getirilmeyip değiştirilir. Örneği Farsça Şiirden:

"Senin suretinde bir güzel olmadığı gibi, benim gibi sabr eden, ağlayan ve inleyen genç de (yoktur).

Senin ve benim gibi bir yolcuyu ve benim efendim gibisini dünyada uysallıkta, sabırda ve cömertlikte kim gördü".

MÜTEZELZEL:

Bu sanat Şöyledir: Nazım veya nesirde bir kelime getirilip (K64b) eğer onun harekesi değiştirilirse, "Allah, kafirlere azap edip, onları ateşte yakandır" ⁷⁰⁴ terkininde olduğu gibi, ondan (o kelimedenden) birinci anlamın tersi ortaya çıkar. Eğer ı ve ı (harflerini)'i fetha ile Őöylerlerse, -Allah'a sığınırım- küfür olur. Ve Şu Şiirde: (T67b)

"Allah'ın peygamberi! Düşmanlar, onu yalanladı. Yazıklar olsun, yazıklar olsun! yalancıya"⁷⁰⁵.

Eğer ı 'i fethayla okurlarsa küfür olur. Örneği Farsça Şiirden:

"Söz vardır başı taçlandırır; söz vardır darağacını taçlandırır"⁷⁰⁶.

İSTİDRĀK⁷⁰⁷:

Söz söyleyen, söze öyle bir sözle başlar ki, işiten "yergi" sanar, sonra devam edince "övgü" ortaya çıkar. Örneği:

"Müjde diye bizim için iki müjde vardır: Birisi güzel Dā'ın parlak

---

704. Reşiduddīn-i Vāṭvāt, s.699

705. Reşiduddīn-i Vāṭvāt, s.699

706. Reşiduddīn-i Vāṭvāt, s.699

707. İcām sanatının bir türüdür (Soysal, s. 61).

yüzü ve diğeri mehrican güntüdür"⁷⁰⁸.

Farsça şiiirden:

"Ey yabancı ve akraba çocuklarından yüzden fazlasının, sarayının kapısında hizmet ettiği (kişi)!

Ey bir çocuğa bin, kimsesiz ve yoksula ikibin dinar ve dirhem veren (kişi)!

İBDĀ^c:

Bu sanatı belāgat ustaları şöyle tarif ederler: İbdā^c, sözün anlamlarının güzel ve alışılmadık olması ve delile ihtiyaç duymaması, (K65a) hoş ve fasih sözlerle akıcı, kusurlardan uzak, tekellüfsüz ve açık terkiplerle (söylenmesi)'dir. Gerçekte bu, şiir sanatlarından değildir. Belki, fasih kişilerin bütün sözleri bu niteliklerle vasıflanmış olmalıdır ve bundan dolayı (bu sanat), ortadan kalkmıştır. Bu sözün derecesi odur ki, ondan daha aşağısı hayvanların seslerine dahil olur. Örneği Arapça şiiirden:

"Benim ayrıldığım kişi, çirkin birisi değildir ve hem bu ayrılık başka bir kimseyi amaç edinmiştir. Benim istediğim kişi ise istenenin en hayırlısıdır"⁷⁰⁹.

Diğer:

"Amacının senden istediği ölçüye göre çiçek tomurcuklarının ucuna (en uç noktaya) kadar git.

Sen göç ettiğinde her nereye yönelirsen huzur sana her zaman eşlik edecek"⁷¹⁰.

Diğer:

"Eğer kastedtiğin fiil-i muzari ise başına cezm edatı gelmeden (de)

708. Reşiduddîn-i Vatvât, s.700; Mehmed Zihni, s. 656

709. Mehmed Zihni, s. 652; el-İzâh, s. 391; Kıra'z-żayf, s.268

710. Reşiduddîn-i Vatvât, s.703; Kıra'z-żayf, I, 270

mazi olur"⁷¹¹.

Diğer:

"Benim mazeretlerim her ne kadar beni engellese de Bağdat'ın havasının güzelliği beni celbetti.

Meltemin (bana) yetişen, yetişmeyen (kokusu), bir araya gelmişken ben onlara nasıl sabrederim!".

Farsça şiiinden:

"Rüzgâr senin semtinden bana bir koku ulaştırırsa, bu müjdeye (karşı) canımı ve dünyayı bedava veririm.

Senin cömertlik sofranın çok yemek yemiş kişinin midesi, tokluğundan dolayı kanaat ederek ses çıkarır". (T68b/K65b)

[Diğer]:

Feleğin senin önünde secde edişini kıskandığından dolayı düşmanın boyu, namaz sesi (ezan) gibi iki kat olmuştur".

TA^cACCÛB⁷¹²:

Bu sanat, ilginç bir şeyin (ortaya) konmasıdır. Elbette onda hayrete sebep olacak güzel ve alışılmadık anlamın bulunması gerekir. Örneği Arapça şiiinden:

"Ey dolunay, eksiksiz parlamaktasın. Ey mum, sevinmeden aydınlatmaktasın.

Ama sen dolunayken, benim azalmamın manası nedir? Ve sen mumken, benim yanmamın anlamı nedir?"⁷¹³.

Örneği Farsça şiiinden:

"Deli değilsin; ateşin üzerinde niçin böyle yuvarlanıyorsun? Kelebek

711. Hızâne, I, 201 ve II, 475; Kırâ'z-żayf, s. 228

712. Manevî sanatlardandır (Soysal, s. 21).

713. Reşiduddîn-i Vafvât, s.704

değilsin; niçin mumun etrafında dolanıyorsun?"⁷¹⁴.

Diğer:

"Ben, rüzgârın senin zülfüne erişince o yerde tamamen kalmayıp niçin oradan ayrıldığına hayret etmekteyim".

MÜREDDER⁷¹⁵:

Ridf, ريدف ve بار , شور ve نور , بيد ve شيد gibi kendisinden önce harf-i revî (kafiyenin aslî harfi) bulunan ا (elif), و ve ی (harfleri) dir. Kendisinde ridf bulunan şiire, 'ın tahfifi (şeddesizi) ile **mürdef** denir. **Redif**, şiirde kafiyeden sonra tekrar edilen (kelimeler) dir. Redif'e **hâcib** de denir. Kendisinde redif olan 'ın şeddesiyle müreddef şiir, **mahcüb** diye de adlandırılır. Bu, Arapça şiirde (**T69a**) nadirdir ve bazıları hâcib'in her beyitte veya mısradaki (**K66a**) kafiyeden önce gelen bir lafız olduğunu söylerler. Örneği:

"Ey yeryüzünün padişahı! Gökyüzünde tahtın var. Sen (elinde) sert bir şekilde yay tuttuğun sürece düşman zayıftır.

(Elinde) topuz olduğu halde çabucak saldırırsın. Sen bilgide yaşlı, talihte gençsin"⁷¹⁶.

MÜKERRER:

Mükerrer, bir mısradaki tekrar edilen bir lafız getirilip, ikinci beyitte o lafzın tekrar edildiği şiirdir. Örneği:

"Her gün şaşkın şaşkın sel akıtan bu gözden bulut gibi damla damla

714. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.704

715. Kaynaklarda **mürdef** şekli de vardır (Mu'în, III, 4003). Redifli şiirlere müreddef denir (Tâhir-ül Mevlevî, s. 108; Dilçin, s. 70).

716. Reşiduddîn-i Vaṭvât, s.700; Edebi sanatlar, s. 52-53.

yağmur yağıdırıyorum.

O damla damladan (gözyaşından) yağmur damlası utanmıştır. O şaşkınlıktan, sevgilinin aşkından dolayı gönlüm hayrette kalmıştır"⁷¹⁷

ḤĀTİME:

Şiir hırsızlığı konusundadır. Onun iktibas, tazmin, 'ağd, ḥal, temlih, intihal ve benzerleri ile beraber (iç içe) olduğunu bil. Fasih olsun olmasın, (iyi) şâir olsun olmasın bütün insanlardan iki kişinin (şâir veya yazarın) cömertlik, kahramanlık, güzellik, (ileri) görüşlülük, fesahat gibi umumi bir maksatta, nefiste, akıllarda, zihinlerde onun gerçekleşmesi yönünden ittifak etmeleri (T69b) hırsızlık türünden sayılmaz. Eğer onların ittifakları maksatta bir yöne delalet ederse -bir kimseyi kendisinde bulunan bir vasfı ispat etmek için- bir şeyle vasf etmek gibi; (K66b) Mesela, cömert bir kişinin cömertliğini ispat için ihtiyaç sahiplerinin izdihamı anında, bağış sahibinin güler yüzlülüğünü mecaz yoluyla vasf etmek; yine cimri kişinin cimriliğinin ispatı için (onun) el açıklığına karşılık asık suratlılıkla vasf edilmesi gibi; aynı şekilde, cesur bir kişinin cesaretini ispat için benzetme yapılması, bunların vasf edilmesinde herkesin iştirak etmesi hususu hırsızlıktan sayılmaz. Onların ittifakı, bütün zihinlerin kendisinde iştirak etmediği bir şeyde olursa ve ona ancak kuvvetli çokca düşüncenin dışında kimse erişemezse orada geçmişi, ilâvesi ve birinin diğerinden alınması davası söz konusu olur. Bu iki türlü olur: Birincisi, özel ki, bizatihi alışılmadık ve yabancı bir şeydir ve kimse zihin yormadan onu elde edemez. İkincisi, umumîdir. O bizzat alışılmadık bir şey değildir. Fakat şâir (yazar) onu güzel bir tasarrufla bayağılıktan kurtarıp orijinalliğe (alışılmadık bir şeye) ulaştırır. (T72a) Nitekim teşbihte iki türün bulunduğu gerçektir. Birincisi, **karîb-i mübtezel** (alışılmış yakındır) ki, zihin onda benzetme yönünün meydana gelmesi hususunda benzeyenden kendisine benzetilene

717. Râzî, s.304

inceden inceye düşünmeksizin ilk bakışta intikal eder; Küçük sürahinin testiye miktar ve şekil bakımından benzetilmesi gibi. (K67a) İkincisi, ba⁴id-i gayr-i mübtezel (sıra dışı uzak) benzetmedir ki, onda zihin, benzeyenden kendisine benzetilene intikali benzetme yönünden açık olmaması sebebiyle başka bir dikkatle bakmaya muhtaçtır. "Güneş çolak kimsenin elindeki ayna gibidir", benzetmesinde olduğu gibi. Benzetme yönü onda sadece yuvarlaklık, parlaklık, ışıldamak görünümü değildir, belki (benzetme yönü) her ikisinin de istikrarsız bir şekilde hareket hızından mürekkeptir (bir araya gelmiştir). Bazen olur ki, alışılmış yakın güzel bir kullanımla orjinalliğe erişir. Bunda kabul şartı, intikalin zihinden uzaklaştırılmamasıdır. "Sözün hayırlısı, kulağı tırmalamaz ve zihni yormaz" (denildiği gibi). Örneği:

"Güneş memduhun yüzüyle ancak hayasız bir yüzle karşılaştı"⁷¹⁸.

Yüzü güneşe benzetmek alışılmış bir şeydir. Fakat şair onu **إِلَّا بِوَجْهِهِ** Yüzü güneşe benzetmek alışılmış bir şeydir. Fakat şair onu **إِلَّا بِوَجْهِهِ** istisnasıyla söyleyerek (T72b) alışılmışlıktan çıkarmıştır. Bu anlaşılınca bil ki, **Aḥz**⁷¹⁹ iki türdür. Birisi açık diğeri gizli. Açık olan, bütün manayı almaktır. Bu ya bütün lafızlarla olur, ya bazısıyla yahut da lafızsız sadece manayı alırlar. Eğer onda bir değişiklik yapmadan bütün lafızları alırlarsa, tam bir hırsızlıktır. (K67b) Mesela, ⁶Abdullah b. Zübeyr⁷²⁰, Mu⁶an b. Evs'in şu iki beyitini; Beyit:

"Kardeşine acımadığında, eğer o akıl edebilirse onu ayrılık tarafında bulursun.

Eğer kılıcın ağzından kaçış olmazsa, ona haksızlık etmen yüzünden

718. el-Curcānī, Esrāru'l-belāga, s. 219; el-İzāh, s. 245; Telhis, s.135; Burada "haya" sıfatı gelerek teşbih-i garib-i ba⁴id yapmıştır.

719. Aḥz, "almak" demektir (Bilgegil, s.343).

720. ⁶Abdullah b. Zübeyr (Ebū Bekr ⁶Abdullāh b. ez-Zübeyr b. el-⁶Avvām el-Kureşī, 2/624-73/692): Emevī hānedanına karşı halifelliğini ilan eden sahābī'dir (Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvām", TDVİA, I, 145-146).

Diğer örnek:

"Onlar, şerefli (akyüzlü), ilişkilerinde cömert, vakarlı ve en üst tabakadan kimselerdir"⁷²⁶.

"Onlar haysiyetsiz (karayüzlü), ilişkilerinde bayağı, zelil ve en alt tabakadan kimselerdir"⁷²⁷.

Eğer (bir kimse) bütün lafızları ve nazmı değiştirirse o, iğâret (yağmalama) ve mesh⁷²⁸ olur. O üç kısımdır. **Bir:** İkincisi birincisinden daha beliğ olur. **İki:** (İkincisi), birincisi gibi olur. **Üç:** (İkincisi), birincisinden daha aşağıda olur. Eğer ikincisi birincisinden daha beliğ olursa (**K68a**) üslûbun

---

721. Mehmed Zihni, s. 562-563; el-İzâh, s. 370; el-Ağâni, XII, 68; el-Mustatraf, s. 71; Ebû Hâtim, s. 180

722. Mu'âviye: Milâdi VII. yüz yılın başlarında Mekke'de doğmuş ve Şam'da 680 yılında vefat etmiş ilk Emevi halifesi'dir (H. Lammens, "Mu'âviye", İA, VIII, 438-444).

723. Mu'â'n b. Evs (Mu'â'n b. Evs el-Muzennâ): Emevi'ler dönemi Mu'âviye zamanının şairlerindedir (Mehmed Zihni, s.562).

724. Mehmed Zihni, s. 565-566; el-Curcâni, Delâ'ilü'l-i'câz, I, 341, 349; el-Ağâni, I, 116; N şu'î-Ṭayyib, II, 970, IV, 132; el-Askari, I, 517, II, 165; Faşlu'l-makâl, s. 247, 250

725. Önceki beyitle aynı anlamda olan bu beyit için bkz., Mehmed Zihni, s. 565-566; el-Curcâni, Delâ'ilü'l-i'câz, , s. 341, 349

726. Mehmed Zihni, s. 568-570; el-Ağâni, XV, 154, 161, XVII, 177; el-Mustatraf, II, 53

727. Mehmed Zihni, s. 568-570; el-Ağâni, IX, 329

728. Mesh: Bir şairin, başkasının bir beyitindeki lafızları değiştirmek ve anlamı ibkâ eylemek suretiyle anlamı kendine mal etmesi olup intihâlin bir türüdür (Tahir-ül Mevlevî, s. 98-99).

iyileşmesi, nazmın güzelleşmesi, övgüde ve yergide artma veya azalma gibi bir hünere yol açtığı için tam bir hırsızlık sayılmaz. Örneği:

"İnsanlardan temkinli ve çekingen olanlar, ihtiyacı olan şeylere ulaşamazlar. Lezzet alınan güzel şeylere kararlı ve cesareti olanlar erişir.

İnsanların temkinli ve çekingen olanları üzüntülü ve kederli olurlar. Cesur olanlar lezzet alınan güzel şeylere erişirler"⁷²⁹.

İkinci (beyit) birinciden daha aşağı olursa bu yerilmiştir. Örneği:

"Heyhât! Zaman onun gibisini vucuda getiremez. Şüphe yok ki, zaman onun benzerini yetiştirmekte cimridir. (T73b)

Onun cömertliği zamana sirayet etti de, zaman ondan dolayı cömert oldu. Yemin olsun ki, cimri zaman, asla onun gibisini yetiştiremez"⁷³⁰.

İkinci beyitin ikinci mısrasının üslubu birinci beyitin ikinci mısrasının üslubundan daha aşağıdadır. Çünkü **وقد يكون** (lafzı) mazi yerine gelmiştir. Burada bir bahis vardır ki, ikinci beyitte, birinci beyitte mubalâğalı olmayan övgüde mubalâğa ve mana fazlalığı bulunmaktadır. Çünkü şâir, övülen gibisinin geçmiş zamanda (bulunmasının) mümkün olmadığını iddia etmektedir. Fakat onun cömertliği, onun varlığına sebep oldu ki, onun cömertliği zamana sirayet etti ve zaman ondan dolayı onun cömertliğini meydana getirdi. Onun cömertliğinin zamana sirayet etmesinden maksat **(K68b)** onun varlığının ortaya çıkışı olduğundan meydana geldi. Maksadın meydana gelmesi için, cömertlik başka bir zamana sirayet etmeyecektir ve onun gibisini ortaya çıkarmayacaktır. Buna göre **ولقد يكون** (lafzı) gelecek zaman mevkiinde gelmiştir. Övgüdeki aşırı mübalâğa sebebiyle bu beyit

729. Mehmed Zihni, s. 570-571; el-İzâh, s. 372; Hizâne, II, 377; Şubhu'l a'şâ, II, 325; el-Ağânî, III, 196, XIX, 278, 279, 280; el-Meşel, II, 368

730. Mehmed Zihni, s.574-577; el-İzâh, s. 373

birincisinden daha belîğdir. Eğer ikincisi lafız ve anlamda şu iki beyitteki gibi olsaydı yerilmiş olurdu. Beyit:

"Ruhları isteyen, ölüm yolunu şaşırması olsa, onlara kavuşma için dostların ayrılık fâciasından başka kılavuz bulamaz"⁷³¹. (T74a)

[Diğer]

"Dostların ayrılığı olmasa, ölümler bizim ruhlarımıza yol bulamaz"⁷³².

Fakat getirilen bu örnekte ikincisi, birincisinden daha belîğdir. Çünkü burada لها (lafzı)'yı منية (=ölüm)'ye tahyilî istiâre⁷³³ yoluyla ekledi. Sonra منية'yi nefislerin yok olması hususunda yırtıcı hayvanlara benzetmiştir. Nitekim "Ölümün pençeleri filanı yaşlandırdı", derler. Eğer sadece manayı alırlarsa buna ilmâm ve selh⁷³⁴ derler. O da üç türdür. Birincisi şudur ki, ikincisi daha belîğ olur. Örneği:

"İhsandır bu! Eğer acele olursa hayırdır. Eğer gecikmeli olursa yine hayırdır. Zira bazı yerlerde gecikmek faydadır"⁷³⁵. (K69a)

[Diğer]:

"Bana senin bağış ve ihsanının gecikmesi tamamen hayırdır.

Bulutların seyir ve harekette en hızlısı yağmursuz olanıdır"⁷³⁶.

İkincisi şudur ki, ikinci birinciden daha düşük olur. Örneği:

"Kusur ve boş boğazlıktan temizlenmiş olan onun sözü, meclisin içinde parlaklık çeşidi olarak ortaya çıktığında, sen onun lisanını kılıç

731. Mehmed Zihni, s. 578

732. Mehmed Zihni, s. 578-580; el-İzâh, s. 374

733. Tahyilî istiâre: Kapalı istiârelerde müşebbehünbihin kavranmasına karine olup benzetmenin anlamını tasavvur ettiren hayalî bir sözdür (Bilgegil, s.162; Tâhir-ül Mevlevî, s.73).

734. Selh: Başkasının bir beyitindeki kelimeleri değiştirmek, fakat manayı ibka etmek suretiyle benimsemektir. İntihâlin bir türü olan bu duruma, deri yüzmeğe teşbih edilerek "selh" adı verilmiştir (Tâhir-ül Mevlevî, s. 134).

735. Mehmed Zihni, s.586-587; el-İzâh, s. 375

736. Mehmed Zihni, s. 587; el-İzâh, s. 375; Kıra'z-zayf, I, 254; Şubhu'l a'sâ II, 337; el-Meşel, II, 371

sanırsın⁷³⁷.

[Diğer]

"Onların nutuk ve söz esasındaki lisanları, sanki düşmanlara saplanmak için mızrakların ucundaki demirler gibidir"⁷³⁸.

Üçüncüsü şudur ki, ikinci (beyit) birinci gibi olur. Örneği: (T74b)

"Adı geçen sevgili, cömert arkadaşlarının en zengini değildi fakat hepsinden cömertti"⁷³⁹.

[Diğer]

"O (Cafer), mal ve zenginlik bakımından onlardan daha zengin değildir ama onun iyiliği çok fazladır"⁷⁴⁰.

Açık olmayan da şudur ki, mana bakımından birbirine benzerler.

Örneği:

"Onların sakalları, seni istek ve arzudan asla alıkoymasın. Onların erkek başlığı ve kadın baş örtüsü takmaları pek farketmez.

Onların ellerinde mızrak olanlar, kına yakanlar gibidir"⁷⁴¹.

Belli olmayan hırsızlıktan bir diğeri, mananın başka bir yere aktarılmasıdır. Örneği:

"Savaş meydanında öldürülenler soyulduklarında üzerlerindeki kanlar al al parlayınca sanki soyulmamış gibi oldular"⁷⁴².

O keskin kılıç, kınından çekilince, üzerinde siyah kan kurumuş olduğundan sanki kınından çıkmamış gibidir"⁷⁴³.

(K69b) Gizili hırsızlıklardan bir diğeri, ikinci beyitin birinci beyitten

737. Mehmed Zihni, s. 589

738. Mehmed Zihni, s. 589-590; el-İzâh, s. 376; Kıra'z-zayf, I, 190, 230

739. Mehmed Zihni, s. 590-591; Şemâru'l-kulüb, s. 576; el-İzâh, s. 377

740. Mehmed Zihni, s. 590-591; el-İzâh, s. 377; Kıra'z-zayf, IV, 505

741. Mehmed Zihni, s. 594-595; el-İzâh, s. 378; el-Meşel, II, 355

742. Mehmed Zihni, s. 595-596; Kıra'z-zayf, II, 148; el-Meşel, I, 104

743. Mehmed Zihni, s. 595-596; el-İzâh, s. 378

daha şümüllü olmasıdır. Örneği:

"Temin oğulları sana kızdıklarında, bütün insanların sana kızdığını sanırsın"⁷⁴⁴.

[Diğer]

"Bütün insanların faziletlerini bir kimsede toplamak Allah'a göre garip ve imkansız bir şey değildir"⁷⁴⁵.

Onun (gizili hırsızlığın) bir diğeri çevirmedi ki, ikinci beyit manada birinci beyitin tersi olur. Örneği:

"Ben seni yād etmeyi sevdiğim için sevgi ve hevesin konusunda insanların kınamasını leziz buluyorum. Artık beni kınayanlar varsın kınasın"⁷⁴⁶.

[Diğer]

Ben sevgiliyi sevgi konusundaki kınamaya sevgi göstererek sever miyim? Onun sevgisinden olan kınama kendinin düşmanlığındandır"⁷⁴⁷.

Bir diğeri şudur ki, birinci beyitin manasını alırlar ve istiare vs. gibi şiir sanatlarından ona ilavede bulunurlar. Örneği:

"Kuşlar ölü eti ile rızıklanacaklarına güvendiklerinden dolayı, sen onların bize bağlanıp geldiklerini görürsün"⁷⁴⁸.

"Avcı kuşlar gibi olan askeri, şu anda sabır gömleğini giyerek büyük mızraklarını kana bulamış yırtıcı kuşlar gibi kuşluk vaktinde gölgelenmektedir.

"O kuşlar mızrakların vurulduğu yere konup, sanki kendileri de

---

744. Mehmed Zihni, s. 596-597; el-İzâh, s. 378; Hızâne, II, 273; el-Ağâni, VIII, 8, 14, 25, 46; el-Meşel, II, 365; Tabakât, II, 379, 412, 437.

745. Mehmed Zihni, s. 596-597; Hızâne, II, 273

746. Mehmed Zihni, s. 599-600; el-Ağâni, XVI, 435, XXII, 227; el-İzâh, s. 379; el-Medheç, s. 437; el-Meşel, II, 360; Şubhu'l a'şâ II, 330

747. Mehmed Zihni, s. 599-600; el-İzâh, s. 379

748. Mehmed Zihni, s. 602-604; el-İzâh, s. 379

savaşmayan ordudanmış gibi onlarla birlikte olurlar"⁷⁴⁹.

Zikr edilen şiirin birinci beyitinde راي عين (= gözleri ile görmek), kuşların askerlerle yüz yüze bulunacak şekilde yakın oluşunu gösterir. Bir başka lafız ثقه (= güvenme) sözü de (K70a) kuşların ziyafete inandıklarını gösterir. Çünkü şuna inanmışlar ve tecrübe etmişlerdir ki, her nerede askerleri görseler (o askereler) düşmanları (T70b) helak ederler ve ondan (o savaştan) ziyafet ve nimete kavuşurlar ve bundan güven duyarlar. İkinci şiirde de birinci şiirde olmayan fazlalıklar vardır ve o, إلا أنها تقاتل (= onlar savaşmıyorlarmış gibi) lafzı olup isitsna hükmüne delalet eder ki, kuşlar da sürü halinde övülmüştür. Övülen kişinin de kuşlara (benzetilmesi) etkilidir. Diğer فى الدماء نواهل (= pençeleri kanlardadır) lafzıdır (ve) düşmanları katletme ve kanlarını dökmenin fazlalığına delalet eder. أقامت (= oturmuşlardı) lafzı, kuşların da savaşmada ve düşmanı kasd edip saldırmada kararlı olduklarını gösterir. Bu zikredilenlerin hepsi, birinin diğerinden önce söylenmiş, ikincisinin birincisinden alınmış olması, bir kabul edilmesi veya reddedilmesi, her birinin özel bir isimle adlandırılması (ancak) tarihen birincisinin önce söylenmiş ve ikincisinin birincisinden alınmış olduğu anlaşıldığında iddia edilebilir. Aksi halde zihinlerin aynısını söyleyebilmesinin mümkün olacağı sebebiyle **ahz u sarağa** türünden sayılmaz. **İktibas, tazmin, (K70b) 'ağd u ħal ve temlih** -m'in l'dan önce veya sonra getirilmesi ile⁷⁵⁰-e gelince bunlar **ahz'a** bağlıdırlar. Fakat güzel düşmesi sebebiyle Farsça söyleyen şairler, iktibas ve tazmini bedī^c (sanatları) içinde göstermişlerdir. Nesir veya nazımda Kur'an'dan veya hadis'ten (T71a) bir şeyin, Kur'an'dan olduğu (belirtilerek) yani Kur'an'dan veya hadis'ten

749. Mehmed Zihni, s. 602-604; el-İzâh, s. 379; el-Meşel, II, 383; Şubhu'l a'şâ II, 339

750. Yani "temlih" veya "telmih" şeklinde söylenbilir.

olduğuna işaret eden bir yolla değil de tazmin yoluyla zikr edilmesine **iktibas** denir. Eğer işaret olursa ona iktibas demezler. rneği:

"Borlandığın Şey bedelinde bir yazı ver ve borcu gören kimseleri Şahit yap.

Çünkü insanların yaratıcısı olan ve büyüklüğünün azametine kulların baş eğdiği Allah, "Belirlenmiş bir süre için bir birinize borlandığınız vakit onu yazın"⁷⁵¹ diye buyuruyor"⁷⁵².

Ve **İktibās**, ya Kur'an'dan ya da hadisten olur ve her ikisi ya nesirde ya da nazımda bulunur. Birinci rnek Maamāt'da⁷⁵³ **Harīrī**'nin sözünden: "Teklif zerine muhatab "Bir göz kırpması kadar bile durmadan"⁷⁵⁴ eşine az rastlanan güzel bir beyit söyledi"⁷⁵⁵. İkincisinin rneği, beyit:

"Ey güzel! suçsuz olarak sen bizi terk etmeye karar kılmışsan işimiz sabırsızlık değil, aksine güzelce sabr etmektir.

Eğer bize karşılık başkalarını kabul etmişsen, senin bu muamelene karşılık "Allah bize yeter. O, ne güzel vekildir"⁷⁵⁶. (K71 a)

nc rnek de Peygamber -selam onun üzerine olsun-, (T71b) Bedir'de bir avuç çakıl alıp ve "(Allah), sizin yüzünüzü gldrmesin ve alçağın da yüzü kara ve çirkin olsun"⁷⁵⁷, diyerek o çakılı düşmanın üzerine attığı ve (onların) hezimete uğradıkları, (hadis) den iktibas olan, **Harīrī**'nin Şu

---

751. Kur'an, II/282

752. Mehmed Zihni, s. 636-637; el-İzāh, s. 386

753. Maamāt: Gramerci ve muharrir Harīrī (1054-1122)'nin en meşhur eseri olup Sarcl Eb Zeyd adında birinin el-Hāris b. Hammām tarafından nakledilen māceralarından mreккеپ elli hikayeden meydana gelen, birçok doğu ve batı dillerinde neşri ve tercümesi yapılan ve İslam dünyasının yanında diğer dinler tarafından da itibar gören edebi bir eserdir (D.S. Margoliouth, "Harīrī", İA, V (1), 237-239).

754. Kur'an, XVI/77

755. Maamātu'l-Harīrī, s. 26; Harīrī, s. 33

756. Kur'an, III/173; Mehmed Zihni, s.612-613; el-İzāh, s.382

757. Őađiđ-i İbn-i Hibbān XIV, 430 (Hadis no: 6502); Musned-i Ağmed, I, 305 (Hadis no:2726), 368 (Hadis no: 3485), V, 310 (Hadis no:22692); Muslim, III, 1402 (Hadis no: 1777); Dārimī, II, 289 (Hadis no: 2452)

sözüdür: "(Allah), sizin yüzünüzü güldürmesin ve alçağın da yüzü kara ve cirkin olsun, dedik"⁷⁵⁸.

Dördüncü örnek:

"(Sevgili), bana şöyle dedi: Benim rakibim (gözcüm) kötü huyludur, sen ona mudara et (yumşak davran). Ben de dedim ki, beni bırak, bana tavsiye endişesinde olma;"senin yüzün cennet mesabesindedir" (gözcünün zulmü gibi) elbette o da bazı hoşlanılmayan şeylerle kuşatılmıştır"⁷⁵⁹.

(Yukarıdaki dördüncü örnek beyit), "Cennet insanın hoşuna gitmeyen şeylerle kuşatılmıştır"⁷⁶⁰ hadisinden iktibasır. İktibas iki çeşittir. Birincisi onu asıl manasından döndürmektir ve ikincisi onun tersidir. Örneği, beyit:

"Övülmeye müstehak olmadığım halde seni medh etmekte gerçi ben hata ettim, fakat sen beni mahrum etmekte hata etmedin. Çünkü ben ihtiyaçlarımı " fayda vermeyecek bir yere"⁷⁶¹, bildirmişim"⁷⁶².

Şâfiî⁷⁶³ ise, -Allah ondan razı olsun- Peygamberin hadislerinden "Helal bellidir, haram da bellidir ve bu ikisi arasında benzer (şüpheli) şeyler vardır"⁷⁶⁴, "Dünya'ya rağbet gösterme ki, Allah seni sevsin"⁷⁶⁵, "Bir kimsenin kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak durması imanının güzelliğindedir"⁷⁶⁶,

---

758. Hariri, s. 287

759. Mehmed Zihni, s. 613-615; Bolelli, Kur'an edebiyatı, s.312-313;Uzun, s.90

760. Davudoğlu, Cennet 1; Ebü Dâvud, Sünnat, 22; Tirmizî, Cennet, 21; Ahmed b. Hambel, Müsned, 2 no: 260, 333, 354, 380; Şâhîh-i İbn-i Hıbbân II, 492, 494 (Hadis no: 716, 718)

761. "Ziraat yapılmayan bir vadiye", Kur'an, 14/37

762. Mehmed Zihni, s. 615-617; el-Ağâni, XXIII, 203; el-İzâh, s. 383; Edebi sanatlar, s. 24; Bolelli, Kur'an edebiyatı, s.313; Telhis, s. 215

763. Şâfiî: İmâm Ebü 'Abdullah Muḥammed b. İdris aş-Şâfiî (ö.345/956), Şâfiî mezhebinin kurucusudur (W. Heffening, "Şâfiî", İA, XI, 268-272).

764. Tefsîru'l-Kurṭubî, II, 58; -, III, 356; -, VIII, 336; Buḥârî, II, 723 (Hadis no:1945); Dârimî, II, 319 (Hadis no:2531); Müsned-i Aḥmed, IV, 270 (Hadis no:18894); Beyḥakî, X, 115 (Hadis no: 20130)

765. İbn-i Mâce, II, 1373 (Hadis no: 4102); Musnedu'ş-Şahâb, I, 373 (Hadis no: 643); Mustedrak, IV, 348 (Hadis no:7873); el-Mu'cemu'l-kebir, VI, 193 (Hadis no: 5972)

766. Şu'bu'l-İmân, IV, 255 (Hadis no: 4987); Keşfu'l-ḥafâ', II, 377 (Hadis no: 2650)

(K71b) "Ameller ancak niyetlere göredir"⁷⁶⁷, dört hadisini tazmin yoluyla nazımla söylemiştir.

"Bize göre iyiliğin temeli, insanların en hayırlısı (Peygamberi)nin söylediği şu dört sözdür:

Şüphelilerden sakın, dünyaya önem verme, seni ilgilendirmeyeni terk et, niyete göre hareket et⁷⁶⁸. (T75a)

HAL⁷⁶⁹ ise manzum nesre denir. Bunun kabul edilmesinin şartı, iyi te'lifte ve güzel sanatta, nazımdan daha iyi ve daha güzel olmasıdır. Şu beyitte olduğu gibi:

"İnsanın işi kötü olursa düşünce ve hayali de kötü ve fena olup kendi dostlarına da kötü zanda bulunur ve âdet edindiği gibi kötü şekilde şüphelenir"⁷⁷⁰.

Magrib (ediplerin)'den bazısı bu (yukarıdaki) beyti فَأَنَّهُ لَمَّا قَبِحَتْ
فَعَلَاتِهِ وَحَنَظَلَّتْ نَخْلَاتِهِ لَمْ يَزَلْ سُوءَ الظَّنِّ يَقْتَادُهُ وَيَصْدَقُ تَوْهَمَهُ الَّذِي
يَعْتَادُهُ şeklinde **hal** etmiştir (nesre çevirmiştir)⁷⁷¹.

TELMÎH ise, sözde kendisinin zikri geçmeyen bir hikayeye veya bir şiir ve atasözüne işaret etmektir. Hikayeye işaret edene örnek, beyit:

"Şimdi yemin olsun ki, biz uyuyan bir adam gibi karışık rüyalar mı

767. Buḥārī, Bed'ü'l-vahy, I (Hadis no: 54, 2529, 3898, 5070, 6689, 6953); el-Câmi'u'l-ahlâk, I, 2 (Hadis no:13)

768. Mehmed Zihni, s. 637-639; el-İzâh, s. 386

769. Hallin zıddına, yani mensur bir sözü nazm etmeğe "akd" denilir (Tahir-ül Mevlevî, s.49).

770. Mehmed Zihni, s. 639; Hızâne, I, 204; el-İzâh, s. 387; Kıra'z-zayf, I, 261

771. Mehmed Zihni, s. 639; el-İzâh, s. 387

gördük, yoksa deveye binen o kâfile içinde Yūşa^{c772} mı vardı, bilemiyorum"⁷⁷³.

Şâir, geceleyin kendisinin Arap kabilelerinin kervanı arasında gördüğü sevgiliyi vâsif ediyor (K72a) ve Musa (peygamber)'nın efendisi ve halifesi Yūşa^c b. Nūn -her ikisine de selam olsun-'un hikayesine ve onun güneşe üsütün gelmesine işaret ediyor ki, rivayete göre (Yūşa^c b. Nūn), "Amâlika"⁷⁷⁴ zorbaları ile savaşmış ve (T75b) "Amâlika'nın hezimete uğramasından önce güneş batı tarafa yönelmiş ve Yūşa^c, güneşin batacağından, savaşın haram olacağı Cumartesi gecesinin gireceğinden korkmuş, sonra dua etmiş ve güneş, onun düşman taarruzundan kurtulup kafirleri helak etmesine kadar durmuş.

Telmîh'in şiirdeki örneği, şiir:

"Şüphe yok ki, hüzün ve keder zamanında mızrağın ucu kıvılcımlandığında ve ateş alevlendiğinde, "Amr, senden daha merhametli ve senden hakikatlidir"⁷⁷⁵.

(Bu beyitle şâir) şu beyite işaret ediyor, beyit:

"Sıkıntılıyken "Amr'dan yardım isteyen, yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş gibidir"⁷⁷⁶.

Ve atasözüyle talmîh'e örnek (mısrâ^c):

"Geri dönüp bir daha binmem"⁷⁷⁷.

772. Yūşa^c (Yūşa^c b. Nūn): İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden biri olduğu sanılan Yūşa^c, Yūsuf peygamberin torunlarından. Kur'ân-ı Kerim'de açıkça Yūşa^c'dan bahsedilmemektedir (Mehmed Zihni, s.639-641; Ahmet Suphi Furat, "Yūşa", İA, XIII, 443-444).

773. Mehmed Zihni, s. 639-641; Hızâne, I, 414; el-İzâh, s. 245, 388

774. "Amâlika (veya "Amâlik): Kitab-ı mukaddes'te adı geçen bir kavim olup genellikle "Amâlika'nın Tasm, Cadıs ve Semüd kavimleri ile aynı menş'e'den gelen en eski Arap kavimlerinden biri olduğu sanılmaktadır (M. Seligsohn, "Amâlik", İA, I, 392).

775. Mehmed Zihni, s. 643; el- el-İzâh, s. 389

776. Mehmed Zihni, s. 643-644; el-Ağâni, XXIV, 52; Faşlu'l-makâl, s. 378; Hızâne, I, 407; el-İzâh, s. 389; Kıra'z-żayf, III, 62; el-Mustakşâ, s. II, 19

777. Bu mısraın başı إذا انا عاليت القود لرحلة mısraı olup Türkçesi, "Ben yolculuğa niyet edip devenin üzerine binersem"dir (Mehmed Zihni, s. 644-645)

(Burada) **دونه خراط القتاد** (ibaresi) çetin bir işte söylenen atasözüdür.

Harîrî'nin "Artık o gecem, **Nâbiga'nın**⁷⁷⁸ gecesı gibi bir gece oldu. Ya'küb'un⁷⁷⁹ üzüntüleriyle yattım"⁷⁸⁰ sözüyle (hem) Nâbiga'nın

"(Ebü Kâbus)'un tehdidi üzerine, sanki bana dişlerinde zehir toplanmış ince ala bir yılan saldırmış gibi geceledim"⁷⁸¹,

sözüne işaret (**K72b**) ve hem de Ya'küb (peygamber)'un Yûsuf⁷⁸² -selam onun üzerine olsun-'un ayrılığının kederi ve hüznlerine boğulması kıssasına işaret edilmiştir. (**T76a**) Telmîh'in diğer güzel bir çeşidi de lügaz yoluyla yapılanıdır. Öyleki, **°Ammî, Şurayk'a** "en sevdiğim kuş, doğan'dır"⁷⁸³ diyerek **Cerîr'in**⁷⁸⁴

"Ben, **Nümeyr**⁷⁸⁵ kabilesi üzerine gökyüzünden süzölmeye hazır yüksekten uçan doğan gibiyim"⁷⁸⁶

sözüne işaret etmiştir. Ve Şurayk, "Özellikle bağirtlak kuşu avlar, bulursa"⁷⁸⁷ diyerek şu beyite işaret etmiştir:

"**Benî Temîm**⁷⁸⁸ halkı, cimrilik ve alçaklık yollarında bağirtlak kuşundan daha dürüst rehberdir. Ama güzel işlerin yollarına gidecek

778. Nâbiga (Nâbigatu'z-zibyânî), Cahiliye dönemi şairlerinin en büyüklerindendir (Harîrî, s. 506).

779. Ya'küb:İbrânilerin atalarından birisi, İsrâiloğullarına gönderilen peygamber, İshak peygamberin Refeka'dan doğma oğlu ve Hz. Yûsuf'un babasıdır (Mu'în, VI, 2235; Ahmet Suphi Furat, Ya'küb", İA, XIII, 351).

780. Harîrî, s.189

781. Mehmed Zihni, s.645; Hizâne, I, 408, II, 312; İttifâku'l-Mebânî, s. 184; el-İzâh, s. 389

782.Yûsuf:İsrâiloğullarına gönderilen beygamberlerden birisi olup Yâ'küb peygamberin Rahîl'den doğma oğludur (Mu'în, VI, 2344;Ahmet Suphi Furat, "Yûsuf", İA, XIII, 441).

783. Mehmed Zihni, s. 647; el-İzâh, 389; el-Meşel, II, 221

784. Cerîr (Cerîr b. °Afiya b. el-Ĥatafâ: 30/653?-114/733): Emevî dönemi büyük Arap hiciv şairlerinden olup halife Mu'âviye zamanında şöhret kazanmıştır (İA, III,109;el-Muncid, °Alâm, s.212).

785. Nümeyr: Arap kabilesi olup, Yamâma'nin batı kısmında ve bu bölge ile Hima Zârîya arasındaki yüksek alanda yaşar (C. Levi Della Vida, "Nümeyr", İA, IX, 373-374).

786. Mehmed Zihni, s.646-647; el-İzâh, s.389; el-Meşel, II, 222; Faşlu'l-makâl, s.6; Tabaqât, II, 410

787. Mehmed Zihni, s. 647

788. Benî Temîm (Temîm b. Murr): Bir Arap kabilesi olup, kendilerini Muzar kabileleri arasında gösteririler (G. Marçais, "Temîm", İA, XII (1), 152-155).

olurlarsa yolunu kaybederler"⁷⁸⁹.

Bu üslûple (yapılan) söyleşilerden biri de şudur: **Benî Muḥārib**'den⁷⁹⁰ biri bir gün, 'Abdullah b. Nureyd Hilālî'nin yanına geldi. 'Abdullah, dün gece Muḥārib'in yaşlılarından gürültüler duyduk, hiç cevap vermedik diyerek şu şiirle (olaya) işaret etti: Şiir:

"Muḥārib aşiretinin şeyhleri, sebepsiz yere bağırışır. Onların, işleri yoluna koymaya muktedir kimseler olduklarını sanmam.

Onlar, gecenin karanlığında karşılıklı ötüşmeleriyle seslerinin yılanın kendilerini bulmasına kılavuz olduğu bir takım kurbağalardır"⁷⁹¹.

Muḥāribli cevaben, dün gece Benî Muḥārib'in yaşlıları bir yüz örtüsü kaybetmişlerdi, onu arıyorlardı, (T76b/K73a) bağırışmanın sebebi bu idi, diyerek şu beyite işaret etmiştir:

"**Benî Hilāl**⁷⁹² aşiretinin her kişisi için alçaklıktan yapılmış bir yüz örtüsü vardır. Onlardan **İbn-i Yezid**'in ise hem yüz örtüsü hem de bir kaç çuvalı vardır"⁷⁹³.

Mutlu ve sevinçli şiir sanatlarını kapsayan "**Bedāyi'u's-sihr**" (adlı) muhtasar (risale) tamam oldu. Her kim bunu kayd altına alırsa sanatlı sözü te'lif ve terkibe ve güzel nazım ve nesir üslûbünde kuvvet kazanır ve bu sanatın sırlarından ona bir şey gizli kalmaz. Başarıya ulaştıracak ve yolların en güzeline iletecek olan Allah'dır.

---

789. Mehmed Zihni, s. 647-648; el-Aḡānî, XIX, 71; el-İzāh, s. 389; el-Meşci, II, 222; Şubḥu'l a'şā II, 208

790. Muḥārib: Bir kaç Arap kabilesinin adı olup bu isim altında beş kabileden bahsedilir ve bunların en meşhuru Muḥārib b. Kays 'Aylān'dır (C. Levi Della Vida, "Muḥārib", İA, VIII, 504-505).

791. Mehmed Zihni, s.648-649; el-Beyān, I, 146, 305

792. Benî Hilāl: Ma'addî (İsmā'îl) grubuna dahil bir Arap kabilesi olup Cahiliye döneminde Tabāla'da Ḥalaşa adında bir puta taparlardı (J. Schleifer, "Hilāl", İA, V (1), 481-483).

793. Mehmed Zihni, s.650; el-Beyān, I, 305

İKİNCİ KİTAP
MİRĶĀTU'L-EDEB

I. MİRKĀTU'L-EDEB'İN NÜSHALARI:

Mirkātu'l-edeb'in tespit edebildiğimiz sekiz nüshası bulunmaktadır:

1. Konya Mevlana Müzesi Ktp. İhtisas, nr. 2524/2
2. TSMK, Ahmed III, nr. 2732/4
3. TDK Ktp. Yz.A 499/1
4. TDK Ktp., Yz. A 163
5. Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Paşa, nr. 644/1
6. Manisa İl Halk Ktp. Genel, nr. 2848
7. Süleymaniye Ktp. Şazeli, nr. 147/6
8. İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Ktp. nr. 3923

Bu nüshalardan 6 nüshanın incelenmesi sonucunda vardığımız kanaat şudur:

K nüshası asıl nüshaya daha yakın olup, istinsah tarihi kayıtlı üç nüshadan birisidir. Mukeddimesi mensurdur. İncelemesi yapılan beş nüsha ve incelemesi yapılamayan İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Ktp. nr. 3923'deki nüsha ve değerlendirilmesi uygun bulunmayan TDK Ktp. Yz. A 163; Mikro-film nr. 105 (4.sıra)deki nüsha bir birinin aynı olan 33 beyitlik manzum mukkaddime ile kendi aralarında K nüshası karşısında ortak özellikler arz etmektedir.

Bu altı nüshadaki farklılıklarının incelenmesi sonucunda K nüshasının daha sonra gözden geçirilerek, genellikle küçük boyutta kelime düzeyinde, bazen de mısra ve beyit düzeyinde değişiklikler yapıldığı görülmektedir. L nüshası Ş ile A, D ve M nüshalarına uymakla birlikte onlardan farklı olarak bazı beyitlere sahiptir. K nüshası ise, nüsha farklılıklarında imla hataları

bakımından pek çok yerde yalnız kalmaktadır.

Ama bu nüshaların içerisinde sadece K nüshasında eserin kim adına yazıldığı nüshanın 75a varacağındaki "Devletin ve milletin şanı ve şerefi İSA BEY⁷⁹⁴; -Allah ömrünü uzun etsin, şanını yüceltsin ve işlerini düzgün kılsın-, şiir;

İşlerin, kendisinin emriyle yürüdüğü, kendine karşı yapılan suçları affeden,

Bu köleye türlü hususi iyiliklerde bulunmuşlardı. Buna binâen "iyilik yapana teşekkür vaciptir" hükmünce onun varlığının saadet meyvesi, ikbal gözbebeğinin ışığı ve mutluluk bahcesinin tomurcuğu, su ve çamurun hulasası, güçlü HAMZA BEY⁷⁹⁵'in -Allah onu bağış ve ihsan sahibi babasının himayesinde kemâlin zirvesine ulaştırırsın- öğrenmesi için Arap lügatine dair edebiyat kitabı (niteliğinde) manzum Elli kıt'a ve hatimede çeşitli ve gizli ilimlere dair Yirmiyedi kıt'a nazmettim. Biri sarf ilmine, diğeri nahiv ilmine dair olup, mübtedilerin ihtiyaç duyduğu kâide ve düsturları ihtiva eden iki kasideyi (de) ona ilave ettim" açıklaması ve bu nüshanın 835/1432'de istinsah edilmesi eldeki nüshalara göre esas nüshaya en yakın nüsha olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Eserin ikinci defa elden geçirildiği kesin olmakla birlikte, bu redaksiyonun kim tarafından yapıldığını tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Lügat kitabı olduğu için başkası tarafından redakte edilmiş

---

794. Tahminen 1360 yılında Aydınoğulları'nın başına geçen ve 1390 yılına kadar tahtta kalan İsa Bey döneminde Aydınoğulları, Osmanlılarla dost ve müttefik olmuşlar ve İsa Bey, kızı Hafsa Hatun'u 1390 yılında Yıldırım Bayezid ile evlendirmiştir ve aynı yıl Aydınoğulları, Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır (Akın, s. 56-57, 63; Öztuna, II, 75).

795. İsa Bey'in oğlu Osmanlı Sancak beylerinden Hamza Bey'dir (Öztuna, II, 75).; Her ne kadar Tunca Kortantamer, B. Flemming'in makalesine atıfta bulunarak İsa Bey'in Hamza adında bir oğlu olup olmadığı konusunda tam bir bilgiye ulaşamadıklarını açıklamaktaysa (Kortantamer, s. 11) da Öztuna, İsa Bey'in İladı Bey, Hamza Bey, Musa Bey ve II. Umur Bey adlarında dört oğlundan bahsetmektedir (Öztuna, II, 75).

olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Ancak eserin ikinci versiyonunun yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır. Eserin bir lügat olması sebebiyle, her nüshanın kaleme alındığında konu bütünlüğünün bozulmaması koşuluyla müstensihlin bilgi ve zevkine göre farklı ve eş anlamlı kelimeler ilave etmesi ve bundan dolayı günün şartlarına göre nüshalar arasında bazı değişikliklerin olması pek tabiidir. Bu durumda; tenkitli metnin hazırlanmasında hangi nüshanın esas alınacağı hususunun açıklığa kavuşmaması, K nüshasının, mukaddimesinde eserin kime yazıldığıнын beirtildiği tek nüsha olması, çalışmamızın diğer üç ayrı eseri olan Aḥmedī'nin "Bedāyi'ü's-sihr fī Sanāyi'ş-şif'r", "Mizānu'l-edeb" ve "Mi'yāru'l-edeb" isimli eserleri ile aynı mecmuada bir disiplin içerisinde bulunması ve eldeki mevcut nüshalara göre müellifin vefat tarihine en yakın tarihte bu üç eserle birlikte aynı müstensih tarafından istinsah edilmiş olması, metni kurarken K nüshasının düzeninden yararlanmamızın yerinde olacağı kanaatini güçlendirdi. Fakat eserdeki lügatlerin ortak doğrularda veya yanlışlarda ekseriyenin görüşüne dikkat edildi.

Nüshaların tavsifleri:

Nüshaların tavsifleri yapılırken mevcut buldukları yerlere uygun harflerle işaret konuldu ve yazılış tarihlerine göre sıralandı.

1. "K" nüshasının tavsifi:

Konya Mevlānā Müzesi Ktp. İhtisas, nr. 2524/2; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. mikro-film arşiv nr. 253

274x182-195x125 mm ebadında 130 varak hacimli Selçukî tarzında tezyinatlı meşin ciltli bir mecmuanın içerisinde 74b-112a varaklar arasında yer almaktadır. Çift surh cetvel içinde 13 satırlı nesih hatlı olup, kağıdı saykallı

fligranlı ve kalındır. Söz başları yaldızlı olup, mensur mukaddimelidir. Bu mecmuada aynı zamanda çalışmamızın diğer üç ayrı eseri olan **Ahmedî'nin** "Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'ş-şi'r"i 1b-72a'da, "Mizānu'l-edeb"i 113b-121b'de ve "Mi'yāru'l-edeb"i 122b-130b'de yer almaktadır.

Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'ş-şi'r'in hatimesinde bu nüshanın **Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarayî** tarafından **22 Ramazan 835/ 24 Mayıs 1432** istinsah edildiği ayrıca mecmuanın son eseri olan **Mi'yāru'l-edeb**'in sonunda da eserin yine **Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarayî** tarafından **Zilka'de 835/ Temmuz 1432**'de istinsahın bitirildiği ve **Mirķātu'l-edeb**'in mukaddimesinde de **Mizānu'l-edeb** ve **Mi'yāru'l-edeb**'i de zikrederek onları da **Mirķātu'l-edeb**'in sonunda istinsah edeceğine işaret etmesi, **Mirķātu'l-edeb**'in de bu **835/1432** yılında aynı müstensih tarafından istinsah edildiğini göstermektedir. Bu nüsha, eserin incelenmesinde "K" harfiyle gösterilmiştir.

Baş (74b):

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ زَيَّنَ السَّمٰوٰتِ بِنُورِ النُّجُوْمِ،
وَحَبَّرَ رَوْضَ الْاَرْضِ بِنُورِ النُّجُوْمِ ... شعر:
فَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ اَهْلِ الْمَعَارِفِ وَالنُّهَى تَأَمَّلْ جَلَالَ اللّٰهِ جَلَّ جَلَالُهُ

Son (112a):

علم آموز و ادب اندوز اگر شد آرزوت چون مه و خورشید کردی عالم آفر و ازاضیا
گوشها بر احمدی نه که چو دیده گوشها کردی و دری نیابی تو بدین زیب و بها
تَمَّتْ بِعَوْنِ اللّٰهِ

İstinsah kaydı (72a): Bedāyi'ü's-sihr fî Sanāyi'ş-şi'r'in K nüshasının istinsah kaydı ile aynıdır.

2. "A" nüshasının tavsifi:

TSMK, Ahmed III, nr. 2732/4

266 x 185 cm, 350 varak ve 12 satır. İri nesih hatla aharlı kâğıda Edirne mahkemesi katibi **Sirâc b. Tayyîb b. Ahmed** tarafından 29 Muharrem 870/ 11 Eylül 1465 tarihinde isitinsahı tamamlanmıştır. Satır sayısı 10 ila 12 arasında değişmektedir. Söz başları kırmızı renklidir. Miklepli, şemseli ve koyu kahverengi deri ciltlidir. Metin kenarında, isitinsaha esas olan nüshadan başka bir nüsha ile karşılaştırıldığına dair bazı notlar vardır. Bazı kelimeler harekelidir. Bazı yerlerde konu başları yıldızlıdır. Farsça گ harfleri bazı yerlerde ک 'nın üstüne üç nokta konularak yazılmıştır. Lügat kısmından sonra çeşitli konuların anlatıldığı ikinci bölümde 6. kıt'a yani Ramazan ayında yemek yemenin (mübah olması) konusu (2 beyit) noksandır.

Câmi'ü'l-lügat ismi verilen bu mecmuanın içerisinde lügat ve Arapça gramerle ilgili şu eserler mevcuttur: 1. 1b-97a 'da **Kitābu'l-esmā'** adlı Arapça-Farsça lügati, 2. 97b-197a'da Arapça ve Türkçe Emsile kitabı, 3. 107b-121a'da **Risale-i Mektübāt-i Şer'îye** adlı üç adet yazı, 4. 122b-207b'de **Ahmedî'nin Mirkātu'l-edeb** isimli Arapça-Farsça manzum lügati, 5. 208b-241a'da **Muhammed İbnu'l-Bevvāb'ın Tuḥfe-i 'Alā'î** isimli Arapça-Farsça manzum lügati, 6. 241b- 263a'da **Ebū Naşr Ferāhî'nin Nişābu's-Şibyān** isimli Arapça-Farsça lügati, 7. 263b- 297a'da **Ḥasan b. 'Abdu'l-mu'minu'l-Ḥüyyî'nin Nişābu'l-Feteyān** isimli Arapça-Farsça lügati, 8. 297b-350a'da **Ahmed-i Dā'î'nin Ḥamd-u Şena** isimli Arapça-Farsça lügati⁷⁹⁶.

---

796. Karatay, s.116

Baş (122b):

بسم الله الرحمن الرحيم
نكر بسم الله الرحمن الرحيم
بعد حمد پادشاه لايزال
شد كليلد مخزن در حكيم
آنكه ملك او مصون شداز زوال

Son (207b):

علم آموز ادب اندوز اكر شد ارزوست
گوشها بر احمدی نه كه چو دیده گوشها
چون مه و خورشید گشتن عالم افروز از ضیا
گردی و دری نیابی تو بدین زیب بها

İstinsah kaydı (207b):

تمّ الكتاب بعون الله الملك الوهاب من يد العبد الضعيف المذنب
المحتاج الى رحمة ربه الغفور سراج بن طيب الاماسى الصونسائى حين
كونه كاتباً فى محكمة دار السلطنة ادرنه المحروسة فى يوم التاسع
والعشرين من محرم الحرام من شهور سنة سبعين و ثمانمائة هـ به
...الله.

3. "D" nüshasının tavsifi

TDK Ktp. Yz. A 499/1

210x150-166x110 mm. ebadında, 8-9 satırlı, 1b-67a varaklar arasında olup haç fligranlı kağıt ve 5a'dan itibaren bazı kelimelerin Türkçeleri mevcuttur. Konu başları kırmızı, sırtı vişne rengi meşin ve yüzeyleri solmuş ebru kağıt kaplı, miklâblı mukavva cildidir. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Eserin incelenmesinde bu nüsha "D" harfiyle gösterildi. Aynı mecmuanın içerisinde 109a-117a varaklar arasında yine Aḥmedî'nin *Mirḳātu'l-edeb*'inin son bölümünden bazı kısımlar ile ilgili

karışık bazı açıklamalar yer almaktadır.

Baş (1b):

ذکر بسم الله الرحمن الرحيم   شد کلید مخزن در حکیم
بعد حمد پادشاه لایزال   آنکه ملک او مصون شد از زوال

Son (67a):

علم آموز ادب اندوز اگر شد از زوست   چون مه و خورشید گشتن عالم افروز از ضیا
گوشها بر احمدی نه که چو دیده گوشها   گردی و دری نیابی تو بدین زیب بها

4. TDK Ktp. Yz. A 163; Mikro-film nr. 105 (4.sıra)

180x133-158x110 mm. ebadında, 9 satır ve 53 varaktır. Nesih hatla ve bazı yerleri harekeli ve kıt'a başları kırmızıyla âbādî kağıda istinsah edilmiştir. Sırtı siyah meşin, kapakları siyah pandizot bez kaplı mukavva ciltlidir. Başı ve sonu noksandır. Beyitler bazen bir satırda iki mısra halinde, bazen de bir satırda bir mısra şeklinde yazılmıştır. Manzum mukaddimeli olup, diğer manzum mukaddimeli nüshalara göre 9. beyitten başlamaktadır. Yine diğer nüshalara göre 49. kıt'a'da 803. beyitte noksan olarak sona ermektedir. Bir çok yerde diğer nüshalarla çok farklılık arz ettiği için ve başı ve sonu noksan olduğundan metnin hazırlanmasında diğer nüshaların arasına alınmadı.

Baş (1b):

احمد مرسل تاج انبیاست   شمع ابرار و سراج اولیاست
Son (63b):

شد هو بهر ضمیر مرد بهر زن   هی شد هموز بهر جمع مرد هن بهر زن

TDK Ktp. Yz. A 164/2

TDK Ktp. Yazmalar Kataloğunun 256-257. sayfalarında tanıtımı

yapılan ve aynı Ktp.de Yz. A 164/2'de mevcut olan eser, **Ahmedî'nin Mirkātu'l-edeb'i** olmayıp başı ve sonu noksan başka bir manzum Arapça-Farsça lügat olduğundan incelenmemiştir.

5. "L" nashasının tavsifi:

Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Efendi, nr. 644/1

180x135 - 125x90 mm. ebadında, 1b-47a varakları arasında miklâblı, şirazeli orta şemseli, kahverengi meşin cild içindedir. Her sahife 11 satır olup, harekeli nesihle istinsah edilmiş, başlıklar kırmızı ile yazılmış ve sonradan satır aralarına bazı kelimelerin Türkçeleri ilave edilmiştir. Ayrıca aslı ve başka bir nüsha ile karşılaştırılmıştır. 33 beyitli manzum mukaddimelidir. Bu nüshanın X/XVI. yüz yılda istinsah edildiği sanılmaktadır. Eserin içerisinde bulunduğu 145 varaklı bu mecmuada; 47b-65a varaklarda **Tuḥfetu'l-‘alā’ī**, 65a- 88b varaklarında **Tuḥfetu'l-fakir**, 88b-119b varaklarda **Kadı Ahmed'in Zehretu'l-edeb'i** ve 120a-145b varaklarda **Naşibu'l-fityān** isimli eserler mevcuttur. Bu nüsha, sunulan metnin hazırlanmasında L harfiyle gösterildi.

Baş (1b):

شد کلید مَخْزَنِ دَارِ حَكِيمِ	ذِکْرِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
آنکه مُلْکِ او مصون شد از زوال	بعد حمد پادشاهِ لایزال
بازگشتِ جُمْلَهٗءِ اَشْیَا بدوست	و آنکه عِلْمِ عَالَمِ الْاَسْمَا ازوست

Son (47a):

چون مه وخورشید کردی عالم آفرزازضیا	علم آموز وادب اندوزاگر شد آرزوت
کردی و درّی نیابی تو بدین زیب و بها	گوشها بر احمدی نه که چو دیده گوشها

تمت بعون الله حسن توفیق

6. "M" nüshasının tavsifi:

Manisa İl Halk Ktp. Genel, nr. 2848

168x130 (125x90) mm. ebādında, tamir edilmiş, arkası ve kenarları meşin, miklāblı, şirāzeli olup, 123 varak bir mecmuanın içerisinde 1b- 72a varaklar arasındadır. Her varakta 7 satır var. Kağıdı krem renginde fligranlı ve āharlı, yazısı bir çok yerde harekeli nestālik, başlıklar kırmızıdır. Satır aralarına bazı kelimelerin Türkçeleri yazılmıştır. Eserin incelenmesinde bu nüsha "M" harfi ile gösterildi. Müstensihî ve isitinsah tarihi belli olmayan bu nüshanın XI/XVII. yüzyılda yazıldığı sanılmaktadır⁷⁹⁷.

Nüshanın 1a varağında Merhum münşî Māhmūd Efendî'nin vakfı, Aḥmedî Germiyānî'nin lügat ilmi hakkında "Kitābu Mirqātu'l-edeb"i ve sahibinin İbrahim b. Receb olduğu kayıtlıdır. İç kapakta ise Arapça bir dua mevcuttur.

Baş (1b):

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ذِکْرُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	شَدِّ کَلِیْدِ مَخْزَنِ دَارِ حَکِیْمِ
بَعْدَ حَمْدِ پَادِشَاهِ لایَزَالِ	أَنَّکَ مُلْکُ أَوْ مَصُونٌ شَدَّ أَوْ زَوَالِ
وَأَنَّکَ عِلْمٌ عَلَّمَ الْأَسْمَاءَ أَوْ سَوَّیْتُ	بِأَرْغَمِ جَمْلَهَاءَ أَشْیَاءَ بَدِیْمِ

Son (72a):

عِلْمٌ أَمُوزِ وَأَدَبٌ ائِدُوْزَاکَرُ شَدَّ اَرَزُوْتِ	چُونِ مَهْ وَخُورْشِیْدِ کَرْدِیْ عَالِمِ اَفْرُوْزَاذِیْبِیَا
گُوشَهَا بَرِ اَحْمَدِیْ نَهْ کِهْ چُوْ دِیْدَهْ گُوشَهَا	کَرْدِیْ وَ دُرِّیْ نِیَابِیْ تُوْ بَدِیْنِ زِیْبِ وَ بَهَا

Ferağ kaydı (72a):

دَوْلَتِ فُقْرِ خُدَایَا بَمِنْ اَرَزَانِیْ دَارِ	کِیْنِ کَرَامَتِ سَبَبِ حِشْمَتِ تَمْکِیْنِ مَنِسْتِ
---	--

797. Nihad M. Çetin, "Ahmedî'nin Mirqātu'l-edeb'i hakkında", TM, XIV (1965), s. 217-230

7. "Ş" nüshasının tavsifi:

Süleymaniye Ktp. Şazeli, nr. 147/6

255x175- 220x130 mm ebādında 259 varak hacimli bir mecmuanın içerisinde 203b-230b varaklar arasındadır. Varakları 16 ila 17 satırlıdır. İki sütun ve 17 satır halinde 33 beyitli manzum mukaddimelidir. Birinci kıt'a da iki sütun halindedir. Diğer yerler tek sütun halinde yer yer harekeli ve nestā'likle yazılmıştır. Kırmızıyla yazılan kıt'aların başlıkları bazı yerlerde unutulmuştur. 206. varakla 207. varak arasında bir varak düşmüştür. Bundan dolayı 110. beyitle 138. beyit arasındaki beyitler nokсандır. Ayrıca "Ramazan'da yemesi caiz olanlar hakkında"ki (iki beyit) konuyla sondan "Hatime" bölümü (altı beyit) noksan olup, "ay" hakkındaki bāb'ın sonunda biter. "Hatime" başlığı yazılmış fakat başlıktan sonra isitnsaha devam edilmemiştir. İstinsah tarihi ve müstensihi zikredilmeyen nüshanın X/XVI. yüz yıla ait olduğu sanılmaktadır. Bir çok risale ve notlardan müteşekkil olan mucmuada; 184b-192a'da Ferāh'ın Nişāb'ı, 192a- 203a'da Husām-i Hüy'ın Naşīb'i ve 242b- 259a'da Hamid-i Engur'ın Silku'l-cevāhir'i mevcuttur. Eserin incelenmesinde bu nüsha "Ş" harfi ile gösterildi.

Baş (203b):

شد کلید مَخْزَنِ دَارِ حَكِيمِ	ذکر بسم الله رحمن الرحيم
آنکه مَلْکِ او مصون شد از زوال	بعد حمد پادشاه لایزال
بازگشتِ جُمْلَهءِ اَشْیَا بدوست	و آنکه عِلْمِ عِلْمِ الْأَسْمَاءِ ازوست

Son (230b):

آفتاب از آسمان بشمار يك يك بی خطا	ماه را خواهی که دانی آن درج را که بُرید
بخش کن سی سی که برج انتها مه راست جا	پس بر ایام گذشته از ماه نه و ز برج شمس

حاتمة الكتاب

8. İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Seminer Ktp. nr. 3923 nüshasının tavsifi:

Cildi eskimiş ve bazı varakları kopmuş, iki mensur ve on manzum lügatı muhtevi manzum ve mensur lügatlar mecmuasıdır. Bu nüsha tamamen manzumdur. 957/ 1550'de istinsah edilmiştir⁷⁹⁸. İlgili yerin Ktp. görevlisi olmadığından nüshanın incelenmesi yapılamadı.

Baş⁷⁹⁹:

ذِكْرَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ   شَدَّ كَلِیْدِ مَخْزَنِ دَارِ حَكِیْمِ
بَعْدَ حَمْدِ پَادِشَاهِ لَا یَزَالُ   اَنْكِهْ مُلْكِ اَوْ مَصُونِ شَدَّ اَزْ زَوَالِ
وَ اَنْكِهْ عِلْمِ عِلْمِ الْاَسْمَا اَزْ وَسْتِ   بَاَزْگَشْتِ جُمْلَهَاءِ اَشْیَا بَدْوَسْتِ
Son⁸⁰⁰:

علم آموز و ادب اندوز اگر شد آرزوت   چون مه و خورشید کردی عالم آفروز از ضیا
گوشها بر احمدی نه که چو دیده گوشها   کردی و درّی نیابی تو بدین زیب و بها

II. MİRĶĀTU'L-EDEB NÜSHALARININ İMLA ÖZELLİKLERİ
VE SUNULAN METNİN ÜZERİNDE YAPILAN
DEĞİŞİKLİKLER:

Şu ana kadar yurt içinde ve yurt dışında matbū bir nüshasına tesadüf etmediğimiz MirĶātu'l-edeb'in altı nüshasından yararlanılarak sunulan metin hazırlandı.

Bu nüshalar arasında en büyük farklılık, noktalı harflerin ve aynı seste olan harflerin yazılışlarında imla hataları olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar ya

798. Ali Alparşlan, "Ahmedî'nin yeni bulunan bir eseri, MirĶāt-ı edeb", TDED, X (1960), 35-40

799. Ali Alparşlan, a. g. e., s. 38

800. Ali Alparşlan, a. g. e., s. 40

sehven unutulmuş ya da kopye edilen nüshadan yanlış okunarak yapılan hatalardır.

Tüm nüshaların imla özellikleri ve metnin hazırlanması sırasında yapılan değişiklikler şu şekildedir:

1. İsim veya isim soylu kelimelere بـ şeklinde bileşik yazılan yazılan به ön edatı zorunlu olmayan yerlerde ayrı olarak yazıldı.

2. Nüshaların hepsinde همچنانک, چنانک, آنک şeklinde yazılan harf-i rabtlar همچنانکه, چنانکه, آنکه şeklinde yazıldı.

3. Gerekli yerlerde ن muzarat harfi د olarak yazıldı.

4. الصلاة olarak الصلاة gibi klasik Arapça ile yazılan kelimeler الصلاة olarak (Örnek: Mukaddime 74b'de ve 541 beyetteki صلوة kelimesi صلوات şeklinde) yazıldı.

5. Gereken yerlerde ک' lar Farsça گ olarak düzeltildi.

6. A nüshasında ة ile biten kelimeler diğer nüshalarda ت şeklinde olup sunulan metinde de ت olarak (Örnek: A nüshasında 54 beyitte افاقه iken رتبت iken رتبة , 136. beyitte , ضراعت iken ضراعة , 57. beyitte , افاقات şeklinde) yazıldı.

7. M ve A nüshalarında bazı yerlerde اش şeklinde olan üçüncü tekil şahıs birleşik zamir diğer nüshalarda ش şeklinde olup ا gerekmeyen yerlerde sunulan metinde de ش olarak (Örnek: 879. beyitte اش iken سادسش , 880. beyitte اش iken تاسعش şeklinde) yazıldı.

Diğer farklılıklar ve değişiklikler nüsha farklılıkları olarak metin kısmında gösterildi.

III. MİRQĀTU'L-EDEB'İN YAZILIŞI:

Tespit edebildiğimiz ve değerlendirdiğimiz nüshaların içerisinde sadece K nüshasında eserin kim adına yazıldığı nüshanın 75a varağındaki "Devletin ve milletin şanı ve şerefi İSA BEY; -Allah ömrünü uzun etsin, şanını yüceltsin ve işlerini düzgün kılsın-, şiir;

İşlerin, kendisinin emriyle yürüdüğü, kendine karşı yapılan suçları affeden;

Bu köleye türlü hususi iyiliklerde bulunmuşlardı. Buna binâen "iyilik yapana teşekkür vaciptir" hükmünce onun varlığının saadet meyvesi, ikbal gözbebeğinin ışığı ve mutluluk bahcesinin tomurcuğu, su ve çamurun hulasası, güçlü HAMZA BEY'in -Allah onu bağış ve ihsan sahibi babasının himayesinde kemâlin zirvesine ulaştırsın- öğrenmesi için Arap lügatine dair edebiyat kitabı (niteliğinde) manzum Elli kıt'a ve hatimede çeşitli ve gizli ilimlere dair Yirmiyedi kıt'a nazmettim. Biri sarf ilmine, diğeri nahiv ilmine dair olup, mübtedilerin ihtiyaç duyduğu kâide ve düsturları ihtiva eden iki kasideyi (de) ona ilave ettim." açıklaması ve bu nüshanın istinsah edildiği 835/1432 tarihinden önce yani Aydınoğulları beylerinden İsa Bey zamanında 761-793/ 1360-1391 tarihleri arasında en azından mensur mukaddimeli şeklinin te'lif edilmiş olması büyük ihtimaldir. Elimizdeki nüshalara göre manzum mukaddimeli şeklinin ise kim adına ve ne zaman te'lif edildiğini tespit etmek mümkün değildir. Aḥmedî, manzum mukaddimenin 19. beyitinde eserini dergahına bir hediye olarak sunduğu ülkeler padişahının ismini zikretmemekte ve ona dua ettiği şu;

طالع او تا ابد مسعود باد   همچو بختش عاقبت محمود باد

32. beyitteki محمود isminden de meseleyi çözmeye yardımcı olacak bir anlam çıkarmak imkansızdır.

Ahmedî'nin Mirkātu'l-edeb'i Arapça-Farsça manzum bir sözlük olup, Arapça ve Farsça öğrenmek isteyenlere gerekli olan kelimelerin yanısıra, tıp, hey'et, matematik, astronomi, astroloji, fıkıh v. s. gibi konularda belli başlı lügatları ve ısıtlahları ihtiva etmektedir.

Eserin te'lifinde hangi kaynaklardan ve kimden yararlanıldığına dair tam bir bilgi mevcut değildir. Sadece 649. beyitte Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden tazmin vardır. Ayrıca 757. beyit Muhammed Mu'în'in Ferheng-i Farsî isimli sözlüğünde yer almaktadır⁸⁰¹. Fakat şekil olarak lügat kısmının tertibi ve lügat kısmına ilave edilen tıp, astronomi, fıkıh, gurre ve matematik gibi konular bakımından Ebû Naşr Ferâhî'nin Nişābu'ş-Şibyān isimli Arapça-Farsça manzum lügatine benzemektedir.

IV. MİRKĀTU'L-EDEB'İN TERTİBİ:

Yukarıda nüsha tavsiflerinde de belirtildiği gibi mensûr mukaddimeli K nüshasının dışında tespit edebildiğimiz diğer tüm nüshalar, 33 beyitlik manzûm mukaddimelidir. Mirkātu'l-edeb, gerek K nüshasında, gerekse diğer manzum mukaddimeli nüshalarda Arapça-Farsça manzum lügat olarak 50 kıt'adan⁸⁰² meydana gelmektedir. Bir birinden farklı vezinde yazılan bu kıt'alardaki beyit sayıları farklıdır.

Mirkātu'l-edeb'in 1 ila 816. beyitler arasında yer alan bu 50 kıt'alık lügat kısmının sonunda; 1. Ebcet hesabının, 2. Ebcet hesabıyla çarpım tablosunun, 3. Muhâyâe'ye dair meselelerin, 4. Müzarea'ya dair meselelerin, 5. Koyundan (yenmesi) haram olan şeyler ve dört kefaretin açıklamasının, 6. Ramazan ayında yemek yemenin (mübah olması) konusunun, 7. Bağıştan vaz geçilmesine engel olan (durumlar) ve ellerin kaldırıldığı yerlerin, 8. Ayların ilk

801. Mu'în, IV, 4869

802. Ali Alparslan, bu Arapça-Farsça lügat kısmının 45 kıt'adan meydana geldiğini ifade etmektedir (Ali Alparslan, a. g. e., s. 39).

günleri konusunun, 9. Mizacların sayısı ve terkiplerin tanınmasının, 10. Kalıtsal ve bulaşıcı hastalıkların, 11. Cisimlerin ve madenlerin ağırlıklarının, 12. Gezegenlerin ve Burçların sayılarının, 13. Yedi Gezegenin şeref yerlerinin, 14. Ayın doğuş ve batış saatlerinin, 15. Burçların paylarının (hisselerinin), 16. Tüm Burçlarda Güneş miktarının bilinmesinin, 17. Burçlar, Dereceler ve Dakikaların, 18. Aydınlığın ve Güneşin (burçlar açısından) yerinin, 19. Tüm zamanlarda ayın yerinin, 20. Peygamber'in ashabından aşere-i mübeşşere'nin, 21. Ulu'l-azm Peygamberlerin isimlerinin ve 22. Hâtimu'l-kitâb'ın yer aldığı 22 ayrı kıt'a⁸⁰³ vardır.

Ahmedî, her ne kadar K nüshasının mukaddimesinde, varak 75a'da و بیست و هفت قطعه در خاتمه آن علوم متنوعه مرموز به نظم آوردم sözleriyle hatimenin 27 kıt'adan meydana geldiğini belirtiyorsa da bu kısım başlığındaki konudan sonra 6 beyitten meydana gelen خاتمة الكتاب kısmıyla sona ermektedir. Diğer nüshalarda ise lügat kısmından sonraki kıt'aların sayısı ile ilgili hiç bir şeyin zikredilmemiş olması ve 22 kıt'anın yer alması, bu eserin ya müellif tarafından tekrar kaleme alınması esnasında 5 veya 6 kıt'anın çıkartıldığını ve bu sırada mukaddimedeki 27 sayısının ise sehven değiştirilmemiş olduğu veya birinci müstensihden itibaren tüm müstensihlerin bu 5 veya 6 kıt'ayı noksan isitinsah etmiş olabilecekleri ya da K nüshasını yazan müstensihin بیست يك yerine yanlışlıkla بیست هفت yazmış olabileceği düşüncesini hatıra

---

803. Ahmed Ateş ve Ali Alparslan bu muhtelif ilimlere dâir kıt'aların sayısını, 27 olarak belirtmektedir (Ahmed Ateş, Konya Kütüphanelerinde bulunan yazmalar", Belleten, XVI, (1952), s. 117; Ali Alparslan, a.g.e., s. 40); Abdülbâki Gölpinarlı ise en sondaki "Hâtimu'l-kitâb" kıt'asını saymadan bu muhtelif ilimlere ait kıt'alarını sayısını 21 olarak göstermektedir ve bu bizim tespitlerimizdeki sayıya uygun olanıdır (Gölpinarlı, s. II, 425).

getirmektedir⁸⁰⁴.

Metinde Arapça ve Farsça kelimeler arasına vezin gereği ve kelimelerin birbirlerinden ayrılması için bazen fasıla kelimeleri konulmuştur. Bunların bazıları و, كه, آنکه, چو, همچو, چون, است, هست, از... , ش, ازین, ازو, از گشت, گو, آمد, باشد, دان, شد, بود, چيست, چه gibi soru edatlarıdır.

Mirkātu'l-edeb şu tertibde yazılmıştır:

1. Eğer kelimeler ve onların manaları düzenli olarak birbiri ardına gelmişse aralarına hiç bir fasıla kelimesi konulmamıştır. Örnek, 116. beyit:

نَحْلُ مِنْجِ عَسَلِ ذُّبَابِ مِغْسٍ   بَعْضُ بَرَخِي بَعْضُ بَشَّةٍ چوبق

2. Eğer kelimeler ve onların manaları düzenli olarak birbiri ardına gelmişse aralarına و harfi dışında hiç bir fasıla kelimesi konulmamıştır.

Örneği 23. beyittir.

حُبُّ مِهْرٍ جُبَّجَاهٍ وَحُبُّ دَانِهٍ حِبُّ خُمِّ قَدْرِ دِیْگِ وَ قَصْعَهٗ كَاسِهٖ جَرَّهٗ وَ حَنْتَمُ سَبْرِ

3. Bazen Arapça bir lügat, Farsça'da bir ibareyle karşılanmıştır. Örnek, 59. ve 250. beyitler:

فِرَاسَتِ زِيرِكِي دَانِ دَرِ هَمِهٖ كَارِ   فِرَاسَتِ چَابُكِي اَنْدَرِ سَوَارِي
خَوَابِ كَرْدَنِ شَدِّ رُقُودِ وَ هَمِ رُقَادِ   هَسْتِ بِي خَوَابِي سُهَادِ وَ هَمِ سَهَرِ

4. Bazen Arapça iki kelime, leff ü neşr-i müretteb tarzında peş peşe yazılmış ve sonra bu iki kelimenin Farsça karşılıklarında birincinin manası

804. Nihat M. Çetin de Mirkātu'l-edeb'in Arapça-Farsça lügat kısmından sonraki kıt'alarının miktarı konusunda K nüshasının mukaddimesindeki 27 sayısını ve Kâtib Çelebi'nin verdiği 28 sayısını dikkate alarak, "Ahmedî'nin mevcut eserlerinin çeşitli nüshalarında mukaddime ve hâtîme kısımlarında değişikliğin olmasının daima görülen bir keyfiyet" olduğunu söylemektedir (Nihad M. Çetin, "Ahmedî'nin bilinmeyen birkaç eseri", TD, III-IV (1952), s.105).

üçüncü kelime, ikincinin manası dördüncü kelime olarak verilmiştir. Örnek olarak 62. beyitin birinci mısraı ve 253. beyittir. Aynı zamanda bu 62. beyit, Arapça kelimenin birinci mısradaki, Farsça karşılığının ise ikinci mısradaki olduğuna da örnektir.

عَدُوٌّ وَ أَمْسُ اسْتَفْرَدَا دِي وَ أَلْيَوْمَ شَدَّ امْرُوزَ أَنْسِ چِه بُوْد غَمْگَسَارِي
عِيسِي وَ مُوسِي فِيسَان وَ اسْتَرِه جَعْفَر وَ يَعْقُوب جُوي وَ كَبِكِ نَر

5. Leff ü neşr-i müretteb şeklinde olup birinci mısradaki sadece Farsça kelimelerin, ikinci mısradaki ise sadece Arapça karşılıklarının sıralandığı da olmaktadır. Örnek, 145. beyit:

سَرَانْگِشْت وَ پَسِ پِشْت مِهْرِه سِپُرْز بُوْد اَنْمَلِه پَسِ فِقَارِ وَ طِحَال
c b a c b a

6. Yine leff ü neşr-i müretteb şeklinde yukarıdaki tersinin de olduğu beyitlere örnek, 270. beyittir:

شَدَّ سَلْحَفَاةَ وَ قُنْفُذَ پَسِ ظَبِّي كَشَفَ وَ خَارِپِشْت وَ دِیْگَر رَنْگِ
c b a c b a

7. Bazen Arapça lügatın, karşılığı olan Farsça lügattan sonra da yazıldığı olmuştur. Örnek 69. ve 70. beyitlerin ikinci mısraları:

رَجُلٌ وَ رَجُلٌ مُرْدٌ وَ پَايِ بُوْد شَدَّ مَكَانِ جَايِ وَ جَايْگِیرِ مَكِينِ
شَدَّ كَذَا اَيْنِ چَنِينِ قَذَا خَاشِه رَنْجِ اَذِي دَرشَكْمِ بَجَهْ اسْتِ جَنِينِ

8. Bazen iki Arapça lügate Farsça bir kelimeyle karşılık verilmiştir. Örnek, 93. beyitin ikinci mısraı:

مَيْنِ بَاشَدِ دَرُوعِ شَيْنِ چِه عَيْبِ زَيْنِ اَرَاَسْتِنِ شَدَّ وَ تَزْيِينِ

9. Bazen ikinci sıradaki veya sonraki Arapça kelimenin Farsça karşılığı verilmeyip önceki kelimeye atıfta bulunmaktadır. 112 beyitin birinci ve ikinci mısrağı bunun örneklerindedir:

يَوْمَ رُوزِ اسْتِ رُوشَنِيشِ نَهَارٍ لَيْلِ شَبِّ شَدِّ ظَلَامِ اُوسْتِ غَسَقِ

10. Soru edatının beyitte fasıla kelimeesi olarak kullanıldığı yere örnek,
57. beyittir:

قَنَاعَتِ چِيَسْتِ خِرْسَنْدِي تَخَشُّعِ بِيَتْرَسِيدِنِ ضَرَاعَتِ هَسْتِ زَارِي

11. Beyitte گشت , شد , gibi ek fiillerin, و gibi harf-i rabtın ve را gibi harf-i izafenin fasıla kelamsi olarak kullanıldığı yere örnek, 58. beyittir:

شْتَرِ رَا رَحْلِ پَالَانِ وَ مِحْفَهْ كَزَاوَهْ گِشْتِ وَ هَوُدَجِ شَدِّ عِمَارِي

Mirkātu'l-edeb'te mukaddimenin dışında sadece 564. beyit, Arapçadır:

صَحَّ عِنْدَ النَّاسِ اِنِّي عَاشِقٌ غَيْرَ اَنْ لَمْ يَعْرِفُوْا عِشْقِي لِمَنْ

Her kıt'a birbirinden farklı beyit sayısında ve farklı vezinde yazılmıştır. Farklı vezinde yazılmasının amacı, öğrenciye lügat öğretilirken vezinleri de öğretmektir. Bunların dışında her kıt'anın sonunda öğrenciye ilmi sevdiren, ilim öğrenmeyi teşvik eden ve bu lügat kitabının önemine değinen Arapça'nın yanında Farsça'yı da öğretmek amacı taşıyan birer ikişer Farsça beyitler vardır. Bu beyitlerin bir çoğunda Aḥmedî'nin kendi adı da zikr olunmaktadır.

V. MİRKĀTU'L-EDEB'İN SUNULAN METNİNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YÖNTEM

Sunulan metin yukarıda tavsifleri verilen ADKLMŞ nüshalarından yararlanılarak hazırlandı. Yukarıda nüsha tavsiflerinde de belirtildiği gibi, A nüshasında bir konunun noksan olması, DLMSŞ nüshalarında müstensih ve istinsah tarihlerinin olmaması, ayrıca Ş nüshasında bir varağın düşmüş olması ve ve bir konunun noksan olması ve K nüshasında eserin kim adına ve niçin yazıldığına işaret edilmesi, şekil ve konuların sıralanışı bakımından K nüshasına esas almamıza yardımcı oldu. Bunun için sunulan metinde sadece K

nüshasının varak numaraları, K harfi yazılmaksızın verildi.

Eserin bir lügat olması ve ihtiyaca binaen değişik kesimlerin elinde bulunması ve farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından istinsah edilmesi, müstensihlerin zevk ve bilgilerine göre yer yer yeni beyitlerin ve yeni kelimelerin veya eş anlamlı diğer kelimelerin nüshalara girmesine sebep olmuştur. Faydacı bir yaklaşımla bakıldığında, bu da esere kelime zenginliği ve çeşitliliği katmıştır. İlave olunan veya tercih edilen hangi beyitin veya kelimenin müellif tarafından yazıldığını tam olarak bilemediğimizden ve faydacı yaklaşımı da göz önüne alarak çoğunluk ilkesiyle en az iki nüshada yer alan bir beyiti sunulan metnin içerisine alıp sıraya koyduk. Diğer beyit ve kelime düzeyindeki farklılıklar ise nüsha farklılıkları olarak gösterildi.

K nüshasının mensur mukaddimesi ve diğer nüshaların 33 beyitlik manzum mukaddimleri sunulan metne alınarak Türkçe tercümeleri "Mirķātu'l-edeb'in tercüme ve açıklamalar" başlıklı bölümüne; beyitlerin bahirleri ve ADLMSŞ nüshularına göre nüsha farklılıkları metin kısmına yazıldı. Mukaddimedeki bu beyitler lügat kısmından ayrı olarak numaralandı.

50 kıt'adan meydana gelen Mirķātu'l-edeb'in lügat kısmındaki Arapça kelimelerin tespitinde Ebū'ṭ-Ṭāhir Fīrūzābādī'nin el-Ḳāmūsu'l-muḥīṭ⁸⁰⁵, Muḥammed b. Mukerrem b. Manzūr'un Lisānu'l-ʿArab⁸⁰⁶, el-Muʿcemu'l-vāsīṭ⁸⁰⁷, Mevlüt Sarı'nın el-Mevārid⁸⁰⁸, Cubrān Mesʿūd'un "er-Rāʿid"⁸⁰⁹ gibi eserlerden ve Farsça kelimelerin tespitinde Muḥammed Muʿīn'in Ferheng-i Fārsī⁸¹⁰, Muḥammed Pādişāh'ın Ferheng-i cāmiʿ-i Fārsī⁸¹¹, Ferheng-i cedīd-i

---

805. Fīrūzābādī, bkz. bibliyografya.

806. Lisānu'l-ʿArab, bkz. bibliyografya

807. el-Muʿcemu'l-vāsīṭ, bkz. bibliyografya

808. Sarı, bkz. bibliyografya

809. er-Rāʿid, bkz. bibliyografya

810. Muʿīn, bkz. bibliyografya

811. Ānandarāc, bkz. bibliyografya

‘Arabî-Farsî⁸¹², Steingass⁸¹³, Mehmet Kanar'ın Büyük Farsça- Türkçe Sözlük⁸¹⁴ ü gibi eserlerden ve daha sonra "Mirķātu'l-edeb'in Arapça-Farsça-Türkçe indeks" bölümünde verilen Türkçe kelimelerin tespitinde Tarama Sözlüğü⁸¹⁵ ve "TDK'nun Türkçe Sözlük⁸¹⁶ isimli eserlerden istifade edildi.

Bu lügat kısmında Arapça kelimeler, Farsça karşılıklarından ve fasıla kelemelirinden ayrılması için harekeli ve kalın olarak yazıldı.

Beyitler baştan sona kadar, 50. kıt'adan sonra başlayan tıp, astroloji, matematik, gurre gibi konuların anlatıldığı 22 kıt'a da dahil olmak üzere silsile olarak 1'den 907'e kadar sıralandı ve nüsha farklılıklarında da her beyitin bu sıra numarası gösterildi.

Eserin gerek lügat kısmında gerekse lügat kısmının sonunda yer alan bölümde lügat özelliği taşımayan beyitler Türkçe'ye tercüme edildi ve bunlar "Mirķātu'l-edeb'in tercüme ve açıklamalar" başlıklı bölümünde **Mirķātu'l-edeb'de kendisinde lügat amaçlı kelime bulunmayan beyitlerin tercümesi**" başlığı altında metindeki beyit numaralarıyla aynı olarak yazıldı. Lügat özelliği taşımayan bu beyitler ve içerdiği konularla ilgili açıklamalar yine Türkçe tercümelerinin dipnotlarında verildi.

VI.MİRĶĀTU'L-EDEB'İN ARAPÇA-FARŞÇA-TÜRKÇE İNDEKSİ

Bu indeks Arapça kelimelere göre alfabetik olarak hazırlandı. Sırasıyla Arapça kelime, Arapça kelimenin transkripsiyonlu okunuşu, Farsça karşılığı, Türkçe karşılığı ve yer aldığı beyit numarası yazıldı. İndekste transkripsiyonlu okunuşları yazıldığı için Arapça kelimelere hareke konulmadı. Başta belirtilen

---

812. Ferheng-i cedid-i ‘Arabî-Farsî, bkz. bibliyografya

813. Steingass, bkz. bibliyografya

814. Kanar, bkz. bibliyografya

815. Tarama Sözlüğü, bkz. bibliyografya

816. Türkçe Sözlük, bkz. bibliyografya

transkripsiyon sisteminden farklı olarak burada tüm َ (fethalar) "a" ile, tüm ِ (kesreler) "i" ile tüm ُ (dammeler) "u" ile, kelimenen sonunda yazılan ه harfi "a" ile gösterildi.

Sunulan indeksin hazırlanışı hakkında açıklamalar:

1. Kelimenin kullanıldığı beyitte kelime yerine o kelimeye işaret eden zamir veya başka kullanılmışsa indekste o zamir veya başka kelime yerine ilgili kelimenin Farsçası yazıldı. Örnek, 121. beyitte اثم (sürme taşı) kelimesinin karşılığı olarak yazılan سنگ 'nın yerine indekste سنگ kelimesinin karşılığı olarak yazılan جزای آن yazılı iken 209. beyitte اثم kelimesin karşılığı olarak جزای آن yazıldı. Yine 436. beyitte انفحه kelimesinin karşılığı olarak مایه پنیر yazıldı. مایه اش istinsah edilmişken indekste مایه پنیر yazıldı.

2. Beyitte Arapça çoğulu yer alan fakat Farsça tekili yazılan kelimenin indekste Farsça sütununa Arapça tekili ve [ ] içinde Farsça tekili yazıldı. Örnek 783. beyitte اجم (ormanlar) kelimesinden sonra جمع yazılı iken indekste اجم [بیشه] yerine جمع yazıldı.

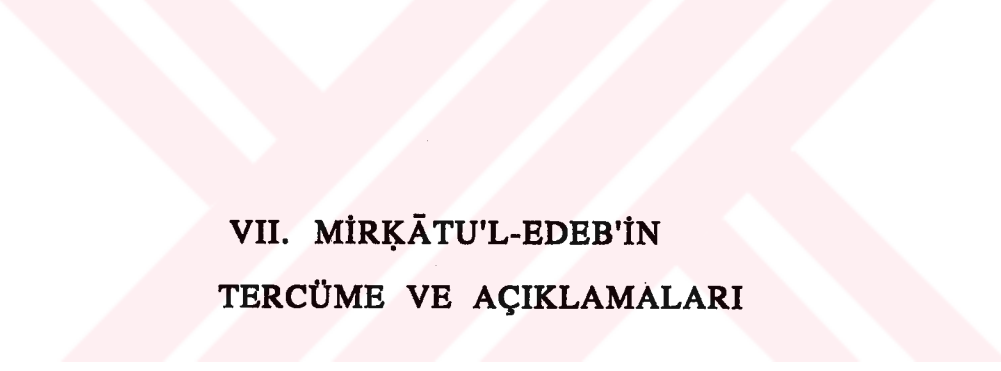
3. Beyitte vezin gereği ters istinsah edilen Farsça birleşik mastarlar, indekste modern sözlüklerdeki şekliyle yazıldı. Örnek, 528. beyitte آمدن mastar, indekste بیرون آمدن olarak ve 770. beyitteki سر بازکشیدن mastarı indekste سر بازکشیدن olarak, ayrıca 772. beyitte فاش کردن şeklindeki mastar indekste فاش کردن olarak yazıldı.

4. Beyitte bir sıfat, bir kelime, bir sayı veya benzerleri birden çok kelimeye atfedildiği halde, sadece bir kelimenin yanında varsa, bu sıfat indekste diğer kelimelerin yanında da yazıldı. Örnek, 619. beyitte عجا

kelimesinin karşılığı olarak مادهء لاغر kelimesi kullanıldığı halde اعجف yani, "zayıf erkek hayvan" anlamına gelen kelimenin karşılığı olarak beyitte sadece نر kelimesi istinsah edilmişti. İndekste ise اعجف kelimesin karşılığı olarak نر kelimesinin yanına لاغر sıfatı da eklenerek نر لاغر olarak yazıldı. Ayrıca 89. beyitte الفان kelimesinin karşılığı olarak دو yazılı. İken, indekste دو هزار olarak verildi. Yine 719. beyitte مطیه kelimesinin karşılığı olarak بنشستنی امتطا kelimesi istinsah edilmişken "hayvana binmek" anlamındaki از دو آب kelimesinin karşılığı olarak برو بر نشستن kelimesi yazılı İken, bu indekste برو دو آب بر نشستن olarak yazılmıştır.

5. Beyitte bir kelimenin anlamı normal verilmiş fakat onun zıttı olan kelimenin Farsça karşılığı yoksa, indekste buna [ ] içinde Farsça karşılık yazıldı. Örnek, 151. beyitte, اجاج ve ملح kelimelerinin karşılığı olarak آب بد kelimeleri verildiği ve sırasıyla hoş, tatlı ve soğuk su anlamlarına gelen عذب , فرات , و زلال kelimelerinin karşılığına ضدش isitinsah edildiği halde, indekste bu üç kelimeye [آب آشامیدنی] Farsça karşılığı yazıldı.

6. Beyitte Farsça bir kelimenin mastar hali verilmiş ve bu mastardan kelime türetmeden atıfta bulunulmuşsa uygun Farsça müştakı [ ] içerisinde verilmiştir. Örnek, 60. beyitte براء kelimesinin kar. 'lığı olarak افریدن yazılmış ve daha sonra باری kelimesinin karşılığı olarak da او فاعل verilmişken indekste [افریننده] olarak yazıldı.

**VII. MİRQĀTU'L-EDEB'İN
TERCÜME VE AÇIKLAMALARI**

(74b) [Mukaddime]⁸¹⁷

Esirgeyip bağışlayan Allah'ın adıyla

Hamd, yıldızların nuru ile semayı süsleyen Allah'adır. Yeryüzünün bahçelerini yıldızların nuru ile sulayan (Allah), kullarına murad ettiği zamana kadar insan türünün bekasının sürmesi için sırlardaki (gizli) şeyleri haber veren cümleler oluştursun diye harfleri, fiileri ve isimleri, terkip haline getirebilecekleri hurufatı lütfundaki bir sır ile öğretti. Şiir;

Bilgi ve akıl ehlerinden isen, Allah'n azametini düşün.

Selam, beyânın menbana ve fesahatin kaynağına,

şiir;

Geçmiş ve gelecek insanların kazandığından (şereften) daha üstün şeref kazanan Hz. Muhammed'e,

Gecenin karanlığında aya güzellik veren mucizeler ile mahlukata üstün gelene,

Peygambere, arkadaşlarına ve şiddetli susuzluktan kavrulmuş çölü sulayan ehline olsun. **Konuya gelince**; Arap lügatini bilmenin, edep ilminin merdiveni olduğu akıl sahipleri için güneş gibi açık, aşikâr, sarîh ve belirgindir. (75a) Büyük efendi, kendisine hizmet edilen en cömert kişi, cömertlikler ve nimetler sahibi, iyilik ve cömertlik eteğini çekip sürüyen, iyilikleri koruyan ve kötülükleri def eden, şiir;

Vezirlik ona âdab üzerine boyun eğmiş bir şekilde geldi.

Vezirlik ona layık, o da vezirliğe layık

En güzel nazmın inceliklerini yazan ve tatlı nesrin grçeklerini söyleyen, şiir;

---

817. Bu mukaddime, sadece "K" nüshasında vardır, ADLMŞ nüshalarında ve incelemesi yapılmayan İÜ. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Ktp. nüshasında yoktur.

Ülkelerin sığınağı, Allah'ın dininin emini, kendisine hizmet edilen efendi (vezir); -Allah onun gölgesini daim eylesin-.

Hidayet, hak ve tevhid tohumu yetiştiren, mubarek Hâşimî yolunu (İslam dinini) güçlendiren,

Devletin ve milletin şanı ve şerefi **İSA BEY**; -Allah ömrünü uzun etsin, şanını yüceltsin ve işlerini düzgün kılsın-, şiir;

İşlerin, kendisinin emriyle yürüdüğü, kendine karşı yapılan suçları affeden,

Bu köleye türlü hususi iyiliklerde bulunmuşlardı. Buna binâen "iyilik yapana teşekkür vaciptir" hükmünce onun varlığının saadet meyvesi, ikbal gözbebeğinin ışığı ve mutluluk bahcesinin tomurcuğu, su ve çamurun hulasası, güçlü **HAMZA BEY**'in -Allah onu bağış ve ihsan sahibi babasının himayesinde kemâlin zirvesine ulaştırsın- öğrenmesi için Arap lügatine dair edebiyat kitabı (niteliğinde) manzum Elli kıt'a ve hatimede çeşitli ve gizli ilimlere dair Yirmiyedi kıt'a nazmettim. Biri sarf ilmine, diğeri nahiv ilmine dair olup, mübtedilerin ihtiyaç duyduğu kâide ve düsturları ihtiva eden iki kasideyi (de) ona ilave ettim. Asil-zâde Cenapları, Allah'ın inayetiyle bu kitabı ezberlediğinde parlak tabiatı ve selim zihni, Arap dili ilimleri ve edebî bilgiler sahasında yazılmış büyük kitaplara başlamaya, aziz, yüce ve (eksikliklerden) münezzeh olan Allah'ın izniyle yardımcı olur. O, ne güzel yardımcıdır. Allah, kendisinden yardım istenen ve kendisi yardım edendir. (Ondan başka) yardım edecek yoktur, fazilet ve ihsan ondandır.

[Mukaddime]⁸¹⁸

1. Besmele'nin "esirgeyip bağışlayan Allah'ın adıyla" zikri, hikmet sahibi (Allah) 'nin evinin (dünya) mahzeninin (hazinesinin) anahtarıdır.
2. Sonra, hamd, mülkü yok olmaktan uzak olan ebedi padişahadır.
3. O ki, "(Allah Âdem'e bütün) isimleri öğretti"⁸¹⁹ (ayetinin) bilgisi kendisindedir. Bütün varlıkların dönüşü onadır.
4. O ki, onun emri "ol dedi hemen oluverdi" (hükmüne girer), O'nun şeref makamının bir mekanı yoktur.
5. O'nun kemalini idrak etmekten anlayışlar acizdir. O'nun ululuğunun mahiyetinden vehimler şaşkına dönmüştür.
6. O ki, her şeyi yaratan, bütün eşyanın kendisiyle kaim olduğu varlıktır, bütün noksanlıklardan uzak, her şey ona muhtaktır, her varlığın rızkını veren, bağışlayan, diri ve bir olandır.
7. Nurunun parlaklığından dolayı gözlerden gizlidir. Zuhurunun haddinden fazla (incelikli) olmasından dolayı akıldan gizli olduğu gibi.
8. Yaratılmışların övücünün, efendisinin ruhuna selam olsun.
9. O ki, "sen olmasaydın"⁸²⁰ hilatinin sahibidir. Ve ayrıca bütün feleklerin öncüsüdür.
10. Peygamberlerin tacı olarak gönderilmiş Ahmed'dir. İyilerin mumu, velilerin ışığıdır.
11. Hak nurlarının battığı yer, O'nun dışıdır. O'nun içerisi, hak sırlarının hazinesidir.

818."K" nüshasında yer almayan bu mukaddime, ADLMŞ nüshalarında ve görülemeyen diğer nüshada mevcuttur.

819. Kur'an, II/31

820. لولاك لولاك لولاك لما حلفت الا فلان hadisine işaret vardır. al-‘Aclūni, II, 233

12. AḤMEDİ'nin bu hoş kıt'alarını dinle ve inci gibi kulağına koy.
13. Zira ilim elde etmek ve edebi tamamlamak için onda Arap kelimeleri nazm edildi.
14. Bir çok ilmin anahtarı lügat olduğu için, onu elde etmenin peşinde gayret gerekir.
15. Bu beyitleri öğrenen her kes, sanat öğrenmekten dolayı daima mutlu olur⁸²¹.
16. Her toplumun süsü olmak için, sen benim bu kıt'alarımı ezberle.
17. Arapça bu kelimeler nazm olunca. ona "**Mirḳātü'l-edeb**" adını koydum.
18. Bu mecmuayı hazırlayınca, padişahın sarayına hediye ettim.
19. Devlet ve talihin kendisi sayesinde taç ve taht gibi süslendiği ülkenin padişahı.
20. O ki düşüncesinin ışığı karşısında güneş zerre gibidir. O'nun cömertlik feyzinin karşısında deniz damla gibidir.
21. O'nun himmetinin yanında felek küçük (bir) yıldız gibidir. Yıldızların nakdi de, onun ayağının toprağının bedelidir.
22. Eğer düşman, O'nun kılıcını rüyada görse, (derisinin) gözeneklerinden ter yerine kanı damlar.
23. Düşmana savaşta yayını (göstermesi), delilere ayın hilâl (şekli)'ni (göstermesi) gibidir.
24. Aynı şekilde O'nun mızrağı, döne döne gittiği zaman ejderleri bir nefeste öldürür.
25. Her kim medhinin deryasında yüzerse, sonsuza kadar talih (devlet)'le aşına olur.
26. O'nun övgü denizinin kıyısı olmadığı için sözü dua ile bitiriyorum (kısa

821. L nüshasında "b" mısraı, "İlmin faziletinden dolayı dünyada mutlu olur" şeklindedir.

kesiyorum).

27. Saba rüzgârının, yaşlılık vaktinde, toprağa gençlik çağı süsü verdiği (gibi),
28. O'nun talih fidanı yemyeşil olsun; su, ateş, toprak ve rüzgar, O'nun hükmünün altına (girsin).
29. O'nun yardım bayrağı gökyüzünü tutsun, kıymetinin derecesi feleğe yükselsin.
30. Hakk'ın yardımı onun yoldaşı olsun; hasmı ayağının toprağına feda olsun.
31. O'nu anmak, her topluluğun süsüdür. O'na teşekkür etmek, kadın ve erkek (her kes)'in dilinden düşürmediği (sözdür).
32. Talihi ebediyen açık olsun; bahtı gibi sonu de övünülecek (olsun).
33. Ülkesi mamur, saltanatı ebedi olsun; düşmanı kahrolsun ömrü uzun olsun.

MİRQĀTU'L-EDEB'DE KENDİSİNDE LŪGAT AMAÇLI KELİME BULUNMAYAN BEYİTLERİN TERCÜMESİ:

8. Bu dört rükn (parça)'ün adı 'anâşır'⁸²²dır. Allah mevâlidî (bütün varlıkları) bundan yarattı.
9. Bu (dört rükn) ana (ummuhât'⁸²³)dır. Canlılar, cansızlar ve bitkiler ondan doğmuştur.

822. 'Anâşır kelimesi yeni bir madde teşkil etmek üzere eski şeklini bırakıp bozulan şey anlamına gelen 'unsur kelimesinin çoğuludur (Karlığa, H. Bekir, "Anâşır-ı erbaa", TDVİA, III, 149-151). Ayrıca 'unsur kelimesi, basit cisim, ilk madde ve kâinatın, özellikle de dünyanın temel maddesi manasınadır (Şahinoğlu, M. Nazif, "Unsur", İA, XIII, 40-41).

823. Ummuhât, arkân, mavâdd, ustukussat (istukissat, istukisat), arkân-i arba'a (dört temel esas), ummuhât-i arba'a (dört asıl), ummuhât-sufliyâ (aşağıya, ay-altına ait asıllar), 'anâşır-i arba'a kelimeleri, dünyadaki canlı ve cansız varlıkların ilk maddesi olarak telakki edilmiştir (Şahinoğlu, M. Nazif, "Unsur", İA, XIII, 40-41).

17. Eğer benim şiirime kulak verirsen, kulağımı sedef gibi incilerle doldururum.
27. Her bir beyti, yakutla dolu bir evden daha üstün olan bu inci dizisini can kulağıyla ezberle.
41. Eğer sonunda yüzünü buruşturmak istemiyorsan, önceden bu beyitleri öğren.
64. Eğer benim şiirimi dinlersen, kulağın sedef gibi inci ile dolar.
65. Sen, bülbülün ötmesinden ve kumrunun sesinden daha güzel olan benim sözümü dinle.
73. Sâ^{c824} dininin ve milletin imamı Nu'mân'ın⁸²⁵ nezdinde sekiz ritl'dir⁸²⁶.
74. (Sâ^c), Yakub'un⁸²⁷ nezdinde 5 tam 1/3 ritl'dir. İdris'in⁸²⁸ nezdinde de böyledir.
79. Birlerden (birler basamağından) sonra 'aşar 'i on olarak bil. Sayıların aslını dört aşamada topla.
94. Mısır tezgahlarında bile böyle taze ve tatlı bir şeker bulunamaz.
109. Sen sözü kulağında tut (sözü dinle); zira kulakta ilim sözü mücevherden daha iyidir.
110. Eziyet çekmeden hazine olmaz; işte bu hazinedir. Eğer hazine elde etmek istiyorsan eziyet çekmelisin.
136. Zira edep gerçekten, insanın ve makamın süsüdür. **AHMEDİ**'den edeb

824. Şâ^c, dört mud'e, sekiz ritl'e ve dört men'e eşit bir ölçektir (Mu'ın, II, 2123); Hububat ölçüğü olup, dört mudd=üç litrelik bir hacime sahiptir (Alfred Bel, "Sâ^c", İA, X, 1).

825. Asıl adı Nu'mân b. Şâbit olup, İmam Âzam Ebü Hanife lakabı ile meşhurdur (d.80/699-ö.150/769). Hanefî mezhebinin kurucusudur (Şibay, Halib Sâbit, "Ebü Hanife", İA, IV, 20-28; Bardakoğlu, Ali, "Ebü Hanife", TDVİA, X, 131-145).

826. Ritl, Cahiliye devrinden gelme bir ağırlık ölçüsü olup, memleketlere ve devirlere göre farklı olarak kullanılmıştır. Orta çağda Şam'da ritl=600 dirhem ve Halep'te 720 dirhem idi (A.S. Atrya, "Ritl", İA, IX, 727).

827. Ebü Yüsuf Ya'küb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd al-Küfî (d.113/731-ö.182/798). İmam Ebü Hanîfa'nın önde gelen öğrencilerindendir. (Kufrah, Kasım "Ebü Yüsuf", İA, IV, 59-60; Öğüt, Salim, "Ebü Yüsuf" TDVİA, X, 260-265).

828. İmam Ebü 'Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î (ö.345/956), Şâfi'i mezhebinin kurucusudur (W. Heffening, "Şâfi'î", İA, XI, 268-272).

öğren.

137. İlim, bezenmiş gül gibidir; cahillik, süsü gitmiş diken gibidir.
162. Eğer gönlünde olgunluk arzusu varsa, sen ilmi tamamlamaya canla başla çalış.
163. Fırat'ın suyu bunun kadar tatlı değildir. Kuzey rüzgarı böyle hoş olmaz.
183. Güneş Koç burcuna gelince, böyle bir bahçenin narı olur.
210. İlim öğren ve iyi ad yapmaya bak. Çünkü iyi adlılık, mutlu yaşamaktan daha iyidir.
226. Mücevherler arasında bundan daha iyi küpe bulamayacağından dolayı, **AHMEDİ**'den hatıra olarak bu kıt'ayı kulakta taşı.
242. Edeb öğren; zira edeb ehli, kendi zamanının önde geleni ve serveridir.
264. Sonsuz hazine bulmak istiyorsan, bu cevherleri ezberlemek için eziyet çek.
279. İsim (şöhret) istiyorsan Arsang⁸²⁹ nüshasından daha iyi olan bu kitabı oku (öğren).
296. Din ve dünyayı elde etmek için hüner elde etmede gece gündüz çalış.
297. Cehalette sonsuz zilletin ve ilimde ise daimi izzetin olduğunu bil.
336. Çin'in resimle dolu bahçesi (resim evi) 'ni görmek istiyorsan sen bu nakış dolu deftere bak.
337. Bu inci kutusuna bu incileri kim doldurmuştur! Allah Allah, ne güzel bir inci denizi!
355. Bu nazmı gönül kutusuna koy; zira o kıymetli inci, utancından eridi (su oldu).
375. Başını melek gibi feleğin zirvesine ulaştırmak istiyorsan ilim öğren.
391. Eğer devlet (ikbal, talih) arzusundaysan ilim öğren; onun dışında hiç bir

---

829. Arsang = Artang: Eski yazarların "Mani"nin te'lif ettiğini sandıkları resimli kitabın adı olup, aynı zamanda "Mani" diye bilinen resimli incil nüshasıdır (Mu'in, V, 115).

şeye heves etme.

405. Gayret et, bu inciye kulağından çıkarma; bu ilacı şeker gibi iç.
430. Can kulağını bu beyitlerin mücevherlerine sedef yap. Çünkü, onun her beyti inci, mercan dizisinden daha iyidir.
- 442-443. Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan ve de Başak, Kuzey burçlarıdır⁸³⁰;
Terazi, ayrıca Akrep, Yay, Oğlak, Kova ve de Balık, Güney burçlarıdır⁸³¹.
Sen bu burçları feleğin sabit kısımları olarak öğren.
444. Bilgili olmak için bu lügatları (kelimeleri) şimdiden öğren; zira âlimin ayağının toprağı cahil insanların tepesinden daha iyidir.
445. Senin için nazmettiğim mücevherlerle (dolu) bu tür gerdanlığı, sonsuza kadar insanlardan kimse asla getirmedi ve getiremez (söyleyemez).
458. Bu kitabı öğrenen kimse, AHMEDİ'nin kim olduğunu ve nasıl bir çimen bülbülü olduğunu bilir.
506. مفعول ve فعيل vezniyle olan şey, فاعل (ism-i fâil) kalıbı ve مفعول (ism-i meful) kalıbına uygundur.
508. Eğer bu lügatları tam öğrenirsen ilim topunu istediğın gibi götürürsün.
509. Senin yoluna saçmak için, yolunun toprağını nasıl inciler haline getirdiğini gör.
519. İlim kazanmak için eziyet ve fayda (birlikte olur); kazançlı olmak için çaba göster.
537. Eğer gönül kuşun ilim üzerine uçarsa, dünyada şerefli bir akdoğan (kartal) olursun.
538. Eğer kulağına bu şekilde malzeme koyarsan bülbülün bile böyle nâmesinin olmadığını bilirsin.
549. Edeb (ilim) elde etmede asla bir an bile kaçınma. Fikir kazanında bundan

830. Kuzey Burçlarına "Burc-i şimâli" de denir (Sezer, Sennur, s. 74)

831. Güney burçlarına "Burc-i cenûbi" de denir (Sezer, Sennur, s. 74).

başka yemek pişirme.

563. Bu kıt'a o zamanlar kutbu ve bilginin zirvesi (göğü)nün (şu beytinin) ölçüsündedir.
564. İnsanlar nezdinde gerçekten ben aşığı; fakat onlar, aşkımın kime olduğunu bilmiyorlar.
576. Eğer insan cinsinden isen ilim elde etmeye çalış; zira ilimsiz insan anlayışsız, şuarsuz yaratıklardan daha değersizdir.
589. Eğer kulağını benim sözümle doldurursan, sen (de) sedef gibi inci mahzeni olursun.
590. Dünyada ilim öğrenen herkes, ilim bildiğinden dolayı kılavuz oldu.
609. Eğer külahını (başını) güneşe değdirmek (ulaştırmak) gerekiyorsa öğüdümü dinle ve gece gündüz ilim (öğrenmeye) çalış.
633. AHMEDİ gibi nci saçan tabiatlı olmak için bu parlak mücevheri kulağında sakla.
634. İlbahar mevsimi akıl rüzgârıyla açıncaya kadar kimse asla böyle yeni gülbahçesi göremedi.
654. Ey iyi cevherli kişi, mücevherin değerini bilen kimse isen gayret et ve AHMEDİ'nin bu şiirini sedef gibi kulağında sakla.
655. Benim bu hatıramı öğren; zira eskilerden kimse asla böyle güzellikte bir yadigârı kimseye bırakmadı.
694. O büyük kişi (Mevlânâ) dedi ki, edebsiz kişi, Allah'ın lütfundan mahrum kalır⁸³². O halde sen edeb elde etmek için gece gündüz çalış.
695. Nasip istiyorsan isteğinde gayret göster; zira kimse bir arkadaş yardımı olmadan arzusunu elde edememiştir.
711. Büyük bir talih istiyorsan ruha canlılık veren bu nazmı dinle ki, ilim ve

832 .Bu ibare Mevlânâ'nın Mesnevîsindeki, " Tanrıdan edebe muvaffak olmayı dilerim, edebi olmayan kimse tanrının lütfundan mahrumdur." beyitinden alınarak tazmin yapılmıştır (Mevlânâ, Mesnevî, İzbudak, I, 7).

fende dünyada bayrak (gibi) olasin.

745. Eğer senin için ebedi talih gerekiyorsa, gece gündüz ilmin peşinde çalış.
760. İlme çalış ki, dünyada bayrak (gibi) olasin; erdem (elde etmeye) çalış ki, Allah'ın fazlından ümitvar olasin.
761. İlim ve edeb öğrenmek için canu gönülle çalış; zira edeb elde eden kimse iyi bir talihe sahip olur.
792. AHMEDİ'nin tertemiz olan içi, öyle bir deryadır ki, kabarcık yerine daima ondan güzel inciler çıkar.

107a

48. KİT'A [Sarf ilmi hakkında]:

793. Sözde (Kelamda) فَعَلٌ , فَعِلٌ ve فَعُلٌ mazi kalıbıdır. يَفْعَلٌ , يَفْعِلٌ ve يَفْعُلٌ mustakbel kalıbıdır.
794. لَا تَفْعَلْ olumsuz emir (ve) اِفْعَلْ emir (kalıbı)dir. Aynı şekilde لَا تَعْمَلْ (olumsuz emir) ve اِعْمَلْ (emir kalıbı) dir.
795. مَفْعَلٌ ve مَفْعِلٌ 'i ism-i zaman ve ism-i mekan (kalıbı) olarak bil. مَفْعُلٌ ise مَنخُلٌ (elek) ve مَنجَلٌ (orak, tırpan) gibi ism-i alet (kalıbı) tir.
796. فَعَلٌ , فَعُلٌ ve فَعِلٌ gibi sıfat (kalıbı) tir. Tafdil (üstünlük sıfatı) için أَفْعَلٌ kipi vardır.
797. حَسَنٌ (güzel), صَعْبٌ (güç, zor) ve فَرَحٌ (sevinç, ferah) (kelimelerini sıfat için) örnek olarak bil. Tafdil için أَعْدَلٌ (daha adaletli) ve أَفْضَلٌ (daha faziletli), (örnek) tir.

49. KIT'A [Avamil harfleri hakkında]:

798. ما ve لا, لَنْ (edatı) gibi muzari fiili olumsuz yapmak için gelir. Fakat لَنْ, أَنْ (edatı) gibi muzari fiili nasb eder.
799. (Yukarıdakilere) örnek olarak, أُرِيدُ أَنْ تَكُونَ سَالِمًا (Kurtuluşa ermek istiyorum) ve لَنْ تَبُورَ مِنْ رَجَاكَ فِي زَمَنٍ (Senden korkan kimse hayatı boyunca zarar etmez), (cümleleri)ni söyle.
800. مَا ve مَنْ, silya ihtiyacı olan iki ism-i mevsul (harf-i rabt) dür. Fakat مَنْ lafzı, akıl sahiplerine özgü (ism-i mevsul)dür.
801. هُوَ (o kelimesi), erkek için munfasıl, merfu, gaib birinci tekil şahıs zamiridir ve kadın için هِيَ (o kelimesi) dir. هُمَا (onlar kelimesi), erkek için çoğul ve هُنَّ (onlar kelimesi) kadın için çoğul (zamidur).
802. أَنْتَ 'yi erkek için sen, أَنْتِ 'yi kadın için sen, أَنْتُمَا 'yı kadın ve erkek için siz ikiniz, إِنَّا, نَحْنُ, ve إنا gibi biz ve أَنَا 'yi ben (munfasıl zamir) olarak bil.
- (107b)

50. KIT'A [Zamirler hakkında]:

803. مِمَّ ve عَمَّ neden, niçin, مَهْمَا her ne zaman, her nasıl, هَهُنَا burada, burası, ذُو sahip ve ذُو tesniye olarak sahip, malik (manasına) 'dır.
804. تَ (erkek için sen), تُمْ (erkek için siz ikiniz), تُمْ (erkek için sizler), تِ (kadın için sen), تُمْ (kadın için siz ikiniz), تُمْ (kadın için sizler) ve ayrıca تَ (ben) ve نَا (biz) (zamirleri) merfu^c ve aynı zamanda muttaşıl zamirlerdendir.

805. O halde örnek olarak mazi ve muzaride الف (elif) ve de واو (vav harflerini) قَالَا (o ikisi dedi), قَالُوا (onlar dediler), لَمْ يَدْعُوا (onlar çağırıyorlar) ve لَمْ يَدْعُوا (o ikisi çağırıyorlar) şeklinde söyle.
806. أَنْصُرِي (yardım et'in sonundaki ي harfi)'deki gibi يَا (ya harfi) şüphesiz tekillikte muhatap müennes için muttasıl zamirdir (Muttasıl zamir işaretidir.).
807. هِيَ (kadın için o), هُمَا (kadın için o ikisi), هُنَّ (kadın için onlar), أَنْتَ (erkek için sen), أَنْتِ (kadın için sen), أَنْتُمَا (kadın ve erkek için siz ikiniz), أَنْتُمْ (erkek için sizler), أَنْتُنَّ (kadın için sizler) ve أَنَا (ben) (zamirleri), muttasıl merfu şahıs zamirleridir.
808. Yine, دَعَاهُ (onu çağırdı-erkek için'in sonundaki ه harfini)yu, دَعَاهَا (onu çağırdı- kadın için'in sonundaki هَا harfini)yu, هُمَا (erkek ve kadın için o ikisi)yu, هُمْ (erkek için onlar) 'ü ve هُنَّ (kadın için onlar)yi mansub muttasıl (bitişik şahıs zamiri) olarak bil.
809. O halde, دَعَاكَ (seni çağırdı- erkek için'in sonundaki ك harfi), دَعَاكَ (seni çağırdı-kadın için'in sonundaki ك harfi), sonra كُمَا (erkek ve kadın için siz ikiniz), كُمْ (erkek için sizler), كُنَّ (kadın için sizler) ve daha sonra دَعَانِي (beni çağırdı'nın sonundaki ي harfi), دَعَانَا (bizi çağırdı'nın sonundaki نَا harfi) ve ayrıca يَدْعُونَنَا (bizi çağırıyorlar'ın sonundaki نَا harfi) (mansub muttasıl zamir) dir.

810. Yine يَدْعُونِي (o erkek beni çağırıyor'un sonundaki نِي harfi [Burada ی harfinden önceki ن harfi nûn-i vikaye'dir.] yi, يَدْعُوكَ (o erkek seni çağırıyor'un sonundaki كَ harfi)yi, كَمَا (siz ikiniz - erkek ve kadın için), كُمْ (siz - erkekler için)yi, كُنَّ (siz kadınlar için)yi ve yine يَدْعُوهُنَّ (o erkek okadınları çağırıyor'un sonundaki هُنَّ harfini)yi, يَدْعُوهُمْوَا (o erkek, o erkekleri çağırıyor'un sonundaki هُمُوَا harfi)yu ve يَدْعُوهُمَا (o erkek, o iki kadın veya iki erkeği çağırıyor'un sonundaki هُمَا harfini)yi (mansub munfasıl = bitişik şahıs zamiri) olarak bil.
811. Ey bilgi artıran (öğrenci), اِيَّاهُ (onunki-erkek için), اِيَّاهَا (onunki-kadın için), اِيَّاهُمَا (o ikisininiki- kadın ve erkek için), اِيَّاهُمْ (onları- erkek için) ve اِيَّاهُنَّ (onları- kadın için) munfasıl mansub (gaib ve gaibe bitişik şahıs zamirler) dur.
812. Yine اِيَّاكَ (sana, seni- erkek için), اِيَّاكِ (sana, seni- kadın için), اِيَّاكُمَا (siz ikinize, siz ikinizi- erkek ve kadın için), اِيَّاكُمْ (sizlere, sizleri- erkekler için) ve اِيَّاكُنَّ (sizlere, sizleri- kadınlar için) munfasıl (muhatap ve muhataba, mansub zamirler) dir.
813. Yine اِيَّايَ (bana, beni), اِيَّانَا (bize, bizi), بِهِ (ona, onu- erkek için), بِهَا (o ikisine, o ikisini- erkek ve kadın için), هُمْ (onlara, onları- erkek için) هُنَّ (onlara, onları- kadın için) ve ثَوْبِي (benim elbisem'in sonundaki ي) ve ثَوْبِنَا (bizim elbisemiz'in sonundaki نَا) (harf)lerini (mecrur muttasıl zamirler) olarak bil.

(108a)

814. ثَوْبَكَ (senin elbisen'in sonundaki كَ harfi), ثَوْبَاكُمْ (siz ikinizin elbisesi'nin sonundaki كُمْ harfi - kadın ve erkek için), ثَوْبَاكُمْ (sizlerin elbisesi'nin sonundaki كُمْ harfi) ve ثَوْبَاهُمْ (onların elbisesi'nin sonundaki هُمْ harfi) (harfleri muttasıl, mecrur zamir) dir. ثَوْبَاهُمَا (o ikisinin elbiseleri'nin sonundaki هُمَا harfi)nın erkek ve kadın için aynı olduğunu bil. (Bu da muttasıl mecrur zamirdir.)
815. ذا bu adam (müfred müzekker için ism-i işaret), تا bu kadın (müfred müennes için ism-i işaret), ذَانِ (müzekker için) ve تَانِ (müennis için) tesniye (ism-i işaret) 'tir. أُنْثَى onlar (uzak için ism-i işaret cemî, müzekker-müennes) ve هُوَ bunlar (yakın için ism-i işaret, cemî, müzekker-müennes) dir.
816. كَ (sen anlamında) başta hitap için, (sana, seni, senin anlamında) sonda ism-i işaret içindir. هَا (işte, al, tut anlamında) başta tenbip edatı için, (ona, onu anlamında) sonda ism-i işaret'tir.

1. EBCED HESABI HAKKINDA:

817. ايقع (harfleri) ا = Bir (1) ve ع = On (10), sonra ق = Yüz (100) ve ayrıca غ = Bin (1000) Ebcad hesabının temelidir.
818. ب = İki, ك = Yirmi ve ر = İkiyüz (rakamlarının işareti) olan بكر (harfleri) ondan (ebced hesabından)'dır. Sonra ججلس (harfleri) ج = Üç, ل = Otuz ve ش = Üçyüz'dür.
819. د = Dört, م = Kırk ve ت = Dört yüz (rakamlarının işareti) olan دمت (harfleri) ondan (ebced hesabından)'dır. Düşünceni, zihnini bu hesaba

yönlendir (bu hesabı ezeberle).

820. وسخ (harflerin)'den ه =Beş, ن = Elli ve ث = Beşyüz'ü ve (harflerin)'den و =Altı, س = Altmış ve خ =Altyüz'ü elde et.
821. زعد (harfleri), ز = Yedi, ع = Yetmiş, ذ = Yediyüz'dür. Elde ettiğin bu (ebced hesabını) şeyi kullanmak için öğren.
822. حفص (harfleri), ح = Sekiz, ف = Seksen ve ض = Sekizyüz'dür. Bu iyi olan sayıyı doğru say.
823. ط = Dokuz, ص = Doksan ve ظ = Dokuzyüz (rakamlarının işareti) olan طصظ (harfleri) ondan (ebced hesabından)'dır. Sayı ailesinden bu öğrenildi.
824. Bine kadar çok miktarda ortaya (sayı) koy, birleştirme zamanını sen doğru yap.

2. BİRLERİN BİRLERLE (SAYILARIN) ÇARPIMI HAKKINDA: (108b)

825. Birlerle birlerin çarpımının durumundan inci gibi nazımla söz edeceğim.
826. ز (7)'nin ح (8) ile çarpımından نو (56)'yı öğren ve ح (8)'nin ح (8) ile çarpımından سد (64)'i elde et. و (6)'ın و (6)'la çarpımından لو (36) 'yu yap ve ز (7)'nin ز (7) ile çarpımından مط (49) 'i ortaya çıkarırsın.
827. ز (7) 'nin ط (9)'la çarpımından سج (63)'ü, و (6)'ın ز (7) ile çarpımından مب (42)'i ve و (6)'ın ح (8) ile çarpımından مح (48)'yi elde edersin. ط (9)'nın ط (9) ile çarpımından فا (81)'yi ve ح (8)'nin ط (9) ile çarpımından عب (72)'yi doğru bul.

3.MUHĀYĀE⁸³³ (MENFAATLERİN PAYLAŞIMI)'YA DAİR MESELELER HAKKINDA:

828. Nazım şeklinde açıklayacağım muhayāe'den oniki meseleyi bil.
829. Bir devenin (gallesi)⁸³⁴ getirisi iki kişi arasında , (yahud bir) kölenin getirisi onlar (iki kişi) arısında (caizdir).
830. Muhayāe'de bu iki (şey) caizdir. (Müctehid) imamlar bunda ittifak etmişlerdir.
831. Bir ev veya iki evin (geliri), ya da iki evin bizzat kendisi, (Bir veya iki evin gelirini paylaşmaları, ya da iki evin birinde birinin bizzat oturması, diğerinin de öbür evin gelirini alması caizdir).
832. Onların bir veya iki kölenin hizmetinden yararlanmaları ittifakla caizdir (İki kişinin bir veya iki kölesi olsa, bir gün birinin bir gün diğerinin hizmetinde olsa caizdir).
833. (Birinin) bir veya iki deveye (sırayla) binmesi ve yada kölelelerden iki kişinin gelirlerini sırası ile taksim etmek (caizdir).
834. İki devenin gelirinden birini birisi diğerini öbürünün alması (caizdir) ve sen bu meselelerden (hareketle) (çeşitli meselelerin) hepsini öğren.

---

833. Muhayāe: Taksimi mümkün olmayan veya taksimi istenmeyen ortak malların menfaatinin paylaşılması yahut bölünemeyen bir şeyi nöbetleşe kullanılmasıdır (Zuhayfi, VII, 183).

834. Galle = ٱلٱلٱ: Hububattan, arazi kirasından köle ve cariyenin emeğinden, tarla ve onun parçalarının gelirlerinden elde edilen her türlü gelirdir. (Mu'ın,II,2434).

4.MÜZAREA'DA⁸³⁵ CÂİZ VE CÂİZ OLMAMANIN MAHİYETİ HAKKINDA:

835. ضِعْقَد (harfleri⁸³⁶) arazi, amel (iş), ziraate kullanılacak hayvan ve tohumdur. ضَد (bir tarafın arazi ve tohum vermesi) ve عَق (diğer tarafın amel ve hayvanla katkıda bulunması)'da bozukluk korkusu yoktur.

(109a)

836. ضَق (bir tarafın arazi ve hayvan vermesi, عَد (diğer tarafın amel ve tohumla katkıda bulunması) veya ضَع (bir tarafın arazi verip amalle katkıda bulunması), قَد (diğer tarafın hayvan ve tohumla katkıda bulunması) yahut ق (bir tarafın hayvanla katkıda bulunması), عَض (diğer tarafın amel, arazi ve tohumla katılması) ya da عَقَض (bir tarafın amel, hayvan ve arazi ile katkıda bulunması), ن (diğer tarafın tohum vermesi) şeklinde yapılan ortaklıklar kötü bir bozukluktur (fâsid'tir).

837. Bu tamamen فَا (fasid) tir. Fakat عَيْن (bir taraf amelle katkıda bulunur)'nın ضَقَد (diğer taraf arazi, hayvan ve tohumla katılırsa)'la olduğu gibi ض (bir taraf araziyi vermesi) ve عَقَض (diğer tarafın amel, hayvan ve tohumla katkıda bulunması) caiz (sahih müzarea)'dir.

838. Fıkıhta müzarea bölümünü öğrenesin diye bunu sana öğrettim.

---

835. Müzarea bir tarafın arazi vererek, diğer tarafın da iş veya ziraat yaparak katkıda bulunduğu ve gelirin ortaklar arasında yarı veya üçte bir gibi oranla paylaşıldığı bir şirket çeşididir (Bilmen, VII, 123).

836. ضِعْقَد harfleri ض = ارض (arż) = arazi, ع = عمل ("amel) = iş, ق = بَقَر = (bağar) = ziraatte kullanılacak hayvan ve ن = بَذَر = (bazr) = ziraatte kullanılacak tohum, anlamına gelmektedir.

5.KOYUNDAN (YENMESİ) HARAM OLAN ŞEYLER VE DÖRT KEFÂRETİN AÇIKLANMASI HAKKINDA:

839. مَرَارَهُ (مَرَارَهُ = maṣāna) idrar torbası, غَدَّةٌ (غَدَّةٌ = gudda) bez, دُومِيمٌ (دُومِيمٌ = maṣāna) idrar torbası, خَا (خَا = farc) dişilik organı, فَا (فَا = marāra) safra kesesi, ذَاكَرٌ (ذَاكَرٌ = zakar) erkeklik tenasül uzvu ve دَالٌ (دَالٌ = dam) kan koyundan haram (yasak) olan şeylerdir.
840. (معكس⁸³⁷ harfleri olan) Yemin'in kefareti (10 fakire) yemek yedirmek veya (bir) köle azat etmek yahut (10 fakiri) giydirmek ya da (3 gün) oruç tutmaktır. Zihar yapmanın (veya) Oruç'un kefareti (bir) köle azat etmek veya (aralıksız iki ay süreyle) oruç tutmak yahut (altmış fakire akşam-sabah) yemek yedirmektir.
841. (Eğer) hata ile meydana gelmişse, katle köle âzat etmek, kefâret olmuştur.

6.RAMAZAN AYINDA YEMEK YEMENİN⁸³⁸ (MÜBAH OLMASI) HAKKINDA:

842. Ramazan ayında altı şey vardır; O altı şeyde orucu terk etmek mübah olur.
843. O altı şey **سَمَحٌ** ve **شَرَعٌ**⁸³⁹ (harfleri) dir, bunun dışında oruç terk etmek günah olur.

837. معكس harfleri, مَطْعَامٌ (iṭ'ām) = yemek yedirmek, عَطَاقٌ (i'tāk) = köle azat etmek, كِسْوَةٌ (kisve) = giydirmek ve صَوْمٌ (ṣavm) = oruç tutmak, anlamlarındadır.

838. Bu konu ve beyitleri (iki beyit) "AŞ" nüshalarında yoktur.

839. Bu altı şey, beyitte remiz olarak verilen سَمَحٌ ve شَرَعٌ harfleridir. Bu harflerin haşiyede açıklaması, سَفَرٌ (sefer) = yolculuk, مَرَضٌ (marāz) = hastalık, حَيْضٌ (ḥayz) = hayız, شَيْخُوخَةٌ (şeyhūḥat) = ihtiyarlık, رِضَاعٌ (riṣāʿ) = annenin çocuk emzirmesi ve عَطَشٌ ('aṭş) = susuzluğa dayanamayacak durumda olmak, şeklidir.

7.BAĞIŞTAN VAZ GEÇİLMESİNE ENGEL OLAN (DURUM)LAR VE ELLERİN KALDIRILDIĞI YERLER HAKKINDA:

844. Hibede geri dönmeye (vazgeçmeye) engel olan (durum)lar جمع harfleri ve ayrıca خزقه⁸⁴⁰ (harfleri) dir.

845. صممع ve فقعس⁸⁴¹ (harfleri) eli güvenle şereflendireceğin yerlerdir.

(109b)

8. AYLARIN İLK GÜNLERİ HAKKINDA:

846. ر (و=6, ب=2, د=4) دبور ve (ا=1, ه=5, ج=3, ز=7) اهجز harflerinden ve =200) harflerinden birer birer yılın nerede olduğunu bil.

840. Bu harfler haşiyede ز = a. زِيَادَةٌ مُتَّصِلَةٌ (ziyāde-i muttaşıla) = bir şey bitişik olup ortaya çıkan fazlalık (mesala, bağışlanan arsaya ağaç dikmek veya bina yapmak yahut bağışlanan hayvanın şişmanlaması; b. زِيَادَةٌ مُنْفَصِلَةٌ (ziyāde-i munfaşıla) = bir şey meydana gelmekle beraber ondan artan fazlalık (mesala, bağışlanan ev veya hayvanın kirası yahut hayvanın yavrusu veya ağacın meyvası gibi), م = مَوْتٌ (mavt) = taraflardan birinin ölümü, ع = عَوَظٌ (‘ivaż) = bir şeyi karşılıklı olarak değiştirme, خ = خُرُوجٌ مُلْكٌ (ħurūc-i mulk) = bağışlanan malın bağışlananın mülkiyetinden çıkması, bağışlananın bu malı satması veya hibe etmesi, ز = زَوْجِيَّةٌ (zavciyyat) = evlilik (karı-koca arasında hibeden dönülmez), ق = قَرَابَتٌ (qarābat) = akrabalık (kan hısımlığı; usul ve furua, kardeşe ve kardeş çocuklarına, hala, teyze, amca ve dayıya yapılan hibeden dönülmez), ه = هَلَاكٌ (halāk) = tüketilmek, yok olmak anlamına gelen kelimelerle gösterilmiştir.

841. Bu harfler haşiyede, ف = فَتْحٌ (tekbīru'l-iftitāh) = iftitah tekbiri, ق = قَنُوتٌ (qunūt) = kunut duası, ع = عِيدَيْنِ (‘īdayn) = iki bayram, س = اسْتِلَامٌ (istilām) = istilām, öpme veya el sürme; Kabe'nin tavafı sırasında Haceru'l-esved'in elle okşanması ve izdiham dolayısıyla bizzat el sürülemezse uzaktan elle okşama, selamlama işaretinin yapılması, م = صَفَاً (Şafā) = Safa, haccin şartlarından olan sa‘y'in tamamlandığı yer, م = مَرْوَةَ (Marva) = Merve, Mekke yakınlarında hacıların sa‘y yaptıkları yer, ع = عَرَفَاتٌ (‘Arafāt) = Arafat, hacıların Mekke yakınlarında arefe (9 zilhicce) günü dua ettikleri yer ve ج = جَمْرَةَ (camra) cemre, hacıların Mina'da taş atmaları, anlamına gelen kelimelerle açıklanmıştır.

847. Ayların işaretleri⁸⁴² olan زنج (veya زبج) (Muharrem, Sefer, Rebi'ü'l-evvel), هوا (Rebi'ü'l-aħir, Cemāziyu'l-evvel, Cemāziyu'l-aħir), بده (Receb, Şa'c'bān, Ramazān) ve زاج (Şevval, Zī'l-k'ade, Zī'l-ħicce) (harfleri)'nden (aylar) tamamlandı.
848. O yılın ve ayın harfini birbiriyle topla, sonra ondan neyin ortaya çıktığını görürsün.
849. Sonra, diğer hepsini altı ile topla. Eksiksiz olarak yedişer yedişer dağıt.
850. (Yukarıda) dağıttığın usüle göre, kalanı birden itibaren her güne birer birer dağıt.
851. O günün bittiği her yer, ayın ilk günüdür. Bu sözde hata yoktur.
852. Altı (sayısı) eğer Cumartesi günü tamamlanırsa bilinen bu metodla dağıt.

9.MİZACLARIN⁸⁴³ SAYISI VE TERKİPLERİN TANINMASI HAKKINDA:

853. Soğuk, ıslak, kuru ve sıcak (olmak üzere) mizacları oluşturan unsurlar

842. ه = هوا (ربيع الأول = 3 = ج , صفر = 2 = ب veya 50 = ن , محرم = 7 = ز) (veya زنج), د = 4 = رجب = 2 = ب) بده , (جمادى الآخر = 1 = ا , جمادى الأول = 6 = و , ربيع الآخر = 5 = ه) ذى الحجه = 3 = ج , ذى القعدة = 1 = ا , شوال = 7 = ز) زاج ve (رمضان = 5 = ه , شعبان) harflerinin önündeki rakamlar o harflerin ebced değerleri ve rakamlardan sonra gelen ay isimleri de o harflerin karışıklıktır.

843. Antikçağ ve Ortaçağ'da insanın biyolojik, ahlaki ve psikolojik hareketlerine tesir ettiği kabul edilen ve İlkçağ Yunan, Ortaçağ İslam ve Hıristiyan felsefi düşüncesinde tabii varlıkların ilkesi sayılan bu dört maddenin ismi ahlât-ı erbaa, anâsır-ı erbaa, tabâi'-i erbaa, keyfiyyât-ı erbaa ve ilel-i erbaa adıyla fizikten tıbbâ ve ahlâka kadar bir çok alanda teorik ve uygulamalı olarak kullanılmıştır (Karlığa,H. Bekir, "Anâsır-ı erbaa", TDVİA,III,149-151; Erdemir, Ayşegül Demirhan, "Ahlât-ı erbaa", TDVİA,II,24).

dört tanedir ⁸⁴⁴.

854. Bulunamayan hâku'l-vasat'ın dışında (yukarıdaki) dört (özellikten) (aşağıdaki) dört bileşim çıkar (meydana gelir).
855. (Bunlar), sıcak ve ıslak, sıcak ve kuru, ıslak ve soğuk, soğuk ve kuru'dur; bu sözü öğren ⁸⁴⁵.

10. KALITSAL VE BULAŞICI HASTALIKLAR HAKKINDA:

856. جمد ve نيسا ⁸⁴⁶ harfleri kalıtsal hastalıklardandır.

(110a)

857. جبر ve حج , و , ج harf(leri) vucuttan vucuda geçen bulaşıcı

844. Unsurlar teorisine son şeklini veren İbn Sina, Evâil adı verilen ve sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve ıslaklık olarak bilinen ilk keyfiyetlerin unsurları meydana getirdiği ve ateşe hakim olan keyfiyetin sıcaklık, havaya hakim olan keyfiyetin ıslaklık, suya hakim olan keyfiyetin soğukluk ve toprağa hakim olan keyfiyetin de kuruluk olduğunu ifade etmektedir (Karlığa, H. Bekir, "Anâsır-ı erbaa", TDVİA, III, 149-151). Dört unsur (enâsır-ı erbaa)'un burçlarla munasebetine ve tabiatlarına da şu şekilde işaret etmek mümkündür; Koç, aslan ve yay burçları "burc-i âteşî" (ateş), ikizler, terazive kova burçları "burc-i bâdî" (hava), boğa, başak, oğlak burçları "burc-i hâkî" (toprak) ve yengeç, akrep ve balık burçları "burc-i âbî" (su) diye adlandırılır (Uzun, Mustafa, "Burç, Edebiyatta Burç", TDVİA, VI, 424-426).

845. İlk ve Ortaçağlardaki tıp düşüncesine göre, insan vücudunda bulunan bu dört sıvının çeşitli hususiyetleri mevcuttu. Vucudu dolaşan kan sıcak ve ıslak, karaciğerde bulunan sarı safra kuru ve sıcak, beyindeki balgam ıslak ve soğuk ve dalak ve midede yer alan kara safra (sevda) ise kuru ve soğuk idi. Dört sıvı ve onlara atfedilen soğukluk, ıslaklık, kuruluk ve sıcaklık şeklindeki özellikler, mizac teorilerinin gelişmesiyle demevî, balgamî, safravî ve sevdâî kelimeleriyle ifade olunan psikolojik tiplmelerin yanında, mahrûr (sıcak mizaclı), mebrûd (soğuk mizaclı), yâbis (kuru mizaclı) ve metrûb (ıslak mizaclı) karakter sınıflamasını da ortaya koymuştur. (Erdemir, Ayşegül Demirhan, "Ahlât-ı erbaa", TDVİA, II, 24).

846. Bu harfler haşiyede ن = نقرس (niqris) = eklem iltihabı, ب = برص (baras) = akraşlık, vucutta hastalıktan dolayı bulunan beyazlıklar, س = سيل (sil) = tüberkülos, ا = صرع (şar'a) = sar'a hastalığı, ج = جذام (cuzâm) cüzzam hastalığı, م = مالخوليا (mâliḫūlyā) = melânkoli - depresyon ve د = دق (diq) = akciğer veremi olarak izah edilmiştir.

847. Bu harfler haşiyede ج = جرب (carab) = uyuz (deri) hastalığı, ب = برص (baras) = abraşlık hastalığı, ر = رمذ (ramad) = göz hastalığı ve göz kapağı veremi, و = ويا (vabā) = veba hastalığı, ج = جذام (cuzâm) = cüzzam hastalığı, ح = حصبة (ḥaşba) = tifus, kızamık ve çiçek hastalığı gibi bulaşıcı ve ateşli hastalık, ج = جدري (cudarı) = deri hastalığı olarak, verilmiştir.

hastalıklardandır.

11.CİSİMLERİN VE MADENLER (METALLER)İN AĞIRLIKLARI HAKKINDA:

858. Metallerin hacmi ile ağırlığının eşit olmadığını tam olarak öğrenmek isityorsan benden dinle⁸⁴⁸.
859. Ay yüzüm, yiğitlikte (bile) korkaklık gamıyla altın gibi (sardı) oldu. Dertten de bakırla kalay eriyip pirinç (sarı bakır) gibi oldu⁸⁴⁹.
860. Ben (onun) zülfünden dolayı ateşte kurşun gibiyken (kurşun gibi erirken) o, eşi benzeri olmayan gümüşe benzeyen giysiyle demir kalpli heykel gibidir⁸⁵⁰.

12. GEZEĞENLERİN VE BURÇLARIN SAYILARI HAKKINDA:

861. ر = Ay, س = Güneş, خ = Merih, ی = Müşteri (gezegeni) dir. ه = Venüs, د = Utarid ve ج = Zühal (gezegeni) dir⁸⁵¹.
862. یا = 11=Balık, ی = 10 = Kova, ط = 9= Oğlak burçlarıdır. ح = 8 = Yay, ز = 7 = Akrep, و = 6 = Terazı burçlarıdır.

848. Büyük kimyacılarından Bîrûnî (975-1051) ve Hâzîni (XII.yy.), Altın (19,26-19,05), Cıva (13,74-13,56), Bakır (8,92-8,66), Pirinç (8,67- 8,57), Demir (7,82- 7,74), Kalay (7,22-7,32), Kurşun (11,40-11,32) gibi bazı elementlerin yoğunluk ağırlıklarını vermişlerdir. Parantez içindeki değerlerin birincisi Bîrûnî'ye ve ikincisi Hâzîni'ye aittir (Bayraktar, Mehmet, s. 150). Bîrûnî ve Hâzîni'nin altın yoğunluğunu esas alınarak; Maden yoğunluğu ÷ Altın yoğunluğu x 100 formülüyle aşağıdaki beyitlerde verilen elementlerin yoğunluk ağırlıkları tespit edilebilir.

849. Bu beyitte مها = 46 'dir ve روی = tunç; نكل = 100' dür ve زر = altın; الم = 71 'dir ve ارضيز = cıva; هم = 45 'tir ve شبه با مس = pirinç (sarı bakır); حل = 38 'dir ve ارضيز = kalay elementlerinin yoğunluk ağırlıklarını göstermektedir.

850. Bu beyitte هند = 59 'dur ve سرب = kurşun; ند = 54 'tir ve سيم = gümüş; يل = 40 'tir ve آهن = demir elementlerinin yoğunluk ağırlıklarını göstermektedir.

851. ر, س, خ, ی, ه, د, و harfleri, yıldızların Arap harfiyle yazılışının son harfleridir.

863. ه = 5 = Başak, د = 4 = Arslan, ج = 3 = Yengeç, ب = 2 = İkizler, ا = 1 = Boğa ve صفر = sıfır Koç burçlarıdır⁸⁵².

13. YEDİ GEZEĞENİN ŞEREF YERLERİ HAKKINDA⁸⁵³:

864. Zühal gezegeni, Terazi burcunun 21. derecesinde şeref buldu. Müşteri gezegeni, Yengeç burcunda 15. derecede (şeref) buldu⁸⁵⁴.
865. Merih (gezegeni) Oğlak burcunun 28. derecesinde ve Güneş, Koç burcunun 19. derecesinde yükselmeden nasibini aldı⁸⁵⁵.
866. Utarid gezegeni Başak burcunun 15. derecesinde şereflendi. Zühre (venüs) gezegeni, Balık burcunun 27. derecesinde şeref buldu⁸⁵⁶.
867. Ay, Boğa burcunun 3. derecesinde (şeref bulur). Re's yıldızı İkizler burcunun 3. derecesinde şereflenir⁸⁵⁷.
868. Ey bilgin (kişi), ilim ehli Zeneb yıldızını da Yay burcunun 3. derecesinde şeref bulduğunu (yükseldiğini) tespit etmiştir⁸⁵⁸.

852. Bu ve bundan önceki beyitte burçlar, yukarıdan aşağıya (11'den sıfıra) doğru sıralanmış ve bu sıralamada ebced harfleri sıra sayısı olarak kullanılmıştır.

853. Bu konunun aşağıdaki beyitlerin (tamamı altı beyit) deki gezegenlerin ve burçların tespitinde yukarıda yer alan "Gezegener ve Burçların Sayıları Hakkında"ki konudan yararlanılmıştır. Derecelerin hesaplanmasında ise ebced harfleri kullanılmıştır. Konunun beyitlerindeki gezegenler, burçlar ve derecelere ilgili harfler asıl ve diğer nüsha metinlerinde kırmızı ile istinsah edilmiştir.

854. Bu beyitteki harfler sırasıyla ل = Zühal gezegenine, کا = 21'i, و = Terazi burcuna, ی = Müşteri gezegenine, ج = Yengeç burcuna ve ی + ه = 15'e işaret etmektedir.

855. Bu beyitteki harfler sırasıyla, خ = Merih gezegenini, ط = Oğlak burcunu, كح = 28'i, س = Güneş, صفر = Koç burcunu ve ی + ط = 19'u göstermektedir.

856. Bu beyitteki harfler sırasıyla, د = Utarid gezegenini, ه = 15'i, ه = Başak burcunu, (ikinci) ه = Zühre (Venüs) gezegenini, ز + ك = 27'yi ve یا = Balık burcunu göstermektedir.

857. Bu beyitteki harfler sırasıyla, ر = Ay'a, ا = Boğa burcuna, ج = 3'e, ر'أس = Re's yıldızına, ثالث = 3.'ye ve جوزا = İkizler burcuna işaret etmektedir.

858. Bu beyitteki harfler sırasıyla, ذنب = (Zeneb = kuyruk) yıldızına, ح = Yay burcuna, ج = 3'e işaret etmektedir.

(110b)

869. Yedinci merhale, bu gezegenlerin burçlardan her birine incekleri (alçalacakları) yerdir.

14. AYIN DOĞUŞ BATIŞ SAATLERİ HAKKINDA:

870. Ayın gecelerinden 14 (gece) geçince, her bir geceyi (esas) al ve (üzerine) 6 say.

871. Hepsini yeniden yedişer yedişer yap (böl). Toplam kaç (tane) yedi olduğunu say.

872. O yedinin her biri bir saattir. Yedinin her birinin 7 saati vardır.

873. Gurub vaktinden itibaren ister geçsin ister kalsın her geceyi ondan (ne gitti gündüze ne kaldı) bil.

874. Ve aydan 14 (gün) geçtikten sonra, bu metodu iş esnasında (çalışma sırasında) yeniden yap (tekrarla).

875. Ay'ın doğuşundan itibaren, saat yediye göre karanlık gecedeyi neyin gidip, neyin kaldığını bilirsın.

15. BURÇLARIN⁸⁵⁹ PAYLARI (HİSSELERİ) HAKKINDA:

876. Birinci hane (bu hane)'deki kimsenin çizgisi ebedi, sosuz nasiptir. İkinci hane: (Bu hanedeki kimsenin) çizgisi maldır ve karzdır.

877. Üçüncü (hane) 'nün çizgisi erkek ve kız kardeştir. Dördüncü (hane) 'nün ikbali mal, mülk, iyi soy ve ecdada sahip olmaktır.

878. Beşinci (hane) 'nin çizgisi kız ve erkek evlada sahip olmaktır. Altıncı

859. Oniki burctan her birinin Oniki haneden oluşan talii burcları vardır. Talii burca göre sıralanan haneler ve vasıfları şöyledir: Birinci hane: Hayet ve maişet, ikinci hane: Mal ve ticaret, üçüncü hane: Kardeşler, dördüncü hane: Ana ve baba munasebeti, beşinci hane: Evlatlar, altıncı hane: Hastalık ve illetler, yedinci hane: Evlilik hayatı, sekizinci hane: Korku ve ölüm tehlikesi, dokuzuncu hane: Seyahat ve yolculuklar, onuncu hane: İzzet ve ikbâl, onbirinci hane: Emel, istek ve arzular, onikinci hane: Düşmanlarımız ve hasetcilerimiz (İloğlu, s.19 v.d.).

(hane) 'nın kısmeti hastalık ve illet, köleler, cariye ve hizmetçilerdir.

879. Yedinci (hane) 'nin çizgisi evlilik ve düşmanlıklardır. Sekizinci (hane) 'nin çizgisi ölüm, kıtlık ve kuraklık ve veba (ölüm) hastalığıdır.

(111a)

880. Dokuzuncu (hane) 'nun çizgisi, yeni (şeyler), haber ve yolculuktur. Onuncu (hane) 'nun çizgisi ticaret, mallar ve vezir(lik) tir.

881- 882. Onbirinci (hane) 'nin çizgisi dostlar, Allah'tan istek ve ümit'tir. Ey (kimse) senin akibetin hayır üzerine sayılmasına rağmen, insanların son hanesi olan Onikinci (hane)'nin çizgisi düşmanlar, bedbahtlık ve kötü talihtir.

16.TÜM BURÇLARDA GÜNEŞİN MİKTARININ BEYANI HAKINDA:

883. O Yabangülü çiçeği, dün çiçeğinde şebnem damlası, yanağına şapka almış olduğu halde yanıma geldi.

884. Koç burcunda 31 gün, Boğa burcunda 31 gün, ikizler burcunda 32 gün, Yengeç burcunda 31 gün, Arslan burcunda 31 gün ve Başak burcunda 31 gün öptüm, اٰی (āh)⁸⁶⁰ dedi. Cömertlik âdeti üzerine (Güneşin kalma süresi), Yay burcunda 29 gün, Terazi burcunda 30 gün, Akrep burcunda 30 gün, Kova burcunda 30 gün, Balık burcunda 30 gün ve Oğlak

---

860. اٰی kelimesindeki اٰ (elif) harfi güneşin ışıklarına, ه (he) harfi de kendisine benzediğinden burada güneşe mazmun yapılmıştır.

burcunda 29 gündür⁸⁶¹.

17. BURÇLAR, DERECELER⁸⁶² VE DAKİKALAR HAKKINDA:

885. Sekizinci felek (چرخ هشتم)⁸⁶³, oniki kısımdır. Sabit, hareketsiz yıldızlar onda yer alırlar.
886. Her birinin adı burçtur ve bir burcun 30 bölüme (30'ar derecelik dilimlere) ayrılmış olduğunu bil.
887. Onlardan her biri derece oldu (derece adını aldı). Tekrar yeniden her biri 60'a bölündü. (Her derece 60'a bölünerek dakika elde edildi).
888. Ondan (60'a bölünmüş dereceden) her birinin adı dakikadır. Bu benden sana zihninde yadigar olarak kalsın.

18. AYDINLIĞIN VE GÜNEŞİN (BURÇLAR AÇISINDAN) YERİ HAKKINDA:

889. Burçlar açısından dünya yıldızı güneş ışığının kaçınıcı yerinde olduğunu bilmek istiyorsan,

861. Harflerin sayı değerleri ebced hesabına göre verilmiştir. Hangi burcun kaç gün olduğu kaynaklardan tespit edilmiştir (Nişābu'ş-Şibyān,s. 34-35; Mu'ın, IV,5099). Asıl ve diğer nüshalarda kırmızı ile istinsah edilmiş olan bu beyitteki harfler sırasıyla ʎ = 31 (Koç burcunu)'i, ʎ =31 (Boğa burcunu)'i, لب =32 (ikizler burcunu)'yi, ʎ = 31(Yengeç burcunu)'i, ʎ =31 (Arslan burcunu)'i, ʎ = 31 (Başak burcunu)'i, طى =29 (Yay burcunu)'u, يك = 30 (Terazi burcunu)'u, يك = 30 (Akreb burcunu)'u, يك = 30 (Kova burcunu)'u, يك = 30 (Balık burcunu)'u ve طى = 29 (Oğlak burcunu)'u göstermektedir.

862. İslam geometri, astronomi ve coğrafyasının temel terimlerinden olan derece, bir dairenin 36a eşit parçaya bölünmesi sonucu bulunan yayların her birinin karışısına gelen açıdır. Astronomide âlemi kuşattığı kabul edilen burçlar feleği (felekü'l-muhit, felekü'l-burūç, dâirettü'l-burūç) isimli dairenin 12'ye bölünmesiyle 30'ar derecelik dilimler elde edilmiştir ve bunlardan herbirinin adına burç denilmiştir. Burçlar, gökyüzündeki hareketsiz yerleri nedeniyle gezegenlerin hareket ve durumlarını tespit için kullanılan nirengi yerleridir. (Aydın, Cengiz, "Derece", TDVİA, IX, 169-170.)

863. Yıldızların kendisinde sabit oldukları felektir. Ortaçağ İslam Kozmolojisine göre sabit yıldızlar ve burçlar feleği olup, bu felekte yıldızlar, birer burç halinde sabit olarak toplanmışlardır. Sekizinci felek denilen bu felek kürsi adıyla da bilinir (Mu'ın, V,1374; Kurnaz, Cemal, "Çarh", TDVİA, VIII, 229 ve "Felek", TDVİA, XII, 303-307).

(111b)

890. Eylül'ün başından bu güne kadar geçen günlere sayılardan 100 ve ayrıca 67'yi ekle.
891. Koç burcundan başla ve ondan (100 ve 67 sayısından) her bir burca 30'ar 30'ar ver. Güneşin yeri bunların (100 ve 67 sayısının son bulduğu yerdir.
892. Otuzdan eksik kalan her şeyi derecelere dağıt ve sona erdiği yeri, güneşin derecelerinin bölgesi olduğunu bil.

19. TÛM ZAMANLARDA AYIN YERİ HAKKINDA:

893. Ay'ın hangi dereceleri kestiğini bilmek istersen felekten (gökyüzünden) güneşi hatasız olarak 30'ar 30'ar say.
894. Sonra, 9 aydan ve güneş (koç) burcundan geçen günlere ayın tam yeri olan son burca (kadar) 30'ar 30'ar dağıt.

20. PEYGAMBER'İN ASHABINDAN AŞERE-İ MUBEŞŞERE:

895. Tamamı (cennetle) müjdelenmiş olan on (kişi), ağacın altında Peygamber'e biat etti.
896. (Bunlar), Sıddîk ve yol gösterici Ebû Bekr ve dinin yayıcısı Ömer Faruk (tur).
897. Yine Affan oğlu Osman ve Haydar lakaplı cesur Ali.
898. Abdurrahman (b. Avf), sora Zübeyr b. Avvam, ayrıca Saîd bin Zeyd ve Talha (b. Ubeydullah)'tır.
899. (Bunlardan) dokuzuncusunu, Sa'd bin Ebî Vakkas, onuncusunu Ebû Ubeyde (b. Cerrah) olarak bil.

**21.ULU'L-AZM⁸⁶⁴ PEYGAMBERLERİN İSİMLERİ HAKKINDA:
(112a)**

900. Nuh, İbrahim, Musa ve bir de İsa'yı (ve), Allah'ın sevgilisi Muhammed (SAV)'i büyük peygamberlerden bil.
901. Peygamberlerden bu beşi din ve şeriatı tarif etmişler ve yolları göstermişlerdir.

HĀTİMÜ'L-KİTĀB

902. Hoş anlam, güzel ve gönül açıcı lafızlarla, Allah'ın yardımıyla bu manzumeyi tamamladım.
903. İçindeki mücevhere asla değer biçilemeyen bu kutuyu hüner fenleriyle doldurdum.
904. Eğer yaşamayı ölümden daha iyi ve görmeyi de körlükten daha iyi bildiysen cehaleti ilimle yok et.
905. Eziyet çekmeden hazine bulamazsın, o halde ebedilik hazinesinin peşinde gece gündüz eziyet çekmen gerekiyor.
906. Eğer ay ve güneş gibi ışığınla dünyayı aydınlatmak istersen, ilim öğren ve edeb elde et.
907. **AḤMEDİ'**ye kulak ver; göz gibi kulak kesilsen bu güzellik ve değerde inci bulamazsın.

864. Burada Ahkaf süresi (46.Süre) 35. Ayet'e " O halde (Resûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi .sen de sabret." işaret vardır. Ayette ve beyitte geçen "ulu'l-azm" (Azim sahibi peygamberler) Hz. Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed (a.s.) dir.Gerçekten de azim sahibi peygamberler, dinlerinin tebliğ ve tesisinde büyük gayretler sarfetmiş, ortaya çıkan güçlüklerle ve düşmanlıklara göğüs germişlerdir (Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Komisyon,Ankara-1993,TDV Yayınları, s.505). Aynı zamanda Ahzab süresi (33.süre) 7. ayete "Hani biz peygamberlerden söz almıştık; Senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da." de işaret olunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

MİZANU'L-EDEB

I. MİZĀNU'L-EDEB'İN NÜSHASI VE TAVSİFİ:

Tek nüshasını tespit edebilğimiz Mîzānu'l-edeb'in metni, aşağıda tavsifi verilen nüshasından yararlanılarak kuruldu.

Nüshanın tavsifi:

Konya Mevlānā Müzesi Ktp. İhtisas, nr. 2524/3; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. mikro-film arşiv nr. 253

274x182-195x125 mm ebadında 130 varak hacimli Selçukî tarzında tezyinatlı meşin ciltli bir mecmuanın içerisinde Mîzānu'l-edeb, 113b-121b varaklar arasında yer almaktadır. Çift surh cetvel içinde 13 satırlı nesih hatlı olup, kağıdı saykallı fligranlı ve kalındır. Söz başları yaldızlı olup, 6 beyitlik mensur mukaddimelidir. Bu mecmuada aynı zamanda çalışmamızın diğer üç ayrı eseri olan Aḥmedî'nin Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'ş-şi'r'i 1b-72a'da, Mirḳātu'l-edeb'i 74b-112a'da ve Mi'yāru'l-edeb'i 122b-130b'de yer almaktadır.

Bedāyi'ü's-sihr fî Sanāyi'ş-şi'r'in hatimesinde bu nüshanın Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarayî tarafından 22 Ramazan 835/ 24 Mayıs 1432'de istinsah edildiği, ayrıca mecmuanın son eseri olan bu Mi'yāru'l-edeb'in sonunda da eserin yine Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarayî tarafından Zilka'de 835/ Temmuz 1432'de istinsahın bitirildiği ve Mirḳātu'l-edeb'in mukaddimesinde de Mîzānu'l-edeb ve Mi'yāru'l-edeb'i de zikrederek onları da Mirḳātu'l-edeb'in sonuna istinsah edeceği hususuna işaret etmektedir. Bu nüsha, eserin incelenmesinde "K" harfiyle gösterilmiştir.

Başı (113b):

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بَعْدَ حَمْدِ بِي كِرَانَ بَرِنِعْمَتٍ وَ فَضْلِ خَدَا   اَنكُه جُمْلَه اوست هرگز نيست چيزی زو جدا
اَنكُه ذُرَاتِ زَمِينِ وَ اَسْمَانِ گَشْتَنَدِ رَاسْت   جمله وَ حَدَانِيَّتِ وَ پَاكِي ذَاتَش را گُوا
وَ اَنكُه او اَمُوخت رَسْمِي كِيَن لِفَاتِ مُنْتَهِي   گِشْتِ وَ اَلِي بَرْمَعَانِي كَاَن نَدَارَدِ اِنْتَهَا

Sonu (121b):

فَعَلَّلَ در تعديه خاص و مزيدش لازم است   در مثالش گوی دحرجت و طرمحت البنا
شکر حق که ساخت میزان الادب را احمدی   با چنین نظمی کزو پرگشت گوهر گوشها
مشمتمل بوده ز انواع معانی چون صدف   گوش و این عقد کهر بیرون مکن از گوشها
از ادب به نیست چیزی از پی کسب ادب   سعی کن که لیس للانسان الا ما سعی

تمت هذه النسخة الشريفة

II. MĪZĀNU'L-EDEB'İN İMLA ÖZELLİKLERİ VE SUNULAN METNİN ÜZERİNDE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER:

Hazırlanan metnin yararlanıldığı nüshanın tavsifi yukarıda verilmiştir.

İlave olarak imla ile ilgili şunları da söylemek gerekir: پ, چ, ژ harfleri zaman zaman üç noktalı zaman zaman bir noktalı ve bazen de noktasız olarak istinsah edilmiştir. گ harfi her yerde ك olarak د harfi yer yer ذ olarak yazılmıştır. Tüm beyitleri ا (elif) kafiyeli olan eserin zaman zaman bazı beyitleri elif-i medüde yerine elif-i maksûre ile kafiyelidir. Müstensih hatası veya unutkanlığı olsa gerek ب, ت, ث, ن, başta veya ortada yazılan ی, ف, ve benzeri harflerin noktaları yer yer konulmamaştır. Ayrıca bunlara ilaveten aşağıdaki şu imla değişiklikleri uygulanmıştır:

1. Nüshada 113b'de 3. ve 9. beyitlerde که این ve که آن yazılıyken vezin gereği کین ve کآن, 114b'de 26. beyitte که اندرو iken کاندرو, 27.

118a'da , کاولش iken که اولش beyitte 41. 115a'da , کآن iken که آن beyitte 105. , کافتد iken که افتد beyitte 107. , کاینست iken که اینست beyitte 119a'da 132. iken که او فتد beyitte 141. 119b'de , کین iken که این beyitte 121a'da 179. , کافتد iken که آن beyitte 121a'da 179. şeklinde yazıldı.

2. چنانکه , آنکه şeklinde yazıldı. Fakat zorunlu olanlar aynen kaldı (114b'de 25. beyitteki همچنانک ; 115b'de 49. ve 55. beyitte چنانک , 119a'da 134. beyitte چنانک , 120a'da 151. beyitte همچنانک , 121a'da 177. beyitte از آنک , 121b'de 191. beyitte چنانک gibi).

3. Ha-yi resmiye (ه)'den sonra gelen ء şeklindeki ya-yi vahdetler ای olarak (115b'de 55. beyitte همزه ای kelimesi , 116a'da 56. beyitte تشنه ای kelimesi) yazıldı .

4. Gerekli yerlerde ن muzarat harfî د olarak (117b'de 100. beyitte ve 119a'da 136. beyitte بدو kelimesi بذو yazıldı .

5. الصلاة gibi klasik Arapça ile yazılan kelimeler الصلاة şeklinde yazıldı (120'a da 152. beyit).

6. Farsça bir kelimenin sonunda yazılan ت (te) harfî açık ت (te) olarak (121a'da 182. beyitte صيرورت iken صيرورة şeklinde) yazıldı.

7. Gereken yerlerde ک' lar Farsça گ olarak düzeltildi.

III. MĪZANU'L-EDEB'İN YAZILIŞI:

Elimizdeki bilgilere göre "Mizānu'l-edeb'in kim için ve ne zaman telif edildiği tam belli değildir. Ancak Aḥmedī'nin tespit edebildiğimiz ve değerlendirdiğimiz, "Mirḳātu'l-edeb" isimli eserinin nüshaları içerisinde

"Mizānu'l-edeb" in de yer aldığı K nüshasında eserin kim adına ve ne zaman yazıldığı, bu nüshanın 75a varağındaki "Devletin ve milletin şanı ve şerefi İSA BEY⁸⁶⁵; -Allah ömrünü uzun etsin, şanını yüceltsin ve işlerini düzgün kılsın-, şiir;

İşlerin, kendisinin emriyle yürüdüğü, kendine karşı yapılan suçları affeden,

Bu köleye türlü hususi iyiliklerde bulunmuşlardı. Buna bināen "iyilik yapana teşekkür vaciptir" hükmünce onun varlığının saadet meyvesi, ikbal gözbebeğinin ışığı ve mutluluk bahcesinin tomurcuğu, su ve çamurun hulasası, güçlü HAMZA BEY'in -Allah onu bağış ve ihsan sahibi babasının himayesinde kemālin zirvesine ulaştırınsın- öğrenmesi için Arap lügatine dair edebiyat kitabı (niteliğinde) manzum Elli kıt'a ve hatimede çeşitli ve gizli ilimlere dair Yirmiyedi kıt'a nazmettim. Biri sarf ilmine, diğeri nahiv ilmine dair olup, mübtedilerin ihtiyaç duyduğu kâide ve düsturları ihtiva eden iki kasideyi (de) ona ilave ettim." şeklindeki açıklama, bu nüshanın istinsah edildiği 835/1432 tarihinden önce yani Aydınogulları beylerinden İsa Bey zamanında 761-793/ 1360-1391 tarihleri arasında te'lif edilmiş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Buna ilaveten, Mizānu'l-edeb'in içinde yer alan "Lügat ilminden sonra, ilimlerin temeli sarf ilmi olduğundan, onun tarifini gönül çekici nazm olarak benden dinle,⁸⁶⁶" beyitinden ve güzel ahlakı, çalışmayı ve ilim öğrenmeyi teşvik eden ve gerekli gören bazı nasihatlardan ve öğrenciye şevk verici bazı iltifatlardan anlaşıldığına göre tedris amaçlı olarak

865. Tahminen 1360 yılında Aydınogulları'nın başına geçen ve 1390 yılına kadar tahtta kalan İsa Bey döneminde Aydınogulları, Osmanlılarla dost ve müttefik olumşlar ve İsa Bey, kızı Hafsa Hatun'u 1390 yılında Yıldırım Bayezid ile evlendirmiştir ve aynı yıl Aydınogulları, Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır (Akin, s. 56-57, 63; Öztuna, II, 75).

866. 113a'da 6. beyit olup Farsça'sı şöyledir:

وَصَفِّ أَنْ دَرِغُوشِ كَنْ اَزْمَنْ بَه نَطْمِ دِلْبَا

زَانِكِهْ عِلْمِ صَرْفِ شَدِّ بَعْدِ اَز لَغْتِ اَصْلِ عُلُومِ

devlet büyüklerinden birinin çocuğuna yani "Mirḳātu'l-edeb" adlı sözlüğün yazıldığı kişi için telif edilmiş olduğu sonucu ortaya çıkarmaktadır⁸⁶⁷.

Aḫmedî'nin, Mizānu'l-edeb'i yazarken hangi kaynaklardan yararlandığı, kimleri ve hangi eserleri örnek aldığı ve bu eserindeki konularla ilgili Arapça örneklerin kime veya hangi esere ait olduğu tam belli değildir. Fakat 127. beyitte "Mef'ül'da nakil, hazf ve و 'da kifayet olursa zayid harfin hazfi, "Kitāb"ın⁸⁶⁸ sahibine göre uygundur." ifadesiyle Sîbeveyhî (757?-796?)'in "el-Kitāb" isimli eserinden yararlandığı anlaşılmaktadır.

IV. MİZANU'L-EDEB'İN TERTİBİ:

Toplam 195 beyitten meydana gelen eser, "fâilâtun-fâilâtun-fâilâtun-fâilun" vezninde ve remel bahrinde Arapça sarf bilgisi kurallarını anlatan Farsça bir kasidedir. 113b'de Farsça altı beyitle Allah'a hamd u sena ve Peygambere selât ve selamdan sonra "Sarf'ın tarifi ve vezin, mizan ve mevzun'un açıklanması hakkında"ki konuyla eser başlamaktadır. Mizānu'l-edeb'de Sarf bilgisi ile ilgili 23 konu yer almakta olup her konu, birbirinden farklı olmak üzere en az 2, en fazla 19 beyitle açıklanmıştır.

Sırasıyla "Sarf'ın tarifi ve vezin, mizan ve mevzun'un açıklanması hakkında"ki konu 10 beyitle, Geçişsiz ve geçişli fiilin bilinmesi ve geçişsiz geçişli yapılması hakkında"ki konu 3 beyitle, "Mücerred ve mezid sülasi mazi fiilin açıklaması hakkında"ki konu 8 beyitle, "Rubā'î mücerred, mezid ve mülhaklarının mazisi hakkında"ki konu 6 beyitle, "Mazi fiilin fâil ve mef'ülünün yapısı hakkında"ki konu 3 beyitle, "Muzari ve ona taalluk edenler hakkında"ki konu 8 beyitle, "افتعال" babındaki ت harfinin değişimi

867. Bu çalışmada "Mirḳātu'l-edeb" isimli kısım. s. 205

868. "Kitāb" (el-Kitāb): Basra dil okulunun en büyük nahiv âlimi Sîbeveyhî (757?-796?)'nin Arap dili nahvi konusunda yazılmış ve günümüze kadar gelmiş ilk büyük te'liftir (Nihad M. Çetin, İA, X, 578-585).

hakkında"ki konu 9 beyitle, "افتعل babında ت harfinin değişimi hakkında"ki konu 3 beyitle, " افعال bābına mulhak olan ی harfi hakkında"ki konu 5 beyitle, "Pekiştirme ن'ları ve hükümleri hakkında"ki konu 10 beyitle, "Emir ve nehiy ve onların türemeleri hakkında"ki konu 9 beyitle, "İsm-i fail ve ism-i mef'ul yapımı hakkında"ki konu 8 beyitle, "İsm-i zaman ve ism-i mekan hakkında"ki konu beş beyitle, "İsm-i alet hakkında"ki konu 2 beyitle, "Muzaaf ve hükümleri hakkında"ki konu 10 beyitle, "Misāl fiil ve hükümleri hakkında"ki konu 10 beyitle, "Ecvef fiil ve onun i'lāl kaideleri hakkında"ki konu 16 beyitle, "Nākıs fiilin hükümleri ve kurallarının bilinmesi hakkında"ki konu 15 beyitle, "Mefruk (ayrılan) ve makrun (girişik) lefif fiillerin bilinmesi hakkında"ki konu 4 beyitle, "Hemze'nin hükümleri hakkında"ki konu 8 beyitle, "Zevāyid harflerin bilinmesi hakkında"ki konu 6 beyitle, "İbdal harflerinin bilinmesi hakkında"ki konu 12 beyitle ve " Emsile (kipleri) bilme hakkında"ki konu 19 beyitle açıklanmıştır.

Bu "Emsile (kipleri) bilme hakkında"ki konunun son üç beyitinde "Aḥmedī"nin kendi ismi ve "Mizānu'l-edeb" başlıklı bu eserin ismi ve önemi zikr edilmekte, çalışmanın gerekliliği teşvik olunmakta ve ehemmiyeti vurgulanmaktadır.

Farsça anlatılan mevzular, konuyla ilgili örnek olarak verilen Arapça kelime veya cümlelerle hem pekiştirilmiş hem açıklanmıştır. Bu konular anlatılırken zaman zaman beyit veya fasıla cümleleri olarak güzel ahlakı, çalışmayı ve ilim öğrenmeyi teşvik eden ve gerekli gören bazı nasihatlar ve öğrenciye şevk verici bazı iltifatlar yer almaktadır.

V.SUNULAN METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YÖNTEM:

Eserin tek nüshasını tespit edebildiğimizden dolayı diğer bir nüsha ile karşılaştırmamız mümkün olmadı.

İncelemesi yapılan nüshadaki imla yanlışlıkları, konu bütünlüğü içerisinde değerlendirilerek nüsha farklılığı olarak gösterildi. Bu nüsha farklılığını gösterirken bizin tercih ettiğimiz farklılıklarda her hangi bir işaret kullanılmadı, fakat incelemesini yaptığımız nüshanın farklılıkları "K" harfi ile gösterildi. Genelde Arapça kelime ve cümleler harekelendi.

Türkçe'ye çeviri kısmında metinde örnek olarak gösterilen Arapça kelimelerin Türkçe'si parentez içinde, Arapça cümlelerin Türkçe'si ise dipnotta gösterildi. Türkçe çeviri kısmında metin içinde geçen konuyla ilgili bazı gramer terimlerinin açıklaması ayrıca dipnotta verildi. Türkçe'ye çeviri esnasında örnek olarak gösterilen Arapça kelime ve cümlelerin Türkçe'ye çevirisi de yapıldığından bu Arapça kelime ve cümlelerin Latin harfli okunuşları yazılmadı. Mîzānu'l-edeb, manzum bir eser olduğundan ve soyut bir konuyu anlattığından dolayı Türkçe'ye tercüme esnasında konunun daha rahat ve kolay anlaşılabilmesi için zaman zaman zorunlu olarak konu bütünlüğünü tamamlayıcı parentez içinde bazı açıklamalar yapıldı. Eser bir kaside olduğundan ve tüm beyitler aynı vezinde olduğundan konu başlıkları dikkate alınmaksızın gerek Farsça gerekse Türkçe Tercüme kısmında 1'den 195'e kadar numaralandırılmıştır. Bundan dolayı kaside şeklinde olan bu eserin vezin ve bahri sadece başta verilmiştir. Metin düzeltmelerinde ve Türkçe tercümelerinde de bu beyit numaraları aynı şekilde yazılmıştır.

Metinde geçen ayetlere Türkçe çeviri kısmında işaret edilmiş ve süre numaraları Roma rakkamıyla, ayet numaraları Arapça rakkamlarla gösterilmiştir.

VI. MĪZANU'L EDEB'İN TŪRKÇE TERCŪMESİ

(113b)

1. Allah'ın nimet ve iyiliğine sonsuz şükürden sonra, O Allah ki, her şey O'dur, asla O'ndan ayrı bir şey yoktur.
2. O ki yeri ve göğü meydana getiren bütün zerreler, O'nun birliğine ve noksanlıktan münezzeh olduğuna şahitlik için sıraya girdiler.
3. O, bu sınırlı kelimelerle insana, o sonu olmayan manaları ifade etme tarzını öğretti.
4. Alemin övüncü olan Mustafa'nın ruhuna can u gönülden selam gönderdikten sonra,
5. Yine her biri din göğünün kutbu ve doğru yolun yıldızı olan aile ve ashabına selam olsun.
6. Lügat ilminden sonra, ilimlerin temeli sarf ilmi olduğundan, onun tarifini gönül çekici nazm olarak benden dinle.

SARF'IN TARİFİ VE VEZİN, MİZAN VE MEVZUN'UN AÇIKLANMASI HAKKINDA:

7. Sarf, i'rab ve bina' olmaksızın kelimelerin gramatikal yapılarından bahseden usul ilmidir.
8. Fiil, ya sūlasî ya rubāî olur; fiili beş harfliye nakletmek için bir şey eklemek söz konusu olmaz (Asli harfleri beş tane olan fiil olmaz.).
9. ف, ع ve ل (harfleri) her isim ve fiil için ölçüdür. Asli dördüncü harf için vezinde ikinci bir ل kullanılır.
10. Zayid harfi kendi cinsinden vezin yap ve (mesela) ضَارِبٍ için فَاعِلٍ ve اِفْتَعَلَ için اِحْتَوَى de.

(114a)

11. Bir harf افعال (bābı)'nın ت 'sinden bedel olmuşsa (orada iki harf birbirine girer ve tek harf halini alarak) اصْطَلَا (ateşle ısınmak) ve اِزْدْرَا (ayıplamak) 'da olduğu gibi ت ile vezinlenir.
12. Ziyadette (bir kalıba bir harf eklendiği zaman) peşinden tekrarlanan mülhaktır. Vezinlenmişse (aynı harf tekerrür etmişse) ل harfi iki defa tekrarlanarak yapılmıştır.
13. Salim (fiil)'in, fā, ‘ayn ve lām harflerinde taz‘īf (aynı harften iki tane) ve hemze, و ve ی harflerinden olmayan (fiil) dir.
14. مَدّ gibi (kökü meydana getiren) harflerin ikisi aynı olunca ona muzaf fiil de. رَأَى gibi (kökü teşkil eden) harflerden biri hemze olursa onu mehmuz fiil diye adlandır.
15. Başında illet harfi olursa onu mişāl fiil olarak bil. Ortasında (illet harfi olursa) ecvef ve رَمَى gibi sonunda (illet harfi bulunursa) ona nāqış fiil de.
16. Ey arkadaş, رَقَى ve de رَوَى gibi illet harfi iki (tane) olunca, mefrūḵ ve maḵrūn (olmak üzere) onu lef‘īf fiil diye adlandır.

GEÇİŞSİZ VE GEÇİŞLİ FİİLİN BİLİNMESİ VE GEÇİŞSİZİN GEÇİŞLİ YAPILMASI HAKKINDA:

17. Lāzım (geçişsiz) fiil, fāile özgü olan (failde son bulan fiil) dir. Örneği, قَامَ زَيْدٌ حِينَ مَحْمُودٍ أَتَى⁸⁶⁹ dir.
18. Geçişli fiil سَلَّ زَيْدٌ سَيْفَهُ يَوْمَ الْوَعَا⁸⁷⁰ de olduğu gibi fāilden mef‘üle geçen (fiil) 'dir.

869. "Mahmud geldiğinde Zeyd ayağa kalktı".

870. "Savaş gününde Zeyd kılıcını çekti".

19. Hemze (ا) ve (fiilin) ع harfinin tekrarı, sülasi (fiil)'nin geçişlisi (için)dir. Cümlelerin geçişli olması için با gibi harf-i cer olur (gerekir);

MÜCERRED VE MEZİD SÜLASİ MAZİ FİİLİN AÇIKLAMASI HAKKINDA:

20. Mazi'ye delalet eden, mazinin فَعَلَ ayrıca فَعِلَ sonra فَعِلَ (kalıpları) 'si sülasi mücerreddendir.
21. Muzarinin يَفْعُلُ , sonra يَفْعِلُ ve يَفْعَلُ (kalıpları) 'i فَعَلَ (veznin) 'dendir. Onun ع ('ayn harfi) ve ل (lām harfi) şüphesiz boğaz harfleri gibidir.

(114b)

22. ه , ع , غ , و ve hemze (ا) , boğaz harfleridir. Yine beşinci harf ح ve altıncı harf خ (boğaz harfleri) dir.
23. فَعُلَ 'den يَفْعُلُ ve ayrıca فَعِلَ 'den يَفْعِلُ ve يَفْعَلُ muzari (kalıbı) olur. أَبَى (yüz çevirmek, çekinmek) 'den يَأْبَى (gelmesi) şāz (kural dışıdır)dir.
24. أَخْرَجَ ve اسْتَخْرَجَ yine فَرَّحَ arkasından قَاتَلَ ve ayrıca تَبَاعَدَ ve انْقَضَى mazi (fiil) 'nin mezidindendir.
25. ابْيَضَ (beyazlamak, ağarmak), ayrıca اِحْمَارَ (tedricen kızarmak) ve اعْلَوْطَ (ot bitirmek, otlamak) (mezid fiil) 'dir. Aynı şekilde اعْلَوْطَ (devenin boynuna asılarak binmek, yularsız yahut çıplak deveye binmek) sonra تَكْسَّرَ (kırılıp parçalara ayrılmak) ve اِحْتَوَى (Bir şeyi tutmak, korumak, ihtiva etmek) (mazi mezid fiil) 'dir.
26. اسْتَكَانَ (boyun eğip, mutevazi olmak), اسْتَفْعَلَ yahud اِفْتَعَلَ 'den

- (اسْتَكْنَ gibi) olup, onun elifli (ا) 'si yaygındır, fethalısı azdır.
27. (اسْتَكَانَ), اِفْتَعَلَ 'de سَكُونٌ 'den ayrıca كَوْنٌ 'den veya az olarak (da) كَيْنٌ kelimesinden türemiştir.

RUBĀ'Ī MÜCERRED, MEZİD VE MÜLHAKLARININ MAZİSİ HAKKINDA:

28. O halde rubā'î mücerred دَحْرَجَ (yuvarladı) gibi فَعْلَلَ (vezni) 'dır. Onu bir bāb üzerine yaptılar ve sonra gelişti.
29. اِحْرَنْجَمَ (toplanmak, birikmek) rubā'î mezid'tir ve تَدَحْرَجَ (yuvarlandı) ve اِصْلَخَدُ (rubā'î mezid bāblarından) 'dir.
30. شَمَّلَ (sürat yapmak) sonra حَوَقَلَ (hızlı ve çabuk yürümek) gibi قَلْنَسَ, بَيَطَرَ (baytarlık yapmak), جَهَوَرَ (yüksek sesle konuşmak) gibi دَحْرَجَ (yuvarlandı)'ye (şapka giydirdi), قَلْسَى (şapka giydirdi) ve دَحْرَجَ (yuvarlandı)'ye baştan mülhak (fiil)tır.
31. Hem تَجَلَّبَبَ (cilbab giymek) hem تَرَهَوَكَ (sallanarak gitmek) hem تَشَيْطَنَ (şeytanlaşmak) ve hem تَجَوْرَبَ (çorab giymek), تَدَحْرَجَ (yuvarlandı) 'nın mülhaknya benzerdir.
32. Hem (de) تَمَسْكَنَ (miskin oldu), اِسْلَنْقَى (sırt üstü yatıp uyumak) ve اِقْعَنْسَسَ (geriye dönmek), ⁸⁷¹ اِحْرَنْجَمَ الْقَوْمُ عَلَيْهِ فِي النَّدَى (örneği gibi افعلنل kalıbına) mülhaktır.
33. Bunun ona mülhak olduğu diğerinden anlaşılır (yani), bir bināda her ikisinin mastarın da birleşmesi, buna delildir.

---

871. "Kavim mecliste onun aleyhinde karar almak için toplandı".

(115a)

MAZĪ FİİLİN FĀİL VE MEFŪLŪNŪN MEBNİSİ YAPISI
HAKKINDA:

34. Eğer bir (fiilin) birinci veya üçüncü harfi fetha ise (fiil) faile dayanır (bina olur). Fiili mefule isnad edeceksen birinci veya üçüncü harfinin damme olması gerekir.
35. Onun birinci veya üçüncü harfinin damme (olması) gerekiyor. Çünkü onu meful üzerine bina edeceksin.
36. Fakat sondan önceki harfin kesre olması، عَوْفِي الْمَرِيضِ بِالِدَوَا،⁸⁷² de olduğu gibi onun (ilk harfte) dammeyle olması şarttır.

MUZARĪ VE ONA TAALLUK EDENLER HAKKINDA:

37. Muzari, başında hemze (ا) veya ن yahut ي ya da ت zaid harflerinden (biri) olan (fiil) 'dir.
38. Ey Allahın yardımıyla başarı elde eden kimse, sırasıyla أَنْصُرُ (yardım ediyorum), نَنْصُرُ (yardım ediyoruz), يَنْصُرُ (yardım ediyor) ayrıca تَنْصُرُ (yardım ediyorsun) gibidir.
39. Mazi (fiil) fetha üzerine bina olmuştur. Muzari (fiil) ise irab türlerinden ref'i, nasb'ı ve cezm'i toplamıştır.
40. Rubā'î'nin dışındaki (muzari fiillerden) faile dayanan (etken olan)ların başı يَقُومُ , قَائِمًا 'de olduğu gibi fetha olur.
41. Mechulde ise başı damme ve sondan bir önceki (hareke) daima يُدْحَرَجُ gibi fetha üzere bina olur.
42. سَاعُطِيكَ النَّدَى (sana cömertlikle vereceğim) gibi gelecek zana özgü yapar.

872. "Hasta ilaçla iyileşti".

43. Fakat (sonunda) te'kid için herhangi bir şey yoksa, başına ل 'ı ibtidā getirilerek hāle (şimdiki zamana) mahsus kılınır.
44. ت 'den bir ت 'nin düşmesi şüphesiz caizdir.

(115b)

BABINDAKİ ت HARFİNİN DEĞİŞİMİ HAKKINDA : افعال

45. اِزْدَجَرَ (menetmek, nehyetmek) 'de olduğu gibi ت 'nin د 'ye idgāmı (dönüşmesi) gerekir.
46. ص ya da ط veya ط 'nin yerinde ف (sülasi bābının baş harfi) 'nin yerinde اِصْطَلَحَ (barış yapmak) 'de olduğu gibi ط harfine dönüşmesi gerekir.
- 47-48. اِضْرَبَ (vurmak), اِصْبَرَ (sabretmek), اِزَّانَ (süslemek) ve اِظْلَمَ (zulme boyun büküp katlanmak) ayrıca اِسْعَى (çalışmak) (sonra) hem اِتَّعَدَ ve hem اِتَّسَّرَ 'de idgam caizdir. Fakat اِذْكَى (alevlenmek, parlamak) 'in idgamında د ve ذ caizdir.
49. (İdgam) fakat, اِثَّارَ 'deki ث gibi onda ت 'nin caiz olmasından dolayı, اِذَّانَ (borç almak) 'de olduğu gibi اِثَّجَهَ (yöneldi) 'de (de) gereklidir.
- 50-51. ع 'nin ا 'a kalbolması gibi, onun يَبْدَلُ (kesmek), يَعْذُرُ (mızrak titremek), يَخْصِمُ (mühürlemek), يَفْضَلُ (ip vs.yi bükme), يَلْطَمُ ve ر, ظ, ط, ض, ص, ذ, د 'de olduğu gibi يَلْطَمُ, يَلْطَمُ gibi idgamı uygundur.
52. اِنْتَزَعَ 'den اِقْتَبَلَ ve اِنْتَزَعَ 'den اِقْتَبَلَ olsun, bunun

temamında ف (fa' harfi; ن ve ق) 'nin kesre aynı şekilde fetha okunması mümkündür.

53. Bazısının nezdinde mazide idgam doğru değildir. مَخَصَّم 'de خ 'nin kesre, fetha ve damme olması caizdir.

افْتَعَلَ BĀBINDA ت HARFİNİN DEĞİŞİMİ HAKKINDA:

54. تَفَعَّلُ kalıbında ف harfi, د yahud ر veya ص olursa onda ت 'nin kalbi ف 'nin hemcinsiyle getirilir.
55. O halde onu idgam yapmak gerektiğinde, اَصْدَقًا 'daki gibi başına hemze (ا) getirmek gerekir.

(116a)

56. Susuz olan herkes soğuk ve tatlı suyla doyuyor, fakat senin bilgi susuzluğun asla tükenmiyor.

اَفْعَالِ BĀBINA MŪLHAK OLAN ي HARFİ HAKKINDA :

57. Fiilin başına لا gelirse onda bir değişiklik olmaz ama, olumluyu olumsuz yapan ما gibi, olumsuzluğu ispat eder.
58. (Muzariyi maziye çeviren) لَمْ ve لَمَّا cezm harfleri, mazinin olumsuzluk manası için olduğu gibi, لَنْ nasb harfi de kesin olumsuzluk içindir; لَنْ تَرَى (asla göremiyeceksin) 'de olduğu gibi.
59. Muzaride ن 'lar ref hali için i'rab yerindedirler. Nasb ve cezm halinde ondan (ن 'dan) geriye bir şey kalmaz.
60. Fakat iki müenneslik ن 'u (çoğul müennes muhataba ve gaibe) zamir

olduklarından, onda ا , و ve ى gibi düşmekten kaçınmışlardır.

61. Eğer senin ilmin zirvesine yükselmen gerekiyorsa meānī (yeni kelimeler kurarak yeni anlamlar) elde etmenin peşinde gece gündüz canla başla çalış.

PEKİŞTİRME ن 'LARI ve HÜKÜMLERİ HAKKINDA :

62. Ey sanatlarda önde olan, mazi ve muzarinin dışında biri şeddesiz (hafif), diğeri şeddeli (sakil) iki ن (muzari) fiile eklenir.
63. Kendisi bu ikisinin özel yeri olan tesniye ve yine çoğul müennesin dışında birincisi (şeddesiz ن) sakin ve ikincisi (şeddeli ن) üstün olur.
64. Bu iki sığada (çoğul müennes gaibe ve muhataba) o (şeddeli ن), esreli olur, fakat ara için müenneslik ن 'dan sonra elif (ا) gerekir.
65. يَفْعَلُونَ (iki bayan yapıyor), تَفْعَلُونَ (ikiniz yapıyorsunuz), يَفْعَلُونَ (yapıyorlar), تَفْعَلُونَ (yapıyorsunuz) ve تَفْعَلِينَ (yapıyor-bayan) (fiilleri) bu iki nun (te'kīd nunları geldiğinde), (fiillerin sonlarındaki efāl-i hamse nunları) tercihen düşürülür.
66. Örnekte يَنْصُرَانُ (elbette o ikisi yardım ediyor), تَنْصُرَانُ (elbette siz ikiniz yardım ediyorsunuz), يَنْصُرُونَ (elbette onlar yardım ederler), تَنْصُرُونَ (elbette yardım edersin) ve تَنْصُرِينَ (elbette sen -bayan- yardım edersin) diye söyle ve problemi hallet.

(116b)

67. Bu iki ن 'la hem يَفْعَلُونَ'den ayrı şekilde تَفْعَلُونَ ve تَفْعَلِينَ'den و ve ى düşürülür.
68. Fakat و ve ى 'den önceki (harf) fethalı olursa لَا تَخْشَوْنَ (hiç

korkmayınız) ve اخشَيْنَ (muhakkak kork) gibi (و ve ی 'nın) düşmesi uygun olmaz.

69. Müfred ve tesniyede (tekid) ل'ı fethalıdır. Fakat müzekker çoğulda şüphesiz dammelidir.
70. Sözünde hata olmaması için, hep birlikte أَنْصُرَنَّ (yardım et), أَنْصُرَانِ (ikiniz yardım ediniz), أَنْصُرُنَّ (yardım ediniz) ve أَنْصُرِنِ (yardım et -müennes) diye kesreli olarak söyle.
71. Bu ikisi inşa ve haber (cümlelerin)'de te'kid içindirler. Bunda ikincinin manasında (kullanımı) daha yaygındır.

EMİR VE NEHY VE ONLARIN TÜREMELERİ HAKKINDA :

72. Fiilin asıl emri, birisinden (bir şey) talep etmektir. Nehiy, akıl sahibi nezdinde bir işten el çektirmektir.
73. افْعَلْ lafzını, yüksek, orta ve aşağıya göre emir veya dua tarzı diye adlandır.
74. Emir, bir şeyin gerekliliği veya caiz olması içindir ve aynı zamanda nüdbe, tahyir⁸⁷³ (hayrete düşmek) ve tahziri⁸⁷⁴ de kapsar.
75. لِيَنْصُرُ خَالِدًا⁸⁷⁵ de olduğu gibi emr-i gâib'de muzarinin başına kesreli ل edatı getir ve sonunu cezm yap.
76. Emr-i hazır için (muzarinin) başındakini (muzariat harfini) kaldır ve sonunu sakın yap. عِدْ (söz ver) gibi ikincisi de sakın olursa ondan başla.
77. Eğer başı sakın olursa ve أَنْصُرُ (yardım et) ve أَنْصُرَا (siz ikiniz

873. نُدْبَةٌ = Nudbe, bir kimse için veya bir şeyden dolayı acı duyularak yapılan ünlemdir (Maksudoğlu, s. 286).

874. تَحْذِيرٌ = Tahzîr, muhatabı bir şeyden veya bir işten sakındırmaktır (Maksudoğlu, s. 293).

875. "Halid'e yardım etsin".

yardımlı ediniz) gibi onun ع ('ayn harfi) 'i dammeli olduğunda başına dammeli hemze (koy).

78. Eğer ع ('ayn harfi) dammeli olmazsa اقَطَعُ لُصُوصًا وَأَضْرِبُ أَعْنَاقَ العَدَى⁸⁷⁶ da olduğu gibi hemzeyi kesreli getir.

(117a)

79. Ey kerem ehlinin sığınağı, تُوَكِّرِمُ (ikram edersin) 'in türemişlerinden olduğu için أَكْرِمُ (ikram et) 'in hemzesi fethalıdır.
80. أَنْصُرُ ve لَا تَنْصُرُ gibi, sen nehiy (emir) fiilde لَا (edatı) ile muzari fiilin sonunu cezimli yap.

İSM-İ FAİL VE İSM-İ MEFUL YAPIMI HAKKINDA:

81. Sülasi mücerred fiilin (isnad) olduğu kelime شَافِيَا dan شَافِيَا geldiği gibi fâil vezni üzerine gelir.
82. Esas fiilin üzerinde gerçekteştiği kelime olan ism-i meful مَنْصُور (yardım edilen) gibi هَدَى (doğru yolu göstermek) 'dan مَهْدَى (hidayet edilmiş) meful kalıbındadır.
83. İsm-i meful ve İsm-i fâil için فَعُول ve فَعِيل (kalıplarının olduğunu da)'i bil. İsm-i fâil manasındaki فَعُول 'de müzekker ve müennes aynıdır.
84. Sıfatta ism-i meful, فَعِيل manasında olursa, onda müzekker ve müennes eşit olur.
85. Fiil üç harften fazla olursa muzari için koyduğun harfin yerine dammeli zayid م 'i getir.
86. İsm-i fâil için onun sondan önceki (harfi)'ne kesre ver. Mefulu için

876. "Hırsızı -elini-kes ve dđřmanın boynunu vur.".

مُصْطَفَاً gibi fetha ver.

87. صَعْبٌ (zor, çetin), صُلْبٌ (sağlam) sıfattır; ayrıca حَسَنٌ (güzel, iyi) kelimesi hudus (ortaya çıkma, yenilenme) manası taşırırsa, ister şimdi, ister yarın için söyle, حَاسِنٌ (güzel, iyi) manasında olur.
88. Renk, kusur (engel) ve صَلَّى (övgü) bildiren fiillerle ilgili sıfatlardan كَرِيمٌ (cömert), أَبْيَضٌ (beyaz), أَعْوَرٌ (tek gözlü), أَبْلَجٌ (açık kaşlı) kelimeleri de böyledir.

İSM-İ ZAMAN VE İSM-İ MEKAN HAKKINDA:

89. (Muzarisi) يَفْعَلٌ olan (fiil)'in ism-i zaman ve mekan (kalıbı) مَفْعَلٌ 'dir. يَفْعَلٌ ve يَفْعَلٌ 'inki ise şüphesiz مَفْعَلٌ (kalıbı) 'dir.

(117b)

90. Misal fiilin (ism-i zaman ve mekanı) مَوْضِعٌ (bir şey konulan yer) gibi kesreli olduğu gibi, ayrıca ل (lām harfi) 'i illetli olan نَوَى (kassetmek) mastarından مَنَوَى (kasedilen yer ve zaman) gibi fethalı gelir.
91. مَنَبِتٌ (verimli yer) ve مَطْلَعٌ (doğuş yeri) onun (zaman ve mekan isminin) başka örnekleri olup şazdır. Müenneslik alameti için onların bazısında ه (he) gelir.
92. Bu ikisi için sülasi mücerredin dışındaki sığa, مُسْتَوَى ve مُسْتَفَامٌ gibi ism-i meful (kalıbında) 'dur.
93. مَحْرَجٌ gibi مَحْرَجٌ (yuvarlanmış, yuvarlak şey) ayrıca مَكْرَمٌ gibi burada meful sığası, mimli mastardır.

İSM-İ ALET HAKKINDA:

94. مِكْسَحَه (süpürge) gibi مِقْرَاض (makas) ve مِخْل (elek) kelimeleri gibi, مِفْعَلَةٌ , مِفْعَالٌ ve مِفْعَلٌ kalıpları alet ismi için temeldir.
95. Sırasıyla yağ, ilaç ve sürme manasına gelen iki dammeli مِدْهَنْ (yağ şişesi, yağdanlık) gibi مِسْعَطٌ (enfiye, ilaç kutusu) ve مِحْلَةٌ (sürmedan) gibi (kelimeler), kap isimleridir.

MUZAAF VE HÜKÜMLERİ HAKKINDA:

96. Sülasinin ع (‘ayn harfi) ve ل (lām harfi)'i, مَدٌّ (uzattı), اِمْتَدَّ (uzamak, sündürülmek) gibi kendisinde aynı cinsten yan yana (bulunan) fiile muzaaf (denir).
97. حَصْحَمًا (gerçek, gizlilikten sonra ortaya çıkmak) gibi rübā‘i (mücerred)'de ف (fā harfi) ve birinci ل (lām harfi) aynı cinstendir; ع (‘ayn harfi) ve ikinci ل (lām harfi), aynı cinsten olur.
98. مَدٌّ , مَدَّتْ ve مَدَّتَا gibi birincisi veya her ikisi sakin olan yahut her ikisi harekeli olanın idgam yapılması gereklidir.
99. مَدَّدَتْ gibi eğer kendisinin birincisi harekeli ve ikincisi sakin olursa onda idgam uygun değildir.
100. İlet harfine sahip olan kelime gibi أَحَسَّتْ (anlamak), sonra تَقْضَى (hüküm vermek), اَلْبَارِي (yaratıcı) ve اَمَلَيْتُمَا (siz ikiniz yazdınız) gibi kelimele de ibdal ve hazf uygulanır.

118a

101. Onda cezm ve sükun halinde, edeb ehli (belagatçılar), idgamı terk edip اِصْطَفَا (seçmek)'ya (asli şekline) dönüştürmüşlerdir.

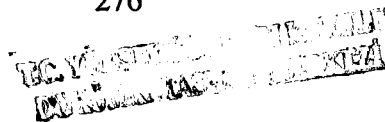

102. Ey Efendi, (sülasinin) ع ('ayn harfi)'i dammeli olduğunda (sonu) fetha, damme ve kesre olduğu gibi onun idgam olması caizdir.
103. Eğer ('ayn harfi) dammeli değilse, fetha ve kesreli olması ve idgamın kaldırılması caizdir. Fakat o lafızda dammenin olmaması gereklidir.
104. Sen kullanımında تَمُدُّ (uzatırsın)'den مُدُّ , مُدُّ ve أَمُدُّ diye söyle. Dammesiz için تَفِرُّ (kaçarsın) 'den فِرُّ , فِرُّ ve اِفِرُّ diye söyle.
105. يَعْضُّ 'den عَضُّ , عَضُّ ve اِعْضَضُّ diye söyle. Ey edeb ehline saygılı olan, muzaafta hüküm budur.

MİSÂL FİİL VE HÜKÜMLERİ HAKKINDA:

106. Kendisinde ف (fa'el fiil) 'sı ی yahut و olan fiillere, sarf âlimlerinin istilâhında misâl adı verilir.
107. (Muzaride) ی ve kesre arasında bulunan و 'ı hafzet. O yerden kesre kalkınca و 'ı tekrar getir.
108. (و'ları) düşürerek يَعِدُ sonra تَعِدُ diye söyle; Yine و'ları yerine koyarak لَنْ يُوْعَدَا ayrıca لَمْ يُوْعَدْ , يُوْعَدْ olarak söyle.
109. يَضَعُ (koyulur) örneğinde و , kesre-i takdirî ve ی 'nın arasında bulunduğundan dolayı düşürüldü.
110. Kendisinden öncesi kesre olduğu için (gelen) ve kendisi sakin olan و 'ı اِجَلُّ (kork) ve اِجَلُّ (korkunuz) örneğindeki gibi hemen değiştir.
111. Kesre kendi yerine gidince و يَا زَيْدٌ أَوْجَلَنْ مِنْ رَبِّ الْأَرْضِ و , kesre-i takdirî ve ی 'nın arasında bulunduğundan dolayı düşürüldü.
112. Bir kelimedede ی (ya) 'nın sukûnu ve öncesinin de bitirilmesi için تَوَسَّرُ

877. "Zeyd! yerin ve göğün Rabbinden kork".

'de (olduğu gibi) و 'ی 'nın yerine koy.

118b

113. حادی حادی gibi gittiği (°ayn harfi) 'ع (sert ve kuvvetli) قِسِي harfi, و (şarkıyla deve süren kişi)'de ف (fāel fiil)'den (kaldırıldı) ve lām harfinin yerini aldı.
114. Onun vezni عَالِفٌ ve bunun vezni فُلَيْعٌ 'dir; وَحَدَّتْ (yalnız olmak) ve تَقْوَسٌ (kalıpları) buna delildir. قَوْسٌ (eğilmek) ve واحد
115. اِتَّسَرَ (kolay olmak)'den يَسُرُّ (veya و nin çekiminde اِفْتَعَلَ ve وَقَى (korunmak)'dan اِتَّقَى gibi (olur) dir.

ECVEF FİİL VE ONUN İ'LĀL KAİDELERİ HAKKINDA:

116. Ey yüksek göz aydınlığı olan (kişi), قَوْلٌ (konuşmak) ve بَيْعٌ (satmak) gibi ع (°ayn harfi) 'i ya و yahut ی olan (fiil) ecveftir.
117. ve و ve اَعْبَدَ , قَالَ , بَاعَ ve aynı şekilde رَمَى gibi yap.
118. Ey gönlünde ışığın mumu olan sen, و 'lı olanda, قُلْنَا (dediler) 'den قُلْنَا (dedik) 'ya kadar fethayı dammeye dönüştür.
119. ی 'lı olanlarda o fethayı kesreye çevir. Örneğinde فِي كَاللَّيْلِ فِي صِرْنِ كَاللَّيْلِ فِي diye söyle. ⁸⁷⁸ الصَّفَا
120. Hem و 'lı meçhulde قِيلَ nakl ve kalb oldu, hem ی 'lıda بَيْعٌ kesreye nakille eşitlendi (dönüştü).
121. يَقُولُ (diyor) ve يَبِيعُ (satıyor) 'den نَقُولُ (deriz) ve نَبِيعُ (satarız) 'e

---

878. "Onlar, berraklıkta inciler gibi oldular".

kadar i'lâl nakledildi ve bu kural bize kadar nakille geldi.

122. يَخَافُ (korkar) ve يَهَابُ (ürker) 'da müennes çoğul hariç sonuna kadar nakl ve kalb و ve ى ile yapılmıştır.
123. يَقْلُنَ (diyorlar) ve يَبِعْنَ (satıyorlar) 'da ع ('ayn harfi, yani قال ve باع 'nin elifi) nakl ve hazfedildi. Ayrıca قُلْ 'de ve بِعْ 'de (de) aynı şekilde nazfedilmeleri daha uygundur.
124. Ayrıca لَمْ يَقُلْ (demedi) sonra لَمْ يَبِعْ (satmadı) ve daha sonra لَا تَقُلْ (söyleme) ve لَا تَبِعْ عُقْبَاكَ يَوْمًا لِلدُّنَا⁸⁷⁹ 'da (hazf edilmiş) dir.

119a

125. أَقَامَ (dikmek), اسْتَقَامَ (doğrulmak) ve اِعْتَلَلَ (hastalanmak) (fiillerin)'da sülasi mücerreden mezide geçiş vardır (Burada yapılan i'lâl sülasi fiillerde yapılan i'lâl gibidir).
126. Elif harfinden sonra kendisinde و ve ى bulunan فاعل 'de ع ('ayn harfi), رَدَاءُ (giydirmek) ve كِسَاءُ (donatmak) 'da olduğu gibi hemze olur (hemzeye dönüşür).
127. Me'ûl'da nakil, hazf ve و 'da kifayet olursa zayid harfin hazfi, "Kitâb"ın⁸⁸⁰ sahibine göre uygundur.
128. Ey bilgi pınarından bir yol bulmuş olan (kişi), (fiilin vezni) مَفْعَلٌ olursa, ondan مَقُولٌ kalıbı gelir; diğerlerinden ise مَفُولٌ (kalıbı) gelir.
129. مقول 'de hazf gerekir; fakat مَبِيعٌ (satılan) lafzında bazısı مَبِيعٌ 'a dayanarak ى 'nın korunmasını benimsediler.

879. "Hiç bir zaman ahiretini dünyalıkla değiştirme".

880. "Kitâb" (el-Kitâb): Basra dil okulunun en büyük nahiv âlimi Sibeveyhî (757?-796?)'nin Arap dili nahvi konusunda yazılmış ve günümüze kadar gelmiş ilk büyük te'lifdir (Nihad M. Çetin, İA, X, 578-585).

130. مُنْقَاد ve مختار 'da ism-i fāil ve ism-i meful, muzaride olduğu gibi kalb olmuştur.
131. مُتَّفِق ve مُخْتَلَف her ikisi, مُضْطَّر gibi lafzen aynı, takdiren farklı olursa, bir bilgine uy.

NĀKIS FİİLİN HÜKÜMLERİ VE KURALLARININ BİLİNMESİ HAKKINDA:

132. رَمَى (atmak) ve غَزَوْ (saldırmak) gibi ل (lamel fiil) 'i ی veya و olan (fiil) nakıs'tır. Zira bu iki mastar رَمَى ve غَزَا 'nın aslıdır.
133. Kendisinden önceki (harfin)'nin harekesi fetha olduğu için رَحَى (değirmeni döndürmek) ve عَصَا (değnek vurmak) 'da olduğu gibi و ve ی (harfleri) elif'e dönüşür.
134. مَغْزَى (teşvik etmek)'de أَعْطَى (vermek) 'de اسْتَقْصَى (araştırmak) 'da مَعْطَى 'da مُسْتَقْصَى 'da ve ayrıca مَزْدَرَى (hakir gören)'da da böyledir.
135. Tesniyesinde ل (lām harfi)'i, i'lāl sebebiyle düşürüldüğünde müfrediyle karışacağından شَفَا (yeni ay doğmak) örneğinde olduğu gibi, (lām harfi) yerinde kalır.
136. ل (lām harfi) 'ın hazfinden sonra ona iki zamir و 'ı getirirsen ع ('ayn harfi) fethalı olur ve fethasını yerinde koru.

119b

137. Aksi halde غَزَوْ (savaştılar) ve رُمُوا (attılar) gibi, ayrıca سُرُوا (şereflendiler) 'den رَضُوا (razı olmak)'dan رَضُوا gibi onu dammeli yap.

138. رَضُوا (razı olmak)'da nakl ve hazf, سُرُوا (şerefli olmak)'da iskan ve hazf, غَزُوا 'da ve رُمُوا 'da (aynı anda) kalbe ve hazfe meyil vardır.
139. (Muzaride), سَطَا (yürümek) lafzından يَسْطُو (yürüyor) gibi لم يَسْطُ (yürümedi)'de de ل (lām harfi) sakindir veya cezmdir.
140. ل (lām harfi) 'i لن edatı ile müfredde fethalı olursa, ikinci tekil şahısta düşmesi ve ikinci çoğul şahısta kalması gerekir.
141. و (vav), ism-i fāil (kalıbın)'de olur ya da sonda yer alırsa (kendisinden önce olduğu gibi) دَعَا (davet etmek) 'den دَاعِي (davet eden) gibi ي 'nın öncesi kesre olur.
142. ي (ya harfi), müenneslerde هـ (he)'ye geçiş yumşak olmadığı veya fer (asıl olmadığı) olduğu için müzekker olarak ortaya çıkar (müzekker ve müenneste aynı kalır).
143. İsm-i mefulde رَمَى (atmak)'tan مَرْمِي (atılmış) diye söyle; ayrıca فَعُول (veznin) 'de بَغَى (kadın zina etmek) kelimesinden türemiş olanı da بَغِي (zinakār kadın) diye söyle.
144. Her ikisinde kesre, damme ve kalb-i idgam (kuralları) vardır; fakat o ikisinden birincisi مَغْزَوْ (savaşılmış) gibi olur.
145. Önceki harfi dammeli olmayan üç harfli (sülāsi) 'deki vav-ı zayid اعطى 'dan يُعْطِي ve اِعْتَدِي 'dan يَعْتَدِي gibi ي olur.
146. Zamirlerle (bu konuyu) şöyle söyle; اَحْيَيْتُ (çağırdım), اَعْتَيْنَا (bekledik), تَرَجَّيْنَا (baş sağlığına gittik), ⁸⁸¹ النَّفُوسِ ⁸⁸² الْمُنَى.

881. "Nefisleri dirilttim".

882. "İyiliklerde bulunduk".

MEFRUK (AYRILAN) VE MAKRUN (GİRİŞİK) LEFİF FİLLER'İN BİLİNMESİ HAKKINDA :

147. Lefif'in durumlarını misāl ve nākıs (fiiller)'dan öğren; رَوَى (rivayet etti)'da يَرْوِي (rivayet ediyor) ve وَقَى (korudu)'da يَقِي (koruyor) diye söyle.
148. حَى (birine selam vermek)'da حَيًّا diye söyle; حَيُّوا 'da حَيُّوا 'nun caiz olduğunu bil. Aynı şekilde اسْتَحْيَى (bir şeyden utunmak)'da da اسْتَحَا diye söyle.

(120a)

149. حَيُوا 'da ع ('ayn harfi)'i, i'lal sebebi (illet harfi) olduğu halde اِعْتَدَا (düşmanlık yapmak) 'da değişiklik ortaya çıkmaz ve sālīm (fiiler gibi) kalır.
150. اِسْتَوَى (eşit, düzgün olmak) örneğinde olduğu gibi, kalıbın temeli bozulmadığı sürece, lefifin ع ('ayn harfi)'i fiillerin tamamında i'lalsizdir.

HEMZE'NİN HÜKÜMLERİ HAKKINDA :

151. ⁸⁸³ اَوْمَلْ خَيْرٌ مِنْ يُولَى النَّدَى (inanmak) ve اِيْمَانًا (inanmak) 'gibi kelimelerin haricinde baştaki hemzeler hafiftirler.
152. كُلْ (ye), مُرْ (emret) ve خُذْ (al)'da (hemzenin) düşürülmesi veya kalması caizdir. Örneği, ⁸⁸⁴ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَالذُّعَا dır.
153. İkincisi harekeli olursa, ortasını olduğu gibi oku ve tekrar ifade güzelliği için ortaya bir med harfi getir.
154. سَأَلَ (sordu) 'de سَأَلَ 'nin ve اِيْتِ (gel)'de اِيْتِ (gel)'nin uygun

883. "Cömert olanların iyi insanlar olduklarını umarım".

884. "Ailene namazı emret (Kur'an, XX/132) ve duayı (da)".

olduğunu bil ve اشْوَى (kızartmak)'dan اَوْى vezni üzerine (yara iyileşmeye yüz tutmak)'dan اِيوِ diye söyle.

155. Kolaylık olması için belâgatçılar, رَأَى 'nın muzarisinde kesrenin hazfi konusunda görüş birliğine vardılar.
156. ارَّءِ (gör; bak) asılda (kurala uygunlukta) ارْعَ (otlat; güt) gibidir; hemzenin hazfiyle رَهُ (bak) diye söyle ve sonunda هِ (he)'nin sektesi için قَهُ (koru) gibi oku.
157. اَفْعَلْ kalıbında أَرَى (gösterdi), sonra يُرَى (gösteriyor) ve daha sonra ارَهُ (göster) diye söyle. Ondand (ارَى'dan) مُرَى ism-i fâil ve مُرَى ism-i meful'dür.
158. اِفْتَعَلَ kalıbında hemze ile اِيْتَالَ diye söyle; اِخْتَارَ (seçti) ve اِقْتَضَى (gerekli kılmak) gibi اِبْتَلَى (sınamak) diye söyle.

ZEVĀYĪD HARFLERİN BİLİNMESİ HAKKINDA :

159. ياأَوْس هل نِمْتٌ⁸⁸⁵ harfleri zāyid harflerdir. Harflerin tamamında mükerrer dışında bundan başka zāyid (harf) yoktur.

(120b)

160. يلمع (şimşek v.s. parlamak) 'da ve عَثِيرَ (toz,toprak) 'da ى (harfi); حُبْلَى (hamile) görünen ضارب ve كتاب kelimesindeki ا (elifler), zāyid'tir.
161. اِكْرَمَ (ikram et)'de, خَطَائِطَ (cüce kişi; küçük kırmızı karınca)'da ve جَهْوَرَ (yaralamk) 'da hemze; seslenme esnasında كَوَثَرَ'de ve جَهْوَرَ

885."Ey Evs uyudun mu"?

168. ا (elif) 'de ضوآرب (harfin)'dan; موقن (vav harfi), 889 'de و (harfin)'den ve جؤن 'de hemze'den (ibdal)'dir. Allah sana doğru anlayış versin.
169. ن (harfin) 'den ve yine عمير 'da و (harfin)'dan; م (mim harfi), 'de مازلت أنت راتما 890 'da ب (harfin) 'dan (ibdal)'dir 891.
170. و ve ی ise ا (elif harfi) fakat س (harfin)'den ; ص (harfi), 'da صراط (harflerin)'dan (ibdal)'dir. Aynı şekilde نسفا 'daki (elif harfi) durma (وقف) halinde ن 'dan dönüşmüştür 892.
171. ن ve ض (harflerin)'den; ز (harfi), تزدل 'da ص (harfin)'dan (ibdal)'dir. 894 'da و ve س (harfin)'den ve اننا فزدي 'da ل (harfi), أضلال الطجع 'de
- (121a)
172. أيدر , أدور , أجوه (harfin)'den; ط (harfi), حصط 'daki ve إصطبر (harflerin) 'den (ibdal) 'dir 895. و ve كسا 'daki hemze, ردا
173. Her ne kadar, bazı bilginlere göre س (harfi) ibdal'dan sayılmasa da س (harfi)'nin ت (harfin)'den ibdal olduğunu (kendisi işitti) 896 'da إسمع söylemişler.
174. تصيب (elde) و (harfin)'den; تراث (kültür)'de ت (te harfi)'nin

889. ميقن 'in aslı موقن 'dir.

890. "Sen halâ sözünde duruyorsun".

891. Bu beyitte راتما 'nın aslı راتما ve عنير 'in aslı عمير; فوه 'in aslı م 'dir.

892. Bu beyitte, نسفن 'nın aslı نسفا ve سراط 'ın aslı صراط 'dir.

893. "Yolunu kaybeden kişinin darda kalması". الطجع 'in aslı اصطجع 'dir.

894. "Bize çokca ver".

895. Bu beyitteki اصطبر 'in aslı اصتبر ; حصط 'nın aslı حصت ; أجوه 'nin aslı وجوه ve ادور 'nin aslı ادور 'dir.

896. اتمع 'in aslı اسمع 'dir.

edersin)'da ص (harfin) 'dan; دَعَالَتْ 'de ب (harfin) 'den ve طُسْتُ 'de س (harfin) 'den (ibdal) olması uzak değildir⁸⁹⁷.

175. Burada ن (nun harfi) 'un لَعْنٌ 'de ل (harfin) 'dan; ج (cim harfi)'in عَلَجٌ 'de ي (ya harfin) 'dan; د (dal harfi)'in دَوْلَجٌ 'de ت (harfi) 'den (ibdal) olduğunu idrak et.
176. Ey Allah'dan hidayet bulmuş kişi, ه (ha harfi) هَرَمْتُ (ihtiyarladım) 'de hemzedem; أَنَّهُ 'de ا (elif harfin) 'den ve هَفَدَهُ 'de ي (harfi) 'dan (ibdal) 'dir.

EMSİLE'Yİ (KİPLERİ) BİLME HAKKINDA :

177. فَعَلٌ , fethayla mana bakımından kaydedilmemiştir. Çünkü onda (o kalıpta) bir çok lafız ve mana ortaya çıkmıştır.
178. Fakat onda (فَعَلٌ kalıbında) üstünlük (manası) çoğunluktadır. Ey başış ehli, örnek olarak كَارَمٌ زَيْدٌ كَرَمْتَهُ⁸⁹⁸ diye söyle.
179. فَعِلٌ (bābın)'de renkler, üzüntüler ve hastalıklar (beden engelleri) çoktur. Kendisi سَقَامٌ (hastalığı uzun sürmek) 'den olan سَقِمٌ ve ayrıca طَلَا 'dan olan طَلَى (susuzluktan ağzı kurumak) gibi.
180. فَعُلٌ (bābı), dammayla huylar ve sıfatlar içindir. Ey senin seçkin cömert elinden ekmek yenilen kimse! Meselâ كَرُمٌ (cömert oldu) gibi.
181. أَفْعَلٌ (bābı) kinaye, girmek, geçişlilik ve ortadan kaldırma (olumsuza çevirme) içindir. (Örnek olarak) أَشْكَيْتَهُ حِينَ اشْتَكَيْتَنِي⁸⁹⁹ dir.

897. Bu beyitte تَرَاثٌ 'in aslı وَاوْرَثَ ve طُسْتُ 'in aslı طُسٌ 'dir.

898. "Zeyd cömert davrandı, ben de o'na ikram ettim".

899. "Şikayet ederken o'nu şikayet eder vaziyette buldum (Ben ona şikayet ettim; o, bana şikayet etti)".

182. (أَفْعَلْ bābı aynı şakilde), dönüşlülük, bulmak ve (sülasi) fiil manası içindir. فَعَّلَ (bābı), çokluğu geçişli yapmak (ayrıca güzelliği de ifade etmek) için seçilir.

183. فاعل (bābı), فَعَّلَ ve فَعَّلَ (bābları) gibi fiilin aslında muşâreket (işdeşlik) içindir. ضَارِبَتْهُ حِينَ إِمْتَاطَى⁹⁰⁰ gibi.

(121b)

184. تَفَاعَلَ (bābı), fiilin aslındaki iki veya daha çok kimse arasındaki ortaklık içindir; تَلَا جِي 'dan تَلَا جِي (karşılıklı iddialaşmak) gibi.

185. تَفَعَّلَ (bābın)'da muṭāva⁹⁰¹ (dönüşlülük) manası vardır. Örnek olarak كَسَّرَتْهُ تَكْسَرٌ⁹⁰² diye söyle. "Kırıldı" manasını buldu.

186. اِنْفَعَلَ (bābı), her fiilin muṭāva⁹⁰³ için gelir. Örnekte فَانْكَسَرَ⁹⁰³ ve ayrıca طَوَيْتُ فَاِنطَوَى⁹⁰⁴ diye söyle.

187. اِنْفَعَلَ (bābı), تَفَاعَلَ ve اِنْفَعَلَ (babları) gibidir ve dönüşlülük (manasını) taşır. اتَّحَادَ (tek olmak), اِعْتَمَّ (amca oldum), اِشْتَوَى (başına sarık sarmak), اِخْتَصَمَ (hasım olmak) ve اِشْتَوَى (kızarmak) gibi.

188. اِفْتَعَلَ (bābı), اِكْتَسَبَ 'den اِكْتَسَبَ (çok kazandı) gibi sülasiden (türetilip) çokluk için kullanılır. Senin de kazancın riyasız itaat olsun.

189. اِسْتَفْعَلَ (bābın)'da ulaşma, değişim ve istek vardır. اِسْتَفْعَرْتُ مَعْبُودَ

900. "Hayvana bindiği esnada onunla döğüştük".

901. Mutāva: Sülasi bir fiilin اِنْفَعَلَ bābına sokularak dönüşlülük elde etmektir (Maksudoğlu, s. 52).

902. "Kırdım, o da kırıldı".

903. "Kırdım, o da kırıldı".

904. "Dürdüm, o da dürüldü".

السَّمَاوَاتِ الْعُلَى⁹⁰⁵ gibi.

190. اَبْيَضٌ (beyazlaşmak) اِفْعَالٌ ve اِفْعَالٌ (bābları), renkler ve kusur içindir. اَجُودًا (gençleşti) lafzından اَجُودٌ gibi.
191. اِفْعَوْلٌ ve اِفْعَوْلٌ (bābları), çokluk içindir. (örnek) olarak "yer çok otlandı" (anlamında) اِعْشَوْشَبٌ diye söyle.
192. فَعْلٌ (bābı) özel olarak geçişlide kullanılır. Mezidi geçişsiz içindir. Örneğinde دَخَرَجْتُ و طَرَمَحْتُ الْبِنَا⁹⁰⁶ diye söyle.
193. Allah'a şükür **Ahmedi, Mizānu'l-edeb**'i kulaklara mücevher dolduran böyle bir nazımla yaptı.
194. Sedef gibi çeşitli manāları kapsamıştır. Sen de buna çalış ve bu inci dizisini kulaktan çıkarma.
195. Edepten daha iyi bir şey yoktur; edep elde etmek için çalış; çünkü, "Şüphesiz insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur"⁹⁰⁷.

---

905. "Yüce göklerin ma'budundan günahlarımın affını istedim".

906. "Bina yıkıldı ve taşlar yuvarlandı".

907. Kur'an, LIII/39

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Mİ'YĀRU'L-EDEB

I. Mİ'YĀRU'L-EDEB'İN NÜSHASI VE TAVSİFİ:

Tek nüshasını tespit edebildiğimiz Mi'yāru'l-edeb'in metni, aşağıda tavsifi verilen nüshasından yararlanılarak kuruldu.

Nüshanın tavsifi:

Konya Mevlānā Müzesi Ktp. İhtisas, nr. 2524/4; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. mikro-film arşiv nr. 253

274x182-195x125 mm ebadında 130 varak hacimli Selçukî tarzında tezyinatlı meşin ciltli bir mecmuanın içerisinde Mi'yāru'l-edeb, 122b-130a varaklar arasında yer almaktadır. Çift surh cetvel içinde 13 satırlı nesih hatlı olup, kağıdı saykallı fligranlı ve kalındır. Söz başları yaldızlı olup, 5 beyitlik mensur mukaddimelidir. Bu mecmuada aynı zamanda çalışmamızın diğer üç ayrı eseri olan Ahmedî'nin Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'ş-şî'r'i 1b-72a'da, Mirkātu'l-edeb'i 74b-112a'da ve Mîzānu'l-edeb'i 113b-121b'de yer almaktadır.

Bedāyi'ü's-sihr fî şanāyi'ş-şî'r'in hatimesinde bu nüshanın Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarayî tarafından 22 Ramazan 835/ 24 Mayıs 1432'de istinsah edildiği, ayrıca mecmuanın son eseri olan bu Mi'yāru'l-edeb'in sonunda da eserin yine Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarayî tarafından Zilka'de 835/ Temmuz 1432'de istinsahın bitirildiği ve Mirkātu'l-edeb'in mukaddimesinde de Mîzānu'l-edeb ve Mi'yāru'l-edeb'i de zikrederek onları da Mirkātu'l-edeb'in sonuna istinsah edeceği hususuna işaret etmektedir. Bu nüsha, eserin incelenmesinde "K" harfiyle gösterilmiştir.

Baş (122b):

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بعد حمد بی کران بر رحمت و فضل خدا   آنکه او را می سزد عز و جلال و کبریا
آن خداوندی که نوع انس را زابناء جنس   قوت نطق و تمدن داد از بهر بقا
و ز پس تبلیغ و اتحاف درودی بی شمار   بر روان سید اولاد آدم مصطفی
Son (130a):

شکریزدان را که معیارالادب را ختم کرد   احمدی با این چنین نظم لطیف و دلگشا
گر تمنی کرده فضل این قواعد را زمن   یاد دار و با دعای خیر یاد آور مرا
(130b):

از پی گنج دعا بردم برین منظوم رنج   زانکه از گنج گهر بهتر بسی کنج دعا
گوشها برنظم این نه که چو دیده گوشها   کردی و درنی نیابی تو بدین زیب و بها
İstinsah kaydı (130b):

تَمَّتْ بِحَمْدِ اللَّهِ وَ حُسْنِ تَوْفِيقِهِ كَتَبَهُ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ النَّحِيفُ الْمُحْتَاجُ
إِلَى رَحْمَةِ رَبِّهِ اللَّطِيفِ أَحْمَدُ بْنُ حَاجِي مُحَمَّدٍ الْأَقْسَرَايِي عَفَى
عَنْهُمَا وَالْجَمَاعَةُ الْمُسْلِمِينَ فِي مُنْتَصَفِ شَهْرِ ذِي الْقَعْدَةِ سَنَةِ خَمْسٍ
وَ ثَلَاثِينَ وَ ثَمَانِ مِائَةِ هِجْرِيَّةً.

II. Mİ'YÂRU'L-EDEB NÜSHASININ İMLA ÖZELLİKLERİ VE SUNULAN METNİN ÜZERİNDE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER:

Hazırlanan metnin yararlanıldığı nüshanın tavsifi yukarıda verilmiştir. İlave olarak imla ile ilgili şunları da söylemek gerekir: پ, چ, ژ harfleri zaman zaman üç noktalı zaman zaman bir noktalı ve bazen de noktasız olarak istinsah edilmiştir. گ harfi her yerde ك olarak, د harfi yer yer ذ olarak yazılmıştır. Tüm beyitleri ا (elif) kafiyeli olan eserin zaman zaman bazı beyitleri elif-i medüde yerine elif-i maksüre ile kafiyelidir. Müstensih hatası veya unutkanlığı olsa

gerek ب, ت, ث, ن, başta veya ortada yazılan ی, ف ve benzeri harflerin noktaları yer yer konulmamaştır. Ayrıca bunlara ilaveten aşağıdaki şu imla değişiklikleri uygulanmıştır:

1. Nüshada 123b'de 22. beyitte ve آخرش که yazılıken vezin gereği که 125a'da 61. beyitte که اندرو iken که اندرو 124b'de 46. beyitte که آخرش که 128b'de 130. beyitte که اسم iken که اسم 126a'da 78. beyitte که اسم iken که اسم 127a'da 109. beyitte که اسم iken که اسم şeklinde yazıldı.

2. چنانکه , آنکه , چنانکه gibi harf-i rabtlar چنانک , آنک , چنانک 123b'de 32. beyitte آنک , 126b'de 90. beyitte آنک , 100 ve 101. beyitte آن 127a'da 109. beyitte همچنانک 'de olduğu gibi zorunlu olan yerlerde aynen kaldı.

3. Ha-yi resmiye (ه)'den sonra gelen ء şeklindeki ya-yi vahdetler ای (Örnek: 128a'da 123. beyitte جمله ای kelimesi جمله ای şeklinde) yazıldı.

4. Gerekli yerlerde ذ muzarat harfi ذ olarak (Örnek: 128a'da 129. beyitte جدا kelimesi جدا şeklinde) yazıldı.

5. الصلاة gibi klasik Arapça ile yazılan kelimeler الصلاة şeklinde (Örnek: 124b'de 54. beyit'de صلواتی iken صلواتی) yazıldı.

6. Gerekli yerlerde ک' lar Farsça گ olarak düzeltildi.

7. Genelde elifsiz olarak ست şeklinde isitinsah edilen üçüncü tekil şahıs ek fiiller است olarak yazıldı fakat gerekli yerlerde ست şekliyle (Örnek: 122b'de 7. beyitte شدست , 124a'da 38. beyitte آمدست , 127a'da 110. beyitte آمدست , 128a'da 126. beyitte آمدست şeklinde) bırakıldı .

III. Mİ'YĀRU'L-EDEB'İN YAZILIŞI:

Elimizdeki bilgilere göre "Mî'yāru'l-edeb" in kim için ve ne zaman telif edildiği tam belli değildir. Ancak Ahmedî'nin tespit edebildiğimiz ve değerlendirdiğimiz, "Mirḳātu'l-edeb" isimli eserinin nüshaları içerisinde "Mî'yāru'l-edeb" in de yer aldığı K nüshasında eserin kim adına ve ne zaman yazıldığı, bu nüshanın 75a varağındaki "Devletin ve milletin şanı ve şerefi İSA BEY⁹⁰⁸; -Allah ömrünü uzun etsin, şanını yüceltsin ve işlerini düzgün kılsın-, şiir;

İşlerin, kendisinin emriyle yürüdüğü, kendine karşı yapılan suçları affeden,

Bu köleye türlü hususi iyiliklerde bulunmuşlardı. Buna binâen "iyilik yapana teşekkür vaciptir" hükmünce onun varlığının saadet meyvesi, ikbal gözbebeğinin ışığı ve mutluluk bahcesinin tomurcuğu, su ve çamurun hulasası, güçlü HAMZA BEY'in -Allah onu bağış ve ihsan sahibi babasının himayesinde kemâlin zirvesine ulaştırırsın- öğrenmesi için Arap lügatine dair edebiyat kitabı (niteliğinde) manzum Elli kıt'a ve hatimede çeşitli ve gizli ilimlere dair Yirmiyedi kıt'a nazmettim. Biri sarf ilmine, diğeri nahiv ilmine dair olup, mübtedilerin ihtiyaç duyduğu kâide ve düsturları ihtiva eden iki kasideyi (de) ona ilave ettim." şeklindeki açıklama, bu nüshanın istinsah edildiği 835/ 1432 tarihinden önce yani Aydınogulları beylerinden İsa Bey zamanında 761-793/ 1360-1391 tarihleri arasında te'lif edilmiş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Buna ilaveten, Mî'yāru'l-edeb'in içinde yer alan "Sözdeki nahiv (cümle bilgisi)'in yemekteki tuz gibi olduğundan (nahvi)

---

908. Tahminen 1360 yılında Aydınogulları'nın başına geçen ve 1390 yılına kadar tahtta kalan İsa Bey döneminde Aydınogulları, Osmanlılarla dost ve müttefik olumşlar ve İsa Bey, kızı Hafsa Hatun'u 1390 yılında Yıldırım Bayezid ile evlendirmiştir ve aynı yıl Aydınogulları, Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır (Akın, s. 56-57, 63; Öztuna, II, 75).

gereğince anlatacağım; onun açıklamasına kulak ver"⁹⁰⁹ beyitinden ve güzel ahlakı, çalışmayı ve ilim öğrenmeyi teşvik eden ve gerekli gören bazı nasihatlardan ve öğrenciye şevk verici bazı iltifatlardan anlaşıldığına göre tedris amaçlı olarak devlet büyüklerinden birinin çocuğuna yani "Mirḳātu'l-edeḅ" adlı sözlüğün yazıldığı kişi için telif edilmiş olduğu sonucu ortaya çıkarmaktadır⁹¹⁰.

Ahmedî'nin, Mi'yāru'l-edeḅ'i yazarken hangi kaynaklardan yararlandığı, kimleri ve hangi eserleri örnek aldığı ve bu eserindeki konularla ilgili Arapça örneklerin kime veya hangi esere ait olduğu tam belli değildir.

IV. Mİ'YĀRU'L-EDEB'İN TERTİBİ:

170 beyitten meydana gelen eser, "fāilātun-fāilātun-fāilātun-fāilun" vezninde ve remel bahrinde Arapça nahiv bilgisi kurallarını anlatan Farsça bir kasidedir. 122b'de Farsça beş beyitle Allah'a hamd u sena ve Peygambere selāt ve selamdan sonra "Nahiv bilimi; kelime ve cümle bilgisi ve kısımları hakkında"ki konuyla eser başlamaktadır. Mi'yāru'l-edeḅ'de Nahiv bilgisi ile ilgili 29 konu yer almakta olup her konu, birbirinden farklı olmak üzere en az 2, en fazla 13 beyitle açıklanmıştır.

Sırasıyla "Nahiv bilimi; kelime ve cümle bilgisi ve kısımları hakkında"ki konu 10 beyitle açıklanmış ve ayrıca bu konuyla ilgili olarak fiil cümlesi, isim cümlesi, zarf cümlesi ve şartlı cümle konuları, hal, sıfat-nekre, haber-mübteda, كان 'nin haberi, ان 'nin haberi ve efāl-i kulüb'e göre tablo halinde örnek cümleler yazılmıştır. "Mu'reb ve mebnī isimler hakkında"ki konu 2 beyitle, "Munşarif ve gayr-i munşarif'in bilinmesi hakkında"ki konu 13 beyitle, "İ'rāb

909. 122b'da 5. beyit olup Farsça'sı şöyledir:

زانکه نحو اندر کلام آمد چو ملح اندر طعام گوش کن تا شرح آن گویم به قدر اکتفا

910. Bu çalışmada "Mirḳātu'l-edeḅ" isimli kısım.

türleri ve mu'rab hakkında"ki konu 11 beyitle, "Kıyasî lafzî âmiller; onlardan birincisi isimlerde fiillerin âmil olmaları" konusu 12 beyitle, "İsm-i fâillerin amellerinin bilinmesi hakkında"ki konu 3 beyitle, İsm-i mef'ûl ve sıfatların amellerinin bilinmesi hakkında"ki konu 2 beyitle, "Mastar'ın amel etmesi ve hükümleri hakkında"ki konu 3 beyitle, "Muzaaf'ın muzaafun ileyhe nasıl amel edeceği" konusu 8 beyitle, "Harf-i cerlerde semâi amiller hakkında"ki konu 3 beyitle, " اِنْ ve benzerleri (hurûfu'l-muşabbehe bi'l-fi'il)'in amellerinin bilinmesi hakkında"ki konu 11 beyitle, "Bir ismi nasb eden edatlar bilgisi" konusu 13 beyitle, "Fiilleri nasb eden edatların bilinmesi hakkında"ki konu 2 beyitle, "Fiilleri cezm eden edatların bilinmesi hakkında"ki konu 4 beyitle, "Temyiz olarak mu'rab isimlerin nasbı hakkında"ki konu 3 beyitle, "İsim fiillerin amellerinin bilinmesi hakkında"ki konu, 3 beyitle, "Nakıs fiiller ve hükümlerinin bilinmesi hakkında"ki konu 3 beyitle, "Mukarebe fiillerinin bilinmesi hakkında"ki konu 2 beyitle, "Zan ve bilgi fiillerinin bilinmesi hakkında"ki konu 5 beyitle, "Övme ve yerme fiillerinin bilinmesi hakkında"ki konu 2 beyitle, "Taaccub fiillerin bilinmesi hakkında"ki konu 2 beyitle, "Ma'nevî amillerin bilinmesi hakkında"ki konu 6 beyitle, "Muzârinin ma'nevî âmili hakkında"ki konu 2 beyitle, "Sayıların i'râbı ve temyizleri hakkında"ki konu 5 beyitle, "Mu'rab tâbilerin bilinmesi hakkında"ki konu 8 beyitle, "Ma'rifelerin bilinmesi hakkında"ki konu 4 beyitle, "İsm-i taşğirlerin bilinmesi hakkında"ki konu 6 beyitle, "İsimlerde yâ-i nisbetin bilinmesi hakkında"ki konu 5 beyitle, "Edatların manasının bilinmesi hakkında"ki konu 13 beyitle açıklanmıştır.

Bu "Edatların manasının bilinmesi hakkında"ki konunun son dört beyitinde "Ahmedî'nin kendi ismi ve "Mî'yâru'l-edeb" başlıklı bu eserin ismi ve önemi zikr edilmekte, çalışmanın gerekliliği teşvik olunmakta ve

ehemmiyeti vurgulanmaktadır.

Farsça anlatılan mevzular, konuyla ilgili örnek olarak verilen Arapça kelime veya cümlelerle hem pekiştirilmiş hem açıklanmıştır. Bu konular anlatılırken zaman zaman beyit veya fasıla cümleleri halinde güzel ahlâkı, çalışmayı ve ilim öğrenmeyi teşvik eden ve gerekli gören bazı nasihatlar ve öğrenciye şevk verici bazı iltifatlar yer almaktadır.

V. SUNULAN METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YÖNTEM:

"Nahiv bilimi; kelime ve cümle bilgisi ve kısımları hakkında"ki konuyla ilgili olarak tablo halinde verilen fiil cümlesi, isim cümlesi, zarf cümlesi ve şartlı cümle konuları, hal, sıfat-nekre, haber-mübteda, كان 'nin haberi, إِنَّ'nin haberi ve efâl-i kulüb başlıklarıyla birer satır (beyit) sayılarak silsile olarak diğer beyitler gibi numaralanmıştır.

Eserin tek nüshasını tespit edebildiğimizden dolayı diğer bir nüsha ile karşılaştırmamız mümkün olmadı.

İncelemesi yapılan nüshadaki imla yanlışlıkları, konu bütünlüğü içerisinde değerlendirilerek nüsha farklılığı olarak gösterildi. Bu nüsha farklılığını gösterirken bizim tercih ettiğimiz farklılıklarda her hangi bir işaret kullanılmadı, fakat incelemesini yaptığımız nüshanın farklılıkları "K" harfi ile gösterildi. Genelde Arapça kelime ve cümleler harekelendi.

Türkçe'ye çeviri kısmında metinde örnek olarak gösterilen Arapça kelimelerin Türkçe'si parantez içinde, Arapça cümlelerin Türkçe'si ise dipnotta gösterildi. Türkçe çeviri kısmında metin içinde geçen konuyla ilgili bazı gramer terimlerinin açıklaması ayrıca dipnotta verildi. Türkçe'ye çeviri esnasında örnek olarak gösterilen Arapça kelime ve cümlelerin Türkçe'ye

çevirisi de yapıldığından bu Arapça kelime ve cümlelerin Latin harfli okunuşları yazılmadı. Mişār-u'l-edeḅ, manzum bir eser olduğundan ve soyut bir konuyu anlattığından dolayı Türkçe'ye tercüme esnasında konunun daha rahat ve kolay anlaşılabilmesi için zaman zaman zorunlu olarak konu bütünlüğünü tamamlayıcı parantez içinde bazı açıklamalar yapıldı. Eser bir kaside olduğundan ve tüm beyitler aynı vezinde yazıldığından konu başlıkları dikkate alınmaksızın gerek Farsça gerekse Türkçe Tercüme kısmında 1'den 176'ya kadar numaralandırılmıştır. Bundan dolayı kaside şeklinde olan bu eserin vezin ve bahri sadece başta verilmiştir. Metin düzeltmelerinde ve Türkçe tercümelerinde de bu beyit numaraları aynı şekilde yazılmıştır.

Metinde geçen ayetlere Türkçe çeviri kısmında işaret edilmiş ve süre numaraları Roma rakkamıyla, ayet numaraları Arapça rakkamlarla gösterilmiştir.

VI. Mİ'YÄRU'L-EDEB'İN TÜRKÇE TERCÜMESİ

(122b)

Esirgeyip bağışlayan Allah'ın adıyla.

1. Büyüklük, ululuk ve azamet kendisine yakışan Allah'ın rahmet ve fazlına sonsuz şükürden sonra,
2. O Allah ki, ölümsüzlüğe ulaşması için insan türüne hemcinslerinden kendisini ayıran düşünme ve medeni olma kuvvetini vermiştir.
- 3-4. Ve insanoğlunun efendisi Mustafa (Hz. Peygamber)'nın ruhuna ve yine her biri, şeytanı taşıyan ve doğru yolu gösteren yıldızlarından olan ailesinin ve ashâbının ruhlarına duayı ilettikten ve hediye ettikten sonra;
5. Sözdeki nahiv (cümle bilgisi) 'in yemekteki tuz gibi olduğundan, (nahvi) gereğince anlatacağım, onun açıklamsına kulak ver.

NAHİV BİLİMİ; KELİME VE CÜMLE BİLGİSİ VE KISIMLARI
HAKKINDA :

6. Nahiv, tam olarak mananın ruhunun edası için (mananın tam olarak ifadesi için) cümlenin terkinin nasıllıklarına vâkıf olmaktır.
7. (Nahiv), Arapça cümlelerin hatadan uzak olması için, ortaya konulan kuralların karşılaştırılmasıdır.
8. Söz konusu olan, mana bakımından müfred kelimenin işin erbabına (gramer alimlerine) göre isim, fiil ve harf olmasıdır.
- 9-10. Eğer kelimenin kendi kendine (bağımsız) bir manası yoksa harfe işaret eder (edat denir); eğer varsa رَمَى (attı) gibi yakın zamana delalet eder (ve ona) fiil denir; (veya fiil) olmazsa isme (işaret eder) ve زيد (Zeyd) özel isimdir ve علم (ilim), ابصار (görmek) ve de جهل (cahil) ve عَمَى (körlük) ma'nevî isimdir.

(123a)

11. İsim ve fiilden, isim ve isimden mürekkep olan şey kelam (söz)'dir. İsnadlı olarak, قام زيدٌ ههنا⁹¹¹ gibi.
12. زيدٌ نائمٌ عندي إذا الليل سجا⁹¹², fiil cümlesidir ve جاء عمرو⁹¹³, isim (cümlesi)'dir.
13. Zarf ve şart cümlesi fiil (cümlesin)'dendir. (Örnek olarak), عندي ما إن تخرجُ أخرجُ للوفا⁹¹⁴, gibi.
14. Hal (cümlelerin)'de , sıfat-ı nekre (sıfatın nekre olduğu yerler)'de ve de mübtedanın haberinde her biri, birinin yerinde (bir cümlelerin ögesi) olur.
15. رأيتُ 'den رأي (sandım), كان 'nin ve إن ve kardeşlerinin haberinde ve de şüphe fiillerinde böyledir (her bir cümle tekil bir ismin yerini alır).

16. **Hāl (Cümlesi ile ilgili örnekler):**

Fiil cümlesi : Zeyd katıra binerek geldi.

İsim Cümlesi : Amr, binitli olarak bana geldi.

Zarf Cümlesi : Zeyd üzerindeki elbiseyle kalktı.

Şart Cümlesi : Zeyd bana ikramda bulunursa, ben de sana ikramda bulunurum diyerek geldi.

17. **Sıfat-ı nekre (Sıfatın nekre olduğu yerler ile ilgili örnekler):**

Fiil cümlesi : Malıyla cömert davranan bir adam gördüm.

İsim Cümlesi : Babası âlim olan adam, yanıma geldi.

Zarf Cümlesi : Çok malı olan adam, yanıma geldi.

Şart Cümlesi : Verirsen veririm diyerek bir adam bana geldi.

---

911. "Zeyd burada ayağa kalktı".

912. "Amr geldi".

913. "Gece olduğunda Zeyd yanımda uyukuyordu".

914. "Kavgaya sen çıkarsan, ben de çıkarım".

18. **Haber-i mübteda (Mübteda'nın haberi olması ile ilgili örnekler):**

Fiil cümlesi : Zeyd'in babası ayağa kalkmıştır.

İsim Cümlesi : Zeyd'in babası ayaktadır.

Zarf Cümlesi : Zeyd'in yanında Dinarlar var.

Şart Cümlesi : Zeyd'e ikramda bulunursan, o da sana ikramda bulunur.

19. **كان 'nin Haberi (ile ilgili örnekler):**

Fiil cümlesi : Zeyd'in babası, ayakta duran kişidir.

İsim Cümlesi : Zeyd'in babası, bilgin olan kişidir.

Zarf Cümlesi : Zeyd, zengin olan kişidir.

Şart Cümlesi : Zeyd, verirsen o da sana teşekkür eden kişidir.

20. **إن 'nin Haberi (ile ilgili örnekler):**

Fiil cümlesi : Zeyd, mutlakta nahvi öğrenmiştir.

İsim Cümlesi : Zeyd, kesinlikle babası cömert olan kişidir.

Zarf Cümlesi : Zeyd, mutlaka yanında çok malı olan kimsedir.

Şart Cümlesi : Amr, sen (kendisine) yardımcı olursan, o da sana yardımcı olan kimsedir.

21. **Ef'âl-i kulüb (Kalbî fiillerle ilgili örnekler):**

Fiil cümlesi : Zeyd'in cevap veremeyeceğini anladım.

İsim Cümlesi : Zeyd'in Amr'dan daha erdemli olduğunu bildim.

Zarf Cümlesi : Zannedersem Zeyd'de silah vardır.

Şart Cümlesi: Zeyd'e ikram edersem o'nun da bana ikramda bulunacağını anladım.

(123b)

MU'ARB⁹¹⁵ VE MEBNİ⁹¹⁶ İSİMLER HAKKINDA :

22. İsim iki kısımdır: O iki kısımdan (birincisi) اِذَا⁹¹⁷ gibi sonunda çeşitli amilleri olmayan (sonu değişmeyen kelimeler) mebnî'dir.
23. İkincisi, تراب (toprak), ماء (su), ریح (rüzgâr), نار (ateş), ارض (yeryüzü) ve سما (gökyüzü) (kelimeleri) gibi sonunda çeşitli amillerin etkisi bulunan (kelimeler) mu'arb'dir.

MUNŞARİF⁹¹⁸ VE GAYR-İ MUNŞARİF'İN⁹¹⁹ BİLİNMESİ HAKKINDA :

24. Onun cer ve tenvin (kabul edeni)le olanı munşarif, cer ve tenvine girmesi uygun olmayanı (cer ve tenvin kabul etemeyeni) ise gayr-i munşarif'tir.
25. قبا (Ömer)⁹²⁰, أَحْمَرُ (kırmızı) ماه (Māh)⁹²¹, بعلبك (Ba'albek)⁹²² ve قبا

915. Mu'arb : Kendi sonundaki harf ve hareke değişikliğine tâbi olan kelimedir (Maksudoğlu, s.224).

916. Mebnî: Cümledeki yerine göre i'râbın alameti (kelimenin son harfinin harekesi) değişmeyen kelimedir (Çörtü, s. 210).

917. Hurûfu'l me'ânî'den olup, hem isim cümlelerinde hem de fiil cümlelerinde kullanılır (Maksudoğlu, s.220; Sarı, s. 20; AES, s. 8-10).

918. Munşarif : Tenvin ve i'râbın tüm hareketlerini alabilen isimdir (Çörtü, s. 425).

919. Cer ve tenvin almayan, cer hâlinde kesre yerine fetha ile hareketlenen isimdir (Çörtü, s. 425).

920. قبا veznideki özel isimler gayr-i munşarif'tir (Uralgiray, II, 796; Maksudoğlu, s. 232; Çörtü, Nahiv, s. 433).

921. ماه (Māh): Basra ve Kufe'nin şehirlerinin merkezi (Mu'cemu'l-buldân, V, 48-49).

922. Lübnan'da eski adı Heliopolis olan tarihi bir şehirdir (Mu'în, V, 272).

- (Kubā)⁹²³ gibi 'adl⁹²⁴, sıfat (vasf)⁹²⁵, 'ucma⁹²⁶, terkīb (terkīb-i mezcī⁹²⁷), ال (harf-i tarif)lı isimler (gayr-i munsarif)dir.
26. Fiil vezninde olanlar, cuma⁹²⁸, te'nisli ve elifli nūn-i zāid (ن'lu) 'li isimler), şüphesiz tamamen gayr-i munsariftir.
27. Ey Allah'ın ilim ihsan ettiği kişi, terkīb, 'ucma ve marife'nin gayr-i munsarif olmasının şartı, 'alem (özel isim) olmalarıdır.
28. فَعْلَان (vezninin gayr-i munsarif olması)'nın şartı, (müennesinin) فَعْلَى (veznin)'da olmasıdır. Sonu ا (elif harfiy)'le müennes olan فَعْلَى veznindeki سَكْرَان kelimesinin kendisinden olan سَكْرَان (sarhoş) gibi.
29. Müennesten, te'nis için kendisinde حَبْلَى (hamile) sıfatındaki gibi (müenneslik) elifi (elif-i meksura) ve طَلْحَة ismindeki gibi te'nis ه (ha)'sı bulunan kelime (gay-i munsarif) dir.
30. Gayr-i munsarif olmanın ikinci şartı 'alem (özel isim) olamaktır. Bunda onun kuralının, kadın ve erkek için aynı⁹²⁹ olmasıdır.
31. İ'rābı üç hal üzerine olan سَعَادَة ve kadınlar için ikili manası (taşıyan) مَقْدَم gibi 'ayn harfi harakeli bir kelime (gayr-i munsarif) tir.

923. Medine'ye iki mil uzaklıkta bir yerleşim alanı (Mu'ın, VI, 1436).

924. 'Adl = عدل : l'den 10 kadar فَعْلَان ve مَفْعَلْ veznindeki üleştirme sayı sıfatları olup gayr-i munsariftir (Uralgiray, II, 799; Çörtü, Nahiv, s. 433).

925. فَعْلَان ve فَعْلَى vezinlerindeki sıfatlar ile l'den 10'a kadar olan üleştirme sayı sıfatları gayr-i munsariftir (Çörtü, Nahiv, s. 433).

926. 'Ucma = عجمه : Arap olmayan, yabancı özel isimler gayr-i munsariftir (Uralgiray, II, 796; Çörtü, Nahiv, s. 432).

927. Mezcī terkīb = المركب المزجى : kelimeler kaynaşmış نيوبيورك, بعلبك gibi özel isimler olup gayr-i munsariftir (Uralgiray, II, 797; Çörtü, Nahiv, s. 433).

928. Te'kid için hepsi anlamına gelen جُمَع (Cuma'a) kelemesi gayr-i munsariftir (Uralgiray, II, 799).

929. Müenneslik alâmeti olsun olmasın müennes varlıklara (insanlara, hayvanlara, şehirlere, ülkelere...) verilen özel isimlerle sonunda müenneslik alâmeti olan erkek isimler gayr-i munsariftir (Çörtü, Nahiv, s. 432-433).

32. (Gayr-i munsarifin) birinci şartı alem olmak, ikinci şartı قطا gibi hem alem hem de müennes olmasıdır.

(124a)

33. °Ucme (yabancı isim)'de ع (°ayn harfi, yani üç harfli yabancı isimde ikinci harf)'in ماء (Māh) gibi sukūn olması gerekir. Zühre senin sarayında senin için şarkılar söylesin.

34. قَطَامٌ⁹³⁰ (kadın ismi) örneği, te'nis ve °adl (özelliklerin)'dan dolayı gayr-i munsariftir ve kesre üzerine bina edilmesi uygundur.

35. حَبْلِي ve مَصَابِيح (ve فُعْلِي ve فَعَاعِيل) gibi bir ismin gayr-i munsarif olması bu ikisinin veya birinin, (sıfatlardan en az) ikisinin yerini almasıyla mümkündür.

36. Gayr-i munsarif zorunlu halde, uygun olduğunda ve izafet halinde (sonu kesreli) dir⁹³¹. Çok kıymetli olan bu inciye kulağında sakla.

İ°RĀB TÜRLERİ VE MU°REBLER HAKKINDA :

37. Mu°reb (kelimenin)'in sonu ا (elif harfi) olunca عَصَا (değnek)'da ve رَحَى (değirmen)'de olduğu gibi, onun i°rābı takdīri'dir.

38. ی (ye harfi) sonda olursa ve ی (ye harfi)'nin öncesi sakın olmazsa, (i°rābı) ref^c ve cer (halin)'de sakın ve nasb (halin)'da fethalıdır.

39. بالقاضی مررت⁹³², (ی'nin öncesindeki harfin cer olduğuna örnek olarak), جاءنی⁹³², (ی'nin öncesindeki harfin ref^c olduğuna örnek olarak),

930. Firūzābādī, s. 1485

931. Gayr-i munsarif olan bir isim, başına ال geldiğinde ve muzāf olduğunda sonuna kesre alır (Çörtü, Nahiv, s. 434).

932. "Hakim'e uğradım".

القاضي⁹³³, ayrıca (ى'nin öncesindeki harfin nasb olduğuna örnek olarak), اذ خرجتُ اليومَ مِنْ دَارِي رَأَيْتُ الْقَاضِيَا⁹³⁴ gibi.

40. İ'rābın (ismin ref^c ve cer, yani ism-i mengus olduğunda)⁹³⁵ جَوَارٍ (cariyeler kelimesi)'nin ve قَاضٍ (hakim kelimesi) gibi (tenvinli) olması doğrudur. Fakat nekrelî (ismin)nin nasbında tenvinden tekrar kaçın (nasb halinde tenvinli ى harfini geri getir).
41. (İ'rābda), دَلَاً (kovalar) ve ظَبَابًا (ceylanlar) 'in müfredi olan دَلُو (kova) ve ظَبْيًا (ceylan, isimlerinde olduğu) gibi و (vāv harfi) ve ى (ya harfi) 'nin öncesi sakin (ve kendileri de harekeli) olursa şibh-i sahih (mu'reb) olur.
42. هَنُوهُ (kayın pederi), حَمُوهُ (babası), اَبُوهُ (sahibi), ذُو مَالٍ (ağız), فُوهُ (kötü şey) ve اَخُوهُ (erkek kardeşi) gibi olan altı ismin i'rābı⁹³⁶, ا (elif), و (vāv) ve ى (ya) gibi üç harftir.
43. Senin sözünde hata olmaması için, (harf ile mu'reb olan isimlerde) tesniyeyi (ref^c halinde) ا (elif harfi)'le, (nasb ve cerr halinde) ى (ya harfi) ile, (müzekker salim) çoğulu (ref^c halinde) و (vav harfi) ile, (nasb ve cerr halinde) ى (ya harfi) ile i'rablandır.

933. "Hakim bana uğradı".

934. "Bu gün evimden çıktığım zaman hakimi gördüm".

935. قَاضٍ ve جَوَارٍ gibi nakıs isimlerin başından ال düşünce, sonundaki ى harfleri de düşer ve i'rābları bu şekliyle olur (Dilbilgisi, s. 138-139); İsm-i mengusların ref^c ve cer hallerinde ى harfi düşer ve bir önceki harf tenvi ile harekelenir, nasb halinde ى harfi düşmez ve tenvin ى harfine verilir.

936. اَخٌ ve هَنٌ, حَمٌ, اَبُو ذُو, فُو. bir isme muzāf olduklarında, i'rābı harf ile olup, nasb halinde ا (elif), ref^c halinde و (vāv) ve cer halinde ى (ye) alır (Çörtü, Nahiv, s. 421).

44. (Bir izafet terkiibinde) muzaaf muzmer (gizli) olursa (i'rabı) takdiri⁹³⁷ ve tesniye gibidir. Muzher (açık) olursa i'rabı lafzi⁹³⁸ olur.

(124b)

45. Gayr-i munsarif'de cer (hali), nasb hali gibidir. Fakat (mebni kelimelerde) her üç halde de cerdeki gibidir.
46. رأيتُ مُسَلِّمَاتٍ⁹³⁹ de kesre nasb gibidir. Zira onda cem-i müenneslik ات (elif-ta)'sı vardır.

KIYASÎ LAFZÎ ÂMİLLER; ONLARDAN BİRİNCİSİ İSİMLERDE FİİLLERİN ÂMİL OLMALARI:

47. Âmillikte asıl olan fiildir. Onun işi (mef'ûlu) nasb ve (fâili) ref' etmektir. Onu baştan sona kadar açıklayayım.
48. (O), fâili ref' ve mef'ûlun bih ve leh'i nasb yapar. جاء زيدٌ ، قد تركتُ جاء زيدٌ ، قد تركتُ gibi.
49. Fiil mef'ûlun yapısı üzerine bina edilirse, mef'ûlun bih fâilin yerine geçer (nâ'ibu'l-fâ'il olur), ey cancağazım!.
50. Mef'ûlun leh'in (kendi) fiilinin önüne geçmesinin sebebi, gerçekte onun için lām-i ta'îlî (sebeb lāmı)'in gerekli olmasıdır.
51. ل (lām-i ta'îlî) olmadan, işi (mef'ûlun leh görevini) yerine getirmenin şartı için, (mef'ûlun leh'in) mastar olması ve fâili ile fiili (fiilin fâili)'ne (zaman ve şahıs bakımından) uyması gerekir.

937. Takdirî i'rab: Sonu elif ve ي ile biten veya mütekellim ي 'sına muzaaf olan kelimelerin sonlarındaki i'rab alametleri açık olarak görülmediği için cümledeki yerine göre bu kelimelerin son harflerine uygun hareke takdir edilmesidir (Çörtü, Nahiv, s. 418).

938. Lafzî i'rab, hareke ve harf ile yapılan i'rabdır (Çörtü, Nahiv, s. 418).

939. "Müslüman kadınları gördüm".

940. "Zeyd geldi, bundan korktuğum içi şerri terk ettim".

52. (Böylece), ضَرَبْتُ ضَرْبًا⁹⁴¹ ve قَدْ جَاءَ زَيْدٌ رَاكِبًا⁹⁴² gibi hem mastarı, hem de hâli mansub yapar.
53. (Mef'ûlun fih, edatları düşürülürse), صَبَحَ (sabah), ظَهَرَ (öğle), عَصَرَ (ikindi), مَغْرِبَ (akşam) ve عِشَاءَ (yatsı-gece) gibi zaman zarflarından tümünü nasb eder.
54. (Mef'ûlun fih'de), sınırlı (mahdud) olan mekan zarfından gerekli edat hazf olunmaz. صَلَّىتُ فِي دَارِي صَلَاتِي بِالْأَدَا⁹⁴³ gibi.
55. (Mef'ûlun fih'de), يَوْمَ الْعِيدِ سَرْتُ فِيهِ⁹⁴⁴ gibi, zamirin zarfa râcî' (yönelik) olduğu yerde, فِي (fî harf-i ceri) olmadan fiilin kurallara uygun olmasının imkanı yoktur.
56. قَبْلَ (önce) ve بَعْدَ (sonra) gibi (zarflar), izafetsiz olarak (-den önce, -den sonra şeklinde) olduklarında (veya muzafun ileyhleri hazf olduğunda), tek zamme ile (قَبْلُ ve بَعْدُ şeklinde) tenvinsiz ve i'râbsız olarak okunurlar, ey canım!.

(125a)

57. (Yanında anlamına gelen) عِنْدِ'nin, hem yer hem de zaman (zarfı olarak) kullanılması uygundur. عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمَ السَّرِي⁹⁴⁵ gibi.
58. Lâzım fiilin mef'ûlün bihi mansub olmaz. Fakat diğer durumlarda normal fiil gibi i'râba etkisini sürdürür.

941. "İyice dövdüm".

942."Zeyd binitli olarak geldi".

943. "Eda maksatıyla -vakti için- evimde namazımı kıldım".

944. "Bayram günü orada gezdim".

945. a- Zaman zarfı olarak: "Toplum sabahleyin gizlice Allah'a hamdini yaptı". b-Yer zarfı olarak: "Toplum burada gizlice Allah'a hamdini yaptı".

İSM-İ FÂ'İL'İN AMELLERİNİN BİLİNMESİ HAKKINDA :

59. İsm-i fâ'îl, görevinde (cümlede gerçekleştirdiği i'râb etkisi bakımından) kendi fiili gibi olur, fakat âmillerinin (âmil edilmemesinin) şartı, onun mâzî (geçmiş zamana) 'ye delalet etmemesidir.
60. (هم حرى سرارش حر خوف) ⁹⁴⁶ ... (Kendisinden önce) ism-i mevsûl olarak olumsuzluk edatı bulunmak, ayrıca (bir isme) sıfat olmak, dördüncü olarak mübteda (nın haberi) olmak.
61. (Kendisinden önce) soru edatı olan ا (hemze) ve altıncı olarak da zî'l-hâl (durumu ortaya çıktığında)'de görev yapar. زيدٌ ضاربٌ عمرٌ غداً ⁹⁴⁷ gibi.

İSM-İ MEF'ÛL VE SIFATLAR'IN AMELLERİNİN BİLİNMESİ HAKKINDA :

62. İsm-i mef'ûl (harf-i ta'rifli olursa, kayıtsız amel eder ve mâba'cini nâ'ib-i fâ'îl sıfatıyla) ismi ref' eder ve kendisinin mechuli ⁹⁴⁸ gibidir. عمروٌ مكرمٌ مملوكُهُ عِنْدَ اللِّقَا ⁹⁴⁹ gibi.
63. Ayrıca sıfat da (ism-i mef'ûl gibi önündeki) her ismi mef'ûl yapar. زيدٌ كريمٌ طَبَعُهُ يُعْطَى العَطَا ⁹⁵⁰ gibi.

MASTAR'IN AMEL ETMESİ VE HÜKÜMLERİ HAKKINDA :

64. Her master tam olarak kendi fiili gibi amel eder. عَجِبْتُ ضَرْبًا الأَبْطَالَ ⁹⁵¹ اعناقِ العِدَى gibi.
65. İzafet halinde mecrur olan fâilin mef'ûlunu mansub kılması uygundur.

946. Tam olarak okunamadığından dolayı metin kurulamadı ve tercüme edilemedi. (Aslında burada harf-i tariften bahsedilmesi gerekirdi).

947. "Zeyd, yarın Ömer'i dövecek".

948. İsm-i mef'ûller, şibh-i fiil olduklarından mechul fiil gibi amel eder (Çörtü, s.171).

949. "Amr, her karşılaştığında kölesi ikram görür".

950. "Zeyd cömert huyludur; bağışta bulunur".

951. "Kahramanların düşmanların boyunlarını vurmalarına hayran kaldım".

Bunun akısı حُوتٌ فِي كَشْفِ الذُّكِيِّ حُجْبِ الدُّجَا⁹⁵² gibidir.

66. (Mastarın âmillerinde ve hükümünde), fâilden ve onun mef'ulünden (her hangi) birini hazfetmek uygundur. Misalinde عَجِبْتُ ضَرْبَ زَيْدٍ فِي الوِغَا⁹⁵³ diye söyle.

(125b)

MUZÂF'IN MUZÂFUN İLEYH'E NASIL AMEL EDECEĞİ HAKKINDA :

67. Muzâf, her ismi diğer isme bağlar. يد السلطان بحرٌ أو سحابٌ فِي السَّخَا⁹⁵⁴ gibi.
68. Ey mananın senin için parladığı (kişi), (izafet-i) lafzî, kendi ma'mûlüne (fâ'îl veya nâ'ib-i fâ'iline) muzâf olan izafettir. (İzafet-i) ma'nevî⁹⁵⁵ (ise) (izafet-i lafzî)'nin tersidir (ma'mûlüne muzaaf olmayandır).
69. İzafet, غُلَامٌ زَيْدٍ⁹⁵⁶ gibi ma'nevî olursa (cümlede izafeti gösteren unsurlar bulunmazsa), iki kelimenin başında gerekli olan ال (harf-i ta'rîf) 'in düşmesi uygundur.
70. (İzafette) onun kuralı, marife (bir kelimenin) marife (bir kelimeyle) olmasıdır. Bunun dışında marife olarak getirilmeyeşinin (sebebi cümlede) tahsis anlamı olmasındandır.
71. (İzafet durumunda) muzaaf'da tenvin, cem'î nûnu (cem' müzekker salim nûnu) ve tesniye (tesniye nûnu) düşürülür. غُلَامًا حَالِدًا أَتَيْنَاكُمْ⁹⁵⁷ gibi.
72. Sonu kesre olmak şartıyla misal olarak غُلَامِي (benim kölem) vardır.

952. "Karanlık perdelerini zeki kişinin aralaması söz konusu olunca (o) bir balık gibi (hareketli ve etkili) dir.

953. "Kavgada Zeyd'in vurmasına şaşıtm".

954. "Cömertlikte Sultan'ın eli denizdir veya buluttur".

955. Ma'nevî izafete hakiki (asıl) izafet de denir (Çörtü, s. 372).

956. "Zeyd'in kölesi".

957. "Ey Halid'in köleleri, sizin ikinize biz verdik".

Fakat, onda (غلامى 'de) ى (ye harfi) 'nin sukūn ve fetha olması caizdir.

BASİT İSMİN AMEL ETTİRİLMESİ HAKKINDA:

73. Kıyasa (gramer kurallarına) göre (müfred) bir isim, başka her ismi tam olarak temyiz halinde mansub kılma görevini yapar. أَكْرَمُ النَّاسِ أَبًا⁹⁵⁸ gibi.
74. Ey gözmün ışığı! her bir isim vāv, nūn, harf-i tarif, tesniye ve cem^c-i nūn'u ile tamlama yapılırsa tam (eksiksiz) olarak kalır.

HARF-İ CERRLERDE SEMĀĪ AMİLLER HAKKINDA :

75. Kıyāsī harf-i cerleri öğrendiğine göre şimdi de bana kulak ver ve sana semā'ī avāmili baştan sona açıklayayım.
76. Kendisinden dolayı ismin mecrur olduğu harf (harf-i cer) Onyeddi (tane)'dir: ب (ile, için, sebebiyle, -e, -a, -de, -da, -den), مِّنْ (-den, -dan, bazısı, için, den dolayı), عَنْ (-den, -dan, -tarafından, -den dışarı, -e dayanarak, -e güvenerek, için, -ye, -ya), لِ (için, dolayı, sebebiyle, -e, -a, lehine, adına, -in, vardır), ك (gibi, benzer, şeklinde), مِّنْذُ ve مِّنْذُ (başka, hariç, ancak, yalnız, dışında, -den beri), فِى (-de, -da, içine, içinde, zarfında, esnasında, hakkında) ve عَلَى (üzerine, üzerinde, rağmen, aleyhine, olması şartıyla, -e, -a).

(126a)

77. ت ve با (vāvu'l-kasem: vallahi, andolsun, yemin ederim, -hakkı için), و (bāu'l ve tāu'l-kasem: vallahi, andolsun, yemin ederim), عدا ، حاشا

---

958. "Baba tarafından insanların en değerlisi". Burada اكرم ismi normal olarak الناس kelimesini mansub kılmıştır.

خِلا (-den başka, -den gayri, -i hariç, dışında), اِلَى (-e, -a, -ye, -ya, -e doğru, -e kadar, yanına, ile), حَتَّى (-ceye kadar, -e, -a, -e kadar) ve رُبَّ (olur ki, muhtemeldir ki, belki, bazı, nice) gibi.

اِنْ ve BENZERLERİ (HURUFU'L-MÜŞEBBEHE Bİ'L-Fİ'İL)'İN
ÂMELLERİNİN BİLİNMESİ HAKKINDA :

78. O (hurufu'l-müşebbehe bi'l-fiil), (isim cümlesinde) ismi nasb ve haberi ref eden altı (harf) dir. Öyleki, başına geldiği cümleyi güçlendirir.
79. اِنْ ve benzerleri), اِنْ (te'kid, tahkik, ve pekiştirme için olup, muhakkak, doğrusu, gerçekten, şüphesiz, şüphe yok ki), اِنْ (te'kid, tahkik ve pekiştirme için olup, ki, -dığı, -dığın, -eceği, -eceğini, olduğu), كَأَنَّ (teşbih, benzetme için olup, sanki, güya, gibi, -yor gibi, -mış gibi, -casına, -ecek gibi, benzer), لَيْتَ (temennî, umulan, hayâl edilen, olmayacak veya olması zor bir işi bildirmek için olup, keşke, bari, ne olaydı, ne olurdu), لَكِنْ (istidrak, düzeltme için olup, ama, fakat, lâkin, ancak, ne var ki, şu kadar var ki, gel gelelim, māmāfih) ve لَعَلَّ (terecî, umma, bekleme için olup, belki, ola ki, ihtimal ki, umulur ki, muhtemelen, -bilir) 'dir. Amelde bu altı harfin zıttı ise مَا (nefî, olumsuzluk edatı olarak isimlerden önce gelir ve isim-haber olarak ismini ref ve haberini nasb eder)⁹⁵⁹ ve لَا (nefî, olumsuzluk edatı olarak ليس 'ye benzer ve ismi ve haberi nekre (belirsiz) olan isim cümlelerinin başında yer alıp, ismini ref ve haberini nasb eder)⁹⁶⁰ olan iki harftir.
80. لَا (Lā harfi), nekrelî (isim ve haber) 'yi olumsuz yapmak içinidir ve (isim

959. Akdağ, s. 123

960. Akdağ, s. 112

cümlesinde, ismi müfred veya cem'î mükesser olması halinde) ismini fetha üzere mebni yapar⁹⁶¹. (Örnek olarak) لَا رَيْبَ فِي رَبِّ السَّمَا⁹⁶² gibi.

81. Tekerrür (لَا 'nın iki defa peş peşe gelmesin)'de ikinci ismin ref^c ve fetha ve aynı şekilde her ikisinin de ref^c olması caizdir. لَا حَوْلَ وَلَا⁹⁶³ gibi.
82. (Bu grupta) ikinci ismi tenvinle (merfu) getirebilirsin. Peşinden aksini de, (yani) birinci (ismi)sini fetha, ikinci (ismi)sini nasb (yapabilirsin).
83. إِنَّ ve أَنَّ (edatları) cümleyi güçlendirdiği (gibi) üçüncü olarak yemin anlamı (da) verebilir. Örneğinde كَأَنَّ زَيْدًا لَيْثَ السَّرَى⁹⁶⁴ diye söyle.
84. أَنَّ, cümleyi kendi (ilk) manasından değiştirerek, hatasız olarak müfred (mastar⁹⁶⁵) hükmünde yapar.
85. أَنَّ'nin cümlesinin yeri kesreyle⁹⁶⁶, müfredinin yeri fetha ileidir. عَلِمْنَا أَنَّ زَيْدًا وَقِفْ عِنْدَ الصَّفَا⁹⁶⁷ gibi.
86. لَكِنْ lafzını istidrak (düzeltme)'da kullan. Temenni (umulan, hayal edilen) 'de لَيْتَ ve reca (terecci, umma, bekleme) 'da لَعَلَّ diye söyle.
87. Temenni (لَيْتَ olmayacak veya olması zor bir işi bildirdiğinden) harfinde (bir işin) meydana gelme ilmkanı yoktur. لَعَلَّ 'de murteca (umma, bekleme) 'nın meydana gelme imkanı vardır.
88. إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ⁹⁶⁸ de olduğu gibi, bu cümle مَا harfiyle amelden

961. Akdağ, s. 113

962. "Semanın Rabbi hakkında asla şek ve şüphe edilmez".

963. "Güç ve (kuvvet) ancak (Allah'ın)dır".

964. "Bizim Zeyd, orman arslanı gibidir". Başında ك harfi bulunan أَنَّ edatı, teşbih anlamı da kazanır.

965. Uralgiray, I, 226; Çörtü, s. 280-281

966. أَنَّ cümleinin başında olduğu zaman أَنَّ 'nin başında ب harf-i cerri takdir edilir.

967. "Zeyd'in Safa tepesinde ayakta durduğunu bildik".

968. "Allah, sadece tek bir ilahtır".

uzaklaşıyor (لا ile amel etmiyor).

(126b)

BİR İSMİ NASB EDEN EDATLAR BİLGİSİ HKKINDA :

89. Nevāsib (olarak adlandırılan)'den bir ismi nasb eden yedi harf و, الأ, ای, ی, آ, هـ ve آيا'dir⁹⁶⁹.
90. و (Vāvu'l-ma'iyye), mef'ūlun ma'ah'ı mansub yapar. اِسْتَوَى (eşit olmak, denk olmak) örneğinde fiil nasb (vāvu'l-ma'iyye)'dan dolayı lazımdır.
91. Cümlede (kelām-i mücebde) إِلا 'nın etkisi tamdır. (Örnek olarak) جَاءَ فِى (Örnek olarak) جَاءَ فِى اصحابِ إِلا خَالِدًا مِنْ بَيْنِنَا⁹⁷⁰ gibi.
92. Müstesnā⁹⁷¹, muqaddam⁹⁷² (müstesnā minh) veya munkaṭi'⁹⁷³ olursa onda icāb⁹⁷⁴ fiil (müceb, olumlu)'in birlikte olmasının gerektiğini görürsün.
93. Tam menfi⁹⁷⁵ bir cümlede ref^c ve nasb cāizdir. Lâkin nākıs menfide⁹⁷⁶ müstesnânın hükmü ortadan kalkar.

969. Beyitte bir ismi nasb eden edatların sayısının yedi tane olduğu bildirilmekle birlikte altı edat yazılmıştır. Kendisinden sonra gelen isimleri mansub okutan ve nida harfleri denilen bu edatlara ilaveten kaynaklarda اِ, اِى ve و harfleri de eklenmiştir (Çörtü, Nahiv, s. 282-288, 293).

970. "İçimizde Halid'den başka arkadaşların hepsi geldi".

971. أِ gibi istisna edatından sonra gelen isme müstesnā denir (Çörtü, s. 335).

972. Muqaddam = Mustesnā minh: İstisnā edatından önce gelen isimdir (Maksudoğlu, s. 290).

973. Munkaṭi' : İki aynı cinsten olmayan, yani müstesnânın müstesnā minhin bir parçası olmadığı müstesnâdır (Dilbilgisi, s. 202).

974. İcāb = müceb = olumlu: Cümlelerin olumlu olması, yani nehy, nehy ve istifham edatlarından birine sahip olmamasıdır (Uralgiray, II, 675).

975. Mustesnā minh söylenmiş ve cümle olumsuz ise müstesnânın ya mansub ya da müstesnā minhden bedel olmasına, yani müstesnā minhin harekesini alıp ona tâbi olmasına **tam menfi** = **istisnā menfi** denir (Çörtü, s. 236; Maksudoğlu, s. 290; Uralgiray, II, s. 675).

976. Mustesnā minh söylenmemişse, müstesnā olan kelime أِ yokmuş gibi cümledeki durumuna göre, doğrudan cümlelerin unsuru olarak hareke almasına **nākıs menfi** denir (Çörtü, s. 336; Maksudoğlu, s. 290).

94. İ'rab'da müstesnâ ayrı bir şekil alır, fakat izafeyle سَوَى (dışında) kelimesi gibi onu mecrur yapar.
95. (İ'rab'da), nekre, muzaaf veya muzaafımsı (şibh-i muzaaf) beş edatla mansub olur. İki cihan sana feda olsun.
96. Eğer (bunlar) müfred isimlerden ve alem (özel isim) olursa, onu nida ettiğinde zamme üzerine mebnî olur.
97. Çoğulun ال ile muarrefinde⁹⁷⁷ (kelime ال'lı olursa) ذوالعلا (lafzı⁹⁷⁸ الله) 'nın isminin dışında bu nida harflerinin hiç birinde hiç bir şey (İ'râb) değişmez.
98. يا أَيُّهَا النَّاسُ⁹⁷⁹ da أَيُّ (eyyu harfi) munādî olup, ناس (insanlar kelimesi, أَيُّ kelimesinin) 'ın sıfatı⁹⁸⁰ ve aralarında fazlalık olan ها (hâ harfi⁹⁸¹ ise) tenbih için (girmiş)dir.
99. Münādânın üç harfli ve üçüncüsünün damme olması ve kalamı يا حَار (aslında يا حَارِث) gibi olandan ث (se harfi)'nin düşürülmesi caizdir⁹⁸².
100. (أَيُّهَا ile yapılan bir nidada) dördüncü harf olan ها'nın (mesafa yakın olduğu için ihtiyaç görülmeyip) hazf olunmasında şart yoktur. Nitekim,

977. Başında ال bulunan bir isim, karşımızdaki mutab tarafından bilinmediği veya tanınmadığı sürece ma'rife olmaz (Maksudoğlu, s. 195); ال 'lı olan munādâdan evvel, muzekkerde أَيُّهَا ve muenneste أَيُّهَا kelimesi getirilir (Dilbilgisi, s. 186).

978. Bu kaideden yalnız الله lafzı müstesnadır, yani الله lafzının başına أَيُّهَا ve أَيُّهَا kelimeleri getirilmeden doğrudan يا الله veya اللَّهُ denir (Dilbilgisi, s. 186).

979. "Ey insanlar"

980. Dilbilgisi, s. 186; Uralgiray, I, 586; أَيُّهَا ve أَيُّهَا 'dan sanra gelen ال 'lı isim muştak, yani ism-i fâil, ism-i mef'ul, sıfat-ı muşebbehe v.s. ise أَيُّ 'nın sıfatı, câmidse atf-ı beyanı yani bedeli olur (Çörtü, s. 343).

981. Burada أَيُّهَا kelimesindeki tenbih harfi olan ها harfinin başındaki يا edatı düşürülmüştür (Uralgiray, I, 586).

982. Münādânın son harfinin, bazen kolaylık sağlamak amacıyla düşürülmesine terhim denir ve son harf düşürülmüş olan munādâya da المُنَادَى المُرْحَمُ (muraḥḥam munādâ) adı verilir (Maksudoğlu, s. 283).

ya أَقْبَلِي gibi (doğrudan doğruya fiilin emir sigasının sonuna zamir eklenir) veya أَنْتَ أَقْبَلْ gibi (zamir munfasıl olarak başta) olur.

(127a)

101. أَلَا يَسْجُدُ⁹⁸³ de münada mahzup olmuştur. Burada يَا ve ن, aynı şekilde ا, ن, ي⁹⁸⁴ da اطرق كرا (harfleri) hazf olmuştur.

FIİLLERİ NASB EDEN EDATLARIN BİLİNMESİ HAKKINDA :

102. حَتَّى, لِئَلَّا, كَيْ, اذْنُ (lām-i maksūr⁹⁸⁵), لِ, لَنْ, أَنْ, beraberlik ve atıf و⁹⁸⁷ fiili nasb eden (edat) dir.

103. (حَتَّى, لِئَلَّا, كَيْ, اذْنُ, لِ, لَنْ, أَنْ) arzın⁹⁸⁸ cevabında, nefy, nehy, istifham, emir, temennî ve dua'da (fiilleri nasb eden)' dir.

FIİLLERİ CEZM⁹⁸⁹ EDEN EDATLARIN BİLİNMESİ HAKKINDA :

104. Fiili cezm edenler (edatlar)'in beş (tane) olduğunu bil. Onun birisi şart ve cezânın (cümlesi) içinde olan اِنْ (gizili اِنْ) dir.

105. Ayrıca لَمْ يَضْرِبْ (vurmadı)'daki gibi لَمْ, sonra لَمَّا, emirde لِ (lām-i maksur) ve nahiye لَا 'dır.

106-107. Manada o (fiili cezmeden edetlar), dokuz (tane)'dir ve مَهْمَا, مَنْ, أَيٌّ,

مَا يَفْعَلُ أَفْعَلُ (ne yaparsa ben de yaparım) حَيْثُمَا, أَنَّى, إِذْمَا

983. "Ey secde eden!"

984. "Ücreti yoluna koy".

985. لِ (lām-i maksūr), sebep bildiren lām (لام التعليل) ve inkar lām (لام الجحود)'i olmak üzere iki çeşittir ve ikisi de muzari fiili nasb eder (Dilbilgisi , s. 207).

986. لِئَلَّا 'nın aslı لَا لَنْ şeklinde olup لَان ile لَان birleştirilerek لِئَلَّا şeklini almıştır (Akdağ, s. 114).

987. Dilbilgisi, s. 208

988. Soru ve nefy edatı ile yapılan istektir (Dilbilgisi , s. 208).

989. Muzârî fiili cezm eden edatlara **cevâzım** (الجوازم) denir (Çörtül, s. 361).

'daki مَتَى , arkasından sekizincisi أَيْنَ⁹⁹⁰ ve sonra da dokuzuncusu مَتَى ile fiiller meczum olur.

TEMYİZ OLARAK MU'REB İSİMLERİN NASBI HAKKINDA :

108. Temyiz olarak ismi nasb eden dört şey vardır. O, كَأَيِّ⁹⁹¹, كم ve onların üçüncüsü كَذَا (bunca, bu kadar⁹⁹²) 'dır.
109. Dördüncüsü, Onbirden Ondukuza kadar (sayı isimlerinin temyizi müfred ve mansub olur) dir. إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا⁹⁹³ gibi.
110. كم (edatı)'in isitfhamda (temyizi) mansub ve haberde (temyizi) mecrur olur⁹⁹⁴. كم إِمْرًا عَانَيْتُ مِنْ أَهْلِ الْقَرْيَةِ⁹⁹⁵ gibi.

(127b)

İSİM FİİLLERİN⁹⁹⁶ AMELLERİNİN BİLİNMESİ HAKKINDA :

111. İsmi nasb eden (ismi nasb edip meful yapan) fiil isimleri دُونَكَ⁹⁹⁷ (al), رُوَيْدٌ (mühlet ver), عَلَيْكَ⁹⁹⁸ (dikkat et, bak) ve هَا⁹⁹⁹ (al) gibi altı (tane) dir.

990. أَيْنَ cizm edatı, أَيْنَمَا 'nın ما 'sız şeklidir (Çörtü, s. 365).

991. كم 'in temyizi isitfham edatı ve çokluk edatı (كم خَيْرِيَّةٌ) olmak üzere iki çeşittir (Dilbilgisi, s. 198). Bundan dolayı كم iki temyiz edatı sayılmalıdır.

992. كَذَا maddesi (Akdağ, s. 102).

993. "Ben-rüyamda-onbir yıldızı gördüm" (Kur'an, XII/4).

994. Dilbilgisi,, s. 198.

995. "Köy halkından nicesine yardımcı oldum".

996. Mâzî, muzârî ve emir kipleri manasında kullanılan fakat fiil gibi çekimi yapılamayan lâzım-mebni- olan isimlere isim fiilleri denir (Çörtü, Nahiv, s. 79).

997. Muhataba göre دُونَكَ 'nin sonundaki zamir değişerek دُونَكُمْ v.b. gibi şekillerde isim-fiil olarak kullanılır ve yerine göre "haydi bakalım, önünde" anlamları da vardır (Akdağ, s. 72).

998. Muhataba göre عَلَيْكَ 'nin sonudaki zamir değiştirilerek عَلَيْكُمْ v.b. şekillerde gelebilir (Akdağ, s. 86).

999. Emir kipinin dışında çekimi olmayan هَا 'nın sonuna hitap zamiri هَا ve هَا (hemze) getirilerek müennes ve müzekker için çekimi yapılabilir (Akdağ, s. 140-141).

112. Beşincisi حَيْهَلُ اللَّحْمِ (ete buyurun'daki حَيْهَلُ) ve altıncısı بَلَّهَ (terk et) 'dir. ¹⁰⁰⁰بَلَّهَ أَمْرًا فَاسِدًا gibi.
113. هَيْهَاتَ لِمَا (ne kadar uzak!), شَتَّانَ (ne kadar fark var!) ve سُرْعَانَ (ne kadar çabuk!) gibi ayrıca üç (tane de) (bir şey uzak oldu'daki هَيْهَاتَ -ne kadar uzak!-) gibi ayrıca üç (tane de) ismi merfu^c yapan var.

NAKIS¹⁰⁰¹ FİİLLER VE HÜKÜMLERİNİN BİLİNMESİ HAKKINDA:

114. (İsim cümlesinde), ismini ref^c ve haberini nasb eden onüç fiil vardır. Akıllı bir nahivci, onları efāl-i nākısa diye adlandırır
115. (Nakıs fiiller), ظَلَّ¹⁰⁰³, مَا فَتَى, أَضْحَى, أَمْسَى, أَصْبَحَ, صَارَ¹⁰⁰², كَانَ (idi), ظَلَّ¹⁰⁰⁴ عمرو مكرماً olup, مَاتَ
116. Ayrıca مَا بَرِحَ (değildir), لَيْسَ , مَا زَالَ (zaman zarfı), مَا دَامَ (zaman zarfı) ve مَا أَنْفَكَ 'lerde (isim cümlelerinde haberin) nasblığını¹⁰⁰⁵ terk etmek hatadır.

1000. "Bozuk işi bırak".

1001. Yalnız fāili ile bir oluş bildirmeyen ve başka bir kelimeye ihtiyaç duyan fiillere **nakıs fiiller** denir ve bu fiiller çoğu zaman yardımcı fiil olarak kullanılır (Çörtü, Nahiv, s. 139).

1002. صَارَ ve benzerleri olan أَصْبَحَ, أَمْسَى, أَضْحَى, ظَلَّ, بَاتَ nakıs fiiller, oldu, dönüştü anlamlarında olup durum değişikliği bildirirler (Çörtü, Nahiv, s.140-141).

1003. مَا فَتَى ve مَا بَرِحَ, مَا زَالَ, مَا أَنْفَكَ nākıs fiilleri dāimā, hālā, daha, öteden beri, devamlı, sürekli, sürekli olarak, henüz gibi anlamlara gelip, istimrār, devamlılık bildirirler (Çörtü, Nahiv, s. 141).

1004. "Amr sürekli olarak ikram ediyor".

1005. Daima isim cümlelerinin başına gelen ve başka yerde kullanılmayan nakıs fiiller, isim cümlesinin haberini nasb eder.

MUKAREBE¹⁰⁰⁶ FİİLLERİNİN BİLİNMESİ HAKKINDA :

117. (Mukarebe fiilleri)¹⁰⁰⁷ كَادَ, جَعَلَ, طَفِقَ ayrıca أَوْشَكَ ve عَسَى gibi olup (isim cümlelerinin mübtedasını) ref^c eder (haberini nasb eder).
118. Onların merfu^c üzerine (olmaları) kesinlikle caiz olmadığından navākıs-ı muttasıl (haber ve ismiyle beraber) üzerine cümlenin yakınlık ifade etmesi içindir.

ZAN VE BİLGİ FİİLLERİNİN¹⁰⁰⁸ BİLİNMESİ HAKKINDA :

119. Bilgi (yakîn) ve zan (şüphe) için ve iki ismi (mübteda ve haberi iki mef'ül halinde) nasb eden yedi fiil vardır. Bunu dinle (öğren) ve hüner (ilim)'de ilirle.

(128a)

120. O (bilgi ve zan fiilleri), عَلِمْتُ (bildim), رَأَيْتُ (gördüm), ظَنَنْتُ (sandım), حَسِبْتُ (saydım), وَجَدْتُ (buldum), زَعَمْتُ (zannettim) ve خَلْتُ (Zannedersem Zeyd iyi bir kuldur'daki خَلْتُ زَيْدًا عَابِدًا)'dir.
121. عَلِمْتُ ve ظَنَنْتُ (fiilleri), عَرَفْتُ (bildim, idrak ettim, anladım v.s.) manasınadır. خَلْتَهُ لَيْثَ السَّرَى¹⁰⁰⁹ gibi.

1006. Husûsî anlamları olan bu yardımcı fiiller, mübteda ve haberin başına gelerek, mübtedayı "isim" adıyla merfu^c yapar ve haberi nasb eder ve bu fiillerin haberleri daima muzari ile başlar. Ayrıca bu fillere "كَادَ ve benzereleri" de denir (Dilbilgisi, s.170; Çörtü, Nahiv, s. 153).

1007. كَادَ fiilleri, -eyazdı, az kalsın..., neredeyse..., -mek üzereydi gibi anlamlara gelip yaklaşma bildirirler; جَعَلَ ve طَفِقَ fiilleri, -meğe başladı, devam ettirdi, sürdürdü anlamlarında olup başlama bildirirler ve عَسَى fiili, umulur ki, belki, herhalde, ola ki, -bilir anlamlarına gelip ümit ifade eder ve bunlardan başka mukarebe fiilleri de vardır (Çörtü, Nahiv, s.153-154).

1008. "Bilmek" ve "sanmak" gibi manaları ifade eden bu fiiller, isim cümlesinin başına gelip mübteda ve haberi iki mef'ül yaparak nasb ederler ve ayrıca bu fiillere ef'âlu'l-kuḫûb veya ظَنَّ ve benzereleri de denir (Dilbilgisi, s. 172; Çörtü, Nahiv, s. 160).

1009. "Onu yeryüzünün aslanı olarak bildim".

122. Tüm bunlar (bilgi ve zan fiilleri), ل (başlangıç lāmı) ve isitfham (soru) ile ta^clik¹⁰¹⁰ olur. خِلْتُ لزيدٍ حاتمٍ حَوْلَ الحِمَى (Zeyd'in haramlara karşı durmada kararlı olduğunu sandım) gibi.
123. (Bilgi ve zan fiilleri kendisinden sonra) أَنْ (en) 'li ve أَنْ (enne)¹⁰¹¹'den sonra gelen bir cümle tekil hükmünde olur ve o iki ismin i'rābını (bir mef'ūla dönüştürerek) yok eder.

ÖVME VE YERME FİİLLERİNİN BİLİNMESİ HAKKINDA:

124. Mu'arref (belirli) bir ismi ref^c eden dört fiil vardır. Onları övme ve yerme için yapmışlardır.
125. نِعْمَ المرءُ زيدٌ (övme için) ve يئسُ (yerme için) 'dir. نِعْمَ المرءُ زيدٌ¹⁰¹² gibi. Ayrıca سَاءَ الغلامُ¹⁰¹³ (ne kötü oldu-yerme için-), سَاءَ (ne kötü oldu-yerme için-), سَاءَ الغلامُ¹⁰¹³ gibi ve onların dördüncüsü حَبَّأ (övme için) 'dir.

TAACCÜB FİİLLERİNİN¹⁰¹⁴ BİLİNMESİ HAKKINDA:

126. Mebnî, taaccüb için gelmiştir. مَا أَكْرَمَ زيدًا¹⁰¹⁵ ve ayrıca أَكْرَمَ بزيدٍ¹⁰¹⁵ gibi. يافتى¹⁰¹⁶ gibi.
127. Bazısının yanında ikincisi isimdir. Fakat bu görüşü kendisinde ortaya

1010. Lafız mana bakımından te'sir etmesine rağmen i'rāb bakımından etki etmemesine ta^clik¹⁰¹⁰ denir. Bu durum, fiille isim cümlesinin arasına başlangıç, soru, nefy gibi edetlerin gelmesiyle olur (Dilbilgisi IV,s.173;Çörtü,Nahiv, s.163).

1011. Bilgi ve zan fiillerinden sonra bazen أَنْ 'li veya أَنْ 'li cümleler gelir ve bu cümleler iki mef'ül sayılır (Çörtü, Nahiv, s. 162).

1012. "Zeyd ne güzel bir kişi"!

1013. "Ne kötü bir çocuk"!

1014.Taaccüb fiiller, bir şey karşısında duyulan hayret ve şaşkınlığı anlatan câmid fiillerdir (Çörtü, Sarf, s. 386).

1015. "Zeyd ne de cömert"!

1016. "Ey genç, Zeyd ne kadar cömert"!

çıkan nūn-i vikaye¹⁰¹⁷ zayıflatıyor.

MA'NEVİ AMİLLERİN¹⁰¹⁸ BİLİNMESİ HAKKINDA:

128. Bu şüphesiz iki şeyin (fiil ve ismin) ma'nevî olduğu bir lafızdır. Onun her ikisi birden mübtedalı (cümlelerin) haber kısmıdır.
129. Her ikisi merfu'dur ve ref' olmaları ma'nevîdir. Onun ma'nevî olması lafzî âmilden¹⁰¹⁹ ayrı olmasındandır (lafzî âmilin bulunmamasıdır).

(128b)

130. Cümlede bu (kural) her ikisini زَيْدٌ عَالِمٌ¹⁰²⁰deki gibi, kendisini lafzî olan âmilden uzaklaştırmıştır (âmille ref' olmuştur).
131. Ey ibadette seçkin kişi, muhakkak mübteda (sıfat-mevsufla gelerek) ya muarref ya da muhassas olmalıdır. لَعْبُدُ مُؤْمِنٌ¹⁰²¹ gibi.
132. Müfrede ve çoğula nisbet etmek için müzekkerlik ve müenneslikteki gibi (sıfat-mevsufta) aralarında eşitlik gerekir.
133. Senin اللّهُ الْكَرِيمُ رَبُّنَا¹⁰²² dediğin gibi ihtisas¹⁰²³ için (isim cümlesini) haberinde isim (harf-i tarifli olmadığı halde) nekre değil marifedir.

MUZĀRİNİN MA'NEVİ ĀMİLİ HAKKINDA:

134. Ma'nevî âmillerden ikincisi, (başında nasb ve cezm edatı bulunmayan)

1017. Müttekellim ى (yā)nın fiile birleştiği esnada kendisinden önce getirilen نْ'a "nūn-i vikāye" denir (Çörtü, Nahiv, s. 37).

1018. Bir âmille bağlı olmadan Arapça'da kullanıldığı gibi i'rāblananlara Ma'nevî âmil denir (Çörtü, Nahiv, s. 446).

1019. Âmilin etkisiyle meydana gelen lafza Lafzî âmil denir (Çörtü, Nahiv, s.445-446).

1020. "Zeyd âlimdir".

1021. "Mu'min bir kul".

1022. "Kerim olan Allah, rabbimizdir".

1023. İhtisas: Umumiyetle müttekellim, bazen de muhâtab zamirlerinin anlamına açıklık getirmek demektir. Yani, müttekellim veya muhâtab zamirinin mübteda olduğu cümlede, haberin bildirdiği hükümü zamirden sonra gelen isme âit kılmaktır (Çörtü, Nahiv, s. 303).

muzari fiilin ref^c olmasıdır. Onda ismin kendisinin yer edindiği bir yer vardır.

135. (Bu kural) kendisinde **يَضْرِبُ** 'nun **ضَارِبٌ** yerinde olduğu **زَيْدٌ يَضْرِبُ** gibidir. Ey gönül derdinin işi zekilik olan kimse. **عَمْرًا**¹⁰²⁴

SAYILARIN İ^cRĀBİ VE TEMYİZLERİ HAKKINDA:

136. Birler sayısında (üçten on'a kadar) muzekkerler için **ة** (müenneslik alameti) vardır. (Sayılar) On ile murekkeb¹⁰²⁵ olunca kıyasla yap.
137. Mümeyyizler mebni olduğunda (aded ve ma^cdūd'un) her ikisini fethalı yap ve (kelimeleri) mansub kıl, ey ilimde bayrak sahibi olan bayraktar!
138. Birlerde (3'ten 10'a kadar sayılarda) temyizin cem^c ve mecrūr olması gerekir. **جَاءَ خَمْسٌ نِسْوَانٍ كَأَمْثَالِ الدِّمَى**¹⁰²⁶ gibi.
139. Onbirden ondokuza kadar tüm (sayıların temyizi) mansub (müfred) tur. **رَأَى تِسْعًا وَ تِسْعِينَ غَزَالًا فِي الْغَلَا**¹⁰²⁷ gibi.
140. (Sayılardan) 100 ve katlarının (temyizini müfred) mecrūr yap. Bunu öğren ve cehalet derdine şifa kabı ol.

(129a)

MU^cREB TĀBİLERİN BİLİNMESİ HAKKINDA:

141. İ^crāb'da sıfatın mevsufa uyduğunu bil. **سَيْفٌ صَارِمٌ إِنْ يَلْقَ أَحْجَارًا** **فَرَى**¹⁰²⁸ gibi.

1024. "Zeyd Amr'ı dövüyor".

1025. Sayılardan 11'den 19'a kadar olanlara **murekkeb** (المركب), onluk sayılara **u^cqūd** (العقود) ve 21'den sonra **v** (vav) harfiyle birbirlerine bağlanan sayılara **ma^cṭūf** (المعطوف) denir (Çörtü, Nahiv,s. 252-253).

1026. "Güçlü kuvvetli beş kadın geldi".

1027. "O, Doksandokuz tane semiz ceylan gördü".

1028. "O, taşlara çarptığında taşları ikiye bölen bir kılıçtır".

142. Ayrıca (i'rab'da) ma'ṭūf, ma'ṭūf-i aleyh'e¹⁰²⁹ tâbidir. زَيْدٌ وَعَمْرٌو ثُمَّ بَكَرٌ
فِي الْخِيَا¹⁰³⁰ gibi.
- 143-144. Atıf için dokuz edat vardır; او (و = ve), ثُمَّ (sonra), بَلْ (dönme,
vazgeçme), tereddüt ve seçme için او, ispat (için kullanılan atıf) لَ'sı,
istidrak (hatayı düzeltme) için لَكِنَّ, soru için أَمْ, gaye (ve sonuç) için
فَا (ف)dir¹⁰³¹ ve takip için حَتَّى.
145. حَتَّى de (balığın) başı (da) yenilmiştir. (حَتَّى
'nın yeri) إِلَى ile olsaydı orada sonuna kadar yenilmiş anlamı olmazdı.
146. اِكْتَعُونَ (hepsi) ve اِجْمَعُونَ (hepsi), تَكَرَّرَ (tekrarlama), كُلٌّ (hepsi)
1034' dir. جاء قَوْمِي كُلَّهُمْ يَسْعُونَ فَيَنْبِئُ الْمُنَى¹⁰³³. (edatları) te'kid içindir¹⁰³³.
147. Tevâbi^c (irabta tâbî olanlar)den dördüncüsü bedel¹⁰³⁵ (konusu) olan şu
dört tâbî'dir. رَأَى الْمَجْنُونُ لَيْلَى وَجْهَهَا مِثْلَ الضُّحَى¹⁰³⁶ gibi.
148. Bedel, dört türdür: Kül, ba'z, iştimal ve belâgat açısından makbul
olmayan gala'dır¹⁰³⁷.

MA'ṬİFELERİN¹⁰³⁸ BİLİNMESİ HAKKINDA:

149. Marifenin (birincisi) عمروٌ ve زيدٌ gibi alem (özel isim) ve (ikincisi)

1029. Atıf harflerinden sonra gelen kelimeye ma'ṭūf ve önce gelen kelimeye ma'ṭūfu'n aleyh denir (Çörtü, Nahiv, s. 404).

1030. "Zeyd, 'Amr ve Bekir çadırdadırlar".

1031. Bazı kaynaklarda لَ ile birlikte atıf edatları on tanedir (Çörtü, Nahiv, s. 404; Dilbilgisi, s. 226).

1032. "Balığı başı ile yedim".

1033. Dilbilgisi, s. 222-223; Çörtü, Nahiv, s. 386-390

1034. "Benim kavmimin hepsi, yüksek hedeflere ulaşmak için geldiler".

1035. Bedel: Metbū'unu açıklamak ve pekiştirmek gibi çeşitli sebeplerle getirilen ve i'rab bakımından metbū'una bağlı olan tâbidir (Dilbilgisi, s. 224; Çörtü, Nahiv, s. 393).

1036. "Mecnûn, Leylâ'nın yüzünü ay gibi gördü".

1037. Dilbilgisi, s. 224; Çörtü, Nahiv, s. 393-397

1038. Muayyen (belirli) bir şeyi gösteren isme ma'ṭife denir (Çörtü, Nahiv, s.89).

الرَّجُلُ (adam) ve النِّسَاءُ (kadın) gibi başında ل (lām -yani elif lām-) belirlenen isimdir.

150. (Marifenin) üçüncüsü, انت (sen), أَنْتُمَا (siz ikiniz -erkek ve kadın için), هُوَ (o -erkek için-), هِيَ (o -kadın için-), هُم (onlar-erkek için-), هُنَّ (onlar -kadın için-), أَنْتُمْ (siz -erkek için-), أَنْتُنَّ (siz -kadın için-), أَنَا (ben), هُنَّ (onlar -kadın için-), هُمَا (o ikisi - kadın ve erkek için) gibi zamirlerdir.
151. (Marifenin) dördüncüsü, الَّذِي¹⁰³⁹ (ki o -erkek için-), الَّذَانِ (ki o ikisi- erkek için), الَّتِي (ki o- bayan için), اللَّوَاتِي (ki onlar- bayan için) ve ayrıca مَا¹⁰⁴⁰ (ki o şey), مَنْ (ki o kimse) gibi (ism-i) mevsül'dür¹⁰⁴¹.

(129b)

152. (Marifenin) beşincisi, أُولَئِكَ (şunlar -erkek ve kadın için-), ذَلِكَ (bu, şu, o, onlar), تِلْكَ (o -kadın için-), ذَلِكَ (o -erkek için-), ذَاكَ (şu- erkek için-) ve هَذَا (bu -erkek için-) gibi ism-i işaretlerdir.

İSM-İ TAŞĞİRLERİN¹⁰⁴² BİLİNMEŞİ HAKKINDA:

153. İsimlerde küçültme yapılırken her ismin birincisi (harfi)ni dammeli yap ve ikinci harf için (ikinci harften sonra) ona ي (ye harfi) getir.
154. Eğer (ismin sonunda) ا (elif harfi) veya و (vāv harfi) olursa (taşgir yaparken) دَلُوْ (kova) kelimesindeki دُلَى gibi ve حَيَا (yağmur) 'da حَيَى gibi onu peş peşe getir (kalıbında söyle).

1039. الَّتِي ve اللَّوَاتِي vs. الَّذَانِ, الَّذِي. (Çörtü, Nahiv, s.54).

1040. مَا gibi ism-i mevsuller müşterek ism-i mevsullerdir (Çörtü, Nahiv, s. 54).

1041. Dilbilgisi, s. 124-125; Çörtü, Nahiv, s. 54

1042. İsm-i taşğir = küçültme ismi, küçüklük ve azlık ifade etmek, sevgi göstermek ve hor görmek için kullanılan isimdir (Çörtü, Sarf, s. 474).

155. ا (elif) için tekrar ona (elifin vāv harfini)'i و (ateş¹⁰⁴³)'da hazfedilmiş نار (ateşcik) diye söyle. yerine getir ve نُؤِيرَه (ateşcik) diye söyle.
156. Ey gökyüzünün parlak yüzlü (kişisi), eğer dördüncü (harf) ve sondan önceki (harf) ا (elif) veya و (vāv) olursa مِصْبَاح (lamba) 'da olduğu gibi (tasgiri مُصْبِاحُ = lambacık) olur.
157. Fakat, alem (özel isim)'de alemden değişiklik olmadığından dolayı عثمان (tasgiri عُثْمَانُ) örneğinde olduğu gibi onu bedel yapma.
158. Siga (yapı)'da gizili bir değişiklik olmadığından حَبْلِي¹⁰⁴⁵ (hamile) 'de elif-i meksüre ve حَمْرَاءُ¹⁰⁴⁶ (kırmızı) 'da elif-i te'nîs kaybolmaz.

İSİMLERDE YÂ-İ NİSBETİN¹⁰⁴⁷ BİLİNMESİ HAKKINDA:

159. Eğer bir ismi başka bir isme nisbet etmek gerekirse o ismin sonuna şeddeli ي (ya harfi) ekle.

1043. Eğer isim üç harfli semâi muennes (sonunda muenneslik alâmeti bulunmayan) ise tasgir yapıldığında sonuna muenneslik alâmeti ه (he) getirilir (Çörtü, Sarf, s.476; Maksudoğlu, s.162-163).

1044. سَلْمَانُ 'dan سَلْمَانُ örneğinde olduğu gibi ism-i tasgir yapılırken özel isim veya sıfatların sonunda bulunan ان atılır ve geri kalan kısmın tasgiri yapıldıktan sonra ان tekrar getirilir (Çörtü, Sarf, s.476).

1045. حَبْلِي 'dan حَبْلِي 'da olduğu gibi, dördüncü harf elif-i maksüre ise bu harf kelimedenden ayrı sayılır ve küçültme kelimenin kendisinde gerçekleşir (Maksudoğlu, s. 164) ve yâ-i tasgirden sonraki harfin harekesi değişmez (Uralgiray, II, 1035).

1046. حَمْرَاءُ gibi elif-i te'nîs-i memdüde ile biten bir kelime tasgir halinde حَمْرَاءُ (pembe) 'da olduğu gibi yâ-i tasgirden sonraki harekesini korur (Uralgiray, II, 1035). Ayrıca, sonunda muenneslik alameti olarak ة veya ي yahud اء bulunan isimler, tasgir yapıldığında سَمْرَاءُ 'dan سَمْرَاءُ 'da olduğu gibi muenneslik alametlerini korurlar (Çörtü, Sarf, s. 475).

1047. İsm-i mensubun sonundaki şeddeli ي (ya harfi) 'ya yâ-i nisbet denir. İsm-i mensub = ilgi ismi ise, bir yere, bir aileye, bir mesleke, bir din veya mezhebe yahut herhangi bir şeyi mensib olmayı bildiren, isimden türeyen ve sonunda çift yâ (ي) olan isimdir (Çörtü, Sarf, s. 481).

160. Eğer dördüncü (son harf¹⁰⁴⁸) elif-i maksûre veya memdûde olursa onun و (vav harfi)'a dönüşmesi caizdir. شَطَا (şübelere ayrılmak)'da olduğu gibi üç harfli ise (و 'a dönüşmesi) gerekir.
161. (İsm-i mensûb yaparken), حَنِيْفَةٌ 'de ن (nûn harfi) 'un kesresini fethaya dönüştür. طَائِعَةٌ 'dan ة (müenneslik tası)'yi ve حَنِيفَةٌ¹⁰⁴⁹ den ي (ye harfini) ve ة (müenneslik tası)'yi hafzet.
162. Sülasî (üçlü bir kelime)'de sondan bir önceki harf kesre olursa نحوى 'da olduğu gibi onun gizli fetha olması gerekmez.

(130a)

163. Sülasiden (üç herflilerden) çok olanlarda hem fetha (hem) kesre caizdir. Eğer ilme itina ediyorsan bunu öğren.

EDATLARIN MANASININ BİLİNMESİ HAKKINDA:

164. Hemze (أ) ve هل (hal harfleri), كيف gibi soru¹⁰⁵⁰ içindir. Örnekte قُلْ أَ هَلْ أَتَىٰكُمْ مَوْلَىٰكُمْ وَ هَلْ يَدْعُوكم إِلَىٰ عَذَابٍ لَّهِمْ وَ هَلْ يَدْعُوكم إِلَىٰ عَذَابٍ لَّهُمْ وَ هَلْ يَدْعُوكم إِلَىٰ عَذَابٍ لَّهُمْ وَ هَلْ يَدْعُوكم إِلَىٰ عَذَابٍ لَّهُمْ
165. لَوْ لَوْمَا (لَوْ+مَا), لَوْ لَا (لَوْ+لَا), هَلَّا (هَل+رَا) edatları ve ayrıca لَوْ لَوْمَا edatları ve لَوْ لَوْمَا edatları.
166. لَوْمَا ve لَوْمَا (لَوْمَا, لَوْمَا, لَوْمَا) edatları¹⁰⁵³ da olduğu gibi هَلَّا طلبت الهدى

1048. Sonunda elif-i memdûde (ء) bulunan isimler, ism-i mensub yapılırken elif-i memdûdenin hemzesinin yerine ve yine sonunda elif-i maksûre (ى, ل) bulunan isimler, ism-i mensub yapılırken elif-i maksûrenin yerine و (vâv harfi) getirilir (Çörtü, Sarf, s.482).

1049. فعيلة veznindeki kelimenin mensubu yapılırken ة (müenneslik tesisi) 'den başka ي (ye harfi) de kaldırılır (Maksudoğlu, s. 160).

1050. Soru isimleriyle soru harflerine soru edatları denir (Çörtü, Nahiv, s.72).

1051. "Daha mı iyi bilirsiniz?" (Kur'an, II/140)

1052. "Var mı?" (Kur'an, LXXXVIII/1)

1053. "Hidayete ermeyi hâla istemedin mi?"

mazi (fiillerin başında geldiğinde) 'de kınama ve muzari (fiillerin başında geldiğinde) 'de teşvik içindir.

167. إِذَا ve إِنَّ (harfleri), şart edatı olup (إِنَّ 'in dışındakiler), fiilleri cezmler etmez.
168. مَا'nın yeri (cümlelerin) başıdır¹⁰⁵⁴. لَوْ (edatı), şart (cümlesinin cevabını) olumsuz yapar. Bunun olabilmesi (لَوْ 'in) mazi ile birlikte olmasına bağlıdır¹⁰⁵⁵.
169. لَ (fethalı lām harfi¹⁰⁵⁶), şimdiki zaman için ve س (sin harfi) ve سَوْفَ gelecek zaman içindir. أَمْ¹⁰⁵⁷ ve هَا (hā harfleri¹⁰⁵⁸), أَلَا gibi tenbih içindir.
170. Yukarıda açıklanan مَا (olumlu soru mā'sı) için cümlede نَعَمْ (evet) kelimesi vardır. Aynı şekilde olumsuz cevap için بَلَى¹⁰⁵⁹ (evet kelimesi) vardır.
171. اِيه (ee daha ne olmuş), جَيْرِ (evet, hakikāten) ve أَجَلْ (evet cevap harfleri), haberi doğrulamak (tasdik) içindir. اِي (evet cevap harfi ise) yeminli soruların cevabı içindir.
172. كَلَّا red (tekdir, azarlama) için; قَدْ te'kid (pekiştirme) için; أَيْ ve أَنْ tefsir (açıklama) için ve (yine) أَنْ, مَا gibi mastar için (harfler) dir.
173. Allah'a şükür; AHMEDİ, böyle latif ve gönül alıcı bir nazımla

1054. Dilbilgisi, s. 231

1055. Dilbilgisi, s. 249

1056. Muzari merfu fiilin başına لَ (lām-i meftuh) gelirse Türkçe'ye şimdiki zaman ile tercüme edilir (Çöğenli, s.21).

1057. مَا harfi, أَلَا gibi tenbih ve başlangıç edatıdır (Dilbilgisi, s. 231).

1058. هَا (hā harfi) "işte" anlamında tenbih edatıdır (Akdağ, s. 141).

1059. بَلَى cevap harfi, "değil mi" gibi olumsuz soruya karşı "evet" anlamında kullanılır (Dilbilgisi, s.236).

Mİ'YÂRU'L-EDEB'i tamamladı.

174. Eğer bu kuralların daha üst seviyesini öğrenmek istersen, beni hatırla ve beni hayır dua ile yâd et.

(130b)

175. Bu manzumeyi yazarken bu dua hazinesinin ardından çok zahmet çektim. Çünkü dua köşesi, mücevher hazinesinden çok daha üstündür.

176. Bu manzumeye kulak ver. Kulaklarını göz gibi yapsan (bile) bu güzellikte bir inci bulamazsın.

SONUÇ

Bilindiği üzere, Aḥmedî ve eserleri hakkında bugüne kadar Türkiye'de ve yurt dışında bazı ilim adamları tarafından çeşitli dillerde bir çok çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmada, XIV. yüzyıl Anadolu sahası Türk şairi, devlet adamı, tarihçisi, tabibi ve bilim adamı Aḥmedî (735/ 1334-5 -815/1412-3)'nin Farsça eserlerinin tenkitli metni, incelemesi, Türkçe tercümesi ve indeksi hazırlandı. Çalışmanın konusu olan Aḥmedî'nin dört Farsça eseri şunlardır:

1. **Bedāyi'ü's-siḥr fî şanāyi'î'ş-şi'r**

2. **Mirḳātu'l-edeb**

3. **Mizānu'l-edeb**

4. **Mi'yāru'l-edeb**

Aslında bu dört eserin her biri, dile ait edebî sanatlar, lügat, cümle ve kelime bilgisi ile ilgili ayrı bir konuyu içerse de birbirini tamamlamaktadır. Yukarıdaki bu eserlerden **Bedāyi'ü's-siḥr fî şanāyi'î'ş-şi'r**'in iki nüshası, **Mirḳātu'l-edeb**'in sekiz nüshası, **Mizānu'l-edeb** ve **Mi'yāru'l-edeb**'in birer nüshası tespit edildi ve bu nüshalar üzerinden çalışma tamamlandı.

Yapılan bu çalışmayla, Aḥmedî'nin **Bedāyi'ü's-siḥr fî şanāyi'î'ş-şi'r**, **Mirḳātu'l-edeb**, **Mizānu'l-edeb**, **Mi'yāru'l-edeb** isimli eserleri Türk, Fars ve Arap ilim dünyasına kazandırıldı ve bilim adamlarının ve uluslararası bilimin hizmetine sunulmuş oldu. Ayrıca XIV. yüzyılda Anadoludaki ilmi çalışmalarda ve ders kitabı niteliğindeki eserlerin telifinde kullanılan Farsça'nın önemi, devlet adamları nezdindeki yeri ve XIV. yüzyıl

Anadolu sahası Türk şairi Aḥmedî'nin klasik Türk kültürüne katkısı başka bir açıdan ortaya konuldu.

Çünkü bu güne kadar Aḥmedî ve eserleri hakkında yapılan çalışmaların sayısı çok olmakla birlikte Farsça eserleri üzerinde sadece bir kaç makalenin dışında bir çalışma yapılmamıştı.

Dünyanın bir çok bölgelerinin hattâ Amerika'nın bile keşf edilmediği ve dünya coğrafyasının bir çok yerinde kültür, sanat, medeniyet, ilim ve güzel düşünce adına fazlaca bir şeyin yapılamadığı, Avrupa'da orta çağ karanlığının yaşandığı XIV. yüzyılın sonlarında Aḥmedî'nin bu eserleriyle evrensel kültürün bir parçası olan dil, edebiyat ve sanat, bilim tarihi alanlarında, Anadolu Türkleri'nin yaptıkları çalışmaların başarısını ve gücünü görmekteyiz.

Netice itibariyle, Aḥmedî ve eserleri hakkında, XIV.yüzyılda Anadolu'da Türkler tarafından yapılan ilmi ve kültürel faaliyetler konusunda, Fars edebiyat tarihi, dil, edebiyat, sanat çalışmaları, edebî sanatlar, Arapça-Farsça sözlük, Arapça sarf, Arapça nahiv ve bilim tarihi gibi alanlarda çalışma yapacak bilim adamlarına yeni katkılar sağlayacağı inancındayız.

GENEL İNDEKS

A

- Abdi's-Selām Muḥammed Hārūn: 25
Abdulkāhir el-Curcānī: 16, 17, 35
Abdullah b. Ebī İshak: 33
°Abdullah b. Nureyd Hilālī: 202
°Abdullah b. Zubeyr: 190, 191
el-°Aclūnī: 229
°Acüz: 82
Açık isti°äre: 109
Adem ve meleke karşılaşması: 87
Adem u meleke: 88
°Aden: 69
°Adl: 302
AES: 123
Afganca: 23
el-Agānī: 54, 57, 77, 112, 123, 126, 128, 132, 152, 159, 177, 191, 192, 195,
198, 200, 202
el-Āḥād ve'l-Meşānī: 92
el-Ahfeş: 33
Ahkaf suresi: 254
Ahlāt-ı erbaa: 246
Ahmed: 53
Aḥmed °Abdulgafūr °Attār: 26
Ahmed b. Ali b. Mes°ūd: 30, 31
Aḥmed-i Dāi: 208
Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarāyī: 40, 207, 256, 289
Ahmed b. Hambel: 198
Ahmed Hamdi: 171, 172, 173, 174
Aḥmedī: 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 19, 24, 28, 35, 39, 40, 46, 47, 166, 206,
207, 208, 211, 216, 218, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 254, 256,
287, 289, 294, 325
Aḥmedī, Cemşid u Hurşid, İnceleme-Metin: 9
Ahmedī ,Cemşid u Hurşid: İnceleme-Metin-indeks: 9
Aḥmedī Divānı ve dil hususiyetleri: gramer, sentaks, sözlük: 6

Ahmedî İskendernâme: 8
Ahmedî-i Mısri: 12
Ahz: 190, 196
Ahzab suresi: 254
Ahz u saraça: 196
Akalm: 2, 3, 4, 9
°Akd: 189, 199
Akdağ, Hasan: 310, 311, 314, 315, 325
°Akd u hal: 196
Akdoğan: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
Akın, Himmet: 3, 205
Akkoyunlular: 19
Aklî: 95, 96, 97, 107
Akpınar, Cemil: 30, 31
Akrep: 234, 248
°Aks (Akis): 163
°Aks u tebdîl: 163
Alâeddin Esved: 19
Alexander, history, and piety: A study of Ahmedî's 14 th. century Ottoman
"Iskendername": 8
Ali (Hz.): 32, 47, 92, 178
Ali bin Abdulaziz el-Curcânî: 16
Ali İbn Hamza el-Kisâ'î: 34
Âl-i Harb (Harb): 90
Alparslan, Ali: 214, 217, 218
°Amâlika: 200
Amasya: 2, 4
°Ammî: 201
°Amr İbu'l-°Aş: 47, 111
Anadolu: 2, 3, 4, 5
Anadolu Selçuklu Devleti: 5
Ānandarâc: 149, 222
°Anâşır: 231
Anâşır-ı erbaa: 246
Ankara: 4, 8
Ankara Üniversitesi DTCTF Ktp.: 26
Arafat: 245
Arap: 13, 15, 20, 21, 25, 29, 30, 32, 34, 35
Arapça dilbilgisi, Sarf: 16, 24
Araplar: 22

Arsang: 233
Arslan Burcu: 142
Artang: 233
Āsım Efendi: 28
el-^cAskeri: 57, 136, 181, 191
Aslan: 234
el-Asmaî: 33
Asurbanipal: 21
Aşere-i mubeşşere: 253
^cAşık Paşa: 2
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları
Anabilim Dalı: 19
Ateş, Ahmed : 3, 17, 39, 42, 46, 218
Ateş: bkz. Ateş, Ahmed
Atıf Efedî Ktp.: 6
Atıya, A. S.: 232
Augustius: 22
Avamil: 237
el-^cAvâmilu'l-mi²e: 35
Ayas Bey: 5
Aydın, Cengiz: 252
Aydınlığın ve Güneşin yeri: 252
Aydınogulları: 3, 4, 46, 205, 216, 259, 292
Aydın doğuş ve batış saatleri: 250
Aydın yeri: 253
Aytekin, Arif, 18
Azerbaycan: 3

B

Ba^calbek: 301
Bâbüs: 28
Bağdat: 24, 26, 177, 187
Bağdat ekolü: 25, 35
Bahrü'l-ma^cârif: 51, 179 (bkz. Sürûri)
Bahru's-şanâyi^c: 18
Ba^cid-i gayr-i mübtezel: 190
Bağıştan vaz geçilmesine engel olan durumlar: 245
Balık: 234, 248, 249

Banarlı, Nihat Sami: 9
Baraş: 247
Barâcî-i istihlâl: 62
Bardakoğlu, Ali: 232
el-Bârîcî: 25
Bâriq: 177
Basra: 33
Basra ekolü: bkz. Basra okulu
Basra okulu: 15, 34
Başak: 234
Başâm: 126
Bâtînî: 96
Bavtişi: 21
Bâyezid: 5, 8
Bayezid Devlet Ktp.: 10
Bayburtlu Ekmeleddin Bâbertî: 18
Bayrak: 3, 4
Bayraktar, Mehmet: 248
Bedâyi'ü'l-efkâr fî şanâyi'i'l-eş'âr: 19
Bedâyi'ü's-şanâyi'cî: 19
Bedâyi'ü's-sihr: bkz. Bedâyi'ü's-sihr fî şanâyi'i's-şi'r
Bedâyi'ü's-sihr fî şanâyi'i's-şi'r: 11, 13, 19, 39, 40, 42, 45, 47, 56, 202, 206,
207, 256
Bedîcî: 13, 14, 45, 64, 196
Bedîcî ilmi: 54, 61
Bedîcî'l-Çur'ân: 18
Bedreddin b. Mâlik: 18
Bel, Alfred: 232
Belâgat: 13, 14, 15, 20, 22, 57
el-Belâgatu'l-vâziha: 129
Benî Hilâl: 202
Benî Muḥârib: 202
Benî Temîm: 201
Berâcî-i istihlâl: 47
Berthels, E: 18
Beyan: 14, 15, 19
el-Beyân: 60, 202
Beyân ilmi: 61
Beyânu i'câzi'l-Kur'ân: 16
Beyânu'l-Çur'ân: 15

Beyhakî: 198
Beyrut: 26, 27
Bilgegil, M. Kaya: 13, 57, 63, 77, 78, 79, 80, 81, 87, 88, 89, 91, 100, 107,
109, 110, 130, 150, 156, 157, 160, 163, 182, 190, 193
Bilmen: 243
el-Binâ: 30, 31
Birgivi : 30, 31
Bîrûni: 248
Blachere, R.: 59
Boğa: 234
Bolelli, Nusrettin: 57, 58, 59, 107, 110, 116, 117, 118, 123, 130, 177, 180,
181, 182, 184, 198
Brockelmann, C.: 2, 26, 27
Buḥârî: 72, 74, 198, 199
Bulak matbaası: 26
Bulaşıcı hastalıklar: 247
Burc-i âbi: 247
Burc-i âteşî: 247
Burc-i bâdî: 247
Burc-i cenûbî: 234
Burc-i hâkî: 247
Burc-i şimâlî: 234
Burçlar: 248, 252
Burçlarda Güneşin miktarı: 251
Burçların payları: 250
Burhânuddîn 'Aṭâ'ullâh b. Maḥmûd-i Meşhedî: 19
Bursa: 10, 39, 40
Buşeyne: 128
Büveyhî: 25
Büyük Farsça-Türkçe Sözlük: 223
Büyük İskender: 6, 7, 132

C

el-Câhiz: 15
el-Câmi': 161
Câmi'a: 180
Câmi'-i Muhtaşar: 20
el-Câmi'u'l-aḥlâk: 199

el-Cāmi' u'l-kebir fī şinā'ati'l manzūm mine'l-ke'lām ve'l-menşūr: 18
Cāmi' u'l-lūġat: 208
Cānī b. Melikşāh-i Horāsānī: 23
Celāleddīn Ebū'l-Fazl 'Abdurrahmān es-Suyūtī: 19
Celāleddīn Muĥammed el-Ķazvīnī: 18
Carab: 247
Cem: 132
Cem^c: 180
Cemāleddin Aksarāyī: 19, 36
Cemāluddīn Ebū'l-Fazl Muĥammed b. Ömer Cemāl el-Kurāşī: 28
Cemhere: bkz. el-Cemhere
el-Cemhere: 25, 108, 152
Cem^c-i ma'a't-takşīm: 182
Cem^c-i ma'a't-tefrīĶ: 181
Cem^c-i ma'a't-tefrīĶ ve't-takşīm: 182, 183
Cem^c-i takşīm: 183
Cem^c-i tefrīĶ: 183
Cem^c-i tenhā: 180, 183
Cemre: 245
Cengnāme: 12
Cerīr: 201
Cheneb, Moh. Ben: 31, 35
Cinas: 65, 79
Cinās-ı Ķalb: 79
Cinaslı tersī': 64
Cisimler: 248
Colimbia Üniversitesi: 8
Cubrān Mes'ūd: 222
Cudarī: 247
el-Cumelu'l-kubrā: 33
el- Curcānī: 18, 59, 60, 100, 103, 117, 118, 119, 126, 137, 148, 157, 190,
191
Curcānī: bkz. el Curcānī
Cuzām: 247

Ç

Çakır, Mehmet: 30
Çandarlı Kara Halil: 18

Çelebioğlu: 3, 7, 8, 11
Çelebi Sultan Mehmed: 4, 5, 10
Çetin, M. Nihad: 24, 26, 27, 32, 33, 34, 35, 212, 219, 260, 278
Çiftçioğlu Nihâl Atsız: 4
Çin: 233
Çinli: 21
Çinliler: 21
Çörtü, M. Meral: 16, 24, 29, 31, 34, 35, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308,
311, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324

D

Dā'ī: 185
Dakikalar: 252
Dārā: 132
Dārimī: 92, 197, 198
Dāstān-i Tevārīh-i Mülūk-i Āl-i Osmān: 7, 8
Dāvūd-i Karsī: 30, 31
Davudoğlu, 92, 198
Deduksiyon metodu: 156
Değirmençay, Veyis, 20
Deḳā'īḳu'ş-şī'r: 18
Delāilu'l-i'cāz: 16, 17, 18, 59, 60, 103, 137, 191
Demirci, Muhsin: 26
Dereceler: 252
Dikk: 247
Dilçin, Cem: 63, 79, 87, 120, 122, 141, 163, 188
Dilbilgisi: 312, 313, 314, 315, 318, 321, 325
Dimeşk kadısı Kazvīnī: 19
Divān: 6
Divānu Ebī el-Ṭayyib el-Mutenebbī: 59
Divānu'l-edeb: 25
Dört kefare: 244
Durmuş, İsmail: 30, 34
ed-Durretu'l-elfiyye: 36
Dustūru'l-luḡa: 28
Düz kalb: 81

E

- Ebced: 246, 249
Ebced hesabı: 240
Ebū'l-°Abbās Aḥmed b. Muḥammed el-Curcānī: 16
Ebu'l-Abbās el-Mubberred: 33
Ebū'l-Abbās Sa°leb: 15, 34
Ebu'l-Abbas Yahyā Şa°leb: bkz. Ebū'l-Abbās Sa°leb
Ebū Abdillāh Hüseyin b. İbrahim b. Ahmed Edib Natanzī: 28
Ebū Abdullāh İbn Haleveyh: 35
Ebū °Ali İsmāil b. el-Ḳāsım el-Kālī: 25
Ebū Amr eş-Şeybānī: 34
Ebū Bekr el-Bākillānī: 16
Ebū Bekr Muḥammed İbn Dureyd: 33
Ebū Bekr Muḥammed b. °Uzey es-Sicistānī: 25
Ebū Bişr Amr b. Osmān: 33
Ebū Ca°fer Ahmed b. Ali el-Beyhakī: 28
Ebū Ca°fer er-Ruāsī: 34
Ebū Dāvud: 198
Ebu'l-Esved ed-Duelī: 32
Ebu'l-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Meydānī: 28
Ebu'l-Fazl Cemāluddın Muhammed b. Mukarrem b. Manzūr: 27
Ebū'l-Fazl Ceşş b. İbrahim b. Muḥammed Tiflīsī: 28
Ebu'l-Fazl Hasan b. Muhammed es-Segānī: 27
Ebu'l-Feth Osmān İbni Cinnī: 16, 34
Ebu'l-Hasan Ali b. İsmāil b. Sīde: 26-27
Ebu'l-Hasan °Ali er-Rummānī: 16
Ebū Ḥātım: 93, 148, 191
Ebu'l-Hattāb el-Aḥfeş: 33
Ebū Hayyān: 34
Ebū Hilāl el-°Askerī: 16
Ebū'l-Huseyin Ahmed İbn Fāris: 16, 26, 35
Ebū İshāk ez-Zeccāc: 16
Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerī: 27
Ebū Mansūr Abdulmelik b. Muhammed es-Se°alībī: 26
Ebū'l-Me°ālī İzzeddīn b. Abdulvahhāb b. İbrahim el-Hazrecī ez-Zencānī: 31
Ebu'l Me°ālī Muhammed b. Temīm el-Bermekī: 26
Ebū Muḥammed °Abdillāh b. Müslim b. Kuteybe: 24
Ebū'l-Kāsım ez-Zemahşerī: bkz. Zemahşerī
Ebū Naşr Ferāhī: bkz. Ebū Naşr Ferāhī Mes°ud b. Ebī Bekr

Ebū Naşr Ferāhī Mes'ūd b. Ebī Bekr: 23, 208, 213, 217
Ebū Nasr İsmāil el-Cevherī: 25
Ebū Tāhir Muḥammed b. Haydar el-Bağdādī: 17
Ebū Tāhir Necmuddīn Muḥammed b. Yakūb el-Fīrūzābādī: bkz. Fīrūzābādī
Ebū't-Tāhir Fīrūzābādī: bkz. Fīrūzābādī
Ebū Yūsuf Ya'kūb İbnu's-Sikkīt: 24
Ebū Yūsuf Ya'kūb b. İbrāhīm b. Ḥabīb b. Sa'd al-Kūfī: 232
Ebū Ubeyd: 33
Ebū 'Ubeyde: 15, 33
Ebū Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman el-Herevī: 26
Ebū 'Ubeyd el-Kāsım b. Sellām: 24
Ebū Zekeriyā el-Ferrā': 15, 34
Ebū Zekeriyā Ziyād el-Ferrā': bkz. Ebū Zekeriyā el-Ferrā'
Ebū Zeyd el-Ensārī: 33
Ecvef: 277
Edatların manası: 324
Edebī sanatlar: 65, 66, 67, 69, 74, 79, 80, 81, 87, 91, 93, 113, 114, 121, 122,
123, 124, 128, 131, 133, 134, 135, 141, 146, 147, 163, 164, 165,
176, 178, 181, 182, 188, 198
Edebu'l-kitāb: 130
Edirne: 4
Ehu'l-Fevāris: 113
Ekmelüddīn el-Bābārtī: 2, 36
el-Elfiyye: bkz. Elfiyye
Elfiyye: 29, 34, 35
Elif harfinin hazfi: 47, 143
Elifin hazfi: bkz. Elif harfinin hazfi
Ellerin kaldırıldığı yerler: 245
Emevī: 201
Emīnüddīn İsā b. İsmā'īl Aksarāyī: 35
Emir: 272
Emir Süleyman: bkz. Emir Süleyman Çelebi
Emir Süleyman Çelebi: 4, 5, 7, 8, 9, 10
Emsile: bkz. el-Emsile
el-Emsile: 29, 285
el-Emsiletu'l-muhtelif: 30
el-Emsiletu'l-muttaride: 30
Endülüs mektebi: 34
Enīsu'l-‘uşşāk: 18
Erdemir, Ayşegül Demirhan: 246, 247

Ergun:2, 3, 4
Ertuğrul Gazi: 8
Erzurum: 19, 20
Esāsu'l-belāga: 17, 27, 100, 117, 118, 119, 126, 148, 157, 190
Escāc (Sec'i) : 47, 74
Eski Yunanlılar: 22
Esrār'u'l-belāga fī'l-me'ānī ve'l-beyān: 16
Esrār-nāme tercümesi: 12
Evāil: 247
Eyyub: 119
Eyyübiler: 17

F

Fahredden Razi: 3, 17
Fahredden er-Rāzi: bkz. Fahreddin Razi
Fahru'l-Kātib: 39
Fārab: 25
Fars: 13, 20, 21, 33
Farsça manzum eserler: 18, 45, 56
Faşlu'l-makāl: 191, 200
Felāhu şerhu'l-Merāh: 3
Ferāhī: bkz. Ebū Naşr Ferāhī Mes'ūd b. Ebī Bekr
Ferheng-i cāmīc-i Fārsī: bkz. Ānandarāc
Ferheng-i cedīd-i 'Arabī-Farsī: 222-223
Ferheng-i Fārsī: 222
Feridun: 132
el-Ferrā: 24
Fesāhat: 14, 15, 50, 57, 58
Fethu'l-bārī: 79
Fevāsil = fāsılalar: 74
Fezullah Efendi Ktp.: 12
Fırat: 233
Fiilleri cezm eden edatlar: 314
Fiilleri nasb eden edatları: 314
Fikhu'l-lüga: 26, 35
el-Firdevs: 66
Firdevsī: 7, 21, 47, 63
Firüzabādī: 27, 222

Firūzanfer: 45, 56
Fī'ş-şanāyi'ī'l-edebiyye mine'l-arūz ve't-ta'miyye: 19
Flemming, B.: 3, 205
Fodor, P. : 9
Fransız: 21
Fransızca: 23
Furat, Ahmet Suphi: 200, 201
Fuzūli: 21

G

Galle: 242
Ġarābet: 58
Ġarību'l-hadīs: 24
Ġarību'l-Kur'ān: 15
Ġarību'l-Ġur'ān (Nuzhetu'l-kulūb): 25
el-Ġarību'l-musannef: 24
Gayr-ı menkut: 141
Gayr-i munşarif: 301
Gazāle: 129
Geçişsiz ve geçişli fiil: 265
Germiyan: 2, 3
Germiyanoglu Süleyman Şah: bkz. Süleyman Şah
Germiyanogulları: 4
Gezegenler: 248
Gibb: 2, 3, 4, 7, 8, 12
Girnata: 34
Goldziher: 16, 17, 24, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 35
Gökbilgin, M.Tayyib: 4
Grekce: 22
Gümüş, Sadreddin: 28
Güney burçları: 234

H

Haccāc: 129
Haceru'l-esved: 245
Hacımüftüoğlu, Nasrullah: 13, 15, 16, 17, 18, 34

Hācib: 188
Hacun: 54, 177
Hadis: 22, 24, 32
Hadā'ıku's-sihr: bkz. Hadā'ıku's-sihr fi dekā'ıki'ş-şir
Hadā'ıku's-sihr fi dekā'ıki'ş-şir: 17, 45, 46, 51, 56
el-Hafāci: 16
Hafsa Hatun: 3
Hakā'ıku'l-hadā'ık: 18
Hakikat-i lügaviyye: 106
Hakikat-i şer'ıyye: 106
Hakiki: 97
Hal: 189, 199
Halāk: 245
Halep: 232
el-Halil b. Ahmed el Ferāhidı: 24, 33
Halil İbn Ahmed el-Ferāhidı: bkz. el-Halil b. Ahmed el Ferāhidı
Hallāku'l-Me'āni : bkz. Kemālu'd-din İsmā'il b. Cemālu'd-din Muḥammad b.
Abdu'r-razāk İsfahāni
Hamd b. Muḥammed el-Hattābi: 16
Hamd-u Şena: 208
Hamid-i Enguri: 213
Hamza Bey: 3, 205, 216, 228, 259, 292
Harezm: 35
Harf-i cerr: 309
Hariri: 34, 47, 81, 89, 127, 138, 142, 144, 145, 146, 147, 159, 169, 171, 172,
173, 174, 197, 198, 201
Hārūn Reşid: 76
Hasan: 18
Hasan b. Abdu'l-mu'minu'l-Hüyı: 208
Hasan-i Enveri: 23
Hasan es-Sirāfi: 33-34
Haşba: 247
el-Hāşimi: 60
Haşıye ale'l-Keşşaf: 19
Haşv: 133
Haşv-i kabih: 133
Haşv-i melih: 134
Haşv-i muḥavassit: 133
Hātem: 161
Hātime: 189

Haydarābād: 24, 25, 27
Ḥayfāʿ: 47, 145
Hayretu'l-ʿukalā: 12
Ḥazar: 46, 166, 167
Ḥazf: 61, 141
Ḥāzinī: 248
Heffening, W. : 198, 232
Hemze: 281
Hızır: 2, 132
Hızır b. Muhammed el-Āmāsī: 20
Hilāl Nāci: 26
Ḥilyetu'l-evliyāʿ: 86
Hintçe: 23
Hint kılıcı: 55
Hissī: 95, 96, 97, 107
Ḥizāne: 56, 60, 66, 76, 81, 83, 85, 88, 89, 90, 92, 96, 99, 100, 104, 105, 113,
114, 119, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 134, 136, 137, 148, 152,
160, 163, 164, 177, 179, 187, 195, 199, 200, 201
Holladius: 22
Hristiyan: 162, 246
Hristiyanlık: 162
Huart: 15, 16, 34, 35
el-Hudūd: 34
Ḥurūc-i mulk: 245
Hurūf-i hattī: 141
Ḥurūfu'l- müşebbehe bi'l-fi'l: 310
Husām-i Hüyī: 213
Huseyin Vāiz-i Kāşifi: 19
Ḥuṭatu'l-ās: 84
Hüseyin Yazıcı: bkz. Yazıcı
Ḥüsn-i maḳṭaʿ: 121
Ḥüsn-i taḥalluş: 120
Ḥüsn-i ṭaleb: 118
Ḥüsn-i taʿlil: 50, 116, 117, 118
Hüsn-ü matlaʿ: 61
Ḥvārezmşāhlar: 17

- İbdâ^c: 186
İbdal harfleri: 283
İbgâl: 152, 153
İbn Abbâs:15
İbn Dureyd Ebû Bekr Muḥammed b. el-Hasan: 25
İbn-i Ebî'l-Heycâ³: 120
İbn Ebû'l-İsbâ³ el-Mısrî: 18
İbn Ebû'r-Rebî^c: 34
İbn Hâcib: bkz. İbn el-Hâcib
İbn el-Hâcib: 29, 31, 34, 35
İbn-i Ḥaṣame: 111
İbn Hişâm: 35
İbn Kuteybe: 15
İbn-i Mâce: 198
İbn Mâlik: 29, 34, 35
İbn Medâ: 34
İbn Mu^ctî: 29, 36
İbn Reşîk el-Ḳayravânî: 16
İbni Sina: 247
İbn-i Yezid: 202
İbrâhim: bkz. Aḥmedî
İbnu'l-Mu^ctez: 15
İbnu's-Serrâc: 33
İbrahim: 254
İcâb ve selb karşılaştırılması: 87
İcâz: 53
İ^ccâzu'l-Ḳur'ân: 15, 16
İctimâ^c-i tezâd: 88
İdayn: 245
İdris: bkz. Şâfiî
el-İfâzâ fî şerḥi unbûbi'l-belâga fî yebû³i'l-feşâha: 20
İgrak fi's-şıfat: 47, 178
İhâm: 47, 127
İkizler: 234
İkmâl: 154
İktibas: 47, 178, 189, 196, 197, 198
İktizâb: 72
İlaldı Bey: 3, 205

İlel-i erbaa: 246
İlmām: 193
İloğlu: 250
İltifāt: 124
İltizām: 91
İmam Āzam Ebū Hanife: 232
İmām Ebū ʿAbdullah Muḥammed b. İdris aṣ-Şāfiʿi: bkz. Şāfiʿi
İmʿānu'l-enzār: 31
İmriu'l-Kays: 58, 77
İʿnāt: 47, 91
İngiliz: 21
İngilizce: 23
İngiltere Müzesi: 25
İntihal: 189
İpekten: 3
İʿrāb: 303
İʿrābu'l-Ḳurʿān: 15
İran: 3, 14, 33, 34, 82
İran Edebiyatında Bediʿiyye veya Kasīde-i masnūʿa: 20
İrşād: 158
İrsālū'l-mesel: 135
İrsālū'l-meseleyn: 136
İsa: 132, 254
İsā Bey: 3, 46, 205, 216, 228, 259, 292
İsā b. Ömer: 58
İsa İbn Ömer es-Sekafi: 33
İshak b. İbrāhim el-Fārābī: 25
İshāk b. Mirār eṣ-Şeybānī: 24
İsim: 309
İsim fiiller: 315
İskender: bkz. Büyük İskender
İskenderiye: 35
İskendernāme: 6, 7, 8, 9, 10, 11
İslāḥu'l-mantiq: 24, 109
İslām: 22, 29, 30, 32, 246
İslāmiyet: 14, 22, 32
İsmail Hakkı Uzunçarşılı: bkz. Uzunçarşılı
İsmāil İbn Abbād: 25
İsmail Ünver: bkz. Ünver
İsm-i alet: 275

İsm-i fail: 273, 307
İsm-i meful: 273, 307
İsm-i mekan: 274
İsm-i taşğirler: 322
İsm-i zaman: 274
İstanbul: 28, 30
İstanbul Tıp Fakültesi Tıp tarihi Enstitüsü: 10
İstanbul Üniversitesi Ktp.: 8, 9
İsti'āre: 13, 50, 106, 107
İsti'āre-i bi'l-kinaye: 108
İsti'āre-i bi'l-kinaye ve tahyiliyye: 107
İsti'āre-i hakikiyye: 107
İsti'āre-i mekniyye: 108
İsti'āre-i muraşşaha: 47
İsti'āre-i mutlak: 109
İsti'āre-i mücerred: 109
İsti'āre-i müreşşaha: 110
İsti'āre-i tahyiliyye: 108
İsti'āre-i tecridiyye: 110
İsti'āre-i terşihiiyye: 110
İstidrāk: 122, 185
el-İstidrāk 'alā Kitābi'l-'āyn": 24
İstiḥdam: 13, 47, 130
İstilām: 245
İştikāk: 47, 72
İ'tirāzāt 'alā Şerhi'l-Keşşāf: 19
İ'tirāzu'l-keḷām ḳable't-tamām: 133
İtnāb: 53, 61
İttifāḳu'l-Mebānī: 58, 201
İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Ktp.: 204,
214, 227
'İvāz: 245
İzāfi: 97
el-İzāh: 19, 58, 59, 60, 64, 65, 68, 69, 76, 81, 89, 90, 96, 97, 100, 102, 103,
104, 105, 107, 108, 109, 110, 114, 118, 120, 121, 123, 125, 126,
129, 134, 139, 140, 148, 150, 151, 152, 156, 157, 158, 159, 160,
163, 164, 177, 179, 186, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198,
199, 200, 201, 202
İ'zām: 185
İzbudak: 235

İzdivâc: 93
İzmâr: 61
İzzeddin ez-Zencânî: 30
el-İzzî: 30, 31

J

Julias Pollux: 22

K

Kabe: 245
Kadı Ahmed: 211
Kādî Abdulcebbar el-Esedâbâdî: 16
Kafes, Mahmut: 32, 33
el-Kâfiye: 34
el-Kâfiye fî'n-nahv: 29, 35
Kahire: 24, 26, 27
Kalb: 13
Kalıtsal hastalıklar: 247
el-Kâmûsu'l-Muḥîṭ: 27, 222
Kanar, Mehmet: 223
Kanatlı kalb: 80
Ḳânûnu'l-belâğa: 17
Ḳânûnu'l-edeb: 28
Ḳânun ve Şifâ tercümesi: 12
Karaarslan, Nasuhi Ünal: 24, 25
Ḳarâbat: 245
Karaismailoğlu, Adnan: 23
Karatay: 10, 12, 209
Ḳarîb-i mübtezel: 189
Karlığa, H. Bekir: 231, 246, 247
Ḳaşıde-i maşnû'a: 20
Kasîde-i Sarsarî Şerhi: 12
Kâşân: 82
Kâtib Çelebi: 219
Kâtib Ebu'l-Ferec Ḳudâma b. Ca'fer el-Kâtib: 16
Kâtibiyye: 23

Kavā'idu's-şif'r: 15
Kavl-i bi'l-mücib: 150
Kavruk: 7, 12
el-Kāzī Ebū Abdillāh Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin ez-Zevzenī: 28
el-Ḳazvīnī: bkz. Celāleddīn Muḥammed el-Ḳazvīnī
Kelada fesahat: 60
Kelāmü'l-cāmi': 147
Kemāl Paşa-zāde: 31
Kemālu'd-dīn İsmā'īl b. Cemālu'd-dīn Muḥammad b. 'Abdu'r-razāk İsfahānī: 129
Kenzu'l-'ummāl: 132
Keşfu'l-ḥafā': 66, 70, 79, 111, 198
Keşfu'l-i'rāb: 36
Keşşāf: 17, 19
el-Keşşāf: bkz. Keşşāf
Keyfiyyatı-ı erbaa: 246
Kılıç, Hulūsi: 13, 15, 16, 17, 18, 26, 28, 33, 34
Kırk Vezir hikayesi: 12
Kıyasī lafzī amiller% 305
Kıyıcı, Selahattin: 25
Kifāyetu'l-mubtedī: 30
Kināyātu'l-udebā' ve işāratu'l-bulegā': 16
Kināye: 13
Kināyeli tedbīc: 89
Ḳirā'z-zayf: 54, 56, 62, 63, 69, 77, 78, 86, 87, 96, 99, 103, 104, 105, 108,
113, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 123, 128, 131, 136, 137, 148,
149, 159, 164, 184, 186, 187, 193, 194, 199, 200
el-Kisā'ī: 15
Kisrā: 149
el-Kitāb: 33, 278
Kitāb sirri's-şinā'a ve esrāri'l-belāga: 16
Kitāb Tercumānu'l-Belāga: bkz. Tercumānu'l-belāga
Kitābu Āyi'l-Kur'ān: 15
Kitābu'l-'ayn: 24
Kitābu'l-bedī': 16
Kitābu'l-beyān ve't-tebyīn: 15
Kitābu Cāmi'i envāi'l-edebi'l-Fārisī: 19
Kitābu'l-cim: 24, 34
Kitābu'l-esmā': 208
Kitābu'l-fasīh: 34
Kitābu'l-ğaribeyn fi'l-Kur'ān ve'l-hadis: 26

Kitābu'l-halās: 28
Kitābu'l-hasā'is fi 'ilm-i usūli'l-^cArabiyye: 34
Kitābu'l-hudūd: 24
Kitābu'l-Hurūf: 34
el-Kitābu'l-kāmil: 33
Kitābu'l-masādir: 28
Kitābu'l-mirkāt: 28
Kitābu'l-muhīt bi-lügati'l-Kur'ān: 28
Kitābu muhtaşaru'n-naḥv: 34
Kitābu'l-mukteşid fi şerhi'l-İzāḥ: 35
Kitābu'l-Revāyih: 12
Kitābu'ş-şinā'teyn: 16
Kitābu'l-^cumde: 16
Koç: 233, 234
Koçak, İnci: 33, 34
Konya Bölge Yazme Eserler Ktp.: 40, 256, 289
Konya Mevlānā Müzesi Ktp.: 39, 40, 42, 204, 206, 256, 289
Kortantamer: 2, 3, 4, 6, 205
Kova: 234, 248
Koyundan yenmesi haram olan şeyler: 244
Köprülü, M. Fuad: 2, 3, 4
Krenkow, F: 17
Ḳubā: 302
Kūfe: 33, 34, 59, 177
Kūfe ekolü: 24, 26, 33, 34
Kūfe mektebi: bkz. Kūfe ekolü
Kūfe okulu: bkz. Kūfe ekolü
Kufralı, Kasım: 232
Ḳunūt (Kunut duası): 245
Kur'ān: bkz. Kur'ān-ı Kerim
Kur'ān-ı Kerim: 14, 21, 22, 24, 32, 51, 60, 61, 62, 63, 65, 70, 72, 74, 75, 81,
85, 86, 87, 88, 92, 93, 98, 99, 100, 106, 107, 109, 110, 111, 119,
122, 123, 124, 125, 126, 127, 131, 133, 135, 139, 141, 143, 151,
152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 177, 178,
182, 184, 197, 200, 229, 254, 287, 324
Kurnaz, Cemal: 252
Kurtuba: 34
Kut, Günay: 2, 3, 4, 7, 12
Kuzey burcu: 234
Kuzey rüzgarı: 233

Kütahya: 2

L

Lahn: 32

Laknov: 27

Lammens, H.: 129, 191

Latin: 22

Leben und Weltbild des altosmanischen Dichters Ahmedī, unter besonderer
Berücksichtigung seines Divans: 6

Leff ü neşr: 159, 181

Lefif: 281

Lefkoşe Selimiye Camii Ktp.: 31

Leipzig: 27

Levend: 6, 8

Levh-i mahfuz: 55

Levi Della Vida, C. : 201, 202

Lichtenstädter, Ilse: 31, 32

Lingua Latina: 21

Lisānu'l-^cArab: 27, 222

Lisānu'l-mīzān: 97, 100, 155

Londra: 25

Lubbu'l -elbāb fī 'ilmi'l-i'rāb: 35, 36

Lübnan: 301

Lügaz: 169, 171

M

Madenler: 248

Māh: 301

Maḥcüb: 188

Mahmud b. Ömer b. Mahmud b. Mansūr el-Kāzī ez-Zencī es-Sincerī: 28

Mahrūr: 247

Mahzūf: 141

Maḳāmāt: 127, 197

Maḳāmātu'l-Ḥarīrī: 89, 127, 138, 142, 144, 145, 146, 147, 159, 171, 172,
173, 174, 197

Makedonyalı Filip: 6

Maqlüb: 79
Maqlübât: 79
Maqlüb-i ba'z: 79
Maqlüb-i kül: 79
Maqlüb-i mu'atfâf: 80
Maqlüb-i mücennaḥ: 80
Maqlüb-i müstevî: 81
Makrun fiil: 281
el-Maḥsûd: 30, 31
Maksudoğlu: 286, 301, 312, 313, 324
Mâlihûlyâ: 247
Mâ'nevî amiller: 319
Mani: 233
Manisa Ktp.: 10, 204, 212
Manisa İl Halk Ktp.: bkz. Manisa Ktp.
Marçais, G.: 201
Mardin: 36
Margoliouth, D. S. : 197
Ma'rifeler: 321
Mastar: 307
Maḥlûb: 136, 139
Mavt: 245
el-Mazhar: 58
Mazî fiilin fail ve mefûlünün mebnisi: 268
el-Mâzinî: 33
Me'ânî: 13, 14, 19, 65
Me'ânî ilmi: 61
Me'ânî'l-Ḳur'ân: 15
Me'ârifu'l-esrâr: 12
Mebnî: 301
Mebrûd: 247
Mecâz: 106
Mecâz-i mürsel: 106
Mecâzu'l-Ḳur'ân: 15
Mecma'u'l-fu'âd: 19
Mecme'u's-şanâyi': 19
Mecmeu'z-zevâi'd: 127
el-Mecrûḥîn: 100
el-Medheş: 126, 195
Medîd: 135

Medhü'l-müvecceh: 114
Mefruk fiil: 281
Mehmed Bey: 3
Mehmed Zihni: 51, 54, 58, 59, 60, 76, 86, 96, 100, 102, 104, 107, 109, 110,
116, 117, 118, 122, 123, 125, 126, 132, 139, 147, 150, 151, 152,
154, 156, 158, 163, 164, 177, 179, 180, 181, 182, 184, 186, 191,
192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202
Mekke: 54, 177, 245
Mekniyye: 107
Merāhu'l-ervāh: 30, 31
Merih: 249
Merkez Zāde Ahmed Efendi: 27
Merve: 245
el-Meşel: 58, 60, 64, 77, 78, 89, 99, 134, 148, 152, 179, 192, 193, 194, 195,
196, 201, 202
Meşelu's-sā'ir fī edebi'l-kātib ve'ş-şā'ir: 17-18
Meş: 191
Mesnevī: 3, 7, 8, 9, 235
Metrūr: 247
el-Mevārid: 222
Mevlānā: 235
Mevlid: 7, 8, 10, 11
Mezheb-i kelāmī: 156
el-Mezher: 109
Mısır: 3, 25, 26, 27, 28, 232
Mısır ekolü: 34
Miftāhu'l-bedāyi': 20
Miftāhu'l-ʿulūm: 17,18
Mina: 245
Mi'raciye: 8
Mirācnāme: 11
Mirķātu'l-edeb: 3, 4, 11, 13, 20, 22, 23, 40, 204, 207, 208, 209, 211, 214,
216, 217, 219, 221, 223, 230, 231, 256, 258, 289
Misāl fiil: 276
Misbāh: 18
Mi'yār-i cemālī: 18
Mi'yāru'l-edeb: 3, 4, 11, 13, 29, 32, 40, 206, 207, 256, 289, 290, 292, 293,
294, 296, 326
Mi'yāru'l-eş'ār: 18
Mizacların sayısı ve terkipleri: 246

Mizānu'l-edeb: 3, 4, 11, 13, 29, 40, 206, 207, 256, 257, 258, 260, 261, 262,
263, 287, 289
Me'ammā: 168
Mu'an b. Evs: 190, 191
Mu'āviye: 161, 191, 201
Mubālaga: 13, 178
el-Mu'cemu fi'l-luğa: 26, 35
el-Mu'cem fī me'āyiri eş'āri'l-'Acem: 17
el-Mu'cemu'l-evsaṭ: 127
el-Mu'cemu'l-kebīr: 198
Mu'cemu meḳāyīsi'l-luğa: 26
Mu'cemu's-sefer: 66
el-Mu'cemu'l-vāsīt: 222
Mudd: 232
el-Mufassal: 35
el-Muğnī fī ebvābi't-tevḥīd ve'l-'adl: 16
Muğni'l-lebīb: 35
Muḫālefet-i ḳiyās: 58
Muḫammed: 254
Muḫammed: 59, 132, 142
Muḫammed b. Aḫmed el-Ezherī: 25
Muḫammed b. Ebī Bekr b. Abdilkadir er-Rāzī: 27
Muḫammed b. Ebī Bekr er-Rāzī: 26
Muḫammed b. Halil b. Danyel: 31
Muḫammed Mu'īn: bkz. Mu'īn
Muḫammed b. Mukerrem b. Manzūr: 222
Muḫammed b. 'Ömer er-Rādüyānī: bkz. er-Rādüyānī
Muḫammed Pādişāh: 222
Muḫammed b 'Ubeydullah: 59
Muḫammed İbnu'l-Bevvāb: 208
Muḫammediyye: 23
Muḫārib: bkz. Benī Muḫārib
el-Muhassas: 27
Muhāyāe: 242
Muhezzibu'l-esmā': 28
Muhīt: 25
el-Muhīt fi'l-luğa: 25
Muhtar, Cemal: 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28
Muḫtāru'l-iḫtiyār fī fevā'idi mi'yāri'n-nuzzār: 16
Muhtar's-Sihāh: 26, 27

Muhtaşar: 18
el-Muhtaşar: 31
Muhtemilü'z-żiddeyn: 122
Mu'ın: 7, 9, 69, 82, 101, 126, 129, 142, 143, 149, 161, 188, 201, 217, 222,
232, 233, 242, 252, 301
Muķābele: 88, 89
Mukaddimetu'l-edeb: 27
Mukaddimetu'l-edeb fī luġati'l-^cArab: 27
Mukarebe fiilleri: 317
Muķaţta^c: 146
el-Muktedab: 33
el-Mulaĥĥaş fī żabţı ķavānini'l-^cArabiyye: 34
Mulĥatu'l-i'rāb: 34
el-Muncid: 201
Muşarif: 301
Muntehāb-ı Şifā^c: 12
Munzevī: 18, 19, 39, 40
Murabba^c: 175
Murad: 5, 8
Mu^creb: 301, 303
Mu^creb isimler: 315
Mu^creb tābiler: 320
Musa: 132, 200, 254
Musa Bey: 3, 205
Muşahĥaf: 167
Musāvāt: 61
Muslim: 72, 74, 197
Musned-i Aĥmed: 72, 74, 79, 92, 197, 198
Musnedu'ş-Şahāb: 198
Mustafa b. el-Hāc Yusūf el-İstanbūli: 26
Mustafa b. Şa^cbān Sūrūrī: bkz. Sūrūrī
el-Mustaķşā: 181, 200
el-Mustaţraf: 60, 68, 70, 99, 100, 103, 112, 123, 132, 136, 140, 159, 191
Mutāva^c: 286
Mustedrāk: 198
Muşkilu'l-Kur'an: 15
Muţābaka: 87, 88
Mu^ctaşim Billah: 76
Muţavvel: 18
Muteĥayyeru'l-elfāz: 26

Mutenebbî: 47, 59
Muteşâbihu'l-Kur'ân: 15
Muvaşşal: 47, 146, 147
Mutezâyifeyn: 88
Muvâzene: 75
Muzaaf: 275
Mużâf: 308
Mużâfun ileyh: 308
Muzari: 268
Muzârinin ma'nevî âmili: 319
Mücerred: 141
Mücerred ve mezid sülasi fiil: 266
Müftî Mahmûd Efendi: 10
Mühmel: 141
Mükerrer: 188
Mülemma^c: 176
Mürâ'ât-i nazîr: 113
Mürdef: 188
Müreddef: 188
Müsemmat: 175
Müslüman Araplar: 14
Müste'âr: 107
Müste'ârun leh: 107
Müste'ârun minh: 107
Müste'îr: 107
Müşteri: 248, 249
Müşâkele: 162
Mütekellimde belâgat: 61
Mütekellimde fesahat: 60
Mütelevvîn: 135
Müteżâd: 87
Mütezazel: 185
Müveşşah: 165
Müzarea: 243
Müzâvece: 157

N

Nâbiğa: 201

Nahiv: 29, 32, 33, 34, 35, 298
Nahiv bilimi: bkz. Nahiv ilmi
Nahiv ilmi: 205, 216, 259
Nağdu'ş-şî'r: 16 Nakdun'nesr: 16
Nākıs fiil: 279, 316
Nasb: 312
Naşīb: 213
Naşibu'l-fityān: 23
Naşibu'l-iḥvān: 23
Nasīruddīn-i Tūsī: 18
Naşr suresi: 63
Nebīd: 101
Necd: 126
Necm suresi: 143
Necmu'l-masādir: 28
Nef'ī: 21
Nefḥu't-Ṭayyib: 54, 105, 177, 191
Nehy: 272
Neṭanz: 82
Nihāyetu'l-i'cāz fī dirāyeti'l-i'cāz min Esrāri'l-belāğa: 17
Niḳris: 247
Nişāb: bkz. Nişābu'ş-şibyān
Nişāb-i şeşzebānī: 23
Nişāb-i tecnīs: 23
Nişāb-i Türkī-i Fārsī: 23
Nişābu'l-Feteyān: 208, 211
Nişābu'l-fityān: bkz. Nişābu'l-Feteyān
Nişābu'ş-şibyān: 23, 208, 213, 217, 252
Nizāmī: 7
Nizāmuddīn Aḥmed b. Muḥammed Şāliḥ el-Huseynī eş-Şiddīkī: 19
Noktalı harflerin hazfi: 141
Nudbe: 272
Nuh: 254
en-Nuket fī i'cāzi'l-Kur'ān: 16
Nu'mān: bkz. İmam Āzam Ebū Hanife
Nu'mān b. Şābit: bkz. İmam Āzam Ebū Hanife
Nümeyr: 201

O

Oğlak: 234, 248, 249
Okumuş, Necdet: 10
el-Okyānusu'l-basīt fī tercemeti'l-Kāmūsi'l-muhīt: 28
Orhan: 5
Orhan Gazi: bkz. Orhan
Osman Gazi: 8
Osmanlı: 3, 4, 5, 8, 18, 19, 20, 22, 29, 30, 31, 35, 205
Osmanlıca: 31
Osmanlı İmparatorluğu: 8
Osmanlı Sancak Beyi: 3

Ö

Öğüt, Salim: 232
Ömer: 142
Övme ve yerme fiilleri: 318
Öz, Mustafa: 19, 36
Öztuna: 3, 4, 205

P

Pala, İskender: 69
Pantuçkava, Eva: 9
Paris Halk Kitaplığı: 25
Parmaksızoğlu, İsmet: 31
Pekiştirme nunları: 271
Perviz: 149

R

er-Rādüyānī: 15, 16, 17
er-Rā'id: 222
Rahīl: 201
Raqtā: 47, 144
Ramad: 247
Ramazan ayında yemenin mubah olması: 244

Ravzu'l-ezhân: 18
Râzî: 105, 119, 124, 134, 189
Reddü'l-'cüz 'ale's-şadr: 82
Redîf: 188
Refeka: 201
Remel: 135
Re's: 249
Reşîduddîn-i Vaṭvâṭ: 17, 45, 46, 51, 56, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 94, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 111, 113, 114, 115, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137,
139, 142, 144, 145, 146, 148, 149, 165, 167, 168, 169, 175, 177,
179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188
Revî: 63
Rhetoric: 13
Ridf: 92, 188
Risale-i Mektûbât-i Şer'îye: 208
Riṭl: 232
Roma rakkamı: 51
Rubâ' mücerred: 267
Rum: 2
Rûm: 46, 166, 167
Rücû': 164

S

Sâ': 232
Sa'deddînu't-Taftazânî: 18
es-Sadfetu'-milliyye bi'd-durreti'l-elfiyye: 36
Şadr: 82
Şafâ: 54, 177, 245
Şafâ, Zebîhullah: 7, 63, 129
Şafvetu's-şafvet: 90
eş-Şâhibî: 16
Sahîh-i Buhârî ve tercemesi: 172
Şahîh-i İbn'î Hîbbân: 74, 92, 197, 198
es-Sâmî fi'l-esâmî: 28
Sar'a: 247
Sarf: 29, 30, 31, 33

Sarf'ın tarifi ve vezin, mizan ve mevzun: 264
Sarf ilmi: 205, 216, 236, 259
Sarı, Mevlüt: 84, 101, 109, 126, 222
Sa'f: 245
Sayıların çarpımı: 241
Sayıların i'râbı ve temyizleri: 320
Sayıların siyâkati: 130
Sawyer, Caroline Goodwin: 8
Schaade, A. : 13, 15, 16, 18
Schleifer, J.: 202
Seci': 76
Seci'-i mu'tarraf: 74
Seci'-i mütevâzi: 74
Seci'-i mutevâzin: 75
Sehbân: 161
Selçuklular: 5
Selh: 193
Seligsohn, M. : 200
Selmân-i Sâveci: 9
Şemâru'l-kulüb: 113, 123, 134, 194
Serâceddîn es-Sekkâki: 17
Serî': 135
es-Seyyid Ahmed Sakar: 24
Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Curcânî: 28
Sezer, Sennur: 234
Shakespeare: 21
Sıfat-ı ızafî: 98
Sılay, Kemal: 9
Sîbeveyhi: 33, 260, 278
es-Sihâh: 25, 26
Sihâhu'l-'Acem: 28
Sihâhu'l-Arabiyye: 26
Sil: 247
Şila: 133
Silku'l-cevâhir: 23, 213
Simak: 142
Sirâc b. Tayyîb b. Ahmed: 208
es-Sirâh mine's-Sihâh: 28
Sirr el-feşâha: 16
Sivas: 2

Sivashlı köyü: 2
Siyākatü'l-a'ḍād: 130
Soysal, M. Orhan: 17, 18, 19, 63, 65, 79, 87, 91, 122, 141, 154, 156, 176,
178, 180, 182, 187
Steingass, F. : 142, 223
Su'āl ve cevāb: 140
Subaşı Şücāeddin Süleyman: 5
Şubḥu'l-a'şā: 57, 58, 59, 60, 76, 77, 78, 89, 103, 119, 137, 148, 193, 195,
196, 202
Sublu's-selām: 66
Suhrah: 63
Sukeyne bint el-Ḥasen: 179
Sultan Alāaddin: 8
Sultan Bāyezid: bkz. Bāyezid
Sultan Murad I: bkz. Murad
Sunen-i Ebū Davud: 63, 92
Suyūṭī: 70
Süleymaniye Ktp.: 6, 10, 11, 36, 204, 211, 213
Süleymannāme: 12
Süleyman Şah: 3
Sünen-i Dārimī: 70
Sürürī: 17, 18, 19, 20, 51, 64, 67, 71, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 92, 93,
94, 102, 103, 104, 105, 113, 115, 121, 122, 123, 124, 126, 131,
132, 133, 134, 135, 136, 139, 145, 149, 179, 180, 181, 182, 184
Sürürī'nin Bahrū'l-ma'ārifī ve Enīsū'l-'uṣşāk ile mukayesesi:bkz. Sürürī

Ş

Şafak, Yakup: bkz. Sürürī
Şāfi'ī: 47, 198, 232
eş-Şāfiye: 30, 31
Şahinoğlu, M. Nazif: 231
Şahsuvaroğlu, Bedi N.: 10
Şāir ve Hekim Aḥmedī Hayatı ve Eserleri: 10
Şam: 36, 232
Şehnāme: 7, 21
Şems-i Fahrī-i İşfahānī: 18
Şems-i Kays: 17
Şerefuddin Hasan b. Muḥammed Rāmī-i Tebrizī: 18

Şemsuddīn Muḥammed b. Hindūşāh b. Sincer b. Abdillāh: 28
Şemsüddīn Muḥammed b. Kays er-Rāzī: 17
Şerḥ: 33
Şerḥu'l-Bināʿ: 31
Şerḥu'l-Emsīle: 30
Şerḥu'l-Emsīleti'l-muḥtelife fī'ş-şarf: 30
Şerḥu'l-İzāh: 19
Şerhu Lubbi'l-elbāb: 35
Şerhu Lubbi'l-elbāb fī 'ilmi'l-i'rāb: 36
Şerḥu Telḥīşu'l-Miftāh: 18
Şerif er-Rāzī: 16
Şeyh Ahmed el-Bardahī: 19
Şeyhu'l-ulema: 3
Şibay, Halib Sābit: 232
Şibh-i Ḥüsn-i ta'līl: 118
Şihābeddīn Sivāsī: 36
Şu'bu'l-īmān: 198
Şurayḳ: 201

T

Ta'accüb: 187
Taaccüb fiiller: 318
Tabā'ci erbaa: 246
Tabakāt: 152, 195, 201
Tabakātu'l-kubrā: 66
Tāceddīn: bkz. Aḥmedī
Tācuddīn el-İsferāyānī: 35, 36
Tācu'l-Ḥalāvī: 18
Tācü'd-din Aḥmed: bkz. Aḥmedī
Tācü'd-din Ahmed b. İbrahim el-Aḥmedī: bkz. Aḥmedī
Tācü'd-din Aḥmed b. İbrahim b. Hızır: bkz. Aḥmedī
Tācü'd-din b. İbrahim Aḥmedī: bkz. Aḥmedī
Tācü'd-din İbrahim b. Hızır: bkz. Aḥmedī
Tācu'l-luğa: 26
Tafsīlī teşbih: 100
Tāhir-ül Mevlevī: 13, 57, 61, 92, 107, 153, 154, 188, 191, 193, 199
Tahkikiyye: 107
Tahran: 23

Tahran Millî Ktp.: 39, 42
et-Taḥrîru't-taḥbîr fî 'ilmi'l-bedî': 18
Taḥyîl
Taḥyîlî isti'âre: 193
Taḥyîliyye: 107
Tahzîr: 272
Taḫşîm: 180
Taḫşîm-i tenhâ: 180, 183
Taneri: 3
Tarama Sözlüğü: 223
Tard u aks: 163
Tarhun kuşu: 140
Ta'rif: 61
et-Ta'rifât: 28, 155
Târîḫu Bağdâd: 100, 132
Tarşî': bkz. Tersî'
Tasrîfu İzzî: 31
Taşrî': 77
Taşrî-i kâmil: 77
Taşrî'-i müvecceḥ: 78
Taşrî'-i nâķış: 77
Tasrîfu Zencânî: 31
Tatbîk: 87
Tazmîn: 176, 196
Tazmînu'l-müzdevic: 93
TDK: 223
TDK Ktp.: 204, 209, 210
Tecâhül-i 'ârif: 139
Tecennî: 147
Tecnîs: 65, 83
Tecnîsât: 65
Tecnîs-i ḥaṭṭ: 70
Tecnîs-i ḳalb: 79
Tecnîs-i muṭarraf: 70
Tecnîs-i mükerrer: 69
Tecnîs-i mürekkeb: 67
Tecnîs-i müzdevic: 69
Tecnîs-i nâķış: 66
Tecnîs-i tâm: 65
Tecnîs-i zâyid: 67

Tecrîd: 157
Tedbîc: 47, 89
Tedbîc-i kinâye: 89
Tedbîc-i tevriye: 89
Tedrîc: 157
Tefevvüf: 164
Tefrîc: 150
Tefrîhu'l-ervâh: 10
Tefrîk: 180
Tefrîk-i tenhâ: 180, 183
Tefsîr-i celî: 184, 185
Tefsîr-i Hâfî: 185
Tefsîru 'Ârîbi'l-Kur'ân: 24
Tefsîru'l-Ḳurṭubî: 90, 198
Tefvîf: 164
Tehzîbu'l-luġa: 25
Teġâbül-i 'adem u meleke: 87
Teġâbül-i îcâb u selb: 87, 88
Teġâbül-i tezâd: 87, 88
Teġâbül-i tezâyif: 88
Tekâfûc: 87
Tekbîru'l-iftitâh: 245
Te'kîd: 47, 59
Te'kîd-i lafzî: 59
Te'kîd-i ma'nevî: 59
Te'kîdü'l-medh bi-mâ yüşbihü'z-zemm: 122
Tekmîl: 154
et-Tekmile: 27
Tekmiletu's-şinâ'a: 19
Telhis: 65, 68, 76, 81, 88, 89, 96, 97, 99, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 140,
151, 177, 190
Telhîŝu'l-beyân fî mecâzâti'l-Kur'ân: 16
Telhîŝu'l-miftâh: 18
Telmîh: 47, 196, 199, 200
Temlih: 189, 196
Tenâfür: 57
Tenâfür-i kelimât: 60
Tenâsüb: 160
Tenkir: 61
Tensik: 157

Tensiku's-şifât: 131
Terazi: 234, 248, 249
Tercumân-i luğati'l-Ḳur'ân: 28
Tercumânu'l-belâğa: 17
Terkîb-i mezcî: 302
Terşîc: 63, 64
Tervihu'l-ervâh: 10
Tescîc: 74
Teshîm: 158
Teşâbüh-i eṭrâf: 160
Teşbih: 13
Teşbihât: 50, 94
Teşbih edâtî: 98
Teşbih-i 'aks: 104
Teşbih-i garib-i ba'îd: 190
Teşbih-i izmâr: 105
Teşbih-i kinâye: 102
Teşbih-i meşrût: 102
Teşbih-i mutlak: 100
Teşbih-i tafşîl: 105
Teşbih-i tesviye: 103
Teşdid: 91
et-Tetimme fî'n-nahv: 35
Tevârih-i Âl-i Osman: bkz. Dâstân-i Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân
Tevâzün: 63
Tevcih: 122
Te'vîlu muşkili'l-Kur'ân: 15
Tevriye: 127
Tevriyeli tedbîc: 89
Tevşîc: 155
Tezâd: 50, 87
Tezâd karşılaştırması: 87
Tezâyüf karşılaştırılması: 88
Tezyîl: 153
Tıbâk: 87
et-Tibyân fî 'ilmi'l-beyân: 18
Timur: 4, 5
eṭ-Ṭirâzu'l-mutażammin li-esrâri'l-belâğa ve 'ulûmi haḳâ'iki'l-i'câz: 18
Tirmizî: 198
Togan, Zeki Velidi: 27

Tokmak, A. Naci: 17
Topuzoğlu, Tevfik Rüşti: 32
TSMK: 10, 12, 24, 25, 26, 204, 208
Tuħfe-i ‘Alā’i: 23, 208, 211
Tuħfetu'l-‘alā’i: bkz. Tuħfe-i ‘Alā’i
Tuħfetu'l-fakīr: 23, 211
Tunca Kortantamer: bkz. Kortantamer
Tural, Hüseyin: 26
Turan, Abdülbaki: 29, 35
Türk: 4, 5, 6, 7, 8, 13, 17, 19, 20, 21, 25, 30
Türkçe Sözlük: 223
Türkistān: 25
Türkiye: 8
Türkiye Kütüphaneleri: 27
Türkler: 14

U

‘Ucma: 302
Uķūdu'l-cevāhir: 23
‘Ukudu'l-cum‘ān fī ‘ilmu'l-me‘ānī ve'l-beyān: 19
Uludağ, Osman Şevki: 10, 12
Ulu'l-azm: 218, 254
Ummuhāt: 231
Umur Bey II : 3, 205
Uralgiray: 302, 312, 313, 323
Urcūze: 29
el-Uşūl: 33
Uşak: 2
Utarid: 142, 248, 249
‘Uzayb: 177
Uzel, İter: 12
Uzun, Mustafa: 247
Uzun, Taceddin: 88, 99, 108, 123, 159, 198
Uzunçarşılı: 3, 4

Ü

Ünver: 3, 4, 7, 8, 9

V

Vabā: 247

Vāhid-i Tebrīzī: 19

Valerkus Facus: 22

Vankūlī: 26

Vasf: 302

Vatikan Ktp.: 6

Vech-i ŧebēh: 97

Vehmī: 95

Ventis: 248

el-Vesāta beyne'l-Mutenemmī ve husūmuhi: 16

Victor Hugo: 21

Vīs u Rāmin: 12

Viŧāh: 165

Volton: 25

W

Waru: 21

Wetzstein, J.G.: 27

Y

Yābis: 247

Yahyā b. Hamza el-Alevī: 18

Yahyā Kemal: 21

Yā-i nisbet: 323

Yakub: bkz. Ebū Yūsuf Ya'kūb b. İbrāhīm b. Ḥabīb b. Sa'd al-Kūfī

Ya'kūb: 201

Yaŧar Akdoħan: bkz. Akdoħan

Yavuz, Mehmet: 18, 19, 34, 36

Yay: 234, 248, 249

Yazıcı, Hüseyin: 15, 16, 17, 18, 20, 33, 34
Yazıcı, Tahsin: 17, 18, 20
Yedi Gezegenin şeref yerleri: 249
Yenâbiu'l-luğa: 28
Yengeç: 234, 248
Yetiş, Kâzım: 19
Yıldırım, Nimet: 17, 18
Yıldırım Bayezid: 3, 4, 7, 205
Yıldız, Hakkı Dursun: 190
Yönelmiş tasrîf: 78
Yunan: 246
Yûnus İbn Habîb: 33
Yûsuf: 23, 200, 201
Yûsuf ile Züleyhâ: 12
Yûşa^c: 200
Yûşa^c b. Nun: bkz. Yûşa^c
Yüce, Nuri: 27
Yüksel, Emrullah: 30, 31

Z

Zâf-i te'lif: 58
Zâhiri: 96
Zahîru'd-dîn Ebu'l-Fazl Tâhir b. Muḥammad Fâryâbî: 129
Zamirler: 237
Zan ve bilgi fiilleri: 317
Zavciyyat: 245
ez-Zeccâcî: 33
Zehretu'l-edeb: 23, 211
Zemahşer: 35
Zemahşerî: 17, 19, 35
Zeneb: 249
Zetterstéen, K.V.: 76
Zevâid harfleri: 282
Zi'l-arâk: 126
ez-Zimilkânî: 18
Ziyâde-i munfaşıla: 345
Ziyâde-i muttasıla: 245
Ziyâeddîn İbnu'l-Esîr Nasrullah: 17

ez-Zubeydî: 24
Zubeyir: bkz. ʿAbdullah b. Zubeyr
Zühal: 248, 249
Zühre: 249
Zuhaylî: 242
Zü'l-kāfiyeteyn: 137
Zü'l-vecheyn: 122

EKLER

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَشْرَقَتْ بِنُورِ جُودِهِ وَجُودِهِ فِي مَطَالِعِ الْبَيَّانِ طَوَالِعِ الْجُمُ

وَبُدُورِهِ وَأَزَيَّنَتْ بِصُنْعِهِ كُحُورَ الْجُودِ وَجُوهَ الْبَيَّانِ بِبَدَائِعِ الدَّرْدِ

مِنْ مَنْطُومٍ وَمَنْشُورٍ وَتَفَنَّقَتْ بِنَسِيمِ فَضْلِهِ الْجَسِيمِ فِي رِيَاضِ الْمَعَانِي

أَزَاهِيرِ الْفَصَاحَةِ وَتَفَنَّقَتْ بِشَمِيمِ طَوْلِهِ الْعَمِيمِ فِي أَفْوِجِ الْبَلَاغَةِ

تَبَاشِيرِ الصَّبَاحَةِ فَبِحَانَ مَنْ أَبْرَدَ مِنْ سِحَابِ الْأَذْهَانِ نُحَدَّرَاتِ

الْأَوْكَارِ بِنَانَ التَّمثِيلِ وَأَزِيدِي بِالْعِزِّ وَالْكَبْرِيَاءِ وَتَنَنَّهُ

عَنِ التَّشْبِيهِ وَالتَّمثِيلِ كَمَا تَقْدَسَ جَلَّ ذِكْرُهُ عَنْ سِمَةِ

الْحَشْوِ وَالتَّعْطِيلِ

تَأَمَّلْ فِي الَّتِي قُلْنَا تَجِدُ فِيهَا جَلَالَ اللَّهِ فَنِعْمَ الرَّبُّ وَالْوَلِيُّ تَعَالَى اللَّهُ تَعَالَى اللَّهُ

آن را می‌جستند سبب عوغا آن بود اشارت کردی این بیت که بدست
یکل هلاک من اللیم بن قع • ولان یزید برقع و جلالک
بفرخی و سعادت تمام شد مختصر بدایع الشعر المشمل علی صنایع
الشعر هر که این را بعقد ضبط آرد برتالیف و ترکیب کلام
مصنوع و سبک نظم و نشر مطبوع اقتدار یابد و چیزی از اسرار
این فن بروی پوشید نماید. وَاللّٰهُ وِکِی التَّوْفِیْقُ وَالْهَادِی اِلِی الْاَوْضَحِ الطَّرِیْقُ

فرغ عن کتابه هذا الكتاب الشرف بعون الله الملك

اللطیف العبد الضعیف الخیف احمد بن حاجی محمود

عفی عنهما ولجماعة المسلمين وذلك فی الثانی

والعشر من رمضان المبارک

لسنة خمس وثلثین

وثمانه مائه

هجریه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَبِّ أَنْعِمْ عَلَيْنَا

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَشْرَفَتْ بِنُورِ جُودِهِ وَجُودِهِ فِي مَطَالِعِ الْبَيَانِ طَوَالِعُ الْأَجْمِ وَبُدُورِهِ

وَأَزَيْتُ بِصُنْعِهِ كَخُورِ الْحُورِ وَجُوهِ الْبَيَانِ يَدَايِعِ الدَّرَرِ مِنْ مَنَطُومٍ وَمُنُورِهِ تَنَقَّتْ

بِشِيمِ قَعْدِ الْجَبِيمِ فِي رِيَاضِ الْعَالِيَةِ أَزَاهِيرِ الْفَضَائِحِ وَتَنَقَّتْ بِشِيمِ طَوْلِ الْعَيْمِ

فِي أَيْقُنِ الْبَلَاغَةِ بَأَثِيرِ الْبَاحَةِ فَسُجَانِ مَنْ أَبْرَزَ مِنْ سِجَانِ الْأَذْهَانِ مَخْدَرَاتِ

الْأَفْكَارِ بَيْنَانَ التَّمِيلِ وَأَزْدَتْنِ بِالْعِزِّ وَالْكَرَامِ وَتَنَزَّهَ عَنِ الشُّبُهَةِ وَالْتِمِيلِ كَمَا

تَنَقَّسَ جَلِيٌّ وَكَرِهَ عَنِ مَهْمَةِ الْحَشْوِ وَالْتَقَطِيلِ

تَأْتَلِي فِي الْإِنِّي فَلَنَا تَجِدُ فِيهَا جَلَالَ اللَّهِ . نِعْمَ الرَّبُّ وَالْمَوْجِبُ تَعَالَى اللَّهُ تَعَالَى

نَمْ الصَّلَوَةُ وَالسَّلَامُ مِنَ الْمَلِكِ الْعَلِيَّامِ عَلَى خَلَاةِ الْأَيَّامِ وَالْأَيَّامِ حَايِرِ قِصَبَاتِ السَّبْقِ

فِي فَخْلِيَةِ الْأَعْجَازِ وَرَانِجِ رَايَاتِ التَّنْقِصِ مَبَارَاةِ صِنْعَةِ الْإِطْنَابِ وَالْإِبْجَازِ مُحَمَّدٍ

الْمَبْعُوثِ إِلَى الْأَنْبِيِّ وَالْجِنِّ مِنَ الْخَلَائِقِ الْمَنْعُوتِ بِكَيْفِ الْبِنَاعِ عَنْ وَجْهِ الْخَلْقِ

آن را می‌جستند سبب خوفا آن بود اشارت کرد و باین بیت که

یکل میلالی من اللوم بدفع ولابن یومد بوقع و حبلان

بندجی و سعادت تمام شد مختص بدایع السحر المشتمل علی

ضایع السعد مرکه این را بعد ضبط آرزو تالیف و ترکیب کلام

مصنوع و سبک نظم و نثر مطبوع اقتدار یابد و چیزی از اسرار این فن

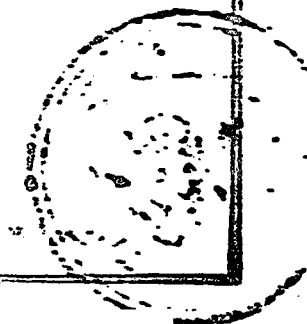
بروزی پوشیده نماند و الله ولی التوفیق و الهادی الی اوضح الظیور

وقد وقع الفراغ من تحریرین یوم الاحد

الخامس من شعبان المبارک سنة

احد عشر و ثمان مایه فی بورصا

المجرب حیت علی البیت
و خدم بکتابت احقر البی
فی الکاتب تجاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لِلْحَمْدِ لِلَّهِ الَّذِي زَيَّنَ السَّمَاءَ بِنُورِ النُّجُومِ وَجَبَّرَ رَوْضَ الْأَرْضِ
بِنُورِ النُّجُومِ وَعَلَّمَ عِبَادَهُ نَجْوَى لُطْفِهِ مَعْرِفَةَ أَدْوَابِ الْحُرُوفِ
حَتَّى رَكَّبُوا مِنْهَا الْأَسْمَاءَ وَالْأَفْئَالَ وَالْحُرُوفَ فَأَلْفُوا مِنْهَا
الْكَلَامَ الدَّلَّالَ عَلَى مَا فِي الضَّمَائِرِ الْمُنْبِيَّ عَمَّا فِي السَّرَائِرِ لِيَتِمَّ بِهِ
بِقَاءُ نَوْعِ الْإِنْسَانِ إِلَى زَمَانٍ أَرَادَهُ اللَّهُ وَأَنْ وَسَاعَةَ وَأَنْ شَعَرَ
فَأَنْ كُنْتُمْ مِنْ أَهْلِ الْمَعَارِفِ وَالنَّهْيِ تَأَمَّلْ جَلَالَ اللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ
وَالصَّلَاةُ عَلَى مَطْلَعِ الصَّبَاحَةِ وَمَنْبَعِ الْفَصَاحَةِ شَعَرَ
مُحَمَّدٍ الَّذِي قَدْ حَازَ مَجْدًا يُنْفِ عَنِ الْأَوَّلِ وَالْآخِرِ وَالْأُولَى وَالْآخِرَةَ بِمُعْجَزَاتِ
حَاكِي الْبَدْرِ فِي ظُلْمِ اللَّيْلِ وَعَلِيٍّ صَبِيحَهُ وَاللَّهُ مَا عَرَّفَكَ صَادِقًا بِاللَّهِ
چون ارباب عقل را كالشمس والامس واضح ومبين ولايح ف
معين است كه معرفت لغت عرب مرقات علم ادبست و خداوند

روح و ابرو و موی و کلاه عیسی شان
 هر حیب الله محمدا و اولوالعزم از سبیل
 زانیا مستعد این بر شیخ بر آمد
 واصقان دین و شیخ و در نما یان سبیل

خاتمه کتاب

منت ایزد لکه این منظوم را کردم تمام
 با معانی خوش و الفاظ عذیب و دلگشا
 درج کردم از دین درج از فانی هنر
 آنچه که هر کس نباشد که هر آنجا بها
 چهل را با علم زایل کن آن دانسته
 ز تدریجی بهتر از هر کسست و بصر به آری
 زنج ناپرده نیایی کنج پس می باید
 علم آموزها دین اندر کوشک آرزو
 چون نه و خورشید کردی عالم افزوزان ضیا

کوشها بر احمدی نه که چو دین کوشها
 کردی و دردی نیایی تو بدین زیب و بها
 منت بعون الله

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱ ذَكَرْتُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
شَدَّ كَلْبِي مَخْزِي دَارِ حَكِيمِ

۲ بَعْدَ حَمْدِ بَدِيشَاةٍ لَا يَزَالُ
أَنْتَ مُتَلِّكٌ أَوْ مَصُونٌ شَدَّ أَرْوَاحُ

۳ وَأَنْتَ عَلِيمٌ بِأَسْمَاءِ أَرْوَاحِ

بَارَكْتَ جُمْلَهُ وَأَشْيَاءِ بَدْوَسْتِ

۴ وَأَنْتَ أَمْرٌ شَدَّ بَسْرَعَتِ كُنْ فَكَانَ
مُسْتَقْرَعِ عَزَّتْ شَدَّ لَا مَيَّكَانَ

۵ قَصِيرًا زِدْكَ كَمَا لَشْرَ فَمَنْهَا

حَايِرًا زَكْنَهْجَلًا لَشْرَ وَمَنْهَا

2076

علم آموز ادب آموز اگوشده آرزوست
چون مه و فرسید کشتن عالم آموز از دنیا

کوشتا براهی نی که چه دیده کوشتا
کردی و دژی نیان تو بدین زینت بسا

تمت کتاب فی الحکمة لکتاب الوهاب بنید العبد الضعیف الذلیل الخوار
الرحمن العفو من لاجل حنیف الامام الصوفی ابی خدیجه

کتابا فی حکمة ان اللفظ لادب

الموهب فی الجوامع العسیر

فریح المومنین

سنة ١٠٥٠

١٠٥٠

١٠٥٠

١٠٥٠

Mirkātu'l-edeḅ'in son varağı (TSMK, Ahmed III, nr. 2732/4)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

<p>بعد حمد بی کران بر نعمت و فضل خدا آنک زرات زمین و آسمان کشتند را و آنک و آموخت روی که این لغات مشی و زینس ارسال و ایصال سلام بی شمار باز بر ارواح آل و صحب آنکه هر یک زانک علم صرف شد بعد از لغت ^{علوم} اصل</p>	<p>آنک جمله اوست هر کن نیست چیزی از ^{حدا} جمله وحدانیت و پائی ذاتش را کوا کشت ولی بر معانی که آن ندارد آنها از دل و جان بر روان فخر عالم مصطفی قطب کردن شریعت بود و نجوم آهنگ وصف آن در گوش کن ازین بنظم ^{دلها}</p>
---	---

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالْمِيزَانِ وَالْمَوْزُونِ

<p>صرف شد علم اصولی که نماید در کلم یا ثلاثی کشت فعل و یار با عی و نشد فاو عین و لام میز است در هر اسم و فعل حرف زاید را بمثل خویشتر کن وزن و ^{کوا}</p>	<p>حالمهای اینیه که ان نبود اعراب و بنا از پی نقل از خماسی فعل را چیزی ^{عطا} وزن با لام دو مرتبه کن رابع اصلیش را فاعل در ضار بی پس افتعل در اجتنابی ^ی</p>
--	--

Mizānu'l-edeb ilk varağı (Konya Mevlānā Müzesi Ktp. İhtisas, nr. 2524/3)

<p>در میان دو کس یا بیش اندر اصل فعل در تفعُّل کو مطاع شد تفعُّل در مثال انفعل آمد مطاع مرفعل را در مثال افتعل چون انفعَل و آنکه تفاعل واحد باز از بهر زیادت بر ثلاثی چو التَّسْبِيبُ شد در استنْفَعْل اصابت هم تحوُّل هم طلب بهر الوان و عیوب اِنْفَعَالٌ و اِنْفَعَلَ شَدَّ بهر کثرت کشت اِفْعَوْلٌ و اِفْعَوْلٌ جِنَانٌ فَعْلٌ در تعدیه خاص و مزیدش کار مست شکر حق که ساخت میزان <u>الادب</u> را اِحْدَى مشمول بوده از انواع معانی چو ز صدف</p>	<p>به شرکت شد تفاعل چون تلاجی از جی کوی کسْرَه تَكْسِرًا بَازَتْ مَعْنَى اِنْحِلَا کو کسْرَتْ فَانْكَسِرُوا آنکه طوَبْتُ فَاَنْطَوَى چون عمت اعتماد بیکر اختصار یا اشوی بر کسب که باز کسب طاعت تو بی ریا همچو استغفرتُ مَجْبُودَ السَّمَاوَاتِ الْعُلَى همچو اَبْيَضٌ پس اجود ز لفظ اجودا کوی اِعْشَوْشِبٌ چو شد بسیار درجا در مثالش کوی دحرجت و طرحت بالنبا با چنین نظمی کزو پر کشت کوه کوشها کوش و این عقد که هر بیرون مکن از کوشها</p>
--	---

از ادب به نیست چیزی از پی کسب ادب
سعی کن که لیس للانسان اِلَّا مَا سَعَى

تت هذه النسخة الشريفة

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آنک اور ای سز د عز وجلال و کبریا
 قوت نطق و تمدن داد از بهر بقا
 بر او ان سید اولاد آدم مصطفی
 از جوهر دیو برد و از نجوم اهدا
 گوش کن تا شرح آن گویم بقدر اکفا

بعد حمد بی کران بر رحمت و فضل خدا
 آن خداوندی که نوع انس را از ابتداء جنس
 و پس تبلیغ و اتحاف درودی بی شمار
 باز بر ارواح آل و صحب او که هر یک
 زانک بخواند کلام آمد چو مصلح اندر طعام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بخواز بهر اداء نفس معنی مطلقا
 از ترکیب عرب بهر تحریر از خطا
 اسم و فعل و حرف آمد آن بر اهل حقی
 و در بود دال و زمان را مقترن همچون ری
 اسم معنی علم و ابصار است هم چون عی

تصدقاتش شد بکیفیات ترکیب کلام
 با قیاسات قوانینی که مستنبط شده است
 لفظ موضوع از پی معنی مفرد کلمه شد
 کلمه که نبود بنفس خود بمعنی دل حرف
 فعل باشد و زنه اسم و زید اسوزات ازو

از پی کنج دعا بردم برین منظوم رنج	زانک از کنج کبر بخت برسی کنج دعا
کوشها بر نظم این نه که چو دیدم کوشها	کبردی و ددی نیایی تو بدین زین و بها

تمت

تمت بحمد الله وحسن توفيقه كتبه العبد الضعيف المحيف المحتاج الى رحمة

ربه اللطيف احمد بن حاجي محمود الاق سرايي عفي عنهما

والجماعة المسلمين في منتصف شهر ذي القعدة

سنة خمس وثلاثين وثمان مائة

هجريه

دانشگاه آنکارا
انستیتوی علوم اجتماعی

آثار فارسی احمدی

متن انتقادی، تحقیق، ترجمه و فهرستها

رسالهء دکترا

باهتمام و تصحیح و حواشی

علی تمیزال

آنکارا ، ۲۰۰۲

AC YÜKSEK
DOKÜMAN
ETİM KURULU
İN MERKEZİ

دانشگاه آنکارا
انستیتوی علوم اجتماعی

آثار فارسی احمدی

متن انتقادی، تحقیق، ترجمه و فهرستها

رسالهء دکترا

باهتمام و تصحیح و حواشی

علی تمیزال

زیر نظر

دکتر عبدالسلام بیلگن

آنکارا، ۲۰۰۲

فهرست مندرجات

X-XII	ديباجه
	كتاب اول
3-106	بدايع السّحر في صنایع الشّعور.....
	كتاب دوّم
107-178	مرفقات الادب.....
112	القطعة الاولى
113	القطعة الثانية
114	القطعة الثالثة
114	القطعة الرابعة
116	القطعة الخامسة
118	القطعة السادسة
119	القطعة السابعة
121	القطعة الثامنة
122	القطعة التاسعة
123	القطعة العاشر
125	القطعة الحادى عاشر
126	القطعة الثانى عاشر
127	القطعة الثالث عاشر
129	القطعة الرابع عاشر

130	.....	القطعة الخامس عشر
131	.....	القطعة السادس عشر
132	.....	القطعة السابع عشر
134	.....	القطعة الثامن عشر
135	.....	القطعة التاسع عشر
135	.....	القطعة عشرون
136	.....	القطعة الحادى والعشرون
138	.....	القطعة الثانى والعشرون
139	.....	القطعة الثالث والعشرون
139	.....	القطعة الرابع والعشرون
140	.....	القطعة الخامس والعشرون
141	.....	القطعة السادس والعشرون
142	.....	القطعة السابع والعشرون
143	.....	القطعة الثامن والعشرون
145	.....	القطعة التاسع والعشرون
147	.....	القطعة الثلثون
147	.....	القطعة الحادى والثلثون
149	.....	القطعة الثانى والثلثون
149	.....	القطعة الثالث والثلثون
150	.....	القطعة الرابع والثلثون
151	.....	القطعة الخامس والثلثون
152	.....	القطعة السادس والثلثون

154	..... القطعة السابع والثلاثون
156	..... القطعة الثامن والثلاثون
157	..... القطعة التاسع والثلاثون
158	..... القطعة الاربعون
158	..... القطعة الحادى والاربعون
160	..... القطعة الثانى والاربعون
160	..... القطعة الثالث والاربعون
162	..... القطعة الرابع والاربعون
164	..... القطعة الخامس والاربعون
165	..... القطعة السادس والاربعون
166	..... القطعة السابع والاربعون
168	..... القطعة الثامن والاربعون = فى اصطلاح الصرف
168	..... القطعة التاسع والاربعون = فى حروف العوامل
168	..... القطعة الخمسون = فى ضمائر النحو
169	..... فى عدة قوانين من العلوم الاول فى معرفة حساب الجمل
170	..... الثانى فى معرفة الاحاد فى الاحاد
170	..... الثالث فى مسائل المهايأ
171	..... الرابع فى معرفة ما يجوز من المزارعة و مالايجوز
171	..... الخامس فى مالايحل من الغنم و فى بيان الكفارات الاربع
172	..... السادس الاكل فى شهر رمضان
172	..... السابع فى موانع الرجوع من الهبة و مواضع رفع الايدى
172	..... السامن فى معرفة غرر الشهور

التاسع فى بيان كمية الامزجة المعرفة و المركبة	173
العاشر فى بيان معرفة الامراض المتوارثة والمعدية	173
الحادى عشر فى معرفة اوزان الاجساد المعدية	173
الثانى عشر فى معرفة ارقام الكواكب والبروج	174
الثالث عشر فى مواضع شرف الكواكب السبعة	174
الرابع عشر فى معرفة ساعت طلوع القمر و غروبها.....	175
الخامس عشر فى معرفة السهام من البروج	175
السادس عشر فى معرفة مقدار الشمس فى كل برج	176
السابع عشر فى معرفة البروج و الدرج و الدقاق	176
الثامن عشر فى معرفة موضع النيرين فى كل يوم فى موضع الشمس	176
التاسع عشر فى موضع القمر	177
العشرون فى اسامى العشرة المبشرة من اصحاب النبى	177
الحادى والعشرون فى اسامى اولوالعزم من الرسل	177
خاتمة الكتاب	178
فهرست لغتهاى عربى، فارسى و تركى مرقات الادب	179-276
كتاب سوم	
ميزان الأدب.....	277-289
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	278
فِى تَعْرِیْفِ التَّصْرِیْفِ وَبِیَّانِ الْوَزْنِ وَالْمِیْزَانِ وَالْمَوْزُونِ	278
فِى مَعْرِفَةِ الْلازِمِ وَ الْوَاقِعِ وَ تَعْدِیَةِ الْلازِمِ	279
فِى بَیَّانِ الْمَاضِیِّ مِنْ الثَّلَاثِیِّ الْمَجْرَدِ وَ الْمَزِیْدِ	279
فِى الْمَاضِیِّ مِنْ الرَّبَاعِیِّ الْمَجْرَدِ وَ الْمَزِیْدِ وَ الْمَلْحَقِ بِهِمَا.....	279

- 280 ..... فى المبنى للفاعل و المفعول من الفعل الماضى
- 280 ..... فى المضارع و ما يتعلّق به
- 280 ..... فى معرفة ابدال تاء الأفتعال
- 281 ..... فى تعرف إبدال تاء افتعل
- 281 ..... فى بيان ياء ملحق بالأفعال
- 281 ..... فى معرفة نون التأكيد و أحكامها
- 282 ..... فى الامر و النهى و قواعد اشتقاقهما
- 283 ..... فى معرفة اشتقاق اسما الفاعل و المفعول
- 283 ..... فى معرفة اسما الزمان و المكان
- 283 ..... فى معرفة اسماء الآلة
- 284 ..... فى المضاعف و احكامه
- 284 ..... فى معرفة المثال و احكامه
- 285 ..... فى بيان الاجوف و قواعد اعلاله
- 286 ..... فى معرفة احكام الناقص و قوانينه
- 286 ..... فى معرفة اللّيفين المقرون و المفروق
- 287 ..... فى احكام الهمزة
- 287 ..... فى معرفة الزوائد من الحروف
- 288 ..... فى معرفة حروف الابدال
- 288 ..... فى معرفة معانى لأمثلة

كتاب چهارم

- 290-302 ..... معيار الأدب
- 291 ..... بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

291	.....	فى معرفة النحو و معرفة الكلمة و الكلام و اقسامهما
292	.....	فى المعرب و المبنى من الاسماء
292	.....	فى معرفة المنصرف و الممتنع من الصّرف
293	.....	فى انواع الاعراب و المعربات
293	.....	فى العوامل اللفظية القياسيه الاول منها فى عمل الافعال فى الاسماء
294	.....	فى معرفة اعمال اسم الفاعل
294	.....	فى معرفة اعمال اسم المفعول و الصفات
295	.....	فى معرفة اعمال المصدر و احكامه
295	.....	فى معرفة عمل المضاف فى المضاف اليه
295	.....	فى عمل الاسم التام
295	.....	فى العوامل السماعية فى حروف الجرّ
296	.....	فى معرفة إعمال الحروف المشبهة بالفعل
296	.....	فى معرفة الحروف الناصبة للاسم الواحد
297	.....	فى معرفة نواصب الافعال
297	.....	فى معرفة الجوازم للأفعال
297	.....	فى نواصب الأسماء المُعرّبة على التمييز
298	.....	فى معرفة اعمال أسماء الأفعال
298	.....	فى معرفة الأفعال الناقصة و أحكامها
298	.....	فى معرفة الأفعال المقاربة
298	.....	فى معرفة الافعال الشك واليقين
299	.....	فى معرفة الافعال المدح والذمّ
299	.....	فى معرفة فعلى التّعجب

299	.....	فى معرفة العامل المعنوى
299	.....	فى عامل مضارع المعنوى
299	.....	فى معرفة اعراب الاعداد و مميّزاتها
300	.....	فى معرفة توابع المعربات
300	.....	فى معرفة المعارف
301	.....	فى معرفة تصغير الأسماء
301	.....	فى معرفة ياء النسبة الى الاسماء
301	.....	فى معرفة معانى الحروف
303-369	.....	فهرستها
304-310	.....	فهرست آيات
311-314	.....	فهرست احاديث
315-331	.....	فهرست ابيات عربى
332-349	.....	فهرست ابيات فارسى
350-369	.....	فهرست عمومى

دیباچه

این اثر که عنوانش " آثار فارسی احمدی، متن انتقادی، تحقیق، ترجمه و فهرستها " است، عبارت از متن تحقیق بعنوان بدایع السحر فی شهایع الشعر، مرقات الادب، میزان الادب و معیار الادب آثار احمدی شاعر و تاریخ نویس، طبیب ترک و کارمند دولت عثمانی می باشد.

بعلاوه يك ديباچه در باره زندگی و آثار مؤالف را شامل است.

کتاب اول، بدایع السحر فی صنایع الشعر است:

این کتاب در مورد بلاغت، فصاحت و شنایع بدیعه است. از این اثر دو تا نسخه خطی یافته شد که یکی در کتابخانه ملی تهران به شماره ۱۷۳ ف و دیگری در کتابخانه موزه مولانا در قونیه به شماره 2524/1 موجود است. متنی که تقدیم می شود با استفاده از این دو نسخه مذکور تهیه شد. یکی از نسخه در کتابخانه ملی تهران وجود دارد با حرف T و حواشی آن با رمز (T) و آن نسخه که در کتابخانه موزه مولانا در قونیه موجود است با حرف K و حواشی آن با رمز (K) نمودار شد. این اثر، با کتاب حدائق السحر رشیدالدین وطواط، بحر المعارف سروری و القول الجید محمد زهنی مقابله شد و هر نتیجه ای که به آن رسیده شد در زیر نویسهای قسمت ترکی نوشته شد.

کتاب دوم، مرقات الادب است:

این اثر لغتنامه ای منظوم است عربی به فارسی و حاوی ۷۲ قطعه (۹۰۷ بیت) در بحور و اوزان مختلف فراهم آمده است. از این کتاب ۵۰ قطعه

در مورد لغت و ۲۲ قطعه راجع به علوم گوناگون مانند نجوم، حساب جمل، غره، طب، فقه و غیر آن است. هشت نسخه دست نبشته از این اثر پیدا شد. اینها در قرار ذیل می باشد:

۱ - نسخه کتابخانه موزه مولانا در قونیه بشماره 2524/2

۲ - نسخه احمد ۳، کتابخانه موزه طوپقپو سرای در استانبول

بشماره 2732/4

۳ - نسخه کتابخانه سازمان زبان ترکی در آنکارا بشماره Yz. A

499/1

۴ - نسخه کتابخانه سازمان زبان ترکی در آنکارا بشماره Yz. A 163

۵ - نسخه لالا اسماعیل، کتابخانه سلیمانیه در استانبول بشماره

644/1

۶ - نسخه کتابخانه عمومی ماغنسی بشماره 2848

۷ - نسخه شازه لی، کتابخانه سلیمانیه در استانبول بشماره 147/6

۸ - نسخه کتابخانه سمینار رشته زبان و ادبیات ترکی دانشگاه

ادبیات دانشگاه استانبول بشماره 3923

از این نسخه ها دو تا نسخه مورد استفاده قرار نشد. زیرا که یکی از

آنها یعنی نسخه کتابخانه سازمان زبان ترکی در آنکارا بشماره Yz. A 163

جای دارد، در حالی بود که نمی تواند استفاده شد؛ نسخه دیگری که در

کتابخانه سمینار رشته زبان و ادبیات ترکی دانشگاه ادبیات دانشگاه

استانبول بشماره 3923 موجود است نتوانست دیده شود.

در متنی که تهیه شد و تقدیم می گردد؛ نسخه کتابخانه موزه مولانا

با حرف K و حواشی آن با رمز (K) و نسخه احمد ۳، کتابخانه موزه

طوپقپو سرای با حرف A و حواشی آن با رمز (A) و نسخه کتابخانه سازمان زبان ترکی در آنکارا بشماره Yz. A 499/1 با حرف D و حواشی آن با رمز (D) و نسخه لالا اسماعیل، کتابخانه سلیمانیه با حرف L و حواشی آن با رمز (L) و نسخه کتابخانه عمومی ماغنسی با حرف M و حواشی آن با رمز (M) و نسخه شازه لی، کتابخانه سلیمانیه با حرف § و حواشی آن با رمز (§) و از یکدیگر تفریق شد.

گذشته از این برای این اثر فهرست عربی و فارسی و ترکی علاوه شد.

کتاب سوم، میزان الادب است:

این اثر قصیده ای است در مورد صرف زبان عربی. برای این منظومه نسخه یگانه پیدا شد و متنی که تقدیم می شود از روی این نسخه یعنی از نسخه کتابخانه موزه مولانا در قونیه بشماره 2524/3 تهیه شد.

کتاب چهارم، معیار الادب است:

این اثر قصیده ای است در مورد نحو زبان عربی. برای این منظومه نسخه یگانه پیدا شد و متنی که تقدیم می شود از روی این نسخه یعنی از نسخه کتابخانه موزه مولانا در قونیه بشماره 2524/4 تهیه شد.

در اثری که تهیه شد و تقدیم گرد فهرستهای آیات، احادیث، ابیات عربی و فارسی و فهرستهای عمومی انضمام گردیده و بحور همه ابیات عربی و فارسی درون ( ) ثبت شد.

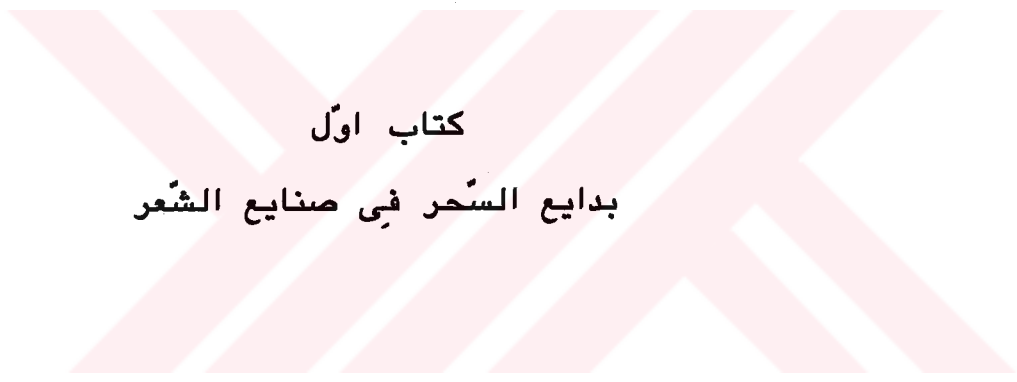
علی تمیزال

آنکارا، ۲۰۰۲

بخش دوم

متون آثار فارسی احمدی

كتاب اول
بدايع السّحر في صنایع الشّعور

(T1b/ K1b) بسم الله الرحمن الرحيم

3 أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَشْرَقَتْ بِنُورِ جُودِهِ وَجُودِهِ فِي مَطَالِعِ الْبَيَانِ طَوَالِعُ أَنْجُمٍ وَ
بُدُورٍ. وَ أَرَيَنْتُ بِصُنْعِهِ كُنُحُورَ الْحُورِ وَجُوهَ السُّتَبْيَانِ بَبْدَائِعِ الدَّرَرِ مِنْ مَنْظُومٍ وَ
مَنْثُورٍ. وَ تَفَتَّحَتْ بِنَسِيمِ فَضْلِهِ الْجَسِيمِ فِي رِيَاضِ الْمَعَانِي أَرْهَابِ الْفَصَاحَةِ. وَ
تَفَتَّقَتْ بِشَمِيمِ طَوْلِهِ الْعَمِيمِ فِي أَفْقِ الْبَلَاغَةِ تَبَاشِيرُ الصَّبَاحَةِ. فَسُبْحَانَ مَنْ أَبْرَزَ
6 مِنْ سِجَافِ الْأَذْهَانِ مُخَدَّرَاتِ الْأَفْكَارِ بِنَبْنَانِ التَّمْثِيلِ. وَ أَرْتَدَى بِالْعِزِّ وَالْكَبْرِيَاءِ وَ
تَنَزَّهَ عَنِ التَّشْبِيهِ وَالتَّمْثِيلِ. كَمَا تَقَدَّسَ جَلُّ ذِكْرُهُ عَنِ سِمَةِ الْحَشْوِ وَالتَّعْطِيلِ. شعر
(هزج):

9 تَأْمَلْ فِي الَّتِي قُلْنَا تَجِدُ فِيهَا جَلَالَ اللَّهِ فَنِعْمَ الرَّبُّ وَالْمَوْلَى تَعَالَى اللَّهُ تَعَالَى اللَّهُ
(K2a) ثُمَّ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مِنَ الْمَلِكِ الْعَلَامِ عَلَى خُلَاصَةِ الْأَنَامِ وَالْأَيَّامِ حَايِزِ
قَصَبَاتِ السَّبْقِ فِي حَلْبَةِ الْأَعْجَازِ. وَرَافِعِ رَايَاتِ النَّصْرِ فِي مَبَارَاةِ صَنْعَةِ الْأَطْنَابِ
12 وَالْإِيْجَازِ. مُحَمَّدٌ الْمَبْعُوثُ إِلَى الْإِنْسِ وَالْجِنِّ مِنَ الْخَلَائِقِ. الْمَنْعُوتُ بِكَشْفِ الْقِنَاعِ
عَنْ وَجْهِ الْحِسَانِ (T2a) مِنَ الْحَقَائِقِ الرَّسُولِ الْمُخْتَارِ الَّذِي. شعر (بسيط):
عَنْ فَضْلِهِ نَطَقَ الْكِتَابُ وَبَشَّرَتْ بِقُدُومِهِ التَّوْرَةُ وَ الْإِنْجِيلُ
15 وَ عَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ غِيُوثُ السَّخَا. وَلِيُوثُ الْوَعَا. مَا تُرِعَتِ الْحِيَاضُ. وَأَمْرِعَتِ
الرِّيَاضُ. شعر (طويل):

18 هُمُ الْكِرْمَاءُ الْغُرُّ مِنْ آلِ أَحْمَدٍ وَهُمْ بَايَعُوهُ طَائِعِينَ لَدَى الشَّجَرِ
عَلَيْهِمْ سَلَامُ اللَّهِ مَادَرُ شَارِقُ وَمَالِحَ لِسَارِينَ فِي الظُّلْمِ الْقَمَرِ

اما بعد ارباب طبایع سلیمه واصحاب قرائح مستقیمه را واضح و لایح
شودکه علم بدیع را از افانین علوم عربیه و قوانین صنایع ادبیه که در این عهد

منطمس و در این عصر مندرس است که شعر(طویل): (K2b)

كَأَنَّ لَمْ يَكُنْ بَيْنَ الْحَجُونَ إِلَى الصَّفَا أَنَيْسُ وَلَمْ يَسْمُرُ بِمَكَّةَ سَامِرُ

3 فصلی است با هر و فصلی زاهر چه معرفت وجوه مُحسنَاتِ کلام بران

موقوف و همم برخی از ارباب دولت برآن مصروف است. علی الخصوص طبع

ثاقب. و ذهن صائب (T2b) صاحب أعظم ساحب أذیال الجودِ وَالْكَرَمِ. شعر

6 (مضارع):

آن سرور ملک دل و صدر ملک نشان دستور بحر دست و خداوندگان یسار

آخر (بسیط):

9 لِلَّهِ دَرٌ وَزِينٌ لَا نَظِيرَ لَهُ فِي الدَّهْرِ حَقًّا وَلَا فِي سَالِفِ الزَّمَنِ

مُرَبَّى النَّحَارِيرِ وَالْأَفَاضِلِ جَامِعِ جَوَامِعِ الْعُلُومِ وَالْفَضَائِلِ. شعر (بسیط):

عَلَامَةُ الْعُلَمَاءِ وَاللُّجُّ الَّذِي لَا يَنْتَهَى وَ لِكُلِّ لُجٍّ سَاحِلٌ

12 كَلِمَاتُهُ قَصَبٌ وَهَنْ فَوَاصِلٌ كُلُّ الضَّرَائِبِ تَحْتَهُنَّ مَفَاصِلٌ

مُنْشَىءٌ دَقَائِقِ الْكَلِمِ مُبْنَىءٌ حَقَائِقِ الْحِكْمِ. شعر (کامل):

نَطِقُ إِذَا حَطَّ الْكَلَامُ لِشَامَةِ أَعْطَى بِمِنْطِقِهِ الْقُلُوبَ عُقُولًا

15 وَ كَأَنَّ بَرُقَافِي مُتُونِ غَمَامَةٍ هِنْدِيَهُ فِي كَفِّهِ مَسْلُولا

وَمَحَلُّ قَائِمَةٍ يَسِيلُ مَوَاهِبًا لَوْكُنَّ سَيْلًا مَا وَجَدَنَّ سَبِيلًا

آخر (متقارب): (K3a)

18 غلامانش زبند در وقت انشا سلاطین کتاب قابوس و صابی

(T3a) ورا خود به قابوس و صابی چه نسبت اری بعد مابین اری و صاب

ناظم مصالح الممالک مُنْقَدُ الضُّعْفَاءِ مِنَ الْمَهَالِكِ الْمَخْصُوصِ بِالنَّفْسِ

21 الْقُدْسِيَّةِ الْمَخْصُوصِ بِالْقَدْحِ الْمُعْلَى مِنَ الرِّيَاسَةِ الْاِنْسِيَّةِ. شعر (طویل):

- وَعِلْمًا وَ حِلْمًا وَارْتِفَاعَ الْمَنَاصِبِ
أُتِيحَ مِنَ الرَّحْمَنِ عِزًّا مُؤَبَّدًا
آخر (خفيف):
- 3 زوربازوی آسمان زورست
سُخَّرَهِ تَرْجَمَانِي كَلِكَش
آخر (بسيط):
- 6 لُطْفٌ يُؤَلِّفُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالنَّارِ
أَفْعَالُهُ نَكَّتْ فِي الْمَجْدِ أَيْسَرُهَا
لَوْزُرْتَهُ لَرَأَيْتَ النَّاسَ فِي رَجَلٍ
[ديگر] (وافر):
- 9 أَلَّذِي يَتَفَاخَرُ بِهِ الْأَحْسَابُ وَالْأَنْسَابُ
الْمُسْتَعْنِي عَنِ الْأَوْصَافِ وَالْأَلْقَابِ
شعر (طويل):
- 12 إِطَالَةُ ذِي وَصْفٍ وَأَطْرَاءُ مَادِحُ
وَلَيْسَ يَزِيدُ الشَّمْسُ نُورًا وَرَفْعَةً
آخر (مجتث):
- 15 بگوی عیسی و دیگر مگوی کز نفسست
رسد به مردهء صدساله باز مژدهء جان
(T3b) لا زال جنابه مؤرداً للماء رب ومعهداً للمطالب که رغبت او بر تشیید
(K3b) مبانى این صنعت صادق بود این بنده مع توزع البال و ظهور الضعف فى
الأحوال. شعر (وافر):
- 18 رَمَانِي الدَّهْرُ بِالْأَرْزَاءِ حَتَّى
فُؤَادِي فِي غِشَاءِ مِنْ نِبَالٍ
فَصِرْتُ إِذَا أَصَابْتَنِي سِهَامُ
تَكَسَّرَتِ النَّصَالُ عَلَى النَّصَالِ
- این رساله را علی العجالة جهت اتحاف حضرت او که باغ قدس حضرت ازو
گیرد موسوم به بدایع السحر فى صنایع الشعر برقم قلم آورد و خلاصه
21 مضمون حدایق السحر را با زواید شواهد و بدایع صنایع در این درج درج کرد.
رجا بغواضل افاضل و اثق و اعتماد بر شما یل علماء صادق که اگر به سمع شان در

این جمع از سهو جیزی عبور کند آن تُلْمَه را به دامن عفو و اغماض بپوشانند.
شعر(طویل):

3 وَعَيْنُ الرُّضَا عَنْ كُلِّ عَيْبٍ كَلِيلَةٌ⁶ وَلَكِنْ عَيْنَ السُّخْطِ تُبْدِي الْمَسَاوِيَا

بدانکه پیش از شروع به مقصود به تهذیب مقدمه معرفت فصاحت و بلاغت
(T4a) و تحدید علم معانی و بیان و بدیع و فرق میان نشان جهت آنکه بعضی به

6 هر سه فن معانی و بعضی بیان و بعضی بدیع گفته اند (K4a) احتیاج افتاد
المقدِّمة فصاحت در لغت طلاقَتْ و ظهور بُود گویند. فَصَحَ الْأَعْجَمِيُّ و أَفْصَحَ.

هر گاه که زبانش به تازی روان شود و بلاغت وصول و انتها بود از این سبب به
9 فصاحت کلمه مفرده و کلام متکلم را وصف کنند و گویند کَلِمَةٌ فَصِيحَةٌ و كَلَامٌ

فَصِيحٌ و مُتَكَلِّمٌ فَصِيحٌ. و به بلاغت مفرد را صفت نکنند و کَلِمَةٌ بَلِيغَةٌ نگویند و
کلام و متکلم را صفت کنند و گویند قَصِيدَةٌ بَلِيغَةٌ و شَاعِرٌ بَلِيغٌ. و فصاحت در

12 اصطلاح علماء فن در مفرد خلوص کلمه بود از عیوب سه گانه. اوّل از تنافر
همچو کلمه هِعْجِعٌ که در تنافر غایتست در این ترکیب که اعرابی گفت

تَرَكَتْهَا تَرَعَى الْهِعْجِعَ يَعْنِي تَرَكَتُ النَّاقَةَ تَرَعَى هَذَا النَّبَاتِ. و همچون کلمه

15 مُسْتَشْزِرَاتٌ در این بیت که. شعر(طویل):

غَدَائِرُهُ مُسْتَشْزِرَاتٌ إِلَى الْعُلَى تَضِلُّ الْعِقَاصُ فِي مِثْنَى وَمَرْسَلٍ

و دوم از غرابة که ظاهر المعنی و مانوس الاستعمال (T4b) نباشد همچون.

18 تَكَا كَأْتُمْ تَكَكُوكُمْ عَلَى ذِي جِنَّةٍ اِفْرَنْقِعُوا. ای اجتمعتم تفرقوا (K4b) و یا در معرفت

آن تخریح بعید و یامجهول احتیاج افتد همچون کلمه مسرِّج در این بیت که.

شعر(رجز):

21 وَمُقَلَّةٌ وَحَاجِبًا مُزَجَّجًا وَفَاحِمًا وَمَرْسِنًا مُسْرَجًا

14 الهعجع: T، الهفجع K || 19 تخریح T: تنجریج K

بعضی اشتقاق این کلمه را از سیف سُرِیجی گرفته اند یعنی بینی در باریکی و راستی و اشراقِ لون همچون سیف سُرِیجی و بعضی از سراج گرفته اند
3 یعنی در هیأت و لمعان. وسوم از مخالفت قیاس همچون کلمهء أَجَلُّ در این بیت که. شعر (رجز):

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَجَلِّ   الْقَادِرِ الْفَرْدِ الْحَكِيمِ الْأَعْدَلِ

6 که قایل مخالفتِ قیاس که ادغام است کرده است. و فصاحت در کلام خلوص است هم از سه عیب مع فصاحة الكلمات المفردة. اول از ضعفِ تالیف همچواضمار قبل الذکر لفظاً و معنی مانند ضَرَبَ غُلَامُهُ زَيْدًا که اضمارست
9 قبل الذکر لفظاً و معنی اما لفظاً ظاهر است چه ضمیر که در غلامه است بر مرجع که زید ست مقدم افتاده است و اما معنی جهت آنکه ضمیر بر مفعول که در مرتبه نیز مؤخرست عایدست. دوم از تعقید (T5a) و آن دو نوع بود. یکی
12 تعقید لفظی و دوم معنوی (K5a) اما لفظی آن بود که تعقید به سبب سوء تالیف و ترکیب واقع شود چنانکه در شعر متنبی که. شعر (مدید):

لَيْتَ لِي ضَرْبَةً أُتِيحَ لَهَا   كَمَا أُتِيحَتْ لَهُ مُحَمَّدٌ هَا

15 یعنی لَيْتَ ضَرْبَةً أُتِيحَ لِتِلْكَ الضَّرْبَةِ ای قَدْرٌ مُحَمَّدٌ تِلْكَ الضَّرْبَةَ قَدَرْتُ و حُصِّلْتُ لِي كَمَا أُتِيحَتْ تِلْكَ الضَّرْبَةَ له الحمد ها. کاشکی آن ضربه ای که بان محمد آن ضربه اندازه کرده و زده شده است مرا اندازه کرده و زده بودی چنانکه محمد را اندازه کرده شد. و در این بیت لاشک که تعقید از سبب سوء تالیف افتاده است. و اما تعقید معنوی آن بود که در او ذهن به مقصود انتقال نکند چنانکه در این بیت که. شعر (طویل):

سَأَطْلُبُ بَعْدَ الدَّارِ عَنْكُمْ لِتَقْرَبُوا   وَتَسْكُبُ عَيْنَايَ الدُّمُوعَ لِتَجْمُدَا   **21**

قائل این بیت ریخته شدن اشک را از حزن کنایت کرده است و صایب شده و جمود عین را از ریختن اشک از سرور کنایت کرده است و مخطی شده، چه ذهن 3 (T5b) از جمود عین به بخل انتقال می کند نه بسرور. شعر (طویل):

أَلَا إِنَّ عَيْنًا لَمْ تَجْدُ يَوْمَ وَأَسِطٍ   عَلَيْكَ بِجَارِي دَمْعِهَا لَجْمُودُ (K5b)

ای بخیل بشهادة لَمْ تَجْدُ. سوم از تنافر کلمات و آن چنان بود که در تکلم 6 به آن بر زبان کران آید، و آن دو نوع است: یکی آنکه به غایت کران نباشد چنانکه در این بیت. شعر (طویل):

كَرِيمٌ مَتَى أَمَدَحُهُ أَمَدَحُهُ وَالْوَرَى   مَعِيَ وَإِذَا مَا لُمْتُهُ لُمْتُهُ وَحَدِي

9 و دوم آنکه بغایت کران باشد همچون كَلَا كَلَا كَمَاءُ كَمَا، شعر (رجز):

وَقَبْرُ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٌ   وَلَيْسَ قُرْبَ قَبْرِ حَرْبٍ قَبْرٌ

و چون این معلوم شد بدانکه فصاحت در متکلم ملکه بود که به سبب آن 12 بر ایراد کلمات فصیحه و کلام فصیح مقتدر باشد. و اما بلاغت در کلام مطابقه است به مقتضای مقام مع الفصاحة. یعنی موافق بودن کلام است به حالی که آن حال داعی و باعث بود متکلم را بروجهی مخصوص که کلام را بر آن وجه ایراد کند 15 چنانکه خالی الذهن را (T6a) از تردد بی تاکید، و متردد را به نوعی از تاکید و منکر را به زیادهء تاکید مقدار انکار خطاب کند. چنانکه در این آیت که (K6a) اِذْ

أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مَّرْسَلُونَ. چون 18 رسولین بعد التکذیب به إرسال رسول ثالث معزز شدند گفتند: إِنَّا إِلَيْكُم

مَّرْسَلُونَ، به کلمهء اِنْ و ایراد به اسم و چون ثانیاً تکذیب و انکار زیاد شد تاکید را زیاده کردند و گفتند: إِنَّا إِلَيْكُم لَمَّرْسَلُونَ، به زیادهء لام که مَوْطِئَهُ قَسَمَ است. و 21 بلاغت در متکلم صفتی است ملکه که به حصول آن اقتدار یابد به تألیف کلام

بلیغ که موافق مقتضای مقام بود. و علم معانی صناعتی بود که بدان احوال لفظ عربی و کلام موافق مقتضای جال بود از تقدیم و تأخیر و تعریف و تنکیر و حذف و اضمار و عطف و قطع و ایجاز و اطناب و مساوات و غیر آن دانسته شود. و علم بیان ایراد معنی واحد بود به طرق مختلفه و عبارات متنوعه در وضوح دلالت و خفاء آن. چنانکه در مجاز واقع می شود از ذکر ملزوم و ارادت لازم. و در کنایه (T6b) از ذکر لازم و ارادت ملزوم. چون (K6b) اسد در ارادت شجاع، و طویل النجاد در ارادت بلند قامت و جبان الکلب و مهزول الفصیل و کثیر الرماد در ارادت مزیاف. و علم بدیع صناعتی بود که به آن انواع محسنات کلام بلیغ دانسته شود بعد از این شروع کنیم به مقصود بعون الله الودود المعبود. حسن المطلع آن بود که سخنور جهد کند که مفتح و مستهل کلام را از نثر و نظم مصنوع و مطبوع بر کلماتی آرد که به سمع و فال مقبول و همایون افتد تا سامع را ازان نشاط و حرکت نفس به ظهور آید و از کلمات ناخوش احتراز نماید. مثال از شعر تازی (طویل):

ثِقْ بِالْحُسَامِ فَعَهْدُهُ مَيْمُونٌ   أبدأ و قل للنصر كن فيكون

15 آخر (طویل):

بِأَدْنَى ابْتِسَامٍ مِنْكَ تَحْيَى الْقَرَائِحُ   وَتَقْوَى مِنَ الْجِسْمِ الضَّعِيفِ الْجَوَارِحُ
آخر (بسیط):

18 الْمَجْدُ عُوْفِي إِذَا عُوْفِيَتْ وَ الْكِرْمُ   وَزَالَ عَنْكَ إِلَى أَعْدَائِكَ السَّقْمُ

و از شعر پارسی (مضارع):

ایزد چو کارگاه فلک را نگار کرد   از کاینات ذات ترا اختیار کرد

21 آخر (مضارع): (T7a/ K7a)

گیتی ز فر دولت فرمان ده جهان ماند به عرصهء حرم و روضهء جنان
 و چون در مطلع به مقصود از ایراد کلام ایمایی رود کلام کران مایه تر و
 3 بلند پایه تر گردد و آن را پراعت استهلال خوانند. و پراعت استهلال درنثر
 نیز آید. مثال از شعر تازی (بسیط):

أَعْلَى الْمَمَالِكِ مَا يُبْنَى عَلَى الْأَسَلِ وَالطَّعْنُ عِنْدَ مُحِبِّينَ كَالْقُبْلِ

6 از این مطلع ظاهر می شود که مقصود از نظم قصیدهء تحریض است بر جهاد
 و شجاعت که تشیید قصر دولت و حمایت ملک و رعایت ملت بدان تواند بود. و
 این بیت فردوسی که در اول داستان سهراب گوید که، شعر (متقارب):

9 اگر تند بادی بر آید ز کُنْجِ به خاک افکند نا رسیده ترنُجِ

در این صنعت قبول تمام یافته است از آن جهت که تلویح می کند بر تَوَارِ و
 بَوَارِ جوانی نو رسیده در دست پیری روزگار دیده. و مُفْتَتِحِ سوره النُّصْرِ در کلام
 12 مجید ایمایی فرماید به قُرب وفاتِ رسولِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، جهت آنکه
 اخبارست از کمال رسول علیه السَّلَام. (K7b) در رسالت که (متقارب): (T7b)

إِذَا تَمَّ أَمْرٌ دَنَا نَقْصُهُ إِذَا تَمَّ أَمْرٌ زَوَّالًا إِذَا قِيلَ تَمَّ

15 التَّرْصِيعُ: ترصیع در لغت نشانندنِ جواهر بود و در عرفِ علماءِ بدیع
 تقسیم کلام بود به کلمات ایراد هر کلمهء درازای هر يك از آن کلمات که در وزن و
 حرفِ اخیر که آن را در شعر روی گویند مُوافق باشد. مثالش از قرآن مجید: إِنَّ
 18 الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ، وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ. و از حدیث: أَلَلَّهُمَّ اقْبِلْ تَوْبَتِي وَاغْسِلْ
 حَوْبَتِي. و از کلام بلغا: مَنْ أَطَاعَ غَضَبَهُ أَضَاعَ أَدَبَهُ. أَلَدُّعَاءُ مِفْتَاحُ الرَّحْمَةِ وَ مِصْبَاحُ
 الظُّلْمَةِ. و از شعر تازی (کامل):

- أَنَا لَائِمِي إِنْ خِفْتُ سَطْوَةَ ظَالِمِي
أَنَا لَائِمِي إِنْ عَفْتُ جَفْوَةَ لَائِمِي
آخر(کامل):
- 3 وَمَكَارِمٍ أَوْ لَيْتَهَا مُتَبَرِّعًا
وَجَرَائِمِ الْغَيْتِهَا مُتَوَرِّعًا
و از شعر پارسی (مجتث):
- 6 به بزم و رزم توی شاه خسراوان عرب
به حزم و عزم توی ماه مهتران عجم
آخر (هزج):
- 9 بر أَوْجِ عَلَا فَلَكَ نِهَادِي
در فَوْجِ هُدَى مَلِكِ مِثَالِي
هم رافعِ رَايَةِ سَوَادِي
هم قَامِعِ آيَةِ ضَلَالِي (T8a)
- 9 التَّرْصِيعُ مَعَ التَّجْنِيسِ: هز چند ترصیع فی نفسه رُتَبَتِي بَلِيعٌ وَ زِينَتِي
بدیع (K8a) دارد اما چون صنعتی دیگر با آن مضاف شود چون تجنیس و غیر آن
خوبتر و مرغوبتر افتد . مثال از شعر تازی (طویل):
- 12 جَلَالُكَ يَا خَيْرَ الْمُلُوكِ مُسَاعِيًا
عَلَى مَنْبَرِ الْمَجْدِ الْوَيْلُ خَاطِبُ
فَلِلْخِطَّةِ النَّكْرَاءِ سَيِّبُكَ دَافِعُ
وَالِلْخِطَّةِ الْعَذْرَاءِ سَيْفُكَ خَاطِبُ
و از شعر پارسی (هزج):
- 15 چون سیم گشایم به غم درمانی
چون بیم نمایم ز کرم درمانی
دیگر(خفیف):
- 18 مِنْ نِيَا زَارِمِ ار تَوْنَا زَارِي
مِنْ نِيَا زَارِمِ ار تَوْنَا زَارِي
التَّجْنِيسَات: تجنیس در لغت جنس گردانیدن چیزی بود به دیگری و در
اصطلاح علماء معانی آن بود که در نثر یا در نظم کلماتی آورده شود که در گفتن یا
نوشتن به یکدیگر ماند و آن هفت نوع بود. نوع اول تجنیس تام آن بود که در
21 کلام دو کلمه آید و یا بیشتر که در گفتن و نوشتن متفق باشد و در معنی مختلف و

شرط آن است که در هر دو زیادت و اختلاف ترتیب نباشد، مثالش از قرآن مجید: وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ. (T8b). و از نثر تازی: (K8b) زَائِرُ السُّلْطَانِ الزَّائِرِ كَزَائِرِ اللَّيْثِ الزَّائِرِ. آخر: الْمَرَاةُ السَّلِيْطَةُ حَيَّةٌ تَسْعَى مَا دَامَتْ حَيَّةٌ تَسْعَى. آخر. لَوْ صُوِّرَ الصِّدْقُ لَكَانَ أَسَدًا يَرُوعُ، لَوْ صُوِّرَ الْكُذْبُ لَكَانَ تَغْلِبًا يَرُوعُ. و از نثر پارسی: چندان خورکت زیان دارد چندان مخورکت زیان دارد. از شعر تازی (رجز):

مَامَاتَ مَنْ كَرَمَ الزَّمَانَ فَإِنَّهُ
يَحْيَى لَدَى يَحْيَى ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ
آخر (وافر):

بَكَيْتُ عَلَى فِرَاقِكَ بَعْدَ بَعْدٍ
فَأَجْرَيْتُ الْعُيُونَ مِنَ الْعُيُونَ
آخر (کامل):

فَتَأَلَّمِي مِنْ نَاطِرٍ أَوْ نَاطِرٍ
وَتَظَلَّمِي مِنْ حَاجِبٍ أَوْ حَاجِبٍ
از شعر پارسی (مجتث):

به خاک پای توکردن خطاست نسبت مشک
به خاک پای تو کان خون بهای مشک خطاست
آخر (مجتث):

نماند قدرکمان کوشهء زفتنه تهی
زچشم توکه کمین شیوه اش کمین باشد
آخر (مجتث):

زچیز ابروی باست به چشم خسرو چین
فضای عرصهء چین تنک تر زچین قباست

نوع دوم تجنیس ناقص: چنان باشد که از دو لفظ یکی بحرکت بدیگری

(K9a) مخالف بود. (T9a) مثالش از حدیث: اللَّهُمَّ كَمَا حَسَنْتَ خَلْقِي فَخَسِّنْ خَلْقِي.

از نثر تازی: الصَّدِيقُ الصَّدُوقُ أَوَّلُ الْعَقْدِ وَوَأَسِطَةُ الْعِقْدِ. آخر: جِبَّةُ الْبُرْدِ جُنَّةُ

الْبُرْدِ. آخر: الْجَوَادُ مُحْتَكِرٌ بِرٍّ لَا بُرٍّ. شعر تازی (رجز):

النَّاسُ لَوْ لَا عَرَفُوهُمْ فَهُمْ الرَّمَى
وَالْمِسْكُ لَوْ لَا عَرَفَهُ فَهُوَ الدَّمُ

آخر (طویل):

أَرِيَاكَ وَأَفْتُ أُمَّ صَبَاً وَشَمَالَ
تَارَجٌ مِنْهَا يَمْنَةً وَشَمَالَ

3 شعر پارسی (مجتث):

مگر به زلف تو بگذشت دوش باد شمال
که پر شدست ازو بوی جان یمن و شمال

آخر (متقارب):

6 از آن رو که شد روت رشك چنان
هوای تو جا کرد اندر چنان

نوع سوم تجنیس زاید: آن بود که از دو کلمه در یکی حرفی زائد باشد.
مثالش از نثر تازی: هُوَ حَامٍ حَامِلٌ لِأَعْبَاءِ الْأُمُورِ، وَكَأَفٍ كَافِلٌ لِمَصَالِحِ الْجُمْهُورِ.

9 آخر (کامل):

أَنَا مِنْ زَمَانِي فِي زَمَانَةٍ
وَمِنْ إِخْوَانِي فِي خِيَانَةٍ

از نثر پارسی: روی سپید تر از تابش مه و مویی سیاه تر از شب و شبه.

12 از شعر تازی (مدید): (T9b)

أَلْوَرْدُ بِوَجْنَتَيْكَ زَاهٍ زَاهِرٌ
وَالْعَاشِقُ فِي هَوَاكَ سَاهٍ سَاهِرٌ
وَالسَّحْرُ بِمُقْلَتَيْكَ وَأَفٍ وَأَفِرٌ
يَشْكُو وَيَخَافُ وَهُوَ شَاكٍ شَاكِرٌ

15 (K9b) از شعر پارسی (مضارع):

جان زار زوی رویت آن سرو لاله روی
از ناله همچو نال شد از مویه همچو موی

چهارم تجنیس مرگب: چنان بود که از دو لفظ متجانس یکی و یا هر دو

18 مرگب بود، و آن دو نوع است: یکی در خط و نطق متفق و دیگری در لفظ نه در

خط. مثالش از نثر تازی: إِنَّ عَلَتْ دَوْلَةَ أَوْغَادٍ، فَصُنْعُ اللَّهِ رَائِحٌ أَوْ غَادٍ. آخر: كُنْتُ

أَطْمَعُ فِي تَجْرِيْبِكَ وَمَطًا يَا الْجَهْلُ تَجْرِيْ بِكَ. از نثر پارسی: تا زنده ام در راه تو

21 تا زنده ام. از شعر تازی (بسیط):

11 شبه T: سیه K || 12 از شعر T: K- || 20 اطمع فی T: اطمع من K

أُخْمِدُ بِحِلْمِكَ مَا يُذَكِّيهِ ذُو سَفَهٍ   مِنْ نَارِ غَيْظِكَ وَأَصْفَحْ إِنِّ جَنَى جَانٍ
فَالْحِلْمُ أَفْضَلُ مَا أَرْدَانِ اللَّيْبُ بِهِ   وَالْأَخْذُ بِالْعَفْوِ أَحْلَى مِنْ جَنَا جَانٍ

3   آخر (متقارب):

إِذَا مَلَكَ لَمْ يَكُنْ ذَاهِبَهُ   فَدَعَهُ فِدْوَلَتَهُ ذَاهِبَهُ

آخر (مدید):

كُلُّكُمْ قَدْ أَخَذَ الْجَامَ وَلَا جَامَ لَنَا   مَا الَّذِي ضَرُّ مُدِيرِ الْجَامِ لَوْ جَامَلْنَا

6   (T10a) از شعر پارسی (هزج):

بیا ای سرو سوسن بردر افکن نیلگون چادر   به شادی گل و نرکس بیاد بید و اسپرغم
بتیغ بید و اسپرغم غم از دل کن برون اکنون   که تیغ بید و اسپرغم چو دید انداخت اسپرغم

9   آخر (متقارب): (K10a)

توانی که این نه حصار فلک را   چو خواهی به یک دم گشادن توانی
سزد اردوانی ز ملک این فتن را   تو که به ز صد بهمن و اردوانی
تو آن ضییم رانی که باید ز عدلت   مَشَام مَمَالِكِ دَمِ ضِيْمُرَانِي

[پنجم] تجنیس مکرر: آن بود که در آواخر اسجاع و یا ابیات دو لفظ
15 متجانس متصل بیاید. اگر در صدر لفظ حرفی و یا دو حرف و سه حرف زیاده
باشد روا بود و این را تجنیس مزدوج نیز خوانند. مثال از نثر تازی: مَنْ طَلَبَ
شَيْئًا وَجَدَّ وَجَدَّ وَ مَنْ قَرَعَ بَابًا وَلَجَّ وَلَجَّ. آخر: النَّبِيذُ بِغَيْرِ النَّعْمِ غَمٌّ وَ بِغَيْرِ الدَّسَمِ
18 سَمٌّ. از شعر تازی (رمل):

يَا خَلِيَّ الْبَالِ قَدْ بَلَبْتُ بِالْبَلْبَالِ بَالُ   بِالنَّوَى زَلْزَلْتَنِي وَالْعَقْلُ فِي الزَّلْزَالِ زَالُ
يَا رَشِيْقَ الْقَدِّ قَدْ قَوَّسْتَ قَدِّي فَاسْتَقِمْ   فِي الْهَوَى وَأَفْرُغْ فِقَلْبِي شَاغِلُ الْأَشْغَالِ غَالُ

(T10b)

21   از شعر پارسی (رمل):

تا صبارا در چمن دادند دیگر بار بار   شاخ رادر عدن شد زابر گوه ربار بار

بلبل از چه روی نالانست در گلزار زار

کار گل اکنون که چون زرگشت از برگ و نوا

و آب هر لحظه همی افروزد از گلنار نار (K10b)

برق از آتش هر زمان برخاک می افشاند آب

3 ششم تجنیس مطرف: آن بود که در کلام دو کلمه و یا بیشتر متجانس باشند در حروف و ترتیب الّا در حروف اخیر. مثالش از حدیث: **الْخَيْرُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِي الْخَيْلِ**. از شعر تازی (طویل):

6 **تَمَنَّعَ بِيَوْمٍ مُسْعِدِ النُّحْجِ مُسْعِفٍ**   **وَدَعَّ قَوْلَ لَاحٍ مُعْنِتِ النُّصْحِ مُعْنِفٍ**
از شعر پارسی (رمل):

از شرار تیغ بودی خاکساران را شراب   وز طبعان رُمح بودی باد بیزان را طعام

9 هفتم تجنیس خط: آن بود که در کلام دو لفظ آید در صورت کتابت متفق.

مثال از قرآن مجید: **وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا، الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ،**

وَالَّذِي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ، وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ. از حدیث: **إِيَّاكُمْ وَمَسَارَةَ النَّاسِ**

12 **فَإِنَّهَا تَدْفِنُ (T11a) الْغُرَّةَ وَتُظْهِرُ الْغُرَّةَ**. آخر: **عَلَيْكَ بِالْيَاسِ مِنَ النَّاسِ**. آخر: **الْجِرَادِ**

كُلُّهُ كَلُّهُ. از قول بلغا: **الْأَغْنِيَاءُ هُمُ الْأَغْنِيَاءُ، خَلْفُ الْوَعْدِ خَلْقُ الْوَعْدِ، الْمَجَالِسُ**

أَخْلَاهَا أَحْلَاهَا، نِعَمَ الْعِلْمِ الْعِلْمُ، وَنَعَمَ النَّسَبِ النَّسَبُ، كُلُّ مَلْهُوفٍ إِلَيْهِ (K11a) فِرَارُهُ

15 **وَلَدِيهِ قَرَارُهُ، قَدَّ زَهُمُ قَدْرُهُمْ قَدَّرُهُمْ قَدَّرُهُمْ، يَمِنْ يَمْنُ يُمْنٌ وَثَمْنٌ ثَمْنٌ ثَمْنٌ**

ثَمْنٌ، يَمْنٌ يَمْنُ يَمْنٌ يَمْنٌ ثَمْنٌ ثَمْنٌ، رَبُّ رَبِّ غَنِيٌّ غَنِيٌّ سَرْتُهُ سَرْتُهُ، فَجَاءَهُ

فُجَاءَةً بَعْدَ بَعْدٍ عِشْرَتِهِ عِشْرَتُهُ، غَرَّكَ عِزُّكَ فَصَارَ قُصَارَ ذَلِكَ ذَلِكَ، فَاخْشَ فَاخْشَ فِعْلِكَ

18 **فِعْلِكَ تُهْدِي بِهِدِي، إِنْ أَخْلَيْتَ مَبَارِكَ مَبَارِكَ فَأَرْحَنَّا مِنْ مَعَارِكَ مَعَارِكَ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ**

لَنَا حَظٌّ فِي دَرِكٍ دَرِكٍ فَخَلَّصْنَا مِنْ شَرِّكَ شَرِّكَ. از شعر تازی (طویل):

به عادِ أعلامِ العلومِ عوالياً   وَأَصْبَحَ أَثْمَانُ الثَّنَاءِ غَوَالِيَاً

21 آخر (خفیف):

زِينَتُ زَيْنَبُ بِقَدِّ يَقْدُ   وَ تَلَاهُ وَيَلَاهُ نَهْدُ يَهْدُ

فَارَقَّتْنِي فَارَقَّتْنِي وَشَطَّتْ
وَسَطَتْ ثُمَّ نَمَّ وَجَدٌ وَجَدٌ (T11b)
جُنْدُهَا جِيدُهَا وَطِرْفُ وَطِرْفُ
نَاعِسُ نَاعِسٌ بِحَدٍّ يَحْدُ
فَدَنْتُ فِدَيْتُ وَحَنْتُ وَحَبَّتُ
مُغْضِبًا مُغْضِبًا يَوْدُ يَوْدُ

از شعر پارسی (رمل):

دستهارا دستهای نسترا آمد شعر من
وین دغل بازان همه بازوی دین را نشترند
آخر (هزج):

کف دست جواد اوست نیل نیل را منبع
سرکک کریم او فرات رزق را مقسم

(K11b) الإشتقاق: ایراد کلمات متقاربه بود به یکدیگر در حروف و این را

9 إقْتِضَابٌ نیز خوانند. مثالش از قرآن مجید: فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ، اِنْتَأَقَلْتُمْ إِلَى
الأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا، فَرَوْحٌ وَرِيحَانٌ وَجَنَّةٌ نَعِيمٌ. از حدیث: الظُّلْمُ ظُلُمَاتُ
يَوْمِ الْقِيَمَةِ. از کلام امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه: يَا صَفْرَاءَ اصْفَرِّي وَيَا
12 بَيْضَاءَ اَبْيَضِي وَغَرًّا غَيْرِي. از نثر بلغا: لَهُ خُلُقٌ خَلَقُ وَشَأْنٌ شَائِنٌ وَشَيْمَةٌ مَشُومَةٌ
وَخِيمٌ وَخِيمٌ. از شعر تازی (طویل):

وَأَحْوَى حَوَى رِقَى بَرِيقَةَ نَعْرِهِ
وَوَادَرَنِي إِفَّ السُّهَادِ لِغَدْرِهِ
تَصَدَّى لِقَتْلِي بِالصُّدُودِ وَإِنِّي
لَفِي أَسْرِهِ مُدْحَانَ قَلْبِي بِأَسْرِهِ
15 (T12a) وَأَسْتَعْذِبُ التَّعْذِيبَ مِنْهُ وَكُلَّمَا
تَنَاسَى ذِمَامِي وَالتَّنَاسِي مَذْمَةٌ
أَجْدُ عَذَابِي جَدْبِي حُبُّ بَرِّهِ
وَأَحْفَظُ قَلْبِي وَهُوَ حَافِظُ سِرِّهِ

آخر (بسیط):

أَضْحَى بِكَ الدِّينُ مُفْتَرًا مَبَاسِمَهُ
وَالْمَلِكُ بَعْدَ شَتَاتِ الشَّمْلِ مُنْتَظِمًا
وَأَشْرَقَ الْعَدْلُ وَالْأَيَّامُ دَاجِيَةٌ
تَبَتْ يَدَا الظُّلْمِ فِي أَرْجَائِهَا الظُّلْمَا
آخر (متقارب):

وَقَائِلَةٌ لِمَ عَرَّتْكَ الْهُمُومُ
وَأَمْرُكَ مُمْتَلِئٌ فِي الْأُمَمِ (K12a)

فَإِنَّ الْهُمُومَ بِقَدْرِ الْهِمَمِ

فَقُلْتُ دَعِينِي عَلَى غُصَّتِي

از شعرپارسی (مجتث):

3 که در به جای سرشکش در آستین باشد

بر آستان تو دریا دلی تواند زیست

آخر (مجتث):

6 كَفَّتْ بِبَسْطِ بَسِيطِ زَمَانِ كَرَفْتِ وَتَرَا كَفَّ أَيْتِيَسْتِ كِهْ أَنْ بَرَكْفَايْتِ تَوَكَّوَسْتِ

كَفَّتْ بِبَسْطِ بَسِيطِ زَمَانِ كَرَفْتِ وَتَرَا

آخر (مضارع):

بگشاده در ثنای تو فرمان دهان دهن

ای از شکوهِ معدلت او فتان فتن

در مسلكِ عروقِ زِطْعَنِ سِنَانِ سَنَنْ

رُمُحِ تَوَسَالِكِيَسْتِ كِهْ دَارِدِ پِي سَلُوكِ

زيبد رياضِ قدسِ بَرِينِ هِرْ ثَمَانِ ثَمَنْ

قيمت اگر دهند به يك ذره خاكِ پات

9 (T12b) آخر (هزج):

گه تقريرِ وصفِ او عطارد در بيان ابکم

گه معراجِ فکرِ او کواكب در عروجِ أعرج

12 الاسجا: أسجاع سه نوع بود. نوع اول سجع متوازی: چنان بود که در

آخر دو قرینه ویا بیشتر کلماتی آید بوزن و عدد و حرف اخیر متفق باشند.

مثالش از حدیث: اللَّهُمَّ أَعْطِ مَنْفِقًا خَلْفًا وَمُمْسِكًا تَلْفًا. از کلام علی کرم الله وجهه:

يَا مَنْ اتَّسَعَتْ رَحْمَتُهُ لِأَوْلِيَائِهِ فِي شِدَّةِ نِقْمَتِهِ، وَاشْتَدَّتْ نِقْمَتُهُ لِأَعْدَائِهِ فِي شِدَّةِ رَحْمَتِهِ. از کلام بلغا: كَثْرَةُ الْإِيْمَانِ مِنْ قِلَّةِ الْإِيْمَانِ، أَلْحَاسِدُ جَاحِدٌ لِأَنَّهُ لَا يَرْضَى بِقَضَاءِ الْوَاحِدِ. (K12b) النَّاسُ فِي الدُّنْيَا الْأَسْخِيَاءُ وَفِي الْعُقْبَى الْأَتْقِيَاءُ، فِي الصُّلْحِ

15 تَأْخِيرُ الْأَجَالِ وَتَيْسِيرُ الْأَمَالِ وَتَوْفِيرُ الْأَمْوَالِ، إِقْتِنَاءُ الْمَنَاقِبِ بِإِحْتِمَالِ الْمُتَاعِبِ

الْكَرِيمِ مَنْ أَكْرَمَ الْأَحْرَارَ وَالْكَبِيرُ مَنْ صَغَرَ الدُّيْنَارَ. نوع دوم سجع مطرف: آن بود

که در آخر دو قرینه ویا بیشتر کلماتی آید که به حرف اخیر موافق بود یعنی از

21 جنس یکدیگر باشند و بوزن و عدد حروف مختلف. مثال از قرآن مجید: مَا لَكُمْ

18

19 من اکرم T: من کرم K || دوم T: اول K

12 اسجاع T: اسجاع K || 19 من اکرم T: من کرم K || دوم T: اول K

لاتَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا. و این را در قرآن (T13a) فواصل خوانند،
 لقوله تعالى فَصَلَّتْ آيَاتُهُ. از نثر تازی: أَصْلُ الْأَسْقَامِ إِدْخَالُ الطَّعَامِ عَلَى الطَّعَامِ،
 3. الْأَكْلُ عَلَى الشُّبْعِ دَاءٌ، وَالشُّرْبُ عَلَى الْجُوعِ رَدَاءٌ، جَنَابُهُ مَحَطُّ الرَّحَالِ وَمُخَيِّمُ الْأَمَلِ.

از نثر پارسی: فلان را کرم بسیار است و هنر بی شمار. نوع سوم سجع
 متوازن: آن بود که از اول دو قرینه و یا از اول دو مصراع تا آخر، کلماتی آید

6 که هر يك محادی خود را در وزن موافق بوده در حرفِ اخیر، و این را موازنه
 نیز گویند و به نثر مخصوص نباشد. مثالش از قرآن مبین: (K13a) وَأَتَيْنَا هُمَا

9 الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ. از کلام بلغا: قَدْ إِتْسَعَ الْمَجَالُ
 بَعْدَ التَّضَائِقِ وَأَتَجَّهُ الْمُرَادُ بَعْدَ التَّمَانِعِ، أَلْسُودُ حِجَابِ مَرْفُوعٍ وَطَعَامُ مَوْضُوعٍ،
 الْإِسْتِقْلَالُ مِمَّا يَضُرُّ خَيْرٌ مِنَ الْإِسْتِكْثَارِ مِمَّا يَنْفَعُ. از شعر تازی (طویل):

هُوَ الشَّمْسُ نُورًا وَالْمَلُوكُ كَوَاكِبُ   هُوَ الْبَحْرُ جُودًا وَالْكَرَامُ مَذَانِبُ

12 از شعر پارسی (مجتث):

به بوی سنبل زلفت دل نسیم سبک   زرشک سبزهء خطت سرپنشه گران
 (T13b) چراغ حسن ترا شمع روز پروانه   کمند زلف ترا باد صبح سرگردان

15 گشاده لشکرشامت به نیم روز کمین   کشیده ابروی شوخت بر آفتاب کمان

آخر (مجتث):

18 بیاض تیغ تو آینهء جمال ظفر   زبان کلك تو دندانء کلید رجاست
 زتاب روی تو خورشید با هزار فروغ   بزبم عیش تو ناهید با هزار نواست

دلت نوشته براقطار ابر را ادرار   کفت برانده در آفاق بحر را اجراست

و بهترین اسجاع در شعر آن بود که بیت را به چهار قسمت کنند و در هر

21 يك كلمهء متَّفِق الاخر بیاورند. مثالش (طویل): (K13b)

تَجَلَّى بِهِ رُشْدِي وَأَثَرْتُ بِهِ يَدِي   وَفَاضَ بِهِ تَمْدِي وَأَوْرَى بِهِ زَنْدِي
و باشد که از چهار بخش دو بخش را بسجعی و دوی دیگر را به سجعی دیگر
3 آرند. مثالش (بسیط):

تَدْبِيرٌ مُعْتَصِمٌ بِاللَّهِ مُنْتَقِمٌ   لِلَّهِ مُرْتَغِبٌ فِي اللَّهِ مُرْتَقِبٌ
خبر تدبیر معتصم در بیت دوم است که (بسیط):

6 لَمْ يَرْمِ قَوْمًا وَلَمْ يَنْهَدْ إِلَى بَلَدٍ   إِلَّا تَقَدَّمَهُ جَيْشٌ مِنَ الرُّعْبِ (T14a)
و آنچه بیت را چهار قسم کنند و در سه قسم اول کلمات متفق الاواخر و در
چهارم قافیه آورند هم سجع متوازن بود و این در شعر عرب و عجم ستوده بود.
9 مثالش از شعر تازی (رجز):

كَمْ لَيْلَةٍ أَوْدَعْتَهَا مَائِمًا أَبْدَعْتَهَا   بِشَهْوَةٍ أَطَعْتَهَا فِي مَوْقِدٍ وَمَضْجَعٍ
فَأَلْبِسُ شِعَارَ النَّدَمِ وَأَسْكُبُ شَنَائِبَ الدَّمِ   قَبْلَ زَوَالِ الْقَدَمِ وَقَبْلَ سُوءِ الْمَصْرَعِ
12 از شعر پارسی (رجز):

از روی یارِ خرگهی ایوانِ همی بینم تهی   وز قد آن سروِ سهی خالی همی بینم چمن
جایی که بود از دلستان با دوستان در بوستان   شد گُرد و روبه را مکان شد زاغ و کرکس را وطن

15 و تصریح نیز هم از جنس تسجیع بود که در عروض قافیهء ضرب را
بیارند، (K14a) یعنی در مصراع اول قافیه مصراع دوم را، عروض آخر مصراع
اول و ضرب آخر مصراع ثانی بود. و چون مصراع اول در فحوی مستقل باشد و
18 به مصراع دوم محتاج نباشد آن را تصریح کامل گویند. مثالش (رمل):

أَفَاطِمٌ مَهْلًا بَعْدَ هَذَا التَّدَلُّلِ   وَإِنْ كُنْتُ قَدْ أَمَعْتُ صُرْمِي فَأَجْمِلُ
از شعر پارسی (مجثث):

21 زهی نهالِ قَدتِ سروِ جویبارِ روان   طراوتِ گلِ رویتِ بهارِ عالمِ جان

16 در مصراع اول T: در مصراع K

(T14b) و چون مصراع اول به دوم موقوف بود آن را تصریح ناقص گویند.

مثالش از شعر تازی (وافر):

3 مَغَانِي الشُّرْبِ طَيِّبَةُ الْمَعَانِي بِمَنْزِلَةِ الرَّبِيعِ مِنَ الزَّمَانِ

از شعر پارسی (خفیف):

سرو را هر چه راست می گویند قامت یارِ ماست می گویند

6 وهرگاه دو قرینه و یا دو مصراع چنان باشد که هر گاه که یکی را به جای

دیگری نهند راست آید و معنی مستقیم بود آن را تصریح مُوجَّه گویند. مثالش

از نثر بلغا: الْإِنْسَانُ صَنِيعُهُ الْإِحْسَانُ، اسْتِعْمَالُ الْمُدَارَاةِ يُوجِبُ الْمُصَافَاتِ، اِلْتِزَامُ

9 الْحَزَامَةِ، زِمَامُ السَّلَامَةِ، تَطَلُّبُ الْمَثَالِبِ، شَرُّ الْمَعَايِبِ، تَتَبُّعُ الْعَثْرَاتِ، يُدْحِضُ

الْمُودَاتِ، فَضْلُ الصِّدْرِ، سَعَةُ الصِّدْرِ، (K14b) زِينَةُ الرَّعَاةِ مَقْتُ السَّعَاةِ، جَزَاءُ

الْمَدَائِحِ بَثُّ الْمَنَائِحِ، تَجَاوُزُ الْجَدِّ يَكِلُّ الْحَدَّ، تَحَاشَى الرَّيْبِ يَرْفَعُ الرَّتْبَ، اِرْتِفَاعُ

12 الْأَخْطَارِ، بِإِفْتِحَامِ الْأَخْطَارِ، رَأْسُ الرِّيَاسَةِ تُهَذَّبُ السِّيَاسَةُ، تَنْزُهُ الْأَقْدَارِ بِمُؤَاتَاتِ

الْأَقْدَارِ، عِنْدَ الْأَوْجَالِ تَتَفَاضَلُ الرَّجَالُ، تَتَفَاوَتُ الْقِيَمُ، بِتَفَاضُلِ الْهِمَمِ، صَفَاءُ الْمَوَالِي

بِتَعَهْدِ الْمَوَالِي، تَحَلَّى الْمُرُوءَاتِ بِحِفْظِ الْأَمَانَاتِ، اِمْتِحَانُ الْعُقَلَاءِ (T15a) بِمُقَارَبَةِ

15 الْجُهَلَاءِ، تَبَصَّرَ الْعَوَاقِبِ يُؤْمِنُ الْمِعَاطِبِ. از شعر تازی (خفیف):

مِنْ شُرُوطِ الصَّبُوحِ فِي الْمِهْرَجَانِ خِفَّةُ الشُّرْبِ مَعَ خُلُوءِ الْمَكَانِ

از شعر پارسی (هزج):

18 ای ذاتِ تو منبعِ معالی وی صدرِ وزارت از تو عالی

المقلوبات: از جملهء صنایع که در بلاغت بدیع و رفیع و غریب و عجیب

است و بر قدرت و قوتِ حذاقتِ بلغا و مهارتِ فصحا دالّ صنعتِ مقلوب است و

از انواع آن در این مختصر چهار نوع که مشهور است ایراد کرده شد. نوع اول مقلوب بعض: چنان بود که در نظم و یا در نثر دو کلمه یا بیشتر بیاید که در حروف متجانس باشند و در ترتیب مختلف، به تقدیم و تأخیر (K15a) در بعضی از حروف نه در همه. مثالش از الفاظ مفرده تازی: بَدِيع و بَعِيد و حَرِيم و رَحِيم، و رَقِيب و قَرِيب. از پارسی: سرکه و سُكره، و رشك و شكر. از حدیث: اَللّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِنَا وَ اَمِنْ رَوْعَاتِنَا. از کلام بلغا: مَنْ تُحْرَمَ يَرْحَمُ وَمَنْ يَرْحَمَ يُحْرَمُ، رُبَمَا كَانَ التَّقَامِي فِي التَّلَاقِي حَجْرُ الْبَخِيلِ، لايُورِي وَلَا يُرْوِي. از شعر تازی (هزج): (T15b)

فَعِنْدِي خَصْبُ رُوَادٍ   وَ عِنْدِي رِيٌّ وَرَادٍ

9 از شعر پارسی (مقارب):

از آن جادوانه دو چشم سیاه   دلم جاودانه عدیلِ عناست

نوع دوم مقلوب كل: چنان بود که تقدیم و تأخیر در همه حروف کلمه بود

12 همچون بحر و رَحَبٌ و رَبِيعٌ و حَبْرٌ. مثالش از شعر تازی (طویل):

حُسَامُكَ مِنْهُ لِلْأَعْدَاءِ حَتْفٌ   وَرُمُحُكَ فِيهِ لِلْأَحْبَابِ فَتْحٌ

آخر (بسیط):

15 وَبِالْحَدَقِ اسْتَفْنَيْتُ عَنْ قَدْحِي وَمِنْ شَمَائِلِهَا لَا مِنْ شَمُولِي نَشْوَتِي

از شعر پارسی (مقارب):

به گنج اندرون ساخته خواسته   به جنگ اندرون لشکر آراسته

18 نوع سوم مقلوب مجنح: همچو مقلوب كل است لیکن از دو کلمه مقلوب

اینجا باید که در اول بیت آید و دیگری در آخر و این را مقلوب معطف نیز

(K15b) خوانند. مثالش از شعر تازی (رمل):

21 سَاقَ هَذَا الشَّاعِرِ الْحَيْنِ إِلَى مَنْ قَلْبُهُ قَاسٍ   سَارَ حَى الْقَوْمِ فَالَهُمْ عَلَيْنَا جَبَلُ رَأْسٍ

از شعر پارسی (هزج):

مانند کبوترانِ مرعش (T16a)

شعرم به همه جهان رسیدست

بگذار بهانه سیم و زر کش

شکرزلبش بخواستم گفت

3

آخر (رمل):

زآن دو جادو نرکسِ مخمور با کشتی و ناز زار و گریان و غریوانم همه روز دراز

نوع چهارم مقلوب مستوی: آن بود که در نثرالفاظ مرکبه و در نظم

6

مصراع‌ی و یا بی‌تی آید باز گونه نیز توان خواندن. مثالش از قران عزیز: کُلُّ فِی

فَلْکِ ، رَبِّکَ فَکَبِّرْ. از کلام فصحا: عَقْرَبُ تَحْتَ بُرْقَعٍ لِابْقَاءِ لِلِاقْبَالِ ، دَامَ عَلَاءُ الْعِمَادِ ،

9 سِرْفَلَا کِبَابِکَ الْفَرَسَ ، کَبَّرَ رَجَاءَ أَجْرِ رَبِّکَ ، لُذْ بِکُلِّ مُؤْمَلٍ إِذَا لَمْ وَمَلَّکَ بَدَلٌ ، کَمَالَکَ

تَحْتَ کَلَامِکَ. از شعر تازی (وافر):

وَهَلْ کُلُّ مَوَدَّتَهُ تَدُومٌ

مَوَدَّتَهُ تَدُومٌ لِكُلِّ هَوْلٍ

آخر (متقارب):

12

وَهَلْ لَیْلَهُنَّ مَدَانٌ نَهَارًا

أَرَاهُنَّ نَادِمَنَّهُ لَیْلَ لَهْوٍ

آخر (رجز):

(K16a) وَارِعَ إِذَا الْمَرْءُ أَسَا

15 أُسُّ أَرْمَلًا إِذَا عَرَا

أَبْنُ إِخَاءٍ دَنَسَا

أَسْنِدُ أَخَا بِنَاهَةِ

(T16b) مُشَاغِبٍ إِنْ جَلَسَا

أَسْلُ جَنَابَ غَاشِمٍ

وَأَرِمُ بِهِ إِذَا رَسَا

18 أَسْرُ إِذَا هَبَّ مِرًا

يُسْعِفُ وَقَتٌ نَكَسَا

أُسْكُنُ تَقَوَّ فَعَسَى

مصراع از شعر پارسی (رجز):

21 رَوِ صِنْمِي أَرُ بَرَايَ مَنصُورِ .

آخر (مدید):

زیت رانان آرتیز زیر مردم در مریز.

3. آخر (خفیف):

رامش مرد گنج باری وقوت^۱   توقوی را به جنک در مشمار

آخر (رمل):

6 زطنز آمد رخت خرد ما زطنز   زطنز زطنز زطنز زطنز

آخر (هزج):

شگر به ترا زوی وزارت برکش   شو همره بلب بلب هر مهوش

9 ردالعجز علی الصدر: اول بیت را صدر و آخر را عجز گویند و این

صنعت بر شش نوع باشد. نوع اول: آنست که کلمه که در اول کلام نثر و یا در

اول بیت در نظم آمده باشد در آخر نیز همان کلمه بعینه بیاید. مثالش از نثر

12 تازی: طَلَبَ مُلْكُهُمْ فَسَلَبَ مَا طَلَبَ، وَنَهَبَ مَا لَهُمْ فَوَهَبَ مَا نَهَبَ، الْحِيَلَةُ تَرَكُ الْحِيَلَةَ،

أَلْقَتْلُ أَنْفِي لِأَقْتُلِ. از شعر تازی (سریع): (T17a)

تَمَنَّتْ سَلِيمِي أَنْ أَمُوتَ صَبَابَةً   وَأَهْوَنُ شَيْءٍ عِنْدَنَا مَا تَمَنَّتْ

15 آخر (بسیط)

سُكْرَانِ سُكْرُ هُوِي وَ سُكْرُ مَدَامَةِ   أَنِّي يَفِيْقُ مَنْ بِيهِ سُكْرَانِ

(K16b) از شعر پارسی (متقارب):

18 نگارا بر احوال من کن نگاهی   چرا می کُشی بی گناهم نگارا

آخر (مجث):

صنوبر ار به دل راست نیست بندهء قدت^۲   چراست این همه دل در هوای قد صنوبر

21 نوع دوم: چنان باشد که نوع اول، لیکن اینجا آن دو لفظ بیک معنی نباشد

4b مشمار T: مشار K || 11 مثالش از نثر T: مثالش از K || 20a ار به دل T: به دل K

و این فی الحقیقه تجنیس باشد اما این را از جهت وقوع یکی در صدر و دیگری در عجز در این صنعت آورند. مثالش از نثر تازی: كَافِرٌ النُّعْمَةِ كَالْكَافِرِ، سَائِلٌ

3 اللِّيمِ يَرْجِعُ وَدَمْعُهُ سَائِلٌ. از شعر تازی (طویل):

ذَوَائِبُ سُودٍ كَالْعَنَاقِيدِ أُرْسِلَتْ   فَمِنْ أَجْلِهَا مَثَا النُّفُوسُ ذَوَائِبُ

از شعر پارسی (متقارب):

6 هوایِ ترا ز آن گزیدم به عالم   که پاکیزه تر از سرشکِ هوایی
گر آیی و احوال بنده ببینی   کنی رحم و در وقت زی من گر آیی
(T 17b) دیگر (رمل):

9 به یسار تو یمین خورد فلک گفت که زود   بیمین تو دهم هرچه مرا هست یسار
نوع سوم همچون نوع اول باشد الا آن کلمه که در آخر بیت آمده باشد در
حشو مصراع اول آید. مثالش از شعر تازی (طویل):

12 لَقَدْ حَازَ أَقْسَامَ الْفَضَائِلِ كُلَّهَا   فَا مَسَى وَحِيداً فِي فَنُونِ الْفَضَائِلِ

(K17a) دیگر (کامل):

15 وَسَاقٍ يُدِيرُ الْكَأْسَ مُتْرَعَةً   وَبَهَا يَطُوفُ كَخُوطَةِ الْأَسِ
فَتَرَى بَرِيقَ الْكَأْسِ فِي يَدِهِ   وَتَرَى صَفَاءَ يَدَيْهِ فِي الْكَأْسِ
از شعر پارسی (مجتث):

18 به زیر گنبدِ خضرا چنان توان بودن   که اقتضای قضاها ی گنبد خضراست
کسی زچون و چرا دم همی نیارد زد   که نقش بندِ حوادثِ و رای چون و چراست
دیگر (خفیف):

عدلِ تو بر دوامِ تستِ دلیل   عدلِ باشد بلیِ دلیلِ دوام

8 دیگر T: آخر K || a9 که T: K- || 13 دیگر T: K- || 16 از شعر پارسی T: K- || 19 دیگر T:

K- || a20 عدل تو T: عدل K

نوع چهارم: چنان بود که نوع سوم الا آنکه هر دو لفظ در معنی مختلف

باشند. مثالش از شعر تازی (کامل): (T18a)

3 وَإِذَا الْبَلَابِلُ أَفْصَحَتْ بُلُغَاتِهَا فَانْفِ الْبَلَابِلِ بِاحْتِسَاءِ بَلَابِلِ

از شعر پارسی (مجتث):

ز دست مال و منال اربشد چوسر باقیست منال و مال بیابی تو باز هیچ منال

6 دیگر (متقارب):

مقرّ کیانی و اورنک شاهی سزاوار اورنک و تاج کیانی

نوع پنجم: آنست که در اول و آخر دو لفظ آید مشتق از یک کلمه و این دو

9 قسم بود یکی آنکه یک لفظ در صدر باشد و دیگری در عجز. و دوم آنکه یکی در

حشو بود و دوم در عجز. مثال قسم اول (K17b) از قرآن مجید: وَلَقَدْ اسْتَهْزَىٰ

بِرُّسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاكَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ. از شعر تازی

12 (رجز):

يَا غَالِبَ النَّاسِ بَعْدُ وَاَنَّهُ أَنْتَ عَلَى التَّحْقِيقِ مَغْلُوبٌ

ثَلْبُكَ أَهْلَ الْفَضْلِ قَدْ دَلَّنِي أَنْكَ مَنْقُوصٌ وَ مَقْلُوبٌ

15 آخر (طویل):

أَعَارُ عَلَيْهَا أَنْ أَهِيْمَ بِحُبِّهَا وَأَعْرِفُ مِقْدَارِي فَأَنْكُرُ غَيْرَتِي

از شعر پارسی (هزج):

18 بیازردی مرا بی هیچ حجت ز من هرگز ترا نابوده آزار (T18b)

مثال قسم دوم از قرآن کریم: أَنْظِرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ لِلْآخِرَةِ

أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَ أَكْبَرُ تَفْضِيلًا. از قول رسول صلوات الرحمن علیه: مَنْ مَقَّتَ نَفْسَهُ

21 أَمَنَهُ اللَّهُ مَنْ مَقَّتِهِ. از شعر تازی (وافر):

5 چو سر K: چو سیر T || 6 دیگر T: آخر K

وَمَا إِنْ شَبِّتَ مِنْ كِبَرٍ وَلَكِنْ
لَقَيْتُ مِنَ الْأَحْبَبِ مَا أَشَابَا
از شعر پارسی (رمل):

3 تا جهان بودست کس بر باد نفشان دست مشک زلف یارم هر شبی بر باد مشک افشان کند

نوع ششم: چنان بود که نوع پنجم لیکن آن دو لفظ که (K18a) در اول و آخر آید از یک کلمه مشتق نباشد و این هم بر دو قسم بود. مثال قسم اول از شعر تازی (متقارب):

ضَرَائِبُ أْبْدَعَتْهَا فِي السَّمَاحِ
فَلَسْنَا نَرَى لَكَ فِيهَا ضَرْبِيَا
از شعر پارسی (خفیف):

9 نالم از عشق آن صنم شب و روز اینک از ناله گشته ام چون نال

مثال قسم دوم از قرآن عزیز: فَنَادِي فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ، وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَ نَأْتِي بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ. از شعر تازی (وافر):

مَنْحَنَاهَا الْجَرَائِبُ غَيْرَ أَنَا
إِذَا جَارَتْ مَنْحَنَاهَا الْجَرَابَا
(T19a) از شعر پارسی (مضارع):

15 بیند فلک نظیر تولیکن بشرط آنکه در روی تو ب دیده احوال کند نظر

التَّضَادُّ: تضادّ از جمله صنایع است که نزد ارباب بلاغت قبول تمام دارد و تحقیق این موقوفست بر تمهید مقدمه در معرفت تضادّ. بدانکه تضادّ نوعی است از انواع تقابل. و تقابل امتناع اجتماع وجود دو چیزست در یک موضوع در یک زمان (K18b) از یک جهت، اما اعتبار وحدت موضوع و زمان، جهت اندراج تقابل تضادست در تعریف تقابل تا حدّ جامع شود. اجتماع دو ضد در دو موضوع چون سواد و بیاض، در دو جسم در یک زمان، و اجتماع دو ضد در یک موضوع در دو

1 إن شبت ت: إن شئت K || b 13 الجرابا K: الخرابا T

- زمان چون حرارت و برودت ممتنع نیست و اعتبارِ وحدتِ جهت برای اندراجِ
تقابلِ متضایفین است که عروضِ متضایفین چون ابوت و بنوت مثلاً در زید
3 ممکنست اما نه به يك اعتبار بلکه به او اعتبار که به اعتبار بسر خود اب باشد و
به اعتبار پدر خود ابن. و چون این مقرر شد، بدانکه تقابل متنوع است به چهار
نوع: تقابلِ ایجاب و سلب، و تقابلِ عدم و ملکه، و تقابلِ تضاد، (T19b) و تقابلِ
6 تضایف، از آن جهت که متقابلین یا هر دو وجودی باشند که یکی عدم چیزی نباشد
و یا یکی وجودی باشد و دیگری عدمی، اگر هر دو وجودی بود یا تعقل یکی به
قیاس بود به تعقل دیگری و یا نبود اول را از این دو قسم آخرین متضایفین
9 گویند چون ابوت و نبوت (K19a) و دوم را تقابلِ تضاد خوانند چون حرارت و
برودت، و اگر یکی وجودی و دیگری عدمی باشد و خالی نیست از آنکه در جهتِ
وجودی موضوعی فرض کنند و یا نکنند اگر موضوعی در جهت وجود فرض کنند
12 آن را عدم و ملکه خوانند چون عمی و بصر، و اگر فرض نکنند آن را تقابلِ
ایجاب و سلب گویند چون زید انسان زید لا انسان، و چون این واضح شد
بدانکه تضاد ان بود که در نظم یا در نثر الفاظی آورده شود که ضد یکدیگر باشد و
15 این را مطابقه نیز خوانند. مثالش از قرآن کریم: فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَ صَدَّقَ
بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى وَ كَذَّبَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ
لِلْعُسْرَى. و این صنعت که در این آیتست از اجتماع تضاد مخصوص است به اسم
18 مقابله، و مقابله آن بود که دو معنی متوافق و یا بیشتر بیارند، (T20a) پس به آزاء
هر يك مقابل آن را از تضاد علی الترتیب بیارند. مثالش از قرآن مجید:
فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَالْيَبْكُوا (K19b) کثیراً. بکادر مقابلهء ضحك و کثیر در مقابلهء
21 قلیل و این مقابلهء دو کلمه است به دو کلمه. و مثال مقابلهء سه سه از شعر

تازی (بسیط):

مَا أَحْسَنَ الدِّينَ وَ الدُّنْيَا إِذَا اجْتَمَعَا وَأَقْبَحَ الكُفْرَ وَ الإفْلَاسَ بِالرَّجُلِ

- 3 و مثالِ مقابلهء چهار بچهار آیت که ذکر کرده شد مقابلهء بخل به أعطی و مقابلهء استغنی به اتقی چه مراد از استغنا اینجا یا بی نیازی بود از آنچه عندالله است از مثنوبات و رضوان ویا بی نیازی بود به سبب غلبهء شهوات
- 6 دنیویه از آلا و نعم اخرویة و لازم هر دم عدم اتقا بود پس استغنی در مقابلهء اتقی بمعنی لم یتقی باشد و دیگر مقابله به صدق کذب و مقابلهء عسری بیسری.
- 9 و تدبیج نیز هم از این جنس است و آن چنان بود که در مدح ویا غیر آن جهت قصد کنایه ویا توریه از الوان چند لون را ایراد کنند. مثال تدبیج کنایه در

مرثیهء شهیدی. مثال شعر تازی (طویل): (T20b)

تَرَدَى ثِيَابَ الْمَوْتِ حُمْرًا فَمَا آتَى بِهِ اللَّيْلُ الْاَوْهَى مِنْ سُنْدُسٍ خُضِرِ

- 12 (K20a) یعنی جامهای سرخ خون آلود را پوشید و همان دم آن جامها از دیبای سبز شد، ثیابِ حمر کنایه است از قتل و سُنْدُسِ خُضِرِ از دخولِ جَنَّتِ. و مثالِ تدبیجِ توریه: فَمَذُ اغْبَرَّ الْعَيْشُ الْأَخْضَرَ. وَأَزُورَ الْمَحْبُوبُ الْأَصْفَرَ. إِسْوَدَّ يَوْمِي الْأَبْيَضُ. وَأَبْيَضَ فَوْدِي الْأَسْوَدُ. حَتَّى رَأَى بِي الْعَدُوُّ الْأَزْرَقُ. فَيَا جُنْدَ حَبْدِ الْمَوْتِ الْأَحْمَرَ. معنی قریب محبوبِ اصفر مردمِ زردارنگ بود و بعیدش زرکه مرادِ قائل است. و مثالِ تضاد از قولِ رسولِ صلَّ اللهُ علیه وسلَّم: إِنَّهُمْ لَيَقْلُونَ عِنْدَ الْفَزَعِ وَ يَكْثُرُونَ عِنْدَ الطَّمَعِ. و از قولِ امامِ علی کَرَّمَ اللهُ وجهه: إِنَّ أَعْظَمَ الذُّنُوبِ عِنْدَ اللهِ مَا صَغُرَ عِنْدَ صَاحِبِهِ. از شعر تازی (وافر):

رَمَى الْحَدَثَانُ نِسْوَةَ آلِ حَرْبٍ بِمِقْدَارِ سَمْدَنَ لَهُ سَمُودًا

1 از شعر تازی: T: از شعر پارسی K || 7 صدق کذب T: کذب صدق K || 8 تدبیج T: تدبیج K
9 تدبیج T: تدبیج K || b10 به اللیل K: زحی اللیل T || 14 تدبیج T: تدبیج K ||
فياحبدًا T: فياحبدًا K

- فَرَدَّ شَعُورَ هُنَّ السُّودَ بِيضًا   وَرَدَّ وُجُوهُنَّ الْبَيْضَ سُدًّا
آخر (خفیف):
- 3   إِنَّ تَرْدَ عِلْمَ حَالِهِمْ عَنْ يَقِينٍ   فَالْقَهُمْ يَوْمَ نَائِلٍ وَنِزَالِ (T21a)
تَلَقَّ بِيضَ الْوُجُوهِ سُدًّا مُثَارٍ   النَّقْعَ خَضِرَ الْأَكْتَأَفِ حُمْرَ النَّصَالِ
(K20b) مثال تضاد از شعر پارسی (مضارع):
- 6   از شردشمن ایمنی از بهر آنکه هست   هستی ونیستیش بیکباره چون شرر
دیگر (هزج):
- 9   گرم رنجی بود در جان بود دردِ توم در مان   و رم ریشی بود در دل بود زخمِ توم مرهم
ندارم ز آن لب شیرین جواب تلخ چون گوید   تو پنداری که شکر شد به بخت و طالع من سم
حدیث زلف تو یکسر کژ و پیچیده می بینم   چه گویم راستی ز آن زلف پیچا پیچ خم در خم
جمالش را زبان چندان چه گوید وصف گوید خوش   دهانش را نظر چندانکه جوید بیش یابد کم
- 12   و آوردن چهار طبع در یک بیت از این بابست. مثالش از شعر تازی (طویل):
دِيَارُ إِذَا مَا حَلَّهَا الْحَرُّ سَاعَةً   أَتَتْهُ الْأَمَانِي بَعْدَ طَوْلٍ اجْتِنَابِهَا
أَقَمْتُ بِنَفْسِي مِنْذُ فَارَقْتُ أَرْضَهُمْ   نَوَائِبَ يُوذِنِي أَلِيمٌ عَذَابِهَا
15   جَفُونِي يَدْكِي مَاؤُهَا نَارَ حَسْرَتِي   إِذَا الرِّيحُ جَاءَتْني بَرِيًّا تَرَابِهَا
(T21b) از پارسی (رمل):
- 18   آب روی از پی نان بیهده دادم برباد   که آتشم باد چراخاک نخوردم یاری
دیگر (مضارع):
- 21   ز آن آبدار خنجر آتش فشان تو   چون باد گشت دشمن ملک تو خاکسار
الاعنات: اعنات در لغت بکار سخت افکندن بود و این صنعت را (K21a)
لزوم   مالایلم نیز خوانند و آن چنان بود که متکلم از بهر تحبیر و تزیین کلام

چیزی التزام نماید که کلام بی آن نیز تمام شود. چنانکه در او آخر اسجاع پیش از روی و یا ردف ایراد حرفی را که لازم نبود التزام نمایند. چون قاف رَقَم و بَقَم و سَقَم و نِقَم و تاء عِتَاب و کتاب و شتاب. مثالش از قرآن مجید: فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ. از حدیث: اَللّٰهُمَّ بِكَ اُحَاوِلُ وَبِكَ اُصَاوِلُ اِذَا اسْتَشَاطَ السُّلْطَانُ تَسَلَّطَ الشَّيْطَانُ، شَرْمَانِي الرَّجُلِ شَحُّ هَالِعٌ وَ جُبْنُ خَالِعٌ، الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا انْتَلَفَ وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ. از قول حکما: مَنْ زَرَعَ

الإحْنَ حَصَدَ المِحْنَ أَلْبِطْنَةَ مُذْهَبَةَ الفِطْنَةِ، لا يَكْمُلُ شَرَفُ الأَنْتِسَابِ إلا بِشَرَفِ الأَكْتِسَابِ. (T22a) از معارف مشایخ: اَلتَّوْحِيدُ قَطْعُ العَلَايِقِ وَ مَفَارِقَةُ الخَلَايِقِ، شَرَطُ العُبُودِيَّةِ المَحَوُّ فِي الرُّبُوبِيَّةِ. از شعر تازی (طویل):

يَقُولُونَ فِي البُسْتَانِ لِلْعَيْنِ لَذَّةٌ وَفِي الخَمْرِ وَالمَاءِ الَّذِي غَيْرَ أَسِنِ
 إِذَا شِئْتَ أَنْ تَلْقَى المَحَاسِنَ كُلَّهَا ففِي وَجْهِ مَنْ تَهَوَّى جَمِيعُ المَحَاسِنِ (K21b)
 مثال دیگر از درر توابع و غرر سوابغ امام علی کرم الله وجهه (بسیط):

لا تُودِعِ السِّرَّ إلاَّ عِنْدَ نَبِيِّ كَرَمٍ وَالسِّرُّ عِنْدَ كِرَامِ النَّاسِ مَكْتُومٌ
 وَالسِّرُّ عِنْدِي فِي بَيْتٍ لَهُ عَلَقٌ قَدْ ضَاعَ مِفْتَاحُهُ وَالبَابُ مَخْتُومٌ
 مثال دیگر هم از کلام او رضی الله عنه (متقارب):

وَمُنْذِرَتِي مِنْ قِرَانِ النُّحُوسِ وَمَا هُوَ مِنْ شَرِّهِ كَامِنِ
 ذُنُوبِي أَخَافُ فَأَمَّا القِرَانُ فَإِنِّي مِنْ شَرِّهِ آمِنِ
 از شعر پارسی (خفیف):

سهم تو در زمین کشیده سپاه قدر تو برفلک نهاده قدم
 ناصح ملک تو قرین طرب حاسد صدر تو ندیم ندم (T22b)

- تضمین المزدوج: آن بود که در اثناء نثر و یا نظم دو لفظ متفق الآخر و یا بیشتر در یکی و یا نزدیک یکدیگر بیاورند. مثال از قرآن مجید: وَ جِئْتُكَ مِنْ سَبَأٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ. از حدیث: أَلْمُؤْمِنُ دَعِبٌ لَعِبٌ وَالْمُنَافِقُ قَطُوبٌ عَبُوسٌ. از کلام بلغا: فُلَانٌ زَيْنٌ بَعْلِمِهِ الْجَمُّ وَمَجْدِهِ الْأَشْمُّ زَمَانُهُ (K22a) وَفَاقَ بِفَضْلِهِ الْبَاهِرِ وَحَسَبِهِ الزَّاهِرِ أَقْرَانَهُ. از شعر تازی (طویل):
- 6 مَضَى الصَّاحِبُ الْكَافِي وَلَمْ يَبْقَ بَعْدَهُ
كَرِيمٌ يَرَوِي الْأَرْضَ فَيُضُّ سِجَامَهُ
فَقَدْ نَاهُ لَمَّا تَمَّ وَعَتَمَ بِالْعَلَى
كَذَاكَ خُسُوفُ الْبَدْرِ عِنْدَ تَمَامِهِ
- آخر (طویل):
- 9 تَعَوَّدَ رَسْمَ الْوَهْبِ وَالنُّهْبِ فِي الْعُلَى
وَهَذَانَ وَقْتُ اللَّطْفِ وَالْعُنْفِ دَابُّهُ
وَفِي اللَّطْفِ أَرْزَاقُ الْعُفَاةِ هِبَاتُهُ
وَفِي الْعُنْفِ أَرْوَاحُ الْعُدَاةِ نِهَابُهُ
- از شعر پارسی (هزج):
- 12 خدودِ لاله رویان در عقودِ لولوی لالا
اگرخواهی بیا بنگر عقودِ لاله در شبنم
فتاده ژاله بر لاله درفشان لاله از ژاله
چنان کز ساغرِ ساقی درفشان باده درما غم
- التشبیهات: اگرچه استعاره و تشبیه از علم بیانست اما جهتِ زیادتی
- 15 احتیاج (T23a) بعضی از شعرا که به علم بیان مشغول نشده اند و به علم بدیع اکتفا نموده جهتِ آنکه هر دو از محسناتِ معنویّه کلامند به این دخیل کالاصیل شدند. و پیش از شروع به بیان انواع تشبیهات به تمهید مقدمه ای در طرفی تشبیه و
- 18 وجه شبه و غرض از آن احتیاج افتاد. المقدمه: بدانکه پنج چیز را که مُشَبَّه و مشبَّه به و وجهِ شَبَّه و اداتِ تشبیه (K22b) و غرض تشبیه است ارکان تشبیه خوانند و دو طرف تشبیه که مشبَّه و مُشَبَّه به است یا حسی بود همچون روی و
- 21 گل و چشم و نرکس در مُبصرات، و صوتِ ضعیف و همس در مسموعات، و بوی

موی و عنبر در مضمومات، و آب دهن و باده در مذوقات، و پوست نرم و حریر در ملموسات، و یا هر دو عقلی بود چون علم و حیات و یا مشبّه به عقلی بود و مشبّه به حسّی همچون منیّه و سبع و یا مشبّه به عقلی بود و مشبّه حسّی همچون عطر و خوی نیکو در تشبیه عطر به خلق کریم چه طیب محسوس است به حاسّه شمّ و خلق که کیفیت است نفسانیّه که افعال از آن به آسانی صادر شود عقلی است. 3

6 (T23b) و مراد از حسّی آنست که او و یا مادّه او به یکی از حواسّ خمسّه مدرک شود و اینجا به سبب آنکه گفتیم یا مادّه او خیالی نیز در حسّی داخل می شود. مثالش (کامل):

9 وَكَأَنَّ مُحَمَّرَ الشَّقِيقِ إِذْ تَصَوَّبَ أَوْ تَصَعَّدَ   أَعْلَامُ يَأْقُوتِ نُشْرِنَ عَلَى رِمَاحٍ مِنْ زَبْرَجْدٍ

چه اعلام یا قوت برنیزه‌ها زبرجدین جهت عدم آن بحس مدرک نیست ولیکن اعلام و یا قوت و رماح و زبرجد جمله بحس مدرکند. (K23a) و مراد از عقلی آنست که او و یا مادّه او به یکی از حواسّ خمسّه ظاهره مدرک نشود و اینجا وهمی نیز داخل شود. مثالش در مشبّه به (طویل):

أَيَقْتُلُنِي وَالْمَشْرِفِيُّ مَضَاجِعِي   وَمَسْنُونَةُ زُرْقٍ كَأَنْيَابِ أَغْوَالٍ

15 چه اغوال و انیاب آن جهت عدم تحقق در خارج مدرک نمی شوند اما اگر مدرک می شدند به حسب تحقق در خارج به حاسّه بصر مدرک می شدند.

و هم در این قسم داخل شود آنچه به وجدان مدرک می شود و آن چیز به غایتست که به قوای ناطقه مدرک می شوند، همچون لذّت و ألم حسّی به خلاف ألم و لذّت عقلی که از وجدانیات نیستند بلکه از عقلیات (T24a) محضه اند، همچون علم و حیات. و چون لذّت و ألم حسّی عبارتند از ادراک، چه لذّت ادراک یافتن 21 چیز است که آن چیز به مدرک کمال و نفع و خیر باشد و ألم ادراک چیز است که به مدرک نقص و ضرر و شر باشد. و لا شك که ادراک به حواس ظاهره مدرک نمی

- شود، پس از وجدانیات باشند که به حواس باطنه مدرك می شوند، همچون شَبَعُ
وَجُوعٌ وَفَرَحٌ وَغَمٌ وَلَذَّةٌ وَالْم. (K23b) و اما وجه تشبیه آنست که مشبّه و مشبّه
3 به در او شريك باشند به قصدِ اشراك یا به تحقیق ویا به تخیل و تأویل چون
شجاعت در شیر و مردم دلیر و نور در شمس و روی خوب و اما به تخیل و
تأویل چنانکه در این بیت است، شعر تازی (خفیف):
- 6 وَكَانَ النُّجُومُ بَيْنَ دُجَاهَا   سُنُنٌ لَّاحَ بَيْنَهُنَّ ابْتِدَاعُ
- صفتِ شب می گوید و هیأتی را که از کواکبِ ثواقب در ظلمت و سوادِ شب
پیدا می شود تشبیه می کند به سنتهایِ شریعت که در میانِ بدعت و انتشارِ آن
9 لایح شود به طریقِ تأویل که اولاً سنن را به چیزهایِ نورانی و بدع را به چیزهایِ
ظلمانی تشبیه کرده است و بعد (T24b) آن هیأتِ حاصله را از ثقوب و لمعانِ
کواکب در تاریکی به سنن که در اثناء بدع واضح و لایح شود. و تشبیه سنت به
12 روشنائی جهتِ اشتراك در اهتدا و تشبیه بدعت به ظلمت جهتِ اشتراك در ضدّ
آن شایع الاستعمال است. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَيْتُكُمْ بِالْحَنْفِيَّةِ
الْبَيْضَاءِ أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيْهِمْ إِقْتَدَيْتُمْ إِهْتَدَيْتُمْ. گویند شَاهِدَةٌ (K24a) سَوَادُ
15 الْكُفْرِ مِنْ جَبِينِ فُلَانٍ.
- امر وجه شبّه: یا داخل بود در حقیقتِ طرفین. چنانکه در تشبیه ثوبی به
ثوبی در نوع ویا در جنس ویا در فصل ممیز چنانکه گویی هَذَا الْقَمِيصُ مِثْلُ ذَلِكَ.
18 ویا خارج بود قائم به هر دو و آن یا صفتی بود حقیقی ویا اضافی. و حقیقی یا
حسی بود همچون کیفیاتِ جسمانیّه که مختصّ اجسام باشند. و آن یا مدرك بود
به بصر چون الوان و اضوا و اشکال و هیأت چون دواير و مثلثات و مربّعات و
21 چون مقادير و حرکات و حسن و قبح و استقامت و انحنا و تحدب و تقعر. ویا

5 شعر تازی K: T- || 7 می گوید K: می کند T || 21 انحنا K: انحنا T

- مُدْرَك بود به سمع از اصواتِ قوی و ضعیف و بین بین. و یا به ذوق از طعموم تسعه (T25a) حرافت و مرارت و حموضت و عفوصت و قبض و دُسومت و حلاوت و مُلُوحَت و تفاهت، چه فاعل در او یا حرارت بود و یا برودت و یا اعتدال بین الحرارة والبرودة. و اما حرارت در چیزی کثیفِ مرارت، و در لطیفِ حرافت، و در معتدل بین اللطف والكثیف مُلُوحَت بدید آرد. و اما برودت در کثیفِ عفوصت و در لطیف (K24b) حموضت و در معتدل قبض پیدا کند. و اما معتدل بین الحرارة والبرودت در کثیفِ حلاوت، و در لطیفِ دُسومت، و در معتدلِ تفاهت ظاهر کند. و تَفَه آن بود که او را طعم نباشد و یا طعمش محسوس نبود همچو نحاس. و اما آنچه مدْرَك بود به شم چون روایح طیبه و کریهه. و اما آنچه مُدْرَك بود به لمس چون حرارت و برودت و یبوست و خشونت و مَلاسه و لین و صَلابت و ثقل و خفت و جفاف و بله و لزوجت. و یا عقلی بود چون کیفیاتِ نفسانیّه یعنی مخصوص به نوات النّفوس. چون ذکاوت که قوْتیست آماده در نفس جهتِ اکتسابِ آرای صحیحه. و چون علم، آن ادراک بود (T25b) که حصولِ صورتِ چیزیست در عقل، و علم را بر اعتقاد جازم نیز که مطابق واقع بود اطلاق کنند. و چون حلم که مطمئنّه بودنِ نفس باشد به نوعی که آن را غضب به انتقام در اصابتِ مکروه نتواند جنبانید. و چون شجاعت و آنچه مقابل این اوصافست. و اما صفتِ اضافی چون ازالَتِ حجاب در تشبیه حجت به اغفتاب که آن هیأتی 18 (K25a) متقدّر نیست در ذات حجاب و یا حجت و آفتاب بلکه متعلق است به هر دو. و اما ادات تشبیه در لغت عرب کاف و کأن و کی و شبّه و نحو و مثل باشد و در لغتِ پارسی چون و همچون و گویی و همانا بود. و اصل در کاف آنست که به 21 مفرد، در آید و در یکی مشبّه به باشد لفظاً چون زیدٌ کالأسدِ. ومثلهمٌ کمثلِ الذی

- استَوْفَدَ نَارًا و یا تقدیراً همچون أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ، ای ذَوِي صَيْبٍ و به غیر مشبّه به نیز در آید و آن جایی بود که مشبّه به مرگب باشد ولیکن معبر نبود به
3. مفردی که برآن دلالت کند همچو مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا الثَّورِيَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا: مشبّه به اینجا مرگبست و معبر شده (T26a) به مفردی که دلالت می کند برآن و آن مَثَلُ است در یکی کاف و مثل حال و قصه عجیب الشان بود. و مثال آنکه کاف که به غیر مشبّه به در آید در تشبیه مرگب و مفردی که برآن دالّ باشد معبر نبود این آیتست که: وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُهُ الرِّيَّاحُ. (K25b)
- 9 مراد از تشبیه نه حیات دینی است و نه تشبیه مفردی به مفردی از این کلمات بلکه تشبیه حال اوست در حسن و طراوت و لطافت و به هجت و روی نهادن از اول حال به کمال، و باز آنچه او را می رسد متعاقباً از ضعف و نقصان و فنا و
- 12 زوال به حال نبات که از ابتداء الامر که نشو و نماست سر سبز و مورق و مزهر و مثمر و خوب و ناضر معجباً لكل ناظر برمی آید و باز عمّا قریب من الأيام پژمرده و خشك و افسرده و ریخته و خاك و خاشاك می گردد. و امّا غرض تشبیه در اغلب عاید به مشبّه می شود و آن یا بیان امکان مشبّه است چنانکه در این بیت. شعر (وافر): (T26b)

وَأِنْ تَفُقَّ الْأَنْعَامُ وَأَنْتَ مِنْهُمْ   فَإِنَّ الْمِسْكَ بَعْضُ دَمِ الْغَزَالِ

- 18 ویا بیان حال مشبّه که برچه و صفت از اوصاف، همچنانکه در تشبیه ثوبی به ثوبی دیگر، ویا مقدار حال مشبّه در ضعف و قوت چون تشبیه چیزی سیاه به غراب. ویا تقدیر حال مشبّه در نفس سامع (K26a) همچو تشبیه کسی که در کاری سعی کند و به فائده آن فائز نشود به کسی که بر روی آب چیزی نویسد. ویا بیان

7 واضرب T: و ضرب K || 12 سر سبز T: سه سبز K || 14 غرض تشبیه K: غرض نه تشبیه T

تسویه بین المشبه و المشبه به در وجه شبه، یا تزیین و تحسین مشبه و یا تشویه و تقبیح آن چون تشبیه روی سیاه زنگ ساه دیده آهو در تحسین و چون تشبیه روی مجدر، به نجاسه افسرده که مرغان آن را به منقار سوراخ سوراخ کرده باشند در تقبیح. و یا استطراف مشبه همچون تشبیه انگشت آتش گرفته به دریایی از مشک که موج آن زر باشد. و استطراف در این صورت از برای ابراز مشبه است در صورت چیزی که در عادت ممتنع است و آن وجود دریای مشک است با موج زر، و باشد که استطراف در آن بود که مشبه به در ذهن نادر الحضور باشد، چنانکه در تشبیه انگشت و باشد که عند (T27a) حضور المشبه نادر بود چنانکه در این بیت، شعر (بسیط):

ولا زور دية تزهو بزرقتهَا   بين الرياض على حمرايواقيت
كأنها فوق قامعات ضعفن بها   أوائل النار في أطراف كبريت

12 (K26b) و گاه باشد که غرض تشبیه به مشبه به عاید شود، چنانکه در تشبیه تفضیل که ذکر خواهد شد، و چون از ارکان تشبیه این قدر محقق شد.

بدانکه تشبیه بر هفت نوع بود: تشبیه مطلق، تشبیه مشروط، تشبیه کنایه، تشبیه تسویه، تشبیه عکس، تشبیه اضممار، تشبیه تفضیل. اول تشبیه مطلق: چنان باشد که چیزی را به چیزی تشبیه کند مطلقا بی شرط و عکس و تفضیل.

مثالش از قرآن کریم: وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ. از حدیث: النَّاسُ سَوَاءٌ أَمْثَالُ الْمَشْطِ. از کلام مترسلان: هُوَ كَاللَّيْثِ يَوْمَ نَزَالِهِ وَكَالْغَيْثِ وَقَتَ نَوَالِهِ، أَوْ جَهُمْ كَالْبُدُورِ الزَّاهِرَةِ وَأَكْفَهُمْ كَالْبُحُورِ الزَّاخِرَةِ. از شعر تازی (طویل):

شقائق في أعصان ورد كأنها   خدود بدت فيها عوارض من شعر
إذ ما بدت فوق الغصون حسبتها (T27b)   كؤوس عقيق قد ملئين من الخمر

1 یا تزیین T: تا تزیین K || 7 با موج T: یا موج K

آخر (خفیف):

وَجِنَانٍ كَأَنَّمَا نُشِرَتْ
فِي نَرَاهَا حَرِيرَةً خَضِرَاءُ (K27a)
أَعْيُنُ النَّرْجِسِ الْجَنِيِّ نُجُومٍ
وَإِخْضِرَارُ الرِّيَاضِ فِيهَا سَمَاءُ

آخر (کامل):

3

وَالْبَدْرُ مُنْتَقِبٌ بِغَيْمٍ أبيضَ
وَهُوَ فِيهِ بَيْنَ تَسْتُرٍ وَتَبْرُجٍ
كَتَنَّفَسِ الْحَسَنَاءِ فِي الْمِرَاةِ إِذَا
كَمَلَتْ مَحَاسِنُهَا وَلَمْ تَتَرَوَّجْ

آخر (طویل):

6

أَحْمَلُ نَفْسِي كُلَّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ
هَمُومًا، عَلَى لَيْسٍ يُرْجَى بِخَيْرِهِ
كَمَا سَوَدَّ الْقَمَّارُ فِي الشَّمْسِ وَجْهَهُ
وَتَجَهَّدَ فِي تَبْيِضِ أَنْوَابِ غَيْرِهِ

از شعر پارسی (مضارع):

9

لاله شگفته سرخ و سیاهیش در میان
نرکس دمیده زرد و سپیدیش در کنار
این چون میان ساغر سیمین نبید سرخ
و آن چون میان آتش رُخشنده دودنار
امر تو همچو جرم فلک باعث مسیر
نهی تو همچو طبع زمین موجب قرار
قادر به حکم بر همه کس آسمان صفت
فایض به جود بر همه خلق آفتاب وار

آخر (مجتث):

12

عقودِ شب‌نم بر برگ لاله پنداری
نگارِ من لبِ خود را گرفت در دندان

15

تشبیه مشروط: تشبیه مشروط آنست که چیزی را به چیزی تشبیه کنند

مفید به شرطی. مثالش از نثر تازی: هُوَ كَالْبَدْرِ فِي ارْتِفَاعِ قَدْرِهِ (K27b) وَالْبَحْرِ

18 فِي اتِّسَاعِ صَدْرِهِ، لَوْ أَنَّ الْبَحْرَ لَا تَغْيِرُ مَاؤُهُ وَالْبَدْرُ لَا يَنْتَقِصُ ضِيَاؤُهُ. از شعر تازی

(کامل):

عَزَمَاتُهُ مِثْلُ النُّجُومِ تَوَاقِبًا
لَوْلَمْ يَكُنْ لِلنَّاقِبَاتِ أَفْوَلُ

5 b تَسْتُرُ T: تَسْرَ K || 11 a لاله T: لا K || 21 a عزماته T: عزماته K

از شعر پارسی (متقارب):

چو ابرست دستت به شرطی که ابر نگرید به زاری دم فیض آب

3 رخت آفتابست بی شك اگر بود بی کسوف و زوال آفتاب

تشبیه کنایه: آن بود که مشبه را کنایه کنند به لفظ مشبه به بی ادات

تشبیه. مثالش از نثر عرب: شَاهَدْتُ مِنْ مَسَاطِرِ كَلَامِهِ وَ مَقَاطِرِ اَقْلَامِهِ. رَوْضَاتِ

6 مُزْنٍ وَجَنَاتِ عَدْنٍ. از نثر پارسی: ملك به رزمگاه آمد برشزرزه شیری سوار و

ماری در دست از زبرجد جزع ظاهر می کرد و از نیلوفر ارغوان بدید می آورد. از

شعر تازی (بسیط): (T28b)

9 قُلْنَا وَ قَدْ قَتَلْتُ فِينَا لَوَاحِظَهُ فَمَا لِقَتِيلِ الْحُبِّ مِنْ قَوْدٍ

فَأَسْبَلْتَ لَوْلَا مِنْ نَرْجِسٍ وَسَقْتُ وَرَدًا وَغَضَّتْ عَلَى الْعُنَابِ بِالْبُرْدِ

آخر (وافر):

12 بَدَتْ قَمْرًا وَمَالَتْ خُوطَ بَانَ وَفَاحَتْ عَبْهَرًا وَرَنْتَ غَزَالًا

آخر (طویل):

سَفَرْنَ بُدُورًا وَأَنْتَقَبْنَ أَهْلَةً وَمِسْنُ غُصُونًا وَالْتَفَتْنَ جَاءَ اذْرَا

15 (K28a) از شعر پارسی (مجتث):

ترا به گرد نمک نابدید شد سبزی به سبزی و نمکت شد هزار جان مهمان

دیگر (مجتث):

18 زعكسِ اَنتِشِ لعلِ تو هر زمان یاقوت چو جزع چشم من آب اندر آورد به دهان

بیا به حلقه دیوانگان عشق و ببین کزان سلاسل مشکین چه فتنها برپاست

تراست بی سخن اندر دهان نهان گوهر نشان گوهر پاک تو در سخن پیداست

21 تشبیه تسویه: آن بود که دو چیز را به یک چیز تشبیه کنند. مثالش از

a12 حوط بان T: حوطربان K || b14 و مسن T: و مشن K || 17 دیگر K: T- || b19 مشکین T:

مشکن K

شعر تازی (مجتث):

صُدُغُ الْحَبِيبِ وَحَالِي كِلَاهُمَا كَاللِّيَالِي ثُغُورُهُ فِي صَفَاءٍ وَأَدْمُعِي كَاللَّلَالِي

3 از پارسی (خفیف):

مویِ مشگینِ یار و روزِ منست هر دو چون شب شده به تاریکی (T29a)

تنِ من از جفایِ او و میانش هر دو مویی شده به باریکی

6 تشبیهِ عکس: چنان بود که دو چیز را به یکدیگر مانند کنند. مثالش از نثر

تازی: كَمْ مِنْ دَمٍ أَهْرَقْنَاهُ فِي الْبَرِّ وَ شَخْصٍ أَغْرَقْنَاهُ فِي الْبَحْرِ فَاصْبَحَ الْبَرُّ بَحْرًا

بدمائهم وَالْبَحْرُ بَرًّا بِأَشْلَابِهِمْ. از نثر پارسی: فلک از گردِ سواران چون زمین تیره

9 فام و زمین از حملهء دلیران چون فلک بی آرام. از شعر تازی (کامل):

رَقَّ الزُّجَاجُ وَرَقَّتِ الْخَمْرُ فَتَشَابَهَا وَتَشَاكَلَتِ الْأُمْرُ (K28b)

وَ كَأَنَّمَا خَمْرٌ وَلَا قَدَحٌ وَ كَأَنَّمَا قَدَحٌ وَ لَا خَمْرُ

12 چون غرض از تشبیه جمع بود میان دو چیز در امری بی آنکه یکی در آن زاید

باشد چنان که در "رَقَّ الزُّجَاجُ" بهتر آن بود که از تسمیهء تشبیه عدول کرده به

تشابه آیند چنانکه در این شعر. از شعر تازی (طویل):

15 تَشَابَهَ دَمْعِي إِذْ جَرِي وَمَدَامَتِي فَمِنْ مِثْلِ مَا فِي الْكَأْسِ عَيْنِي تَسْكَبُ

جُفُونِي أَمْ مِنْ عَبْرَتِي كُنْتُ أَشْرَبُ فَوَاللَّهِ مَا أَدْرِي أِبِ الْخَمْرِ أَسْبَلْتُ

(T29b) از شعر پارسی (مضارع):

18 پشتِ زمینِ چو رویِ فلکِ گشته از سلاح رویِ هوا چو پشتِ زمینِ گشته از غبار

از سمِ مرکبان شده مانند غار، کوه و ز شخصِ کشتگان شده مانند کوه، غار

دیگر (رمل):

21 آسمان شد از چراغِ نجم همچون گلستان گلستان از شمعِ گلها شد چو رویِ آسمان

13 آن بود که از T: آن بود که K || 14 از شعر تازی K: T- || 16 a ابوالخمر T: ابابخمر K

تشبیه اضمار : آنست که چیزی را بچیزی تشبیه کنند بی ادات و وجه.

مثال از نثر تازی: أَوْ جُهُهُمُ بَدُورٌ وَأَكْفُهُمُ بَحُورٌ. از شعر پارسی (مضارع):

3 زلف تو سنبلیست و رخ تو گل بهار چشم تو نرگس است و لببت غنچه ترست

تشبیه تفضیل: چنان بود که در وجه شبه مشبّه را بر مشبّه به تفضیل

(K29a) کنند. مثالش از شعر تازی (بسیط):

6 مَنْ قَاسَ جَدْوَاكَ بِالْغَمَامِ فَمَا أَنْصَفُ فِي الْحُكْمِ بَيْنَ شَكَلَيْنِ

أَنْتَ إِذَا جُدْتَ ضَاكِحٌ أَبَدًا وَهُوَ إِذَا جَادَ دَامَعَ الْعَيْنِ

آخر (وافر):

9 حَسِبْتُ وَجْهَهُ بَدْرًا مُضِيئًا فَأَيْنَ الْبَدْرُ مِنْ ذَاكَ الْجَمَالِ

از شعر پارسی (مجثث):

هلال نعل و ستاره ستام و گردون سیر جهان نورد و زمان سرعت و زمین پیماست

12 شدن به جانب بالا سحاب را ماند ولی عرق نکند این و آن غریق حیاست

الاستعاره: چون استعاره از اقسام مجاز است لابدست پیش از تحدید

استعاره از ایراد مقدمه ای در معرفت حقیقت مجاز. بدانکه حقیقت کلمه ای بود

15 مستعمل در آن معنی (T30a) که آن کلمه را به ازاء آن معنی وضع کرده باشند، به

إِصْطِلَاحِ تَخَاطُبِ هِر طَائِفِهِ هَمْچُونِ اسدِ دَر حِیَوَانِ مَفْتَرَسِ وَ صَلَاتِ دَر اَرکَانِ

معلومه و افعال مخصوصه. اول را حقیقت لغویّه و دوم را حقیقت شرعیّه

18 گویند. و مجاز کلمه ای بود مستعمل در غیر موضوع له خود با قرینهء عدم

ارادت معنی که موضوع له اوست (K29b) و قرینه که مصحح استعمال کلمه است

در غیر موضوع له خود علاقه ایست میان آن کلمه و آن معنی، و چون این علاقه

21 غیر از مشابهت چیزی دیگر باشد آن مجاز مرسل گویند. چون "ید" در نعمت و

b3-1 تشبیه اضمار... غنچه ترست K: (T) || 1 وجه K: تشبه T || 2 مجاز مرسل T: مجاز K

- قدرت چنانکه در این آیت: **يَدُاللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ**، و " نبات " در غیث چنانکه در **أَمْطَرَتِ السَّحَابُ نَبَاتًا**، و " لسان " در ذکر چنانکه در آیت **وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ**، و " عین " در حفظ چنانکه در بشارت **فَأَنْكَ بِأَعْيُنِنَا**، و " عرش " در ملک چنانکه در آیت **ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ** و قرآن کریم از این نوع مشحون است. و چون علاقه مشابه بود آن را **استعاره** و **متکلم** را **مستعیر** و لفظ **مشبه** به را **مستعار** و معنی **مشبه** به را **مستعار منه** و معنی **مشبه** را **مستعار له** خوانند. و **استعاره** یا **تحقیقیه** بود و یا **تخیلیه** و یا **مکنی** عنها. **استعاره** حقیقیه آن بود که معنی او یعنی آنچه به سبب وی خواسته و او در آن استعمال کرده شد محقق باشد، اما در **حس** و (T30b) اما در **عقل** مثال **حسی** (طویل): (K30a)

لَدَى أَسَدٍ شَاكِي السَّلَاحِ مُقَدَّفٍ لَهُ لِبْدٌ أَظْفَارُهُ لَمْ تَقْلَمْ

- "اسد" در این بیت **استعاره** است از **رجل شجاع** و آن امری **متحقق** است به **حس**. مثال **عقلی**: **إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ** ای **الدین الحق**، و آن **ملت اسلام** است که **متحقق** است به **عقل**، و **استعاره** **بالکنایه** و **تخیلیه** آن است که **تشبیه** را در **نفس اضمار** کنند و **جز مشبه چیزی** در آن **اظهار** نکنند و بر آن **دلالت** کنند به **اثبات امری** به **مشبه** که آن **متخصص** بود به **مشبه** به بی آنکه در او امری بود **حساً** أو **عقلاً** **متحقق** و آن **تشبیه** **مضمراً** در **نفس استعاره** **بالکنایه** و **مکنیاً** عنها خوانند. و آن امر **مختص** را به **مشبه** به که به **مشبه** **اثبات** کرده **بودند** **استعاره** **تخیلیه** گویند. مثالش از شعر تازی (کامل):

وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا أَلْفَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةَ لَا تَنْفَعُ

- تشبیه** **منیه** می کند در **اغتيال** و **اهلاك** **نفوس** بی **تفرقه** **نیک** از **بد** و **پیر** از **جوان** و **زشت** از **خوب** به **سبعی** **ضاری** **مغتال** و **بوی** (K30b) **اظفار** را که

16 مضمراً T: مضمراً K || 19 b الفیت T: انفیت K

مختص است به ساع به طریق تخییل اثبات می کند و در آن تحقیقی نیست نه در حس و نه در عقل، و این هم استعارهء بالکنایه بود و هم تخییلیه. مثال از پارسی

3 (مجتث):

چو مرگ پنجه گشاید علاج سود ندارد اگر هزار طبیب آید و هزار فسونگر

مثال دیگر از شعر تازی (کامل):

6 وَلَئِنْ نَطَقْتُ بِشُكْرِ بَرِّكَ مُفْصِحًا فَلِسَانَ حَالِي بِالشُّكَايَةِ أَنْطَقُ

حال خود را به طریق کنایه به مردی فصیح تشبیه می کند و لسان را که مختص فصیح است به طریق تخییل به او اثبات می کند. و ببايد دانست که بناء

9 استعاره بر تناهی تشبیه است و بر ادعاء آنکه مشبه از جنس مشبه به است، و

از این است یعنی از جهت تناهی تشبیه صحت نهدی از تعجب در این بیت که

بیت (منسرح): (T31a)

12 لَا تَعْجَبُوا مِنْ بَلِي غِلَالَتِهِ فَقَدْ زُرَّ از رَارُهُ عَلَى الْقَمَرِ

و صحت تعجب که در این شعرست که ، شعر (کامل):

قَامَتْ تُظَلِّلُنِي مِنَ الشَّمْسِ نَفْسٌ أَعَزُّ عَلَيَّ مِنْ نَفْسِي (K31a)

15 قَامَتْ تُظَلِّلُنِي وَ مِنْ عَجَبٍ شَمْسٌ تُظَلِّلُنِي مِنَ الشَّمْسِ

و چون در استعاره چیزی ملائم مستعار و مستعار له نباشد آن را

استعارهء مطلقه خوانند، چنانکه عندي أسد و اگر چیزی بود ملائم مستعار له

18 آن را استعارهء مجرد گویند. مثالش (کامل):

غَمْرُ الرِّدَاءِ إِذْ تَبَسَّمَ ضَاحِكًا عَلِقَتْ لِضَحَكْتِهِ رِقَابُ الْمَمَالِ

"ردا" را از عطا استعاره کرد جهت آنکه عطاعرض صاحب خود را از ملامت و

21 نسبت دناات صیانت می کند، چنانکه ردا از آفت کرما و سرما و غمر را که ملائم

10 تناهی T: بناشی K || 11 این بیت که بیت K: این بیت که T

- عطاست، چه غمر مال بسیار را گویند به ردا اضافه کرد. و این آیت که فَأَذَا قَهَا
اللَّهُ لِبَاسِ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ. از این نوع است، چه لباس را از امری که بر اهل
3 قریه واقع شده بود استعاره کرد و إِذْأَقَهُ را جهت شیوع استعمال آن در شداید و
اهوال و نوازل و سوء احوال، چون (T31b) "ذَاقَ فُلَانٌ الْبُؤْسَ وَالْفَقْرَ" به معنی
أَصَابَهُ، جار مجری تحقیق داشته به اهل قریه اثبات کرد، به معنی (K31b)
6 فَأَصَابَهَا و اصابت ملائم آن حال بود لباس ازو استعاره کرد. پس استعاره
تجریدیّه باشد "وَأَذَاقَهَا" گفت، "كَسَأَهُمَا" نگفت که استعاره ترشیحیه شود که
از تجریدیّه ابلغ است چه آنکه ادراک به ذوق مستلزم ادراک است به لمس، پس در
9 اذاقه اصابت بیشتر و سخت تر باشد، و "طعم الجوع" نگفت با آنکه ملائم "جوع
طعم" است. جهت آنکه فائده لفظ لباس که بیان انتفاع لون و رثاثه هیأت است،
فوت نشود. و اگر در او چیزی آید که ملائم مستعار منه باشد آن را استعاره
12 مرشحه خوانند، چنانکه در این آیت که أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَى
فَمَارَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ. اشتراء از استبدال استعاره کرد. پس ملائم
اشتراء از ربح و تجارت برآن تفریع کرد، چنانکه گویند جَاوَزْتُ الْيَوْمَ بَحْرًا
15 زَاخِرًا مُتَلَاظِمِ الْأَمْوَاجِ. [شعر] (طویل):

لَدَى أَسَدٍ شَاكِي السَّلَاحِ مَقْدَفٌ لَهُ لِبَدٌ أَظْفَارُهُ لَمْ تَقَلَّمْ

- و چون ما یحتاج استعاره به اختصار به تحقیق پیوست امثله چند جهت
18 توضیح در این رساله (K32a) آورده شد. مثالش (T32a) از قرآن کریم: وَأَخْفِضْ
لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ. از حدیث: الْفِتْنَةُ نَائِمَةٌ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ أَيْقَظَهَا. از قول
عمروبن العاص: از خطبه ای که در او ذکر امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه
21 کرده بود و آن بغایت بلیع و پسندیده مهتر بلغاست. إِنَّ ابْنَ خَيْثَمَةَ بَعَجَتْ لَهُ

7 شود که T: شود K || 9 با آنکه T: یا آنکه K || 11 آید که T: آید K || b 16 اظفاره T: اظفار

الدُّنْيَا مِعَاهَا وَالْقَتُّ إِلَيْهِ أَفْلا ذَكَّبِدِهَا وَنَقَّتْ لَهُ مُخْتَهَا وَأَطَعَمْتَهُ شَحْمَتَهَا وَأَمْطَرَتْ
 لَهُ جُودًا سَالَ مِنْهُ شِعَابُهَا وَدُفَّقَتْ فِي مَحَاقِلِهَا فَمَصَّ مِنْهَا مَصًّا وَقَمَصَّ مِنْهَا قَمَصًّا
 3 وَجَانِبَ غَمْرَتِهَا وَمَشَى ضَحَضَاحِهَا وَمَا أَبْتَلَّتْ قَدَمَاهُ إِلَّا لِأَذَاكِ أَيُّهَا النَّاسُ! قَالُوا نَعَمْ
 رَحِمَكَ اللَّهُ!. از شعر تازی (کامل):

وَمِنْ الْعَجَائِبِ أَنْ بَيْضَ سَيُوفِنَا   تَلَدُ الْمَنَائِيَا السُّودَ وَهِيَ ذُكُورُ
 6   آخر (طویل):

وَفَتِيَانُ صِدْقٍ يَصْدُرُونَ عَنِ الْوَعَا   وَأَيْدِي الْمَنَائِيَا دَامِيَاتُ الْأَطَافِرِ
 آخر (طویل):

فَحَاجَّتَهُمْ إِحْدَى اثْنَتَيْنِ مِنَ الْعَلَى   صُدُورُ الْعَوَالِي أَوْقُرُعُ الْمَنَابِرِ
 9   آخر (بسیط):

أَلَمْ تَرَ الْأَرْضَ قَدْ أَعْطَتِكَ زَهْرَتَهَا   مُخْضِرَةٌ وَأَكْتَسَى بِالنُّورِ عَارِيَهَا
 12   وَلِلشَّقَائِقِ ضَحِكٌ فِي نَوَاحِيهَا
 آخر (خفیف): (T32b/ K32b)

كُلَّ يَوْمٍ بِأَقْحَوَانٍ جَدِيدٍ   تَضَحِكُ الْأَرْضُ مِنْ بُكَاءِ السَّمَاءِ
 15   از شعر پارسی (مجتث):

بنفشه سنبل زلفت به خواب دید شبی   علی الصَّبَّاحِ پَرِيشَانِ وَسِرْگَرَانِ بَرخاست
 جهانِ حسنِ تو خوشِ عالیست زانکِ درو   شمالِ بَرطَرَفِ أَقْتَابِ غَالِيهِ سَاسْت
 18   بیابه حلقهء دیوانگانِ عشق و ببین   کز آن سَلاسلِ مُشکِینِ چِه فتنها بَرپاست
 دیگر (مجتث):

همی بخندد نونوبه سبزه بر لاله   همی بگرید خوش خوش به لاله بر باران
 21   سمن زبادِ صبا کرد پرزدر دامن   گل از سرشکِ هوا گرد پرگلابِ دهان

8 آخر T: K- || 9 اثنتین T: ابنتین K || 15 از شعر پارسی T: از شعر تازی K

- مكألست و منقش چمن بدر و عقیق   معطراست و مبخرهوا به مشك و ببان
دیگر (هزج):
- 3   دم كلك تو سنبل برسمن كارد به قلب دی   دل پاك تو در عقل رو باند ز قلب یم
مراعات النظیره: آن بود که در نظم و نثر چیزها جمع کنند از يك جنس
و این صنعت نزد ارباب بلاغت قبول تمام دارد. مثالش از شعر تازی (بسیط):
- 6   أ أخا الفوارس لورایت مواقفی   وَالْخَيْلُ مِنْ تَحْتِ الْفَوَارِسِ تَنْحَطُّ
(T33a) لقرات منها ما تحط يد الوغا   وَالْبَيْضُ تُشَكِلُ وَالْأَسْنَةُ تَنْقَطُ
آخر (کامل):
- 9   كم وقعة سجرتك شوقا بعدما   غرى الرقيب بنا ولج العاذل (K33a)
دون التعانق ناحلین كشكلتی   نصب ادقهما و صم الشاكل
آخر (طویل):
- 12   تجل عن الرهط الامانى عادة   لها فى عقيل من ممالكها رهط
و حرف كنون تحت رأى ولم تكن   بدال يوم الرسم غيره النقط
آخر (طویل):
- 15   نسيم عبير فى غلالة ماء   وتمثال نور فى اديم هواء
حكى لؤلؤا رطبا مقشى بجوهر   مصفى لفرطى رقه و صباء
از شعر عجم (مضارع):
- 18   طوق كبوتر است سر زلف آن نگار   من درهواش مرغ صفت پرهى ز نم
نه نه که همچو چنگل بازست زلف او   من پر ز بیم او چو كبوتر همى ز نم
دیگر (مجث):
- 21   ز استقامت رای تو گزفضا کندى   دقیقهء فلك المستقیم را تفهیم

a6 اأخا: T أخا K || b تنحط: T حظ K || a9 سجرتك: T شجرتك K

بمأندی الف استواش تا بابد   زشرم رای تو سرپیش درفکنده چومیم
(T33b) دیگر (هزج):

3   چون فندقِ تومهر زبانه در بست   بار غم تو چو کوژ پشتم بشکست
هر تیرکه از چشم چو بادام توجست   درخسته دلم چو مغزدر پسته نشست
دیگر (هزج):

6   چو گردد جرم بر کسرِ عدو عزمِ همایونش   شود باعزمِ جزمِ او سیاهِ فتح و نصرت ضم
المدحُ الموجهُ: موجّه دو رویه را گویند و این صنعت چنان بود که (K33b)
ممدوح را به صفتی یاد کنند بر وجهی که وصفی دیگر از مدح او در آن مندرج
9 شود. مثال از شعر تازی (طویل):

نَهَبْتَ مِنَ الْأَعْمَارِ مَالُو حَوَيْتَهُ   لَهَيْتِ الدُّنْيَا بِأَنْكَ خَالِدُ

مدح می کند ممدوح را به غایتِ بسالت و نهایتِ شجاعت و کثرتِ قتلِ
12 اعدای و در او درج می کند که بقا و خلود وجود او سببِ نظام و قوامِ دینی و
موجب انتظامِ احوالِ خلائق است. بیت (بسیط):

يَضِيْقُ عَنْ جَيْشِهِ الدُّنْيَا وَلَوْ رَحُبَتْ   كَصَدْرِهِ لَمْ يَبْنِ فِيهَا عَسَاكِرُهُ

15 آخر (بسیط):

عُمْرُ الْعَدُوِّ إِذَا لَاقَاهُ فِي رَهَجٍ   أَقْلٌ مِنْ عُمْرِ مَا يَحْوِي إِذَا وَهَبَا

اول مدح است به فرطِ شجاعتِ دوم به فرطِ سخاوت. از شعر پارسی (T34a)
18 (رمل):

آنچنانکه نگسلد نفرین ز جانِ دشمنت   جاودان از ذاتِ تو خالی نگردد آفرین
دیگر (خفیف):

b3 کوژ پشتم T: کوژه شتم K || a10 الأعمار T: الاعمال K || 11 مدح می کند T: K- || 12 وجود او سبب T: وجود او سبب K

آن کند تیغِ تو به جانِ عدو   که کند دستِ تو بکانِ گهر

و این مخصوص به مدح نیست دردم نیز آید. مثالش از شعر پارسی

3 (مضارع):

بِهْ که نشد دعازبخیلی ترانصیب   ورنه شدی بطولِ بقایت جهان مصاب

و در غیر مدح و ذم نیز آید. مثالش (هزج): (K34a)

6 ازین پیشم چو شاهان منزلی بود   نزه تر از سریر و از خورنق

ز بی شکری آن اکنون خزیدم   به چشم سوزن و نسجِ خدرنق

صفتِ ضیقِ منزل می کند بطریقی که در او صفتِ مقرر خود نیز مندرج می

9 شود. و در قرآن کریم اشاره نصّ و دلالت و مقتضای نصّ از این باشد.

حسن التعلیل: آن بود که چیزی را که علتِ چیزی نباشد به اعتباری لطیف

و مناسبِ علت سازند. و آن چهار نوع بود: جهت آنکه آن چیز که به او به ادعا

12 علتِ اثبات می کنند یا ثابت باشد (T34b) و قصدِ اثباتِ علت کنند به او. و یا ثابت

نباشد و قصدِ اثباتِ او کنند به ادعاء علیّت. و آنچه ثابت باشد هم بر دو نوع دو

بود: یکی آنکه آن را علتی ظاهر نباشد و خواهند که چیزی را به او علت سازند. و

15 دوم آنکه آن را علتی بود ظاهر و خواهند که چیزی دیگر را غیر به او علت

سازند. و آن دو نوع بود: یکی ممکن و دوم ممتنع. مثال اول، (کامل):

لَمْ تَحْكُ نَائِكَ الْعَمَامُ فَأَنَّمَا   حُمْتُ فَصَبَّيْبُهَا الرُّحُضَاءُ

18 صَبَّيْبُ بَارَانِ وَ رَحْضَا عَرَقِ تَبِّ رَا گَوِينْدِ وَ نَزُولِ بَارَانِ اَز سَحَابِ صَفْتِي

است سحاب را ثابت که در ظاهر آن را (K34b) علتی نیست و قائل آن را تعلیل

6 b نزه تر از سریر T: نره تر از سد پر K || 7 a خزیدم T: خریدم K || 4 1 هم بر دو نوع بود T:

هم بر دو نوع بر دو نوع بود K || خواهند که چیزی را T: خواهد که چیزی K || 5 1 و دوم آنکه

آن را علتی بود ظاهر و خواهند که چیزی دیگر را غیر به او علت سازند T: K- || 6 1 و آن دو

نوع بود: یکی ممکن و دوم ممتنع K: (T)

می کند به تب و می گوید که بارانِ عرقِ تبی است که سحاب را از شرمِ نوالِ دستِ تو گرفته بود. مثال دوم (رمل):

3 مَابِه قَتْلُ أَعَادِيهِ وَلَكِنْ يَتَّقِي إِخْلَافَ مَا يَرْجُو الذَّنَابُ

عَلَّتِ قَتْلِ أَعَادِي دَفْعِ وَ رَفْعِ ضَرَرِ سِتِّ وَ أَنْ ظَاهِرِ اسْتِ وَ قَائِلِ كَرَمِ مَمْدُوحِ رَا
که نمی خواهد که هیچ امیدوار تا حیوانات ضاریه که امید داشتند که از لحوم
6 اعدای او بضعیفافت (T35a) فائز شوند عَلَّتِ سَاخْتِ، وَ اَيْنِ بَيْتِ مَبَالِغِه اسْتِ دَر
وصف ممدوح بچود و شجاعت تا حدی که حیوانات نیز غالب بودن او را بر اعدای
می دانند، و دیگر اشارتست بدانکه قتلِ او اعدای را جهت غلبهء قوتِ غضبیه
9 نیست که آن مذموم است و در این بیت دو نوع از صنعتِ توجیه مندرج است. و
اما آنچه ثابت نباشد و خواهند که آن را اثبات کنند یا ممکن بود و یا غیر ممکن.
مثال: آنچه ممکن بود (بسیط):

12 يَا وَاشِيًّا حَسُنْتَ فِينَا إِسَاءَتُهُ نَجِي خِذَارُكَ إِنْسَانِي مِنَ الْغَرَقِ

استحسانِ اسائتِ واشی در عادت ثابت نیست اما ممکنست، قائل (K35a)
برخلافِ عادت و اعتقادِ مردمِ حسنِ اسائتِ واشی را به ادعا ثابت می کند و آن را
15 عَلَّتِ حِذْرَ وَ حِذْرَ رَا عَلَّتِ نِجَاتِ چِشْمِ مِي سَازِدْ اَزْ غَرَقِ شِدْنِ دَرِ خُونَابِهءِ سَرِشِكِ. وَ
مثال: آنچه ممکن نیست شعر، (بسیط):

لَوْلَمْ يَكُنْ نِيَّةُ الْجَوْزَاءِ خِدْمَتَهُ مَارَأَيْتَ عَلَيْهَا عِقْدَ مُنْتَطِقِ

18 خِدْمَتِ جَوْزَا مَمْدُوحِ رَا مَمْكَنِ نَيْسْتِ أَمَّا قَائِلِ أَنْ رَا اِثْبَاتِ مِي كَنْدِ وَ عَلَّتِ
انتطاقِ جَوْزَا مِي سَازِدْ. (T35b) وَ دَرِ اَيْنِ بَيْتِ نِظْرِي هِسْتِ كِهْ بِهْ اَيْنِ مَخْتَصِرِ
مناسبت ندارد و باید که بناء حسنِ تعلیل بر شك و تشبیه نباشد چنانکه در این

---

b3 يتقى : T نیقی K || 10 که آن را T: که آن راه K || 14 و آن را T: و آن K || 15 از غرق شدن
T: از عرق شدن K

بیت (طویل):

كَأَنَّ السَّحَابَ الْغُرَّ غَيَّبْنَ تَحْتَهَا   حَبِيبًا فَمَا تَرَقَّأَلَهُنَّ مَدَامِعُ

3 مثال از شعر پارسی (مجتث):

بعهدِ عدلِ تو نامِ خلافِ بربیدست
از آن مخافتش افتاده لرزه بر اعضاست
زبأسِ تیغِ زمرْدلباسِ خون ریزست
علامتِ یرقان در جبینِ گاه رباست
زسورِ مجلسِ تست آن طرب که در زهره ست
ز بهرِ خدمتِ تست آن کمر که بر جوزاست

دیگر (مضارع):

عیسی ز مقدمِ تو بآیامِ مژده داد
از یمنِ آن نفسِ نفسش جان به مرده داد

9 دیگر (هزج):

در موکبِ رایِ تو جنیبت کیشی کرد
خورشید از آن برحشم چرخ امیرست
(K35b) در حضرتِ عالیت به خدمتِ کمری بست
بهرام از آن والیِ اعمالِ خطیرست

12 دیگر (مضارع):

از عشقِ نقشِ خاتمِ تست آنکه طبع موم
با انگبینِ همی نبرد دوستی بسر
(T 36a) حسنِ الطُّلب: آن بود که چون از ممدوح چیزی خواهند بر وجهی

15 لطیف و طریقی خوب با رعایت ادب و اعظام و اجلال و اعزاز و اکرام خواهند. و در آن ایوب را علیه السلام که گفت: **إِنِّي مَسْنِي الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ**، به لفظ امر جهت تادب دعا نکرد اسوه و قدوه سازند. مثالش از شعر تازی (طویل):

18 كِلَانَا غَرِيبٌ أَنْتَ فَضْلًا وَفِطْنَةً   وَإِنِّي بَعْدًا وَأَنْتِزَاعًا مِنَ الْوَطَنِ
وَكُلُّ غَرِيبٍ لِلْغَرِيبِ مُنَاسِبٌ   فَإِنَّ أَنْتَ لَمْ تَعْطِفْ عَلَيَّ غُرْبَتِي فَمَنْ

آخر (طویل):

21 سَحَابٌ خَطَانِي وَبَلَهْ وَهُوَ مُسْبَلٌ   وَبَحْرٌ عَدَانِي فَيِضُهُ وَهُوَ مُفْعَمٌ

9 دیگر T: K- || 15 طریقی T: طریقه K

- وَبَدْرٌ أَضَاءَ الْأَرْضَ شَرْقًا وَ مَغْرِبًا   وَ مَوْضِعٌ رَحَلَى مِنْهُ أَسْوَدٌ مُظْلِمٌ
آخر (طویل):
- 3 وَأَطْمَعْتَنِي فِي نَيْلِ مَالٍ أَنَالُهُ   بَمَانِلْتُ حَتَّى صَرْتُ أَطْمَعُ فِي النَّجْمِ
از شعر پارسی (مجتث):
- 6 ادب مگیرو بلاغت مگیر و علم مگیر   نه من غریبم و شاه جهان غریب نواز
(K36a) آخر (مجتث):
- 9 گراز عطای تو محروم اندرین چه عجب   گناه بخت منست این گناه دریا نیست
دیگر (رمل):
- 9 آفتابی شده طالع به حقیقت لیکن   طالع من نکذارد که تو بر من تابی
حسن التخلّص: آن بود که شاعر از نسیب و یا صفت چیزی چون صفت
ربیع (T 36b) و ریاحین و غیرها بمدح نقل کند بوجهی هر چه خوبتر و طریقی
12 مرغوب تر باسلاست کلمات و سلامت ترکیب و غرائب معانی. مثالش از شعر
تازی (طویل):
- 15 نُوَدِّعُهُمُ وَالْبَيْنُ فِينَا كَأَنَّهُ   قَنَّا إِبْنَ أَبِي الْهَيْجَاءِ فِي قَلْبِ فَيْلَقِ
آخر (بسیط):
- 18 مَرَّتْ بِنَا بَيْنَ تَرْبِيئِهَا فَقُلْتُ لَهَا   مِنْ أَيْنَ جَانَسَ هَذَا الرَّشَا الْعَرَبَا
فَأَسْتُضْحِكُ ثُمَّ قَالَتْ وَكَالْمَغِيثِ تَرَى   لَيْثَ السَّرَى وَهُوَ مِنْ عَجَلٍ إِذَا أَنْتَسَبَا
آخر (طویل):
- 21 لَقَدْ نَشَرَ النَّيْرُوزُ نَشْرًا عَلَى الزُّبَا   مِنْ النُّورِ لَمْ يَظْفَرُ بِهِ كَفُّ رَاقِمِ
كَأَنَّ إِبْنَ عَبَّاسٍ سَقَى الْمُزْنَ نَشْرَهُ   فَجَادَ بِرِشَاشٍ مِنَ الْوَيْلِ سَاجِمِ
از شعر پارسی (مجتث):

b9-6 آخر (مجتث): گراز عطای ... بر من تابی K: (T) || b20 فجاء : فجاء KT

گرفت دیده من پیشه در جدایی تو   بسان کف خداوند گوهر افشانی
دیگر (مجتث):

3   فتاده خال تو بر آفتاب می بینم   مگر که سایه چتر رفیع ظل خداست
دیگر (مجتث):

6   در آتش لب آب حیات می بینم   مگر رسید به خاک جناب شاه جهان
(K36b) حسن المقطع: چنان بود که آخر شعر را به لفظ فصیح و معنی
غریب ختم کنند تا اگر (T37a) در اثنای ابیات سابقه چیزی سهو شده باشد
پوشیده بماند. مثالش از شعر تازی (بسیط):

9   قَدْ شَرَّفَ اللَّهُ أَرْضًا أَنْتَ سَاكِنُهَا   وَ شَرَّفَ النَّاسَ إِذْ سَوَّكَ إِنْسَانًا
آخر (طویل):

12   بَقِيَتْ بَقَاءُ الدَّهْرِ يَا كَهْفَ أَهْلِهِ   وَ هَذَا دُعَاءُ لِلْبَرِيَّةِ شَامِلٌ
از شعر پارسی (مضارع):

15   تا تربیت کنند سه فرزند کون را   ترکیب چار مادر و ترتیب نه پدر
از طوق طوع گردن این چار نرم دار   وز پای قدر تارک این نه فرو سپر
تا واحدست اصل شمار و نه از شمار   دوران بی شمار به شادی همی شمار
بر مرکز مراد تو ایام را مدار   تا چرخ را مدار بود گرد این مدر

محتمل الضدین: این را ذوالوجهین نیز خوانند و آن چنان بود که کسی

18 چیزی گوید که مدح و قدح را محتمل بود. مثالش از شعر تازی (رمل):

خَاطَ لِي عَمْرٌ وَ قَبَاءٌ   لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءٌ
از شعر پارسی (هزج):

21   ای خواجه ضیاشود ز روی تو ظلم   باطلعت تو سور نماید ماتم

6 شعر را T: شعرا K || 19 a خا ط T: خلط K

- (T37b) **تأکید المدح بما يشبه الذم:** چنان بود که در کلام چیزی آرند که
- (K37a) **سامع پندارد که از مدح به قدح خواهد آمدن و یا از قدح به مدح و این به**
- 3 **مدح و ذم اختصاص ندارد. چنانکه در کلام مجید آمده است:** وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ. یعنی اگر نکاح زنانِ پدرانِ گذشته ممکن باشد نکاح کنید که آن به شما حلال است و نکاح زنانِ گذشته خود ممتنع است. پس
- 6: **تأکید و مبالغه بود در تحریم و این در تحقیق حقیقت تأکید الشیء بما يشبه نقيضه بود و آیت لا يذوقون فيها الموت إلا الموتة الأولى. از این نوع است یعنی اگر در جنت چشیدنِ طعمِ موته سابقه که گذشته است ممکن باشد بچشند و آن خود ممکن نیست، پس چشیدنِ مرگ در جنت ممتنع باشد. مثالش از نثر تازی:**
- هُم بِحَارِ الْعِلْمِ إِلَّا أَنَّهُمْ جِبَالِ الْحِلْمِ. از شعر تازی (طویل):
- وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنْ سَيُوفَهُمْ   بِهِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكُتَائِبِ
- 12 **آخر (طویل):**
- مَتَى كَرَمَتْ أَعْرَاقَهُ غَيْرَ أَنَّهُ   جَوَادُ فَمَا تَبْقَى مِنَ الْمَالِ بَاقِيَا
- (T38a) **آخر (طویل):**
- هُوَ الْبَدْرُ إِلَّا أَنَّهُ الْبَحْرُ زَاخِرًا   سِوَى أَنَّهُ الضَّرْعَامُ لَكِنَّهُ الْوَيْلُ
- 15 **(K37b) از شعر تازی (طویل):**
- وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنْ ضَيُّوفَهُمْ   تَعَابُ بَنَسِيَانَ الْإِحْبَةِ وَالْوَطَنِ
- 18 **از شعر پارسی (مجتث):**
- همی بعز تو نازند دوستان لیکن   به بی نظیری تو دشمنان دهند اقرار
- دیگر (مضارع):**
- 21 **دانی همه ولیک یقین تا به علم غیب   داری همه ولیک نداری توهیج عیب**

دیگر (متقارب):

ترا پیشه عدل است لیکن به جود کند دست تو بر خزائن ستم

3 دیگر (مجتث):

شود به فیض چو دست ملک سحاب ولی به شرط آنکه نگرید سحاب وقت عطا

الإلتفات: صنعت التفات از افتتانات کلام است و در قرآن و تراکیب بلغا

6 از نظم و نثر بسیارست. و به سبب آن کلام را طراوت تازه و حلاوت بی اندازه

و رونق از بچ و رواء بهیچ حاصل می شود چه انتقال از اسلوبی به اسلوبی

چنانکه در طعام از نوعی به نوعی نفس را انبساط و طبع را نشاط می بخشد. و

9 آن چنان باشد که در کلام از غیبت به خطاب و یا از خطاب به غیبت و یا از تکلم

عن النفس به غیبت (T38b) و یا خطاب نقل کنند. انتقال از خطاب به غیبت این

آیتست که می فرماید که حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرِينَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ النَّايِه. و

12 از غیبت (K38a) به خطاب: قوله تعالى مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ أَيَّاكَ نَعْبُدُ وَأَيَّاكَ

نَسْتَعِينُ. و از مفايبه به متكلم: قوله عز من قائل: وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ

بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا. و قوله تعالى: أَلَلَّهُ الَّذِي

15 أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَيِّتٍ. مثالش از شعر تازی (متقارب):

تَطَاوَلَ لَيْلِكَ بِالْأَثْمَدِ وَنَامَ الْخَلِيُّ وَ لَمْ تَرْقُدِ

وَبَاتَ وَبَاتَتْ لَهُ لَيْلَةٌ كَلَيْلَةِ نَبِيِّ الْعَائِرِ الْأَرْمَدِ

وَذَلِكَ مِنْ نَبَأِ جَاءَنِي وَخَبَرْتُهُ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ 18

آخر (بسیط):

طُرُقَ الْخِيَالِ وَلَا كَلَيْلَهُ مُدَلِّجٌ سَلَكَتُ بِأَرْجُلِنَا وَلَمْ تَتَعَرَّجْ

1 دیگر: T- || 3 دیگر: T- || 7 رواء بهیچ: T- روابیح: K || 8 نشاط: T- بساط: K || 16 b الخلی

T: الخلیل K || 20 b بارجلنا: T- بارجلنا K

إِنِّي اهْتَدَيْتُ لَنَا وَكُنْتُ رَحِيلَهُ
وَالْقَوْمُ قَدْ قَطَعُوا مِثَانَ السَّجْسِجِ
از شعر پارسی (مجتث):

3 زتابِ پرتوِ خورشیدِ رایِ روشنِ او پناه جسته نظیرش به سایهء عنقااست
ایا ستاره سپاهی که برج عصمت را فروغِ قبهِ مهدِ تو غرهءِ غراست
(T39a) و بعضی گویند التفات ایرادِ کلامی بود بوجه مثل ویا بوجه دعا
6 ویا بوجهی دیگر بعدِ اتمامِ کلام. مثالش از قرآن کریم: وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ (K38b)
وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا. از شعر تازی (وافر):
إِذَا بَدَتِ الْخِيَامُ بِذِي طُلُوعٍ سُقِيَتِ الْغَيْثُ أَيَّتْهَا الطُّلُوعُ

9 آخر (وافر):

أَتَنَسَى يَوْمَ تَصْقَلُ عَارِضِيهَا
بِفِرْعِ بَشَامَةِ سَقِي الْبَشَامُ
آخر (طویل):

12 وَأُنْجِدُ تَمُوا مِنْ بَعْدِ انْشَادِ دَارِكُمْ
فِيَا دَمْعُ أَنْجِدْنِي عَلَى سَاكِنِي نَجِدِ
آخر (بسیط):

15 طَرِبَ الْحَمَامُ بِذِي الْأَرَاكِ فَشَاقَنِي
لَا زَالَ فِي غَلَلٍ وَأَيْكَ نَاصِرِ
از شعر پارسی (هزج):

خواهم که کنم بارِ دگردرتو نظاره عمریست که دارم هوسِ عمرِ دوباره
جز اشکِ فشانِ ره نتوان بُرد به زلفت شب راه بُریدن نتوان جز به ستاره
18 الإيهام: ایهام در گمان افکندن بود و این را توریه و تخییل نیز خوانند. و
این صنعت چنانست که لفظی را دو معنی بود قریب و بعید که چون سامع بشنود
خاطرش (T39b) به قریب انتقال کند و مقصود قایل معنیء بعید بود. مثالش از
21 قرآن مجید: يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ، فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا، وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ، وَالسَّمَوَاتُ

b10 بفرع T: بقرع K

- مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ. از حدیث: أَلْعَظْمَةُ إِزَارِي وَالْكَبْرِيَاءُ رِدَائِي، خَمَرْتُ طِينَةَ أَدَمَ بِيَدِي (K39a) أَرْبَعِينَ صَبَاحًا، كَلَّمْنَا يَدِي الرَّحْمَنَ يَمِينًا. از کلام حریری رحمه الله:
- 3 اِعْلَمُوا يَا مَالِ الْأَمَلِ. وَثِمَالِ الْأَرَامِلِ. أَنِّي مِنْ سَرَوَاتِ الْقَبَائِلِ. وَسَرِيَّاتِ الْعَقَائِلِ. لَمْ يَزَلْ أَهْلِي وَبَعْلِي يَحْلُونَ الصُّدْرَ. وَيُطَاوِنُ الظُّهْرَ. وَيَسِيرُونَ الْقَلْبَ وَ يُؤَلُّونَ الْيَدَ. فَلَمَّا أَرْدَى الدَّهْرُ الْأَعْضَادَ. وَقَجَعَ بِالْجَوَارِحِ الْاَكْبَادَ. وَأَنْقَلَبَ ظَهْرًا لِبَطْنِ. نَبَا النَّاطِرِ.
- 6 وَجَفَا الْحَاجِبُ، وَذَهَبَتِ الْعَيْنُ. وَفُقِدَتِ الرَّاحَةُ. وَصَلَدَتِ الزُّنْدُ. وَوَهْنَتِ الْيَمِينُ. وَبَانَتِ الْمَرَافِقُ. وَلَمْ يَبْقَ لَنَا ثَنِيَّةٌ وَلَا نَابٌ. فَمَذُّ اغْبَرَّ الْعَيْشُ الْأَخْضَرَ. وَأَزُورُ الْمُحَبُّوبَ الْأَصْفَرَ. إِسْوَدُ يَوْمِي الْأَبْيَضُ. وَأَبْيَضُ فَوْدِي الْأَسْوَدُ. حَتَّى رَأَيْتُ لِي الْعَدُوَّ الْأَزْرَقُ. فَحَبَّذَا الْمَوْتَ الْأَحْمَرَ. چون سامع این اسما را بشنود خاطرش بأعضاء و اطراف و الوان رود (T40a) که مقصود قائل نبود. در این ترکیب صدر جای بزرگان بود، قلب میان لشکر، ظهر راه، يد نعمت، أعضاء معاونان، جوارح رنجه‌ها، اکباد سختیها، ناظر نگرنده، حاجب ترجمان، عين زر، راحه آسایش زند آتش زنه،
- 12 يَمِينِ قَوْتٍ، مَرَافِقِ آسَائِشِهَا (K39b) وَ نَرْمِيهَا، ثَنِيَّةِ شَتْرِ دَو سَالِهِ، تَابِ شَتْرِ تِيزَرُو، مُحَبُّوبِ اَصْفَرِ زَر، عَيْشِ اَخْضَرِ زَنْدِگَانِي نِيكُو، عَدُوِّ اَزْرَقِ دَشْمَنِ بَد، مَوْتِ اَحْمَرِ قَتْلِ بُوَد. از شعر تازی (طویل):
- 15 إِذَا صَدَقَ الْجَدُّ افْتَرَى الْعَمُّ لِلْفَتَى فَضَائِلَ لَا تُكْدَى وَإِنْ كَذَّبَ الْخَالُ
- آخر (کامل):
- 18 أَلْقَلْبُ يَشْهَدُ لِي وَلَيْسَ بِكَاذِبٍ إِنَّي اشْتَرَيْتُ وَصَالَهُ بِالرَّوْحِ لَكِنَّهُ بِهَوَاهُ مَجْرُوحٌ وَلَا يُقْضَى بِقَوْلِ الشَّاهِدِ الْمَجْرُوحِ
- آخر (بسیط):
- 21 إِنَّي رَأَيْتُ عَجِيبًا فِي بِلَادِكُمْ شَيْخًا وَجَارِيَةً فِي بَطْنِ عُصْفُورٍ

آخر (طویل):

رَمَى اللّهُ فِي عَيْنِي بُثَيْنَهُ بِالْقَدَى وَفِي العُزِّ مِنْ أُنْيَابِهَا بِالْقَوَادِحِ

آخر (طویل): 3

أَرَى ذَنْبَ السَّرْحَانِ فِي الجَوِّ سَاطِعًا فَهَلْ مُمَكِّنُ أَنْ العَزَالَةَ تَطْلُعُ

(T40b) آخر (بسيط):

إِنَّ العَزَالَةَ مِنْ طَوْلِ العُمْدَى خَرَفَتْ فَلَيْسَ تَعْرِفُ بَيْنَ العُحُوتِ وَالعَمَلِ 6

از شعر پارسی (مضارع):

ز آن لقمه ده به نفس که میراندش به قهر پرهیز از آن طعام که می داردش زیان

[دیگر] (مجتث): 9

همه خیال سر زلف یار می بندم شبِ دراز و بر آنم که سربسرسوداست

[دیگر] (مجتث):

مرا چو تربیت تو ظهیر گشت به فضل عجب نباشد اگر نظم من رسد به کمال 12

و باید دانست که حملِ سامعِ کلامِ متکلم را بر غیرِ مراد به این باب (K40a) نزدیک است. چنانکه فبعثری در تهدید حجاج که به او گفت: لأَحْمِلَنَّكَ عَلَى الأَدْهَمِ.

15 او در جواب گفت: مِثْلُ الأَمِيرِ يَحْمِلُ عَلَى الأَدْهَمِ وَالأَشْهَبِ. حُجَّاجٌ كَافٍ أُرِيدُ

الحديد، فبعثری جواب داد که: لَأَنْ يَكُونَ حَدِيدًا أَوْلَى مِنْ أَنْ يَكُونَ بَلِيدًا.

الإِسْتِخْدَامُ: این صنعت بر دو نوع بود: یکی آنکه لفظی را دو معنی بود و

18 قائل در اول ایراد آن کلمه به لفظ مظهر آرد و معنی یکی را خواهد و بعد از آن

ضمیری آرد عاید به آن لفظ مظهر و مرادش از آن معنی دوم باشد. مثالش

(وافر):

إِذَا نَزَلَ السَّمَاءُ بِأَرْضِ قَوْمٍ رَعَيْنَاهُ وَإِنْ كَانُوا غَضَابًا 21

1 آخر T-: K- || 2 b أنيابها T: أنياها K || 3 آخر T-: K-

"سما" باران و نبات را گویند، اینجا مراد از سما بارانست و از ضمیر منصوب نباتست. (T41a) دوم آنست که دو ضمیر آرد و به یکی يك معنی را خواهد و به دوم معنی دیگر را. مثالش (بسیط):

سَقَى اللّهُ الْغَضَا وَالسَّكْنِيهَ وَأَنْ سُمُوا   شَبُوهَ بَيْنَ جَوَانِحِي وَضُلُوعِي

مراد از ضمیر مجرور موضعی است که ذکر کرده بود و مراد از ضمیر منصوب در شبوه درختیست که آتش (K40b) واخر آن مدتی خمود نمی یابد. در شعر عجم این صنعت را نظیر نیافتیم. از گفتهء خود در هر دو نوع صنعت جهت توضیح آوردیم. شعر (رمل):

9 دوست دارم حاجبان و ناظرانِ دوست را   گرچه ایشانم چو مجمراندر آتش سوختند

عُودِ جَانِ خَاكٍ وَطَنِ شَدَّ عَطْرَسَايَانِشْ چَرَا   بی گناه آن را درونِ جانِ من افروختند

سياقة الأعداد: چنان بود که چند چیز را از اسماء مفرده به يك نسق ایراد کنند. و اگر با آن صنعتی دیگر چون ازدواج و تجنیس و تضاد مضاف شود پسندیده تر باشد. مثالش از نثر تازی: فُلَانٌ فِي يَدِهِ زِمَامُ الْحَلِّ وَالْعَقْدِ، وَالْقَبُولِ وَالرَّدِّ، وَالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ، وَالْإِثْبَاتِ وَالنَّفْيِ، وَالْبَسْطِ وَالْقَبْضِ، وَالْإِبْرَامِ وَالنَّقْضِ، وَالْهَدْمِ وَالْبِنَاءِ، وَالْمَنْعَ وَالْعَطَاءِ. و از نثر پارسی: (T41b) فلان در مروّت و فتوّت و جمال و کمال و فضل و عقل و درایت و کفایت مشارالیه و مدار علیه است. از شعر تازی (بسیط):

18 فَالْخَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْدَاءُ تَعْرِفُنِي   وَالطَّعْنُ وَالضَّرْبُ وَالْقِرْطَاسُ وَالْقَلَمُ

از شعر پارسی (هزج):

به حزم و عزم و بزم و رزم او را نیست مانندی   به فضل و عقل و عدل و طول او را نیست همتایی

21 (K41a) به بخت و تخت و کز و فرّ چون او نیست مخلوقی   به قبض و بسط و لطف و قهر چون او نیست دانایی

5 نکر کرده بود T: نکر کرده K || 9 حاجبان T: حاجیان K || 19 از شعر پارسی T: K-

- تنسيق الصفات: آن بود که یک چیز را به چند صفت علی التوالی یاد کنند. مثالش از قرآن کریم: هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقَدُّوسُ إِلَى آخِرِ السُّورَةِ. إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا النَّايِه. وَلَا تَطْعُ كُلَّ حَلَاْفٍ مَّهِيْنٍ هَمَّانِ مَشَاءِ النَّايِه. از حدیث: أَلَا أُجْزِكُمْ بِأَحْبَبِكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبِكُمْ مِنِّي فِي مَجَالِسِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ أَحَاسِنِكُمْ أَخْلَاقًا الْمَوْطُونِ اِكْتِفَاءً بِأَلْفُونَ وَ يَوْلَنُونَ، أَلَا أُجْزِكُمْ بِأَبْغَضِكُمْ إِلَيَّ وَ أَبْغَضِكُمْ مِنِّي مَجَالِسِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ اسَاوِيَكُمْ اخْلَاقًا الثَّرَثَارُونَ الْمُتَفَيِّهُتُونَ. از نثر تازی: فُلَانٌ حَسَنُ السَّيْرَةِ، (T42a) نَقِيُّ السَّرِيرَةِ، جَيِّدُ الشَّمَائِلِ، كَثِيرُ الْفَضَائِلِ، طَيِّبُ الْأَعْرَاقِ، كَرِيمُ الْأَخْلَاقِ، زَاهِرُ النَّسَبِ، طَاهِرُ الْحَسَبِ. از شعر تازی (طویل):
- 9 وَأَبْيَضٌ سَتَسْقَى الْغَمَامُ بِوَجْهِهِ
ثِمَالِ الْيَتَامَى عَصْمَةَ لِلْأَرَامِلِ
آخر (کامل):
- 12 بِيضُ الْوُجُوهِ كَرِيمَةٌ أَحْسَابُهُمْ
شَمُّ الْأَنْوْفِ مِنَ الطَّرَازِ الْأَوَّلِ
آخر (متقارب):
- كَرِيمٌ رَحِيمٌ عَطُوفٌ رَوْفٌ
بَسِيمٌ وَسِيمٌ سَجِيٌّ بَهِيٌّ
(K41b) از شعر پارسی (هزج):
- 15 فَرِيدُونَ فَرَجَمَ فَرْمَانَ سَكَنْدَرِ عَزَمَ دَارَارَا
خَضِرُ الْهَمَامِ مُوسَى كَفَ مُحَمَّدٌ خَلَقَ عَيْسَى دَمَ
دیگر (مجتث):
- 18 شَهْ پِیروزِ دَشْمَنِ سوزِ مَلِكِ افروزِ كِشورِ بَخْشِ
غَضَنْفَرِ كُوشِ أَهْنِ پُوشِ دَرِیَا جُوشِ لَشْكِرْ كِشِ
آخر (مجتث):
- هَلالُ نَعْلِ وَ سِتَارَه سِتَامِ وَ گَرْدُونِ سِیرِ
جِهَانِ نوردُو زَمَانِ سِرْعَتِ وَ زَمِینِ پِیْمَاسْتِ
بَلَنْدِ پَایَه چو هَمَّتِ فَرَاخِ رُو چو طَمَعِ
گَرانِ رِکابِ چو حَلْمِ وَ سَبَكِ عَنانِ چو رِجَاسْتِ

اعتراض الکلام قبل التّمَام: این را حشو نیز خوانند و در قرآن صله گویند. مثالش: وَأِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ. و این چنان بود که در اثناء کلام قبل الاتمام چیزی زیاده آرند (T42b) که سخن بی آن تمام شود. و این سه نوع بود:

3 نوع اول حشو قبیح: آن ایراد لفظی بود زائد که در وی هرگز اعتباری لطیف و نکته ای مناسب نباشد و سخن را معیوب و مقلوب گرداند. مثال از شعر تازی

6 (رجز):

وَأَوْرَثَنِي بِتَكْلُمَةٍ   صَدَاعَ الرَّأْسِ وَالْقَلْفَا

لفظ "الرأس" کلام را موهم آن کرد که صداع در غیر رأس نیز می باشد و

9 مخصوص رأس نیست. از شعر پارسی (مضارع):

در زیر منت تو نهان و مستترم

نوع دوم حشو متوسط: آن بود که (K42a) آوردن آن لفظ زائد و نیاوردنش برابر باشد. مثالش از شعر تازی (طویل):

12

وَأَنْتَ لَعَمْرِ الْمَجْدِ أَشْرَفُ مَنْ حَوَى   عَلَى رَغْمِ أَنْافِ الْعِدَى قَصْبَا

این بیت را اگرچه بزرگان از قسم حشومتوسط داشته اند اما نزد این

15 ضعیف این بیت قسم حشو ملیح است زیرا که "لعمرا لجمد" جهت تأکید و تحقیق مدعی که "انت اشرف من حوی قسبا" ست و "علی رغم اناف العدی" جهت آنکه در هوان و ذمّ اعادی ممدوح است اعتباری مناسبست که سخن را آرایش داده است.

18 " لعمرا لجمد" در مصراع اول و "علی رغم اناف العدی" در دوم زائدست. از شعر عجم (مجتث):

زفرقت رخت ای آفتابِ خرگاهی   چنان شدم که زآبِ اوفتد جدا ماهی

7 a تکلمة T: تکلمة K || 10 منت T: هفت K || 14-17 این بیت را ... آرایش داده است K: (T)

نوع سوم حشو ملیح: آن چنان بود که آن کلمه زاید کلام را به اعتباری
بیار آید. چنانکه سامع را بدیع و غریب آید. مثالش از نظم تازی (سریع): (T43a)

3   إِنَّ الثَّمَانِينَ وَ بُلُغْتَهَا   قَدْ أَحْوَجَتْ سَمْعِي إِلَى تَرْجُمَانٍ
آخر (وافر):

6   لَوْ أَنَّ الْبَاخِلِينَ وَ أَنْتَ مِنْهُمْ   رَأَوْكَ تَعَلَّمُوا مِنْكَ الْمَطَالَأَ
از پارسی (متقارب): (K42b)

خیالات تیغش که برنده باد   منازل در ارواح اعدا گرفت
دیگر (خفیف):

9   حَالِ چشَمِ بَدِ اسْتِ دُورِازِ تُو   چشَمِ بَدِ از تُو دُورِ نِیکُوتَرِ
دیگر (مجتث):

12   چُو چشَمِ یارِ نَمایدِ بَعینِه 'نرگس   چُو بامدادِ زِ خوابِ خمارِ بگشاید
دیگر (هزج):

زچندان تیر کزغمزه به شوخی بر تراشیدی   یکی برجان ما افکن چه خواهی کرد چندی را

المتلون: آن بود که شعری گویند که آن را به دو وزن ویا بیشتر توان

15 خواند. مثالش از شعر تازی (مدید/رمل):

إِنَّمَا الدُّنْيَا فِدَاءِ دَارِهِ   وَبَنُو الدُّنْيَا فِدَاءِ أَسْرَتِهِ

اگر "فدا" را در هر دو مصراع به فتح فا و قصر الف خوانند از بحر مدید

18 بود برون فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعل. و اگر به کسر خوانند و ممدود از بحر رمل

باشد برون فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن. از شعر پارسی (رمل/سریع):

ای بتِ آهنُ دلِ سیمینِ ذقن   دلبرِ لاله رخِ غنچه دهن

a11 بعینه K: بعینم T || b بامداد ز T: بامداد K

(T43b) اگر این بیت را به اشباع حرکات خوانند از بحر رمل باشد بروزن
فاعلاتن فاعلات فاعل. و اگر بی اشباع خوانند از بحر سریع بروزن مفتعلن
3 مفتعلن فاعلن باشد.

ارسال المثل: آن بود که در کلام مثلی آرند (K43a) بنوعی که مناسب
باشد. مثالش از قرآن مجید: وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا.
6 از شعر تازی (طویل):

وَحِيدٍ عَنِ الْخِلَانِ فِي كُلِّ بَلَدَةٍ   إِذَا عَظَمَ الْمَطْلُوبُ قَلَّ الْمُسَاعِدُ
آخر (طویل):

9   تُبَكِّي عَلَيْنَهُنَّ الْبَطَارِيقُ فِي الدُّجَى   وَهُنَّ لَدَيْنَا مُلْقِيَاتُ كَوَاسِدُ
بِذَا قَضَتْ الْأَيَّامُ مَا بَيْنَ أَهْلِهَا   مَصَائِبُ قَوْمٍ عِنْدَ قَوْمٍ فَوَائِدُ
از شعر پارسی (مضارع):

12   بینم همیشه چشم تو بیمار و سرگران   اینست حال مردم بسیار خواب را
دل سوخت درسماع نمی ایستد زچرخ   رقصیست گرم برسر آتش کباب را
دیگر (رمل):

15   چشم من از آرزوی روی تو می ریزد آب   مرد غواصی به دریا از پی گوهر کند
واگردر بیستی دو مثل آید آن را ارسال المثلین خوانند. مثالش از شعر
تازی (طویل): (T44a)

18   أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا لِلَّهِ بَاطِلُ   وَكُلُّ نَعِيمٍ لَامُحَالَةٍ زَائِلُ
آخر (طویل):

أَعَزُّ مَكَانٍ فِي الدُّنْيَا سِرَجٍ سَابِحٍ   وَخَيْرُ جَلِيسٍ فِي الزَّمَانِ كِتَابُ

آخر (کامل):

وَمَنْ لَمْ يُوقِ اللَّهَ فَهُوَ مُضَيِّعٌ
وَ مَنْ لَمْ يَعِزْهُ اللَّهُ فَهُوَ ذَلِيلٌ

آخر (طویل): 3

وَكُلُّ امْرِيٍّ يُؤَلِي الْجَمِيلَ مُحَبَّبٌ
وَ كُلُّ مَكَانٍ يَنْبِتُ الْعِزَّ طَيِّبٌ
(K43b) از پارسی (مضارع):

تا غم نخورد و درد نیفزود قدر مرد 6
تا لعل خون نکرد جگر قیمتی نشد

دیگر (خفیف):

به عرق غرقه ام چو گل زحیا
از عطاهاى آن کفِ دُرِ بار

ابر دایم چنین نماید رسم 9
بحر را خود همین بود آثار

ذوالقافیتین: آن شعر بود که در او دو قافیه باشد در جنب یکدیگر. مثالش

از شعر تازی (رجز):

يَا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا الدُّنْيَا أَنَّهُا
شَرَكَ الرَّدَى، وَقَرَارَةُ الْأَقْدَارِ 12

دَارُ مَتَى مَا أَضْحَكْتَ فِي يَوْمِهَا
أَبَكْتُ غَدًا، بَعْدًا لَهَا مِنْ دَارِ

وَإِذَا أَظَلَّ سَحَابُهَا لَمْ يَنْتَفِعْ
مِنْهُ صَدًّا، لِجَامِهِ الْغَرَارِ (T44b)

غَارَاتُهَا مَا تَنْقُضِي وَأَسِيرُهَا 15
لَا يُفْتَدَا، بِجَلَائِلِ الْأَخْطَارِ

كَمْ مُزْدَهَا بَغْرُورُهَا حَتَّى بَدَا
مُتَمَرِّدًا، مُتَجَاوِزَ الْمُقْدَارِ

قَلْبَتْ لَهُ ظَهْرَ الْمَجْنُّنِ وَأَوْلَعَتْ
فِيهِ الْمُدَى، وَنَزَتْ لِأَخْذِ النَّارِ

فَارَبَّابَعْمُرِكَ أَنْ يَمِرَّ مُضَيِّعًا 18
فِيهَا سَدَى، مِنْ غَيْرِمَا اسْتَظْهَارِ

وَاقْطَعْ عَلَائِقَ حُبِّهَا وَطِلَابِهَا
تَلُقَ الْهُدَى، وَرَفَاهَةَ الْأَسْرَارِ (K44a)

وَارْقُبْ إِذَا مَا سَأَلْتُمْ مِنْ كَيْدِهَا
حَرْبَ الْعِدَى، وَتَوَثَّبَ الْغَدَارِ

وَاعْلَمْ بِأَنَّ خُطُوبَهَا تَفْجَأُ وَلَوْ 21
طَالَ الْمُدَى، وَوَنَتْ سُرَى الْأَقْدَارِ

b 4 محبب K: نجيب T

و چون اواخر این شعر را ببرند باز بروزنِ دیگر خوانده شود بی تغییر معنی
 فَسُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ الشُّعْرَ دِيْوَانَ الْعَرَبِ وَ تَرَجُّمَانَ الْأَدَبِ. از شعر پارسی (مضارع):

3 ای از مکارم تو شده در جهان خبر   وافکنده از سیاست تو آسمان، سپر

صاحب قرانِ ملکی و بر تخت خسروی   هرگز نبود مثل تو صاحب قران، دگر (T45a)

بارایِ پیر و بخت جوان تو کرده اند   اندر پناه جاه تو پیرو جوان، مقرر

6 گیتی زبان کشاده به مدح تو و فلک   بسته ز بهر خدمت تو بر میان، کمر

دیگر (مضارع):

ای از بنفشه ساخته بر ارغوان رقم   وز مشکِ تر بدوخته بر پرنیان، علم

9 از زلف سایه بان بکشیدی بروی ماه   بر طرفِ نور طرفه بود سایه بان، ظلم

تجاهل العارف: آن بود که کسی هر چند چیزی را داند آما خود را جهتِ

اعتباری، چون عدم ارادت به مخاطب   مخاطب به طریقی که تصریح آن خوش

12 نیاید و آن سبب امتناع او باشد از استماعِ کلام و فهم معنی آن (K44b) و چون

اظهارِ حیرت بسببِ عشق و اشتیاقِ محبوب، و چون مبالغه در مدح، و چون

توبیخ. مثالش از قرآن کریم: وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ. از نثر

15 تازی: لَأَدْرِي أُبَدِرُ زَاهِرٌ أَمْ جَبِينُهُ وَبَحْرٌ زَاخِرٌ أَمْ يَمِينُهُ. از شعر عربی (طویل):

أُرِيْقُكَ أَمْ مَاءُ الْغَمَامَةِ أَمْ خَمْرٌ   بِفِيٍّ بَرُودٌ وَهُوَ فِي كَيْدِي جَمْرٌ

إِذَا الْغُصْنُ أَمْ دَلَالُهُ رَعُضٌ أَمْ أَنْتَ فِتْنَةٌ   وَذَا الَّذِي قَبِلْتَهُ الْبَرْقُ أَمْ ثَغْرٌ

18 آخر (بسیط): (T45b)

أَلْمَعُ بَرْقٍ سَرَىٰ أَمْ ضَوْءٌ مِصْبَاحٍ   أَمْ ابْتِسَامَتُهَا بِالْمَنْظَرِ الصَّاحِي

از شعر پارسی (رمل):

11 به مخاطب T: مخاطب K || 15 ابد T: ابد K || 19 ابتسامتها T: ابتسامها K

شگراست آب حیاتست لبست آن جانست خود ندانم که چه چیزست بدین شیرینی

السؤال والجواب: این صنعت چنان بود که قائل چیزی پرسد و باز جواب

3 گوید. مثالش از شعر تازی (طویل):

مُخَضَّبَةٌ تَحْكِي عَصَارَةَ عَنْدَمِ	وَلَمَّا تَلَاقَيْنَا وَجَدْتُ بِنَانَهَا
تُرَاعِينَ عَهْدَ الْمُسْتَهَامِ الْمُتَمِّمِ	فَقُلْتُ خَضِبْتَ الْكُفَّ بَعْدِي أَهْكَذَا
مَقَالَةٌ مَنْ فِي الْحُبِّ لَمْ يَتَبَرَّمِ	فَقَالَتْ وَأَذَكْتُ فِي الْحَشَالِهِبِ الْجَوَى
وَلَاتُكُ وَالْبُهْتَانُ بِالزُّورِ مُتَّهَمِي	وَحَقِّكَ مَا هَذَا خِضَابُ خَضِبْتُهُ
بِكُفِّي فَاحْمَرَّتْ بِنَانِي مِنْ دَمِي	بَكَيْتُ دَمًا يَوْمَ النَّوَى فَسَحْتُهُ

9 (K45a) از شعر پارسی (مضارع):

گفتاکه غنجه است شگفته به بوستان	گفتم که چیست آن دهن ای ترکِ دلستان
گفتا مهیست ساخته از ابرسایبان	گفتم که چیست روی تو در زیر موی تو
گفتا مقاتلی که به مه می کشد کمان (T46a)	گفتم که زیر ابروی تو چیست در کمین
گفتا که سرو به که بود اندر آبدان	گفتم خیالِ قد تو در دیده منست

الحذف: این صنعت چنان باشد که در نثر و یا در نظم حرفی را بیندازند.

15 مثالش از کتاب کریم در حذف الف: فَكَّرَ وَقَدَّرَ، فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ، ثُمَّ قَتَلَ كَيْفَ

قَدَّرَ، ثُمَّ نَظَرَ، ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ. مثال دیگر از قرآن در حذف حروف منقط:

وَالِهَكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، و در کلمهء توحید نیز حرف منقط نیست: لَّا إِلَهَ إِلَّا

18 اللَّهُ، مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ.

از شعر تازی در حذف منقط (سریع):

وَأُورِدَ الْأَمِلَ وَرِدَ السَّمَاحِ	أَعْدِدْ بِحُسَادِكِ حَدَّ السَّلَاحِ
وَأَعْمِلِ الْكُرْمَ وَسَمِّرِ الرَّمَاحِ	وَصَارِمِ اللَّهْوِ وَوَصِلِ الْمَهَا

<p>وَلَا مَرَادُ الْحَمْدِ رُودٌ رَدَّاحٍ (K45b)</p> <p>عماده لا لادِّراعِ المِرَّاحِ وَهُمُّهُ مَاسِرٌ أَهْلَ الصَّلَاحِ وَمَالُهُ مَاسَأُتُوهُ مُطَّاحِ مَطَّلَهُ وَالْمَطَّلُ لَوْمٌ صُرَّاحِ (T46b)</p> <p>وَلَا كَسَا رَاحًا لَهُ كَأَسَ رَاحِ وَرَدَعُهُ أَهْوَاءُهُ وَالطَّمَّاحِ مَامُهَرِ الْعُورِ مَهُورِ الصَّحَّاحِ</p>	<p>وَاللَّهِ مَا السُّؤْدُودُ حَسْبُ الطَّلَّاحِ وَأَسْعَ لِإِذْرَاقِ مَحَلِّ سَمَا وَأَهَّا لِحُرِّ صَدْرِهِ وَاسِعٌ مَوْزِدُهُ حُلُوٌّ لِسُؤَالِهِ مَا أَسْمَعَ الْأَمِلَ رَدًّا وَلَا وَلَا أَطَاعَ اللَّهُوَ لَمَّا دَعَا سَوَّدَهُ إِصْلَاحُهُ سِرَّهُ وَحَصَّلَ الْمَدْحَ لَهُ عِلْمُهُ</p> <p>از شعرِ پارسی (مجتث):</p>	<p>3</p> <p>6</p> <p>9</p>
<p>که کرد اساسِ مکارمِ ممهّدو محکم اساسِ طارمِ اسلامِ و سرورِ عالم ملوکِ وارِ در آورده رسمِ عدلِ و کرم سماکِ رُمحِ و اسدِ حمله و هلالِ علم سمومِ حملهءِ او کرده کامِ اعدا کم همو وهمِ دراوِ در ملکِ را مرهمِ (K46a)</p> <p>همه حصولِ عطا و همه علوٌ همم</p>	<p>که کرد کارِ کرمِ مردوارِ در عالم عمادِ عالمِ عدلِ و سیوارِ ساعدِ ملک محمدِ اسمِ و عمرِ عدلِ و کامِ اودر دهر سامحلّ و عطاردِ علومِ و مهرِ عطا رسومِ عادلِ او کرده حکمِ عالمِ رد همو وهمِ دلِ اودارِ عدلِ را معمار مُدّامِ حاصلِ اودر همه ممالکِ دهر</p> <p>مثال در حذف الف (مضارع):</p>	<p>12</p> <p>15</p> <p>18</p>
<p>زیردو زلفِ جعدشِ دو خطِّ عنبری (T47a)</p> <p>نرگسِ دو چشمِ وزیرِ دونه نرگسِ گلِ طری صدگونه گلِ شگفته به هرسوکه بنگری</p>	<p>زلفینِ برشکسته و قدّ صنوبری دولبِ عقیق و زیرِ عقیقشِ دورسته در خلدِ برین شد دستِ نظرکن به کوه و دشت</p>	<p>18</p>

سرخ و کبود و زرد و بنفش و سپید و سرخ
 خیره شود دو چشم تو چون بنگری درو
 نورو ز گرد برگل صد برگ زرگری
 هرسوکه رو نهی ندهد دل که بگذری

3 مثال دیگر در حذف الف این ضعیف گوید (مضارع):

سیمین بری که لعل لبش درج گوهرست	خطش زمشک و حلقه زلفش زعنبرست
بویش دم مسیح و رخس گلشن بهشت	قدش درخت سدره لبش عین کوثرست
عقلم ز عشق طره زلفش مشوشست	عیشم ز جور عشوه چشمش مکدرست
در حرقتم ز فرقت روی تو زین سبب	خون دلم چو شمع ز دیده مقطرست
شد خشک در غمت دهن و لب زسوز دل	وین طرفه ترکه دیده ز خون جگرترست
در حسرت لببت که شکر زو گرفت طعم	طوطی عقل همچو مگس دست بر سرست (K46b)
وصف دو رسته لولوی تو می کنم به نظم	زین روی لطف هرسخنم رشک گوهرست
(T47b) پیوسته شرح چشمه نوش تو می کنم	زین ذوق لفظ من همه شیرین چوشکرست
در بوته غمست دل من ز هجر تو	زینم سرشک دیده چو سیم ورخم زرست
خون دلم مریز به غمزه که رسم ظلم	در عهد عدل خسرو گیتی نه در خورست
فخر دول مظفر دین عز نصره	کز هفت چرخ و نه فلکش قدر برترست

15 الرقطاء: در لغت رقطا صفت چیزی بود که سیاهی او با نقطه سپید

آمیخته باشد، و نزد ارباب بلاغت آنست که در کلام کلماتی آید که يك حرف از او منقوط بود و دیگری از نقطه عاطل. و در مقامات حریری رُوْحَ اللّٰهُ رُوْحَ مَوْلٰفِهَا

18 رساله ایست مشتمل بر این صنعت و هیچ کس بر ترکیب مثل آن تا غایت فائز

نشده است و از آن جمله اینست أَخْلَاقُ سَيِّدِنَا تُحَبُّ، و بَعْقَوْتِهِ يَلْبُ، وَقَرْبُهُ تُحَفَّ وَنَأْيُهُ تَلَفٌ، وَخَلَّتُهُ نَسَبٌ، وَقَطِيعَتُهُ نَصَبٌ، وَغَرِبُهُ ذَلِقٌ وَ شُهْبُهُ تَأْتَلِقُ، وَظَلْفُهُ زَانٌ،

a1 سرخ و کبود: T سرخ کبود K || b7 مقطر: T معطر K || a10 رسته T: رسته K || a14 نصره T: نصره K

وَقَوِيمٌ نَهْجِهِ بَانَ، وَذَهْنُهُ قَلْبَ وَجَرَّبَ، وَنَعْتُهُ شَرْقٌ وَغَرْبٌ، وَنَائِلٌ يَدِيهِ فَاضٌ، وَشَحٌّ

(K47a) قَلْبِهِ غَاضٌ، وَخَلْفٌ سَخَايِهِ يُحْتَلَبُ، وَذَهَبٌ عِيَابِهِ يُحْتَرَبُ. شعر (خفيف):

3 سَيْدٌ قَلْبٌ سَبُوقٌ مُبِرٌ فَطِنٌ مُغْرِبٌ عَزُوفٌ عِيُوفٌ
مُخْلَفٌ مُتْلَفٌ اِغْرٌ فَرِيدٌ نَابُهُ فَاضِلٌ ذَكِيٌّ اَنْوُفٌ
مُفْلِقٌ اِنْ اَبَانَ طَبٌّ اِذَا نَابَ هِيَاجٌ وَ جَلٌّ خَطْبٌ مَخُوفٌ

6 آخر (كامل):

فَلِذَا يُحِبُّ وَيُسْتَحَقُّ عَفَافُهُ شَغْفًا بِهِ فَلِبَابُهُ خَلَابٌ
اَخْلَاقُهُ غَرٌّ تَرَفٌ وَفَوْقُهُ فُوقٌ اِذَا نَاضَلْتَهُ غَلَابٌ
9 سَجُوحٌ يَهْشُ وَذُو تَلَافٍ اِنْ هَفَا خِلٌ فَلَيْسَ بِحَقِّهِ يَرْتَابُ

الخيفاء: خيف بودن يك چشم سياه و ديگري كبود باشد و اين صنعت چنان

باشد كه در كلام كلماتي آيد كه حروف يكي تمام منقط و حروف يكي همه معطل

12 باشد. مثالش هم از كلام حريري: الْكِرْمُ ثَبَّتَ اللّٰهُ جَيْشَ سَعُوْدِكَ يَزِيْنُ، (T48b)

وَاللّٰوْمُ غَضَّ الدّٰهْرَ حَفَنَ حَسُوْدِكَ بَشِيْنُ، وَالْاَوْرَعُ يَثِيْبُ وَالْمُعُوْرُ يُخِيْبُ، وَالْحَلَاحِلُ

يُضِيْفُ، وَالْمَاحِلُ يُخِيْفُ، وَالسَّمْحُ يُغْذِي، وَالْمِحْكُ يُقْذِي، وَالْعَطَاءُ يُنْجِي، وَالْمِطَالُ

15 يُشْجِي، (K47b) وَالِدُعَاءُ يَقِي، وَالْمَدْحُ يُنْقِي. شعر (بسيط):

اِسْمَحْ فَبَثَّ السَّمَاْحَ زِيْنُ وَلَا تُحِبْ اَمِلًا تَضِيْفُ
وَلَا تُجْزِ رَدَّ ذِي سُوْاْلٍ فَنَنْ اَمْ فِي السُّوْاْلِ خَفْفُ
18 وَلَا تَطْنُ الدّٰهُوْرَ تُبْقِي مَا لَ ضَنْيِنٍ وَلَوْ تَقَشَّفُ
وَاَحْلُمُ فَجَفْنُ الْكِرَامِ يُغْضِي وَصَدْرُهُمْ فِي الْعَطَاءِ تَفْنَفُ
وَلَا تَخُنْ عَهْدَ ذِي وِدَادٍ ثَبَّتْ وَلَا تَبْغِ مَا تَزِيْفُ

2 يحتلب T: يختلب K || a7 يستحق: يستحب KT || b شغفا: شعفا KT || 12 مثالش هم T:

مثالش K || b19 صدرهم: صدورهم KT || b تغنف: تعنف T، تغنف K

المقطّع: مقطع آن بود که در کلام حروف در کتابت بهم نپیوندند. مثالش از

شعر تازی (متقارب):

3 وَإِنِّي يُعْظَمُنِي كُلُّ حَرْفٍ
وَيُلْبِسُنِي مِنْ أَيَادِيهِ بُرْدًا
وَأَدْرِكُ إِنْ زُرْتُ دَارَ وَدَّهِ
دَرَاوُ دَرًا وَ وَرْدًا وَ وَرْدًا

از شعر پارسی (خفیف):

6 تا دل من هوای جانان کرد
شدم از لهو و شادمانی فرد (T49a)

زار و زردم ز درد آن دل دارد
درد دل دار زار دارد و زرد

الموصل: موصل آن بود که حروفی آید که در نوشتن بیکدیگر پیوندند.

9 مثالش از کلام حریری این قطعه است که در همه حذف (K48a) حروف غیر منقوط

الزام نموده است و در دو بیت اولین موصل نیز آورده است، لهُ دَرَّةٌ وَ دَرٌّ امثاله
(خفیف):

12 فَتَنَّتْنِي فَجَنَّتْنِي تَجْنِي
شَفَفَّتْنِي بَجْفَنٍ ظَبْيِي غَضِيضٍ
بَتَجَنُّ يَفْتَنُّ غِبُّ تَجْنِي
غَشِيَّتْنِي بَزِيْنَتَيْنِ فَشَفَّتْنِي
بَنَفَّتْ يَشْفِي فَخِيْبَ ظَنِّي
عَشِيَّتْ فِي غَشِّ جَيْبِ بَتْرِيْنِ
فَنَزَتْ فِي تَجْنِي فَتَنَّتْنِي
بَتَجَنُّ يَفْتَنُّ غِبُّ تَجْنِي
غَنَجٍ يَقْتَضِي تَغِيْضَ جَفْنِي
بَزِيْ يَشْفِي بَيْنَ تَنْنِي
بَنَفَّتْ يَشْفِي فَخِيْبَ ظَنِّي
خَبِيْثٌ يَبْغِي تَشْفِي ضِغْنِ
بِنَشِيْحٍ يُشْجِي بِنَفْنٍ فَنَنْ

18 از شعر پارسی (خفیف):

تن عیشم نحیف گشت به غم
گل بختم نهفته گشت به خار

(T49b) الكلام الجامع: آن بود که قایل ابیات را بحکمت و مواعظ و امثال و

a7 دل دارد K: دل دار T || a12 فجنتنی T: فجتنی K || a17 فنزت T: فترت K || a تجنی:

تجنی KT

شرح بی وفایی روزگار و آنچه به آن ماند بیاراید. مثالش از شعر تازی (کامل):

وَالظُّلْمُ فِي خَلْقِ النُّفُوسِ فَإِنْ تَجِدُ ذَاعِفَةً فَلِعَلَّةٍ لَا يَظْلِمُ

3 آخر (طویل):

وَمِنْ صَحْبِ الدُّنْيَا طَوِيلًا تَقَلَّبَتْ عَلَى عَيْنَيْهِ حَتَّى يَرَى صِدْقَهَا كِذْبًا

آخر (کامل):

6 مَنْ عَاشَرَ الْأَشْرَافَ شَرُّفَ قَدْرُهُ وَمَعَاشِرُ الْأَدْنَسِ غَيْرُ مُشْرِفٍ (K48b)

فَانظُرْ إِلَى الْجِلْدِ الْحَقِيرِ مُقْبَلًا بِالتَّغْرِ لَمَّا صَارَ جِلْدَ الْمُصْحَفِ

آخر (کامل):

9 إِذَا مَا أَرَادَ اللَّهُ نَشْرَ فَضِيلَةٍ طُوِيَتْ أِتَاحُ لَهَا لِسَانُ حَسُودٍ

لَوْلَا اشْتِعَالَ النَّارِ فِيمَا جَاوَرَتْ مَا كَانَ يُعْرَفُ طَيْبُ عَرَفِ الْعُودِ

آخر (طویل):

12 وَمَا الْحَسَنُ فِي وَجهِ الْفَتَى شَرَفًا لَهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي فِعْلِهِ وَالْخَلَائِقِ

آخر (طویل):

لِمَنْ تَطَلَّبُ الدُّنْيَا إِذَا لَمْ تُرِدْ بِهَا سُرُورَ مُحِبٍّ أَوْ إِسَاءَةَ مُجْرِمٍ

15 آخر (طویل):

إِذَا شَبَّتَ أَنْ تَرَقَى فَمَتَّ عَنْ عَوَائِقِ عَنِ الْحِسِّ خَمْسٌ ثُمَّ عَنْ مُدْرَكَاتِهَا

(T50a) وَقَائِلُ بُوْجِهِ النَّفْسِ عَالِمٍ قَدَسَهَا فَذَاكَ حَيَوةِ النَّفْسِ بَعْدَ وَفَاتِهَا

18 آخر (طویل):

مِنْ النَّاسِ مَنْ يَلْقَى الْمَزِيدَ مِنَ الْغِنَا وَيُحْرَمُ مَا دُونَ الْغِنَا فَاضِلٌ مِثْلِي

كَمَا أُلْحِقْتُ وَأَوْ بَعْمَرٍ وَزِيَادَةً وَضُويِقَ بِسْمِ اللَّهِ فِي الْفِ الْوَصْلِ

b 9 اتاح T: اثاح K || a 12 الحسن T: اطن K || b 19 فاضل T: فاضل K

از شعر پارسی (رمل):

3 پیش ازین گر دوستی رفتی به نزد دوستی
بهر آن بودی که تا از شادمانی برخوردارند
وین زمان نزدیک یکدیگر برای آن روند
تا دمی با هم غم کردندون دون پرور خوردند
دیگر (رمل):

6 هر که کوشد بیشتر امروز در باب هنر
از جهان در هر دمی رنجی دگر پیش آیدش
هست چون نورسته نی مرد هنرمند ارقیاس
تا فزون تر می شود بندی دگر پیش آیدش
دیگر (K49a) (مجتث):

9 بیا بگوی که پرویز از زمانه چه خورد
برو بپرس که کسری زرو زگار چه برد
گر این کشاد ممالک به دیگران بگذاشت
ور او نهاد خزاین به دیگران بسپرد
اگر بیافت کسی آن قدر که داد بیافت
و کر بخورد کسی آن قدر که خورد بخورد

التفریع: این صنعت چنان بود که به متعلق چیزی حکمی دهند بعد از
12 ابیات آن حکم (T50b) به متعلق دیگر که آن چیز را بود. مثالش از شعر تازی
(بسیط):

أحلامكم لسقام الجهل شافية
كمدماءكم تشفی من الكلب
15 "شفا" را در صفت ممدوح او لا به کمال عقولشان اثبات کرد و ثانیاً "شفا" را
به دماشان اضافه کرد، سگ دیوانه گزیده را چون فصد پادشاهی بزرگوار دوایی
شافی است در تجارب عرب، پس اثبات "شفا" به خون ممدوح کنایه بود از ارتفاع
18. قدر پادشاهی. از شعر پارسی (مجتث):

لقاء تست دوائی درون خسته دلان
چنانکه عدل تو شد درد ظلم را درمان
القول بالموجب: دو نوع بود. نوع اول آنکه در کلامی بر چیزی صفتی

11 دهند بعد از T: دهند از K

- واقع شده باشد و کنایه گشته از چیزی که به آن حکمی ثابت باشد در اعتقاد (K49b) مخاطب به سبب آن صفت، پس تو آن صفت را بغیر آن چیز که در اعتقاد مخاطبست اثبات کنی بی تعرض به آن حکم به نفی و اثبات، چنانکه در این آیت که: يَقُولُونَ لَئِن رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذْلَ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ. " اعز" در کلام (T51a) صفت منافقان واقع شده و کنایه شد، از گروهشان و اذل از مؤمنان کنایه گشته و اخراج حکمی ثابت شده در اعتقاد منافقان با عز نسبت آن صفت که عزتست. پس قرآن عزیز آن صفت را که عزتست به مؤمنان اثبات فرمود بی تعرض به آن حکم که اخراج است به نفی و اثبات. از شعر پارسی (مضارع):

گویی که من بهم زتوبهترهراینه روزی بود که یابد برکهران ظفر

بهرخدای عرش ورسولِ مطهرست باقی برابریم زیک عنصروگهر

- 12 نوع دوم حمل کلام غیرست برمحملی دیگر که غیر مراد اوست. مثالش از شعر تازی (خفیف):

قُلْتُ نَقُلْتُ إِذْ أَتَيْبُ مِرَارًا قَالَ نَقُلْتُ كَاهِلِي بِالْأَيَادِي

15 آخر (طویل):

سَأَلْتُ عِنَاقًا مِنْ حَبِيبِي فَقَالَ لَا وَهَذَا جَوَابُ يَشْرَحُ الصَّدْرَ لَوْ عَرِفَ (K50a)

وَلَمْ يَعْزِ رَدًّا بَلْ أَرَادَ تَعَانُقًا وَضَمًّا يُحَاكِي ضَمَّةَ اللَّامِ بِالْأَلْفِ

18 از شعر پارسی (مضارع):

گفتم که دیده روشن زان روی آفتابست گفتاکه دیدههارا ازین روی آفت ابست

(T51b) گفتم که تاب زلفت مشکِ دماغِ جانست گفتاکه جان ودل را ازین مشک بند و تابست

3 **الابغال:** ختم کلام بود بعد الاتمام به چیزی زائد جهت نکته ای چون مبالغه و تحقیق تشبیه. مثالش از قرآن مجید: **اتَّبُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ.** همه رسل اهل اهتدا اند. اما در این آیت **وَهُمْ مُهْتَدُونَ** بعد اتمام کلام جهت تحریض براتباع زان دست. از شعر تازی (بسیط):

وَإِنْ صَخْرًا لِيَأْتُمُّ الْهُدَاةُ بِهِ   كَأَنَّهُ عَمٌّ فِي رَأْسِهِ نَارُ

6 [آخر] (طویل):

كَأَنَّ عَيُونَ الْوَحْشِ حَوْلَ خِبَائِنَا   وَأَرْحُلِنَا الْجَزَعُ الَّذِي لَمْ يُثَقِّبِ

9 در بیت اول "علی رأسه نار" جهت تحقیق مبالغه در مدح "ولم يثقب" جهت تحقیق تشبیه زیاده است. از شعر پارسی (خفیف):

شد خیالِ قدِ تو در چشمم   همچو سروی برسته بر لبِ جوی
دیگر (هزج):

12 به دو عارض چو نسرين و گلِ تر   لب و دندان چولعل و در مکنون

(K50b) **التذییل:** تعقیب جمله بود بر جمله دیگر که مشتمل بود بر معنی

جمله اول، جهت تأکید و این اعم از (T52a) **أَبْغَالٌ** بود من وجه جهت آنکه به ختم کلام مخصوص نیست و من وجه از آن اخص باشد، جهت آنکه **أَبْغَالٌ** به غیر جمله

15 و غیر تأکید نیز آید، و این دو نوع باشد: یکی خارج مخرج مثل که به مقابله

متوقف نباشد. چنانکه در این آیت که **وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ**

18 **كَانَ زَهُوقًا.** و دیگر آنکه به نفس خود مستقل نباشد و به مقابله متوقف بود،

چنانکه در این آیت که: **ذَلِكَ جَزِينًا هُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكُفُورَ.** و این آیت

وقتی از نوع دوم باشد که مراد از "جزا" جزاء مخصوص بود که متعلق شود به

ماقبلش به تقدیر و هَلْ يُجَازَى ذَلِكَ الْجَزَاءُ الْمَخْصُوصُ الَّذِي دَلَّ عَلَيْهِ جَزَيْنَاهُمْ. و اگر مراد جزاء عام باشد که مکافاتست که به معنی معاقبه نیز می آید از نوع اول باشد و تقدیر چنین بود که وَعَاقِبْنَا هُمْ بِكُفْرِهِمْ وَهَلْ نُعَاقِبُ إِلَّا الْكُفُورَ. از شعر پارسی (مجتث):

مکن بدی که نیاید ترا بدی در پیش هرآنکه کرد بدی هم بدی جزا یابد

6 (K51a) التکمیل: این را احتراس نیز گویند و این چنان باشد که در کلامی که هم خلاف (T52b) مقصود باشد جهت رفع آن در اول و یا در آخر چیزی زیاده آرند. مثال اول (کامل):

9 فَسَقَى دِيَارَكَ غَيْرَ مُفْسِدِهَا صَوَّبُ الرَّبِيعِ وَ دِيمَةُ تَهْمِي

جهت آنکه باران بسیار مَعَ نَفْعِهِ تَخْرِيْبِ و افساد دبار نیر می کند، برای رفع این وهم " غیر مفسدهارا" زیاده کرد. مثال دوم از قرآن: اَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ 12 اَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ، جهت آنکه اگر به اَذَلَّةٌ الْمُؤْمِنِينَ " اکتفا فرمودی توهم ضعف و عجز شدی، برای رفع و دفع این وهم "اَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ" را بر آن تعقیب کرد. مثالش از شعر تازی (طویل):

15 حَلِيمٌ إِذَا مَا الْحِلْمُ زَيْنٌ أَهْلُهُ مَعَ الْحِلْمِ فِي عَيْنِ الْعَدُوِّ مَهِيْبٌ

اگر به "حلیم" اختصار کردی موهم عجز شدی، پس آن وهم را به دین که "إِذَا مَا الْحِلْمُ زَيْنٌ أَهْلُهُ" رفع کرد. و اما مصراع دوم بعضی می گویند که جهت تأکید لازم مفهوم "إِذَا مَا الْحِلْمُ زَيْنٌ أَهْلُهُ" است و لازم این مفهوم غیر حلیم بودن ممدوح است. وقتی که حلم مزین حلیم نباشد، چه هرگاه که کسی (K51b) در وقتی که حلم نباید حلیم باشد در چشم دشمن مهیب نباشد. (T53a) پس این مصراع تزییل باشد

3 نعاقب : يعاقب KT || 18 بودن T: بود K || 20 باشد : نباشد KT

جهت تأکید مفهوم مصراع اول و در این توجیه نظرست، چه هرکه در وقتی که حلم نباید حلیم باشد لازم نیست که در چشمِ عدو مهیب نباشد، چه شاید که حلم او در غضب جهت عجز باشد از انتقام و عدو عجز او را بداند و مع هذا به چشم عدو مهیب نماید. و وجه صحیح در این آن بود که حلیم بودن او در جایی که حلم نباید موهم است، بدانکه او مهیب نباشد جهت بشاشه او و عدم آثار غضب و مهابه در او، پس قائل آن وهم را نفی کرد و گفت: مَعَ الْحِلْمِ فِي عَيْنِ الْعَدُوِّ مَهِيْبٌ، یعنی با آن حلم در آن حالت که حلم مطلوبست مهابت او در دل دشمن محکم و ممکنست فکیف در غیر آن حال. مثالش از شعر پارسی (خفیف):

9 عفو کن از بدی که عفونکوست لیک وقتی که نبود از سر عجز

التَّوْشِيْعُ: توشیع آن بود که در عجز کلام اسمی بیارند مثنی و مفسر به دو اسم یکی معطوف بردیگری. مثالش از حدیث: یَشِيْبُ ابْنُ آدَمَ (K52a) و يَشْبُ فِيْهِ 12 خَصْلَتَانِ (T53b) الْحِرْصُ وَ طَوْلُ الْأَمَلِ. از شعر عربی (طویل):

سَقَتْنِي فِي لَيْلٍ شَبِيْهِ بِشَعْرِهَا   شَبِيْهَةٌ خَدِيْهَا بِغَيْرِ رَقِيْبِ
فَمَا لَيْتَ فِي لَيْلِيْنَ شَعْرٍ وَظُلْمَةٍ   وَشَمْسِيْنَ مِنْ خَمْرٍ وَوَجْهِ حَبِيْبِ

15 از نظم عجم (خفیف):

قدحی باده داد یار مرا   همچو رخسارِ خویش مهر آثار
خوش بدم در میانِ دوشمه   شمهء خمر و شمهء رخ یار

18 المذهب الكلامی: این صنعت چنان باشد که قائل بر مطلوب برطریقه علم کلام حجّت آورد، چنانکه بعد تسلیم مقدمات مطلوب ثابت شود. مثالش از قرآن کریم: لَوْ كَانَ فِيْهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا. لازم تعدد آلهة که فساد ارض و

سماست باطل، همچنین ملزوم نیز که تَعَدَّدَ إِلَهَةً است باطل. و این آیت قول آن کس را که می گوید که در قرآن دلیل عقلی نیامده است ابطال می کند. مثال از

3 شعر تازی (طویل):

<p>وَلَيْسَ وَرَاءَ اللَّهِ لِلْعَبْدِ مَطْلَبُ (T54a)</p> <p>لَمُبْلَغِكَ الْوَأَشْيِ أَغْشُ وَأَكْذَبُ (K52b)</p> <p>مِنَ الْأَرْضِ فِيهِ مُسْتَرَادٌ وَمَذْهَبُ</p> <p>أُحْكَمُ فِي أَمْوَالِهِمْ وَأَقْرَبُ</p> <p>فَلَمْ تَرَهُمْ فِي مَدْحِهِمْ لَكَ أَدْنَبُو</p>	<p>خَلَفْتُ وَلَمْ أَتْرِكْ لِنَفْسِكَ رَيْبَةً</p> <p>لَيْنُ كُنْتُ قَدْ بُلِّغْتَ مِنِّي جِنَايَةَ</p> <p>وَلَكِنِّي كُنْتُ أَمْرًا لِي جَانِبِ</p> <p>مُلُوكُ وَإِخْوَانُ إِذَا مَا مَدَحْتَهُمْ</p> <p>كَفَعَلِكَ فِي قَوْمٍ أَرَاكَ اصْطَنَعْتَهُمْ</p>
--	--

6

9 از شعر پارسی (هزج):

<p>روزی که قضا باشد و روزی که قضا نیست</p> <p>روزی که قضا نیست درو مرگ روا نیست</p>	<p>ازمرگ خذرکردن دو روز روا نیست</p> <p>روزی که قضا باشد کوشش نکند سود</p>
---	--

12

التجريد: چنان باشد که از چیزی او را صفتی باشد به ادعا جهت مبالغه، مثلی در اتصاف به آن صفت از او انتزاع کنند. مثال از قرآن مجید: لَهُمْ فِيهَا دَارُ

15 الْخُلْدِ، اى فِي الْجَنَّةِ الَّتِي هِيَ دَارُ الْخُلْدِ. از نثر فصحا: لِي مِنْ فُلَانٍ صَدِيقٌ حَمِيمٌ، لَيْنُ سَأَلْتَ فُلَانًا لَتَسْأَلُنَّ الْبَحْرَ. از شعر تازی (منسرح):

<p>يَشْرَبُ كَأْسًا بِكَفٍّ مَنْ بَخِلَا (T54b)</p>	<p>يَا خَيْرَ مَنْ يَرْكَبُ الْمَطِيَّ وَلَا</p>
---	--

18 یعنی "یشرب بکف جواد" از ممدوح جوادی که آن ممدوح از کف او تناول کأس می کند به ادعا جهت مبالغه انتزاع کرد. از شعر پارسی (رمل):

روز پیروزی نگه کردم به جنگت ازدها شیر دیدم از تو وز شمشیر تو نر ازدها

21 (K53a) الْمَزَاوَجَه: آن بود که میان دو معنی در شرط و جزا ایقاع ازدواج

2 کس را که T: کس را K || دلیل عقلی T: دلیل عقل K || b6 مستراد T: مستزاد K || a16 من یركب T: من ركب K

کنند در ترتب يك معنی به هر دو. مثالش از شعر تازی (طویل):

إِذَا مَا نَهَى النَّاهِي فَلَجَّ بِي الْهُوَى   أَصَاخَتْ إِلَى الْوَأَشِي فَلَجَّ بِهَا الْهَجْرُ

3   مرا وجه کرد میانِ نهیِ ناهی و اصاخْتِ و اَشِي در شرط و جزا در ترتب لجاج
به هر دو و این بیت نیزکه (طویل):

إِذَا احْتَرَبْتُ يَوْمًا فَفَاضَتْ دِمَاؤُهَا   تَذَكَّرْتُ الْقُرْبَى فَفَاضَتْ دُمُوعُهَا

6   از نظایر این صنعت است که مرا وجه کرد میانِ تَذَكَّرْتُ قُرب و محاربه که در
شرط و جزاست در ترتب فیضانِ چیزی از هر دو. از شعرِ پارسی (رمل):

گر دهندم پند زور آرد بمن سودای او   گوش بنهد او به دشمن پس بمن زور آورد

9   (T55a) الإِرْصَادُ: این را تسهیم نیزخوانند. اِرساد در لغت نشانیدن نگاهبان

باشد در راه و تسهیم حیاکتِ چیزی بود از لباس با خطوطِ مستوی. و در صنعت

بدیع چنان بود که پیش از اتمامِ فقره در نثر و پیش از قافیه در نظم که روی آن

12   قافیه معلوم بوده باشد، کلام بنوعی آید که آخرِ فقره و قافیه قبل الذکر (K53b)

معلوم شود. و فقره در نثر همچو مصراعِ بیت بود در نظم. مثلاً: هُوَ تَطْبَعُ

الْأَسْجَاعِ بَجَوَاهِرِ لَفْظِهِ، فقره ایست. وَيَقْرَعُ الْأَسْمَاعَ بِزَوَاجِرِ وَعَظِهِ، فقرهء دیگر.

15   و این صنعت در قرآن در فواصل این بسیارست. مثالش: وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ

كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ. مثالش از نثر تازی: هُوَ يَنْتَثِرُ مِنْ فِيهِ الدَّرَرُ وَ مُحْتَلِبٌ

بِكَفْيِهِ الدَّرَرِ. فَوَجَدْتُ جِهَادِي قَدْ حَازَسَقْنَا وَ قَدْحِي الْقِدْقُ قَدْ صَارَ تَوَامًا. از شعر

18   تازی (وافر):

إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ أَمْرًا فَدَعَهُ   وَجَاوِزَهُ إِلَى مَا يَسْتَطِيعُ

آخر (خفیف):

6 این صنعت است T: این صنعت K || 8 ا دهندم پند زور آرد T: دهندم زور آورد K

لَا تَزُرُ مَنْ تُحِبُّ كُلَّ شَهْرٍ
غَيْرَ يَوْمٍ وَلَا تَزِدُهُ عَلَيْهِ
فَاجْتَلَاءُ الْهَيْلِ فِي الشَّهْرِ يَوْمٌ
ثُمَّ لَا يَنْظُرُ الْعَيْونُ إِلَيْهِ

3 (T55b) از شعر پارسی (مجتث):

به خاک پای تو گفتم که جان دهم دل گفت
مبر به پیشِ عزیزِ چنین متاعِ حقیر
دیگر (مجتث):

6 هر آن نظر که نه بر روی تست عینِ خطا
هر آن نفس که نه بر یادِ تست بادِ هواست

الْفُّ وَالنُّشْرُ: ذکرِ متعدّدی بود دو چیز و یا بیشتر به تفصیل و یا اجمال و
بعد آن ذکرِ هر چیزی که مناسبست به هر یکی از آن برسبیلِ تفصیل. (K54a) و

9 این دو نوع است: یکی آنکه نشر بر ترتیبِ لف بود. دیگر آنکه بر ترتیبِ لف

نباشد. مثالِ متعدّد علی التّفصیل در لفٌ نشرِ مرتّب از قرآن کریم: وَمِنْ رَحْمَتِهِ
جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ. و مثالِ متعدّد

12 باجمال: وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى. ضمیرِ مرفوعِ قالوا به

یهود و نصاری عایدست، از این جهت برسبیلِ اجمال مذکور باشد. مثالش از شعرِ
تازی در لفّ و نشرِ مشوّش (خفیف):

15 كَيْفَ أَسْأَلُو، وَأَنْتَ حَقِيفٌ وَغُصْنٌ
وَعَزَالٌ لَحْظًا، وَقَدًّا وَرِدْفًا

از شعرِ عجم (رمل):

باشد او را چار معنی مضمّر اندر چار چیز وقتِ رای و روزِ باروگاهِ جود و وقتِ کین

18 (T56a) شمسِ انور در ضمیر و سعدِ اکبر در قفا موتِ احمر در حسام و بحرِ اخضر در یمین

تشابه اطراف: اتمام کلام بود به مناسبتی به آن. مثالش از قرآن: لَا تُدْرِكُهُ

الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ. "لطیف" به لا تُدْرِكُهُ و "خبیر"

8 بعد آن T: بعد از آن K

به يَدْرِكَ الْأَبْصَارَ مناسب دارد. مثال دیگر: وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً (K54b) فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيحٍ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. "ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ" به انزالِ ماء و انباتِ ارواحِ مَبْتَهَجِه از نبات و "أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" به قدرتِ بِرَاحِيَاءِ امواتِ مناسبست. و اگرچه در آیتِ إِنَّ تَعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. " قَبْلَ التَّأْمَلِ تَوْهَمٌ " فَإِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ مناسب می نماید. اما جهت آنکه غفرانِ مستحقِ عذاب از عزیزی که غالب بود و حکمِ او را مانعی نباشد متصور می شود که الْعَفْوُ عِنْدَ الْأَقْتِدَارِ لَفْظٌ عَزِيزٌ مُنَاسِبٌ تَرَاوَسَتْ وَ تَعْقِيبٌ لَفْظٌ حَكِيمٌ جِهَتِ احْتِرَاسِ بُود (T56b) که سامع را در وهم نیاید که مغفرتِ مستحقِ عذاب خارجِ حکمتست، چه حکیم آن بود که هر چیز را در محلّ خود نهد، پس جهتِ دفعِ این وهم لفظِ حکیم را تعقیب کرد که در غفرانِ مستحقِ عذاب او را حکمتی هست که آن مکلف را فضل است و مکلف را نفع، و بیشتر فواصلِ آیاتِ قرآن از این خالی نیست. مثال از شعر تازی (بسیط): (K55a)

لَهُ يَدٌ بَرَعَتْ جُودًا أَنَّى سَلَهَا وَمَنْطِقٌ دُرٌّ فِي الطُّرْسِ يَنْتَثِرُ
فَحَاتَمٌ كَامِنٌ فِي بَطْنِ رَاحَتِهِ وَفِي أَنَامِلِهِ سَحْبَانٌ يَسْتَتِرُ

مصراعِ اوّل از بیتِ دوم به مصراعِ اوّل از بیتِ اوّل و مصراعِ دوم به مصراعِ دوم اوّل مناسبست. آخر (طویل):

إِذَا جَادَتِ الدُّنْيَا عَلَيْكَ فَجُدْ بِهَا عَلَى النَّاسِ طُرًّا أَنَّهَُا تَتَقَلَّبُ
فَلَا الْجُودُ يُفْنِيهَا إِذَا هِيَ أَقْبَلَتْ وَلَا الْبُخْلُ يُبْقِيهَا إِذَا هِيَ تَذْهَبُ

از شعر پارسی (هزج):

عجب نبود اگر از گریه چون شمع گذشت آبم ز سرکه دیده دریاست

اگرچه خط بیاوردی ز چشمت نیم ایمن که فتنه باز برجاست

3 (T57a) المَشَاكَلَةُ: ذکر چیزی بود به غیر لفظ موضوع جهت وقوع آن در

صحبت آن لفظ اما به تصریح و اما به تقدیر. مثال اول از قرآن: إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا فِي

نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ. ای فی ذاتک، نفس در اول مذکور بود از آن سبب ذات

6 به لفظ نفس مذکور شد جهت مشاکله. مثال دوم هم از قرآن: صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ

أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً. ای اتَّبِعُوا دِينَ اللَّهِ. (K55b) منصب علی حذف العامل از آن

جهت که دین تقدیرا در صحبه صبغت افتاده بود به لفظ صبغه مذکور شد، چه

9 نصاری را خذَلَهُمُ اللَّهُ و أَخْزَاهُمْ آبِيسَتِ رَنگین به صفره چون کسی را به آن می

شویند می گویند: الان صَارَ نَصْرَانِيًّا وَأَنْصَبَعَ بِالْدِّينِ النَّصْرَانِيَّ و ظَهَرَ. مثال از

شعر تازی (کامل):

12 قَالُوا اقْتَرِحْ شَيْئًا نُجِدْكَ طَبْخَهُ قُلْتُ أَطْبُخُوا لِي جُبَّةً وَقَمِيصًا

ای خیطوا از آن جهت که خیطوا در صحبه اطبخوا واقع شده بود به لفظ

اطبخوا یاد کرده شد. از شعر پارسی (مضارع): (T57b)

15 گفتا بگوی تا چه بدوزم برای تو گفتم بدوز بهرمن از لب گل و شکر

بساز در صحبت بدوز افتاد ... بذلك لفظه یاد کرده شد.

العكس: تقدیم جزو متأخر و تأخیر متقدم بود از کلام. مثال از قرآن مجید:

18 تُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ تُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ. از نثر تازی: كَلَامُ الْمُلُوكِ مَلُوكُ

الْكَلَامِ. از شعر عجم (خفیف):

پیش ازین بیش ازین صدور بدند هریکی سرکشیده بر افلاک

7 منصب T: بنصب K || 16-17 بساز در صحبت ... یاد کرده شد. العكس T: -K

- ز آن صدور عظام باقی نیست   جز عظام صدور در دلِ خاک
- و نوعی دیگر از این صنعت آنست که آن را به کلمات معکوس بخوانند
- 3 معنی و وزن (K56a) مرعی بود الا قافیه مرعی نبود. مثالش (رمل):
- گذری کردم روزی بدری   زرخی دیدم آنجا قمری
- به غمش بستم محکم کمری   به سرم آمد از غم خطری
- 6 زبرش دیدم تازه سمنی   زرخش چیدم شیرین شکری (T58a)
- الرَّجُوعُ: عود بود از کلام سابق به نقض آن. مثالش از شعر تازی (بسیط):
- قِفْ بِالْدِيَارِ الَّتِي لَمْ يَعْفَهَا الْقَدَمُ   بَلَى وَغَيْرَهَا الْأَرْوَاحُ وَالْدِيمُ
- 9 از شعر عجم (مضارع):
- خشنودم از زمانه ولی از صروفِ او   پیوسته در عذابم و همواره در عقاب
- و عود از کلام سابق جهت نکته ای بود چو اظهار حیرتست.
- 12 التَّقْوِيفُ: تَفْوُفٌ در لغت نام بردیست که در او خطوط سپید بود بر درازا
- و در صناعت ایراد کلامی و یا بیتی بود متلايمة المعانی یا کلمات متساویه و یا
- مقاربه در معانی. مثالش از شعر تازی در صفت ابر (طویل):
- 15 تَسْرِبَلُ وَشَيْئاً مِنْ خُزُوزٍ تَطْرَزَتْ   مَطَارِفُهَا طَرَزاً مِنَ الْبَرْقِ كَالْتَّبْرِ
- فَوْشَى بِلَا رَقْمٍ وَنَقَشٌ بِلَا يَدٍ   وَدَمْعٌ بِلَا عَيْنٍ وَضِحْكٌ بِلَا تَغْرِ
- (K56b) از شعر پارسی در صفت اسب (رمل):
- 18 گاه رفتن همچو مرغ و گاه برگشتن چو باد   گاه رهواری چو تیرو گاه برگشتن چو گوی
- ابر سیر و باد گرد و رعد بانگ و برق چه   کوه کوب و سنگ بروشخ نورد و راه پوی
- المُوشِحُ: وشاح در لغت بر بند زبان بود مرصع به جواهر. و در صناعت

(T58b) چنان بود که در اوائل ابیات ویا مصاریع ویا درحشو، حروف ویا کلماتی آرند که چون آن را بعینها او بالتصحیف کنند از او نامی ویا مقصودی بدرآید و انواع آن بسیارست، از برای نمودار بر چند مثال اختصار کرده شد. شعر (کامل):

يَا صَاحِبِي قَدْ مَرَّ أَيَّامُ الْأَمَانِي وَالْحَيَاءِ

ظَلَّ الْقَضَاءُ دَمِي فَطَالَ لِسَانُ دَمِي لِلْقَضَاءِ

يَا صَاحِبِي كُنْ وَافِيًا بِالْعَهْدِ وَأَمْرًا بِالْوَفَاءِ

ازالفاظ این شعر که به سرخی نوشته شد این مصراع که مردمی کن مردمی به درمی آید. دیگر (هزج):

9 محبوب دلم بخت بازخم ترخ مد هوش شدم ز خاطر رفت فرح

ای درکف تونور علی نور قدح گذار مرا خسته درین دزدو ترخ

از حروف که به سرخی نوشته شده است محمد و احمد بدرمی آید. دیگر

12 (هزج): (K57a)

من وما را برآن از خود که جان را جزین نبود یعلم وعقل تابع

برین کوش ایها الانسان که هرگز نکرد صبر ما زال الله صانع

15 (T59a) از این دو بیت این بدرمی آید که وَمَا يَعْلَمُ الْإِنْسَانُ مَا اللَّهُ صَانِعٌ

و این فقیر را به زبان ترکی قصیده هست که از آن قصیده سه قطعه و نه رباعی

و دو بیت بدرمی آید از آنجا دو بیت برسبیل نمودار ذکر کرده شد و آن اینست

18 (رمل):

ای که آفاق سنک حمدوک ادر لر یگسر

وی که قولدر سگه بر بسته گمر روم خز

2 چون آن را T: چون آن K

جُمْلَه أَشْرَافِ زَمَانِ سَنَدَنْ أَلُورُ عَزَّتْ وَ جَاه

قَمُو أَطْرَافِ زَمِينِ قَدَرُو عَلَاسَنَدَنْ أَوْمَرُ

3 از سرخیهای این دو بیت حاصل می شود که بیت (رمل):

أَحْمَدِي قَوْلُ دُرِّ سَكَا بَسْتَه كَمَرُ عَزَّتْ وَجَاهُ وَ عَلَاسَنَدَنْ أَوْمَرُ

و اگر از هر مصرع چهار گانه اولین مکرر نخوانند رباعی حاصل می شود

6 که رباعی (هزج):

أَفَاقُ سَنَكُ حَمْدُوكِ إِدْرَلْرُ يَكْسَرُ

قَوْلُ دُرِّسَكِه بَرَبَسْتَه كَمَرُ رُومُ وَ خَزَرُ

9 أَشْرَافِ زَمَانِ سَنَدَنْ أَلُورُ عَزَّتْ وَ جَاهُ

أَطْرَافِ زَمِينِ قَدَرُو عَلَاسَنَدَنْ أَوْمَرُ

أَلْمُصَحَّفُ: این صنعت چنان بود که در کلام لفظها آورند که چون (K57b)

12 حرکات و یا نقط (T59b) آن را تغییر کنند مدح و آفرین هجو و نفرین گردد و این

دو نوع بود: یکی مضطرب که مفاصل و مقاطع کلمات از حروف بتعسّف و تکلف

بدرآید و آن جهت تعمیمه نزد بلغا مقبول نباشد. مثالش (بسیط):

15 إِنْ تَحْبَسْنِي بِنْدَلٍ سِجْنِ فَكُلُّ سَيْفٍ لَهُ جَفِيرُ

از این بیت "انت خسیس نذل" بدرمی آید. سفیه بی خرد نذل خوار. نوع

دوم منتظم که کلمات را مقاطع معین باشد و بیرون آوردن مقصود قائل به تفکر

18 محتاج نباشد. مثالش از نثر تازی: أَنْتَ الْحَبِيبُ الْمُحَبَّبُ. از نثر پارسی: خواهم

که در دولتت زیم. از شعر تازی (رجز):

يَا حَامِلُ الْقُرْآنِ أَنْتَ الصَّابِرُ أَنْتَ الْمُحَبَّبُ وَ الْغَنِيُّ الْفَاخِرُ

- از شعر پارسی (مقارِب):
- 3 ترا روشنی هست زانی همیشه
بنیکی میانِ خلائق مبین
بلندی بسیرت بلندی بصورت
از آنی توجب همه مرد و هم زن
(T60a) فریدی سدیدى مزید خدایى
از آنست نقشت بدوزخ معین
بدل عاقلی صابری فاخری
زتقوی بصوم و صلوتی ممکن
- 6 (K58a) در مصراع آخر صنعت توریه نیز آورده است. چه در لغت صوم
کنشت و صلوات کلیسا را نیز گویند که. شعر (خفیف):
- 9 أترك الصوم والصلاة ودعها
إن في الصوم والصلاة فساداً
المُعَمَّا: این صنعت چنان بود که کسی نام چیزی را پوشیده آورد. مثالش
از شعر تازی (طویل):
- 12 خذ القرب ثم أقلب جميع حروفه
فذاك اسم من أقصى إلى القلب قربه
از شعر پارسی (خفیف):
- نام بت من ز غایت لطف
آبیست میان گل چکیده
دیگر (مجتث):
- 15 اگر کند لب آن حورمیل سنبوسه
من از میان بر بایم به چابکی بوسه
دیگر (خفیف):
- پنج حرفست نام آن دلبر
که مرا عمر در غمش بگذشت
18 طرفه پنجیست این کز اول او
چون یکی بفکنی بماند هشت
دیگر (هزج):
- چون خال بر آن دهان شیرین بینی
هان فکر مکن که نام جانانه ماست

(T60b) اللُّغْزُ: این صنعت چنان بود که چیزی را به طریق سؤال پوشیده

صفت کنند. مثالش از شعر تازی (طویل):

3 وَمَا نَاكَحَ أُخْتَيْنِ سِرًّا وَجَهْرًا
وَأَيْسَ عَلَيْهِ فِي النِّكَاحِ سَبِيلُ

متی یفش هدی یفش فی الحالِ هَذِهِ

يُزْبِدُهُمَا عِنْدَ الْمَشِيْبِ تَعَهُدًا

6 (K58b) از شعر پارسی (خفیف):

چیست آن پیکرِ نحیفِ نزار

بس که آورد شب به روزِ چو صبح

9 طرّه شب فکنده بر رخِ روز

روزِ روشن نموده در شبِ تار

دیگر (رمل):

چیست آن جرمِ منورِ سال و ماه اندر شتاب

12 شعله او هر سحر جاروبِ صحنِ آسمان

ملکتِ او را زحدِ نیمروز آید زوال

دولتِ او را زخیلِ شام باشد انقلاب

معدّه مغرب زقرصِ او خورد هر شام چاشت

15 (T61a) گاه اندر دلِ او چون یوسف بود او را مقام

پیکرِ او چون سپر لیکِ آن سپر شمشیر زن

از تأملِ صورتِ او شاهد و شمع و لگن

وز تخیلِ هیأتِ اوسا قی و جام و شراب

18 سال و مه دامن بکستردست کوهِ ره نشین

و باشد که لفظِ سؤال و استفهام را بیندازند. مثالش از شعر تازی (وافر):

وَهَيْفَ مِنْ نَبَاتِ الْمَاءِ مَلْسٍ
رَقِيْقَاتِ حَوَاشِيهَا شَبَايَا (K59a)

a5 یزیدهما T: یریدهما K || a16 لیک آن سپر T: لیک آن K

إِذَا دُبِحَتْ أَرَنْتُ ثُمَّ عَاشَتْ
 وَلَمْ يَدْرِينَ مَا عَصَصُ الْمَنَآيَا
 بَرَقْنَ دُمُوعُهُنَّ بِلَاعِيُونَ
 وَهُنَّ الضَّاحِكَاتُ بِلَاثْنَايَا
 كَسِينِ وَهِنَّ أَنْصَاءَ دَقَاقِ
 جُلُودِ الْأَرْقَمِيَّةِ وَالْعَطَايَا
 حَكَتْ أَطْرَافَهَا إِذْ نَابَ خَيْلِ
 وَإِذَا الْمُلُوكُ لَهَا مَطَايَا
 از شعر پارسی (مجتث):

- 6 سمن بساط ووسی کسوت وادیم حصار
 شهاب رنگ و سنان شکل و خیزران پیکر
- (T 61b) گهی میانهء صحرای سیم غالیه بار
 گهی میانهء دریای قیرغالیه خور
- بدو معانی بینا و چشم او اکمه
 بدو معانی فربیی و جسم او لاغر
- 9 به فرق اسود و روز هنر بدو ابیض
 به گونه اصفر و روی گرم بدو احمر
- صریر او برساند بلفظ معنی را
 چو قدرت ملک العرش روح را به صور
- به جای آب زکوثر بر آورد قطران
 اگرچه هرگز قطران نیاورد کوثر
- 12 و از لغز در عرب چیزی هست که آن را در عجم نظیر نیافتم و آن چنان بود
 که جمله ای آرند به طریق سوال و آن را از کلمات مفرده نظیری جویند که معنی
 آن جمله بود که جواب سوال افتد. مثالش: ما جُوعٌ أُمِدُّ بِزَادٍ: طَوَامِيرُ. (K59b) ظَهْرُ
- 15 أَصَابَتْهُ عَيْنٌ: مَطَاعِينَ. صَادَفَ جَائِزَهُ: الْفَاصِلَةَ. تَنَاوَلَ أَلْفَ دِينَارٍ: هَادِيَةً. أَهْمَلُ
 حَلِيَّةٌ: الْغَاشِيَةُ. الشَّقِيقُ أَفْلَتُ: الْإِخْطَارُ. الْكُفُّ الْكُفُّ: مَهْمَةٌ. مَا اخْتَارَ فِضَّةً: أِبَارِقَةٌ،
 رِقَّةٌ سِيمٌ بُوِدَ دَر حَدِيثٍ اسْت: فِي الرَّقَّةِ الْعَشْرِ. (T62a) دُسُّ جَمَاعَةٍ: طَافِيَةٌ، أُنَى قَوْمٌ:
- 18 جَافَنَّهُ. خَالَى أَسْكُتٌ: خَالِصَةٌ، بِه حَذْفِ يَاءٍ كَمَا فِي مَنَادِي مِضَافٍ جَائِزٍ اسْت. جِمَارٌ
 وَحَشٌّ زَيْنٌ: فِرَازِيْنٌ، فِرَا خَرْدَشْتِي رَا كَوِيْنِد. أَنْفَقَ تَقْمَعٌ: مَنْتَقِمٌ، مَن اَمْرٌ بُوِدَ اَزْ مَآنِ
 يَمُونِ، اَنْفَقَ يَنْفَقُ، وَتَقْمَ مِضَارِعٌ، وَقَمَّ اِي قَمْعٍ وَرَد. اِسْتَنْشَ رِيحٌ مُدَامَةٌ: رِحْرَاحٌ.

6 b شكل T: -K || 14 طوامير T: -K || 16 حلية T: -K || افلت T: اذلت K || اكفف: الفف KT ||

20 استنش : استنشق KT

غَطَّ هَلْكَى: صَنْبُورٌ نَخْلَةٌ تَبْقَى مُنْفَرِدَةً يَدْقُ أَسْفَلَهَا وَ يَتَعَشَّرُ وَ يُبُلْسُ.
 سَارَ بِاللَّيْلِ مُدَّةً: سَرَّاحِينَ. أَحْبَبَ فَرُوقَهُ: مِقْلَاعٌ، المِقْلَاعُ الَّذِي يُرْمَى بِهِ الْحَجْرُ،
 3 ومق امرست از ومق ييمق مشتق از مِقَّه دوست داشتن، و لاع جَبَان را گویند. أَعْطَ
 إِبْرِيْقًا: اسكوب، اس امرست از آس يؤس اوسا ای اغطا، كوب كوزه بی دسته را
 خوانند. الثَّوْرُ مَلِكِي: اللالِي، لای برون قنا كاو وحشی بود. صَفِيرٌ جَحْفَلَةٌ:
 6 مكاشفه.

أَلْمُرْبَعُ ایراد چهار مصراع بود که از هر طرف خوانده شود. (K60a) مثالش
 از تازی (متقارب):

9 فُوَادِي سَبَاهُ غَزَالُ رَبِيبُ

سَبَاهُ بِقَدِّ كَغُصْنِ رَطِيبُ (T 62b)

غَزَالُ كَغُصْنِ جَبَاهُ عَجِيبُ

12 رَبِيبُ رَطِيبُ عَجِيبُ حَبِيبُ

از پارسی (هزج):

از فرقت آن دلبر من دائم بیمارم

15 آن دلبر کز عشقش با دردم و بیدارم

من دائم با دردم بی مونس بی یارم

بیمارم و بیدارم بی یارم و غمخوارم

18 المسمط: مسمط که در عجم مشهورست آن بود که چند مصراع سه و

چهار و زیاده بریک قافیه و روی بیاورند و بعد از آن مصراعی آورند بر قافیه و

روی آن مصراع باشد که این مصراع را از شعری دیگر آرند بر سبیل تضمین. مثالش (هزج):

4 اسكوب T: اپكوب K || 5 اللالی T: اللال K || 20 این مصراع K: این مصراع T

ای که هوسِ تودر سرِ ماست   در زلفِ تو دلِ اسیرِ سوداست
 گاهِ طربِ ومیِ مصفاست   بویِ گل و بانگِ مرغِ برخاست

3:      هنگامِ نشاط و روزِ صحراست

چون باد ز باغِ زاغِ را راند   گل را بر تختِ لعلِ بنشانند
 بلبلِ ز طربِ نشیدِ برخواند   فراشِ هوا ورقِ بیفشاند

6   نقاشِ صبا چمنِ بیاراست (K60b)

مانندِ توهیجِ دلستانِ نیست   بهتر ز رخِ تو گلستانِ نیست (T63a)
 جانی که نشد فداتِ جانِ نیست   ما را سرِ باغِ و بوستانِ نیست

9   هر جاکه تویِ تفرجِ آنجاست

المُلَمَّعُ: مُلَمَّعٌ شعری بود که بی‌تی ویا مصراعی از او به عربی و دیگر به
 پارسی باشد. مثالش (هزج):

12   تبارک من یراک بدأ الجمال   وحلاک بأنوار الکمال

کسی ماهیتِ رویت ندانست   که نازکتر ز تمثیلِ خیالی
 وَأَبْدَعَ مِنْ كَسَاكَ لِبَاسَ حُسْنٍ   وَأَوْدَعَ فِي عِذَارِكَ مِسْكَ خَالٍ

15   مگر عقدی گشاد از زلفِ تو یابد   که شد عنبرنفسِ بادِ شمالی

التَّضْمِينُ: این صنعتِ چنان بود که شاعرِ مصراعی ویا بی‌تی ویا دو بیت از
 شعری در میانِ شعرِ خود آورد، و اگر آن شعر که می آورد مشهور نباشد به آن

18   اشارتی کند تا به سرقه متهم نشود. مثالش از شعر تازی (طویل):

وَقَائِلَةٌ وَالِدَمْعُ سَكْبٌ مُبَادِرٌ   وَقَدِ شَرِقَتْ مِنْ مُقْلَتَيْهَا الْحَاجِرُ

وَقَدِ ابْصَرَتْ بَغْدَادُ مِنْ بَعْدِ أَنْسِهَا   بِنَاوَهَى مِتَامُوحِشَاتِ دَوَاتِرِ (T63b/K61a)

21   فَإِنْ لَمْ يَكُنْ بَيْنَ الْحُجُونِ إِلَى الصَّفَا   انیسُ وَلَمْ يَسْمُرْ بِمَكَّةَ سَامِرِ

فَقُلْتُ لَهَا وَالْقَلْبُ مِنِّي كَأَنَّمَا   يُخَاطِبُهُ بَيْنَ الْحَجَابَيْنِ طَائِرُ

بَلَى نَحْنُ كُنَّا أَهْلَهَا فَابَادَنَا   صُرُوفُ اللَّيَالِي وَالْجُدُودُ الْعَوَاثِرُ

از شعر پارسی (مجتث):

3   ظهیر پرده سرایت ندیده چون می گفت   سپیده دم که شدم محرم سرای سرور

مراسزده که بدست توتایبم گفت   شنیدم آیت توبوا الی الله از لب حور

واگر با تضمین صنعتی دیگر باشد چون توریه ویا غیر آن زیباتر و خوب تر

6   ولطیفتر بود. مثالش از شعر تازی (طویل):

إِذَا الْوَهْمُ أَبَدَى لِي لِمَا هَوَّتْغَرَهَا   تَذَكَّرْتُ مَا بَيْنَ الْعَذِيبِ وَبَارِقِ

وَيَذُكِّرُنِي مِنْ قَدِّهَا وَ مَدَامِعِي   مَجْرَعُو إِلَيْنَا وَمَجْرَى السَّوَابِقِ

9   واگر از قرآن ویا حدیث نبوی آورند آن را   اقتباس خوانند، با آنکه از

طریق ادب بعدی دارد. مثال از کلام امیرالمؤمنین علی اَعْلَى اللّٰهُ مَنَزَلَتَهُ (سریع):

كَمْ مِنْ أَدِيبٍ فِطْنٍ عَالِمٍ   مُسْتَكْمَلِ الْعَقْلِ مُقِلِّ عَدِيمِ (T64a)

وَمِنْ جَهْلٍ بَكْثَرٍ مَالُهُ   ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

(K61b) آخر (طویل):

مَنِيَتْ بَعْدَ بَعْدٍ مَّا كُنْتُ وَاصِلًا   وَقَدْ أَوْقَدْتَ نَارَ التَّاسُفِ فِي الْحَشَا

فَطَوَّبِي لِمَنْ بَاتَ الْحَبِيبُ ضَجْبِعَهُ   وَذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَا

از شعر پارسی (هزج):

خواهی که نمانی توبه کاری مضطر   پندی دهمت گوش به پندم آور

18   جز از در حق مطلب خود را مطلب   لاتدع مع الله الها آخر

الاغراقُ فِي الصِّفَةِ: این صنعت چنان بود که در صفت چیزی باقصی الغایه

مبالغه کنند و مقبول از آن آن بود که عقلاً و عاده ممتنع نبود ویا در اول فظی بود

21   که آن را به صحه و امکان چون یکاد از افعال مقاربه نزدیک آرد. مثالش از قول

علی اعلی الله درجته فی اعلی القدس در وقت تحلیهء دختر: وَلِلَّهِ مَا أَلْبَسْتُهَا إِيَّاهُ

- إِلَّا لِتَفْضِيحِهِ. از شعر تازی (وافر):
 وَنُتْبِعُهُ الْكِرَامَةَ حَيْثُ سَارَا
 وَنُكْرِمُ جَارَنَا مَا دَامَ فِينَا
 3 آخر (کامل):
- عَقَدْتُ سَنَابِكُهَا عَلَيَّهَا عَثِيرًا
 لَوْتُبْتَعِي عَنَقَاءَ عَلَيْهِ لِأَمْكَنَا
 [آخر] (طویل): (T64b)
- يُخَيِّلُ لِي أَنْ سُمِّرَ الشُّهْبُ فِي الدُّجَى
 وَشَدَّتْ بِأَهْدَابِي إِلَيْهِنَّ أَجْفَانِي
 6 آخر (طویل):
- مِنَ الْقَاصِرَاتِ الطَّرْفِ لَوْدَبُ مُحُولُ
 مِّنَ الذَّرِّ فَوْقَ الْإِتْبِ مِنْهَا لِأَثْرَا
 9 (K62a) از شعر پارسی (مجتث):
- برچوسیمش از آسیب پیرهن مجروح
 لب لطیفش از آمد شد نفس افگار
 دیگر (هزج)
- أَي رُويِ تَوَازِلِ طَافَتِ أَيْبِنَه رُوح
 خَواهِمِ كِه قَدَمَهايِ خَيَالَتِ بِصَبُوح
 12 در دیده کشم ولی ز خار مژه ام
 ترسم که شود پای خیالت مجروح
- أَلْجَمْعُ وَالتَّفْرِيقُ وَالتَّقْسِيمُ: شش نوع بود. اول جمع تنها آن چنان بود
 15 که دو چیز یا بیشتر را جمع کنند در صفتی و آن صفت را جامعه خوانند و اضمار
 آن جائز بود. مثالش از شعر تازی (وافر):
- فَأَحْوَالِي وَصُدُغُكَ كَاللِّيَالِي
 ظَلَامٌ فِي ظَلَامٍ فِي ظَلَامٍ
 18 از شعر پارسی (خفیف):
- ماه گاهی چو روی یار منست
 گه چومن کوز پشت و زارو نزار
- دوم تفریق تنها آن بود که میان دو چیز جدایی نهند بی جمع. مثالش
 21 از شعر تازی (خفیف):
- مَآئِوَالُ الْغَمَامِ وَقَّتَ رَبِيعِ
 كُنُوَالِ الْأَمِيرِ وَقَّتَ سَخَاءِ (T65a)

وَنَوَالُ الْغَمَامِ قَطْرَةٌ مَاءٍ

فَنَوَالُ الْأَمِيرِ بَدْرَةٌ عَيْنٍ

از شعر پارسی (خفیف):

او چو دستت چگونه بارد در

ابر نیسان چو دست تو نبود

3

سرورا پس چرا نگویم حر

سرو بستان چو قد تو نبود

(K62b) سوم تقسیم تنها: دو چیز بود و یا بیشتر، پس اضافهء آنچه هر

6 یکی راست علی التّعیین، و قید علی التّعیین جهت اخراج لفّ و نشرست و اینجا

قائلی را رسد که گوید لف و نشر به لفظ اضافه خارج می شود بی احتیاج به قید

علی التّعیین، جهت آنکه در لف و نشر اضافه مذکور نیست بلکه در او آنچه

9 هریکی راست ذکر کنند بی اضافه و اینجا چون سامع اضافه را تصویری کند به

تعیین عقل هر یکی را آنچه باید تعیین می کند. مثالش از شعر تازی (بسیط):

إِلَّا الْأَدُّ لَأَنَّ غَيْرَ الْحَيِّ وَالْوَتْدُ

وَلَا يُقِيمُ عَلَى ضَيْمٍ يُرَادُ بِهِ

وَذَا يُشَجُّ فَلَا يَرْتِي لَهُ أَحَدُ

هَذَا عَلَى الْحَسْفِ مَرْبُوطٌ بِرُمَّتِهِ

12

(T 65b) آخر (متقارب):

إِذَا صَحَبَا الْمَرْءَ غَيْرَ الْكَبِدِ

ادیبان فی بلخ لا یأکلان

وَهَذَا قَصِيرٌ كَظِلِّ الْوَتِدِ

فَهَذَا طَوِيلٌ كَظِلِّ الْقَنَاةِ

15

از شعر پارسی (مجتث):

یکی گلست و دوم سوسن و سوم عنبر

زخال و عارض و زلفین آن بت دلبر

18 چهارم جمع مع التّفریق: چنان بود که دو چیز را در يك معنی جمع کنند

و باز میانشان فرق یاد کنند. مثالش از شعر تازی (متقارب): (K63a)

وَقَلْبِي كَالنَّارِ فِي حَرْهَا

فَوَجْهُكَ كَالنَّارِ فِي ضَوْئِهَا

از شعر پارسی (خفیف):

21

21 از شعر پارسی T: K-

من و تو هردوراست چون ابریم   من به چشم و توی به زلف سیاه
 پنجم جمع مع التَّقْسِيم: جمع متعددی بود مع التقسیم. مثالش از شعر
 3 تازی (بسیط):

حَتَّى أَقَامَ عَلَى أَرْبَاضٍ خَرَشْنَةَ   تَشَقَّى بِهِ الرُّومِ وَالصُّلْبَانَ وَالْبَيْعُ
 لِلْسَّبِيِّ مَا نَكَّحُوا وَالْمُقْتَلِ مَا وُلِدُوا   وَالنَّهْبِ مَا جَمَعُوا وَالنَّارِ مَا زَرَعُوا
 6 از شعر پارسی (مجتث):

دوچیز را حرکاتش همی دوچیز دهد   علوم را درجات و نجوم را احکام
 (T66a) ششم جمع مع التَّفْرِيقِ وَ التَّقْسِيم: این صنعت نادرست و
 9 تعریفش از اقسام سابقه معلوم می شود. مثالش از قرآن مجید: يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ
 نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ. الی قوله تعالى: لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ. نَفْسٌ
 أَى كُلُّ نَفْسٍ لَوْ قُوعِ النُّكْرَةِ فِي سِيَاقِ النَّفْسِ، أَى لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ مِمَّا يَنْفَعُ مِنْ جَوَابٍ أَوْ
 12 شَفَاعَةٍ. در این آیت جمع اولاً جمیع نفوس را در اتیان و ثانیاً آن نفوس را تفریق
 کرد به شقی و سعید و ثالثاً تقسیم کرد سعید را به جنت و شقی را به دوزخ.
 مثالش از شعر فارسی (منسرح): (K63b)

15 آنکه ترا بند کرد بنده ت رانیز   بندی کردست نه بدید و نه پنهان
 بند تو از آهنست و بند من از غم   بند تو بر پای و بند بنده ت بر جان
 مثال هر شش از شعر عجم (خفیف):

18 جمع تنها:
 بر لبش زلف عاشقست چومن   لاجرم همچو منش نیست قرار
 تفریق تنها:

a4 خرشنه T: خرشنه K || 6 از شعر پارسی T: K- || 9 یوم یات : یوم یاتی KT || 14 از شعر
 پارسی T: از شعر تازی K

بادِ صبحست بویِ زلفش نه
 نبود بادِ صبحِ عنبر بار
 تقسیم تنها:

3 هست خطش فرازِ عارضِ او
 این یکی ابروانِ دگر گلزار
 جمع تفریق: (T66b)

6 شب و زلفینِ او نگونساریم
 لیکن او برگلست و من برخار
 جمع تقسیم:

بدو چیزم غمش دو چیز دهد
 دیده را آب و سینه را زنگار
 جمع تفریق و تقسیم:

9 همچو چشمم توانگرسست لبش
 این به آب او به لؤلؤ شهور
 آن این تیره آنِ او روشن
 این گه گریه آن گه گفتار

و تقسیم را به دو چیز نیز اطلاق می کنند، اول احوال چیزی را یاد کنند
 12 پس به هر حالی آنچه لایق بود اضافه کنند. مثالش از شعر تازی (طویل):

سَأَطْلُبُ حَقِّي بِالْقَنَاءِ وَ مَشَائِخِ
 كَأَنَّهُمْ مِنْ طُولِ مَا التَّمُّوا مُرْدُ
 ثِقَالٍ إِذَا لَا قُوَا خِفَافٍ إِذَا دُعُوا
 كَثِيرٌ إِذَا شَدُّوا قَلِيلٌ إِذَا عُدُّوا

15 (K64a) دوم آنکه بهر چیزی اقسام آن چیز را بااستیفا اضافه کنند. مثالش از
 قرآن کریم: يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنِئَاءً وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ ذُكُورًا. أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا وَ
 يَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا.

18 التَّفْسِيرُ الْجَلِيُّ: تفسیر جلی آن بود که لفظی ذکر کنند مبهم پس آن (T67a)
 لفظ را بعینه باز آرند و تفسیر کنند. مثالش از شعر تازی (بسیط):

يُحْيِي وَ يُرْدِي بِجَدْوَاهُ وَ صَارِمُهُ
 يُحْيِي الْعَفَاةُ وَ يُرْدِي كُلَّ مَنْ حَسَدَا

b7 زنگار: T: ژنگار K || 12 حالی: T: حال K || b13 التتموا مرد: T: التتموا مرو K || 16 يشاء

ذکور: يشاء ذكورا KT

از شعر پارسی (رمل):

- 3 تا ببندد تا گشاید تاستاند تادهد   تا جهان برپای باشد شاه را این یادگار
آنچه بستاند ولایت و آنچه بدهد خواسته   آنچه بندد پای دشمن و آنچه بگشاید حصار
- التَّفْسِيرِ الخَفِيِّ: تفسیرِ خفی همچو تفسیرِ جلی باشد الاً آنکه الفاظ مفسّر
را باز نیاورده تغییر کنند. مثالش از شعر پارسی (مجثث):
- 6 چنانکه نیست نگاری به شکل تو نبود   چومن صبور و چومن زار و زار برنایی
ترا و من رهی و خواجه مرا به جهان   به حلم و صبر و سخاوت که دید همتایی
- المُتَزَلُّ: این صنعت چنان بود که در نظم و یا در نثر لفظی آرند (K64b)
- 9 اگر حرکتی را از آن بگردانی ضدّ مفهوم اوّل از او ظاهر شود چنانکه در این
ترکیب، اللَّهُ مُعَذِّبُ الْكُفَّارِ وَ مُحَرِّقُهُمُ بالنَّارِ، اگر کسرهء ذال و را را به فتح
گویند العِيَانُ بِاللَّهِ کفر شود و در این شعر که، شعر (وافر): (T67b)
- 12 رَسُولُ اللَّهِ كَذَّبَهُ الْأَعَادِي   فَوَيْلٌ لِّمَنْ وَ يَلٌ لِّلْمُكذَّبِ
اگر ذال را به فتح گویند کفر شود. مثالش از شعر پارسی (مقارب):
سخن مر سری را کند تاجدار   سخن مر سری را کند تاج دار
- 15 الاستِدْرَاكُ: آن بود که قائل کلامی آغاز کند به الفاظی که سامع پندارد که
ذمّ است، پس استدراک کنند به مدح آید. مثالش (رمل):
- 18 لا تَقُلْ بُشْرَى وَلَكِنْ بُشْرِيَانِ   غُرَّةُ الدَّاعِي وَ يَوْمُ الْمَهْرَجَانِ
از شعر پارسی (هزج):
ای کرده ز کودکان ترا صد کس بیش   خدمت بدر سرا ز بیگانه و خویش
ای داده به کودکی هزار و دو هزار   دینار و درم بی نوا و درویش
- 21 الإِبْدَاعُ: این صنعت را ارباب بلاغت چنین صفت کنند که ابداع آن بود که

11 شعر که شعر K: شعر که T || 13 شعر پارسی T: شعر تازی K || 20a کودکی T: کودك K

کلام را معانی بدیع و غریب باشد و مُسَدَّل نبود با الفاظِ (K65a) خوب و فصیح و ترکیبِ سلس و سالم از عیوب و بی تکلف و تعسف و الحق این از صنایع شعریه نیست (T68a) بل باید که جمیع کلام فصحا به این صفت متصف باشد و برین منوال منسوخ و آنچه بیرون این بود از جنس کلام عوام بود که در رتبه کلامی که اگر ادنی از آن بود به اصوات حیوانات ملتحق شود. مثال از شعر تازی (طویل):

فِرَاقٌ وَ مَنْ فَارَقْتُ غَيْرُ مَذْمُومٍ   وَ أُمَّ وَ مَنْ يَمَّمْتُ خَيْرٌ مَيِّمٍ
آخر (کامل):

سِرِّ حَلٍّ حَيْثُ تَحَلُّهُ النُّوَارُ   وَ أَرَادَ فَيْكَ مُرَادَكَ الْأَقْدَارُ
وَ إِذَا أَرْتَحَلْتِ فَشَيِّعْتِكِ سَلَامَةً   حَيْثُ اتَّجَّهْتِ وَدِيمَةً مِدْرَارُ
آخر (طویل):

إِذَا كَانَ مَا تَنْوِيهِ فِعْلاً مُضَارِعاً   مَضَى قَبْلَ أَنْ تُلْقَى عَلَيْهِ الْجَوَازِمُ
آخر (بسیط):

طَيِّبِ الْهَوَى بِبَغْدَادَ شَوْقِنِي   قَدَلِي الْيَنَا وَ إِنْ عَاقَتِ مَعَاذِيرِي
فَكَيْفَ أَصْبِرُ عَنْهَا الْآنَ إِذْ جَمَعْتُ   طَيِّبِ الْهَوَاءِ يَنْ مَقْصُورٌ وَ مَمْدُودُ
از شعر پارسی (مجتث):

اگر زگویی تو بویی به من رساند باد   به مرده جان و جهان را به باد خواهم داد
دیگر (مجتث):

زامتلا چو قناعت همی زند آروغ   ز خوانِ جودِ تو از بس که خورده معده آن
(T68b / K65b) [دیگر] (مجتث)

ز رشكِ آنکه فلك سجده می کند پیشت   شدست قامتِ خصمت دو تا چو بانگِ نماز

- التَّعْجُبُ:** این صنعت چنان بود که از چیزی شگفت نمایند و باید که البتّه در او معنی غریب و بدیع باشد که جای شگفت بود. مثالش از شعر تازی (وافر):
- 3   أَيْأَ شَمْعًا يُضِيءُ بِلَا انْطِفَاءٍ   وَيَا بَدْرًا يَلُوحُ بِلَا مُحَاقٍ
فَأَنْتَ الْبَدْرُ مَا مَعْنَى انْتِقَاصِي   وَأَنْتَ الشَّمْعُ مَا سَبَبُ احْتِرَاقِي
- از شعر پارسی (رمل):
- 6   نیستی دیوانه بر آتش چرا غلتی چنین   نیستی پروانه گردِ شمع چون جولان کنی
دیگر (مضارع):
- در حیرتم که باد به زلف تو چون رسید   فی الجملة چون رسید از آنجا چرا گذشت
- 9   **المُردف:** ردف الفی یا واوی یا یایی باشد که پیشتر از حروف روی آید همچون یار و بار و نور و شور و بید و شید و شعری را که در او ردف باشد مردف خوانند به تخفیف دال و ردیف مکرر بود که در شعر بعد القافیه آید و ردیف را حاجب نیز گویند و شعرِ مردّف را به تشدید دال که در او ردیف بود 12 محجوب نیز خوانند و این در شعر عرب (T69a) نادر بود و بعضی گویند حاجب لفظی بود که در هر بیت و یا در مصراع (K66a) پیش از قافیه بیاید. مثالش
- 15 (هزج):
- ای شاه زمین بر آسمان داری تخت   سستست عدو تا تو کمان داری سخت
حمله سبک آری و گران داری لخت   پیری تو به دانش و جوان داری بخت
- 18   **المُکرر:** مکرر شعری را گویند که در مصراع لفظی مکرر آید و در بیت ثانی آن همان لفظ را باز آرند. مثالش (مضارع):
- باران قطره قطره همی بارم ابروار   هر روز خیره خیره ازین چشم سیل بار
21   ز آن قطره قطره قطرهء باران شده خجل   ز آن خیره خیره خیره دل من ز مهر یار

a17 حمله T: جمله K

- خاتمة:** در بیان سرقاتِ شعریه و آنچه بدان متصل است از اقتباس و تضمین و عقد و حلّ و تملیح انتحال و غیر آن. بدانکه اتّفاق دو قائل را در غرضی
- 3 عام چون وصف به سخاوت و شجاعت و حسنِ روی و رای و طلاق از (T69b) قبیلِ سرقه ندارند جهت تقرر آن چیز در نفوس و عقول و اذهان و عادات همه مردم از فصیح و اعجم و شاعر و معجم و اگر اتّفاقیشان در وجه دلالت باشد بر
- 6 غرض، چنانکه ذکر چیزی کنند به چیزی جهت اثباتِ وصفی (K66b) به آن چیز چون وصفِ کریم بگشاده رویی وقتِ ازدحامِ حاجت خواهان به جهت اثباتِ کرم به او به طریق مجاز و همچون وصفِ بخیل به عبوس و تندی بافراخ دستی و ثروت
- 9 جهت اثباتِ بخل به او و همچون تشبیه شجاع باشد برای اثباتِ شجاعت بدو و تشبیه سخن بیحسد آن نیز جهت اشتراك همه مردم در معرفت آن از سرقه نباشد. و اگر اتّفاقیشان در چیزی بود که همه اذهان را در او اشتراك نباشد و
- 12 بدان جز به مزید قوّت فکریه کسی نرسد آنجا دعویِ سبق و زیاده و اخذ یکی از دیگری روا بود. و آن دو نوع بود: یکی خاصی که فی نفسه غریب باشد و کسی جز بمزید قوّت فکر بدان فایر نشود. و دیگر عامی که فی نفسه غریب نباشد ولیکن
- 15 قائل آن را به حسنِ تصرف از ابتذال اخراج کرده به غرابت رسانیده (T72a) باشد. چنانکه در تشبیه مقرر است که تشبیه دو نوع است: یکی قریب مبتذل که ذهن در آن از مشبّه به مشبّه به جهت ظهورِ وجه شبه که بادی الرأی بی تدقیق
- 18 نظر انتقال کند چون تشبیه سبوی کوچک بکوزه در مقدار (K67a) و شکل. و دوم تشبیه بعید غیر مبتذل که انتقالِ ذهن در او از مشبّه بمشبه به به تدقیقِ نظر دیگر محتاج باشد جهت عدم ظهورِ وجه شبه، چنانکه در این تشبیه الشّمسُ کالمِرأة

2 انتحال: T: امتحان K || 13 خاصی: T: حاضر K || 15 قائل T: قائل K || ابتذال T: انتقال K ||

15 باشد چنانکه در تشبیه مقرر است... ان تجمع العالم فی واحد K: 66b-K69b ~ T72a-T74b ||

16 مبتذل T: معتدل K || 19 مبتذل T: مبذل K

فِي يَدِ الْأَشَلِّ كَمَا وَجَّهَ شَبْهَ دَرِّ أَوْ تَنْهَى هَيْئَاتِ اسْتِدَارَتِ وَ لِمَعَانِ وَ بَرُوقِ نَيْسْتِ بَلَكَمَا
مَرْكَبٌ اسْتِ مِنْ هَرِّ دَوِّ وَ مِنْ سُرْعَتِ حَرَكَتِ بَا عَدَمِ اسْتِقْرَارِ. وَ كَمَا مِي بَاشَدِ كَمَا
تَشْبِيهِ مَبْتَدَلِ قَرِيبِ بِي حَسَنِ تَصَرُّفِ بِي غَرَابَتِ مِي رَسَدِ وَ شَرَطِ قَبُولِ دَرِ اَيْنِ اَنْ
3 اسْتِ كَمَا اِنْتِقَالَ بِي اِبْعَادِ ذَهْنِ نَبَاشَدِ كَمَا خَيْرُ الْكَلَامِ مَا لَا تَمُجُّهُ الْأَذَانُ وَلَا تَتَّعَبُ فِيهِ
الْأَذْهَانَ. مَثَالِشِ (كَامِل):

6 لَمْ يَلْقَ هَذَا الْوَجْهَ شَمْسُ نَهَارِنَا   إِبْوَجْهِ لَيْسَ فِيهِ حَيَاءٌ

تَشْبِيهِ وَجْهِ بِي شَمْسِ مَبْتَدَلِ اسْتِ لِيَكْنَ قَائِلِ اَنْ رَا بِي اسْتِثْنَا كَمَا كَفْتِ الْا
بِوَجْهِ لَيْسَ فِيهِ حَيَاءٌ (T72b)   اِنْ اِبْتَدَالَ بَدْرٌ اُورِدَهُ اسْتِ وَ چُونِ اَيْنِ مَحْقُقِ شَدِ
9 بَدَانَكَمَا اَخَذَ بَرِّ دَوِّ نَوْعِ بَاشَدِ. يَكِي ظَاهِرِ وَ دِيكْرِي خَفِي. اَمَّا ظَاهِرُ اَنْ بَاشَدِ كَمَا
هَمَمَ مَعْنِي رَا بَكِيرِنْدِ وَ اَنْ يَا بَا هَمَمَ لَفْظِ بَاشَدِ وَيَا بَعْضِي وَيَا تَنْهَى مَعْنِي رَا
بَكِيرِنْدِ بِي لَفْظِ، اَكْرَ هَمَمَ لَفْظِ رَا بَكِيرِنْدِ بِي تَغْيِيرِ اَنْ سَرَقَهَ   مَحْضَهَ بَاشَدِ
12 (K67b) چنانکه عبدالله بن زبیر از قصیدهء معن بن اوس این بیت را که.
بیت (طویل):

15 إِذَا أَنْتَ لَمْ تُنْصِفْ أَخَاكَ وَجَدْتَهُ   عَلَى طَرْفِ الْهَجْرَانِ إِنْ كَانَ يَعْقِلُ
وَيَرْكَبُ حَدَّ السَّيْفِ مِنْ أَنْ تَضِيْمَهُ   إِذَا لَمْ يَكُنْ عَنِ شَفْرَةِ السَّيْفِ مَرْحَلُ

بِي خُودِ نَسَبَتِ كَرْدَه، نَزْدِ مَعَاوِيَه خُوانْدِ وَ دَرِ اِثْنَاءِ خُوانْدِنِ مَعْنِ بِنِ اُوسِ اَمْدِ
وَ قَصِيْدَه رَا بِي تَمَامِهَا بَرِّ مَعَاوِيَه عَرْضِ كَرْدِ وَ زَبِيرِ خَجَلِ شَدِ، وَ اَمَّا اَنْچَه كَلِمَاتِ
18 رَا بِي مَرادِ كَلِمَاتِ شَعْرِ سَابِقِ هَمَمَ رَا وَيَا بَعْضِي رَا تَبْدِيلِ كَنْنَدِ اَنْ نِيْزِ هَم سَرَقَه
بَاشَدِ. مَثَالِشِ (بَسِيْط):

21 دَعِ الْمَكَارِمَ لَا تَرْحَلْ لِبُغْيَتِهَا   وَأَقْعُدْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي
(T73a) ذَرِ الْمَثَائِرَ لَا تَذْهَبْ لِمَطْلَبِهَا   وَأَجْلِسْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْأَكْلُ الْبَلَابِيسُ

3 بِي غَرَابَتِ: T غَرَابِيبِ K || 18 بِي مَرادِ T: بِي مَرادِ K

مثال دیگر (کامل):

بِإِخْسَالِ الْوُجُوهِ كَرِيمَةً أَحْسَابُهُمْ   شَمُّ الْأَنْوْفِ مِنَ الطَّرَازِ الْأَوَّلِ
سُودُ الْوُجُوهِ لَنَيْمَةً أَنْسَابُهُمْ   فَطَسُ الْأَنْوْفِ مِنَ الطَّرَازِ الْأَوَّلِ   3

و اگر همهء لفظ را بگیرد و نظم را تغییر کند آن اغارت و مسخ بود و آن سه قسم باشد. اول آنکه ثانی ابلغ بود از اول، دوم آنکه مثل اول، سوم آنکه از اول ادون بود. اگر ثانی ابلغ اول بود جهت اختصاص آن (K68a) به فضیلتی چون جودت سبک و حسن نظم و اختصار و زیاده در مدح و قدح این سرقهء محضه نباشد. مثالش (بسیط):

مَنْ رَأَى النَّاسَ لَمْ يَظْفَرْ بِحَاجَتِهِ   وَفَازَ بِالطَّيِّبَاتِ الْفَاتِكُ اللَّهْجُ
مَنْ رَأَى النَّاسَ مَاتَ هَمًّا   وَفَازَ بِاللَّذَّةِ الْجَسُورُ   9

و اگر ثانی از اول ادون بود مذموم باشد. مثالش (کامل):

فَهَيْهَاتَ لَا يَأْتِي الزَّمَانَ بِمِثْلِهِ   إِنَّ الزَّمَانَ بِمِثْلِهِ لِبَخِيلُ (T73b)
أَعْدَى الزَّمَانَ سَخَاؤُهُ فَسَخَى بِهِ   وَلَقَدْ يَكُونُ بِهِ الزَّمَانَ بَخِيلاً

سبک مصراع ثانی بیت دوم از سبک مصراع ثانی بیت اول ادونست، جهت آنکه وَقَدْ يَكُونُ در جای ماضی افتاده است و در این موضع بحثی است چه که در بیت ثانی زیادهء معنی و مبالغه هست در مدح که مبالغه در اول نیست جهت آنکه قایل دعوی کرد که مثل ممدوح در زمان ماضی ممکن نبود اما جود او سبب وجود او شد که جود او به زمان سرایت کرد و زمان از آن جود او را به وجود آورد و چون مقصود از سرایت (K68b) جود او به زمان ایجاد وجود او بود حاصل شد، جهت حصول مقصود آن جود به زمان دیگر سرایت نخواهد کرد و مثل او نخواهد آورد، پس وَلَقَدْ يَكُونُ در موضع استقبال افتاده باشد و این بیت ابلغ از اول بود،   21

a9 لم يظفر: لم يظفر K || b13 ولقد T: لقد K

جهت زیادتى مبالغه در مدح و اگر ثانی مثل اول باشد در لفظ و معنی چنانکه در این دو بیت. بیت (کامل):

3 لَوْ حَارَ مُرْتَادُ الْمَنِيَّةِ لَمْ تَجِدْ إِلَّا الْفِرَاقَ عَلَى النَّفُوسِ دَلِيلًا
(T74a) [آخر] (بسيط)

6 مَذْمُومٌ بُوِدَ أَمَّا دَرَايِنِ مِثَالِ كِهْ أَوْرَدَنْدِ ثَانِي اَز اَوَّلِ اِبْلَغِ اسْتِ، جِهْتِ اَنَكِهْ اَيْنَجَا لَهَا رَا بِهْ طَرِيْقِ اسْتِعَارَهْءِ تَخْيِيْلَهْ مَنِيَهْ اِضَافَهْ كَرْدِ بَعْدِ تَشْبِيْهِ مَنِيَهْ بِهْ سَبْعِ ضَارِي در اغتِيَالِ نَفُوسِ چنانکه گویند مُخَالِبُ الْمَنِيَّةِ تَشَبَّهَتْ بِفُلَانٍ. و اگر تنها معنی را بکیرند آن را اِلْمَامِ و سَلَخِ گویند و آن هم سه نوع باشد اول آنکه ثانی اِبْلَغِ بُوْدِ. مِثَالِش (طویل):

12 اَلصُّنْعُ اِنْ تَعَجَّلَ فَخَيْرٌ وَاِنْ تَرَبَّثْ فَلَلرَّيْثُ فِى بَعْضِ الْمَوَاضِعِ اَنْفَعُ
(K69a) [آخر] (خفيف):

دوم آنکه ثانی از اول آدون بود چنانکه: مثال (کامل):
وَمِنْ الْخَيْرِ بَطُوْسِيْبِكَ عَنِّي اَسْرَعُ السُّحْبِ فِى الْمَسِيْرِ جِهَامُ

15 وَاِذَا تَأَلَّقَ فِى النَّدْيِ كَلَامُهُ اَلْمَصْقُوْلُ خِلَتْ لِسَانُهُ مِنْ غَضْبِهِ
[آخر] (بسيط):

18 كَانُ السُّنْهُمُ فِى النَّطْقِ قَدْ جُعِلَتْ عَلَى اَرْوَاحِهِمْ فِى الطَّعْنِ خَرْصَانَا
سوم آنکه ثانی مثل اول بود چنانکه: مثال (وافر): (T74b)

وَلَمْ يَكْ اَكْثَرَ الْفِتْيَانِ مَالًا وَلَكِنْ كَانَ اَرْحَبَهُمْ ذِرَاعًا
[آخر] (متقارب):

21 وَاِيسَ بِاَوْسَعِهِمْ نَشْرُوَةً وَلَكِنْ مَعْرُوْفُهُ اَوْسَعُ

a 3 لوحار: لوجار KT || b 15 خلت T: صلت K || a 17 السنهم T: المسفهم K

و اما آنچه غیر ظاهر است آنست که هر دو در معنی متشابه باشند، مثالش

(وافر):

3   فَلَا يَفْرُرُكَ مِنْ أَرَبٍ لِحَاهُمْ   سَوَاءٌ ذُو الْعِمَامَةِ وَالْخِمَارِ
وَمَنْ فِي كَفِّهِ مِنْهُمْ قَنَاءٌ   كَمَنْ فِي كَفِّهِ مِنْهُمْ خِضَابٌ

و از سرقات غیر ظاهره یکی دیگر آنست که معنی را به محلی دیگر برند.

6   مثالش (کامل):

سَلِبُوا وَأَشْرَقَتِ الدِّمَاءُ عَلَيْهِمْ   مُحْمَرَةً فَكَأَنَّهُمْ لَمْ يُسَلِبُوا
يَبِسَ الضَّجِيعُ عَلَيْهِ وَهُوَ مُجْرِمٌ   عَنْ غَمْدِهِ فَكَأَنَّمَا هُوَ مُغْمَدٌ (K69b)

9   و یکی دیگر از سرقات خفیه اشمل بودن بیت ثانیه از بیت اول مثالش

(وافر):

12   إِذَا مَاغَضِبْتَ عَلَيْكَ بِنُوتَمِيمٍ   وَجَدْتَ النَّاسَ كُلَّهُمْ غَضَابًا
[آخر] (سریع):

لَيْسَ مِنَ اللَّهِ بِمُسْتَنْكَرٍ   أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمَ فِي وَاحِدٍ (T70a)

و یکی دیگر از آن قلبست که بیت ثانی در معنی نقیض اول باشد. مثالش

15   (کامل):

أَجِدُ الْمَلَامَةَ فِي هَوَاكَ لَذِيذَةً   حُبًّا لِذِكْرِكَ فَلَيْلُمْنِي اللُّؤْمُ
أُحِبُّهُ وَأُحِبُّ فِيهِ مَلَامَةً   إِنَّ الْمَلَامَةَ فِيهِ مِنْ أَعْدَائِهِ

18   و یکی دیگر آنست که معنی بیت اول را بگیرند و از صنایع شعریه چون

استعاره و غیرها به آن اضافه کنند. مثالش (رمل):

و تَرَى الطَّيْرَ عَلَى أَثَارِنَا   رَأَى عَيْنَ ثِقَّةٍ أَنْ سَتْمَارُ

21   [آخر] (طویل):

1 مثالش T:K- || a17 أ احبه : احبه KT || a20 آثارنا T: آثاره K

لَقَدْ ظُلِّلْتُ عِقْبَانَ أَعْلَامِهِ ضُحًى   بِعِقْبَانِ طَيْرٍ فِي الدَّمَاءِ نَوَاهِلِ
 أَقَامَتْ مَعَ الرِّيَّاتِ حَتَّى كَانَتْهَا   مِنْ الْجَيْشِ إِلَّا أَنَّهَا لَمْ تُقَاتِلِ

- 3 در بیت اول که شعر سابق است رأی عین که دل است بر قرب طیر به
 عسکر به نوعی که رویاروی دیده می شد و دیگر لفظ ثقه که دلالت می کند (K70a)
 بر وثوق طیر به مهمانی جهت آنکه اعتیاد کرده و تجربه دانسته بود که هر جاکه
 6 آن عسکر او توجه می کند اعادی را (T70b) هلاک می کنند و ایشان از آن به
 ضیافت و نعمت فائز می شوند، از این جهت واثق بودند، و در شعر ثانی نیز
 زیاده‌تاست که در شعر اول نیست و آن لفظ إِلَّا أَنَّهَا لَمْ تُقَاتِلِ است که به حکم
 9 استثنا دلالت می کند که طیر نیز از جنس لشکر ممدوح است و حکم ممدوح بر
 طیور نیز نافذ است و دیگر لفظ فِي الدَّمَاءِ نَوَاهِلِ که دلالت می کند بر کثرت
 قتلی و سفکِ دماءِ اعدا و لفظ اقامت که دلالت می کند بر آنکه طُيُورُ نیز در جنگ
 12 ثابت قدم بودند و آهنگ و حمله داشتند بر دشمنان، و این مجموع که یاد کرده شد
 از ادعای سبق یکی بردیکری و اخذ ثانی از اول، و مقبول و یا مردود بودن یکی
 و تسمیه هریک به اسمی خاص آن وقت بود که به تاریخ سبق اول و اخذ ثانی از
 15 اول معلوم باشد و الا جهت امکان توارد خاطر از قبل اخذ و سرقه نباشد. و اما
 اقتباس و تضمین (K70b) و عقد و حل و تلمیح به تقدیم و تأخیر میم از لام
 باخذ متصل است و لیکن جهت استحسان شعراء عجم اقتباس و تضمین را در
 18 بدیع آورده شد. و چون در نثر یا در نظم از قرآن و یا حدیث (T71a) چیزی آرند به
 طریق تضمین نه بر وجهی که از قرآن باشد، یعنی در آن اشعار و اشارت نباشد
 که از قرآن است و یا از حدیث آن را اقتباس گویند و اگر اشاره باشد آن را
 21 اقتباس نخوانند. مثالش (وافر):

3 در بیت اول که T: در بیت اول K

3   أَنْلِنِي بِالَّذِي اسْتَفْرَضْتَ خَطًّا   وَأَشْهَدُ مَعْشَرًا قَدْ شَاهَدُوهُ
فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْبَرَايَا   عَنَّتْ لِحَالِ عِزَّتِهِ الْوُجُوهُ
يَقُولُ إِذَا تَدَايَنْتُمْ بَدِينِ   إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ

و اقتباس یا از قرآن بود یا از حدیث و این هر دو یا نثر بود و یا در نظم.
مثال اول: از قول حریری در مقامات: لَمْ يَكُنْ إِلَّا كَلْمَحِ الْبَصْرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ، حَتَّى
6 انشُدُّ وَأَعْرَبَ. مثال دوم: بیت (سریع):

9   إِنْ كُنْتُ أَرْمَعُ عَلَى حَرَمِنَا   مِنْ غَيْرِ مَا جُرْمٍ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ
وَإِنْ تَبَدَّلْتُ بِنَا غَيْرَنَا   فَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (K71a)

9   مثال سوم از قول حریری: فَلَمَّا شَاهَتِ الْوُجُوهُ وَ قَبِحَ اللَّكْعُ، منقول است که
رسول علیه السلام (T71b) در بدر مشتی سنگ ریزه برگرفت و گفت: شَاهَتِ
الْوُجُوهُ وَقَبِحَ اللَّكْعُ، و آن سنگ ریزه را بر روی دشمن انداخت، فی الحال منهزم
12 شدند. مثال چهارم (رمل):

15   قَالَ لِي إِنَّ رَقِيبِي   سَيُّءُ الْخَلْقِ فِدَارِهِ
قُلْتُ دَعْنِي وَجْهَكَ   الْجَنَّةُ حُقَّتْ بِالْمَكَارِهِ

15   مأخوذ است از این حدیث که حُقَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ، وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ.
و اقتباس دو نوع بود: یکی آنکه آن را از معنی اصلی بگردانند و دوم خلاف آن.
مثالش، بیت (هزج):

18   لَنْ أخطأتُ فِي مَدْحِكَ   مَا أخطأتُ فِي مَنْعِي
لَقَدْ أَنْزَلْتُ حَاجَاتِي   بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ

و اما شافعی رضی الله عنه این چهار حدیث را از احادیث نبوی که الْحَلَالُ
21 بَيْنَ وَالْحَرَامِ بَيْنٌ وَ بَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُتَشَابِهَاتٌ، إِزْهَدُ فِي الدُّنْيَا يُحِبِّكَ اللَّهُ، مِنْ حُسْنِ

إِسْلَامُ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ، (K71b) إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، به طریق تضمین به نظم آوزده است. بیت (خفیف):

3 عُمْدَةُ الْخَيْرِ عِنْدَنَا كَلِمَاتُ   أَرْبَعُ قَالَهُنَّ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ
إِتَّقِ الشُّبُهَاتِ وَأَزْهَدْ وَدَع   مَا لَيْسَ يَعْنِيكَ وَاعْمَلْنَ بِنِيَّةِ

(T75a) و اما حل نثر منظوم را خوانند و شرط قبول در این آنست که در

6 حسن تالیف وجودت صناعت از منظوم خوبتر و بهتر بود چنانکه این بیت را که (طویل):

إِذَا سَاءَ فِعْلُ الْمَرْءِ سَاءَتْ ظُنُونُهُ   وَصَدَقَ مَا يَعْتَادُهُ مِنْ تَوْهَمٍ

9 بعضی از مغاربه این بیت را به این طریق که: فَإِنَّهُ لَمَّا قَبِخَتْ فَعَلَاتُهُ وَ

حَنْظَلَتْ نَخَلَاتُهُ لَمْ يَزَلْ سُوءُ الظَّنِّ يَقْتَادُهُ وَيُصَدِّقُ تَوْهَمَهُ الَّذِي يَعْتَادُ، حل کرده

است و اما تلمیح آن بود که در کلام به قصه ای که ذکر آن در آن کلام نرفته باشد

12 و یا به شعری و مثلی اشارت کنند. مثال آنچه اشارت باشد به قصه: بیت (طویل):

فَوَاللَّهِ مَا أَدْرِي أَوْ أَحْلَامُ نَائِمٍ   أَلَمْتُ بِنَا أُمِّ كَانِ فِي الرُّكْبِ يُوشَعُ

صفت محبوب می کند که در شب او را در میان رواح قبائل عرب دیده بود

15 (K72a) و اشارت می کند به قصه یوشع بن نون صاحب موسی و زلیخا او علیهما

السَّلَامِ و به توقیف او آفتاب را روایتست که او را باجیابره عمالقه مجاربه بود

و پیش از (T75b) انهزام عمالقه آفتاب روی به پرده مغرب نهاد، یوشع ترسید که

18 آفتاب غروب کند و شب شنبه که جهاد در آن حرام بود در آید. پس دعا کرد و آفتاب

به فراغ او از قوای خصم و بوار و تبار کفار متوقف شد، و اما مثال تلمیح در

شعر، شعر (طویل):

2 بیت K: T- || 8a فعل T: فضل K || 10 توهمه T: توهم K || 16 السلام K: السلم T ||

روایتست T: روانیست K || 18 و آفتاب T: آفتاب K || 19 متوقف شد T: متوقف K || تلمیح

: تلمیح KT

لَعَمْرُو مَعَ الرَّمْضَاءِ وَالنَّارِ تَلْتَضِي أَرَقُّ وَأَحْفَى مِنْكَ فِي سَاعَةِ الْكَرْبِ

اشارت می کند به این بیت که بیت (بسیط):

وَالْمُسْتَجِيرِ بِعَمْرٍو عِنْدَ كُرْبَتِهِ كَالْمُسْتَجِيرِ مِنَ الرَّمْضَاءِ بِالنَّارِ 3

و اما مثال تلمیح به مثل دُونَ عَلِيَّانِ الْقَتَادَ وَالْخُرْطُ، دُونَهُ خُرْطُ الْقَتَادِ مثلی

است که در امر شاق ضرب می کنند. و اما در نثر میان تلمیح به قصه و شعر

6 قول حریر است که فَبِتْ بِلَيْلَةٍ تَابِغِيهِ و احزان يعقوبية اشارتست به قول نابغة که

(طویل):

فَبِتْ كَأَنِّي سَاوَرْتَنِي ضَيْلَةً مِنَ الرُّقْشِ فِي أَنْيَابِهَا السُّمُّ نَاقِعٌ

9 (K72b) و هم اشارتست به قصه يعقوب و مقاساة او بر احزان و كروب

فراق يوسف عليهما السلام، (T76a) و دیگر نوعی لطیف از تلمیح آنست که

برطریق لغز آرند چنانکه عمی به شريك گفت که: مَا فِي الْجَوَارِحِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ

12 الْبَازِي، اشارت به قول جریر کرد که (وافر):

أَنَا الْبَازِي الْمَطْلُ عَلَى نُمَيْرٍ أَتَبِحُ مِنَ السَّمَاءِ لَهَا أَنْصِبَابًا

وشریک در جواب گفت: وَخَاصَّةً إِذَا كَانَ فَضِيلَةَ الْقَطَا. به این اشارت کرد که

15 بیت (طویل):

تَمِيمٌ بِطَرَقِ اللُّؤْمِ أَهْدَى مِنَ الْقَطَا وَلَوْ سَلَكَتْ طَرُقَ الْمَكَارِمِ ضَلَّتْ

ازمفا وضات به این اسلوب یکی دیگر آنست که روزی یکی از بنی محارب

18 نزد عبدالله بن نرید هلالی آمد، عبدالله گفت دوش از شیوخ محارب

غوغاها کشیدم که هیچ جواب نکردیم و به این شعر اشارت کرد، شعر (طویل):

تَكِشُ بِلَاشِيءٍ شَيْوُخٌ مُحَارِبٍ وَمَاخَلَّتْهَا كَأَنْتَ تَرِيشٌ وَلَا تَبْرِي

21 ضَفَادِ عٌ فِي ظُلْمَاءٍ لَيْلٍ تَجَاوَبَتْ فَدَلَّ عَلَيْهَا صَوْتُهَا حَيَّةَ الْبَحْرِ

محاربی در جواب گفت که دوش شیوخ بنی محارب برقعی گم کرده بودند (T76b/ K73a) آن را می جستند سبب غوغا آن بود اشارت کرد به این بیت که، بیت (طویل):

لِكُلِّ هِلَالِيٍّ مِنَ اللَّؤْمِ بُرْقَعٌ   وَلَا بِنِ يَزِيدٍ بُرْقَعٌ وَجِلَالُ

بفرخی و سعادت تمام شد مختصر بدایع السحر المشتمل علی صنایع الشعوهر که این را به عقد ضبط آرد بر تالیف و ترکیب کلام مصنوع و سبک نظم و نثر مطبوع اقتدار یابد و چیزی از اسرار این فن بر وی پوشیده نماند. وَاللَّهُ وَلِيُّ التَّوْفِيقِ وَالْهَادِي إِلَى أَوْضَحِ الطَّرِيقِ.

كتاب دوم
مرفقات الأدب

(74b) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

- 3 الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي زَيَّنَ السَّمَاءَ بِنُورِ النُّجُومِ، وَحَبَّرَ رَوْضَ الْأَرْضِ بِنُورِ
النُّجُومِ، وَعَلَّمَ عِبَادَهُ بِخَفِيِّ لُطْفِهِ مَعْرِفَةَ أَدْوَاتِ الْحُرُوفِ حَتَّى رَكَّبُوا مِنْهَا الْأَسْمَاءَ
وَالْأَفْعَالَ وَالْحُرُوفَ فَاتَّفُوا مِنْهَا الْكَلَامَ الدَّالَّ عَلَى مَا فِي الضَّمَائِرِ الْمُنْبِئِيَّ عَمَّا فِي
السَّرَائِرِ لِيَتِمَّ بِهِ بَقَاءُ نَوْعِ الْإِنْسَانِ إِلَى زَمَانٍ أَرَادَهُ اللّٰهُ وَأَنْ وَسَاعَةَ وَأَنْ . شعر:
- 6 فَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ أَهْلِ الْمَعَارِفِ وَالنَّهْيِ تَأَمَّلْ جَلَالَ اللّٰهِ جَلَّ جَلَالُهُ
وَالصَّلَاتُ عَلَى مَطْلَعِ الصَّبَاحَةِ وَمَنْبَعِ الْفَصَاحَةِ. شعر:
- 9 مُحَمَّدٌ الَّذِي قَدَحَازَ مَجْدًا يُنِيفُ عَلَى الْأَوَاخِرِ وَالْأُوَالِي
وَفَاقَ عَلَى الْأَنَامِ بِمُعْجَزَاتٍ تَحَاكِي الْبَدْرِ فِي ظُلْمِ اللَّيَالِي
وعلى صحبه و آله ما غرّ قفر صادياً بأله. اما بعد چون ارباب عقل را كالشمس
واضح و مبين و لايح و معين است كه معرفت لغت عرب مرقات علم ادب است و
12 خداوند (75a) مُعْظَمٌ و مخدوم اكرم صاحب الجود و النعم صاحب اذيال اللطف
والكرم كافي المهمات دافع الملمات. شعر:
- 15 أَتَتْهُ الْوِزَارَةُ مُنْقَادَةً إِلَيْهِ تَجَرَّرُ أَذْيَالَهَا
فَلَا هِيَ تَصْلِحُ إِلَّا هُوَ وَلَا هُوَ يَصْلِحُ إِلَّا هِيَ
محرر دقايق النظم الاربع مقرر حقايق النثر البهيج . شعر:
- 18 مَشِيدٌ ذُرَى التَّوْحِيدِ وَالْحَقِّ وَالْهُدَى أَمِينٌ لَدَيْنِ اللّٰهِ كَهْفُ الْمَمَالِكِ
مجدالدولة والملة عيسى بك طول الله عمره وأعلى شأنه وأصلح أمره.

* اين مقدمه تنها در نسخه K موجود است .

12 اكرم : اكر K

شعر:

وَلَا زَالَتِ الْأَقْدَارُ تَجْرِي بِأَمْرِهِ وَيَدْفَعُ عَنْ حَوْبَانِهِ مَا يَحَادِرُ

- 3 این بنده را بانواع اصطناع مخصوص و مخصوص فرموده بودند بنا بر آن بر موجب شُكْرُ الْمُنْعَمِ وَأَجِبُ جِهتِ تَعَلُّمِ نَتِيجَهٗ سَعَادَتِ سَيِّمَاءِ او نور حدقه دولت و نُورِ حَدِيقَهٗ سَعَادَتِ خِلَاصَةِ الْمَاءِ وَالطَّيْنِ سِلَالَةِ الْاَكَابِرِ الْمُؤَيَّدِينَ حمزه
- 6 بِكَ بَلَّغَهُ اللَّهُ إِلَى مُنْتَهَى الْكَمَالِ فِي ظِلِّ أَبِيهِ صَاحِبِ الْعَطَاءِ وَالنُّوَالِ بِنِجَاهِ قِطْعِهِ منظوم در لغت عرب که (75b) دیوان ادب است و بیست و هفت قطعه در خاتمه آن علوم متنوعه مرموز به نظم آوردم و دو قصیده یکی در علم صرف و دیگری در
- 9 علم نحو مشتمل بر قوانین و قواعد که ما یحتاج مبتدیان است بدان تعقیب کردم چون خدمت مخدوم زاده بعون الله این جمله را بعقد حفظ آورد طبع ثاقب و ذهن صائب او را معاونی بود نِعْمَ الْمُعَاوِنِ به شروع کتب بزرگ که در علوم
- 12 عربیه و فنون ادبیه تألیف و تصنیف کرده اند انشاء لله العزیز تعالی و تبارک واللّه المستعان و هو یعین ولا یعان و منه الفضل والأحسان.

[مقدمه]

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

ذکر بسم الله رحمن الرحيم	شد کلید مَخَزَنِ دَارِحَكِيم
بعد حمد پادشاه لایزال	آنکه مُلک او مصون شد از زوال
و آنکه عِلْمِ عَلَمِ الْأَسْمَا ازوست	بازگشت جُمْلَهءِ أَشْيَا بدوست
3 و آنکه امرش شد به سُرْعَتِ كُنْ فُكَّان	مُسْتَقَرُّ عِزَّتِش شد لامکان
قاصر از دَرِكِ كَمَالِش فَهَمَهَا	حایر از كُنْهِ جَلَالِش وَهَمَهَا
6 صانع و قِيُوم و قُدُوس و صَمَد	رَازِقِ و بَخْشَنده و حَى و أَحَد
مُخْتَفَى از دیدها ز اِشْرَاقِ نِور	همچنانکه از عقل و از فُرْطِ ظُهْور
و از پِی اِتْحَافِ اَنْوَاعِ سَلَام	بر روانِ سَيِّدِ فَخْرِ اَنَام
9 آنکه صاحبِ خِلْعَتِ لَوْلَاك اوست	و آنکه اِمَامِ جَامِعِ اَفْلَاك اوست
احمدِ مُرْسَلِ که تَاجِ اَنْبِیَاسْت	شَمْعِ اَبْرَارِ و سِرَاجِ اَوْلِیَاسْت
ظاهرِ او مَهِيْبِ اَنْوَارِ حَق	باطِنِ او مَخَزَنِ اسرارِ حَق
12 ز احمدي این قِطْعَه هَاي اَبْدَار	بشنو و چون دُرِّ اَنْدَرِ گُوشِ دَار
که اندرو شد نَظْمِ الفَاظِ عَرَب	بَهْرِ كَسْبِ عِلْمِ و اِكْمَالِ اَدَب
چون لغت آمد کلیدِ عِلْمِ بَس	در پِی تَحْصِيلِ اَن بَايْدِ هُوس
15 هر که این ابیات را گیرد به یاد	گردد از کَسْبِ هِنرِ پِیوسته شاد

* این مقدمه در نسخه K موجود نیست و در نسخه های ADLMŞ وجود دارد .

a 1 رحمن : ADLM رحمن ADLM || b 2 مصون : ADLM مصون : ADLM || b 3 بدوست : ADLM بدوست : ADLM || a 6 صانع و : ADLM صانع : ADLM || قدوس و : ADLM قدوس : ADLM || قیوم : DLMS قیوم : DLMS ~ قدوس A || b 6 حی و : ADLM حی : ADLM || b 8 سید فخرِ اَنَام : ADLM سید و فخرِ اَنَام : ADLM || b 11 مَخَزَنِ اسرارِ حَق : ADLMŞ مَخَزَنِ و اسرارِ حَق L || b 12 بشنو ... گوش دار : ADLMŞ بشنو مجموع را دریاد دار (L) || a 13 اندرو : ADLMŞ اندرین L || a 14 بس : LM پس : ADŞ || b 15 گردد ... شاد : AD(L)MSŞ در جهان گردد ز عِلْمِ فَضْلِ شاد L

تا شوی آرایش هر انجمن	یاد گیر این قطعه ها را تو ز من	
کردم آن را نام مرقات الادب	چون که شد نظم این لغتهای عرب	
تحفهء درگاه شاهش ساختم	چون که این مجموع را پرداختم	18
یافت آرایش بدو چون تاج و تخت	پادشاه کشور آنکه ملك و بخت	
وآنکه بحر از فیض جودش قطره است	آنکه مهر از نور رایش ذره است	
نقد انجم خاك پایش را بهاست	چرخ پیش همت او چون سهاست	21
جای خوی خونش تر آید از مسام	تیغش از بیند عدو اندر منام	
همچو بر دیوانگان قوسِ هلال	شد کمانش بر عدو اندر قتال	
اژدهارا دردمی بی جان کند	چونکه رُمحش خویش را پیچان کند	24
گشت تا جاوید بخت آشنا	هرکه شد در بحر مدحش آشنا	
بر دعا کردم سخن را اختصار	چون ندارد بحر مدح او کنار	
خاك را پیرانه سر باد صبا	تا دهد پیرایهء عهد صبا	27
زیر حکمش آب و آتش خاك و باد	گُلبن اقبال او سر سبز باد	
پایهء قدرش به چرخ آفراشته	رایهء نصرش فلك برداشته	
خاك پایش را فدا بد خواه او	باد تأیید خدا همراه او	30
شکر او ورد لسان مرد و زن	ذکر او آرایش هر انجمن	
همچو بختش عاقبت محمود باد	طالع او تا ابد مسعود باد	
دُشمنش مقهور و عمرش مستدام	ملك او معمور و مُلكش بر دوام	33

b 17 آن ADMS: این L || a 19 ملك و بخت ADLM: ملك بخت § || a 20 مہراز ADL: مہرز MS § || b 22
تر آید DLMS بر آید A || a 27 پیرایه ADLM: پیرانه § || a 30 تأیید DLMS: تأیید A || b 30 فدا DL:
بها AMS § || b 31 لسان ALMS: زبان D || b 32 بختش AMS: نامش DL

القطعة الاولى

(متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول)

1	إِلَهَ اسْتِ وَ اللّٰهَ نَامِ خِدا	که شد ذاتِ او را پرستش سزا
2	حَكْمَ دَاوِرٍ رَاسْتِ قُدُّوسِ پَاك	قَدِيمِ آنکه نبُودَ وِراءِ اِبْتِدا
3	سَلَامِ اسْتِ بِي عِيْبِ وَ مَاجِدِ بَزْرِكِ	خَبِيرِ آگه اسْتِ وَ مَهِيْمَنِ گِوا
4	چِوْمُحْصِي شِمَارِنْدِه وَ هَابِ رَادِ	هَدَايِ رَاهِ وَ هَادِيِ بُوْدِ رَهْنَمَا (76a)
5	فَلَكِ چِرْخِ وَ غَبْرَا زَمِيْنِ هَمْچِو اَرْضِ	قَمَرْمَاهِ وَ شَمْسِ اسْتِ خُورچِوْنِ دُكَا
6	حَمِيْدِ اسْتِ بَسْتُوْدِه وَ مُنْتَقِمِ	بُوْدِ كِيْنِه كِشِ مَثْرِيِ اَهْلِ نِوا
7	بُوْدِ نَارِ آتَشِ تُرَابِ اسْتِ خَاكِ	بُوْدِ آبِ وَ پَسِ بَادِ مَاءِ وَ هِوا
8	عَنَاصِرِ بُوْدِ نَامِ اِيْنِ چَارِ رُكْنِ	مَوَالِيْدِ اَزِيْنِ كَرْدِ ظَاهِرِ خِدا
9	بُوْدِ اُمْمَهَاتِ اِيْنِ وَ مَوْلُوْدِ اَزِيْنِ	مَعَادِنِ شَدِ وَ جَانُوْرِ هَمْ گِيا
10	بُوْدِ رِيْحِ بَادِ وَ زَانِ وَ اَزِوسْتِ	جَنُوْبِ وَ شَمَالِ وَ دَبُوْرِ وَ صَبَا
11	حَرُوْرِ وَ سَمُوْمِ اِيْنِ دُوِ بَادِنْدِ گِرمِ	شَبِ وَ رُوْزِ وَ نَرْمَشِ نَسِيْمِ وَ رُخَا
12	غَمَامِ اسْتِ وَ غَيْمِ وَ سَحَابِ اسْتِ اِبْرِ	مَطَرِ، غَيْثِ بَارَانِ چِوِ وَدَقُّ وَ حِيَا
13	بَرْدِ سَنَكْجِهِ تَلْجِ رَا بَرَفِ دَانِ	رَهْجِ گَرْدِ شَدِ چِوْنِ عَجَاْجِ وَ هَبَا
14	بُوْدِ رَعْدِ تَنْدَرِ دِرْخَشِ اسْتِ بَرُوْقِ	نَدَا نَمِ شَدِ وَ خَاكِ نَمْگِيْنِ ثُرِيِ
15	بُوْدِ جَحْدِ اِنْكَارِ وَ لَمْ حَرْفِ اَنْ	لِمَ شَدِ چِرا حَيْثُ وَ اِيْنِ كِجا

b 2 ورا ابتدا ADLMS : ورا و ابتدا K || b 4 هدای ... رهنما ADMS : بُوْدِ هَادِيِ وَ مَهْتَدِيِ رَهْنَمَا KL ||
 هدای DKMS : هدا A || 5 فلك ... ذكا ADMS : ~ 6 حميد ... نوا KL || b 5 شمس است خور چون
 و زوست ADKMS : خور شمس و يوح و L || b 9 معادن AKLMS : معادين D || a 10 وزان و ازوست KLMS : وزان و
 و زوست AD || b 11 نرمش DKLMS : نرم اش A || a 13 برف دان ADKMS : برف است دان L || a 14
 درخش است ADLMS : درخشت K || 15 بود جحد ... كجا ADMS : ~ 16 چومهد ... لها KL || b 15 چرا
 ADKMS : چه L

- 16 چومهد است گهواره رشته اش قِمَاطُ مِهَاد است بستر ملازه لها
 17 کنم گوشت از درها چون صدف اگر گوش داری تو نظم مرا (76b)

القطعة الثانية

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- 18 رَأْسُ سَرْدَانِ حَاجِبِ اَبْرُو عَيْنِ چشَمِ و شَعْرَمُو اُذُنُ كُوشِ و اَنْفُ بَيْنِي تُغْرَدَنْدَانِ خُلُقِ خُو
 19 فَمِ دَهْنِ مَارِنِ سِرِّ بَيْنِي شَفَهْ لَبِ شَامَهْ خَالِ صُدُغِ زُلْفِ و فَرُعِ كَيْسُو رَا حَهْ كَفِ و وَجَهْ رُو
 20 شَدِ لِسَانِ و مَنْطِقِ و مِقْوَلِ زَبَانِ خَدُّ رُخِ طَرْفِ دِيدِهْ حَرْفِ كُوشِهْ عُرْفِ عَادِهْ عُرْفِ بُو
 21 صَدْرَسِينِهْ كَتْفِ شَانِهْ شَحْمِ پِيِهْ و عِرْقِ رِگِ سُرَهْ نَافِ و بَطْنِ اَشْكَمِ حَنْجَرِهْ نَایِ گَلُو
 22 حِمِّيْ اَبِ گَرَمِ و بَرَكَهْ چُونِ غَدِيْرَاسْتِ اَبْدَانِ عَيْنِ و يَنْبُوعِ اسْتِ چِشْمِهْ بَحْرُدِرِيَا نَهْرُجُو
 23 حُبِّ مِهْرِ و جُبِّ چَاهِ و حَبِّ دَانِهْ حِبِّ خُمِ قَدْرِ دِيگِ و قَصْعَهْ كَاسِهْ جَرَهْ و حَنْتَمِ سَبُو
 24 كَزْبُرَهْ كِشْنِيْزِ و كُرْكُمِ زَعْفَرَانِ و اَسِ مُورِدِ فُجْلِ تَرَبِ و لِفْتِ شَلغَمِ قَرَعِ و هَمِ دُبَا كَدُو
 25 شَذْرَهْ زَرَسَاوِ اسْتِ و دَانِقِ دَانِكِ زُو قَبِيْرَاطِ نِيْمِ شَدِ شَعِيْرِهْ يَكِ جَوِ و طَسُوچِ رَا مِي دَانِ تَسُو
 26 غُصَّهْ اَنْدُوِهْ و وَجَعِ دَرْدِ و مَنِيَّتِ مَرْدِنِ اسْتِ عُمُرِ بَاشَدِ زَنْدِگِيِ چُونِ عَيْشِ و اُمْنِيَّهْ اَرْزُو
 27 دَارَانْدَرْگُوشِ جَانِ اَيْنِ نَظْمِ گُوهرِ رَا كِهْ هَسْتِ بَهْتَرِ ازِ بِيْتِيِ پُرِ ازِ يَاقُوْتِ هَرِ بِيْتِيِ ازُو

a16 چو ADKMŞ: چه L || رشته اش KMSŞ: بندش ADL || b16 بستر ملازه DKLSŞ: بستر ملازه M،
 پستر ملازه A || a17 درها ADKMŞ: درپر L || a18 چشم ADLMSŞ: حشم K || b19 صدغ ADM: صدغ
 KLSŞ || a21 عرق DKLMSŞ: عرق A || a22 حمى ADKMŞ: حمه L || غدير ADKLM: غديره Ş || a23 جُبْ
 چاه ADLMSŞ: حب چاه K || a24 مورد KLMŞ: مرد AD || b25 تسو A: تو DKLMSŞ || a26 وجع DLMSŞ:
 الم K || a29 نگه داشت است ADKMŞ: نگه داری چه L

القطعة الثالثة

(هزج: مفاعيلن مفاعيلن فعولن)

28	نَقَا پَاكِي بَقَا پَايندِه بُوْدِن	نِكُوهِشِ ذَمِّ و مِدْحَتِ شَدِ سِتُوْدِن (77a)
29	نَگِه دَاشْتِ اسْتِ صَوْنِ و عَوْنِ يَارِي	چِنَانِكِه لَوْنِ رَنَگِ و كَوْنِ بُوْدِن
30	سَعَادَتِ نِيكَ بَخْتِي و سِيَادَتِ	مِهِي دَانِ و زِيَادَتِ شَدِ فَزُوْدِن
31	بِدَايَه اسْتِ و نِهَايَه اَغَاذِ وَاِنجَامِ	چِنَانِكِه اِبْصَارِ دِيْدِن لَمَسِ سُوْدِن
32	چُو شَمِّ و ذُوْقِ بُوِيِيْدِن چَشِيْدِن	سَمَاعِ و سَمْعِ شَدِ چِيْزِي شَنُوْدِن
33	تَظَلَمِ نَالَه اَز ظَلَمِ و تَكَلَمِ	سَخْنِ كَفْتِنِ تَرَنَمِ شَدِ سِرُوْدِن
34	خَدِيْنِ و خِلِّ دُوْسْتِ و خِلِّ سِرِكِه	چُو حِلِّ و حِلِّ شَايَانِ و كُشُوْدِن
35	چُو قَصْدِ اَهَنَگِ بَاشَدِ رَگِ زَدِنِ فُصْدِ	اِرَادَتِ خَوَاسْتِ اِرَاءَتِ شَدِ نَمُوْدِن
36	حَصَادِ و حَصَدِ بَاشَدِ بَدْرُوِيْدِن	صِقَالِ و صَقْلِ شَدِ چِيْزِي زُدُوْدِن
37	بِه تَازِي سَوُوفِ زُوْدِ و صُوُوفِ پِشْمِ اسْتِ	چُو خَوْفِ و عُوُوقِ تَرَسِ و دُوُوفِ سُوْدِن
38	سَلَبِ سَازِ و سِلَاحِ اُسْلُوْبِ كُوْنِه	چُو سَلَبِ و اِسْتِلاَبِ اَمَدِ رِبوْدِن
39	سَنَه سَالِ اسْتِ و سُنَّتِ رَه چُو شِرْعَه	سِنَه خَوَابِ و نُعَاسِ اَمَدِ غُنُوْدِن
40	بَلِي اَرِي بِلَا كَهَنِه شَدِنِ دَانِ	بَلَا و اِمْتِحَانِ شَدِ اَزْمُوْدِن
41	بِيَادَتِ گِيْرِ اَيْنِ اَبِيَاَتِ اَز اوَّلِ	گَرْتِ اَخْرِ نَبَايَدِ رَخِ شَخُوْدِن (77b)

القطعة الرابعة

(هزج: مفاعيلن مفاعيلن فعولن)

42	مَتِيْنِ مَحْكَمِ مَتَانَتِ اسْتَوَارِي	خَدِيْعَه شَدِ فَرِيْبِ و نَصْرِ يَارِي
----	---	---

a31 بوييدن DLMS: پوييدن K || 35 چو قصد ... نمودن DKLS: ~ 36 حصاد ... زدودن MA || 36 حصاد ... زدودن AKLMS: -D || 36 حصاد LMS: حصا K || 38 سلب ساز وسلاح ADKMS: سلاح است سلب L || 39 خواب DKLM: خاب AŞ || 41 از اوّل DKLMS: ز اوّل A

43	وَعَا جَنگ و تَقَدُّم پیش بودن	زدن ضَرْب و تَثْبُت پایداری
44	سَخَا بخشندگی و بَخْل زُفْتَن	بود عِزَّ ارجمندی ذُلَّ خَواری
45	عَدَاوَت دشمنی چون بُغْض و شَحْنَا	تَوَدُّد چون مَحَبَّت دوستداری
46	بود جَارِي رونده همچو سَائِر	سُرِي رفتن به شب فاعل چه سَارِي
47	بود نَجْم اختر و دُرِّي درفشان	دِرَايَت دانش و داننده دَارِي
48	زَانَجُم خُنْس و كُنْس بود پنج	جَوَارِي خوان تواین پنج از دَرَارِي
49	زُحَل پس مُشْتَرِي كِيَوَان و بَرَجِيَس	سوم مَرِيخ بَهْرَام از جَوَارِي
50	چهارم زُهْرَه نَاهِيْد و عَطَارِد	بود تِير اين سخن در دل در آري
51	كُسُور از نِصْف نيمه ثَلْث سه يك	برآيد تا بده اين گر شماری
52	چو رُبُع و خُمُس چارو پنج يك سُدُس	يك از شش سُبْع يك از هفت داری
53	چو ثُمْن از هشت تَمْع از نه یکی شد	به ده يك عَشْرُكُو كه اهل شماری (78a)
54	تَيَقُّظ هست بیداری و هَجَعَت	بود خَفْتَن اِفَاقَت هوشیاری
55	چو حَاجِب گشت پرده دار و پرده	حِجَاب است و حِجَابَت پرده داری
56	بود بی رغبتی زُهْد و تَزَهَّد	چو تَقْوِي و تَقْي پرهیزکاری
57	قِنَاعَت چیست خرسندی تَخْشَع	بترسیدن ضِرَاعَت هست زاری
58	شتر را رَحْل پالان و مِحْفَه	کژاوه گشت و هَوْدَج شد عَمَارِي
59	فِرَاسَت زیرکی دان در همه کار	فِرَاسَت چابکی اندر سواری
60	چو بَرَأ و ذَرء باشد آفریدن	بود فاعل ازو بَارِي و ذَارِي
61	سِرَايَت شد اثر رفتن به چیزی	ز ديگر چيز و مُظْلِم هست تاري

a44 زفتن DKLŞ: زفتی MA || b45 تودد ADKM: مودد ل|| a47 دَرَفْشَان ADKMS: درخشان L || b49
از ADKMS: آن L || a52 چو ADKMS: چه L || a53 چو ADKMS: چه L || a54 هست ADMS: چیست K
، يقظه L || b56 چو ADKMS: چه L || a57 خرسندی ADLMS: خرسیدن K || b57 ضراعت هست
ADLMS: ضراعت چیست K || b59 چابکی MAS: جابکی D ، چابکی KL || a60 چو ADKMS: چه L ||
a61 رفتن ADKMS: کردن L || b61 چيز DKLMS: چیزی A

شد امروز آنس چه بود غمگساری	غَدُّ و اَمْس است فردا دی و اَلِیَوْم	62
بود خوبی تَحْمَلُ بُرْدُبَارِی	تَجَاهَلْ جهل بنمودن تَجَمَّلْ	63
اگر نظم مرا درگوش داری	شود همچون صَدَف گوشت پرازدُر	64
ز لجن بلبل و سَجَع قماری	تو قول من شنو که بهتر آمد	65

(78b)

القطعة الخامسة

(خفیف: فاعلاتن مفاعلتن فعلن)

سِفْل زیرین خانه عَلُو برین	مُرَّ تلخ است و حَلُو شد شیرین	66
وَبَل باران صَعِيد روی زمین	وَرِك است و فَخِذ سرون باران	67
كِفْل بهره كَفْل میان سُرین	عُجْز بُن شد عَجْز چه كُونسته	68
شد مَكَان جای و جایگیر مَكین	رَجُل و رِجْل مرد و پای بود	69
رنج اَنبِی درشکم بچه است جَنین	شد كَذَا این چنین قَذَا خاشه	70
مردم آهسته شد وَقُور و رَزین	مُدّ دو رِطْل شد قَفِیز كَویز	71
شش درم دان و استوار رَصین	از دِرَم رِطْل سی و سه اِسْتار	72
نزدِ نَعمان امام مَلت و دین	صاع از رِطْل هشت باشد راست	73
نزد ادریس نیز هست چنین	نزد یعقوب پنج و سه يك رطل	74
بهِتْرآمد نَجیب و نُخْبِه كَزین	صاع شد چهارمُدّ جَرِیب گریب	75
دو ثَلَاثه سه ثَالِثش سومین	وَاحِد است و أَحَد یکی اِثْنان	76

b63 تحمل بردباری DKLMŞ : افاقه هوشیاری A || a64 همچون صَدَف گوشت پرازدُر DKLMŞ : گوشت
 پراز چون در صَدَف بار A || b66 زیرین خانه ADK : زرین ز خانه LM ، زرین خانه Ş || a71 کویز
 DKLMŞ : گویز A || b71 مردم آهسته ADLMŞ : مرد و آهسته K || a72 از درم ... اِسْتار AKLŞ : صدی
 سی درهم است رطل اِسْتار DM || از درم ŞAL : ز درم K || b72 شش ADLMŞ : شش K || 73-74 صاع
 ... چنین ADKLM - Ş || a75 گریب A : کری M ، کویز DKLŞ || b75 بهتْرآمد ADLMŞ : هست بهتر K
 || a76 یکی DKŞ : يك ALM || b76 ثَالِثش DKLMŞ : ثالث اش A

77	أربعة خُمسه چار باشد و پنج	سِتّه شش سَبْعَه هفت دان به یقین
78	هشت و نه دان ثمانیه تِسْعَه	لفظ آحاد کن تو وضع برین (79a)
79	بعدِ آحادِ عَشْرَ را ده دان	اصل اعداد چار مرتبه چین
80	أحدِ عَشْرَ یازده است بدان	اِثْنَتَا عَشْرَ را دوازده بین
81	پس ثَلَاثَه عَشْرَ هم اَرْبَعَه عَشْرَ	شد به سیزده چهارده تعیین
82	خُمسه عَشْرَ پانزده سِتّه عَشْرَ	شانزده دان درست بی تخمین
83	هفده سَبْعَه عَشْرَ ثمانیه عَشْرَ	هجده باشد بیاد دار تو این
84	تِسْعَه عَشْرَ نوزده باشد	گو بتازی تو بیست را عِشْرین
85	شد ثَلَاثین و اَرْبَعین سی و چل	هست پنجاه بی گمان خُمسین
86	نام هشتاد چون ثَمَانین است	شصت را دان که نام شد سِتّین
87	چونکه تِسْعین شد نود بی شك	هست هفتاد در لغت سَبْعین
88	مائه صد باشد و دو صد مائتان	چون ثلث مائه است سی صد ازین
89	ألف باشد هزار و أَلفان دو	باقیان را قیاس کن تو برین

b77 سبعه AKLŞ: سبع DM || a78 تسعه AKLŞ: تسع DM || b78 آحاد ADKLS: أحاط M || b78 کن تو DKLMS: ~ وضع A || b79 اصل اعداد چار مرتبه چین D(L)M: گو به تازی تو بیست را عَشْرین و AKL(M)Ş || 80 أحد عَشْرَ ... دوازده بین ADKLMŞ: احد عشر یازده اثنی عشر / شد دوازده بخوان و شوره بین (L) || a82 پانزده ADLMSŞ: پارزده K || b84 گو بتازی ... عَشْرین D(L)M: سی ثلاثین بود نود تسعین AKLŞ || a85 شد ثلاثین ... چل D(L)M: اربعین چون چهل بود ز اعداد AKLŞ || چل DM ، چهل KŞ: چهل (L) || b85 هست ... خُمسین ADKMŞ: نام پنجه به تازی خوان خُمسین L || 86 نام هشتاد ... شد ستین ADKMŞ: (L) || پس از بیت 86 در L این ابیات نیز به علاوه آمده است: ۱ - شصت را چونکه نام شد سِتّین است / هست هفتاد در لغت سبعین ، ۲ - هم ثمانین را بخوان هشتاد / تا شوی در حساب فرد متین || a87 چونکه تسعین ... بی شك D(L)M: مائتان دو صد مائه صد شد KŞ ، مائتان چون دو صد مائه صد شد A || b87 هست ... سبعین ADKMŞ: (L) || 88 مائه صد ... سی صد ازین DLM-: AKŞ || b88 سی صد DM: سه صد L || پس از بیت 88 در L این ابیات نیز به علاوه آمده است: ۱ - اربعه مائه چار صد باشد / خمس مائه چو پانصد است یقین ، ۲ - سِتّه مائه چو ششصد آمد لیک / سبعه مائه هفتصد می بین ، ۳ - چون ثمانه مائه بود هشتصد / نه صد است تسع مائه یاد گزین || b89 برین DKLMS: چنین A

گشت تین رگِ دل است و تین	نارِ جیل است جو زهند انجیر	90
هست سوگند و دست راست یمین	دست چپ هم توانگریست یسار	91
خاتم انگشتی و فصّ نگین (79b)	ختم کردن تمام و مهر ختام	92
زین آراستن شد و تزین	مین باشد دروغ شین چه عیب	93
شکری این چنین ترو شیرین	نتوان یافت در معاصر مصر	94

القطعة السادسة

(خفیف: فاعلاتن مفاعلتن فعلن)

أخُ برادر چو أُختُ شد خواهر	أبُ پدر دان و أمّ را مادر	95
خواهر و هم برادرِ مادر	بنتُ دختر این پور خاله و خال	96
جدّه و جدّ به امّ و بابِ پدر	عمّ اخِ باب و عمّه خواهر وی	97
زوجه زن دان و زوج را شوهر	وتُرتاق است شفعُ جفت چو زوج	98
ماده أنثی ذکر چه باشد نر	صهرُ باشد خسر ختن داماد	99
عسکرو جُند و جیش دان لشکر	حربُ جنگ است چون قتال و نزال	100
سهم تیرکمان زه است وتر	سيف و عَضْب است تیغ و قوس کمان	101
خسر و خسران بود زیان چو ضرر	ألهُ حربه ألیل شد ناله	102
چون کبود ازرق است و زرد أصفَر	سرخ أحمَر بود سیاه أسود	103
رُمح نیزه مِجنّ و جُنّه سپر	نصلُ پیکان زرد چو درع زره	104
ترش رویی بود کلوخ مدر (80a)	شد مدر آنچه چیز ریخت کلوخ	105

b 90 گشت KLŞ: هست ADM || b 94 ترو ADKLŞ: تری M || 96 بنت ... مادر ADLMSŞ: K - || a 96
 دختر L: دخت ADMŞ || b 97 بام KLŞ: مام ADM || b 102 بود زیان DKLŞ: ~ زیان بود MA || a 105
 آنچه AKŞ: آنکه DLM || جیز ADKLŞ: چیزی M || کلوخ ADLMSŞ: کلوخ K

فِضَّةٌ سِيمٌ اسْتِ وَ عَيْنٌ وَ عَقِيَانُ زَر	106	أَنْكَ ، أُسْرَبُ ، رَصَاصُ دَانِ أَرْزِيْزِ
مَادَةٌ شَدَّ زُوْ أُنَيْثٌ وَ نَرٌّ ذَكَرٌ	107	حَدَّهُ تِيْزِيْ بُوْدَ حَدِيْدِ أَهْنِ
مِسٌ نُحَاسٌ وَ نِحَاسٌ اَصْلُ بَشَرِ	108	صُفْرُ رُوِيْ وَ لَحِيْمٌ دَانِ كَفْشِيْرِ
سَخْنٌ عِلْمٌ بَهْتَرُ اَزْ كُوْهَرِ	109	تُو سَخْنُ كُوْشِ دَارِ كِهْ اَنْدَرِ كُوْشِ
كَنْجَتُ اَرِ اَرْزُوْسْتِ رَنْجِ بَبْرِ	110	كَنْجِ بِي رَنْجِ نِيْسْتِ اَيْنِ كَنْجِ اسْتِ

القطعة السابعة

(خفيف: فاعلاتن مفاعلتن فعلن)

بَاقِيْ نُوْرٍ خُوْرٍ بَشَامِ شَفَقِ	111	صُبْحِ بَامِ وَ شِكَاْفِ اَوْسْتِ فُلُقِ
لَيْلٌ شَدَّ شَبِ ظَلَامِ اَوْسْتِ غَسَقِ	112	يَوْمِ رُوْزِ اسْتِ رُوْشْنِيْشِ نَهَارِ
بَنْدِ سَخْتِ اسْتِ وَ بَسْتَهْ شَدَّ مُوْثَقِ	113	وَ اَثَقِ اَوْمِيْدُوَارِ دَانِ وَ وِثَاقِ
خَيْرٌ نِيْكَى وَ رَاسْتِيْ دَانِ حَقِ	114	سِرِّ رَازِ نِهَانِ وَ شَرِّ بَدِيْ
شِقِّ رَنْجِ وَ شِكَاْفَتِنِ شَدَّ شَقِّ	115	زِقِّ خِيْكَ اسْتِ وَ زُقَّةِ چِيْنَهءِ مُرْغِ
بَعْضُ بَرَخِيْ بَعُوْضِ پِشَهْ چُوْبَقِ	116	نَحْلِ مُنْجِ عَسَلِ ذُبَابِ مَغْسِ
حُوْتِ مَاهِيْ وَ زَالُوَاْسْتِ عَلَقِ (80b)	117	يَمِّ دَرِيَا وَ ضِفْدَعِ اسْتِ وَ بَزْغِ
فُرُقٌ وَ فُرْقَانِ نَبِيْ وَ تَرَسِ فَرَقِ	118	حَيِّهْ مَارَاسْتِ هَمِ زَنْ زَنْدَهْ
فِرْقٌ وَ مَلَّتْ كِرُوْهْ وَ جَمْعُ فِرَقِ	119	فِرَقِ پِيْمَانَهْ اسْتِ قَرْبَهْ چَهْ مَشَكِ
نَمْرَقَهْ بَالَشِ وَ كَمَنْدِ وَهَقِ	120	وَسَقِ اَزْ صَاعِ شَصْتِ وَ وَسَقِ چَهْ جَمْعِ
ثَمْدٌ اَبِ كَمِ اسْتِ وَ بِيْشِ غَدَقِ	121	كُلِّ سُرْمَهْ اسْتِ وَ سَنْگِ اَنْ اِثْمِدِ

a106 رصاص دان ADKMS: بود رصاص L || 110 گنج بی رنج ... رنج بپر DKLMŞ: (A) || b110 ار
 AKLS: از DM || 111-137 صبح ... رونق ADKLM: -Ş || b112 شد ADM: شب KL || b115 شق
 رنج ADKM: شقه رنج L || شکافتن DKLM: شکاف A || b116 پشه ADM: بشه KL || a119 قربه A:
 قرفه DKLM || b119 فرق و ملّت K: قرفه ثله ADLM

لَهجِه مَنطِقِ کَلَاژَه شد عَقَعَق	صَقْر چَرغ و خُرَوِه شد مِلْوَاح	122
شد سِرا پِرده خون بَسته عَلَق	قُبّه خِرگه سُرَادِق و فُسْطَاط	123
آنچه با پوژِه است برگ و رَق	نَجْم بی پوژِه از نِبَات و شَجَر	124
مُهرهء خِر سِوَادِ چِشْم حَدَق	سُبْحَه تَسْبِيح و مُهره وُجَاچِه	125
زود رِفْتَن وَلَق دَلَه است دَلَق	شَنَف وِرگوش است و سِیم وِرَق	126
رَتَق بَسْتَن نِوشْتَن است نَمَق	نَتَف کَنَدَن بُوَد دِرِیدَن بَثُق	127
آنچه خَالِص بُوَد نَسُود مَلَق	مَدَق آمِیخْتَن رَحِیق از می	128
تَوَقَان شِوقِ بَاه شد شَبِیق	طَلَق دِرِدِزِه است هِمچو مَخَاض	129
فُوَدَنج پِودَنه است هِمچو حَبِیق	قَطَف بَر فُطْرچِه سَمَارِوِغ است	130
سِوختَن حَرَقِ آتَش است حَرَق (81a)	فَتَق بَه گِشَادَن و گِشَادَه فَتِیق	131
بِنَدِگی رِیق و شُوربَاسْت مَرَق	عِتَق آزادی و عَبِیق خُوش بوی	132
سَبِزِه بَر رُوی آب شد غَلْفَق	هَسْت عَوَلَق دِرَاز و عِلَق نَفِیس	133
دُوسْت شِیقِ بُوَد نِشَاط فِشَق	عُمُق ژُرْفی زَلَق چِه لَغزِیدَن	134
گَاز مِقْطَع شِنَاس و مُشْتَه مِدَق	گَنَس رُفْتَن چو مِکْنَسِه جَارِوب	135
رُتَبْت نَفَس و زِینْت است اَلْحَق	ادب آمُوز ز اَحْمَدی کِه ادب	136
هِمچو خَارِاسْت جَهْل بی رُونَق	هِمچو وِرْد است عِلْم پُر زِیُور	137

122 a خرویه AKLM : خروه D || 123 a فسطاط ADLM : فسطاط K || 124 a نجم A : تخم DKLM ||
124 b آنچه DLM : آنکه K || 125 a مهره ADKL : مهر M || وچاچه DKML : وچاچه A || 126 a ورگوش
DKLM : ورگوشی A || 127 a نتف DK : نتق MA ، نتقا L || بتق ADLM : بتق K || 127 b رتق ... نمق
ADKM : شد نوشتن بنق چنانکه نسق L || 128 a از DKLM : ز A || 128 b نسود DKM : نسو A ، نسرود L
|| ملك DKLM : دملك A || 130-131 قطف ... حرق ADKL : ~ 132 عتق ... مرق M || 130 b پودنه
DKM : بودنه L || 131 فطق ... حرق ADML : - K || 131 فطق ... حرق DL : ~ 132 عتق ... مرق A ||
131 a و گشاده فتیق DM : است و بستن رتق AL || 134 a زلق چه لغزیدن ADKM : عمیق ژرفین
است L || 134 b بود ADLM : - K || 135 a چو ADKM : چه L || جاروب KLM : جارو AD || 136 b رتبت
DLM : ~ زینت K || 137 b خار KLM : شوك AD

القطعة الثامنة

(متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن)

<p>بود اِلُ اللّهُ و كوراب آل</p> <p>چو مَنقار چَنگل جَنّاح است بال</p> <p>كَبِد شد جگر قلب دل همچو بال</p> <p>بود أمر هم کار همچون که بال</p> <p>شد اندر وسط بَدْر و اوّل هِلال</p> <p>بود جَحْمَرش همچو که شَهله زال (81b)</p> <p>وَدَع گوش ماهی خَزَف شد سفال</p> <p>بود اَنْمَله پس فِقَار و طِحال</p> <p>بود مَحَلّ چون جَدَب خشکی سال</p> <p>چو نُؤُلُول اَزْخ چو سرگین دَمال</p> <p>بود آب ریزان شدن اِنْهلال</p> <p>چو مَنطِيق و اَلْکَن سخن گوی و لال</p> <p>در و آنچه بینند طَيف و خَیال</p> <p>شدش ضدّ عَذْب و فُرَات و زُلال</p> <p>مَى و خَلْق باشد شَمُول و شِمال</p>	<p>138 به نیزه زدن اَلّ و اِلّ است آل</p> <p>139 بود طَیْر مُرغان و ریش است پر</p> <p>140 چو کُلیه است گُرده دِمَاغ است مَغز</p> <p>141 بود أمر چون حُکْم فرمان ولی</p> <p>142 بود مَه در آخر سَرار و مُحاق</p> <p>143 صَبِیّ کُودک و کَهْل دو مویه دان</p> <p>144 چو مِقْرَم بود بسترآهنگ باز</p> <p>145 سرانگشت و پس پشت مهره سپُرز</p> <p>146 بود کَرْب تاسه غَطِيطه بُخَسْت</p> <p>147 خُرَاج و دگر سِلْعَه شد دامغُول</p> <p>148 دَمَق شد دَمه چون نَهْل آب خور</p> <p>149 ذِکَیّ است زیرک غَیْبِیّ است گول</p> <p>150 اَرِق گشت بی خوابی و نَوْم خواب</p> <p>151 اُجَاج آب تلخ است و مِلْخ آب شور</p> <p>152 چو فِطْر ابتدا فِطْرَه خلقت بود</p>
---	--

b138 اِلّ ADKMŞ: ایل L || a140 چو ADKMŞ: چه L || b141 همچون که DKLM: چنانکه A ، آنگاه Ş
 || a143 دو مویه DKMŞ: دو موی L || b143 جحمرش DKLMŞ: جحمریش A || همچوکه AKŞ : همچو
 DL، هنجونکه M || شهله زال ADKMŞ: شهله است زال L || 148-144 چو مقرم ... شدن انهلال KLŞ: ~
 149 ذکی است ... گوی و لال ADM || a144 چو ADKMŞ: چه L || مقرم ADLMŞ: مقدم K || بستر DKM
 : پستر AŞL || a145 پس ALMŞ: بس DK || b145 فقار ADLMŞ : قفار K || a146 بخست ADKM
 بخشب LŞ || b146 جذب ADKM: جذب LŞ || b147 ازخ ADKS: ازخ LM || b149 چو ADKMŞ: چه L ||
 a150 نوم ADKMŞ: نوم است L || a151 آب تلخ است و مِلْخ آب DMS: است و مِلْخ آب بد طعم AK ،
 است مِلْخ آبِ تلخ است L || a152 چو ADKMŞ: چه L

بود شیردادن لبان و رضاع	153	و زو باز گردن فِطام و فِصال
اِبْطُ شد بخل بَعْلُ شُو نَعْلُ کفش	154	شغال ابنِ آوی چو سرفه سُعَال
تُمَاله کفِ شیر باشد تُمَل	155	بود مست فریاد رس شد تُمَال
عِقَال است پابند و بستش عَقْل	156	کِلَال اَبْرَبَا بَرَق کُنْدِي کَلَال (82a)
عُقَاب است اَلُه عَقِب پاشنه	157	شِکْنَجَه عِقَاب و عَذَاب و نِکَال
گدا سَائِل و خواسته مال دان	158	بود نال بخشنده بخشش نَوَال
پسِ سر قَفَا شد سَبُوسَه حَزَان	159	ز سر تا به گوش از قفا شد قَذَال
تَمَلَّقُ بود جابلوسی ولی	160	اِبَا سرکشی ناز کردن دَلَال
تمامی کَمَال و بلندی سَمَا	161	بزرگی جلال است و خوبی جَمَال
به جان سعی کن تو به اکمال عِلْم	162	گرت دردل است آرزوی کمال
نباشد چنین عذب آبِ فُرَات	163	نباشد بدین لطف بادِ شَمَال

القطعة التاسعة

(حقیف: فاعلاتن مفاعلتن فعلن)

جَمَل اَشْتَر حَمَل شناس بره	164	جید گردن چو جید است سره
نَقْل چون خُفّ موزه بُردن نَقْل	165	پس گرانی است ثِقْل و بَقْل تره
نَقْل ناواجب و غنیمه نَقْل	166	مَهْر کابین و حَظّ شد بهره
دَرّ شیراست و دُرّ مَرُوارید	167	دَرّه مُوراست و آرزن است دُرّه
قَاع و هامون فَلَا بیابان است	168	شِعْب دَرغاله وادی است دَرّه (82b)

b 154 DKM: - ALŞ || سرفه DKMŞ: سرفه باشد AL || 154-155 ابط ... شمال LKŞ: ~ 156 عقال
 ... کلال ADM || 159 a سبوسه DKM: سپوسه ALŞ || 160 a جابلوسی DKLMŞ: جابلوسی A || 162 b
 دل است DKLMŞ: دلت A || 164 b جید گردن چو ADKMS: چید گردن چه L || 165 a نقل چون ADKM:
 نقل چون LŞ || 166 نقل ... بهره KLS: ~ 167 در شیر ... ذره ADM

رَبِّعُ جَایِ اسْتِ وَ رَبِّعُ چَارْمِ تَب	169
شَوْرُ كَنْكَاجِ دَانِ مَالِحِ شَوْر	170
بِرُّ نِيكِي وَ بُرُّ شَدِّ گَنْدَمِ	171
بِشْرُ بَغْشَادِگِي رُوِي وَ بِشْرُ	172
بَتْرُ بَه بُرِيْدِنِ اسْتِ وَ فَنَاسِ تَبْرِ	173
مَعَزُ وَ مَاعِزِ بَزَاسْتِ وَ تَيْسِ نِهَازِ	174
اِبْنِ قَتْرَاسْتِ مَارِي وَ قَتْرَاسْتِ	175
سَفْرُ بَاشَدِ گِشَادِنِ وَ سَافِرِ	176
نُشْرَه تَعْوِيْذِ نَشْرِ بُوِي نِكُو	177
سُحْرَه صُبْحِ وَ سَحْرُ شُشْ وَ سَاجِرِ	178
صَخْرَه دَانِ سَنَگِ سَخْتِ چَوْنِ جَلْمُوْدِ	179
بَرِي بَاشَدِ قَلَمِ تَرَاشِيْدِنِ	180
شَدِ اِتَانِ صَخْرَه وَ حِمَارِ خَرَّاسْتِ	181
سِكْرُ بَرِغَابِ وَ سِكْرُ اسْتِ شَكْرِ	182
نَارْدَارِ اسْتِ اَيْنِ چَنِينِ بَاغِي	183
رَبِّعُ دَخْلِ اسْتِ وَ مِيَوْه شَدِ ثَمْرَه	
شَرُّ بَدْتَرِ سَرَشَكِ دَانِ شَرْرَه	
بِرُّ نِيكُو اسْتِ وَ جَمْعِ اَنْ بَرْرَه	
اَدْمِي پُوَسْتِ خَارِجِشِ بَشْرَه	
رَنْدَه مِئْنَحَاتِ وَ مِئْنَشَارِاسْتِ اَرَه	
گَاوِنَرُ ثُوْرِ مَادَه اش بَقْرَه	
جَانِبِ چِيْزِي وَگَرْدِ شَدِ قَتْرَه	
شَدِ نُويسِنْدَه جَمْعِ اَنْ سَقْرَه	
قُلْتِ مَاشِ اسْتِ گَرْدِ شَدِ غَبْرَه	
هَسْتِ جَادُو وَ جَمْعِ اَنْ سَحْرَه	
حِگْه خَارِشِ خُوْرِشِ بُوْدِ مِيْرَه	
حَلْقَههءِ بِيْنِي اشْتَرِاسْتِ بَرَه	
خَرْمَادَه اَتَانِ وَ جَحْشِ كُرَه (83a)	
سُكْرُ مَسْتِي سُوْكُرْجَه دَانِ سُوْكُرَه	
جَبْرَمِ خُوْرِ چَوْنِ رَسَدِ بَه صِفْرِ بَرَه	

القطعة العاشر

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلات)

184 ذات هستی شیء چیز و اسم نام شد حنك کام دهان و مقصود کام

b171 نیکو است DLM: نیک است AS، نیکو K || a173 بتر ADKMŞ: بت L || b173 منشار: منشار
 ADKLMŞ || b175 چیزی DLMS: چیز AK || a177 تعویذ M: تعویذ ADKLS || نشر ADKMŞ: نشره L
 b177 قلت ADMLŞ: لت K || a178 سحر ADLMS: سخر K || a179 دان DKLMŞ: شد A || b179
 حگه خارش خوردن بود ADLMS: مور گردیدن و خوردن K || a182 برغاب: پرغاب ADKLMŞ || a184
 چیز ADKL: چیزی MS

بیت خانه باب در شد سَطْح بام	طَهْر پاکی ظَهْر پشت و لَحْم گوشت	185
جِسْر پُل کوهانِ اشتر شد سَنَام	عِطْر بویِ خوب و جَوْنَه بویدان	186
سنگ و مرمر حَجَر دان و رُخَام	بر رسیدن یَنَع و پختن نُضِج شد	187
دُخْلَه باطن و ز گیا خشکش حُطَام	شد دُخْل عیب و درآمد دان دُخول	188
شد چکاوک مَوْت مردن چون حِمَام	چون حَمَام آمد کَبوتر قُبْرَه	189
تشنگی ، دود اَوَام است و اِیَام	شد یَمَام آنچه از کبوتر وحشی است	190
عَصْر دیگر فَجْر و مَغْرِب صُبْح و شام	ظَهْر پیشین و عِشَا خفتن بود	191
مِیْد جُنُبش لِصِّ دُزْد شِصِّ دَام	قَیْد بَند و آید نیرو حَیْد مِیْل	192
حِجَه سال است آنچنانکه حَوْل و عام (83b)	وقت گاه اُسْبوع هفته شهر ماه	193
خفته نائِم گشت و جمع آن نِیَام	غَمْد و عَمْد آمد نیام و قصد باز	194
فَرَض حُکْم قطعی و قَرَض است وام	عَرَض پهنا عَرَض جانب عَرَض ننگ	195
سین سِیْد دان زِرِه را گویِ لام	نُون ماهی عَیْن مهر غَیْن مِیغ	196
مِی عُقَار و راح و قهوه است و مُدَام	عَقْر کشتن شد عَقَار و ضِیْعَه جای	197
خُبْز نان و نانِ خورش باشد اِدَام	اَكْل خوردن اَكْلَه خارش اَكْل بَر	198
روشنی ضَوء است و تاریکی ظَلَام	عِلْم دانایی و نادانی است جَهْل	199
قَعْدَه به نشستن شد اِسْتادن قِیَام	سرنهادن سَجْدَه خَم گشتن رُكُوع	200
پِیرو است و پیشوا باشد اِمَام	تَابِع و مُؤْتِم همچون مُقْتَدِی	201
چیزِ پیوسته لِزَام و هم غَرَام	غُرْم تاوان است و خواهنده اش غُرِیْم	202

186 b پل ADKMŞ : بل L || 187 a پختن ADŞ : بختن KLM || 188 b باطن AŞ : کینه DKLM || گیا
 KLMŞ : گیاه AD || 190 شد یَمَام ... است و اِیَام : DKLMŞ (A) || 195 پهنا ADKMŞ : بهنا L || عَرَض
 ADLMŞ : عر K || 196 b سین DKLMŞ : شین A || 198 a خوردن ALMŞ : خورش DK || خارش ADKM
 خورش LŞ || 198 b باشد KLS : را گو ADM || 199 b ضوء ADKMŞ : نور L || 200 a خم گشتن ADKMŞ :
 خم کردن L || 202 a خواهنده اش DKLMŞ : خواهنده اش A || 202 b چیز DKLS : چیزی M || لِزَام و هم
 ALMŞ : لِزَام است و DK

203	قُحْمَه شد جایِ هلاك و سالِ سخت	گو به قحمه در شدن را اِقْتِحَام
204	كُرَّهءِ اسب است مَهْرٌ و شَفَقَه مِهْرٌ	زَمَّ كِبْرَاسْت و مِهَار آمد زِمَام
205	خَيْمٌ چادر خَيْمَه تارى از گياه	شد قلم خامه ولى نِيٌّ است خام
206	شد كِيَاسْت زيركى كَيْسٌ صفت	كَيْس كَيْسَه كَاسَهءِ مَى كَأْس و جَام (84a)
207	شد قِيَامَت رستخيز و بازگشت	عَوَد گشت و جای استادن مُقَام
208	از خصومت خَصْمٌ شد پيكارگر	چون خَصِيمٌ و جمع آن آمد خِصَام
209	چون لِثَامٌ و لَثْمَه روپوش است و بوس	اِثْمٌ شد جُرْمٌ و جزای آن اَثَامٌ
210	علم خوان و نام نيك آندوز از آنكه	نيك نامى به ز بودن شادكام

القطعة الحادی عشر

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

211	شَاو غايه شِيمَه عاده شَوُوط بار و شَان كار	سَدَّ كَوَه سُدُّ اِبْر و سُدَّه دَر اَنْفَه است عار
212	حَيْنٌ مرگ و آين ماندن بين دورى حِينٌ وقت	حَوْرگشتن قَتْل كُشتن جَوْر ظَلْمٌ و حِمْلٌ بار
213	مَسْرُوحٌ و مَرَعَى چراگاه است و رَطْبَه چه سبست	اَيْكَه بيشه است و عَرِيْشٌ و رَوْضَه چفته مرغزار
214	فاكِهه ميوه سَفْرَجَلٌ اَبى و تَفَاحٌ سيب	خَوُخٌ شَفْتَالو و اِجَاصٌ اَلو و رُمَانٌ انار
215	لَيْثٌ شير و ذَنْبٌ گرگ، دُبٌ خرس كلب سگ	هَرَهٌ گربه فاره موش و نَمْلٌ مور و جَانٌ مار
216	حَيْثٌ هرجا و مَتى كى كَيْفٌ چون آين كو	صَنَهٌ مكو مَه مَكْن هَيْتٌ بيا هَاتٌ بيار

203 b گو DK: خوان ALM، خون § || 204 a مهر و § KL: مهره ADM || 205 a خيم KMS: خيمه ADL || چادر DLMS: چادر AK || خيمه تارى KLM§: خامه تارى D، خامه تازى A || 207 شد قيامت ... مقام ADLMS: K - || 207 شد قيامت ... مقام DLM: ~ 206 شد كياست ... جام AS || 208 پيكارگر: بيكارگر K، بيكاركن AL، پيكار كن DM§ || 209 رو پوش ADLMS: روپوس K || 210 از آنكه DKLM§: از آن A || 211 بار ALMS: چار DK || 211 b سده در ADLMS: سده دز K || 212 حور گشتن ADKMS: چور گشتن L || 213 چفته: چفته ADKLM§ || 215 اذيب گرگ DKL: ~ دب خرس MAS || 216 حيث ... اين كو K: اى و ائى و متى ما كيف استفهام راست ADLMS

217	صَيْفِ اَمَدِ پَسِ خَرِيفِ اَنگِ شِتا و پَسِ رَبيعِ	فَصْلِ تابستان و پاييز و زمستان و بهار
218	حَوْكِ بافتِ هَوْكِ حيرتِ لَوْكِ خاييدنِ بُوَدِ	نَوْكِ حُمَقِ و دَوَكِ سَوَدنِ و رَدِ گلِ شَوَكِ است و خار
219	چارِ كِيفِيَّتِ كِهِ تَرَكيبِ بَدَنِ زانِ گِشتِ راسِ	تَر و رَطَبِ و خَشَكِ و يابِسِ سَرِدِ بارِ دِ گَرَمِ حارِ (84b)
220	اَمَدنِ بَرَسَرِ عِثارِ و ديدِ و رِگِشتنِ عُنُورِ	بِنَدَتِيَعِ واصلِ مَرَدَمِ شَدِ نِجادِ هَمِ نِجارِ
221	بانگِ گوسالِهِ خُوَارِ و خُوَارِ كِشتنِ هَوانِ	چونِ سَفالِ خاكِ فَخارِ است نازيدنِ فَخارِ
222	ضِبْغِ و دِستِهِ حَزْمِهِ بِنَدِ صَبْرِهِ تُوَدِهِ بَدْرَتخِ	گَدَسِ خِرْمَنِ مَنجَنونِ گَرْدونِ زِراعَتِ كِشتكارِ
223	زَرَعِ كِشتِ رِستِهِ استِ ذَرَعِ پِيمودنِ بَگَزِ	عَمَصِ بَرگِ كِشتِ شاخِشِ شَطْطِ و مَزْرَعِ كِشتِ زارِ
224	حَبَّةِ الخَضْرَا نَمَشَكِ استِ شِكاغِي چَرخَلِه	شَدِ حُبَارِي چَرزِ دِگَر حُمُرِه شَدِ سُرْخَسارِ
225	حِنَطِه و قَمَحِ استِ گَنَدَمِ رُزِ بَرَنجِ و جُو شَعِيرِ	مَچِ ماشِ بادِرَنگِ اَمَدِ قَنَدِ قِثاءِ خِيارِ
226	يادِگارِ اَحْمَدِي دَرِ گِوشِ دادِ اِينِ قِطعِه را	ز اَنگِه دَرِگِوهرِ نِخواهِي يافتِ زِينِ بِهِ گِوشوارِ

القطعة الثانی عشر

(هزج: مفاعيلن مفاعيلن فعولن)

227	سَمِينِ دانِ فَرَبهِي سَلَوِي سَمانِه	سَمَكِ ماهِي زخانِ سَمَكِ اَسمانِه
228	لِحاِ پوسِ شَجَرِ شَارِبِ بَرُوتِ استِ	چنانكِه سَبَلِه و لَحِي است چانِه
229	مَزادِه تُوَشِه دانِ مِرُودِ بُوَدِ مِيلِ	چو مَكْحَلِ سُرْمِه دانِ و مِشْطِ شانِه
230	بُوَدِ عانِه زِهارِ و خُصِيهِ خايِه	خَنَا فُحشِ است حانِه خَمَرخانِه

217 b پاییز و DKLMŞ: پاییز پس A || 218 b حمق AK: گولی DLMŞ || 219 a راست ADKMSŞ: هست L
 || 221 a خوارکشتن لŞ: خور کشتن KM، خوارکشتن شد AD || 224 a شکاعی چرخله ADLMŞ: شکاعه
 خرخله K || 224 b حباری ADK: حباری KLSŞ || چرز: چزد K، جزد ADLMŞ || 225 a حنطه ... شعیر
 ADKMSŞ: فوم و بز و حنطه گندم رز برنج جو شعیر L || حنطه ... شعیر ADKMSŞ: (L) || 226 a
 درگوش دار این قطعه را KL: این قطعه را در گوش دار DM، این قطعه را در یاد دار A، این قطعه را
 در یادگیر Ş || 227 a سمین DK: سمین MALŞ || دان DKLMŞ: گو A || 228 b لحي DKLMŞ: لحيه A ||
 229 b چو ADKMSŞ: چه L || 230 b است حانه ADKLSŞ: خانه M

231	بُودَ طَائِرِ پَرَانِ طَامِرِ جَهَنده	چو عَشٌّ و مَرَعَشٌ ، وَاكْرَ اَشْيَانِه (85a)
232	زِ دَرِيَا اَنچِه كِه ژرِف اَسْت لُجِيّ	و زو لُجَه مِيَانِ سَاجِلِ كِرَانِه
233	لُظَى هَمچُون سَقَرُ شُد دُوزَخ	شُوَاطِ اَسْت و لَهَبِ زِ اَتَشِ زَبَانِه
234	مِيَانِ چِيَزِ وَسَطِ اَمَدِ بِه اَسْكَانِ	وَسَطِ بَاشَدِ زِ هِرْجَايِ مِيَانِه
235	فَرِيدِ و مُنْفَرِدِ فَرَدِ اَسْت تَنهَا	وَحِيدِ اَسْت و دِگَرِ اَوَّحِدِ يَكَانِه
236	رُمِيّ اِنْدَاخْتِه اِنْدَاخْتِنِ رَمِيّ	هَدَفِ هَمچُون غَرَضِ بَاشَدِ نِشَانِه
237	نَظَرِ بَاشَدِ نِگِه كِرْدِنِ عِنَايَتِ	نِگِه دَاشْتِ اَسْت چُون حِفْظِ و صِيَانِه
238	لِبَاءِ بَاشَدِ فُلُه لُبِّ اَسْت خَالِصِ	لُبَّانِ كُنْدُرِ بُوَدِ حَاجَتِ لُبَّانِه
239	جَرَادِه دَانِ مَلَخِ بِي مَوِيّ اَجْرَدِ	شُدِ اُحْدُوْتِه چُو اُسْطُورِه فِسانِه
240	شَوِيّ دُودِسْتِ و پَايِ اَسْت و سَوِيّ جُزِ	شَوِيّ بَرِيَانِ خِرْزَانِه كَنجِ خانِه
241	شُدِ اَلَانِ كَنُونِ كَانُونِ بِه اَتَشِ	بُوَدِ جَا تِيرْدَانِ بَاشَدِ كِنَانِه
242	تَعَلَّمَ كِنِ اَدَبِ كِه اَهْلِ اَدَبِ شُدِ	سَرُو هَم سَرُورِ اَهْلِ زِمَانِه

القطعة الثالث عشر

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

243	عَادِلِ و مُنْصِفِ چُو مُقْسِبِ دَادِگَرِ	قَاسِبِ اَهْلِ ظَلَمِ و مُوَجِّزِ مَخْتَصِرِ (85b)
244	شُدِ عِلْمِ كَوِهِ عِلَامَتِ دَانِ نِشَانِ	نَبُوَهِ بَرِجَسْتِنِ نَبَأُ بَاشَدِ خَبِرِ

233 a دوزخ ADLMŞ: دوزخ K || 233 b شواظ... زبانه ADKMSŞ: وسط باشد ز هر جای میانه L || 234
 میان چیز ... میانه ADKMSŞ: (L) || 234 a چیز ADKŞ: چیزی LM || 234 b هر جای AKLMŞ: هر جایی D
 || 235 b وحید است و دگر ADKMSŞ: وحید و واحد و L || 239 a بی موی AJRD ADKMSŞ: AJRD چه موی L
 || 240 a شوی دو دست DKMSŞ: سوی دو دست A ، سوی دو دست L || 241 شد آن ... کنانه ADKŞ:
 کنون آن کنون جای آتش / جغیر و جعبه کیش است چون کنانه LM || 241 a به آتش ADŞ: باتس K
 || 242 b سرور اهل KL: سروری خلق ADMSŞ

جَزَعُ مُهْرِهِ صَيْدَلَانِيَّ پيلور	حُرُضُ أَشْنَانٍ وَ سَرِيشْمِ دَانَ غِرَا	245
آرد کردن طَحْنِ وَ طَحَّانِ آردگر	شَدِ دَقِيقِ آردِ وَ رَقِيقِ آمدِ تَنَكِ	246
نِكَلِ بِنْدِ اسْتِ نِطَاقِ آمدِ كَمَرِ	انگله زِرِّ وَ غِلَالِه پيرهن	247
رفتن از پس هست تَالِي پِي سِپَرِ	شَدِ تِلَاوَه خواندنِ قَرَّانِ وَ تُلُوِّ	248
گرمگاه افشردنِ سَرِ دَانَ هَصَرِ	فُورَه شَدِ سَخْتِي گَرَمَا هَاچِرِه	249
هست بي خوابي سُهَادِ وَ هَمِ سَهَرِ	خَوَابِ كَرْدَنِ شَدِ رُقُودِ وَ هَمِ رُقَادِ	250
چون تَحِيَّتِ مُلْكِ حَيَوَانِ جانور	شَدِ جَمَادِ آنچِه نَبالِدِ يَخِ جَمَدِ	251
شَدِ قَضَا فَرْمَانِ وَ اندازِه قَدَرِ	قَادِرِ وَ قُدْرَتِ تَوَانَا وَ تُوَانِ	252
جَعْفَرِ وَ يَعْقُوبِ جَوِي وَ كَبِكِ نَرِ	عِيسِي وَ مُوسِي فِسانِ وَ اسْتَرِه	253
كِرَّ حَمَلِه كِرَّ مُدِ أَطْرُوشِ كَرِ	عَبْدِ بِنْدِه عِنْدِه نَزْدِ وَ عِيدِ جِشَنِ	254
شَدِ بزرگِ وَ جَاهِ قَدَرِ اسْتِ وَ خَطَرِ	آمدنِ دَرْدَلِ خُطُورِ اسْتِ وَ خَطِيرِ	255
نُجُجِ پيروزي اسْتِ مانندِ ظَفَرِ (86a)	صَوْلِه شَدِ حَمَلِه غَلَبِ پيشِ آمدنِ	256
صُنُوعِ جانِبِ مَنقَبِه باشد هنر	صُنُوعِ كار اسْتِ صَنِيعَتِ نيكويي	257
صُورَه پيكر باشد جَمعشِ صُورِ	خَصْلَه خويِ وَ خَصْلَه مويِ بافتِه	258
أَحُورِ وَ حُورَاءِ سِيَه چشَمِ از حُورِ	سُورِ بارو باشد وَ سِپِرِه رُوشِ	259
هَمچو اِرْبِه حاجتِ اسْتِ وَ چُونِ وَطَرِ	أَرْبِه بِنْدِ وَ اِرْبِ عَقْلِ وَ مَأْرِبِه	260
حَصْرِ مَنعِ وَ عِيَّ ماندنِ چُونِ حَصْرِ	حَصْرِ تَنگِي نَشْفِ سَنگِ پاشنِه	261

a 245 حُرُضُ أَشْنَانٍ: رَفُضُ تَرِكِ اسْتِ MŞ || 245 حُرُضُ ... غِرَا ADKLMŞ: شَتْمُ دُشْنَامِ وَ سَرِيشْمُ دَانَ غِرَا (L) || a 248 خواندنِ قَرَّانِ: ADLMŞ: خواندنِ چيزِ K || b 248 رفتنِ از پسِ هستِ DK: تِلُو رفتنِ پسِ چِه L، رفتنِ از پسِ تِلُو MS، رفتنِ از پسِ تِلُو A || پِي سِپَرِ ADLMŞ: پِي سِپَرِ K || رفتنِ... پِي سِپَرِ DKLMŞ: رفتنِ از پسِ تِلُو تَالِي پِي سِپَرِ (L) || b 249 افشردنِ سَرِ AKLMŞ: افشردنِ سَرِ D || هَصَرِ ADKLŞ: هَفَرِ (يا) هَفَرِ M || a 250 خَوَابِ كَرْدَنِ... هَمِ سَهَرِ DKLMŞ: A || DKLŞ: خَابِ M || a 254 جِشَنِ ADMŞ: جِشَنِ KL || b 254 كِرَّ KLMŞ: كَرِه AD || 257 صُنُوعِ كار... باشد هنر DKLMŞ: ~ 258 خَصْلَه خويِ... جَمعشِ صُورِ A || b 258 صُورَه پيكر باشد DKLMŞ: هستِ صورتِ پيكرِ A || a 259 رُوشِ LMS: رُوشِ K، رُوشِ AD || a 261 سَنگِ AKLMŞ: سَنگِي D || b 261 عِيَّ DKLMŞ: عِيَّ A

262	باب زن سَفُود و کَلُوب انبره	شاهِره شارِع مُرُور آمد گذر
263	عَیْزُرَان همسود قَعْبَل دان شبک	هست قَرُطُم کاکیان اِبْرِیز زَر
264	گنج می خواهی که یابی بی کران	بهر خفِظِ این گهرها رنج بر

القطعة الرابع عشر

(حَفِيف: فاعلاتن فاعلاتن فعلن)

265	فَیْض ریزش بود مُقَاتَلَه جنک	قَبْض چیزی گرفتن است به چنگ
266	ضِیق تنگی و ضِیقَه درویشی	هست واسِع فراخ ضِیق تنگ
267	شد بزغ تُعْبَه ازدها تُعْبَان	غُول و تِمَساح نام دیو و نهنگ
268	هست دَهِوس شیر و شِبَل بچه اش	نَسْر کُرکی چه کرکس است و کُنْگ (86b)
269	رُوبه و سوسمار تُعَلَب و ضَبَّ	شد قَفَل بازگشت و قَفَل مُدنگ
270	شد سُلْحافَة و قُنْفُذ پس ظَبی	کَشَف و خارپشت و دیگر رَنگ
271	بُغِیَه حاجه است و بَغی بی دادی	رَیْث باشد چنانکه لَبْث دَرنگ
272	صَوْت آواز و نَعْمه ساز بود	گشت مِزْمَار نای و مِزْهَر چنگ
273	بادبان جُلّ و جُلْجُلان کشنیز	جَلّه و بَعْره پِشک و جُلْجَله زنگ
274	بازگشت اَیْض غَیْض کم شد آب	خُلْد مینو جَهَنم است ز رنگ
275	شُقْرَه زردی و شُقْرَه شد لب تیغ	نُعْرَه شد خرمگس چو نُعْرَه غَرنگ

262 باب زن ... آمد گذر ADKLŞ: ~ 263 عَیْزُرَان... اِبْرِیز زَر M || 265 مقاتله ADKMŞ: مُحاربه L ||
 266 ازدها ADKLŞ: ازدها M || 267 غُول ... نَهْنک (A)KL: سرفه تِمَساح درخت سنب نَهْنک
 AD(L)MŞ || 268 دَهِوس: دلهاث ADKLMŞ || 268 کرکی چه LMS: کرکی چو A ، کرکی DK || 270
 قنقذ ADLMSŞ: قنقذ K || پس ADLMSŞ: بس K || 271 باشد چنانکه لَبْث ADKMŞ: چون مکث و لبث
 هست L || ریت ... درنگ ADKLMŞ: رِیْث و مکث و تَأْنی لَبْث دَرنگ (L) ، لبث مکث تَأْنی لَبْث دَرنگ
 || 273 بادبان ADLMSŞ: بادبان K || 274 زرنک ADLMSŞ: رزنک K || 275 نعره MA : نعره
 DKLŞ

رُكْبَه زَانُو و سَاقِ اِشْتَالَنِك	اِصْبَعِ اَنِكْشَت دَان كَعْبِ بَزُول	276
اَقْطَعِ اَعْرَجِ بَرِيْدَه كَفِ شَد و لَنِك	اَصْلَعِ اَقْرَعِ كَل و دَعِ اَحْدَبِ كُنْجِ	277
رَانْدَن حَرْدِ و عَزْمِ شَد اَهْنِك	خَزْمِ چَوْنِ جَزْمِ شَد بَرِيْدَن و طَرْدِ	278
كِه بِه اَمْدِ زِ نَسْخَه اَرْتَنِك	نَامِ خَوَاهِي بَخْوَانِ تَو اَيْنِ نَامِه	279

القطعة الخامسة عشر

(هزج: فاعلاتن فاعلاتن فاعلات)

شَكُّ و ظَنُّ اَمْدِ كُفِّ اَمْدِ ضِدِّشِ يَقِيْنِ (87a)	شَدِ ظَنِّيْنِ تَهْمَتِ زَدَه نَاكْسِ ضَنِّيْنِ	280
غَنَّتْ لَاغْرَ بَاشَدِ و فَرْبِه سَمِيْنِ	نَعَجِه مِيْشِ مَادِه اَسْتِ و غَنَزُ بَزُ	281
اَنَّهُ بَاشَدِ نَالِه مَانْدِ اَنِّيْنِ	اِنْ اَنْ بَادِرْسْتِي اِنَّه نَعْمِ	282
مِنْكَ اَز تَو مَرْدِ مِنْ هَذَا اَزِيْنِ	فِي دَرِ و اِلَا مَكْرَ مِنْ اَز چَو عَن	283
عَجْنِ بِه سَرِشْتَنِ سَرِشْتَه شَدِ عَجِيْنِ	دُجْنَه مِيْغِ اَسْتِ و دُجْنَه رُوْزْتَارِ	284
فَرِيْ بِه بَرِيْدَنِ چَو فَرُوْهِ پُوْسْتِيْنِ	كَرِيْ كَنْدَنِ مَرُوْهِ دَانِ سَنِكِ سَپِيْدِ	285
دِپْسِ دُوْشَابِ و ضَرْبِ اَرِيْ اَنِكْبِيْنِ	وَرِيْ اَتَشِ اَمْدَنِ زِ اَتَشِ زَنِه	286
رَجْمِ نَفْرِيْنِ و دَعَا شَدِ اَفْرِيْنِ	شَدِ رَحِمِ زِهْدَانِ مَشِيْمِه جَايِ طِفْلِ	287
هَسْتِ نَرْمِ و مَصْدَرِ اَوِ گِشْتِ لِيْنِ	لِيْنِه خَرْمَابُنِ بُوْدِ لِيْنِ چَو لِيْنِ	288
غَيْبِ نَاپِيْدَا و پِيْدَا شَدِ مُبِيْنِ	بِيْنِه شَدِ حُجَّتِ و بَرِهَانِ دَلِيْلِ	289
نَاْمَهَه پِيْدَا كِتَابِ مُسْتَبِيْنِ	رَاهِ رَاَسْتِ اَمْدِ صِرَاطِ مُسْتَقِيْمِ	290
شَدِ مَهِيْنِ پَسْتِ و عَظِيْمِ اَمْدِ مَهِيْنِ	شَدِ مَعِيْنِ نَاصِرِ مَعِيْنِ اَبِ رُوَانِ	291

a276 بژول D: پزول K، پژول ALMŞ || b277 بریده کف شد و لنک ADKMŞ : بریده شد و کف لنک
 L || 278 خزم ... شد آهنک ADKLŞ : M || a خزم DKLŞ : حزم A || a279 بخوان ADKLŞ : بخون M ||
 b279 نسخه KLM : نامه ADŞ || a281 غنز DLMS : غز K ، عنز A || a282 انه نعم ADKMŞ : آره نعم
 L || b287 نفرین ADKLŞ : نفریدن M || a289 بینه شد حجّت و برهان DKLMŞ : بینه حجّت چو برهان
 A || a291 ناصر DK : یاور ALMŞ || b291 پست KLS : سست ADM

292	رَوْح و رَيْحَانِ رَاحَت و اسپرغم است	نام شد جبریل را رَوْحُ الْأَمِينِ
293	شَدَّ فَرَحٌ شَادَى تَرَحٌ اَندوه چو غم	چون فَرِحَ شَادَانِ شَجِبِيْ اَندوهگین (87b)
294	فِجْ خَامٌ و فِجْ دَلَهٌ حَجٌّ اَسْتِ قَصْدٌ	شَجٌّ رِيزش اَشْتَرِ نِیکو هَجِينِ
295	شَدَّ حَصَانَتِ اُسْتَوَارِي چُون و تُوَقُّ	هرچه که مُحْكَمٌ و تُثِيقُ اَسْتِ و حَصِينِ
296	سَعِي دَر كَسْبِ هِنْرَكْنِ رُوْز شَبِ	تا شُوْد حَاصِلِ تَرَا دُنْيَا و دِينِ
297	ذَلَّتْ جَاوِيْدِ اَنْدَرِ جَهْلِ دَانِ	عِزَّتْ بِي ذُلٌّ اَنْدَرِ عِلْمِ بَيْنِ

القطعة السادسة عشر

(مجتث: مفاعِلن فعلاتن مفاعِلن فعلات)

298	سَفِينَه، جَارِيَه كَشْتِي بَادْبَانَش شِرَاع	جَسُوْر هَسْت دَلِيْر و دِگَر جَرِي و شُجَاع
299	شِيُوْع فَاش شَدْنِ دَانِ شِيَاعِ اَمِيْزِش	كُرْعَ شَدَّ اَبِ سَمَا قُرْعُ كُوْفْتَه پَاچَه كُرَاع
300	چُو بَضْعِ عَوْرَتِ زَنْ گِشْتِ بَضْعِ اَنْدَبُوْد	بِضَاعَه پَارَهءِ مَالِ تِجَارَه جَمْعِ بِضَاع
301	چُو فَهْدِ يُوْزِ و سَبْعِ دَدَبُوْد ضَبْعِ كَفْتَارِ	چِنَانَكَه بَاْزُو ضَبْعُ اَسْتِ جَمْعِ اَنْ اَضْبَاع
302	چُو قِنْتَه بِيْرَزْدِ و اَنْزَرُوْتِ خُوْنَجْدَه شَد	سِيَاَه گِلِ حَمَاءٌ و حَمَاءٌ كَهْگَلِ اَسْتِ سَيَاع
303	وَدِيْعَه اَسْتِ اَمَانَتِ نِهَادَنْشِ تَوَدِيْعِ	وَدِيْعِ سَاكَنْ و بَدْرُوْد كَرْدَنْ اَسْتِ وَدَاع
304	غَنَّا تَوَانْگَرِي و فُقْرُ نِيَسْتِي و غِنَّا	سُرُوْدِ و شِيْبُرِ بَدِسْتِ و اَرَشِ شِنَاسِ ذِرَاع
305	وِعَاءِ ظَرْفِ بُوْد بَارْدَانِ و قَرْفِ چَه كَسْبِ	خُنُوْر خَانَه اَثَاثِ اَمْدِ قُمَاشِ مَتَاعِ (88a)
306	بَرُوْفَكَنْدَه صَرِيْعِ اَسْتِ و خَارِخَشَكِ ضَرِيْعِ	سَرِيْعِ هَسْتِ شَتَابَانِ و جَمْعِ اَوَسْتِ سِرَاع
307	قِرَاعِ جَنْگِ و صُوَاعِ اَسْتِ و صَاعِ پِيْمَانَه	ذَرِيْعَه اَسْتِ و سِيْلَه فَرِيْبِ گِشْتِ خِدَاعِ

293 a اندوه : DKLMŞ : انده A || 294 فجٌ ... هجين KLŞ : ~ 295 شد حصانت ... حصين ADM ||
294 a دله DK : راه ALMŞ || 297 b بی ذل KL : پیوسته AD(L)MŞ || 299 b کوفته DKM : کوفت ALŞ ||
300 b پارهء مال تجاره (A)DKLMŞ : مال تجاره A || 301 b چنانکه KL : وليك ADMŞ || بازو
ADKMŞ : ~ ضبع است L || 302 a بیروزد : تیره ژد DK ، تیرژد MAŞ ، بیروزد L || خونجده شد DKLM :
خنجده شد Ş ، خنجده است A || 307 a جنگ ADKMŞ : چنگ L || 307 b فریب گشت DKM : فریفتن چه ALŞ

308	وَقُوبٌ وَ حِنْدِسٌ تَارِيكِي اَسْت هَمْچُو دُمُوس	عَبُوس تَرشِي رُو نُور رُوشَنِي چُو شُعَاع
309	حِبَاك رَاهِ فَلَكَ اَمَدٌ وَ حَبَا اَسْت عَطَا	حِصَارٌ وَ حِصْنٌ بُوَدِز چُو قَلْعَه جَمْع قِلَاع
310	وَهَادٌ وَ غُورٌ زَمِيْنِ نَشِيْبِ چُون وَهْدَه	وَلِيك فَجُوْهٌ وَ هَضْبَه فِرَاز شُد چُو يَفَاع
311	صِنَاعَه پِيْشَه بَرَاعَه فُزُوْنِي اَنْدِرْعَلْم	يِرَاعَه بَاشَد شَب تَاب نِي شِنَاس يِرَاع
312	عَقِيْم اَنْكَه نَزَايِدٌ وَ لُوْد زَايِنْدَه	بِيَّاسُپَرْدَن وَ طِيْ نِكَاحٌ وَ طِيْ ، جِمَاع
313	فَلَاةٌ ، سَبْسَبٌ ، اِمْرِيْت چُون بِيَابَان اَسْت	چُو اُمْتٌ وَ رُبُوْه بُوَد تُلْعَه پُشْتَه جَمْع تِلَاع
314	صُدَاع دَرْدِ سَر اَسْت وَ جُز اِقْتَبَاسِ عُلُوْم	هَر اَنْچَه يَادَكْنِي دَرْدِ دَل شِنَاسٌ وَ صُدَاع

القطعة السابعة عشر

(هزج: مفاعيلن مفاعيلن فعولن)

315	عَلِيٌّ بَرْمَن اَنْكَه عَلِيٌّ بَر	عَلِيٌّ اَمَد بَلَنْد اَعْلَا اَسْت بَرْتَر
316	بُوْدَ وَاوٌ وَ بِيْ وَ تِيْ بَهْرِ سُوْگَنْد	كَنْنَنْد اِيْن حَرْفَهَا اَنْدَر عَمَل جَر
317	اَوْدٌ كَزِيْ رَغْدٌ بَاشَد فِرَاخِي	سَعِيْر اَتَش فُرُوْزِيْنَه اَسْت مِسْعَر (88b)
318	اِمَارَتٌ شَد نِشَان مِيْرِي اِمَارَتٌ	صَدَارَتٌ سَرُوْرِي وَ هَنْدَر سَرُوْر
319	اِبْلٌ شَد اَشْتِرَان اِبَالَه قَدْرَت	بَعِيْر اَسْت اَشْتَر وَ بَغْلٌ اَسْت اَسْتَر
320	ظُهُوْرٌ وَ پَس ظُهُوْرٌ وَ پَس جَزَا رَا	بَدَان پِيْدَايِي وَ پَاكِي وَ كِيْفَر
321	بُوْدَ زُمْرَه گِرُوْه نِي زَدَن زَمْرٌ	چِنَانَكَه جَمْرٌ سُوْخْتَن جَمْرَه اَخْگَر

308 b عبوس ترشی رو ... شعاع DKLMŞ: (A) || عبوس AKLMŞ: عبوس D || ترشی رو DKLMŞ: ترش رو A || شعاع DLMSŞ: چراغ K || عقيم آنکه ... جماع DKLMŞ: ~ 313 فلاة ... تلوع A || 312 a عقيم آنکه نزاید ADLMŞ: ولاده باشد زادن K || 314 a سر است DKLMŞ: سر آمد A || 314 b درد دل DKLMŞ: در دل A || 317 اود ... مسعر KL: ~ 318 - 324 امارت ... صرصر ADMSŞ || 317 b سعير آتش فروزينه است مسعر ADKLMŞ: (A) || 319 a شد ALMSŞ: دان DK || قدرت DKLMŞ: ندره A

322	زَهْرَ اشكوفه زَهْرَه آرایش آمد	ولی زَهْرَا است روشن همچو اَزَهْر
323	غَضَبْ خشم و عَصَبْ پی غَضَبْ چیزی	گرفتَن باستم يك چشم اَعْوَر
324	چو صُرَّه کیسه صُرَّه بانگ شد صِرَّ	بُوْد سرما و باد سخت صِرَّصَر
325	بُوْد مِسْحَاة پیل اَنْدود تَطْيِین	چو نُورَه اَهَك بَنَّا بناگر
326	عَرَاة گاوچشم است و غُضَا تاغ	بُوْد زُعْرُوْر اَزْدف سَرُو عَرَعَر
327	قَلِيل و نَزْر اَنْدك لیک بسیار	كَثِيْرُو و اَفِرَاست و پَس مَوْفَر
328	خَرِيْدَه شد زنِ شرمنده و خُوْد	ز زنِ نَازك تَنان و خود مِغْفَر
329	صَغَار است و كِبَر خواری بزرگی	صِغَرْدان كوچكى كوچكتر اَصْغَر
330	فِرَاش و هم مِخْدَه است و فِرَاش است	كه شد پروانه و بالین و بستر (89a)
331	نِگارنده مُصَوِّرْدان و تَصْوِيْر	نِگاشْتَن شد نِگارنده مُصَوِّر
332	بُوْد تَقْدِيْر اندازه به کردن	مُقَدَّر فَاعِل و كارش مُقَدَّر
333	بَرِيْدن بَتَل شد به فریفتن خُتَل	عِذَار افسار دان اِكْلِيل افسر
334	مِثَال و نِذ شد همتا و تِمَثَال	بُوْد تَنديسه و مِرْسَاة لَنگر
335	شد اَبْرَص پيس اَصَمَّ اَعْمَى كَر و كور	شد اَكْمَه كور زاييده زِمادر
336	نِگارستان چين می بایدت دید	نگه کن تو درین پرنقش دفتر
337	كه كرد است اَندرین دُرْج این كهر دُرْج	زهی دریای دُرَّ اللّٰه اَكْبَر

a325 پیل DK: بیل LMŞ || b326 اذدف D: اژدف AKLMŞ || b327 است و پس KL: آمد و چون ADM، آمد و پس Ş || a328 خریده DKLMŞ: خدیره A || b328 زن DKLMŞ: بود A || a329 خواری ADKMS: خواری L || b329 کوچکی ADKMS: کوچک و L || 330 فراش ... بستر DKLMŞ: فراش و هم فَرَش فَرَش و فِرَاش است / که شد پروانه كُرَه باز پستر (L) || b330 بالین ADKMS: بالش L || بستر: پستر ADKMS || a335 اَصَمَّ اَعْمَى كَر و كور ADKMS: و اَعْمَى كور اَصَمَّ كَر L || b زاییده DKLS: زاینده MA || a336 می KLMŞ: بی D، ار A || b336 درین KLS: بدین DM، برین A || a337 کرد است DKMS: کرده است AL

القطعة الثامن عشر

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

338	سَطْرُ شَدَّ بِه نَوْشْتَن شَطْرَاسْت نِیْم	أَمْنٌ بِی تَرْسِی چَو خَشِیْتِ هَیْبَه بِیْم
339	قُبُحٌ زَشْتِی وَ نَفْسٌ دَمَ نَفْسٍ شَدَّ	هَمْچَو دَمَ خَوْنِ فِیْحِ بَوِی وَ قِیْحِ رِیْم
340	صِمِّ شِیْرٍ وَ صَمَّهٗ دَانَ مَرْدِ دَلِیْر	شَدَّ صَمَمَ کَرِی مِیَانِ دَلِ صَمِیْم
341	خِیْفَه تَرْسٍ وَ خُفِیَه پَنَهَانِی بُوْدَ	جِیْفَه مَرْدَارِ وَ هَوَاِی بَدِ وَخِیْم
342	دُوْدُ کَرِیْمِ اسْتِ وَ دُخَانَ دُوْدِ وَ کَرِیْمِ	شَدَّ جَوَانْمَرْدِی صَفْتِ زَانَ کَرِیْمِ (89b)
343	رَحْمٌ وَ رَحْمَتٌ مَرَحْمَتٌ بَخْشُوْدَن اسْتِ	هَسْتِ بَخْشَایِنْدَه رَحْمَنِ وَ رَحِیْمِ
344	زَنْدَه وَ بَیْنَا بُوْدَ حَیٌّ وَ بَصِیْرٌ	دُوسْتِ وَ دَانَا وَ وَلِیٌّ اسْتِ وَ عَلِیْمِ
345	هَسْتِ اَمْرَزَنْدَه غَفَّارٌ وَ قَوِیٌّ	شَدَّ تَوَانَا بُرْدَبَارِ اَمَدِ حَلِیْمِ
346	تَو صَمَدٌ رَا دَانَ پَنَاهِ اَهْلِ نِیَازِ	رَاسْتِ کَارِ وَ رَاسْتِ گُو اَمَدِ حَکِیْمِ
347	نَرْدَبَانَ سَلَمٌ سَلَمٌ ، بَیْعِ سَلْفِ	سَلِیْمِ صِلْحِ وَ اَنکَه مَارَشِ زَدِ سَلِیْمِ
348	نَاصِیَه مَوِی جَبِیْنِ وَ هَاوِیَه	نَامِ دُوزَخِ گِشْتِ مَانَنْدِ جَحِیْمِ
349	جَنْبٌ پَهْلُو وَ جَنْبٌ دُورَاسْتِ وَ جَبِیْبٌ	شَدَّ گَرِیْبَانَ فِضُّهٗ هَمْچُونِ نَقْرَه سِیْمِ
350	قِشْرٌ پُوسْتِ وَ کَارَبَازُورِ اسْتِ قَسْرٌ	نَقْرٌ بَاجَنْگَلِ زَدَنِ شَدَّ خُوِی خِیْمِ
351	هَامَه سَرِّ هَایْمِ چَه بَاشَدِ شِیْفَتَه	اَشْتَرْتِشَنَه اَهْیْمِ وَ جَمْعِ اسْتِ هِیْمِ

a338 شطراست ADLMŞ : شطرشت K || b338 بی ترسی چو ADMŞ : بی ترسی و KL || a339 شد
 ADKMŞ : جان L || a340 صم شیر DKLMSŞ : صمه شیر A || b342 شد جوانمردی ADKMŞ : گشت رادی
 L || صفت زان DKŞ : صفت شد زان M، صفت از وی A، صفت شد زو L || شد ... کریم ADKLMSŞ : (L) ||
 b343 رحمن DKLMSŞ : رحمان A || a345 هست KLŞ : گشت ADM || 346 تو صمد ... حکیم ADLMŞ :
 - K || b347 آنکه ADLMŞ : آنچه K || b349 فضه همچون نقره سیم ADKMŞ : فج خام و خوی خیم L
 || همچون AKMSŞ : وهم D || شد گریبان ... سیم ADKLMSŞ : (L) || 350 قشر ... سیم ADLMŞ : - K ||
 b350 خوی خیم ADMŞ : نقره سیم L || نقر باچنگل زدن شد خوی خیم ADLMŞ : نقر باچنگل زدن شد
 نقره سیم (L)

352	أَنِيه شد ظرف آب و سخت گرم	خویش نزدیک آب گرم آمد حَمِيم
353	نِعْم چه نیکواست نَاعِم چیز نرم	نِعْمَة دست و مَنّت آسایش نَعِيم
354	رَغْم رشك است رَغَام و تَرْب خاک	زُعْم پندار آمد و مهتر زَعِيم
355	درج کن در دُرُجِ دل این نظم را	که آب شد از شرم آن دُرُّ يَتِيم

القطعة التاسعة عشر

(خفيف : فاعلاتن مفاعلتن فعلن)

356	فُور رَنگان و فُور جوشیدن	صَبُومَيْل است و سَعَى کوشیدن (90a)
357	نَخْلَه خرما درخت و نِحْلَه عطا	كُرْع شد با لب آب نوشیدن
358	رَعْب ترس است لُعب بازی دان	صَحْب یاران صَخْب خروشدن
359	شد خِلابه فریب و شیر حَلِيب	خُلْب لیف است حَلْب دوشیدن
360	رُحْص ارزانی و غَلاتنگی	سِعْر نرخ است و غَلَى جوشیدن
361	قَحْف ضرب است و قِحْف کاسهء سر	لُبْس شد چون لباس پوشیدن
362	شَمْع موم است و سِمْع بچّهء گرگ	سَمْع چه بود سخن نیوشیدن

القطعة العشرون

(خفيف : فعلاتن مفاعلتن فعلن)

363	نَشَأ ابراست نَشُو بالیدن	شد جَنَأ میوه جَنَى برچیدن
-----	---------------------------	----------------------------

a353 چیز DKLMŞ : چیزی A || a355 این نظم را DK : نظم مرا ALMŞ || b355 يَتِيم ADLMSŞ : ثَمِين
 K || a356 جوشیدن ADKM : پوشیدن LS || b356 صبو DLMŞ : صعو K ، صغو A || a358 بازی دان
 DKLMŞ : بازیدن A || a361 قَحْف ضرب: قفح ضرب ADKLMŞ || b362 چه بود KL : شو بر ADMŞ ||
 DKLMŞ : بیوشیدن A || 363 این بیت در نسخهء L دو باره نوشته شده است

مزه لذّه است و مَضَع خاییدن	364	خَمَل پُرژه شناس هُدب مژه
شَرَق خورشید و خَرَق به دریدن	365	فَرَق کردن جُدا و دَرَق سپر
طَوْر بَارست کَوْر پیچیدن	366	کَوْر، مَوْر است دَوْر گردش و باز
خَرَش چون خَدَش شد خراشیدن	367	قَرَش کسب است فَرَش گستردن
شد میان دوبار دوشیدن (90b)	368	فُوق سُوْفار تیردان و فُواق
عَسَلان و رَمَل به پویدن	369	رَمَل ریگ است و حِقْف تودهء آن
نَجْر چون نَحْت شد تراشیدن	370	لُوح تخته سَریر تخت بود
سُؤْل حاجت سُؤْال پرسیدن	371	عَيْله فقر است و عَبْلَه فربه زن
طَى شد نامه را نور دیدن	372	رِی سیرابی است و زِی لباس
ویژه و اِلْتِجَا پناهیدن	373	تَحْت زیر است و فُوق بالا بَحْت
هست چون تَنْجِيَه رهانیدن	374	تَنْخِيَه دور کردن و اِنْجَا
سر بر اَوَج فلك رسانیدن	375	عِلْم خوان گر ببايدت چو مَلَك

القطعة الحادی والعشرون

(رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

دَنْب جرم است دَنْب دم سِفْلَه خس	376	قِطْ نامه قِطْ قطع و قِطْ چه بس
-----------------------------------	-----	---------------------------------

a364 پُرژه ADLMŞ: برژه K || b365 شَرَق ... دریدن ADKLMŞ : شَرَق خاورچو خَرَق به دریدن (L) ||
 366 کور مور ... پیچیدن DKLMŞ: ~ 367 قرش کسب ... خراشیدن A || a366 کور ADMSŞ : حور KL
 || b367 خرش چون DKLMŞ : خرش شد چون A || خدش شد DKMSŞ : خدش دان L ، خدش A || a369
 تودهء آن DKM : تودهء او ALŞ || 370 لُوح ... تراشیدن K: ~ 369-368 فُوق ... به پویدن ADMSŞ ،
 371-374 عیله ... رهانیدن L || b370 نخت ADKMSŞ: نخت L || a373 بالا بحت DLM : بالا بخت AKŞ
 || 374 تنخیه ... رهانیدن ADKLM: - Ş || a374 تنخیه DKLM : تنخیه A || کردن و ADKL : کردن
 است M || b374 هست ADLM : گشت K || a375 خوان ADM : خون KLSŞ || a376 چه DK: - ALMSŞ

377	حَدَّ به پایان جَدَّ کوشش جِدَّ بخت	بُعْد دوری قَبْلُ پیش و بَعْد پس
378	جَرَح خست و حِسَبَه مزد است و شمار	وَتَبَّ جَسْت و رَوَم جُسْت حَسَب بس
379	قُلُّ بگو اِقْرَأ بخوان اَطْلُبُ بجو	سَل بپرس و خَفَّ بترس و صِلْ برس
380	هَبْ ببخش خُدْ بگیر اُدْخُلْ درآ	جَرَس آواز و دَرَا باشد جَرَسُ (91a)
381	شد حِرَاسَه پاسبانی حَرَس دهر	هست حَارِس پاسبان جمعش حَرَسُ
382	نُزَهَه پاکی نُهَزَه فرصت قُلْس قی	اَخْرِشَب هست تاریکی غَلَس
383	بَخَس کاهش نَخَس به سپوختن چو عَقَص	بافت گیسو و خیانت شد اَلَس
384	دَرَس خواندن دَس پنهان کردن است	پهن بینی اَفْطَس و مصدر فَطَس
385	رِجَز و زَجْر آمد عذاب و بانگ باز	رِکَس ناپاک است چون رِجَس و نَجَس
386	بُؤَس بوس و بُؤَس سختی بَد بِنَس	یُبَس خشکی و صفت از وی یَبَس
387	عُمَرَه غازه شد گیاهش حُصَّ و وَرَس	رَصَّ محکم کردن و چاهی است رَسَّ
388	شد فَرِيسَه کُشتهء شیر فَرِيس	چنبر است و اسب را می خوان فَرَس
389	سِنَج و شِیخ اصل و دِرمنه سِیخ سیل	شِیخ پیر شوخ تن باشد دَنَس
390	قَبَس دان آتش گرفتن اِقْتَبَس	کسب علم و شعلهء آتش قَبَس
391	گر هوای بخت داری عِلْم خوان	غیر آن چیزی مکن هرگز هوس

a377 به پایان KŞ: پایان ADLM || a378 جرح ADLMŞ: چرخ K || مزد ADKMŞ: مزد L || a379 بجو DKMŞ: بجوی AL || b379 بپرس DLMSŞ: بپرس K || a380 خذ ALMSŞ: خد DK || درآ DKMSŞ: برای AL || 381 شد حراسه ... حرس ADLMŞ: ~ 382 نُزَهَه... غَلَس K || a382 پاکی ADKMŞ: پاک L || a383 چوعقص ADKMŞ: فجور L || b383 بافت گیسو ADKMŞ: شد گنه فسق L || اشد ADKMŞ: دان L || a384 خواندن ADLMŞ: خوندن K || a385 رجز ADKMŞ: ~ زجر L || b385 رکس DKLMŞ: نکس A || a387 حصّ LM: خصّ ADKŞ || ورس ADKLM: ورس Ş || b387 کردن و چاهی است DKMSŞ: کردن است چاه L، کردن و جاهست A || b388 چنبر ADKMŞ: چنبر L || می خوان ADLM: می خون K، خون Ş || a389 سنخ ADM: سنخ K، سنخ LŞ || b391 چیزی AK: ~ هرگز DKMSŞ

القطعة الثانی والعشرون

(هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن)

392	مَثَلٌ شَدَّ دَا سْتَانَ وَ مِثْلٌ مَانَنْد	وَلِيٌّ وَ مَالِكٌ وَ مَوْلَى خَدَاوَنْد (91b)
393	بُودَ اِقْتَارٌ دَرُوِشِي چُو اِعْسَار	قُنُوعٌ وَ قَانِعٌ وَ مُعْتَرٌّ خَرْسَنْد
394	مِيَانِ خَصْرٌ وَ تَهِيگَاهِ خَاصِرَه دَان	چُو مِرْفَقِ وَارِنِ اسْتِ بَنْدِيْد زَنْد
395	وَرَلٌ دَوْلَه اسْتِ اَخِيْلٌ كَاسِكِيْنَه	صُرْدٌ كَزْنَه اسْتِ وَ رَخْمَه اسْتِخْوَان رَنْد
396	تَبَارٌ اَمَدِ هَلَاكِي وَ قَبِيْلَه	تَبَارٌ اسْتِ نَبَارٌ اَنْچَه كَه پَاشَنْد
397	ظِهَارَه رُو بَطَانَه اَسْتَر شَد	لِپَاچَه صُدْرَه وَ نُقْبَه مِيَانِ بَنْد
398	طِيْرٌ فَالِ بَدِ وَ ضِيْرَاسْتِ خَسْرَان	چَنَانَكَه ظِيْرَه دَايَه وَصَلَه پِيوَنْد
399	قَرَابَتٌ خُوِيْشِي اَقْرَبٌ خُوِيْشِ نَزْدِيك	بُودَ وَاَلِدِ پَدْرِ مَوْلُودِ فَرْزَنْد
400	زِ اسْبِ اَشْهَبٌ سَمَنْدِ اَكْمَتٌ بُوْدِ خِنْگ	چُو اَدْهَمِ اسْبِ شَبْرَنْگِ اسْتِ وَ هَمِ بَنْد
401	چُو خَسٌّ وَ هِنْدِيْبَا كَاهُو كَسْنِي اسْتِ	اَصْفٌ بِيخِ گَبْرِ شَدِ ثَغْرٌ دَرَبَنْد
402	فَضَاْحَتٌ گِشْتِ رُسُوَايِي فَصَاْحَة	بُوْدِ شِيُوَه زَبَانِي نُصْحٌ چَه پَنْد
403	دِيَه عَقْلٌ اَمَدِ وَ مَعْقِلٌ پَنَه جَاي	خَرْدِ عَقْلٌ اسْتِ عَاقِلٌ شَدِ خَرْدَمَنْد
404	بُوْدِ مَفْقُوْدِ گَمِ كَمِّ اسْتِيْنِ شَد	غِلَافٌ اَشْكُوْفَه كِمِّ وَ كَمِّ بُوْدِ چَنْد
405	بِگُوشِ اَيْنِ دَرْمَكْنِ اَزِ گُوشِ بِيروْنِ	بَنْوِشِ اَيْنِ نُوْشِ دَارُو رَا تُو چُوْنِ قَنْدِ (92a)

394 a تهیگه A: تهی گه DKLMŞ || 395 a دوله آست ADKM: رومله است LŞ || اخیل ADLMŞ: اخیل K
 395 b کزنه DŞ: کزنه AKLM || است و رخمه ADKMŞ: و رخنه L || رند DKLMŞ: زند A || 396 a
 تبار ADLMŞ: تبار K || 397 b لپاچه DKLMŞ: لپاچه A || نقبه ADLMŞ: نقبه K || 398 b ظیره
 DKLMŞ: ظیره A || 399 a خویشی ADKLM: خویشی Ş || 400 b اسب DKLM: اسب Ş || 401 a کسنی
 است ADKMŞ: کسنی L || 402 a گشت ADKMŞ: چیست L || 402 b شیوه ADK: شیرین L، شیوا MŞ ||

القطعة الثالث والعشرون

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

رَهْطٌ وَقَوْمٌ أَمَدٌ غَرُوهٌ وَنُهْضَةٌ بَارِي خَاسِتِن	تَخْلِيَه كَرْدِن تَهِي وَ تَحْلِيَه آرَاسِتِن	406
پوست اِهَاب است دِبَاغَةَ پوست را پيراستن	رَشَقُ شَد بَا تير هَمچون مَشَقُ بَانيزه زدن	407
نَقْضُ دَان اشكست عهد وَ نَقْضُ بَاشد كَاسِتِن	نِفْضَه لِرزه هَمچو رِعْدَه نَفْضُ افشاندن بُوَد	408
هست به نشستن جُلُوس اِجلاس شد به نشاستن	قَوْلُ گفتن ثَقْبُ سفتن لُفونَاخوش گفتن است	409
بافته با نقش پس تَحْبِير شد آرَاسِتِن	حَبِرْدَانشَمند وَ حَبِرُ أَمَد مَداد وَ شد حَبِير	410

القطعة الرابع والعشرون

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

سَبَبٌ چِه دشنام دادن صَبَبٌ بَاشد ريختن	مُنْخَلُ أَمَد آرَدبيز وَ نَخْلُ بَاشد بيختن	411
مِرْجٌ بَاشد انگبين وَ مِرْجٌ وَ خَلْطٌ آميختن	شَدَّ مُحكم كَرْدِن است وَ سَدَّ رَخنه بستن است	412
جَمْعٌ بَاشد گرد کردن حَشْرٌ وَ بَعَثٌ انگيختن	لَمَعَ بَه درخشيدن است وَ قَمَعَ بَر كندن چو قَلَعَ	413
لَوْحٌ تابيدن فِرَارٌ وَ فَرَّ شَد بَه گريختن	نَوُحٌ نوحه كَرْدِن است وَ فَوُحٌ بُو دادن بُوَد	414
صَلْبٌ پشت چيزِ سخت وَ صَلْبٌ شَد آويختن	قَلْبٌ گردانيدن است وَ ثَلْبٌ رَخنه ساختن	415

b406 نهضه :ADKLS نهظه M || b407 پوست ADLMS : پوست K || a408 نفض AKLS : نفظ D ||
b408 نقض ADLMS : ~ نقص K || a409 قول گفتن ثقب ADKMS : هجعه حفتن ثقب L || a410 مداد و
DKL : مَرَكَبُ MAS || a411 آرَدبيز ADKMS : آرَدبيز L || b411 بيختن DKLMS : پيختن A || b412 مِرْج
باشد A: مِرْج DKLMS || مِرْج وَ DKLMS : مِرْج وَ A || b413 انگيختن ADKMS : انگختن L

(هزج: مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن)

- 416 بُود تَسْبِيح به ستودن به پاکی و دگر سُبْحان غُفُور و غَافِر و غَفَّار شد پوشندهء عصیان
- 417 اِثَابَة دادن پاداش اِنَابَة باز گردیدن نَدَامَت شد پشیمانی پشیمان نَادِم و نَدَمَان
- 418 بُود دُنْيَى و عَاجِل همچو اولی این جهان لیکن بُود عُقْبَى و أَجَل آن جهان بَرُزَخ میان شان
- 419 قَسَم سوگند و اِقْسَام و حَلْف سوگند خوردن شد ولی بَیْعَت چو مِیثَاق و چو عَقْد و عَهْد شد پیمان
- 420 شَبَع سیری و شَبَعَان سیر و جَوَعَان گرسنه باشد بُود از رِی سیرآب است رِیَان تشنه شد عَطْشَان
- 421 شترهارا مَخَاض و پس لَبُون و حِقِّه جَذَع آنکه ثَنِيَّ استو رِبَاعِي چون سَدِيس و بازل از اسنان
- 422 تَبِيع و پس جَذَع آنکه ثَنِيَّ و هم رِبَاعِي را سَدِيس و باز صَالِح را از سِنِ گاو اهلی دان
- 423 چو خرما تَمْر و شِمْرَاح است شاخ و دَانِيَه نزدیک بُود صِنُوش نهال و قِنُوش خوشه جمع آن قِنُوان
- 424 نهال آنچه جَهْد از بیخ و شاخ خوشه شد عُرْجُون بُود طَلْع ش شکوفه بلج را تو غوره آن دان
- 425 چو خِطْمِي گشت خَيْرُ و كِبَاسَه خوشهء خرما بَنَفْسَج را بنفشه دان به نیلوفر بگو حَوْدَان
- 426 چو حِصْرِم غورهء انگور و عُنُقُودش بُود خوشه بُود حَوْجَم گل سرخ و وَتِيرَه دان سپید آن
- 427 بُود حَدَاد و قَيْن آهنگر آهن پاره شد زُبْرَه بُرَادَه سُونش آهن شناس مَبْرَدَه سوهان
- 428 بُود فِطْيِس پتک و مِقْرَعَه چون مِطْرَقَه خایسک بُود سندان عِلَاة و كُورِحَدَاد است آتشدان (93a)

a418 همجو DKMS : همجو L || b418 میان شان ADKMS : میان ایشان L || b419 عقد DKLMS : ~

عهد A || b421 چون ADKMS : خون L || b422 باز صالح ADKMS : بازل و ضالغ L || از KLS : ADM ||

b423 بود صنوش... قنوان ADKLS : ~ a424 نهال... عرجون M || b423 صنوش ADLMS : صفش K ||

خوشه DKLMS : خواهه A || a424 نهال... عرجون ADKLS : ~ b424 بود طلع ش... آن دان M || a424

خوشه DLMS : حوشه K ، خواهه A || b424 بود طلع ش... آن دان ADKLS : ~ b423 بود صنوش ...

قنوان M || b425 بنفسج را... بگو حودان DKLMS : b426 بود حوجم... سپید آن A || b425 حودان

LMS : حودان DK || a426 چو حصرم... بود خوشه DKLMS : -A || a426 چو DKMS : چه L || b428 بود

فطیس ... آتشدان DKLMS : (A) || a428 پتک ADMS : بتك KL

- 429 ورمِ آماس و نَافِض شد تب لرزه دوم تبِ غِبِّ بود زَنگ قَوَاق و در دِیا نِقَرس زَریر یِرَقان
430 صَدَف کن گوش جانت را به گوهرهای این ابیات که هر بیته از آن به شد زِ سَلِک لُولُو مَرجان

القطعة السادسة والعشرون

(هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

- 431 خُلْد چون رُوع باشد دل پز شک اسی اسی پڑمان خُلود و خُلْد جاویدی و خَالِد هست جاویدان
432 خَبِیص اَفروشته و كَعَك است كاك و كِسْرَه نان پاره مَضِیرَه دُوغبا گِردِه رَغِیْف و جمعِ آن رُغْفَان
433 چو عُدْر و مَعْدَرَة پوش ز زن عُدْرَاء ندیده شوی قُصَارِی و دگر قُصُوْی بود چون خَاتِمَه پایان
434 چو مَحْبَر شد دوات و پس خَرِیْطَه کیسهء نامه مِثَال و سِفِر نامه نام شه تَوَقِیْع چون عُنْوَان
435 چومزد أَجْر است أَجْرُ است خشت پخته لِیْنَه خَام لَبْن شیر است و جمع اَلْبَان فروشنده ش بود لَبَان
436 جُبْن آمد پنیر و اِنْفَحَه مایه ش اَقِط پینو مَخِیْض و مَصْل دوغ و تَرْف رَغْوَه شد كَفِ البان
437 كَرِیْص و زَبْد لور و مَسْكَه رَأِیْب ماست مایه اش بود رَوْبَه دَسَم چربش سپیدش درمکه از نان
438 بود قِسْطاس و هم میزان ترازو صَنْجَه شد سنگین بود مَكِیَال پیمانَه چو كِفَه پلّه میزان
439 چو عَقْرَب كُزْدَم و شَوْلَه دم او شد حَمَه نیشش رُتِیَال دِیْلَمَك صد پا شَبَث شد جمعِ آن شَبِثَان

a429 نَافِض DLKŞ : ناقص K، ناقص A || b429 قَوَاق KLMŞ : فَوَاق AD || دردِیا ADKMŞ درد پای L ||
نِقَرس A : نِقَریس DKLMŞ || یِرَقان ADLMŞ : اِرَقان K || b430 لُولُو مَرجان DKLMŞ : لُولُو عَمَان A ||
a432 خَبِیص ADLMŞ : خَبِیض K || b432 دُوغبا ADLMŞ : دُوغبا K || a433 پوشش ADKMŞ : پوشش L ||
|| ز زن عذر اندیده شوی AKLMŞ : بکر عزر را چه دوشیدن D || a434 چومحبر شد دوات و پس
ADKMŞ : دوات دان محبره و محبر L || a435 چو ADKMŞ : چه L || b435 فروشنده ش K : فروشنده
L ، فروشنده ADMŞ || a436 مایه ش DK : مایه اش L ، مایه MAŞ || b436 مخیض ADLMŞ : مخیض K
|| ا طرف DKLMŞ : ترفه A || a437 زبد ADKM : زبده L || مایه اش MAŞ : مایه ش DK ، مایه او L || b437
چربش ADKMŞ : چربش L || a438 قسطاس ADKLMŞ : قسطاط M || سنگین DKM : سنگش ALŞ || b438
پلّه میزان ADLMŞ : پلّه میزان K || a439 کزدم DKLMŞ : کزدم A || نیشش ADKMŞ : نیشش L ||
b439 دیلمك DKLMŞ : دیلموك A

440	چو قَمَلَه توتَهء گندم شد بُرغُوس باشد كَيك	شپيش قَمَلُ كنه باشد قُرَاد جمع قِرْدَان (93b)
441	نَشَب مَال و تَلِيد و تَالِدش كهنه است و طَارِف نو	رِكَاز و كَنز گنج و صَيْرَفِي صرَاف و مَعْدِن كان
442	حَمَل نُور و دگر جَوَزَا و سَرطَان و اَسَد و اَنگه	بود برجِ شمالي سُنْبُلَه و ز بعدِ آن ميزان
443	جَنوبِي بازعَقْرَب قُوس و جَدِي و دَلُو و اَنگه حُوت	تو اين ابراج را از قسمتِ چرخِ ثوابت دان
444	بياموز اين لغتها را كنون تاكه شوي دانا	كه خاكِ پايِ دانا بَه ز فِرَقِ مردمِ نادان
445	ازين سان عقدِ گوهرها كه كردم نظم بهر تو	نياورد و نيارد تا ابد هرگز كس از انسان

القطعة السَّابِعُ والعشرون

(سريع: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فاعلن)

446	صُدُور باز به گشتن وُرْد آمدن است	جَلِيد ژاله و جَلَد است و كُزكه آن زدن است
447	فَطَانَه زيركي است و فِطْن بود زيرك	قَطُون اقامت و مابينِ دوسرُون قَطْن است
448	عَقِيصَه بافتي از موي و جمع او است عِقَاص	چو مُرْسِل است فروهشته جَعْدِ آن شِكَن است
449	چو رَهَن گشت گرو مُرْتَهِن ستاننده	دهنده رَاهِن آنچه نهاد مُرْتَهَن است
450	رُكُون چه مِيل و سَكُون و قَرَار آرام است	هر آنچه كرد كس آرام اندر و سَكُن است
451	كُلُوم خستگي است كِسَا گليم بود	كَلِيم همسخن كس كَلَام چه سخن است
452	مَلِك سروش و مَلِك كِي فَلَك بُود گردون	سُهَيْل دان كه زانجُم ستارهء يَمَن است (94a)
453	دَجَاجَه دان دگر دِيك ماكيان و خروس	نُبَاح بانگِ سگ و حَسْم داغ و جِسْم تن است

a440: برغوس DKLS | MA | جمع b440: KLMŞ | جمع آن AD || b441: صيرفي AKLS | ضيره
 فَي D || a442: آنكه ADKL | نكه MŞ || b442: ز بعدِ آن ADKMS | ز بعدِ ز آن ل || 444: بياموز... مردم
 نادان KL: ~ 445: ازين سان ... از انسان ADMŞ || a445: گوهرها KLS | گوهر را ADM || a446: ورد
 KLS: | ورود ADM || b446: و كُز ALS | دگر DKM || a447: فطن ADKMS | فطين L || a448: بافتي از موي
 DMS | بافته از موي K، بافته از موي A، عقص چه كيسو L || b448: چو ADKMS | چه L || b449: دهنده
 AKLS: | نهنده D || نهاد DKMS | نهاده AL || b450: هر آنچه DKLS | هرآنكه A || 451: كلوم ... سخن
 است ADKL: | ~ 452: ملك ... يمن است M

عَارِضْ ابر و مَطَرْ باریدن بُوَد	عَارِضَه رنج و عَرَضْ کالا چنانکه	461
گریه است و ضِحْکْ خندیدن بُوَد	ضَاحِکَه دندانِ پیشین و بُکَا	462
حیله کاری و خرامیدن بُوَد	حِلْسْ شال و اِحْتِیَالْ و اِحْتِیَالْ	463
عَضْبْ بستن عَضْبْ به بریدن بُوَد	ضَفْرْ گیسو بافتن گیسو ضَفِیر	464
نَفْسْ حبر و نَفْسْ واخیدن بُوَد (94b)	طِرْسْ کاغذ نَفْسْ شد به نگاشتن	465

b454 انده ADKLŞ: اندوه M || a455 جَسَارَتْ است ودلیری DKL: جسار چیرگی است MAŞ || b455
شفا ADLMSŞ: شفا K || قلیل ADKLŞ: قلیله M || b456 که AD: چو KLMŞ || 457 مخافت است ... عدن
است ADKLMŞ: نَمَام نام نیاتی رزف پَر اِشتر مرغ / جوعَدُن اقامه سخن به ز گوهر عدن است (A) ||
b457 اقامه ... عدن است ADKMŞ: عَلاَنِیَه است که آن آشکاره چون علن است L(A) || b457 اقامه
ADMSŞ: اقانه K || په ز ADMSŞ: همچو K || گوهر AKLMŞ: گوهری D || 458 کسی ... چمن است DL(A):
– KMSŞ || b459 وحف ADKMŞ: زحف L || بیشی ADKM: پیشی LŞ || 461 عَارِضَه ... باریدن بود
DKLMŞ: ~ 462 ضَاحِکَه ... خندیدن بود A || a464 گیسو ضفیر ADKMŞ: بافته ضفیر L || a465 به
نگاشتن ADKLM: پنگاشتن Ş || b465 نَفْسْ ADLMSŞ: نَفْسْ K || نَفْسْ ADLMSŞ: نَفْسْ K

466	دَرْك دانش تَرْك شد به گذاشتن	عَرْك همچون فَرْك مالیدن بوَد
467	حَلَج پنبه فرخمیدن نَدَف آن	وازدن شد بَرَد ساییدن بوَد
468	مُلْك شاهى و مَلَك عجن آرد عِلْك	شد و نيزه عَلْك خايیدن بوَد
469	حُرْض اُشنان و حَرَض بيمار شد	حَتْم واجب و كَتْم پوشيدن بوَد
470	تَصْدِيَه دان كف را بر كف زدن	چون مَكَا كه آن شفيليدن بوَد
471	لُزْ سفت لَزْ چسبانيدن است	هَزْه شادى هَزْ جنبيدن بوَد
472	هَمْ آهنگ آمْ هم اُمه گروه	هَمْ پير و رَمْ پوشيدن بوَد
473	قِدْ و سَيْر آمد دوال و صِرْم چرم	قِدْه راه و قَدْ به بریدن بوَد
474	غَيْظ خشم است و فرو خوردن ش كَظْم	هَضْم چيزى را گواريدن بوَد
475	قَذَف افكندن چو حَذَف و نَفَث و بَحَث	دردميدن وَا پِژوهيدن بوَد
476	قَصْف كندن خَطَف به ربودن خَطَاف	شد پرستو اَكْر كاريدن بوَد
477	ذُرُو افشاندن مُسَاقَات همچو سَقَى	آب دادن ذُرَى داميدن بوَد
478	مَحَق كاستن سَحَق سودن خَرَق و اِفَك	شد دروغ و لَعَق ليسانيدن بوَد (95a)
479	كَدْح كوشش شد زدن با آب نَضِج	نَضِج آب از چشمه جوشيدن بوَد

a466 به گذاشتن AKLMŞ : به گذاشتن D || b467 بود ADKMSŞ : - L || a469 حُرْض اُشنان KL : شتم دشنام ADMŞ || b469 واجب KL : فرض و ADMŞ || a470 دان DKŞ : شد ALM || كف را ADLMŞ : كف R || b470 شفيليدن ADKMSŞ : شفيليدن L || a471 لُزْ سفت ADLMŞ : لُنْ سفت K || لَزْ ADLMŞ : لُنْ K || چسبانيدن D : چفسانيدن K ، جفسانيدن A ، چسبانيدن L ، جوسانيدن MŞ || b471 هَزْ M : رهز ADKLS || b472 پير و ADKLS : پيرى M || پوشيدن DKLMŞ : پوشيدن A || 473 قَدْ و ... بریدن بوَد DKLS : ~ 474 غيظ ... گواريدن بوَد M ، ~ 474-476 غيظ ... كاريدن بوَد A || a473 صرم چرم ADKMSŞ : قَدْه راه L || b473 قده راه و قَدْ ADKMSŞ : قَدْ بالا بَتْر L || a474 غيظ ADKLS : غيظ M || كظم AKM : كضم DLS || a475 قذف AKLMŞ : قذف D || خذف ADMŞ : خذف KL || b476 كاريدن ADKMSŞ : كاريدن L || a477 مُسَاقَات همچو L : بوَد چوتانكه DKMSŞ ، بوَد همچونكه A || a478 كاستن ADKLS : كاستن M || خرق DKLMŞ : خرص A || a479 نضج ADLM : نضج K ، نضج Ş || b479 نضج ADLMŞ : نضج K

480	لَحْنٌ در خواندن خطا و ظَعْنٌ و لَعْنٌ	گوچ کردن باز نفریدن بود
481	كَلْمٌ خَسْتَن حَطْمٌ به شكستن چو كَسْرٌ	قَمَمٌ از اسبان سگیزیدن بود
482	چون عُبُودِيَّتٌ عِبَادَتٌ بندگی است	پس عِيَادَتٌ خسته پرسیدن بود
483	ذُوْدٌ راندن جَوْدٌ باران طَوْدٌ کوه	نَزٌّ آبی که از ترابیدن بود

القطعة التاسعة والعشرون

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

484	در جنان تَسْنِيمٌ و كَوَثَرٌ، سَلْسَبِيلٌ	همچو کافور است جویی زَنجَبِيلٌ
485	دَلٌّ چه بود ناز و دلدا ل اِضْطِرَابٌ	از دلالت رهنما باشد دَلِيلٌ
486	آنچه بگوارد هَنِيٌّ است و مَرِيٌّ	و آنچه نگوارد وَبِيٌّ است و بَبِيلٌ
487	صَرَحٌ شد کوشک و سِرَاجٌ است چراغ	بافتن فَتْلٌ و ذباله شد فَتِيلٌ
488	آفریننده نگهبان کارران	هست خَلَاقٌ و حَفِيظٌ و پس وَكِيْلٌ
489	مهربان و دوست دار و هم بزرگ	شد رَوْفٌ و هم وَدُودٌ و پس جَلِيلٌ
490	نَجْلٌ و نَسْلٌ آمد زه و زاد و بود	صنفی از مردم چه ترك و روم و جیل
491	ضَعْفٌ سستی ضِعْفٌ دوچندان باز	كُفُوٌ همتا دان و پایندان كَفِيلٌ (95b)
492	قَيْلٌ مِهٌ قَيْلُوْلَهٌ خواب نیم روز	همچو قَيْلٌ و جای خواب آمد مَقِيلٌ

481 b اسبان ADKLM : اسپان § | 482 a عبادت ADKMŞ : عیودت L | 483 a نود AKLMŞ : دود D ||
483 b که از KLŞ : کز ADM || 484 در جنان ... زَنجَبِيلٌ DKL : (A)، کوثر و تَسْنِيمٌ و وانگه سَلْسَبِيلٌ /
جویهای خلد رهبر شد دلیل MAŞ || 484 a تسنیم DK(A) : ~ کافور L || 484 b جویی DK : جوی L(A) ||
|| زنجبیل DKL : سلسبیل (A) || 485 دَلٌّ چه ... باشد دَلِيلٌ KL : (A)، - DMS || 487 a است DK : آمد
ALMŞ || 487 b فتل ADLMŞ : ذبل K || 488 a کارران ADLMŞ : کاردان K || 490 نجل ... و جیل ADLMŞ
: - K || 490 a زه و زاد و بود ADMŞ : در اینجا زه و زاد L || 491 a باز ADKLŞ : بود M || 491 b
پایندان ADLMŞ : پایندان K || 492 a خواب نیم ADKLŞ : خاب نیم M || 492 b جای خواب ADKLŞ : جای
خاب M

عدُل تنگِ بار و همتا شد عدِیل	493	عدُل و لَوُم آمد ملامت عدُل داد
دوست و درویش را پس خوان خلیل	494	خُله درویشی و خُله دوستی
شب مَسا دان و شبانگه را اَصیل	495	بُگرَه غُدوَه بامداد و ضَحُوَه چاشت
سخته و پیموده مَوزون و مَکیل	496	وَزَن سختن کَیل پیمودن بود
ثُلث فرُسَخ که شد او را نام میل	497	از هزار آمد به خطوه چار بار
عِله رنج و صَاحِبِ عُلَّتِ عَلیل	498	تشنگی غُله است غُله دخل باز
سَلَه دزدی و ولد باشد سَلیل	499	ریشِ شُش سِلّ و کشیدن سِلّ باز
کَل کندی و کُند را می خوان کلیل	500	شد همه کُلّ و کَلالَه اَبناء عم
نَبَل پیکان است دانا شد نَبیل	501	غِیلَه بیشه غِیل کُشتن غُول خاك
هَیل آمد ریختن ریزان مَهِیل	502	عُول میل و غول سِغلات است باز
ضَخُم زفت است و نزار آمد ضَنیل	503	بَرَد سرما و بَرید و فِیج پیک
شد اَسَل نیزه کشیده رُخ اَسیل (96a)	504	رِسَل شیر است و رُسَل جمع رَسُول
چشم سرمه کرده مَكْحُول و كَحیل	505	كُحَل اندر دیده سرمه کردن است
آنچه برون فَعُول است و فَعیل	506	فَاعِل و مَفْعُول را شایسته شد
ز آن بود مَقْتُول را گفتن قَتیل	507	ز آن بود نزدیک را خواندن قَرِیب
می بُری کوی هنر بی قال و قیل	508	گر کنی یاد این لغتها را همه
چه گهرها کرده ام خاك سبیل	509	بین که از بهر نثار راه تو

493 b پس خوان K: خوان پس ADS، تو گو L، می خون M || 495 بکره ... اصیل DKL : - MAŞ || 496 a
 سختن ADKLŞ : ساختن M || 499 ریش شش ... سلیل DKLMŞ : ~ 500 شد همه ... کلیل A || 500 b
 کندی ADMSŞ : ثقل KL || 501 a بیشه ALMSŞ : پیشه K || 503 a فیج ADLMSŞ : قبح K || 503 b ضنیل
 ADLMSŞ : ضبیل K || 506 a شایسته ADLMSŞ : سایشته K || 508 a را ADLMSŞ : از K

القطعة الثلثون

(سريع: مفتعلن مفتعلن فاعلات)

510	غِلُّ بُوْد كينه و غُلُّ است بند	غَلُّ بُوْد بستن و وَعْظ است پند
511	قَدْح شد آتش زدن و قِدْح تير	مِقْدَحَه آتش زنه دان همچو زَنْد
512	مَصْنَعَه كوشك است و دگر حَوْض چاه	مَنْفَعَه سود است مَضْرَبَت گزند
513	مِشْمِشُ زردآلو و جَوَز است گوز	اِدْرِك آلوجه بُوْد عُوْد رَند
514	رَتْن شد آمیزش و مَتْن است پشت	فَتْن بُوْد سوختن و نَتْن گَند
515	رَاجِع گردنده و سرگین رَجِيع	رَجْع چه باران و وَجِع دردمند
516	عِدَه بُوْد مدّت و عُرَه جنون	اول مه غُرَه عَزِيز ارجمند (96b)
517	رِشْوَه بُوْد ياره عِشْوَه فريب	أرْمَلَه شد بيوه و حَرْمَل سپند
518	سُنْدُس ديبا و بريشم دِمَقْس	رأى ضعيف است و دگر كَرَب فند
519	رِنج بُوْد سود پي كسب علم	جهد بكن تا كه شوى سودمند

القطعة الحادى والثلاثون

(هزج: مفاعيلن مفاعيلن فعولن)

520	چو بَاشِق باشه و بَازِي بُوْد باز	صَدَا دان بُوْم هم از كوه آواز
521	چو يُوِيُو يُوْهه هُدْهْد هست بُوْبُو	شد اُوْز مرغ آبي بَطَّ دان قاز
522	كلاغ و زاغ از مرغ پرنده	غُرَاب است و غُدَاف و حِرْص چه آز

513 a جَوَز: ADKLS ~ گوز M || b 514 نتن گند ADKMS: نتن است گند L || a 516 عِدَه K: عِرَه ADLMS
 || 517 a ياره DKLS: پاره M، باده A || b 517 ارمله KL: ارمل ADMS || 519 a رنج LM: رنج ADKS ||
 پي ADKMS: بي L || 520 a باشه DKLS: پاشه A || بُوْد ADKMS: شد L || b 520 صَدَا دان ADKMS:
 صدا L || هم ADKMS: دگر L || 521 a هست ADKMS: چيست L || بُوْبُو DKLS: پويو A || b 522 غداف
 ADLMS: عداف K || حرص ADLMS: حرس K

523	سخن کردن دراز اِطْنَاب و تَطْوِيل	نقیض آن بود تَلْخِيص و اِيجَاز
524	بود تَجْهِيْز سازِ چيز کردن	جدا کردن بود تَمْيِيْز و اِفْرَاز
525	چو رَهْبَه ترس و رَحْبَه شد فراخی	هَبَه بخشیدن و اُهْبَه بود ساز
526	چو هَمَزَاتُ الشَّيْاطِيْن شد وساوس	بود بد گوی اندر روی هَمَاز
527	نَمِيْمَه شد سخن چینی و مُقْتَاب	بود بد گوی اندر پس چو لَمَاز
528	بُرُوْز است آمدن بیرون و تَبْرِيْز	بود بیرون بیاوردن چو اِبْرَاز
529	نَجْزَوْعَدَه رسیدن شد به آخر	به جای آوردن وعده است اِنْجَاز (97a)
530	بود با حق جز او را خواندن شِرْك	شِرْك دام و شَرِيْك از شِرْكه انباز
531	چو غَرَز آمد سپوختن دوختن خَرَز	حِذًا نعلین دوزنده است خَرَّاز
532	صَدِي تَشْنَه چو صَادِي روی گردان	بود از صَدَّ صَادَّ و غُنْج شد ناز
533	عَصَا عُكَّازَه و مُعُوْز فقیر است	عَوَز نایافتن درویشی اِعْوَاز
534	بود سُخْرِيَه همچون طَنْز افسوس	بود افسوسگر سَخَّار و طَنْأاز
535	نُقَاخَه کویله نَمَام و طُرْثُوْث	بود سیسنبر و آنکه شتر غَاز
536	عَصِيْب است دگر خُطَاف و اِبْرِيْم	جگر آگند و چه یوز و کمر ساز
537	شوی شهباز عَزَّت در جهان گر	کند مرغ دلت بر علم پرواز
538	بدین ساز ار نهی تو گوش دانی	که نبود نغمهء بلبل بدین ساز

524 b تمییز AKLMŞ: تمیز D || 526 چو هَمَزَاتُ الشَّيْاطِيْن ... هَمَاز ADLMŞ: - K || 527 چینی و
DKLŞ: چینی چو M ، چین همچو A || 528 بیاوردن ADKMSŞ: بر آوردن L || 530 خواندن DKLMŞ:
خوندن A || 530 شِرْك AKLMŞ: شِرْك D || 532 بود از ADKMSŞ: بواز L || شد ناز DKLMŞ: ناز A
|| 533 نایافتن KLSŞ: نایافتی ADM || 535 نقاخه: نقاخه DKM ، نقاخه AL ، نقاخه Ş || کویله
ADLMŞ || 535 آنکه ADKMSŞ: دانکه L || 536 اِبْرِيْم: ابریم AKL ، ابریم DMŞ

القطعة الثانی والثلاثون

(مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

- 539 بادام لَوُزْدان عِنَب انگور و كَرَم رَز مَصْبُوغ رنگ کرده و صَبَاغ رنگرز
- 540 مَنصَاف بیدو مَنصَاف هامون ورسته صَفَا فَرِصَاد توت باشد و أَثَل است شورگز
- 541 صَوْم و صَلَات هست کلیسا دگر کنشت و ز مال هرچه بد بود آنرا بگو غَمَز (97b)
- 542 بد خوی و به جای نهادن نَشُوذ و نَشَنز نَشْرَاسْت زنده کردن و عالی بود نَشَنز
- 543 چون خَیْط ریسمان شد مَفْتُول تافته بَیْرَم دوتو سَحِیل یکی تو ذِرَاع گَز
- 544 غَزَال ریسمانگرو خَبَاز نانوا دَبَاغ دان بَزنگر و طَبَاخ آش پز
- 545 قَطُن است و قَز پنبه و پیله زَرِه لَبُوس بَزَه لباس باشد و به ربودن است بَز
- 546 رَزْمَه است بند جامه و رَحَاض جامه شوی به نهادن مَلَخ بزمین دُم رَاسْت رَز
- 547 باشد بَنِیقَه خَشْتَك و شُعْبَه است سوزه باز شب پوش دان مَنَامَه خرگوش نر خُزَز
- 548 باشد حَزَاذَه دشمنی و جَزَّ هَمْچو جَرَز به بریدن است و گردن خُصْمَت بود مَحَز
- 549 هرگز دمی ز کسبِ ادب تو اِبَا مکن درد يك فكر هیچ به جز این اِبَا میز

القطعة الثالث والثلاثون

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- 550 شد نِدا آواز و نَادِی انجمن چون بَهَا خوبی بها باشد ثَمَن
- 551 شد سَجَنجَل هَمْچو مِرَاة آینه مَرَّه باری مَرَّه مرد و مَرَاة زن

a542 بدخوی DKLMŞ: بدخویی A || a543 تافته ADK: تافته است LMŞ || b543 دو تو ADKMSŞ: در
 تو L || یکی AKLMŞ: يك D || a546 رخاص ADLM: رخاص KŞ || b546 ملخ ADLMŞ: ملخ K || a547
 شعبه ADLMŞ: شعبه K || سوزه DKŞ: شوره ALM || b547 خرگوش نر ADMŞ: خرگوش را K ، خرگوش
 ند L || خُزَز ADLMŞ: خرز K || a548 جَزَّ DK: حَزَّ ALŞ، حر M || b548 محز ADLMŞ: مجز K

552	نام دان قَوْسِ قَزَحِ تیراژه را	چون مَجْرَهُ کَهکشان تاراج شَنُّ
553	شد غُبَيْرَا سَنجد و فَيُجِن سذاب	بَقْلَةُ الحَمَقَاءُ و فَرَفَخِ پَرپهن (98a)
554	شد بَنَاتُ النُّعْشِ هفتورنگ باز	زِبْرِقَانِ ماه و ثُرِيًّا شد پرن
555	أَرْجُوَانِ و عَبْهَرِ است و يَاسَمِينِ	ارغوان و نرکس و هم یاسمن
556	حَرَشَفِ و حُمَاضِ کنگر ترشه دان	شِقْرِ و نُعْمَانِ لاله نِسْرِينِ نسترن
557	شد طَلَلِ دِمْنَه نشان هر سرای	که آن کهن شد جمع أَطْلَالِ و دِمْنِ
558	طَبِعِ قَالِبِ دان سرشست کالبد	جُثَّه شد تن همچو جُثْمَانِ و بَدَنِ
559	جَارِحَه اندام شِلُو اندام نیم	نَكْهَه شد همچون بَخْرِ بویِ دهن
560	هست كَمُونِ زیره و شَوْنِيرِ عُنْجِ	نِحَى مَشِكِ روغن خم است دَنْ
561	نی قَصَبِ يَبْرُوحِ ابروی صنم	شد وَثْنِ همچو صنم نام شمن
562	شَامِخِ و رَاسِخِ بلند و استوار	قُنْه بِالَايِ کُه و جمعش قُنْنِ
563	هست این قطعه بر آن میزان که گفت	آن سپهردانش و قطب زمن
564	صَحَّ عِنْدَ النَّاسِ اِنِّي عَاشِقُ	غَيْرَ اَنْ لَمْ يَعْرِفُوْا عِشْقِي لِمَنْ

القطعة الرابع والثلاثون

(مجتث: مفاعلتن فعلاطن مفاعلتن فعلن)

565	تَعْظُمُ است بزرگی و مِنْتُ است سپاس	كُفُورِ كَافِرِ نَعْمَتِ شُكُورِ حَقِّ شِنَاسِ (98b)
-----	--------------------------------------	--

552-553 نام دان ... پَرپهن AK: ~ 554 شد بنات ... شد پرن DLMS || a552 نام دان KLS : نام شد ADM || تیراژه ADKMS : تیروژه L || b554 ثُرِيًّا AKLMS: ثُرَه یا D || شد پرن ADKMS : دان برن L || 558 طبع ... بدن DKLM: ~ 559 جارحه ... بوی دهن AS || b558 جُثْمَانِ ADKMS : چُثْمَانِ L || b559 بخر بخرن L، بخرن D || b561 همچو KLS : همچون ADM || b562 قنه بالای که و ADKS : قنه بالای کوه و M ، قه قُنْه سر قُلُّ ل || b563 سپهر دانش KL: امام و عالم ADMS

566	حَثِيثٌ بَاشِدُ زُودٌ وَ اَثِيثٌ شَدُّ بَسِيَارٍ	اَسَاسٌ وَاُسٌ چِه بَنِيَادِ جَمْعِ اَنِ اِسَاسِ
567	وَغَيْرُهُ شِيرٌ اَبَابَهْطُهُ شَدُّ بَرَنَجٌ بِه شِيرِ	شِرَاسِه بَدخُوِيِي وَ مَكُّسٌ كَاسْتَن چُو مِگَاس
568	چُو جَفْتٌ بَاشِدُ فِدَانٌ وَ سِگَه اَهَن اَن	حَصِيْدٌ شَدُّ دَرُوِيْدِه زَنجَلِ مَنجَلِ دَاس
569	بِه دَلِ فَتَادَنِ فِكْرَالِهِي اَسْتُ اِلِهَامِ	وَلِيكٌ فِكْرَتِ دِيُو اَسْتُ وَ سُوَسَه اَز وَسُوَاسِ
570	جَشَا وَهَم تُوْبَا اَرُوغٌ بَاشِدُ اَسَا	حَشَا دَرُوِنِ شَكْمِ حَشُو رُوْدِه عَطْسِه عَطَاسِ
571	مَلَاسِه مَالِه وَ مِذْرَاةٌ شَانِه نِسْعٌ نُوَارِ	رَحَا اَسِيَابِ چُو طَاحُوِنِ مِجَشَه شَدُّ دَسْتَاَسِ
572	غَضَنْفَرٌ وَ اَسَدٌ وَ حَيْدَرٌ اَسْتُ قَسُوْرَه شِيرِ	هَزِبَرُوَضِيْفَمٌ وَ هَزِرْغَامٌ وَ حَارِثٌ وَ هِرْمَاسِ
573	نُكُوَصٌ بَازِبِه گِشْتَنِ خُلُوَصٌ وِيژَه شَدُنِ	گَنُوَسِ دَرِشْدَنِ وَجَايِ اَهُوَاسْتِ كِنَاسِ
574	چُو قُرُوْءِ پَاكِي زَن گِشْتِ وَ حَيْضٌ نَپَاكِيَشِ	شَدُّ اَسْتُ خُوِنِ كِه بَبِيِنْدِ پَسِ وِلَادِه نِفَاسِ
575	پَرِي اَسْتُ جِنِي وَ اِنْسَانٌ بُوَدِ يَقِيِنِ مَرْدَمِ	شَدَاَسْتُ جَمْعِ اُنَاسِيِ وَ اِنْسٌ وَ نَاسٌ وَ اُنَاسِ
576	اِگَرِ زَجْنَسِ اِنَاسِيِ بِه كَسْبِ عِلْمِ بَكُوَشِ	كِه هَسْتُ مَرْدَمِ بِيِ عِلْمِ كَمْتَرَاَزِنَسِنَاسِ

القطعة الخامسة والثلاثون

(خفيف: فاعلتن مفاعلتن فعلن)

577	مِرْطٌ چَادَرِ قَمِيصِ پِرَاهَنِ	سَبَبٌ دَسْتَارِ ذَيْلِ شَدُّ دَامَنِ (99a)
578	عَنْزَه نِيْمِ نِيْزِه سِگِيْنِ كَارِدِ	مَبْضَعَه نَشْتَرِ اِبْرَه شَدُّ سُوْزَنِ

566a ZOD: ADLMS K || وَأَثِيثٌ شَدُّ DKLM: أَثِيثٌ دَانِ AŞ || 566a اَهَن اَنِ ADKMS: اَهَن اَوِ L ||
566b حَصِيْدٌ شَدُّ ADKMS: حَصِيْدٌ دَانِ L || دَرُوِيْدِه ADLMS: دَرُوِنْدِه K || 566b فَتَادَنِ ALMS: فَكَنْدَنِ
DK || 570b حَشُو ADLMS: حَشُوِه K || 571a مِذْرَاةٌ AKLS: مِذْرَاةٌ DM || 571b اَسِيَابِ ADKMS: اَسِيَا
L || چُو ADKLM: چُوْنِ Ş || مِجَشَه DKLMS: مِجَشَه A || 572b هَزِبِرِ ADMS: چِنَانِكِه KL || 573a نَكُوَصِ
ADK: تَكُوَصِ L، نَكُوَسِ MS || 574b شَدُّ DKLMS: شَدُّه A || بَبِيِنْدِ ADKMS: بِيَايِدِ L || 575b شَدُّ
AKLMS: شَدُّه D || جَمْعِ KM: جَمْعِشِ ADL || اِنْسِ KLMŞ: اِنْسِ AD || 576b نَسْنَسِ LS: نَشْنَسِ
ADKM || 577a پِرَاهَنِ KLMŞ: پِرَاهَنِ AD || 578b نَشْتَرِ DKMS: نِيْشْتَرِ AL

579	سَمَّ زهر مَرَّارَه زهره بود	مِرَّه زور و یکی زخلط بدن
580	خَلْف پس خُلْف اختلاف بود	خُلْف جُهَال و خُلْف آبستن
581	دشنه و گرز و خود و خفتان است	خَنْجَر و جُرْز و بِيضَه و جَوْشَن
582	سَرْمَق اسرنج و شَهْد باشد شان	ز انگبین ترنگبین شد مَن
583	حَلَق انگشتی و حَلَق گلو	حَلَق و تَحْلِيق موی به ستردن
584	کَي و کَأَيِّن و کَأَي چنډ	کَي داغ است و کُوَه شد روزن
585	مَقْص مازو و شَبَّ زاج سپید	فَيء سایه است و فُوَه شد روین
586	هست حَلْفَاء دهله داسه سَنَاء	خَلْفَه ورکار و سَعْتَر اُویشن
587	سِنْسِنَه عظم پشت مازو و باز	سِن دندان و نَهْج ره چو سَنَن
588	حَقْن جمع است و خَزَن پوشیدن	شکن بَطْن عَكْنَه کوشک فَدَن
589	مخزن دُر شوی تو همچو صَدَف	گر کنی گوش پُر ز گفتهء من
590	هرکه آموخت عِلْم در عالم	عَلْمی شد به عِلْم دانستن (99b)

القطعة السادسة والثلاثون

(مجنت: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن)

591 نَبِيَه باشد آگه قَلْنَسُوَه است کلاه   نَظِيْر و شِبَه چه مانند و جمع آن أَشْبَاه

580 a خَلْف پس ADLMŞ : حلف پس K || 580 b خَلْف ADKŞ : جلف LM || جهال ADKMŞ : جهالی L ||
 آبستن A : آبستن DKLMŞ || 581 دشنه ... جوشن ADKL : MS- || 581 دشنه ... جوشن AK : ~ 580
 578 عنزه ... آبستن D, 582 سرمق ... شدمن L || 582 سرمق ... شد من AKLMŞ : (D) || 582 سرمق ...
 ... شد من (D)KL : ~ 580 خلف ... آبستن MS, 580-581 خلف ... جوشن A || 582 b ترنگبین
 ADKMŞ : ترانگبین L || 584 a كَي و كَأَيِّن و كَأَي KLM : كَيِّن و كَأَيِّن و كَأَيِّن DS , كين و كاین و كَأَي A
 || 586 هست حَلْفَاء ... اُویشن ADKMŞ : ~ 587-588 سِنْسِنَه ... فَدَن L || 586 b ورکار ADKM : ورکار
 LŞ || اُویشن ADLM : افریشن KŞ || 587 b و نَهْج ره چو LMS : شناس و راه K , نهج يله چو AD

592	عَضَادَه بازوی در دان و ضَبَه را پش در	سَمْرَج است سرای خراج و مَنهَج راه
593	تَأْوَه است چو آوَه آه کردن محزون	کسی که آه بسی می کند بود آوَه
594	صَرَب عسل ضربان جست فحل نرنافه	چو مَنقَضی سپری گشته مَنحَنِ است دوتاه
595	چو غَرَب و قَرُف سیکی بود عِرَاك نبرد	غُرُوب تیزی دندان و فَاَسِد است تباه
596	به جز خدا بسزا نیست هیچ معبودی	بود بقول یقین لا اله الا الله
597	مَبَاَحَه خوبی روی و قَبَاَحَه زشتی آن	سِبَاَحَه شد به زمین رفتن و سِبَاَحَه شناه
598	چنانکه عِظَم نیل انگزد بود حَلْتِیت	چون حَمَض شوره گیاه است و تِبَن باشد گاه
599	عِنَاقُ الأَرْض سیه گوش عُنُق گردن	ارم یکی اَوْن آرام و پس اَوَان شد گاه
600	شُهُود همچو حضور است و جمع شاهد هم	شَهید کُشته بنا حق و شاهِد است گواه
601	مَقَرَّ جَای قرار و مَفَرَّ جَای گریز	مَعَاد موضع عود و مَعَاد جَای پناه
602	هَلَل چو قَرْت و رُغَل سرمه رَاب کما	گیاه ریزه هَشِیم است و عَشَبِترز گیاه
603	لُقَاط خوشه چینند نایژه قَصَبَه	أَصَف بود کَبَر و بَیدَر است خرمنگاه (100a)
604	گَرُفَس کرسب و یُعْضید خَس تلخ و زَوَان	زَوَانَه آنچه بود در میان غَلَه سیاه
605	چو عَجَل باشد گوساله سَخَلَه بزغاله	خَرُوف برَه و شَاة است میش جمع شِبَاة

592 a عضاده : ADLMS K || پش در ADKM : پش وی L، پس در S || 593 a چو ADKMS : جو L ||
594 a صرب ... نرنافه K : نَدید و نَدَ چه همتا است و جنس ضدّ ز غیر LM ، نَدید و نَدَ چه همتا ز جنس ضدّ ز غیر ADŞ || 594 a نرنافه: برناقه K || 594 b گشته منحنی است ADKMS : منحنی گشته L || 595 چو غرب ... تباه ADLMS : - K || 595 چو غرب ... تباه DMS : ~ 594 صرب ... دوتاه AL ||
595 a چو ADMS : جو L || در L بعد از بیت 595 این بیت علاوه شده است: چو غَرَب و غَرِیبه مغرب است چیز سپید / خضعبه سستی بدان و پست سر است شواه || 597 a زشتی آن ADKMS : زشتی او L || 598 b چون حمض شوره گیاه است ADLMS : شده است شوره یه حمض K || چون A : جو DLMS ||
599-601 عِنَاقُ الأَرْض ... جَای پناه K : ~ 602-604 هَلَل ... غَلَه سیاه DLMS || 599 a گوش KLS : گوش دان M ، گوش شد AD || 601 a مقر جَای قرار KL : ~ مقر جَای گریز ADMS || 601 a چو DKŞ : چه ALM ||
قرت شد DS ، قرب MA || رغل ALMS : رعل DK || 603 a خوشه چینند ADK : خوشه که چینند LMS || 603 b أَصَف : لَصَف K ، نصف S || 604 a خَس تلخ DK : تلخ کاهو MAS ، خَس تلخ L ||
604 b زَوَانَه KLM : زدانه ADŞ || 605 a چو ADKMS : چه L

606	بِهَيْجِ تَاَزَه اَرِيحِ اسْتِ خُوبِ بُوِي وَ مَشِيحِ	شَد اَبِ مَرْدِ وَ زَنْ اَمِيخْتَه مُجَامَعَه بَاه
607	سَنَا اسْتِ رُوشَنِي وَ اَنْ بَمْدِ بَلَنْدِي شَد	قَلِيْبِ چَاهِ بُوْدِ هَمْچُو بِيْتَرِ وَ مَرْتَبَه چَاه
608	وَطَامِ شُوِي بُوْدِ غَزْلِ رَشْتَه مِغْزَلِ دُوكِ	چُو فُلْكَه حَايِكِ شَدِ بَادْرِيسَه وَ جُولَاه
609	بِهْ عِلْمِ كُوشِ مَهْ وَ سَالِ پَنْدَمِ اَرِ بَغُوشِ	گَرْتِ بَبَايِدِ سُوْدَنْ بَرِ اَفْتَابِ كَلَاه

القطعة السابع والثلاثون

(مضارع: مفعول فاعلات مفاعيل فاعلن)

610	رَفْتَنْ فَرُو هِيُوطِ بَرَاْمَدِ صُعُودِ دَانِ	بَا لَاشْدَنْ تَرَقِي وَ مَرِقَاةَ نَرْدَبَانِ
611	قَرِيَهْ دِهْ وَ مَدِيْنَهْ بُوْدِ شَهْرِ وَ سِكُّهْ كُوِي	عُظْمِ وَ عِظْمِ بَزْرُگِي وَ عَظْمِ اسْتِ اسْتِخْوَانِ
612	سَقْفِ اَسْمَانِ خَانَهْ وَ بِيغُولَهْ زَاوِيَهْ	خُوخَهْ دَرِيچَه مَثْعَبِ وَ مِيْزَابِ نَاوْدَانِ
613	اِفْلَاحِ رَسْتِكَاَرِي وَ صِدْقِ اسْتِ رَاسْتِي	اِصْلَاحِ رَاسْتِ كَرْدَنْ وَ كَالِي نِگَاھِبَانِ
614	لَجِبِ وَ خَمِيْسِ لَشْكِرِ وَ رَاچِلِ پِيَاْدَهْ اسْتِ	قَاَرِسِ سُوَارِاسَبِ وَ رَپِيْنَهْ اسْتِ دِيْدَبَانِ
615	گَفْتَنْ سَخَنْ بَه رُوِي شِفَاَهْ وَ مُشَاْفَهَهْ	دِيْدَنْ بَه چِشْمِ خُوِيْشِ كُسي رَا بُوْدِ عِيَانِ
616	نِقْمَهْ ، ضَغِيْنَهْ ، طَائِلَهْ وَ اِحْنَهْ كِيْنِ بُوْدِ	عَثْرَهْ ، فُصِيْلَهْ ، حَيَّ وَ عَشِيْرَهْ اسْتِ دُوْدَمَانِ (100b)
617	سُوْقِ وَ مَسَاقِ رَاَنْدَنْ وَ سَرْمَايَه قِنِيَهْ بَاْزِ	بَاْزَارِ سُوْقِ بَاشْدِ وَ مَجَانِ چَه رَايْگَانِ
618	مِعُوْلِ كَلَنْگِ وَ مِثْقَبَه سُوْرَاخِ سُنْبِ شَدِ	مِجْدَاْفِ دَرْلَغْتِ فَهَه مِضِيَاْفِ مِيْزَبَانِ

a606 اريح ADLMŞ: اريح K || 607 سنا است ... مرتبه جاه ADKLS: ~ 594-606 چو غرب ...
 مجامعه باه M || a608 مغزل ADLMŞ: مقر K || b608 فلکه ADKM: فلك و LŞ || جوله DKLS: جلاه
 MA || a611 مدینه بود DKLMŞ: مدینه A || a612 بیغوله ADKMŞ: بیغوله L || b612 مثعب ADKMŞ:
 مشعب L || a614 لجب ADLMŞ: لجب K || b614 ربيته ADL: رثبه K ، ربيبه MŞ || 615 گفت
 سخن... عيان ADLMŞ: - K || 615 گفت سخن... عيان ADMS: ~ 616-618 نقمه... ميزبان L || a615
 گفتن ADM: گفت LŞ || a616 نقمه ADLMŞ: دخل و K || b616 و عشيره ADLMŞ: قبيله K || 617
 سوق ... راگان KL: ~ 618-625 معول ... اقحوان ADMŞ || a617 باز ADLMŞ: بار K || 618 معول ...
 ميزبان AKLMŞ: ~ 619 عجا ... زنان D || a618 سنب شد DK: سنب باز ALMŞ || b618 مجداف
 DKLMŞ: مجدافه A

619	عَجْفًا ز ماده لاغر و اَعَجَفَ بُوَدَ ز نر	نَسَاءَ است چیز راندن و نِسْوَه نِسَا زنان
620	نِسْيَان فراموشی بُوَدَ و مِئْسَاءُ عصا	همچو سَمِينَه فربه زن جمع آن سِمَان
621	سُنَّت نهاد و دارویِ دندان بُوَدَ سَنُون	مَسْنُون زاب آنچه بگردد عَلم نشان
622	تَأخِيرُشَد نَسِيٌّ چو نَسِيْسَه نيمه دان	شنان عَدَاوَت آهن نيزه بُوَدَ سِنَان
623	باشد قَنَاءَه كنده و نيزه هرآنچه ازو	سازند رُمَح خَطِيٌّ شد راست خيزران
624	تَحْسِين خوب كردن تَقْبِيح زشت كرد	چونكه قَبِيح زشت، تلاتف، پليت دان
625	خُنْثِي سريش و ديوسپست حَنْدَقُوَق	همچون اَقَاح شد گل بابونج اُقْحُوَان
626	ظِلُّهُ است ابر و ظلُّ بُوَدَ كار روز و طَلُّ	شبم چو ظلُّ سايه مُظِلُّ است سايه بان
627	همره بُوَدَ رَفِيْق و برادر بُوَدَ شَقِيْق	بنده رَقِيْق باز شَفِيْق است مهربان
628	سَعْدِيْن مشتري و دگر زهره را شناس	خورشيد ماه را به لقب نَيْرِيْن خوان
629	دو كوكب ارشوند برابر مُقَابَلَه است	چونكه شوند جمع به يكجا بُوَدَ قِرَان
630	حَافِرِ سُمِّ است مِخْلَب چنگال مرغ و باز	خَافِي پسين و قَادِمَه پيشين بال دان

619 نَسَاء ... زنان KL: ~ 620 همچو سَمِينَه ... سِمَان ADMŞ || 619 نساء ADLMSŞ: نسنا K ||
چيز K: چيزي ADLMSŞ || 620 نسيان ... سمان ADMŞ: - KL || 621 داروی دندان ADLMSŞ: داوری
دندان K || 621 مسنون ADLMSŞ: مستون K || 622 شد ADKMSŞ: بود L || چو نسيسه نيمه دان
ADMŞ: چو نَسْيَان فراموشی K، چو نَسْيَان فراموشی L || 623 باشد قَنَاءَه ... حيزران KL: ~ 617-622
سوق ... سنان ADMŞ || 623 ا كنده و نيزه ADKMSŞ: كندهء نيزه L || هرآنچه ازو DKLMSŞ: هرآنچه
زو || 623 خطی ADLM: خطی KŞ || شد راست ADKMSŞ: است L || 624 تحسین ... پيشت دان DL: -
AKMSŞ || 624 زشت كرد D: عكس او L || 624 تلاتق L: تلاتفه D || پليت: پليشت DL || 624
تحسین ... پيشت دان L: ~ 625-632 خنثی ... آسمان D || 625 خنثی ... اقحوان KŞ: ~ 617-623
سوق ... خيزران ADLM || 625 خنثی DKLMSŞ: حنتی A || سريش ADKMSŞ: سريس L || ديوسپست
ADMŞ: ديرسپست K، ديويس است L || حندقوق A: حندقوق DKLMSŞ || 625 گل بابونج DKM: کلی
بابونج L، گل و بابونج AŞ || 626 ظل ADLM: ظل KŞ || 626 چو ADKMSŞ: چو L || سايه ADKLS: - M
|| مظل DKM: مظلله AŞ || 627 شقيق ADLMSŞ: شقيق K || 627 رقيق ADLMSŞ: رفيق K. || باز DL:
و يار AKMSŞ || 628 خورشيد ADKMSŞ: خورشيد L || نَيْرِيْن KLS: نيره اين DM، نيران A || 629 دو
كوكب ... قران DKLMSŞ: (A) || 630 دان DKM: ان AŞ

دُعْمُوص كَفْجَلِيْزَه و دُرُوْح كَاغْنَه	631	عُنْه بِيُو و بَلْج هَمَاي اَسْت و مِيْش ضَاْن
بِيْضَاو يُوْح و شَارِق و شَمْس اَسْت اَفْتَاب	632	مِيْنَا فَلَكَ رَفِيْع و سَمَا بَاشْد اَسْمَان (101a)
دِرْگُوْش دَار اِيْن گَهْر اَب دَار رَا	633	تَا هَمْچُو اَحْمَدِي شُوْدْت طَبِع دُرْفَشَان
تَا نُوْبَهَار فَصَل شَكْفَت اَز نَسِيْم عَقْل	634	هَرْگَز كَسِي نَدِيْد چَنِيْن تَازَه گَلَسْتَان

القِطْعَةُ الثَّامِنُ وَالْثَلَاثُونَ

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

وَفْرَمُوْتَاگُوْش لِمَه تَا بَه دُوْش و فَرَبَار	635	شَد و فَر دِرْگُوْش نَقْل اَهْسْتگِي بَاشْد و فَاْر
شَد مُخَاط و حِلْم خَلْم بَرْدَبَارِي حُلْم خَوَاب	636	نُبْع و قِيْن و دَلْب چُوْب قُوْس و تِيْر اَسْت چَنَار
خُطْبُ شَد جَمْع خَطَاب و خِطْبَه شَد زَن خَوَاسْتَن	637	خُطْبَه اَنچَه خَوَاند بَرْمَنْبِر خَطِيْب و خُطْبُ كَار
جِدَّه رَه جِدَّه نَوِي و جِدَّه بَاشْد تَوَان	638	جَرِي رَفْتَن بَچَه سَگ جَرُوْهَمَسَايَه اَسْت جَار
غَمْرُ كِيْن غَمْرُ كُوْل غَمْرُ گَرْدَاب اَسْت صُلُّ	639	صَوْت اَهْن صُلُّ گُوْشْت گِنْدَه بَاشْد صِلُّ اَسْت مَار
غَيْرُجُزُ عَيْرَاسْت گُوْر و عَيْرُ بَاشْد كَارَوَان	640	غَيْرَه رَشَك و عَبْرَه اَشَك اَسْت شَكَاْفِ كُوْه غَار
يَارِ پِيْرَاهَنْ سَرَاوِيْل اَسْت يَنْفُقُ نِيْفَه اَش	641	گِشْت بُرُقِع رُوِي پُوْش و قُرْطُ و رَعْنَه گُوْشُوَار
قُصَّه بَاشْد مُوِي پِيْشَانِي و قِصَّه دَاَسْتَان	642	خُصَّ خَاْنَه اَزْنِي و جِصَّه گِج و قِسْطَلْ غَبَار
قُطْرُ گُوْشَه قِطْرَاَز مِس اَنچَه كَه بَگْدَاخْتَه اَسْت	643	قُطْرُ شَد چِيْزِي چَكِيْدَن فِطْرُ عِيْدِ رُوْزَه دَار

a631 دَعْمُوص: ADMS, دَعْمُوص: KL || كَفْجَلِيْزَه: DKMS, كَفْجَلِيْزَه: L, كَفْجَلِيْزَه: A || 632 بِيْضَا ... اَسْمَان
DLM: - AKS || 632 بِيْضَا ... اَسْمَان LM: ~ 630-631 حَاْفَر ... ضَاْن D || 633 گَهْر: ADKMS
گُوْهَر L || 634 فصل: DLM: فَضَل: AKS || عَقْل: ADLMS: فَكْر K || 635 مُوْتَا گُوْش: ADLMS: بِالُو تَا
گُوْش K || 636 قِيْن: ADLMS: قِي ك || 638 بَاشْد تَوَان: AKLMS: بَاشْد هَمْ تَوَان D || 638 جَرِي رَفْتَن
ALMS: جَرِي رَفْتَن K, جَرُوْه نَفْس و D || بَچَه سَگ جَرُوْهَمَسَايَه اَسْت D: بَچَه دَر جَرُوْهَمَسَايَه اَسْت K
L, بَچَه سَگ جَرُوْه دَان هَمَسَايَه M, جَرُوْه سَگ رَا بَچَه دَان هَمَسَايَه AS || 639 كُوْل: DKLMS: گُوْل A ||
639 b بَاشْد صِلُّ اَسْت DM: بَاشْد صِلُّ LS, و صِلُّ اَسْت K, بَاشْد صِلُّ مَار A || 641 يَارِ پِيْرَاهَنْ
ADLMS: بَاَز پِيْرَاهَنْ K || يَنْفُقُ: DKM: نِيْفُقُ: ALS || 641 گِشْت: KLS: هَسْت ADM || رَعْنَه: DKLM:
رَعْنَه S, رَعْنَه A || 642 جِصَّه: ADKL: قُصَّه MS || 643 اَنچَه كَه: ADMS: هَرْچَه كَه KL

عَرَشِ تَخْتِ و شِعْرِ دَانِشِ دَرَهٗ نَفْعِ و رِذَهٗ يَارِ (101b)	قَرْنِ دَهْرِ و گِيسِو اسْتِ قَرْنِ هِمَسِرِ قَرْنِ سُرُو	644
رِبَّهٗ جَمْعِ مَرْدَمَانِ و رِبَّ شَدِ پَرُورِدْگَارِ	طَبَّ جَادُويِ چُو سِحْرِ رُبَّ دُوشَابِ اسْتِ و بَازِ	645
شُرْبِ اَشَامِيدَنِ و شُرْبِ اسْتِ جَمْعِي بَادِهٗ خُوارِ	شَدِ نَصِيبِ از اَبِ شُرْبِ اَنچِهٗ اَشَامِي شُرَابِ	646
سَقَطِ اَتَشِ پَارِهٗ كِهٗ او جِهِيدِهٗ شَدِ زِ نَارِ	سَقَطِ فِرْزَنْدِي كِهٗ مِي افْتَدِ سَقُوطِ افْتَادَنِ اسْتِ	647
سُورِ مَانْدِهٗ از خُورْدَنِ و دَسْتِ اَبْرَنْجَنِ سِوَارِ	سَمْرِ مَاشِ و سِمْرِ مِيخِ و سَمْرِ اَفْسَانِهٗ بُوْدِ	648
بُوْلِ شَاشِهٗ اُسْرِ بُوْلِ بَسْتِهٗ بَاشَدِ دَرَنْ هَارِ	اُسْرُ بَاشَدِ اَفْرِيدَنِ اُسْرُ چِهٗ كَرْدَنِ اسِيرِ	649
عَوْرَتِ زَنْ حُرَّ اَزَادِ اسْتِ و مُوْنِسِ غَمْگَسَارِ	حَرَّهٗ سَنَگَسْتَانِ و حِرَّهٗ سَنَگِ گَرْمِ اَنگَاهِ حَرَّ	650
طَلْحَهٗ و سِدْرَهٗ دَرِخْتِ موزِ دَانِ و كُوكِنَارِ	دُومِ و حَوْمَهٗ شَدِ دَرِخْتِ مَقْلِ و سَخْتِي نَبْرِدِ	651
عِرْقِ خِمْمِ رَاسَنْ اَبَهْلِ بَارَسِرُو كُوهَسَارِ	عِكْرُ دَرْدِ عَكْرَهٗ حَمَلِهٗ اَنْبِ بَادَنْجَانِ بُوْدِ	652
قُوَهٗ زُورِ و زُوْرِ بَهْتَانِ نَضْرَهٗ زَرِ زُرُوْرِ سَارِ	رَبْطِ بَسْتَنِ رَيْطِ چَادِرِ بَاشَدِ و رَيْطَهٗ رُگُوِي	653
زِ اَحْمَدِي هِمچُونِ صَدَفِ اَيْنِ نَظْمِ رَا دَرِ گُوشِ دَارِ	چُونَكِهٗ تُو گُوهَرِ شَنَاسِي اِي نِكُو گُوهَرِ بَكُوشِ	654
كِسِ بَدِيْنِ خُوبِي بِهٗ كِسِ نَگْذَاشْتِ هِرْگَزِ يَادْگَارِ	يَادِ دَارِ اَيْنِ يَادْگَارِ از مَنِ كِهٗ از پِيشِيْنِيَانِ	655

الْقَطْعَةُ التَّاسِعُ وَالثَّلَاثُونَ

(سريع: مفتعلن مفتعلن فاعلن)

بَلَّهٗ تَرِي وَشَكِ چَكِيدَنِ بُوْدِ (102a)	عَدُوَهٗ كِرَانِ عَدُوِ دُويْدَنِ بُوْدِ	656
--	--	-----

a644 گيسو اسْتِ قَرْنِ هِمَسِرِ قَرْنِ سُرُو ADKMŞ : هِم سِرُو رِ هِمَسِرِ و هِم گِيسِو اسْتِ L || a645
 جَادُويِ KŞ: جَادُويِي ADLM || بَازِ ADKLM: يَارِ Ş || b645 رِبَّهٗ DKM: رِبَّ ALS || شَدِ ADKMŞ: دَانِ L ||
 b646 جَمْعِي DK: جَمْعِ ALMŞ || a648 مِيخِ ADM: بِيخِ KLS || b648 خُورْدَنِ ALMŞ: خُورْدِهٗ نِي D,
 حُورْدَنِ K || b649 دَرَنْ هَارِ DKLMŞ: دَرِ زَهَارِ A || a650 سَنَگَسْتَانِ ADKMŞ: سَنَكْسِنَانِ L || اَنگَاهِ
 ADKMŞ: وَكْسِ L || b650 عَوْرَتِ زَنْ ADKMŞ: جَمْعِ امْرَدِ حَرْدِ وَا || 651 دُومِ ... كُوكِنَارِ ADKLM: ~
 652 عَكْرُ ... كُوهَسَارِ Ş || 652 عَكْرُ ... كُوهَسَارِ KL: ~ 653 رِبْطِ ... سَارِ ADMS || b653 نَضْرَهٗ
 ADKMŞ: نَضْرِ L || زَرِ زُرُوْرِ ADKLS: زَرِ دَرِ زُورِ M || a655 يَادِ دَارِ ... پِيشِيْنِيَانِ DKLM: يَادْگَارِ از
 مَنِ بَگِيرِ اَيْنِ قَطْعِهٗ كَزِ پِيشِيْنِيَانِ AŞ

657	نَفْش به شب رَعَى غنم بی شبان	لَمَح سوی کس نگریدن بود
658	حِذْر سلاح است و حِذْر ترس حِذْر	ستر شد و نَفَخ دمیدن بود
659	رَأْيَه علم عَالَم نوعی ز خلق	آيَه نشان مَك مکیدن بود
660	شُعْبَه بود شاخ چو غُصْن أَصْل بیخ	عَسْف ستم عَصْف دويدن بود
661	قَصْم بریدن به جدایی قَصْم	نه به جدایی به بریدن بود
662	لَوْعَه بود سوزش چون لِدْع و لِدْع	لُسَع صفت مار گزیدن بود
663	نَقْر دمیدن شد و ناقور صُور	نَفْر کسان نَفْرَه رمیدن بود
664	رَيْع بلندی به زَمین دان زَيْغ	میل دل و رَتع چریدن بود
665	صَبَّ چه مشتاق و گیازار أَبَّ	حَبْو کودک به خزیدن بود
666	مِلَّت و دین کیش شَرِيعَت چو شَرَع	راه حق اِيْمَان گرویدن بود
667	ذُكْر به دل ذکر به نُطْق است یاد	اَثْر پی اِيْثار گزیدن بود

القِطْعَةُ الأَرْبَعُونَ

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

668	جُود جو مردی و اِيْتَا دادن است	بَعَث چون اِرْسَال به فرستادن است (102b)
669	وَقْف حبس و عَضْل باشد بازداشت	دَفَق برجستن وُقُوف استادن است
670	نَسَف کنندن کَسَف بد حالی و طَبَع	مهر کردن وَضَع چه به نهادن است
671	وَقَعَه جنگ و وَاقِعَه شد رستخیز	سَفَك خون ریزی وُقُوع افتادن است

a658 حذر سلاح ADKŞ : حذره سلاح M ، حذر سلاح L || b658 ستر ADKMSŞ : ستره L || b659 آیه نشان مك ADKMSŞ : مَص و مك هر دو L(A) || a660 چو DKLMŞ : چون A || b660 دويدن DK : وزیدن ALMSŞ || a661 به جدایی ADKM : جدایی LŞ || b661 نه ADKMSŞ : نی L || b662 مار ADKLM : باز Ş || b665 حبو LŞ : حنو K ، حبوه چه DM ، حبو چه A || a668 جو مردی DKMSŞ : جوانمردی A ، دان رادی L || 669 وقف ... استادن است ADLMSŞ : K - || b669 دفق برجستن DMSŞ : وفق برجستن AL || 670 نسف ... به نهادن است AKLMSŞ : ~ 671-674 وقعه ... زادن است D

نُوط بستن دان و انطًا دادن است	مِلًا پرکردن مَلَاء باشد گروه	672
سَمَح راد و فَتَح چه به گشادن است	صَفَح عفو صَفَحَه يك روي ورق	673
مَجْمَر و صَنْدَل، وِلَادَت زادن است	عود سوز و چوب چندن در لغت	674

القَطْعَة الحَادِي وَالْأَرْبَعُون

(هزج: مفاعيلن مفاعيلن فعولن)

بُود دِقْرَار رانين تَاج افسر	جَلِيّ و حَلِيّ روشن دان و زيور	675
سَرِيَه آنچه شب رو شد زلشكر	عريکه طَبَع اريکه تخت باشد	676
عَدَد چه بود شمار و عَدّ مصدر	بَهِيْتَه هست بهتان چون عَضِيَهه	677
كُمُون مصدر كَمِيّ آمد دلاور	كَمِي قَلْت كَمِين پنهان چو كَامَن	678
صَبُوح است و سَبُوح آمد شناور	بُود سَبُوح پاك و بادهء صبح	679
بُود از سمر گندم گونه اَسْمَر	هَلْم حَيّ اَي اَحْوَى سیه فام	680
به دیده روشنی سرما بود قَرّ (103a)	چو كَرَه پشك و كَرَه باری قُرّه	681
لُواقِح بادهها شد بار آور	چو نَكْبًا كُرّ ز باد اِعْصَار دوله است	682
بُود ميخ و زده با وی مُسْمَر	سَمِير افسانه گوي ليل و مِسْمَار	683
چو نَاضِر تازه نَاصِر گشت ياور	بُود نَاضِر چو لَاحِظ بنگرنده	684

672 b بستن ADKMŞ: بست L || دان KM: اعطا L، گشت ADŞ || 673 a صفح DKLMŞ: صف A || صفحه
ADLMŞ : صفحه K || 674 a چوب چندن DKLS: چندل M، چوب جندل A || 676 a تخت باشد DKL:
آراسته تخت AS، آراسته تخت باشد M || 680 a هلم AKLMŞ: هلمه D || 680 b سمر ADMS: سمره KL
|| 681 a كره باری ADLMŞ: هرّه گربه K || كره KLŞ: نور ADM || 681 b روشنی KLS: كره ADM ||
682 a كُرّ ز باد ADKMŞ: باد كر L || دوله ADLMŞ: گرد K || 682 b بادهها شد بار آور KLMŞ: بادهای
بار آور AD || 683 a ليل K: وليك ADLMŞ || 683 b ميخ و ADKMŞ: ميخ و ر L

الْقِطْعَةُ الثَّانِي وَالْأَرْبَعُونَ

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

- 685 شد مُحِيًّا و حُمِيًّا روى و مى حُمًّا است تب جَبَّ قطع و لَبَّه سینه لُبَّ عقل و منع ذَبَّ
- 686 خُبَّ كهنه پاره از كرباس و رُقَعَه شد و ژنگ كَبَّ افكندن بود مردم فریبنده است خَبَّ
- 687 رَيْش پربستن به تیر و قَرَحَه ریش و لِحِيَه ریش عَجَبْدُم عَجَب است خودبینی شگفت آمد عَجَب
- 688 خَبًّا باران و گیاه و مردنِ آتش خَبُّو زود رفتن گشت اسرَاع و به پویدن خَبَب
- 689 سَرَج زین است تُفَرَشِد پاردُم تنگش حِرَام خَيْل اسبان مَقُود افسار و رسن خَيْل و سَبَب
- 690 ذِمَّه عهد و زینهار و جَمَّه و جَمَّه گروه جَمَّ بسیار و مَطَارِب راهها شادی طَرَب
- 691 كُوب كوزه كُوبَه طبل و جُوب به بریدن جَمِيل خوب و حُوب آمد بزه چوب است عُود و هم خَشَب
- 692 مَلَّه چه خاکسترگرم است جَذُوه نیم سوخت لِيَف بافته شد مَسَد هیزم و قُود است حَطَب
- 693 شد أَلَى نعمت ورا آلا است جمع و لا است نه شد شكست دشمن و به گریختن هَزْم و هَرَب
- 694 بی ادب محروم شد از لَطْفِ رَبِّ گفت آن بزرگ پس تو روز و شب بگوش اندر پی كسب ادب (103b)
- 695 جدَّ خواهی جدَّ كُن أَنْدَر طلب که كس نیافت دست بر مطلب مگر بادست یاری و طلب

الْقِطْعَةُ الثَّلَاث وَالْأَرْبَعُونَ

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

- 696 نام دارو دان دَوَاء و دَاء درد است و الم تندرستی صِحَّه بیماری مَرَض شد چون سَقَم
- 697 أَزْر پشت است و وِزْر جای پناه و وِزْر جرم ثَمَّ كَرْد آوردن است و ثَمَّ پس آنجاست ثَمَّ

686 خَبَّ كهنه ... است خَب ADLMŞ: K - || a686 رقعہ شد ADM: رقعہ LŞ || b686 بود DKLMŞ: برو
 A || a687 پر بستن AKLMŞ: بر بستن D || قرحه ریش و لحيه ریش ADM: لحيه ریش و ریش پر KLS ||
 688 اخبو ADLMŞ: خيو K || a690 زینهار AKLS: زینهار DM || a691 كوب ADKL: كوز MS || b691
 خشب ADLMŞ: حشب K || a692 جذوه ADKLS: جذوه M || a693 الى ADKM: الا LS || a694 محروم
 ADKMŞ: محرم L || شد DMS: گشت AKL || a696 داء DKL: ~ درد MAS || است ADKMŞ: است چون L

698	كَمْ پوشش كِن پنهان خانه و كُمَّه كلاه	اَكْمَه پشته زائِد و ناقِص بود افزون كم
699	شد اِن و لو شرط را و همزَه استفهام را	اُمّ اصل و يَمّ قصد او يا بود مانند ام
700	هست دستنبو شَمَامَه شَمَّه يك بوييدنی	شد شَمِيم آنچه بود خوش بوبلندی دان شَمَم
701	باز آمد دان قُدُوم نام تیشه شد قَدُوم	هست نوگشتن حُدُوث ضد آن آمد قِدم
702	آرزوی شیر عِيَمَه عِيَمَه بی مالی بود	نَيْف افزون رَيْف جای كِشت حَيْف آمد ستم
703	زُهْرَه اسپیدی و زُهْرَافروختن ازُهْر زگاو	وحشی است و قَسْب خرما قَشْب زُهْرَاهنك سَم
704	نَاقَه ز اشترِماده است بَاقَه تاي از گیاه	لَمّ باشد گرد کردن وز گنه خردش لَمَم
705	شد وِلَايَت پادشاهی و وِلَايَت دوستی	هُدْبَه ریشه صَنَعَه پیشه پیشه نی شد اَجَم
706	حُرْمَه آزرَم و حُرْمِ نومید حُرْمِ احرام شد	مَحْرَمَه آنچه حرام است اهل مردم شد حَرَم (104a)
707	ضَرَع پستان خداوندان سم تُدَي آن زن	دِيمَه باران بی درخش و تندر و جمعش دِيم
708	صَعَقَه بیهوشی و آتش که ابر آرد صَاعِقَه	دود يَحْمُوم است و انگِشت است فَحْم و هم حُم
709	شَفْتَرنگ آمد فِرِسْكَ و ديوگندم شد عِلْس	سُوس شپشه ضَيْم ظُلْم ضَيْمِران شاه سپرم
710	خَضْم خوردن با دهان و گندم پخته خَضِيم	رَقَم و رَقْمَه جانبِ وادی نوشتن شد رَقَم
711	گوش کن از بخت فرط این نظم جان افزای را	تا شَوِي اندر فنون عِلْم در عالم عِلْم

699 b اُم اصل و يَم قصد: ADKMŞ جَيَر اری چون اَجَل L || a700 بوييدنی ADLMŞ: پوييدنی K ||
701 b آمد ALMŞ: باشد DK || b703 قشب AKLMŞ: - D || a704 ناقه ز ADKMŞ: ناقه L || تاي از
گیاه LM: تابی از گیاه AD، ثانی از گناه K، تاتیاد از گیاه Ş || a706 حرمه ADKM: حرمت LŞ || a708
ابر آرد ADKLS: بر آرد M || b708 است فحم و هم AKLMŞ: باشد چون D || a709 آمد ADKMŞ: آند
چو L || علس DKLM: غلس ASŞ || b709 شپشه DM: شپشه AK، سپشه L، سبشه Ş || شاه سپرم
ADKLM: شاه اسپرم Ş || 710 خضم ... رقم ADMS: ~ 711 گوش کن ... عالم عِلْم K، ~ 709 شَفْتَرنگ
... شاه سپرم L || a711 از بخت فرط KM: از تحت قرط AD، و ر تحت قرط L، از بخت قرط Ş

الْقَطْعَةُ الرَّابِعُ وَالْأَرْبَعُونَ

(مِثْقَاب: فَعُولِن فَعُولِن فَعُولِن فَعُولِن)

712	دُكَا پاكی و زیرکی شد دُكَا	ثَنَائِيَه رَسَن شد ستایش ثَنَا
713	سَدَى تارجامه بود لُحْمَه پُود	ذُبُول است پڑمردگی چون دَوَا
714	هَوَى دستداری نَوَا آسته	جَوَى سوزش است و جدایی نَوَى
715	عَتِيد است حاضر ستیزه عَنِيد	اقامت ثَوَى و هلاکی تَوَا
716	حَجَات و حَبَاب است کوبله برآب	حِجَى عقل تاریکی شب دُجَى
717	مُعَوَج کُز است سَوَى است راست	خَلَا و عَدَا جز برابر سَوَا (104b)
718	هوا جَو هُو است کنده هَوَى	فتادن فَرُو جای خالی هَوَا
719	مَطِيَه است به نشستنی از دواب	برو برنشستن بود اِمْتِطَا
720	گمان مَرِيَه چون وَهْم و فَرِيَه دروغ	فتادن بُوَد در گمان اِمْتِرَا
721	خَفِيَّ است پنهان حَفِيَّ مهربان	نهان کردن اِخْفَا شد و اِخْتِفَا
722	مُضِيَّ است روشن پناه است ضَوَى	روانی مَضَا و نزاری ضَوَا
723	سَرِيَّ است مهتر بَرِيَه است خَلْق	سرا دَار و قِيَنَه کنیز سرا
724	چو دِفْلِي است خرزهره جُلْبَان کَلُول	ز مرغان بُوَد اسْفَرُودش قَطَا
725	بَرِيَّ است بیزار و صِحَّه است بَرُو	بَدِيَه زَن زشت و زشتی بَدَا

a712 پاكی و زیرکی شد DM: هست پاكی چنانکه K، پاكی آمد چنانکه ALŞ || زیرکی: زیره کی DM
 || b712 رسن شد ADLMS: رسن دان K || b715 هلاکی ADKMS: هلالی L || a716 کوبله بر آب DLMS:
 کوبله پر آب K، گوبله بر آب A || b716 عقل ADLMS: عقله K || 717 معوج ... برابر سوا ADKLM: - Ş
 || a717 کُز است KLM: کُز آمد AD || a720 فَرِيَه ADLMS: فَرِيَه K || b720 امترَا ADLMS: انتدا K ||
 721 خفی است ... اختفا ADLMS: - K || a722 پناه است ضوی DKMS: وضو ابدست L(A)، بدهاست
 A || b723 قینه ADLMS: فینه K || کنیز AKLS: کنیزی D، کنیزك M || a724 چو ADKMS: چه L ||
 جلبان ADLMS: حلبان K || b724 مرغان ADLMS: مرغان K || a725 بری ADKLM: بریه Ş || b725
 زشتی ADKLM: رشتی Ş

726	الف مرد خوار و ضعیف است و دال	زَن فربه و مردِ پرخوار زا
727	بود کاف مردی که مصلح است	ز هر چیز شد آنچه نیکو است تا
728	بود در لغت ذال تاجِ خروس	چو شین مردِ بسیار باه است با
729	بود لام سبز شجر و ز بقر	بود آنچه پیوسته دوشاست تا
730	خروسی که غلطان به خاک است صاد	بود وز گیا آنچه خرد است را
731	شتر کشِ دُکوهان بود هست وَاو	طبانچه به روی صَبی گشت ها (105a)
732	بود لام آلف نعل را همچو شِسَع	دوال و دگر پیرِ پُر باه طا
733	غنی قاف و وارد به آب از شتر	بود عین ای نورعین علا
734	بود ضاد هُدهد بود میم می	زَبَد ز آب کف دان زبحراست فا
735	چو جیم اشترِ زورمند است و سین	بود فربه و مویِ زیر است خا
736	ز اعضای زن ظا ست پستان و باز	زن بد سَلِیْطَه بود همچو حا
737	ایا و هیآ ای حروفِ نداست	چویا چشم را ناخنه هست یا
738	جَسَد تن تَنَنده بود عَنکَبوت	چو یَرَبُوع شد کورموش ورا
739	ز سُوراخهای آن یکی دامّا است	دگر نَافِقَا قاصِبا راهِطا
740	ثِقَه استواری تَفِه بی مزه	مِقِه مهر و پیشانی آمد لِطا
741	رئیس است سرور ترؤس مهی	مَهَاة است آهو و جمعش مَها

b726 مرد پر خوار ADLMŞ : مرد سر خوار K || a727 که DK : که او ALMŞ || است ADM : بود KLŞ ||
a729 بود لام ... بقر ADKLMŞ : بود لام سیر از شجر (A) || b729 دوشا DKL : دوشان MAŞ || b730 وز
DKMŞ : از AL || گیا DKL : کیه M ، گینه Ş ، گیاه A || a731 شتر کش ADKMŞ : شتر که آن L || b731
صَبی L : پسر MAŞ || گشت DK : است L ، هست MAŞ || b732 پیر پر باه ALMŞ : مرد پرباه DK ||
a733 غنی ALMŞ : غبی DK || b733 عین DKL : غین MAŞ || b734 زبَد ADKLŞ : بود M || بَان KLŞ : و
آن ADM || b735 فربه ALMŞ : فربه DK || b737 چویا DKLMŞ : چو با A || هست یا ALMŞ : هست پا
DK || a738 تننده ADLMŞ : ننده K || b738 کور موش AKLMŞ : موش دشتی D || a739 سُوراخهای
آن ADLMŞ : سُوراخها آن K || b740 پیشانی آمد لِطا ADLMŞ : پرهیزکاری تقا K || 741 رئیس است
... جمعش مَها ADKMŞ : - L

رَه و پیش و پس شد اَمَام و وَرَا	عِظَه پند و باضاد پاره اَمَم	742
گیاه است باران هر دو سَمَاء	بلندی سَمَاء و سُمُو و عُلُو	743
بلندی عُلَا و عُرُوج اِرْتِقَا	سَمِی و مُنِيف چو سامی بلند	744
اگر بخت جاوید باید ترا	پی علم کوشش بکن روز و شب	745

(105b)

القِطْعَةُ الخَامِسُ وَالْاَرْبَعُونَ

(مجتث: مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعلن)

بَلِيد كُنْد و بَلَد شهر شد خَبِيْث پلید	مَسَاء و سُو بدی و بَدِي هست پدید	746
بَلَاغ گشت رسانیدن و بُلُوغ رسید	بَلِيغ و بَالِغ باشد رسنده چون تَبْلِيغ	747
غَدَا، غِدَا و در اَخْرَعَشَا نویش نوید	غِشَا ست همچو غِطَا پوشش و دراوَل روز	748
شده تَبَاهه و بریان طَبَاهَج است و حَنِيد	چنانکه مَائِدَه خوان و ضِيَافه مهمانی است	749
چه چوب حلق سَكِ اَبِي قُضَاعَه گرك چه سِيد	مُعَلَّمَه سگ آموخته و را سَاچُور	750
چنانکه قُرُص كُليچه سَمِيد نان سپید	قُفُول بازبه گردیدن و اُقُول غروب	751
سَرَاح جیست رها کردن است سَرَح چرید	بُود نشان شِنَة و نَاشِنَة است ساعت شب	752
چنانکه هست بینداختن شد اَخَذ نبید	شده است مِئْبَذَه بالَش نَبِيذ باده و نَبَذ	753
شُرُود گشت رمنده شُرُودَه هست رمید	عُتُو سرکشی است و تَبَاهِي است عُتُو	754

742 عظه پند... و ورا AKLMŞ ~ 743-744 بلندی ... ارتقا D || a742 ام KLS: زلم AD ، اهم M ||
 742 ره ADKLS: راه M || 743-744 بلندی ... ارتقا (A)DL: - KMS || b743 باران هر DL: باران
 گوهر (A) || a746 بدی و MA: بدی و DKLS || پدید M: بدید ADKLS || b746 بلید کند ALMS: پلید
 کند DK || a749 است KLMŞ: - AD || b749 طباهج DKM: طباهج LS، طباهج A || حنید: حنید
 ADKLMŞ || b750 چوب حلق ADLMŞ: چوب K || گرك چه سید DKLMŞ: گرك سید A || a751 قفول
 ADLMŞ: فقول K || b751 چنانکه قرص کلیچه ADKMS: چو غرب و مغرب باختر L || 754-752 بود
 نشان ... هست رمید ADLMŞ: - K || 752 بود نشان ... سرح چرید ADMS: ~ 753-756 شده است ...
 بدید L || b752 چرید ADŞ: حرید L || a753 شده است ADMS: مخده L || نبید ALŞ: نبید DM ||
 b754 شروده هست DŞ: شرود شرد L، شرود هست M، شرود گشت A

هرآنچه میرود از جرح مدّه است و غدید	755	نَقْد رهیده و انقاد شد رهانیدن
چنانکه لُوح هوا بُوَح گشتن است بدید	756	جَنُوح میل شد و بُوَح نفس و رُوَح روان
چنانکه هَيْطَلَه پاتيله مِرْجَل است لوید	757	شده است شومله پنگان و مِمْحَضَه نهره
خَلِيْط هست گمیژه و لیک دَبْرَه خوید	758	صَقِيْع پژم بود باذروج بویانک
چو فَصْل فَصْل بریدن بود قَصِيْل خوید	759	فَصِيْل بچهء اشتر زبان بود مِفْصَل
به فضل کوش که یابی زفضل ایزد امید	760	به علم کوش که گردی علم تو درعالم
که آنکه کسب ادب کرده او به بخت رسید	761	بکوش با دل و جان بهر کسب علم ادب

القِطْعَةُ السَّادِسُ وَالْأَرْبَعُونَ

(106a)

(مجتث: مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعلن)

چو کَیْد و مَکْر به مردم بدی سکالیدن	762	نَشَاسْت بادِ نکو اِنْتِشَا ست بالیدن
شده است زَلَه گناه زِلَل به لغزیدن	763	به رو فکندن کُشته است تَلّ و ثُلّه گروه
مَهَابَه ترس و تَحْصُن بود پناهِیدن	764	تَمَسْک است چنانکه اِعْتِصَام چنگ زدن
قَضَا گذاردنِ وام اِرْتِضَا پسندیدن	765	نَضَا ، هُزَال نِزَارِی شَطَا شکاف
چو لَغِي مَوْلِعی و صَغِي شد به چسبیدن	766	مَغْرَه دان سیه ازگِل مَعْرَه سختی و رنج

755 a نقذ A: نقد DKLMŞ || انقاد شد AD: انقاد شد KLS, انقاد M || b755 جرح ADLMŞ: چرخ K || غدید
 ADKLŞ: غرید M || a756 شد ADKMŞ: بود L || بُوَح ADLMŞ: یوح K || b756 هوا بُوَح ADLMŞ: هوا
 یوح K || گشتن AKLS: گردن DM || a757 ممحضه ADLMŞ: ممحضه K || b757 پاتيله ADKLŞ: پاتله M
 || a758 باذروج DKLS: باذروج MA || b758 گمیژه ADLMŞ: گمیژه K || دبره ALMS: دیره K, دبز D ||
 b759 چو ADKMŞ: چه L || 760 به علم ... ایزد امید (A)DKL(A): - MŞ || 760 عالم (A)D: علم KL || 761
 بکوش ... به بخت رسید ADLMŞ: - K || 761 کرده DLŞ: کرد MA || a762 نَشَاسْت بادِ نکو انتشا
 AKMŞ: نما و نشو و نمو (M)DL || 763-764 برو فکندن ... پناهِیدن ADLMŞ: - K || 763 برو فکندن
 ... به لغزیدن L: ~ 764-772 تمسک ... به بریدن ADMS || b763 شده است زله گناه زلل ADMS: گناه
 زله زلل چون زلق L || 764 تمسک ... پناهِیدن L: ~ 765-769 نضا ... آماهِیدن AD, 765-771 نضا...
 بسجیدن MŞ || a765 نضا ADLMŞ: تضَا K || شفا ADM: شطا KLS || شکاف KLS: شکاف بود ADM ||
 a766 مغره دان سیه ازگِل DKL: گل سیاه مغره MAŞ || b766 چو ADKMŞ: چه L

767	شُحُوب گشتن رنگ جُنُوب دور شدن	لُغُوب ماندگی است و لُزُوب دوسیدن
768	جُعَل شده است خَبَزْدُوك جُعَل مزد بود	ز بهر ردّ گریزان عَجَل شتابیدن
769	سَخَط چو سَخَط بود خشم پس زهُوق و حُبُوط	شده است باطل گشتن حَبِط اماهیدن
770	اطاعه بردن فرمان تَمَرُد است و لَجَاج	ز امر باز کشیدن سر و سَنَیهیدن
771	غَلِيلَه تشنه خِیَانَه غُلُول و آماده	مُعَدَّ باشد و اِعْدَاد شد بسیجیدن
772	چو حَتَّ گشت برانگیخت بَثَّ کردن فاش	ز بن به کندن حَتَّ است و بَثَّ به بریدن

القِطْعَةُ السَّابِعُ وَالْأَرْبَعُونَ

(مجتث: مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعلن)

773	فَتُوْتُ است جوانی فَتَى جوان چون شَابٌ	شد ازگناه به گشتن چو تَوْبَه تَوْبٌ و مَتَاب
774	شده است نار حُبَابِج هر آنچه از سُم اسب	جَهْد ز آتش وخفت شتر بود اِحْبَاب
775	أَبُو حُبَابِج شب تاب شد حُبَاب چه مار	حُبَابِج است صفار و یکی ازو حُبَاب (106b)
776	شُرُوفَه ماسه و مِلْزَم خَرَك چو مَنَقِل لَک	زغن بود حدّاً چون نُحَام شد سرخاب
777	طُلُوع گشت برآمد ز نجم و ضد غُرُوب	رُجُوع بازبه گردیدن است همچو اِیَاب
778	أَثْطٌ کوسه اَزَب است مردم پرموی	رِقَاب گردنها و غلاف تیغ قِرَاب
779	حَوِيَه روده چرب اِلِيَه دنبه اِلِيَه قسم	حَظِيَه بخت زن ازشو خَطِيَه ضد صواب

767 a جنوب ADLMŞ: جوب K || b 767 دوسیدن ADLMŞ: دوشیدن K || a 768 شده است ADKLS: شده
 M || b 768 ز بهر ردّ KL: برای ردّ MAŞ, برای ردّی D || a 769 خبوط DKLMŞ: هبوط A || 770
 اطاعه...ستیهیدن KLM: ~ 771 غلیل ... بسیجیدن ADŞ || b 770 کشیدن سر ADLMŞ: کشیدن سد
 K || ستیهیدن DKLMŞ: ستیزیدن A || a 771 غلیله ADKM: غلیل LŞ || b 771 بسیجیدن DKLMŞ:
 بسیجیدن A || a 772 برانگیخت AKLMŞ: برانگیخت D || a 773 چون شابّ DKLMŞ: چو شباب A ||
 a 776 ملزم ADKLS: مارم M || b 776 زغن ADLMŞ: زغزه K || حدّاً DKLMŞ: حده A || نام ADKLM:
 نجام Ş || a 778 پرموی KLMŞ: پر مو AD || b 778 گردنها AKLMŞ: کرده نها D || a 779 چرب DKLMŞ:
 چرب A || b 779 حظیه ADLMŞ: حظیه K || خطینه DKLMŞ: خطیه A

780	شده است توأم همزاد و یتّم بی پدری	چو ترّب که آمد همسال و جمع آن اتراب
781	چو بیض خایه مرغان قیظ شد گرما	عَرین و غیضه بود بیشه وصحیفه کتاب
782	ضربّاب جنگ بود ضرب در زمین رفتن	بر آمدن بر ماده گشن شده است ضربّاب
783	مَثابَه جای به گشتن مَثانَه موضع بول	چو غابَه شد اجمَه بیشه اجم جمع چو غاب
784	حوار بچه اشتر حور گشتن باز	لُباب ویژه چیز و عُبَاب بیشی آب
785	جرّاب باشد اَنبان و آسمان جرّبا	چو جرّبه کشت درون چه است لفظ جرّاب
786	چو حور و کور کمی بیشی جواز و جوار	بود روایی و زاری حوار چیست خطّاب
787	چو اَرز نوج و صنوبر بود برس علقم	کبست و حنظل بارش و بیشه شد لبّاب
788	بود نوال نورد و محبره آهنجه	یراعه بیشه و ملوی ست پیچه و بزّه حاب
789	سُرُوب رفتن و سِرِب آنچه می رود از مال	سَرّاب باشد کورّاب منبّع است سرّاب (107a)
790	نصیب حصّه بود نصّب شد نشانده به پا	زمال آنچه زکوتش فریضه گشت نصّاب
791	رطیب تر چو ندی و رطب زخرما تر	لُعّاب آب دهن آنچنانکه ریق و رَضّاب
792	درون بی درن احمّدی چه دریایی است	که در پاک برآرد همیشه جای حُباب

780 a توام ADKLŞ : نوامه M || b 780 که ADKLŞ - M || a 781 قیظ ADLMŞ : قیظ K || گرما A : سرما
 KLS ، شزما DM || شد KL : ~ گرما A ، سرما Ş ، شزما DM || b 781 عَرین ADKLM : غَرین Ş || غیضه
 ADKMŞ : غیظ L || b 782 بر ماده ADLMŞ : نرو ماده K || a 783 جای به گشتن ADLMŞ : باز به گشتن K
 || 784 حوار ... بیشی آب ADLMŞ : - K || 784 حوار ... بیشی آب ADMSŞ : ~ 785 جرّاب ... لفظ جرّاب
 L || b 784 چیز DLMŞ : چیزی A || 785 جرّاب ... لفظ جرّاب KL : ~ 786 چو حور ... خطّاب ADMSŞ ||
 b 785 درون DKMSŞ : درونی AL || لفظ ADLMŞ : لقط K || a 786 و جوار KLMSŞ : و جواز AD || b 786
 حوار ADKLŞ : جوار MA || a 787 برس M : برش ADKLŞ || بود ADM : ~ برس KLS || b 787 کبست :
 کبست DKLS ، کبس M ، کپست A || a 788 محبره DM : مجرّه AKLS || آهنجه ADKLM : آهنجه Ş ||
 b 788 بیشه DK : نیشه ALMSŞ || پیچه AKLS : پچه DM || a 790 شد DK : چه ALMSŞ || b 791 آنچنانکه
 DK : دان چنانکه L ، چنانکه M ، هم چنانکه AS || b 791 رضاب ADLMŞ : ضباب K

الْقِطْعَةُ الثَّامِنُ وَالْأَرْبَعُونَ = فِي اصطلاح الصرف

(خفيف: فاعلاتن مفاعيلن فعلمن)

793	وزن ماضی است در کلام فَعَلٌ	يَفْعَلُ چیست وزن مستقبل
794	نَهَى لَا تَفْعَلْ اِفْعَلْ أمر بود	همچو لَا تَعْمَلْ و دگر اعْمَلْ
795	مَفْعَلٌ اسمِ زمان شناس و مکان	مِفْعَلٌ آلت چو مِنْخَلٌ و مِنْجَلٌ
796	صِفَتِ أَمَدٍ فَعَلٌ چو فَعَلٌ و فَعِلٌ	بهر تَفْضِيلِ صِيغَةٍ أَفْعَلٌ
797	حَسَنٌ و صَعْبٌ دان مِثَالٌ و فَرَحٌ	بهر تَفْضِيلِ أَعْدَلٌ و أَفْضَلٌ

الْقِطْعَةُ التَّاسِعُ وَالْأَرْبَعُونَ = فِي خروف العوامل

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلمن)

798	ما ولا أَمَدٍ بِي نَفِي مُضَارِعٍ هَمْجُولِن	لِيكَ لَنْ نَصَبٍ مُضَارِعٍ مِيكَند مانند أَنْ
799	در مِثَالِشْ كُو أُرِيدُ أَنْ تَكُونُ سَالِمًا	باز هَمْجُولِن تَبُورٌ من رجاك فِي زَمَن
800	مَا وَ مَنْ دو اسمِ مَوْصُولِنْدِ مُحْتَاجِ صِلِهِ	لِيكَ خَاصٌ از بِهْرٍ اهلِ عَقْلٍ أَمَدٍ لَفْظِ مَنْ
801	شد هُوَ بِهْرٍ ضَمِيرِ مرد و بِهْرٍ زَن هِيَه	شد هُمُوا از بِهْرٍ جمعِ مرد و هُنْ بِهْرٍ زَن (107b)
802	أَنْتَ تو مرد أَنْتَ تو زَن أَنْتُمْ شد هَرْدَوَتَان	إِنَّا چون نَحْنُ إِنَّا ما أَنَا بشناس من

الْقِطْعَةُ الْخَمْسُونَ = فِي ضمائر النحو

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلمن)

803	مِمَّ عَمَّ از چه مَهْمَا هر که هَهُنَا	ذُو خداوند است و أَمَدٍ تَنْنِيَه از وَيَ ذُوَا
-----	---	---

795 a زمان AKLMS: ~ مکان D || 795 b منخل و منجل ADLMS: منخل و منخل K || 799 a تكون
 سالما AKLS: تكول صادفا D ، تفعل صادفا M || 799 b همچو DKLMS: همچون A || لن ADKLS: ان M
 800 a محتاج DKLMS: از بهر A || 801 a بهر زن هيه KLS: بهر زن هته D، بهر زن هي M ، هن بهر
 زن A || 802 a شد هر دو تان DLMS: شد هر دو نان K، هر دو تان A || 803 a مم KLS: ~ عم AD ||
 از چه ADLMS: ارچه K || اينجا AKLMS: آنجا D || ههنا AKLM: هاهنا DS

از ضمائر که بود مرفوع و آنکه متصل	804
پس الف هم واو در ماضی غابر در مثال	805
باز اندر مفردی از بهر تانیث خطاب	806
منفصل هو و هما هم هی هما هن است و باز	807
باز نحن اننا منصوب ازو و متصل	808
پس دعاک آنکه دعاک پس کما کم کن شد	809
باز يدعونی و يدعوك کما کم کن بار	810
منفصل اياه اياها و پس اياهما است	811
باز اياك هم اياك و هم اياکما ست	812
باز اياي هم ايانا و مجرور از ضمير	813
ثوبك ثوبا کما ثوبا کمو ثوبا همو	814
ذا و تا این مرد و این زن دان تان تنبيه	815
هست اندر آخر اسم اشارت اولش	816

فی عدة قوانین من العلوم الاول فی معرفة حساب الجمل

(خفیف: فاعلاتن مفاعلتن فعلین)

817 ایقغ از جملهء حساب جمل يك و ده پس صد ست و باز هزار

b 805 | پس KLMŞ: بس AD || b 805 | قال ADKLS: قال M || a 807 | منفصل AKLMŞ: متصل D || b 807 |
انتم KLMŞ: انتم بس D، انتم پس A || b 808 | دان داعاه ... هن را ADKLMŞ: (A) || b 808 | دان داعاه
DKLMŞ: وان داعاه A || و هما هم هن را DKLMŞ: دگر يدعوننا A || a 810 | بار DKLS: باز MA || b 810 |
گوی AKLMŞ: پس گوی D || 813 | باز اياي ... ثوبنا ADKLS: ~ 814 | ثوبك ... برسوا M || b 813 |
بها KLS: ثوبه و ثوبها ADM || b 814 | وزنر ... بر سوا KL: در مذکر در مؤنث تنبيه ثوباهما ADMS، در
نرد ماده بگو ثوباهما (A) || وزنر و ماد K: درنر و ماده L || b 815 | این گروه AKLMŞ: - D || پس ADKL
- : MS || b 816 | تنبيه AKŞ: تنبيه DLM || a 817 | ايقغ ADLMS: ايقغ K || b 817 | پس ADKLS: بس M

پس جِلش سه و سی و سیصد دار	زان بکر را دو دان و بیست و دو یست	818
خاطرت را برین حساب گُمَار	زان دَمَت چار و چل چهارصد ست	819
ز وَسِخ شِش چو شَمَت و شِشصد آر	ز هَنَت پَنج و پَنجِه و پَانصد	820
یادگیر این که آوریش بکار	هَفَت و هَفَتَاد و هَفْتصد است زَعَد	821
این شمارِ نِکو است راست شمار	هَشَت و هَشَتَاد و هَشْتصد ست حَفْض	822
یادگیر این شدی ز اهل شمار	زان طَحصَط نُه شد و نوَد نُهصد	823
وقت ترکیب شود تو راست شُمار	تا هزار آنچه بیش پیش پَنه	824

(108b) الثَّانِي فِي مَعْرِفَةِ الْاِحَادِ فِي الْاِحَادِ

(هزج: مفاعيلن مفاعيلن فعولن)

بخواهم گفت با نظم کهربار	ز ضرب آحاد در آحاد وضعی	825
ز وو لوساز و آر ز ز مطبیدار	ز زح نوگیر و از حح سد برآور	826
ز طط فا و حط عب راست بشمار	ز زط سج گیر و از وز مب ز وح مع	827

الثَّالِثُ فِي مَسَائِلِ الْمَهَائِ

(خفيف: فاعلاتن مفاعِلن فعِلن)

که بخواهم به نظم کردم بیان	ده دو مسئله از مهاییه خوان	828
غَلَّه بِندهء در میان شان	غَلَّه اُشتری میانِ دو کس	829

b819 خاطرت ADKLS: خطرت M || a820 هنت ADLMS: هفت K || b820 ز وسخ ADM: ر وسخ KLS
 || b821 این که ADLMS: این K || b822 شمار ADKLS: شماری M || a823 طحصَط ADKLS: طحصَط M
 a824 تا ADLS: با KM || b824 تو راست KL: درست ADMS || a826 ز زح ADLMS: ر زح K || a827
 وز مب ADKLS: حح سد M || مع ADLMS: حح K || b827 و حط DL: و خط K، و ز M، و زحط A
 a828 مهاییه DM: مهاییه AKLS || b828 کردم KLS: کرد ADM || b825 در میان KLS: میانه ADM
 شان ADKMS: ایشان L

830	این دو اندر مَهایهء رواست	کرده اند اِتِّفَاقِ اَئِمَّهٖ بران
831	سَكَنَ يَك ویا دو دار و دیگر	غَلَّهٗ يَك ویا دو دار عَیَان
832	جائز است این به اِتِّفَاقِ چنانکه	خدمت يَك غَلامِ ویا دو از آن
833	در رُكُوبِ اُشتری ویا دو و باز	غَلَّهٗ دو نفر کس از غَلمان
834	غَلَّهٗ دو ز اُشتر و همه را	زین مسائل تو مختلف می دان

الرَّابِعُ فِي مَعْرِفَةِ مَا يَجُوزُ مِنَ الْمُزَارَعَةِ وَ مَا لَا يَجُوزُ

(خفیف: فاعلاتن مفاعِلن فعِلن)

835	ضَعَقْتُ اَرْضَ و عَمَلُ بَقَرٍ شَدَّ بَدْرَ	نیست در ضَدَعَقِ از فسادِ بَیم (109a)
836	ضَقَّ عِذُّ و ضَعَّ قِذَّ اسْتِ و قِ و عَضِدُّ	عَقَضُ و ذِ از فَسَادِ و خِیم
837	این همه فاست لیک ض و عَقَضُ	همچو که ع با ضَعَقُ شَدَّ جِیم
838	از کتاب مُزَارَعَهٗ در فِقْه	یاد گیر این که کردمت تَعْلِیم

الخَامِسُ فِي مَا لَا يَحِلُّ مِنَ الْغَنَمِ وَ فِي بَيَانِ الْكُفَّارَاتِ الْارْبَعِ

(خفیف: فاعلاتن مفاعِلن فعِلن)

839	غَيِّنْ و دَوْمِيمِ و فَا و خَا بَا ذَالِ سَتِ	دال هم از غَنَمِ شده است حرام
840	گشت كَفَّارَهٗ يَمِينِ مَعَكَ ص	عَصَمِ كَفَّارَتِ ظِهَارِ و صِيَامِ
841	ع كَفَّارَتِ آمَدَهٗ سَتِ بَه قَتْلِ	چون رود از خطا برآن اِقْدَامِ

a830 مهایهء ADM: مهایه KLŞ || رواست AK: نرواست DLMS || 831 دیگر AD: دگر KLMŞ || a834
اشتر ADKLM: اشتری Ş || 834 b مختلف ADKLM: مخلف Ş || 836 b DKLM: ذال Ş، ذ است A ||
837 a فاست ADKLS: فاشد M || 837 b ع ADLMS: عین K || 839 a غین DKL: غ MAŞ || مِیم DSŞ: م
ALM || ذالست DK: ذال ALMS || 839 b دال هم ... حرام AKL: همچو که د شد ز میش حرام DM،
همچو که دال شد ز میش حرام Ş || 839 b دال KL: د A || 841 a ع AKLMS: - D || کفارت ADLMS:
کفارت K

السادس الاكل في شهر رمضان

(خفيف: فاعلاتن مفاعِلن فعِلن)

- 842 هست شش چیز در مه رمضان   که شد آن شش به ترك روزه مبيع
843 راست سمع شرع بود آن شش   جز درين ترك روزه گشت قبيح

السابع في موانع الرجوع من الهبة و مواضع رفع الايدي

(خفيف: فاعلاتن مفاعِلن فعِلن)

- 844 در هبه مانع رجوع بود   ز احرف زمع و دگر خزقه
845 فقفس و صمع است آنجاها   که اندران رفع يد كنى به ثقه (109b)

الثامن في معرفة غرر الشهور

(خفيف: فاعلاتن مفاعِلن فعِلن)

- 846 از حروف اهجز و حروف دبور   يك به يك سال را بدان كه كجاست
847 وز زيچ وز هوا بده وز زاج   كه رقوم شهور شد آن راست
848 حرف آن سال و ماه به يكديگر   ختم كن پس ببين كه ز آن در چه خاست
849 بعد ضم شش ديگر همه را   طرح كن هفت هفت بي كم و كاست
850 آنچه ماند از احد به هر روزي   بخش كن آنچنانكه رسم عطاست

843-842 هست هشت ... گشت قبيح KL:ADMS- || 847 a شش L: هشت K || 843 b در K: از L ||
844 b ز احروف ADLMS: احروف K || زمع DKLS: دمع MA || خزقه ADKLS: خرقة M || 845 a فقفس
AKLMS: لقفس D || صمع KLS: صمع ADM || 845 b اندران AKLS: در آن DM || 846 a از KLSM: ز
AD || دبور KLS: دبور AD، دبون M || 847 a زيچ DKMS: زنج L، ديج A || 847 b شهور ADKLS: حابه M
|| آن DKLS: اين MA || 848 a ماه A: مه DKLSM || 848 b ختم كن KM: ضم كن ADLS || كه ز آن در
DKLMS: كه از آن دو A || 849 a ديگر A: دگر DKLMS || 849 b بي كم ADKLS: بي كام M || 850 a از
احد به هر روزي KL: از احد يك يك گير A، ز شنبه يك يك گير D، يك يك يك گير M، از احد به هر
روزي يك يك گير S || 850 b بخش كن ALMS: بخش DK

- 851 هر کجا که آخر آید آن روز است   غُرّه ماه این سخن نه خطاست
852 شش اگر خطم کردی از شنبه   بخش کن این طریقهء داناست

التاسع فى بيان كمية الأمزجة المعرفة و المركبة

(خفيف: فاعلاتن مفاعلتن فعِلن)

- 853 مفرد از آمزجه چهار بود   بارد و رطب باز يابس و جار
854 غير حاق الوسط که شد نايافت   چار باشد مرکبش زين چار
855 گرم و تر گرم و خشک پس تر و سرد   سرد و خشک این سخن به ياد بدار

العاشر فى بيان معرفة الامراض المتوارثة والمعدية

(خفيف: فاعلاتن مفاعلتن فعِلن)

- 856 متوارث که هست از امراض   گشت نيسا حروف آن و جمد (110a)
857 حرف جبر است و وج و حج زعلل   آنچه معديست از جسد به جسد

الحادى عشر فى معرفة اوزان الاجساد المعدية

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلتن فعِلن)

- 858 مستوى الحجم فلزات مخالف وزن را   بشنو از من گر خواهی که دانی بی خلل
859 شد مها روىم چو زر در نکل غم سيماب دل   ازالم هم چون شبه شد با مس و اريزحل

851 a هر کجا که ADLMŞ : هر کجا K || 852 شش اگر ... طریقهء داناست AL: -DKMŞ || 852 a خطم کردی A: ضم نکردی L || 852 b کن این A : کن که این L || 853 b بارد ADKLŞ: باز M || 855 b به ياد بدار ADKLŞ: ببايد دان M || 856 a هست از ADKMŞ: هست L || 856 b نيسا AKLMŞ : نيسا D || 857 a جبر AKLMŞ : حبر D || وج ADLMŞ: رج K || حج ADLMŞ: حح K || 858 b خواهی KLŞ : همی خواهی ADM || 859 a سيماب AKLMŞ : بيمار D || 859 b ازالم ADKMŞ: پرالم L || شبه شد با مس DKLMŞ: شبه مه شد مس A، شبه مس مه شد (L)

860 چون سُرَب در آتشم از هند زلف آنکه او سیم بی ند است چو بت با دل آهن چو یل

الثانی عشر فی معرفة ارقام الكواكب و البروج

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

861 ر قمر س شمس و خ مریخ و ی شد مشتری ه و د و ل شد زهره عطارد پس زحل

862 یا حوت است و ی دلوست و آنکه ط یست جدی ح یست قوس و ز یست عقرب و میزان در حمل

863 سنبله ه د اسد ج است سرطان باز ب هست جوزا و ا ثور است و صفر آمد حمل

الثالث عشر فی مواضع شرف الكواكب السبعة

(خفیف: فاعلاتن مفاعلتن فاعلتن)

864 ل در کا ز و یافت شرف یافت چون ی ز ج در یا ها

865 خ ز ط کج و س از صفر از شرف یافت سهم در یا طا

866 د یه ز ه شرف دارد ه است در ک و ز گرفته ز یا

867 شرف ر ز ا بود در ح شرف رَأس ثالث جوزا (110b)

868 هم ذنب را شرف ز ح در ج یافته اند اهل علم ای دانا

869 زین کواكب بهر یکی ز بروج هفتمین شد وبال را مأوی

a860 آتشم ADKMŞ: اشم ل || او AK: بیبره D، پیر L، ببر MŞ || b860 چو بت KLS: چون بت ADM || آهن ADKMŞ: اهر ل || چو ADLS: حر M، حو ل || a861 ر قمر ADKLS: ز قمر M || ه و KLS: ه د د ، و MA || b861 د و ل AKLMŞ: ول D || پس ADKLS: بس M || b862 و میزان ADLM: ر میزان KŞ || a863 اسد ADKLS: اشد M || a864 ل ADKLS: د M || یافت ADK: - KLS || a865 خ AKLMŞ: ح D || ط کج و AKLS: ط در کج و D، ط در کج است M || a866 د یه ز K: د در یه D، د در یو M، د در ز و L، د در ی A || b866 ه ADKLS: ن M || ک و ز DLMS: که K ، کز A || a867 ح KLMŞ: ج AD || 868 هم ذنب را... علم ای دانا A(L): - DKLMŞ || a868 ح: ط A(L) || 869 زین کواكب ... مأوی ADKMŞ: -L

الرابع عشر فى معرفة ساعت طلوع القمر و غروبها

(خفيف: فاعلاتن مفاعلتن فعِلن)

هر شبى را بگير شش بشمار	تا چهارده از شبان رفته ز ماه	870
چند هفت است جمع را بشمار	جمله را باز هفت هفت بساز	871
هر يك از هفت سبع ساعت دار	هر يكى ساعتى بود ز آن هفت	872
كه چه رفت و چه ماند از آن به نهار	پس بدان از غروب هر شب را	873
ياد كن اين طريقه را در كار	و ز پس چارده كه رفت ز ماه	874
كه چه رفت و چه ماند از شب تار	و ز طلوعش بدان به ساعت و سبع	875

الخامس عشر فى معرفة السهام من البروج

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلتن فاعلتن)

سهم مال است و ديگر قرض از آن ثانى راست	بيت اول كه بود طالع كس سهم بقاست	876
رابعش سهم عقار و حسب و هم آباست	ثالثش سهم برادر و خواهر باز	877
سادسش سهم عرض باز عبید است و اماست	خامسش خانه فرزند شد از ماده و نر	878
ثامنش سهم مَمات است و دگر قحط و وباست (111a)	سهم تزويج و خصومات بود سابع آن	879
عاشرش سهم تجارت و ملوك و وزر است	تاسعش سهم حديث و خبر و سهم و سفر	880
چنانكه الله هم آن سهم اعدى و شقاست	حادى عشر بود سهم احباً و اوميد	881
اى كه انجام تو بر خير على رغم عدأ ست	ثانى عشر بود كه خانه انجام كسان	882

a870 تا KL: - ADMŞ || b870 بگير ADKLM: بكن تو Ş || a871 هفت هفت ADKLS: هفت M || a873 شب ADKLS: شبى M || b873 چه ماند DKLS: A- || a874 پس MA: بس DKLS || ز ماه KLS: از ماه A ، نز ماه DM || b874 ياد كن AK: باز كن DLMS || در كار DKLS: در كار آر A || b876 ديگر A : دگر DKLS || قرض ADM: قرش KLS || a877 و خواهر باز AKLS: و خواهر و هم D ، بود خواهر هم M || b879 وباست ADKL: باست MS || a880 سفر AKLS: تفر D || a881 بود AKL: از آن DMS || اوميد ADKM: اميد LS || b881 چنانكه DKLS: صمانك MA || a882 بود كه KLS: بود ADM || انجام ADKLS: - M

السادس عشر فی معرفة مقدار الشمس فی کل برج

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- 883 دی به بیشم آمد آن نسریں بر غنجه دهن همچو برگل قطرهء شبنم رخس بگرفته خوی
- 884 بوسه گفتم لا و لا لب لا و لا لا گفتم آه طی شد يك يك پس يك يك رسوم جود طی

السابع عشر فی معرفة البروج و الدرج و الدقائق

(خفيف: فاعلاتن مفاعلن فعلن)

- 885 چرخ هشتم بود دوازده قسم ثابتات اندرو کنند قرار
- 886 برج شد نام هر یکی و برجی شد به سی بخش منقسم بشمار
- 887 درجه گشت هر یکی ز آنها هر یکی شصت گشت دیگر بار
- 888 نام هر يك دقیقه گشت از آن یادگار این ز من بیاد بدار

الثامن عشر فی معرفة موضع النیرین فی کل یوم فی موضع الشمس

(فی معرفة مواضع الشمس من البروج)

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- 889 گر همی خواهی که دانی در کدامین موضع است از بروج آسمان جرّم جهان تاب نُکا (111b)
- 890 زاوّل ایلول تا اکنون بر آیامی که رفت يك صد از اعداد و شصت و هفت دیگر بر فزا
- 891 از حمل گیر و به هر برجی بده سی سی از آن جای شمس آنجا بود که یابد اینها انتها
- 892 هر چه از سی کم بماند بر درج بَخْش و بدانکه از درج خورشید را جا شد بلا شك منتها

883 بر KLS: برو ADM || 883b خوی AKLS: جوی D || 884a لب لا ADMS: لب KL || 884b پس
 886a: ADKLS: بس M || جود ADLS: حود K || 885b اندرو KLS: انده رو D, اندرون A || 886a هر یکی
 887a: KLS: هر يك A || 887a یکی ز آنها DMS: يك و ز آنجا KL, يك و ز آنها A || 888b بدار DKLS:
 گیر A || 889a گر AKLS: در D || 889b تاب ADLS: باب K || 890a تا اکنون بر DKLS: بر
 اکنون A || رفت DKLS: هست A || 891a بده AKLS: - از آن DM || 891b بود که DKLS: بود A || 892b را ADLS: ر K

التاسع عشر فى موضع القمر

(فى معرفة مواضع القمر من البروج فى كل وقت)

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

- 893 ماه را خواهی که دانی آن درج را که برید   أفتاب از آسمان بشمار يك يك بی خطا
894 پس بر ایام گذشته از ماه نه و ز برج شمس   بخش کن سی سی که برج انتها مه راست جا

العشرون فى اسامى العشرة المبشرة من اصحاب النبى صلى الله عليه و سلم

(خفيف: فاعلاتن مفاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

- 895 عشره که همه مبشره اند   بانبى کرده بیعه تحت شجر
896 هست صدیق و رهنما بوبکر   باز فاروق دین گشای عمر
897 باز عثمان که پور عفان است   هم علی گیش لقب بود حیدر
898 عبدالرحمن بس زبیر عوام   باز سعید بن زید و طلحه شمر
899 نهمین سعد بن ابی وقاس   دهمین بو عبیده دان ز عشر

الحادى والعشرون فى اسامى أولوالعزم من الرسل (112a)

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

- 900 نوح و ابرهیم و موسی و دگر عیسی شناس   هم حبیب الله را أولوا العزم از رسل

893 a آن ADKLS: از M || b 893 خطا ADKLS: خطاب M || b 894 بخش کن ADKLS: بخش M || 899-
895 عشره که ... دان ز عشر KL: ~ 835-894 ضعقت ... راست جا ADMŞ || 895 a مبشره اند AKLMSŞ
: مبشراند D || 895 b بانبى ... شجر ADKLS: ~ 896 a هست ... بو بكر M || 895 b کرده KLŞ: ~
بیعه ADM || 896 هست صدیق ... عمر ADKLS: ~ 897 باز عثمان ... بود حیدر M || 898 a عبدالرحمن
AKLM: عبد الرحمن DŞ || پس AL: بس DKMSŞ || 898 b سعید بن K: سعد بن ADLS: سعد ابن M ||
شمر ADKLS: شمار M || 899 a سعد بن ADKLS: سعد ابن M || 900-901 نوح ... رهنمایان سبیل KL:
~ 835-899 ضعقت ... ز عشر ADMŞ || b 900 الله را DKLMSŞ: الله محمد را A

901 زانبیا هستند این هر پنج بر سرآمده واصفان دین و شرع و رهنمایان سُبُل

خاتمة الكتاب

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- 902 مَنَّتْ ایزد را که این منظوم را کردم تمام بامعانی خوش و أَلْفَاظِ عَذْبٍ و دلگشا
- 903 درج کردم اَندَرین دُرُج از اَفانینِ هنر آنچه که هرگز نَباشد گوهر آن را بَهَا
- 904 جهل را با عِلْمِ زائِل کن اگر دانسته ای زندگی بَهِتر ز مرگ است و بَصْرَ بَهْ از عَمَى
- 905 رنج نابرده نیابی گنج پس می بایدت رنج بردن روز و شب اندر پی گنج بقا
- 906 علم آموز و ادب اندوزاگر شد آرزوت چون مَه و خورشید کردی عالم اَفروزازضیا
- 907 گوشها بَر احمدی نَه که چو دیده گوشها کردی و دُرّی نیابی تو بدین زِیب و بها

---

a901 هستند ADLMŞ : هشتند K || b901 واصفان KLMŞ : واضعان AD || 907-902 مَنَّتْ ایزد ...
زیب و بهاتَمَّت بعون اللّٰه ADKLM : - § || b903 گوهر AKLM : گوهری D || a905 پس ADKL : چون M ||
a906 شد آرزوت KL : شد آرزوست A، می بایدت DM || b906 کردی KL : گشتن ADM

Beyit no: **Türkçe:**   **Farsça:**   **Transkripsiyon:**   **Arapça:**

ا

435	Pişmiş tuğla; kiremit.	خشت پخته	(Ācurr) =	أجر
418	Öbür dünya; ahiret.	آن جهان	(Ācil) =	أجل
76	Bir.	یکی	(Āḥad) =	أحد
24	Mersin ağacı.	مورد	(Ās) =	أس
431	Doktor; tabib; cerrah.	پزشک	(Āsī) =	أسی
138	Serap.	کوراب	(Āl) =	أل
138	Harbi ile, mızrak ile vurmak, dürtmek.	نیزه زدن	(Āl) =	أل
102	Kılıç vs. gibi yassı demirli savaş aleti.	حربه	(Ālla) =	آله
106	Kurşun maddesi.	ارزیز	(Ānuk) =	آنک
659	Alamet; işaret; iz.	نشان	(Āya) =	آیه

ا

95	Baba.	پدر	(Ab) =	أب
665	Otlak; çayır.	گیازار	(Abb) =	أب
160	Asilik; serkeşlik; itaatsizlik.	سرکشی	(İbā) =	أبا
567	Sütlü pirnç.	برنج به شیر	(Abā baḥṭa) =	أبابهطه
319	Gücü yetmek; hünerli olmak.	قدرت	(İbbāla) =	أباله
528	Ortaya koymak; ibraz etmek.	بیرون بیوردن	(İbrāz) =	أبراز
335	Abraş hastalığı; deri hastalığı.	پیس	(Abraş) =	أبرص
578	İğne.	سوزن	(İbra) =	أبره
263	Som altın.	زر	(İbrīz) =	أبریز
536	Kemer tokası; at kayışı veya kolanı.	کمرساز	(İbzīm) =	أبزیم
31	Görmek.	دیدن	(İbşār) =	أبصار
154	Koltuk.	بغل	(İbt) =	أبط
319	Develer.	اشتران	(İbl) =	أبل
96	Erkek çocuk.	پور	(İbn) =	أبن

154	Çakal.	شغال	(İbnu āvā) =	ابن أوى
175	Pis ve küçük bir yılan.	مارى	(İbnu kıtr) =	ابن قتر
775	Ateş böceği.	شب تاب	(Abū ḥubāḥib) =	ابو حباحب
181	Dişi eşek.	خر ماده	(Atān) =	اتان
780	Aynı yılda doğanlar; yaşlılar. [همسال به دنیا آمدند].	ج. ترب [کسانی که	(Atrāb) =	اتراب
417	Karışılığını vermek.	دادن پاداش	(İşābat) =	اثابة
305	Tabak tencere vs. gibi ev eşyası.	خنورخانه	(Aşās) =	اثاث
209	Günahın karşılığı ceza.	جزای جرم	(Aşām) =	اثام
667	İzinden gitmek; takip etmek.	پی	(Aşr) =	اثر
778	Köse; sakalı olmayan.	کوسه	(Aşatṭ) =	اٹط
209	Günah; suç.	جرم	(İşm) =	اثم
540	Acı Ilgın ağacı.	شورگز	(Aşl) =	اثل
121	Sürme taşı.	سنگ سرمه	(İşmid) =	اٹمد
76	İki.	دو	(İşnān) =	اٹنان
80	Oniki.	دوازده	(İşnatā 'aşar) =	اٹنتا عشر
566	Çok; fazla; bol.	بسیار	(Aşīş) =	اٹیش
151	Acı su.	آب تلخ	(Ucāc) =	اجاج
214	Erik veya erik ağacı.	آلو	(İccāş) =	اجاص
435	Ücret; karşılık.	مزد	(Acr) =	اجر
239	Kılsız, tüysüz kişi.	بی موی	(Acrad) =	اجرد
409	Oturutmak.	به نشاستن	(İclās) =	اجلاس
705	Çalılık; sazlık.	بیشهءنى	(Acam) =	اجم
783	Ormanlar.	ج. أجم [بیشه]	(Ucam) =	اجم
783	Orman.	بیشه	(Acama) =	اجمه
775	Devenin yatması veya diz çökmesi.	خفت شتر	(İḥbāb) =	احباب
463	Aldatmak; hile yapmak.	حيله کارى	(İḥtiyāl) =	احتیال
277	Kambur.	کنج	(Aḥdab) =	احدب
80	Onbir.	یازده	(Aḥad 'aşar) =	احد عشر
239	Efsane; masal; yalan konuşma.	فسانه	(Uḥdūşa) =	احدوثة
103	Kırmızı.	سرخ	(Aḥmar) =	احمر
616	Düşmanlık; kin; öfke.	کین	(İḥna) =	احنه
259	Siyah gözlü.	سیه چشم	(Aḥvar) =	احور
680	Esmer; esmer renk; yeşile çalan siyah.	سیاه فام	(Aḥvā) =	احوی

95	Erkek kardeş.	برادر	(Aḥ) =	اخ
95	Kız kardeş.	خواهر	(Uḥt) =	اغت
721	Gizlemek; gizlenmek; saklamak.	نهان کردن	(İḥtifā) =	اختفا
463	Salınarak yürümek.	خرامیدن	(İḥtiyāl) =	اختیال
753	Almak; tutmak; elde etmek.	نبید	(Aḥaz) =	اغذ
721	Gizlemek; saklamak.	نهان کردن	(İḥfā) =	اغفا
395	Şahin; Yeşil ağaç kakarı.	کاسکینه	(Aḥyal) =	اغیل
198	Ekmeğe katık olan şey; katık.	نان خورش	(İdām) =	ادام
380	Gir.	در آ	(Udḥul) =	ادخل
513	Mürdüm eriği.	ألوجه	(İdrik) =	ادرك
400	Yağız at.	اسب شبرنگ	(Adham) =	ادهم
400	Bukağı.	بند	(Adham) =	ادهم
18	Kulak.	گوش	(Uẓn) =	اذن
70	İncinmek; eziyet görmek; hüzn.	رنج	(Azī) =	اذی
35	Göstermek.	نمودن	(İrāa't) =	اراءت
35	Arzu etmek, dilemek, istemek.	خواست	(İrādāt) =	ارادات
260	Akıl.	عقل	(İrb) =	ارب
77	Dört.	چار	(Arba'a) =	اربعه
81	Ondört.	چهارده	(Arba'a 'aşar) =	اربعه عشر
85	Kırk.	چل	(Arba'in) =	اربعین
260	Emel; istek; arzu.	حاجت	(İrba) =	اربه
260	Çözmedikçe çözülmeven düğüm.	بند	(Urba) =	اربه
765	Beğenmek; seçmek; memnun olmak.	پسندیدن	(İrtizā) =	ارتضا
744	Bir şeye yükselmek veya çıkmak.	بلندی	(İrtiḳā) =	ارتقا
555	Erguvan bitkisi.	ارغوان	(Arcuvān) =	ارجوان
787	Lübnan servisi; dağ servisi; çam ağacı.	نوج	(Arz) =	ارز
668	Göndermek; yollamak.	به فرستادن	(İrsāl) =	ارسال
5	Arz; Dünya; yeryüzü; yer.	زمین	(Arz) =	ارض
150	Uykusuz olmak; uykusuzluk.	بی خوابی	(Ariḳ) =	ارق
517	Kocası ölmüş dul kadın.	بیوه	(Armala) =	ارمله
286	Bal; taze bal.	انگبین	(Ary) =	اری
606	Güzel koku.	خوب بوی	(Arīc) =	اریج
676	Gelin çadırı için süslenmiş taht, sedir.	تخت	(Arīka) =	اریکه

778	Çok kıllı adam.	مردم پرموی	(Azabb) =	ازب
697	Arka; kuvvet.	پشت	(Azr) =	ازر
103	Mavi; gök mavisi.	کبود	(Azrak) =	ازرق
322	Gayet berrak üzere olan parlak şey.	روشن	(Azhar) =	ازهر
703	Yaban öküzü.	گاو حشی	(Azhar) =	ازهر
566	Binanın temeli; temel; esas.	بنیاد	(Uss) =	اس
566	Binanın temelleri; temeller; esaslar.	ج.اس [بنیاد]	(İssās) =	اساس
566	Binanın temeli; temel; esas.	بنیاد	(Ussās) =	اساس
193	Hafta.	هفته	(Usbū‘) =	اسبوع
72	4 veya 4,5 miskal ağırlık birimi.	شش درم	(İstār) =	استار
38	Bir şeyi birinden zorla almak.	ربودن	(İstilāb) =	استلاب
239	Efsane; hurafe.	فسانه	(Ustūra) =	استوره
572	Arslan.	شیر	(Asad) =	اسد
649	Yaratmak.	آفریدن	(Asr) =	اسر
649	Esir almak.	کردن اسیر	(Asr) =	اسر
649	İdrar zorluğu.	بول بسته	(Usr) =	اسر
688	Hızlı gitmek; koşmak; acale etmek.	زود رفتن	(İsrā‘) =	اسراع
106	Eritilmiş kurşun.	ارزیز	(Usrub) =	اسرب
504	Mızrakla vurma; mızrak çekme.	نیزه کشده	(Asal) =	اسل
38	Yol; gidiş; üslup; çeşit; tarz.	گونه	(Uslūb) =	اسلوب
184	İsim; ad.	نام	(İsm) =	اسم
680	Buğday renkli.	گدم گونه	(Asmar) =	اسمر
103	Siyah.	سیاه	(Asvad) =	اسود
431	Gamlı; üzgün.	پژمان	(Asī) =	اسی
504	Yumuşak şey; yumuşak ot.	رخ	(Asīl) =	اسیل
591	Benzerler; eşler; denkler.	ج.شبه [مانند]	(Aşbāh) =	اشباه
400	Doru at.	سمند	(Aşhab) =	اشهب
276	Parmak.	انگشت	(İşba‘) =	اصبع
329	Daha küçük.	کوچکتر	(Aşgar) =	اصغر
603	Gebre (Capparis spinosa) bitkisi.	کبر	(Aşaf) =	اصف
401	Gibr (Acacia nubica) bitkisi ve kökü.	بیخ گبر	(Aşaf) =	اصف
103	Sarı; altın sarısı renk.	زرد	(Aşfar) =	اصفر
660	Kök.	بیخ	(Aşl) =	اصل

613	Bir şeyi iyileştirmek; onarmak.	راست کردن	(İşlâh) =	اصلاح
277	Önden kel, dazlak kişi.	کل	(Aşla ^c) =	اصلع
335	Sağır adam; duymayan; işitmeyen.	کر	(Aşamm) =	اصم
495	Akşam vakti.	شبانگاه	(Aşil) =	اصیل
301	Pazılar.	ج.ضبیع [بازو]	(Azbā ^c) =	اضباع
485	Heyecan; titremek; kımıldamak.	دلدا	(İzтіrāb) =	اضطراب
770	Boyun eğmek; itaat etmek.	بردن فرمان	(İtā ^c a) =	اطاعه
254	Sağır.	کر	(Utrūş) =	اطروش
557	Harabeler.	ج.طلال [نشان هرسرای که کهن]	(Atlāl) =	اطلال
379	İste; ara.	بجو	(Utlub) =	اطلب
523	Edebiyatta itnāb (sözü uzatma) sanatı.	سخن دراز کردن	(İtnāb) =	اطناب
764	Bir şeye el atıp tutmak.	چنگ زدن	(İ ^c tişām) =	اعتصام
619	Zayıf erkek (hayvan).	نر لاغر	(A ^c caf) =	اعجف
771	Hazırlanmak; gerekli şeyleri hazırlamak.	بسیجیدن	(İ ^c dād) =	اعداد
277	Topal, aksak kişi.	لنگ	(A ^c rac) =	اعرج
393	Fakirlik.	درویشی	(İ ^c sār) =	اعسار
682	Kasırga; fırtına.	دوله	(İ ^c şār) =	اعصار
315	Daha yukarı; daha yüksek.	برتر	(A ^c lā) =	اعلا
335	Ağma; kör; görmeyen.	کور	(A ^c mā) =	اعمی
533	Fakirlik; fakir ve muhtaç olmak.	درویشی	(İ ^c vāz) =	اعواز
323	Tek gözlü; gözünün biri kör olan.	یک چشم	(A ^c var) =	اعور
54	Uyanıklık; akıllılık; ayık olmak.	هوشیاری	(İfākāt) =	افاقت
524	Ayrımak; bir şeyi benzerleinden ayırmak.	جدا کردن	(İfrāz) =	افراز
384	Geniş, yassı burunlu.	پهن بینی	(Aftas) =	افطس
478	Yalan; yalan söz.	دروغ	(İfk) =	افق
613	Kurtulmak.	رستگاری	(İflāh) =	افلاح
751	Güneş, ay ve diğer yıldızların batması.	غروب	(Ufūl) =	افول
625	Papatyalar	گل بابونج	(Aķāh) =	اقاح
393	Fakirlik.	درویشی	(İktār) =	اقتار
390	Elde etmek; kazanmak; ilim kazanmak.	کسب علم	(İktibās) =	اقتباس
203	Düşünmeden kendini bir işe atmak.	به قحمه درشدن	(İktiḥām) =	اقتحام
625	Papatya.	گل بابونج	(Uķḥuvān) =	اقحوان
379	Oku.	بخوان	(İkra ⁿ) =	اقراً

399	Daha yakın; yakın akraba.	خویش	(Aḳrab) =	اقرب
399	Yakın; daha yakın.	نزدیک	(Aḳrab) =	اقرب
277	Başı kel adam.	دغ	(Aḳra ^ç) =	اقرع
419	Yemin etmek.	سوگند خوردن	(İḳsām) =	اقسام
436	Keş; keş peyniri; çökelek.	پینو	(Aḳiṭ) =	اقت
277	Eli kesik; kesik elli.	برده کف	(Aḳṭa ^ç) =	اقتع
198	Yemek yemek.	خوردن	(Akl) =	اکل
198	Meyve.	بر	(Ukl) =	اکل
198	Başını kaşımak.	خارش	(Akla) =	اکله
333	Taç; hükümdar tacı.	افسر	(Aklil) =	اکلیل
476	Yeri kazmak, sürmek; ekmek.	کاریدن	(Akr) =	اکر
400	Kır at; boz at.	خنگ	(Aḳmaṭ) =	اکمت
698	Tepe; tümsek; küçük tepe.	پشته	(Aḳamaḳ) =	اکمه
335	Anadan doğma kör.	کورزاییده ز مادر	(Aḳmah) =	اکمه
138	Kavim; yakınlık, akrabalık.	آل	(İll) =	الّ
138	Allah.	الله	(İll) =	الّ
693	Nimetler.	ج.الی [نعمت]	(Alā) =	الا
283	-den başka, -den gayrı; istisna edatı.	مگر	(İllā) =	الا
241	Şimdi.	کنون	(Al'ān) =	الآن
435	Sütler.	ج.لبن [شیر]	(Albān) =	البان
373	Sığınmak; saklanmak.	پناهییدن	(İlticā) =	التجا
383	Aldatmak; ihanet etmek.	خیانت	(Alas) =	الس
89	Bin.	هزار	(Alf) =	الف
726	Zelil, hor, hakir ve güçsüz adam.	مرد خوار و ضعیف	(Alif) =	الف
89	İkibin.	دو هزار	(Alfān) =	الفان
1	Allah.	خدا	(Allah) =	الله
149	Peltek; pelteklik.	لال	(Alkan) =	الکن
1	Allah; Tapınılan her şey.	خدا	(İlah) =	اله
569	Kalbde ilāhi fikir vs. doğmak.	به دل فتادن فکرالهی	(İlhām) =	الهام
693	Nimet; ihsan; bağış	نعمت	(İly) =	الی
102	İnleme; inleyiş.	نال	(Alil) =	الیل
62	Bugün.	امروز	(Alyavm) =	اليوم
779	Koyun kuyruğu.	دنبه	(İlya) =	اليه

779	Yemin; ant.	قسم	(Īlayya) =	اليه
699	Yoksa, yahut, ya anlamında atıf edatı.	يا	(Am) =	ام
472	Azim; kasetme; meyil.	آهنگ	(Amm) =	أم
699	Asıl; kök; temel.	اصل	(Umm) =	أم
95	Anne.	مادر	(Umm) =	أم
318	Alâmet; iz; işaret; nişan.	نشان	(Amārat) =	امارت
318	Emirlik; emirle idare olunan devlet.	میری	(Īmārat) =	امارت
742	Ön; ön taraf.	پیش	(Amām) =	امام
201	Öncü; rehber; imam.	پیشوا	(Īmām) =	امام
313	Tepe; yüksek yer.	پشته	(Amt) =	امت
40	İmtihan etmek; denemek.	آزمودن	(Īmtihān) =	امتحان
720	Şüpheye düşmek.	در گمان فتادن	(Īmtirā) =	امترا
719	Hayvana binmek veya onu binek hayvanı yapmak.	بردواب برنشستن	(Īmtiṭā) =	امتطا
141	Emir, buyruk, ferman.	فرمان	(Amr) =	امر
141	İş.	بال	(Amr) =	امر
141	İş.	کار	(Amr) =	امر
313	Çöl.	بیابان	(Īmrīt) =	امريت
62	Dün.	دی	(Ams) =	امس
742	Yol.	ره	(Amam) =	امم
338	Korkusuz ve āsūde olmak.	بی ترسی	(Aman) =	امن
26	Arzu, istek, murad; ideal.	آرزو	(Umniyya) =	امنیه
472	Grup; millet; topluluk.	گروه	(Umma) =	امه
699	...ise, eğer anlamında şart edatıdır.	شرط	(Īn) =	ان
282	Şüphesiz; doğrusu; gerçek.	بادرستی	(Anna) =	ان
282	Şüphesiz; doğrusu; gerçek.	بادرستی	(Īnna) =	ان
417	Tevbe edip Allah'a dönmek.	باز گردیدن	(Īnābat) =	انابة
575	İnsanlar.	ج.انسان [آدم]	(Unās) =	اناس
575	İnsanlar.	ج.انسان [آدم]	(Unāsī) =	اناسی
652	Patlıcan.	بادنجان	(Anb) =	انب
762	Birşey artmak, çoğalmak.	بالیدن	(Īntiṣā) =	انتشا
99	Dişi; kadın.	ماده	(Unṣā) =	انثی
374	Kurtarmak.	رهانیدن	(Īncā) =	انجا
529	Tamamlamak; sözünü yerine getirmek.	به جای آوردن وعده	(Īncāz) =	انجاز

302	Enzerut bitkisi ve onun merhemi.	خونجده	(Anzarūt) =	انزروت
575	İnsanlar.	ج. انسان [آدم]	(İns) =	انس
62	Hoş sohbetlik; dostluk; arkadaşlık.	غمگساری	(Unis) =	انس
575	İnsan.	مردم	(İnsān) =	انسان
672	Vermek.	دادن	(İntā) =	انطا
18	Burun.	بینی	(Anf) =	انف
436	Peynir mayası.	مایهءپنیر	(İnfaha) =	انفحه
211	Küçük düşmekten utanma; ar.	عار	(Anafa) =	انفه
755	Kurtarmak.	رهانیدن	(İnkāz) =	انقاز
145	Parmak ucu.	سر انگشت	(Anmula) =	انمله
282	İnilti; feryat; inleme.	نالہ	(Anna) =	انہ
282	Cevap edati olup evet anlamındadır.	نعم	(İnna) =	انہ
148	Şiddetli yağan yağmur.	آب ریزان	(İnhilāl) =	انهلال
107	Yumuşak demir.	ماده	(Anīs) =	انیث
282	Hasta acı vs.den dolayı inlemek.	نالہ	(Anīn) =	انین
352	Kap kacak; su kabı.	ظرف آب	(Aniya) =	انیہ
352	Sıvının şiddetli sıcaklığı.	سخت گرم	(Aniya) =	انیہ
699	Yoksa, yahut, ya anlamında atıf edati.	یا	(Av) =	او
190	Susuzluk ve harareti.	تشنگی	(Uvām) =	اوام
599	Zaman; vakit.	گاه	(Avān) =	اوان
593	Çok ah çeken.	کسی که آه بسی میکند	(Avvāh) =	اوآه
235	Yalnız; eşsiz; yegane; tek.	یگانه	(Avhad) =	اوحد
317	Eğri şey; eğri.	کژی	(Avad) =	اود
521	Kaz.	مرغ آبی	(İvvaz) =	اوز
418	Dünya; bu dünya.	این جهان	(Ülā) =	اولی
599	Dinlenmek.	آرام	(Avn) =	اون
593	Sıkıntılı, üzüntülü ah çekmek.	آه کردن محزون	(Avvah) =	اوآه
407	Tabaklanmış deri; post.	پوست	(İhāb) =	اهاب
525	Hazırlık.	ساز	(Uhba) =	اهبه
351	Susuz deve.	اشتر تشنه	(Ahyam) =	اهیم
737	Ey anlamında nida harfidir.	حرف ندا	(Ay) =	ای
737	Uzağa seslenmek için nida harfidir.	حرف ندا	(Ayā) =	ایا
777	Dönmek; bir şeyden vaz geçmek.	بازبه گردیدن	(İyāb) =	ایاب

190	Duman.	دود	(Īyām) =	ایام
668	Vermek.	دادن	(Ītā) =	ایتا
667	Seçmek; tercih etmek.	گزیدن	(Īṣār) =	ایثار
523	Sözü kısaltmak; kısa konuşma.	نقیض	(Īcāz) =	ایجاز
192	Güç; kuvvet; enerji.	نیرو	(Ayd) =	اید
274	Dönmek.	بازگشت	(Ayz) =	ایض
213	Çalılık; sık çalılık.	بیشه	(Ayka) =	ایکه
666	İnanmak; tasdik etmek.	گرویدن	(Īmān) =	ایمان
15	Nerede, nereye.	کجا	(Ayna) =	این
216	Nerede.	کو	(Ayna) =	این
212	Yorulmak.	ماندن	(Ayn) =	این

ب

728	Cinsel gücü çok olan adam.	مرد بسیار باه	(Bā) =	با
185	Kapı.	در	(Bāb) =	باب
758	Reyhan veya maydonoz bitkisi.	بویانک	(Bāzarūc) =	باذروچ
219	Soğuk.	سرد	(Bārid) =	بارد
60	Yaratan; yaratıcı.	[آفریننده]	(Bārī) =	باری
421	Sekiz yaşını tamamlamış deve.	شتر	(Bāzil) =	بازل
520	Doğan kuşu.	باز	(Bāzī) =	بازی
520	Atmaca kuşu.	باشه	(Bāşak) =	باشق
704	Ot, bitki, sebze demeti.	تای از گیاه	(Bāqa) =	باقه
140	Yürek; kalp.	دل	(Bāl) =	بال
747	Bir kimseye veya bir şeye ulaşan şey.	رسنده	(Bāliḡ) =	بالغ
386	Ne kötü, ne fena!	بد	(Bī's) =	بئس
772	Kesmek.	به بریدن	(Batt) =	بت
173	Kesmek; kökünden kesmek.	به بریدن	(Batr) =	بتر
333	Kesmek.	بریدن	(Batl) =	بتل
772	Ortaya koymak; yaymak; dağıtmak.	فاش کردن	(Başş) =	بث
127	Nehir vs.den su akan yarık; gedik.	دریدن	(Başq) =	بثق
373	Halis; saf; katıksız.	ویژه	(Baht) =	بحت
22	Deniz.	دریا	(Baḥr) =	بحر

475	Araştırmak; incelemek; sormak.	واپژوهیدن	(Baḥṣ) =	بخت
559	Ağız kokusu.	بوی دهن	(Baḥr) =	بخر
383	Eksik olma; noksan.	کاهش	(Baḥs) =	بخس
44	Aç gözlü olmak; cimrilik.	زفتن	(Baḥl) =	بخل
31	Başlangıç; başlama; başta; ilkin.	آغاز	(Bidāya) =	بدایه
142	Dolunay; ondört gecelik ay.	مه اندر وسط	(Badr) =	بدر
558	Vucut; beden; ceset.	تن	(Badan) =	بدن
725	Kötü huyluluk; çirkinlik.	زشتی	(Bazā) =	بذا
222	Tohum.	تخم	(Bazr) =	بذر
746	Açık; apaçık; müstehcen söz.	پدید	(Bazıyy) =	بذی
725	Çirkin sözlü, ağzı bozuk kadın.	زن زشت	(Bazıyya) =	بذیه
171	İyi olmak; iyi işli olmak.	نیکو	(Barr) =	بر
171	İyilik; iyi işlilik.	نیکی	(Birr) =	بر
171	Buğday.	گندم	(Burr) =	بر
427	Demir talaşı; demir kırıntısı.	سونش آهن	(Burāda) =	براده
311	Üstünlük; fesahat; kemal.	فزونى اندر علم	(Barā'a) =	براعه
60	Yaratmak.	آفریدن	(Bar') =	برأ
467	Yumuşatmak; eğelemek.	ساییدن	(Bard) =	برد
503	Soğuk.	سرما	(Bard) =	برد
13	Dolu.	سنگچه	(Barad) =	برد
171	İyiler.	ج. بر [نیکان]	(Barara) =	برره
418	Dünya ve ahiret arası geçiş zamanı.	میان این و آن جهان	(Barzaḥ) =	برزخ
440	Pire	کیک	(Burgüş) =	برغوٹ
14	Şimşek.	درخش	(Barḳ) =	برق
641	Yüz örtüsü; peçe; bürgü.	روی پوش	(Burḳa) =	برقع
22	Su birikintisi (yapma havuz).	آبدان	(Birka) =	برکه
725	Sağlıklı olmak; iyileşmek.	صحّه	(Burū?) =	برؤ
528	Gizlendikten sonra ortaya çıkmak.	بیرون آمدن	(Burūz) =	بروز
180	Devenin burnundaki halka, bilezik.	حلقهءبینی اشتر	(Bura) =	بره
180	Kalem açmak; kalem sivriltilmek.	قلم تراشیدن	(Bary) =	بری
725	İsteksiz; nefret etmiş.	بیزار	(Barī?) =	بری
503	Posta; posta beygiri; postacı; kurye.	پیک	(Barīd) =	برید
723	Halk; insanlar.	خلق	(Bariyya) =	بریّه

545	Zorla almak; kapmak; çalmak.	به ربودن	(Bazz) =	بز
545	Elbise; giysi.	لباس	(Bizza) =	بزه
172	İnsanlık; insanoğlu.	أدمى	(Başar) =	بشر
172	Güler yüzlülük.	به گشادگی روی	(Bişr) =	بشر
172	Cildin dışı; dış deri.	پست خارج	(Başara) =	بشره
455	Görmek.	بینایی	(Başāra) =	بصاره
344	Görücü; gören.	بینا	(Başīr) =	بصیر
300	Ticaret malları.	ج. بضاعه [کالا]	(Bizā') =	بضاع
300	Ticaret malı, parası, metāi.	پارهء مال تجاره	(Bizā'a) =	بضاعه
300	Küsür; birkaç; 3'ten 9'a kadar sayılar.	اند	(Biz') =	بضع
300	Kadınlık uzvu.	عورت زن	(Buž') =	بضع
521	Ördek.	قاز	(Batt) =	بط
397	Astar.	آستر	(Biṭāna) =	بطانه
21	Karın; mide.	اشکم	(Baṭn) =	بطن
413	Kımıldamak.	انگیختن	(Ba's) =	بعث
668	Göndermek; yollamak.	به فرستادن	(Ba's) =	بعث
377	Sonra.	پس	(Ba'd) =	بعد
377	Uzaklık; iraklık.	دوری	(Bu'd) =	بعد
273	Davar tersi ve tezeği.	پشک	(Ba'ra) =	بعره
116	Bazı; biraz; parça; kısım.	برخی	(Ba'z) =	بعض
154	Koca; efendi;	شو	(Ba'l) =	بعل
116	Sivrisinek.	پشه	(Ba'ūz) =	بعوض
319	Deve; beş yaşına girmiş deve.	اشتر	(Ba'ir) =	بعیر
45	Düşmanlık; hasımlık; kin; buğz.	دشمنی	(Buğz) =	بغض
319	Katır.	استر	(Bağl) =	بغل
271	Zulüm; kanundan dışarı çıkma.	بی دادی	(Bağy) =	بغی
271	Arzu olunan şey; istek; niyaz; arzu.	حاجه	(Buğya) =	بغیه
116	Sivrisinek.	پشه	(Baḳḳ) =	بق
28	Ebedi, kalıcı ve sürekli olmak.	پاینده بودن	(Baḳā) =	بقا
174	İnek.	مادهء گاو	(Baḳara) =	بقره
165	Taze ot; yeşillik ve sebzenin genel adı.	تره	(Baḳl) =	بقل
553	Semiz otu.	پرپهن	(Baḳlatu'l-ḥamḳā) =	بقلة الحمقاء
462	Ağlmak; ağlama.	گریه	(Bukā) =	بکا

495	Güneşin doğmasına yakın sabah vakti.	بامداد	(Bukra) =	بکره
40	Denemek; tecrübe etmek.	آزمودن	(Balā) =	بلا
40	Elbise eskimek, yıpranmak.	کهنه شدن	(Bilā) =	بلا
747	Bir şeyi ulaştırmak; iletmek; bildirmek.	رسانیدن	(Balāg) =	بلاغ
631	Güler yüzlü; şen.	همای	(Balc) =	بلج
424	Hurma kuruğu; olgunlaşmamış meyve.	غوره	(Balac) =	بلج
746	Şehir; belde.	شهر	(Balad) =	بلد
747	Bulūğ çağına varma, ulaşma.	رسید	(Bulūg) =	بلوغ
656	Nemlilik; yaşlık.	تری	(Billa) =	بله
40	Evet; tasdik harfi.	آری	(Balā) =	بلی
746	Ahmak; anlayışsız; kalın kafalı; bön.	کند	(Balid) =	بلید
747	Olgunlaşmış; yetişmiş; olmuş.	رسنده	(Balīg) =	بلیغ
325	Mimar; yapıcı.	بناگر	(Bannā) =	بنا
554	Yedili kuzey takım yıldızı.	هفتورنگ	(Banātu'n-naʿş) =	بنات النعش
96	Kız çocuk	دختر	(Bint) =	بنت
425	Menekşe.	بنفشه	(Banafsac) =	بنفسج
547	Elbisenin koltuk altına konan kumaş parçası.	خشتک	(Banīka) =	بنیقه
756	Aşık olmak; ortaya çıkmak.	به دیدگشتن	(Bavḥ) =	بوح
756	Nefis.	نفس	(Būḥ) =	بوح
386	Öpme; öpmek.	بوس	(Bavs) =	بوس
386	Fakirlik; sıkıntı; meşakkat.	سختی	(Buʿs) =	بوئس
649	İdrar.	شاشه	(Bavl) =	بول
550	Güzellik; zerafet.	خوبی	(Bahā) =	بها
677	Yalan söylemek; iftira; yalan.	بهتان	(Bahīta) =	بهیته
606	Daima neşeli kişi.	تازه	(Bahīc) =	بهیج
317	Yemin için edat.	بهرسوگند	(Bī) =	بی
316	Sıfat ve zarf yapan ön ek.	حرف پیشوند	(Bī) =	بی
185	Ev.	خانه	(Bayt) =	بیت
603	Harman yeri.	خرمنگاه	(Baydar) =	بیدر
543	İki kat ipten dokunmuş kumaş.	دوتو	(Bayram) =	بیرم
781	Yumurta.	خایهء مرغان	(Bayz) =	بیض
632	Güneş.	آفتاب	(Bayzā) =	بیضا
581	Tolga; miğfer.	خود	(Bayza) =	بیضه

347	Alış veriş.	سلف	(Bay ^ʿ) =	بیع
419	Antlaşma; sözleşme; akid.	پیمان	(Bay ^ʿ at) =	بیعت
212	Uzaklık; ayrılık; aralık.	دوری	(Bayn) =	بین
289	Delil; açık delil.	حجت	(Bayyina) =	بیّنه

ت

729	Daima süt veren inek türü.	بقر پیوسته دوشا	(Tā) =	تا
201	Tābi olan; takip eden; taraftar.	پیرو	(Tābi ^ʿ) =	تابع
675	Taç; padişah tacı.	افسر	(Tāc) =	تاج
441	Eski mal; miras mal.	کهنه مال	(Tālid) =	تالد
248	Takip eden; arkasından giden.	پی سپر	(Tāli) =	تالی
593	Sıkıntılı, üzüntülü ah çekmek.	آه کردن محزون	(Ta ^ʿ avvuh) =	تاوه
396	Yok olma; helak olma.	هلاکی	(Tabār) =	تبار
749	Yumuşak ve nazik pişmiş et; kebab.	بریان	(Tabāha) =	تباها
528	Ortaya çıkarmak; ortaya koymak.	بیرون بیاوردن	(Tabrīz) =	تبریز
747	Bir şeyi ulaştırmak; iletmek; bildirmek.	رسانیدن	(Tabliḡ) =	تبلیغ
598	Saman.	کاه	(Tibn) =	تبین
422	Bir yaşındaki inek.	گاو	(Tabī ^ʿ) =	تبیع
43	Ebedī, dāimī ve sürekli olmak.	پایداری	(Taṣabbut) =	تثبت
63	Cahil değilken cahil gibi gözükme.	جهل به نمودن	(Tacāhal) =	تجاهل
63	Güzellik; güzel olmak.	خوبی	(Tacammul) =	تجمل
524	Bir şeyi yapmak, donatmak.	saz چیز کردن	(Tachīz) =	تجهیز
410	Süslemek; güzelleştirmek.	آراستن	(Taḥbīr) =	تحبیر
373	Alt; aşağı; altta; altında.	زیر	(Taḥt) =	تحت
624	İyileştirmek; güzelleştirmek; süslemek.	خوب کردن	(Taḥsīn) =	تحسین
764	Kale siper edinmek; sığınmak.	پناهِیدن	(Taḥaṣṣun) =	تحصن
583	Çok tıraş etmek.	موی به ستردن	(Taḥliḡ) =	تحلیق
406	Süslemek; donatmak.	آراستن	(Taḥliya) =	تحلیه
63	Tahammül; dayanma; sabır.	برُدباری	(Taḥammul) =	تحمل
251	Selam; tebrik; övme.	ملك	(Taḥiyyat) =	تحیت
57	Başını yere eğmek; korkmak.	بترسیدن	(Taḥaṣṣa ^ʿ) =	تخشع
406	Boşaltmak; terk etmek.	تهی کردن	(Taḥliya) =	تخلیه

780	Aynı yılda doğan; yaşıt.	که همسال آمد	(Tirb) =	ترب
354	Toprak.	خاک	(Turb) =	ترب
7	Toprak; yer.	خاک	(Turāb) =	تراب
293	Hüzün; gam; keder; sıkıntı.	اندوه	(Tarah) =	ترح
293	Hüzün; gam; keder; sıkıntı.	غم	(Tarah) =	ترح
610	Yükselmek; yukarı çıkmak.	بالا شدن	(Taraqqī) =	ترقی
466	Bırakmak; terk etmek.	به گذاشتن	(Tark) =	ترك
33	Şarkı söylemek; şiir söylemek.	سرودن	(Tarannum) =	ترنم
741	Büyüklük; liderlik; serverlik.	مهی	(Tara'us) =	ترؤس
56	Zāhid olmak; elini eteğini çekmek.	بی رغبتی	(Tazahhud) =	تزهّد
93	Süslemek; süslenmek.	آراستن	(Tazyīn) =	تزیین
416	Övmek; takdis etmek.	به پاکی به ستودن	(Tasbīh) =	تسبیح
53	Dokuzda bir; 1/9.	از نه یکی	(Tus ^ʿ) =	تسع
78	Dokuz.	نه	(Tis ^ʿ a) =	تسعه
84	Ondokuz.	نوزده	(Tis ^ʿ a 'aşar) =	تسعه عشر
87	Doksan.	نود	(Tis ^ʿ īn) =	تسعین
484	Cennette bir pınar.	جویی در جنان	(Tasnīm) =	تسنیم
470	Elleri birbirine çarpmak.	کف را برکف زدن	(Taşdiya) =	تصدیه
331	Resim yapmak; resim çizmek.	نگااشتن	(Taşvīr) =	تصویر
523	Bir şeyi uzatmak; mubalağa etmek.	سخن دراز کردن	(Taṭvīl) =	تطویل
325	Samanlı çamurla duvar vs.yi sıvamak.	اندود	(Tatyīn) =	تطیین
33	Eziyet görmek; dert vs.'den bağırmaq.	نال	(Tazallam) =	تظلم
565	Büyüklenme; kibirlenme.	بزرگی	(Ta'azzum) =	تعظم
214	Elma.	سیب	(Tuffāh) =	تفاح
740	Lezzetsiz; tatsız.	بی مزه	(Tafih) =	تفه
624	Çirkinleştirmek; kötülemek.	زشت کرد	(Takbīh) =	تقبیح
43	Öne geçmek; önde ve ileri olmak.	پیش بودن	(Takaddum) =	تقدم
332	Ölçmek; hesaplamak; kıyaslamak.	اندازه کردن	(Takdīr) =	تقدير
56	Dindarlık; ihtiyatlılık.	پرهزکاری	(Takvā) =	تقوی
56	Dindarlık; ihtiyatlılık.	پرهزکاری	(Tuḳā) =	تقی
33	Söz söylemek; konuşmak.	سخن گفتن	(Takallum) =	تکلم
763	Ölüyü yüz üstüne yatırmak.	کشته به رو فکندن	(Tall) =	تلّ
313	Tepeler.	ج. تلعه [پشته]	(Tilā ^ʿ) =	تلاع

248	Okumak; kitap, Kur'ân okumak.	قرآن خواندن	(Tilāva) =	تلوه
523	Kısaltmak; bir şeyin özetini yapmak.	نقیض	(Talhīṣ) =	تلخیص
313	Yüksek yer.	پشته	(Tal'ā) =	تلعه
248	Takip etmek; arkasından gitmek.	از پس رفتن	(Tuluvv) =	تلو
441	Eski mal; miras mal.	کهنه مال	(Talīd) =	تلید
92	Tamamlamak; bir şeyi başarmak.	ختم کردن	(Tamām) =	تمام
334	Heykel; put.	تندیسه	(Timsāl) =	تمثال
423	Hurma.	خرما	(Tamr) =	تمر
770	Baş kaldırmak; itaatsizlik.	سراز امر بازکشیدن	(Tamarrad) =	تمرد
267	Timsah.	نهنگ	(Timsāh) =	تمساح
764	Bir şeye el atıp tutmak; korumak.	چنگ زدن	(Tamassak) =	تمسک
160	Tatlı dil ve güler yüzle yaltaklanmak.	جابلوسی	(Tamalluḡ) =	تملق
524	Ayrımak; bir şeyi benzerleinden ayırmak.	جدا کردن	(Tamyīz) =	تمییز
374	Kurtarmak.	رهانیدن	(Tanciya) =	تنجیه
374	Uzaklaştırmak.	دور کردن	(Tanhiya) =	تنخیه
715	Yok olmak; kayıp; hasar; ziyan.	هلاکی	(Tavā) =	توا
780	İkiz.	همزاد	(Tav'am) =	توأم
773	Hatasından vaz geçmek; tevbe.	از گناه به گشتن	(Tavb) =	توب
773	Hatasından vaz geçmek; tevbe.	از گناه به گشتن	(Tavba) =	توبه
45	Sevme; sevgi; dostluk.	دوستداری	(Tavaddud) =	تودد
303	Bir şeyi bir kimseye bırakmak.	نهادن	(Tavdī'c) =	تودیع
129	Arzu etmek; cinsel bakımdan istemek.	شوق باه	(Tavaḡān) =	توقان
434	Padişah tuğrası; imza.	نام شه	(Tavḡī'c) =	توقیع
316	Yemin ve cer edatıdır.	بهرسوگند و جر	(Tī) =	تی
174	Bir yaşında olan teke.	نهاز	(Tays) =	تیس
54	Uyanık olmak; uyanıklık.	بیداری	(Tayaḡḡuz) =	تیقظ
90	İncir.	انجیر	(Tīn) =	تین

ث

727	İyi olan her şey.	هرچیز نیکو	(Ṣā) =	ثا
76	Üçüncü.	سومین	(Ṣāliṣ) =	ثالث
294	Su dökmek; suyu dökme.	ریزش	(Ṣacc) =	ثج

707	Kız ve kadın memesi.	پستان زن	(Şady) =	ثدى
14	Islak, nemli toprak; ıslak, nemli yer.	خاكِ نمگين	(Şarā) =	ثرى
554	Pervin, Ülker, Süreyya yıldızı.	پرن	(Şurayyā) =	ثرياً
267	Çok büyük yılan; ejderha.	اژدها	(Şu ^c bān) =	ثعبان
267	Kurbağa.	بزغ	(Şu ^c ba) =	ثعبه
269	Tilki.	روبه	(Şa ^c lab) =	ثعلب
401	Dağda dar ve ince geçit, gedik, yarık.	دربند	(Şağr) =	ثغر
18	Ön dişler.	دندان	(Şağr) =	ثغر
689	Paldım.	پاردم	(Şafar) =	ثفر
409	Delmek; delik açmak.	سفتن	(Şakb) =	ثقب
165	Ağırılık; yük.	گرانى	(Şikl) =	ثقل
740	Sağlamlık.	استوارى	(Şika) =	ثقه
81	Onüç.	سيزده	(Şalāşa ^c aşar) =	ثلاثه عشر
497	Yaklaşık 4.000 adımlık mesafe.	چار بار هزار خطوه	(Şulş farsah) =	ثلث فرسخ
497	Yaklaşık 4.000 adımlık mesafe.	ميل	(Şulş farsah) =	ثلث فرسخ
76	Üç.	سه	(Şalāşa) =	ثلاثه
85	Otuz.	سى	(Şalāşin) =	ثلاثين
415	Delmek; delik açmak.	رخنه ساختن	(Şalb) =	ثلب
51	Üçte bir; 1/3.	سه يك	(Şulş) =	ثلث
88	Üçyüz.	سى صد	(Şalaş mi ³ a) =	ثلث مائه
13	Kar.	برف	(Şalc) =	ثلج
763	Grup; insan topluğu.	گروه	(Şulla) =	ثله
697	Orası; orada; oraya.	آنجا	(Şamm) =	ثم
697	Süpürmek; bir araya toplamak.	گرد آوردن	(Şamm) =	ثم
697	Sonra.	پس	(Şumm) =	ثم
155	Yardımcı; yardım eden.	فرياد رس	(Şimāl) =	ثمال
155	Süt köpüğü.	كف شير	(Şumāla) =	ثماله
86	Seksen.	هشتاد	(Şamānīn) =	ثمانين
78	Sekiz.	هشت	(Şamāniya) =	ثمانيه
83	Onsekiz.	هجده	(Şamāniya ^c aşar) =	ثمانيه عشر
121	Az su.	آب كم	(Şamd) =	ثمد
169	Meyve.	ميوه	(Şamara) =	ثمره
155	Sarhoş.	مست	(Şamil) =	ثمل

550	Fiyat; değer; paha; narh.	بها	(Şaman) =	ثمن
53	Sekizde bir; 1/8.	از هشت یکی	(Şumn) =	ثمن
712	Övme; tebrik etme; aferin.	ستایش	(Şanā) =	ثنا
712	İp; bağ; deve dizi bağı vs. bağlar.	رسن	(Şināya) =	ثنايه
421	Beş yaşını tamamlamış deve.	شتر	(Şaniyy) =	ثنى
422	Üç yaşını tamamlamış inek.	گاو	(Şaniyy) =	ثنى
174	Öküz; boğa.	گاوِ نر	(Şavr) =	ثور
570	Esneme.	آسا	(Şa'abā) =	ثؤبا
147	Siğil.	آزخ	(Şu'lūl) =	ثؤلول
715	İkamet etmek; ayakta durmak.	اقامت	(Şavā) =	ثوى

ج

638	Komşu.	همسايه	(Cār) =	جار
559	Beden uzuvlarından (el, ayak) her biri.	اندام	(Cāriḥa) =	جارحه
46	Akan; akıcı; tedavülde olan.	رونده	(Cārī) =	جاری
298	Gemi.	کشتی	(Cāriya) =	جاریه
206	Kadeh; şarap kadehi.	کاسهء مى	(Cām) =	جام
215	Bir çeşit yılan.	مار	(Cānn) =	جان
685	Kesmek.	قطع	(Cabb) =	جب
23	Geniş kuyu.	چاه	(Cubb) =	جب
436	Peynir.	پنیر	(Cubn) =	جبن
558	Vucut; beden; ceset.	تن	(Cuşmān) =	جثمان
558	Vucut; beden; ceset.	تن	(Cuşsa) =	جثه
15	İnkrar etmek, yalanlamak.	انکار	(Caḥd) =	جد
181	Sıpa; tay.	گره	(Caḥş) =	جحش
143	Yaşlı kadın; kaba ve çirkin kadın.	زال	(Caḥmariş) =	جحمرش
348	Cehennem.	دوزخ	(Caḥīm) =	جحیم
97	Dede; büyük baba.	باب پدر	(Cadd) =	جد
377	Çalışmak; çabalama.	کوشش	(Cadd) =	جد
377	İyi şans; talih.	بخت	(Cidd) =	جد
146	Kuraklık; kurak yer veya yıl.	سال خشکی	(Cadb) =	جدب
97	Nine; Babaanne.	ام پدر	(Cadda) =	جده

638	Güç; kuvvet.	توان	(Cadda) =	جده
638	Yenilik; bir şeyin yeni olması.	نوی	(Cidda) =	جده
638	Uzun uzadıya yol.	ره	(Cudda) =	جده
421	Dört yaşını tamamlamış deve.	شتر	(Caza ^c) =	جذع
422	İki yaşını tamamlamış inek.	گاو	(Caza ^c) =	جذع
692	Ateş parçası; kor; köz.	نیم سوخت	(Cazva) =	جذوه
785	Kuyunun içi ve derinliği.	درون	(Carāb) =	جراب
785	Azık saklanan deri kap.	انبان	(Cirāb) =	جراب
239	Çekirge.	ملخ	(Carāda) =	جراده
785	Gökyüzü.	آسمان	(Carbā) =	جربا
785	Tarla.	کشت	(Cirba) =	جربه
378	Yaralamak; yaralama; incitme.	خست	(Carḥ) =	جرح
548	Kesmek.	به بریدن	(Carz) =	جرز
581	Gürz.	گرز	(Curz) =	جرز
380	Ses; gizli ses.	آواز	(Cars) =	جرس
380	Çan; zil.	درا	(Caras) =	جرس
638	Köpek vs. eniği, yavrusu.	بچهءسگ	(Carv) =	جرو
23	Küp; testi.	سبو	(Carra) =	جره
638	Yürümek; at koşmak.	رفتن	(Carā) =	جرى
298	Yiğit; cesur; kahraman.	دلیر	(Carī) =	جرى
75	Yaklaşık 10.000 m2.lik alan ölçüsü.	گریب	(Carīb) =	جریب
314	Parça; kısım; bölüm.	اقتباس علوم	(Cuz) =	جز
548	Meyvesini kesmek.	به بریدن	(Cazz) =	جز
320	Ceza; iyi veya kötü bir şeyin karşılığı.	کیفر	(Cazā) =	جزا
245	Nazar boncuğu.	مهره	(Caz ^c) =	جزع
278	Kesmek.	بریدن	(Cazm) =	جزم
455	Cesaretli olmak; cesur olmak.	دلیری	(Casārat) =	جسارت
738	Beden; vucut; cisim.	تن	(Casad) =	جسد
186	Köprü.	پل	(Cisr) =	جسر
453	Beden; vucut.	تن	(Cism) =	جسم
298	Yiğit; cesur; kahraman.	دلیر	(Casūr) =	جسور
570	Geğirme.	آروغ	(Caṣā) =	جشا
642	Kireç; alçı.	گچ	(Caṣṣa) =	جصه

448	Kıvırcık saç.	شکن	(Ca'd) =	جعد
253	Irmak; nehir.	جوی	(Ca'far) =	جعفر
768	İşçi ücreti; el emeği; ücret.	مزد	(Cu'l) =	جُعْلُ
768	Bok böceği.	خبزُدوك	(Cu'al) =	جعل
454	Kurumak; kuru olmak.	خشکی	(Cafāf) =	جفاف
273	Yelken; gemi yelkeni.	بادبان	(Cull) =	جَلَّ
161	Büyüklük; ululuk.	بزرگی	(Calāl) =	جلال
724	Taze bezelye; kurt fasulyesi.	كلول	(Culbān) =	جلبان
273	Kişniş ve kişniş tohumu.	کشنیز	(Culcalān) =	جلجلان
273	Küçük zil.	زنگ	(Culcula) =	جلجله
446	Vurmak.	زدن	(Cald) =	جلد
179	Taş; kaya; sert kaya.	سنگ سخت	(Culmūd) =	جلمود
409	Oturmak.	به نشستن	(Culūs) =	جلوس
273	Hayvan tersi ve tezeği.	پشك	(Calla) =	جله
675	Açık; vazih.	روشن	(Caliyy) =	جلی
446	Kırağı.	ژاله	(Calīd) =	جلید
489	Büyük; muhteşem; ulu.	بزرگ	(Calīl) =	جلیل
690	Çok; su çok olmak.	بسیار	(Camm) =	جم
251	Gelişme, hareket vs. olmayan; donuk.	نبالد	(Camād) =	جماد
312	Kadınla cinsi bunasabette bulunmak.	نکاح	(Cimā'c) =	جماع
161	Güzellik.	خوبی	(Camāl) =	جمال
251	Buz; donmuş su.	یخ	(Camad) =	جمد
164	Deve; erkek deve.	اشتر	(Camal) =	جمل
321	Kor vermek; bir şeyden ateş almak.	سوختن	(Camr) =	جمر
321	Kor; ateş parçası; köz.	اخگر	(Camra) =	جمره
413	Toplamak.	گرد کردن	(Cam'c) =	جمع
690	Her şeyin çoğu; topluluk; grup.	گروه	(Camma) =	جمه
690	Büyük topluluk; grup.	گروه	(Cumma) =	جمه
691	İyi; güzel; beğenilen; güzellik sahibi.	خوب	(Camīl) =	جمیل
363	Toplanmış meyve.	میوه	(Canā) =	جنا
139	Kanat.	بال	(Canāḥ) =	جناح
349	Yan; taraf.	پهلوی	(Canb) =	جنب
349	Uzak.	دور	(Cunb) =	جنب

100	Asker.	لشکر	(Cund) =	جند
10	Güney rüzgârı; güneyden esen rüzgâr.	بادِ وزان	(Cunüb) =	جنوب
767	Uzak olmak; uzaklık; aralık.	دور شدن	(Cunüb) =	جنوب
756	Meyletmek; eğilmek; yönelmek.	ميل	(Canūh) =	جنوح
104	Kalkan; siper.	سپر	(Cunna) =	جنه
363	Meyve toplamak; meyve koparmak.	برچیدن	(Cany) =	جنی
575	Cin; cinin dişisi.	پری	(Cinnī) =	جنی
70	Rahimdeki çocuk; cenin.	بچه در شکم	(Canin) =	جنین
718	Hava; iklim; atmosfer.	هوا	(Cavv) =	جو
786	Yardıma çağırma; yardım için bağırma.	زارى	(Cu ³ ār) =	جوآر
786	Uygun olmak; caiz olmak.	روایی	(Cavāz) =	جواز
691	Kesmek; oymak.	بریدن	(Cavb) =	جوب
483	Çok yağmur.	باران	(Cavd) =	جود
668	Cömertlik.	جو مردی	(Cūd) =	جود
513	Ceviz.	گوز	(Cavz) =	جوز
581	Zırh.	خفتان	(Cavşan) =	جوشن
420	Aç; tok olmayan.	گرسنه	(Cav ⁶ ān) =	جوعان
186	Koku kutusu; koku kabı.	بویدان	(Cavna) =	جونه
714	Yanıp tutuşmak; yakıp yanma.	سوزش	(Cavā) =	جوی
199	Cehalet; bilmeme; bilgisizlik.	نادانی	(Cahl) =	جهل
274	Cehennem.	زرنک	(Cahannam) =	جهنم
349	Yaka.	گریبان	(Cayb) =	جیب
164	Boyun; gerdanlık yeri.	گردن	(Cīd) =	جید
164	İyi; güzel.	سره	(Cayyid) =	جید
100	Ordu.	لشکر	(Cayş) =	جیش
341	Ölü; kokmuş, bozulmuş ceset.	مردار	(Cīfa) =	جیفه
490	İnsanlardan bir grup.	صنفي از مردم	(Cīl) =	جیل
735	Güçlü, kuvvetli deve.	اشتر زورمند	(Cīm) =	جیم

ح

736	Yüzsüz kadın; kötü dilli kadın.	زن بد	(Ḥā) =	حا
788	Günah işlemek; günahkâr olmak.	بزه	(Ḥāb) =	حاب

18	Kaş.	ابرو	(Hācib) =	حاجب
55	Sarayda kapıcı, perde vs. görevlisi.	پرده دار	(Hācib) =	حاجب
219	Sıcak.	گرم	(Hār) =	حار
572	Arslanın künyesi.	شیر	(Hāriş) =	حارث
381	Koruyucu; muhafız; bekçi; gardiyan.	پاسبان	(Hāris) =	حارس
630	Tırnak; hayvan ayağı, tırnağı; toynak.	سمّ	(Hāfir) =	حافر
230	Şarapçı dükkanı; meyhane.	خمرخانه	(Hāna) =	حانه
608	Dokuma tezgahı ve aleti.	بادریسه	(Hāyik) =	حایک
608	Dokumacı ve tezgahı.	جولاه	(Hāyik) =	حایک
23	Başakta buğday tanesi; dane; tohum.	دانه	(Habb) =	حبّ
23	Su veya şarap konulan büyük küp.	خم	(Hibb) =	حبّ
23	Sevgi; aşk; dostluk.	مهر	(Hubb) =	حبّ
309	Vermek; hediye etmek.	عطا	(Habā) =	حبا
716	Su üzerindeki kabarcık.	کوبله بر آب	(Habāb) =	حباب
775	Yılan.	مار	(Hubāb) =	حباب
775	İnsanlardan ve hayvanlardan küçük ve zayıf olanlar.	ج. حباب [صغار]	(Hubāhib) =	حباب
224	Toy kuşu.	چرز	(Hubārā) =	حباری
309	Yıldız yolu.	راه فلک	(Hibāk) =	حباک
775	İnsanın ve hayvanın küçük ve zayıf olanı.	صغار	(Habḥāb) =	حَبَاب
410	Ālim.	دانشمند	(Habr) =	حبر
410	Mürekkeb.	مداد	(Hibr) =	حبر
669	Engellemek; tutuklmak.	بازداشت	(Habs) =	حبس
769	Çok yem hayvanın karnını şişirmek.	آماهیدن	(Habīṭ) =	حبط
130	Yarpuz otu.	پودنه	(Habak) =	حبق
689	İp; urgan.	رسن	(Habl) =	حبل
665	Çocuk karnı üzerine sürünmek, emeklemek.	به خزیدن کودک	(Habv) =	حبو
769	İptal olmak; heder olmak; boşa gitmek.	باطل گشتن	(Hubūt) =	حبوط
224	Çitlenbik, çatlankuş bitkisi; yeşil dane.	نمشک	(Habbatu'l-ḥadrā) =	حبة الخدرا
410	İşlenmiş, desenli yumuşak elbise.	بافته بانقش	(Habīr) =	حبیر
772	Ağacın kabuğunu kazımak, soymak.	زبن به کندن	(Hatt) =	حتّ
469	Gerekli; lāzım; vacib.	واجب	(Hatm) =	حتم
772	Tahrik etmek; teşvik etmek; kıskırtmak.	برانگیخت	(Haşş) =	حثّ
566	Çabuk; aceleci.	زود	(Haşīş) =	حثیث

294	Kasdetmek; bir yere gidip gelmek.	قصد	(Ḥacc) =	حجّ
55	Perde; örtü.	پرده	(Ḥicāb) =	حجاب
55	Sarayda kapıcılık, mabeyincilik.	پرده داری	(Ḥicābat) =	حجابت
716	Su üzerindeki kabarcık.	کوبله بر آب	(Ḥacāt) =	حجات
187	Taş; kaya.	سنگ	(Ḥacar) =	حجر
193	Yıl; sene.	سال	(Ḥicca) =	حجّه
716	Akıl.	عقل	(Ḥicā) =	حجی
377	Son; bir şeyin sonu.	به پایان	(Ḥadd) =	حدّ
776	Çaylak kuşu.	زغن	(Ḥidāʾ) =	حدأ
427	Demirci.	آهنگر	(Ḥaddād) =	حدّاد
125	Gözbebeği.	سوادچشم	(Ḥadaḡ) =	حدق
701	Yeni olmak; genç olmak.	نوگشتن	(Ḥudūṣ) =	حدوث
107	Keskinlik; keskin olmak.	تیزی	(Ḥidda) =	حدّه
107	Demir.	آهن	(Ḥadīd) =	حدید
531	Ayakkabı.	نعلین	(Ḥizā) =	حذا
658	Korkmak; sakınmak.	ترس	(Ḥazar) =	حذر
658	Silah; savaş aleti.	silah	(Ḥizr) =	حذر
650	Sıcak taş veya sıcak olan şey.	سنگ گرم	(Ḥarr) =	حرّ
650	Hür; bağımsız; özgür.	آزاد	(Ḥurr) =	حرّ
381	Koruyuculuk; bekçilik; muhafızlık.	پاسبانی	(Ḥirāsa) =	حراسه
100	Savaş; kavga.	جنگ	(Ḥarb) =	حرب
459	Ekmek; toprağı ekmek.	برزیدن	(Ḥarṣ) =	حرث
278	Gayret etmek; azm etmek.	آهنگ	(Ḥard) =	حرد
381	Zaman; asır; devir; uzun zaman.	دهر	(Ḥars) =	حرس
381	Bekçiler; muhafızlar; koruyucular.	ج. حارس [پاسبان]	(Ḥaras) =	حرس
556	Kenger.	کنگر	(Ḥarṣaf) =	حرفش
522	Hırs; şiddetli istek.	آز	(Ḥirṣ) =	حرص
469	Çöven bitkisi ve kökü.	اشنان	(Ḥurẓ) =	حرض
469	Hasta; çok hasta kişi.	بیمار	(Ḥarāz) =	حرض
20	Bir şeyin kenarı, yanı.	گوشه	(Ḥarf) =	حرف
245	Çöven kökü.	اشنان	(Ḥurẓ) =	حرض
131	Ateş yakmak.	سوختن	(Ḥarḡ) =	حرق
131	Ateş.	آتش	(Ḥaraḡ) =	حرق

706	Yasak olan şey; yasaklamak.	حرام	(Ḥaram) =	حرم
706	Ümitsiz olmak.	نومید	(Ḥarim) =	حرم
706	İhram; hac'da ihrama girmek.	احرام	(Ḥirm) =	حرم
517	Üzerlik bitkisi; çörek otu.	سپند	(Ḥarmal) =	حرمل
706	İhtiram; hürmet; lütuf.	آزرم	(Ḥurma) =	حرمه
11	Gece gündüz esen sıcak rüzgār.	باد گرم شب و روز	(Ḥarūr) =	حرور
650	Taşlık yer; siyah taşlı yer.	سنگستان	(Ḥarra) =	حرّه
650	Sıcak taş veya sıcak olan şey.	سنگ گرم	(Ḥirra) =	حرّه
159	Baştaki kepek veya bit.	سبوسه	(Ḥazāz) =	حزاز
689	Kolan; kuşak; kemer; bağ.	تنگ	(Ḥizām) =	حزام
222	Demet; bağ; tutam; deste; paket.	بند	(Ḥuzma) =	حزمه
378	Yeter; kāfi.	بس	(Ḥasb) =	حسب
378	Saymak; hesap etmek; hesaplama.	شمار	(Ḥisba) =	حسبه
378	Mükāfat; ücret.	مزد	(Ḥisba) =	حسبه
453	Dağlamak; hastalığı, yarayı dağlamak.	داغ	(Ḥasm) =	حسم
570	İç organlar; karnın içi.	درون شکم	(Ḥaṣā) =	حشا
413	Toplamak.	گردکردن	(Ḥaṣr) =	حشر
570	Bağırsak.	روده	(Ḥaṣv) =	حشو
387	Zaferan, safran bitkisi.	گیاه غاژه	(Ḥuṣṣ) =	حصّ
36	Ekin veya ot biçmek.	بدرودین	(Ḥaṣād) =	حصاد
309	Kale; hisar.	دز	(Ḥiṣār) =	حصار
295	Yer sağlam ve iyi tahkim olmak.	استواری	(Ḥaṣānat) =	حصانت
36	Ekin veya ot biçmek.	بدرودین	(Ḥaṣad) =	حصد
261	Kekelemek; kekeleme.	درسختن ماندن	(Ḥaṣar) =	حصر
261	Kısıtlılık; kısıtlama; tahdit.	ماندن	(Ḥaṣr) =	حصر
261	Darlık; sıkıntı; kabızlık.	تنگی	(Ḥuṣr) =	حصر
426	Ham, koruk meyve; üzüm kuruğu.	غورهء انگور	(Ḥiṣrim) =	حصرم
309	Kale; hisar.	دز	(Ḥiṣn) =	حصن
568	Biçilmiş ekin.	دروده	(Ḥaṣīd) =	حصید
295	Sağlam; muhkem; sağlamlaştırılmış.	محکم	(Ḥaṣīn) =	حصین
188	Bitki; kuru bitki.	گیا	(Ḥuṭām) =	حطام
692	Oduñ.	هیزم	(Ḥatab) =	حطب
481	Kırmak.	به شکستن	(Ḥaṭm) =	حطم

166	Nasip; pay; kısmet; şans.	بهره	(Ḥazz) =	حظّ
779	Kadının kocasının yanındaki talihi.	بخت زن از شو	(Ḥaziyya) =	حظیّه
460	Kazmak; yeri kazmak.	کاویدن	(Ḥafr) =	حفر
237	Korumak, saklamak, muhafaza etmek.	نگه داشت	(Ḥifz) =	حفظ
721	Bağışlayan; ikram eden.	مهرباه	(Ḥafiyy) =	حفیّ
488	Koruyucu; koruyan.	نگبان	(Ḥafiz) =	حفیظ
114	Doğru olmak; doğruluk.	راستی	(Ḥaḳḳ) =	حقّ
588	Toplamak; biriktirmek.	جمع	(Ḥaḳn) =	حقن
421	Üç yaşını tamamlamış deve.	شتر	(Ḥiḳḳa) =	حقّه
369	Kum yığını.	تودهء ریگ	(Ḥiḳf) =	حقف
2	Hakim; Hakem; Allah'ın ismi.	داورِ راست	(Ḥakam) =	حکم
141	Emir, buyruk, ferman.	فرمان	(Ḥukm) =	حکم
179	Kaşıntı.	خارش	(Ḥikka) =	حکّه
346	Adil; dürüst; hikmet sahibi.	راست کار و راست گو	(Ḥakīm) =	حکیم
34	Düğüm vs.'yi açmak, çözmek.	گشودن	(Ḥall) =	حلّ
34	Mubah; uygun; yaraşır; helâl.	شایان	(Ḥill) =	حلّ
359	Süt sağmak.	دوشیدن	(Ḥalb) =	حلب
598	Sütleğengiller otu ve onun zamkı.	انگژد	(Ḥaltit) =	حلتیت
467	Pamuğu çekirdeğinden ayırmak.	پنبه فرخمیدن	(Ḥalc) =	حلیج
463	Çul; hasır.	شال	(Ḥils) =	حلس
419	Yemin etmek.	سوگند خوردن	(Ḥalaf) =	حلف
586	Papirus; hasır otu; süpürge otu.	دهله	(Ḥalfā) =	حلفاء
583	Tıraş etmek.	موی به ستردن	(Ḥalḳ) =	حلق
583	Boğaz.	گلو	(Ḥalak) =	حلق
583	Yüzük.	انگشتری	(Ḥilk) =	حلق
636	Sabır; tahammül.	بردباری	(Ḥilm) =	حلم
636	Rüya.	خواب	(Ḥulm) =	حلم
66	Tatlı; lezzetli.	شیرین	(Ḥulv) =	حلو
675	Süs; zinet.	زیور	(Ḥily) =	حلی
359	Süt.	شیر	(Ḥalīb) =	حلیب
345	Ağırbaşlı; sabırlı; tahammüllü.	بردبار	(Ḥalīm) =	حلیم
685	Sıtma; sıtma ateşi; humma.	تب	(Ḥummā) =	حمّا
556	Kuzu kulağı bitkisi.	ترشه	(Ḥummāz) =	حمّاظ

302	Kokmuş siyah balçık, çamur.	گل سیاه	(Ḥamʿ) =	حمأ
302	Kokmuş siyah balçık, çamur.	گل سیاه	(Ḥamaʿ) =	حمأ
181	Eşek.	خر	(Ḥimār) =	حمار
189	Güvercin.	کبوتر	(Ḥamām) =	حمام
189	Ölüm; ecel; ölmek.	مردن	(Ḥimām) =	حمام
224	Kızılık; kırmızılık; allık.	سرخسار	(Ḥumra) =	حمره
598	Tuzlu ve acımtırak ot.	گیه شوره	(Ḥamz) =	حمض
164	Kuzu.	بره	(Ḥamal) =	حمل
212	Yük.	بار	(Ḥiml) =	حمل
708	Kömür.	انگشت	(Humam) =	حمم
439	Akrep iğnesi.	نیش	(Ḥuma) =	حمة
22	Sıcak su.	آب گرم	(Ḥimy) =	حمی
685	Şarap.	مى	(Ḥumayyā) =	حمياً
6	Övgüye değer; Övülen; Allah.	بستوده	(Ḥamīd) =	حمید
352	Sıcak su.	آب گرم	(Ḥamīm) =	حمیم
352	Yakın akraba.	خویش	(Ḥamīm) =	حمیم
352	Yakın.	نزدیک	(Ḥamīm) =	حمیم
23	Testi; sırlı yeşil testi.	سبو	(Ḥantam) =	حنتم
21	Boğaz; nefes borusu.	نای گلو	(Ḥancara) =	حنجره
308	Karanlık; karanlık gece.	تارکی	(Ḥindis) =	حنس
625	Yonca; kara yonca; yaban yoncası.	دیوسپست	(Ḥandaḳūḳ) =	حنقوق
225	Buğday.	گندم	(Ḥinṭa) =	حنطه
787	Ebu Cehil karpuzunun meyvesi.	بار کبست	(Ḥanṣal) =	حنظل
184	Üst damak; ağzın üst tavanı.	کام دهان	(Ḥanak) =	حنک
749	Kızartılmış et; kebab.	بریان	(Ḥanīz) =	حنیز
786	Konuşmak; karşılıklı konuşma.	خطاب	(Ḥivār) =	حوار
784	Deve yavrusu.	بچهء اشتر	(Ḥuvār) =	حوار
691	Günah; suç; hata.	بزه	(Ḥüb) =	حوب
117	Balık; dev balık.	ماهی	(Ḥūt) =	حوت
426	Kırmızı freng gülü.	گل سرخ	(Ḥavcam) =	حوجم
425	Nilüfer; su zambağı.	نیلوفر	(Ḥavzān) =	حوزان
786	Eksilmek; az olmak; azlık.	کمی	(Ḥavr) =	حور
212	Bir şeyden geri dönmek.	گشتن	(Ḥavr) =	حور

784	Geri dönmek.	باز گشتن	(Hu'ar) =	حور
259	Siyah gözlü.	سیه چشم	(Havrā') =	حوراء
512	Su birikintisi; havuz.	چاه	(Havz) =	حوض
218	Dokumak.	بافت	(Havk) =	حوك
193	Yıl; sene.	سال	(Havl) =	حول
651	Savaşın zorluğu.	سختی نبرد	(Havma) =	حومه
779	Kıvrımlı veya yağlı bağırsak.	رودهءچرب	(Haviyya) =	حویه
680	Gel, koş (isim fiil).	آی	(Hayy) =	حی
616	Küçük kabile.	دودمان	(Hayy) =	حی
344	Canlı; hayat sahibi.	زنده	(Hayy) =	حی
12	Yağmur.	باران	(Hayā) =	حیا
15	Her nerede, nereye.	كجا	(Hayşu) =	حيث
216	Her yerde; her nerede.	هرجا	(Hayşu) =	حيث
192	Sapmak; inhiraf.	ميل	(Hayd) =	حید
572	Arslan.	شیر	(Haydar) =	حیدر
574	Hayız; kadınlarda ay başı hali.	ناپاکی زن	(Hayz) =	حيض
702	Zulüm.	ستم	(Hayf) =	حيف
212	Ölüm; helak.	مرگ	(Hayn) =	حين
212	Zaman; vakit; müddet.	وقت	(Hiyn) =	حين
251	Canlı; kendisinde hayat olan.	جانور	(Hayvān) =	حيوان
118	Canlı kadın.	زن زنده	(Hayya) =	حيه
118	Yılan.	مار	(Hayya) =	حيه

خ

735	Kasık kılı.	موی زیر	(Hā) =	خا
92	Yüzük.	انگشتری	(Hātam) =	خاتم
433	Son.	پایان	(Hātima) =	خاتمه
630	Kuşlarda kanat arka tüyü.	پسین بال	(Hāfi) =	خافی
96	Dayı.	برادرِ مادر	(Hāl) =	خال
431	Ebedî; ölümsüz.	جاویدان	(Hālid) =	خالد
96	Teyze.	خواهرِ مادر	(Hāla) =	خاله
686	Hilekār; aldatıcı; aldatan.	مردم فریبنده	(Habb) =	خب

688	Yağmur.	باران	(Ḥabʿ) =	خبأ
688	Bitki.	گياه	(Ḥabʿ) =	خبأ
544	Ekmekçi; ekmek pişiren; fırıncı.	نانوا	(Ḥabbāz) =	خبآز
688	Eşkin (ne koşarak ne yavaş) gitmek.	به پويیدن	(Ḥabab) =	خبب
688	Ateş, harp vs.nin sönüp dinmesi.	مردن آتش	(Ḥabū) =	خبو
686	Eski elbise veya bez parçası.	کهنه پاره از کرباس	(Ḥubba) =	خبه
746	Pis; kirli; iğrenç.	پليد	(Ḥabīs) =	خبیث
3	Olan ve olacağı bilen; Allah.	آگه	(Ḥabīr) =	خبیر
432	Hurma ve yağ ile yapılan un helvası.	افروشته	(Ḥabīṣ) =	خبیص
198	Ekmek.	نان	(Ḥubz) =	خبز
92	Mühür.	مهر	(Ḥitām) =	ختم
333	Aldatmak; kandırmak.	به فریفتن	(Ḥatl) =	ختل
99	Damat; enişte.	داماد	(Ḥatan) =	ختن
20	Yanak; yan.	رخ	(Ḥadd) =	خد
307	Aldatma; hile.	فريب	(Ḥidāʿ) =	خداع
658	Perde; örtü; giysi.	ستر	(Ḥidr) =	خدر
367	Deri vs.yi tırmalamak, kazımak.	خراشیدن	(Ḥadṣ) =	خدش
42	Aldatmak; hile yapmak.	فريب	(Ḥadīʿa) =	خديعه
34	Dost; arkadaş.	دوست	(Ḥadīn) =	خدین
380	Tut; al.	بگیر	(Ḥuz) =	خذ
475	Atmak; sapanla taş atmak.	افکندن	(Ḥazf) =	خذف
147	Sivilce; ur; çıban; kist.	دامغول	(Ḥurāc) =	خراج
531	Dikici; diken; ayakkabı vs. dikicisi.	دوزنده	(Ḥarrāz) =	خرآز
531	Deri vs.yi iğneyle dikmek.	دوختن	(Ḥarz) =	خرز
367	Tırmalamak; kazımak.	خراشیدن	(Ḥarṣ) =	خرش
365	Elbiseyi yırtmak, parçalamak.	به دریدن	(Ḥarḳ) =	خرق
478	Yalan; yalan söylemek.	دروغ	(Ḥarḳ) =	خرق
605	Kuzu.	بره	(Ḥarūf) =	خروف
328	Utangaç ve namuslu kadın; bakire.	زن شرمنده	(Ḥarīda) =	خریده
434	Çanta.	کیسهء نامه	(Ḥarīṭa) =	خریطه
217	Sonbahar; güz.	پاییز	(Ḥarīf) =	خریف
547	Erkek tavşan.	خرگوش نر	(Ḥuzaz) =	خزز
240	Hazine; para kasası.	گنج خانه	(Ḥizāna) =	خزانه

144	Testi; çanak; saksı.	سفال	(Ḥazaf) =	خزف
278	Delmek; geçmek.	بریدن	(Ḥazm) =	خزم
588	Saklamak; örtmek.	پوشیدن	(Ḥazn) =	خزن
401	Marul.	کاهو	(Ḥass) =	خسّ
102	Zarar etmek; zarara uğramak.	زیان	(Ḥusr) =	خسر
102	Zarar etmek; zarara uğramak.	زیان	(Ḥusrān) =	خسران
691	Odun; ahşap.	چوب	(Ḥaşab) =	خشب
338	Korkmak.	بیم	(Ḥaşyat) =	خشیت
642	Sazdan, kamyştan yapılmış ev.	خانه از نی	(Ḥuşş) =	خصّ
208	Savaşçılar.	ج. خصم [پیکارگر]	(Ḥişām) =	خصام
258	Huy; meziyet; tabiat.	خوی	(Ḥaşla) =	خصله
258	Top edilmiş, örülmüş saç.	موی بافته	(Ḥuşla) =	خصله
208	Savaşçı.	پیکارگر	(Ḥaşm) =	خصم
208	Savaşçı.	پیکارگر	(Ḥaşīm) =	خصیم
230	Taşak yumurtası.	خایه	(Ḥuşya) =	خصیه
710	Yemeği tamamen ağızıyla yemek.	با دهان خوردن	(Ḥazm) =	خضم
710	Suda kaynatılmış, haşlanmış buğday.	گندم پخته	(Ḥazīm) =	خضمیم
476	Kırlangıç.	پرستو	(Ḥuṭṭāf) =	خطاف
536	Çok kapan; geyik v.s. avında kullanılan çengel.	یوز	(Ḥuṭṭāf) =	خطاف
637	İş.	کار	(Ḥaṭb) =	خطب
637	Yüz yüze konuşmalar.	جمع خطاب	(Ḥuṭb) =	خطب
637	Evlilik teklif etmek; kız istemek.	زن خواستن	(Ḥiṭba) =	خطبه
637	Hutbe.	آنچه خطیب برمنبرخواند	(Ḥuṭba) =	خطبه
255	Mertebe; derece; itibar.	جاه	(Ḥaṭar) =	خطر
476	Çekmek; kapmak; süpürmek.	به ربودن	(Ḥaṭf) =	خطف
425	Hatmi bitkisi ve çiçeği.	خیرو	(Ḥiṭmī) =	خطمی
255	Hatırlamak.	آمدن در دل	(Ḥuṭūr) =	خطور
623	Bir çeşit mızrak.	خیزران	(Ḥaṭṭiyy) =	خطیّ
255	Şan ve şeref sahibi; şerefli; önemli.	بزرگ	(Ḥaṭīr) =	خطیر
779	Günah.	ضد صواب	(Ḥaṭīa?) =	خطیئه
379	Kork.	بترس	(Ḥaf) =	خف
165	Çizme.	موزه	(Ḥuff) =	خفّ
721	Gizli; saklı.	پنهان	(Ḥafiyy) =	خفیّ

341	Gizlenmek; saklanmak; gizlilik.	پنهانی	(Ḥufya) =	خفيه
34	Sirke.	سرکه	(Ḥall) =	خلّ
34	Dost; samimi dost.	دوست	(Ḥill) =	خلّ
717	-den başka anlamında istisna edatı.	جز	(Ḥalā) =	خلا
359	Yumuşak ve tatlı dille aldatma.	فريب	(Ḥilāba) =	خلابه
488	Yaratıcı; yaratan.	آفريننده	(Ḥallāk) =	خلاق
359	Lif.	ليف	(Ḥulb) =	خلب
431	Uzun müddet devam etmek; kalmak.	جاويدی	(Ḥuld) =	خلد
274	Cennet.	مينو	(Ḥuld) =	خلد
431	Kalp; gönül.	دل	(Ḥalad) =	خلد
412	Karıştırmak; katıp karıştırmak.	آمیختن	(Ḥalt) =	خلط
580	Sonra; arkasında.	پس	(Ḥalf) =	خلف
580	Ahmak; cahil.	جهال	(Ḥalf) =	خلف
580	Hamile.	آبستن	(Ḥilf) =	خلف
580	İki şey uyuşmamak.	اختلاف	(Ḥulf) =	خلف
586	Tohumundan oluşan bitki; yazlık bitki.	ورکار	(Ḥilfa) =	خلفه
18	Huy, seciye, tabiat, âdet.	خو	(Ḥulḳ) =	خلق
431	Uzun müddet devam etmek; kalmak.	جاويدی	(Ḥulūd) =	خلود
573	Halis, saf ve katışıksız olmak.	ویژه شدن	(Ḥulūṣ) =	خلوص
494	İhtiyaç; fakirlik.	درویشی	(Ḥalla) =	خلّه
494	Dostluk; muhabbet.	دوستی	(Ḥulla) =	خلّه
758	Kuru ve yaş karışık ot.	گمیژه	(Ḥalīṭ) =	خلیط
494	Fakir; muhtaç.	درویش	(Ḥalīl) =	خلیل
494	Arkadaş; dost; yār.	دوست	(Ḥalīl) =	خلیل
652	Dikenli kırmızı böğürtleğen çalısı.	بارسرو	(Ḥumḥum) =	خمخم
52	Beşte bir; 1/5.	پنج يك	(Ḥumus) =	خممس
77	Beş.	پنج	(Ḥamsa) =	خمسه
82	Onbeş.	پانزده	(Ḥamsa 'aşar) =	خمسه عشر
85	Elli.	پنجاه	(Ḥamsīn) =	خمسين
364	Deve kuşu tüyü.	پرزّه	(Ḥaml) =	خمل
614	Büyük ordu.	لشکر	(Ḥamīs) =	خميس
230	Kötü ve çirkin söz.	فخش	(Ḥanā) =	خنا
625	Çiriş otu.	سريش	(Ḥunṣā) =	خنثی

581	Hançer.	دشنه	(Ḥancar) =	خنجر
48	Parlayan ve hareket eden yıldızlar.	أنجم جواری و دراری	(Ḥunnas) =	خنس
221	Sığır, davar, ceylan veya ok sesi.	بانگ گوساله	(Ḥuvār) =	خوار
214	Şeftali.	شفتالو	(Ḥavḥ) =	خوخ
612	Duvar veya tavanda aydınlanma veya baca deliği.	دریچه	(Ḥavḥa) =	خوخه
328	Endamlı nazik ve genç kadın.	زن نازک تنان	(Ḥavd) =	خود
37	Korku.	ترس	(Ḥavf) =	خوف
225	Hıyar, salatalık.	قثد	(Ḥiyār) =	خیار
771	Hiyānet etmek; dürüst davranmamak.	غلول	(Ḥiyāna) =	خیانه
114	İyi olmak; iyilik; hayırlı.	نیکی	(Ḥayr) =	خیر
543	İp; iplik.	ریسمان	(Ḥayt) =	خیط
341	Korkma; korku; endişe etme.	ترس	(Ḥifa) =	خیفه
689	Atlar.	اسبان	(Ḥayl) =	خیل
205	Çadır.	چادر	(Ḥaym) =	خیم
350	Huy; tabiat; seciye.	خوی	(Ḥim) =	خیم
205	Ağaç dalı ve ottan yapılan ev, çadır.	تاری از گیاه	(Ḥayma) =	خیمه

د

696	Ağrı; üzüntü.	الم	(Dāʾ) =	داء
696	Ağrı; sancı; üzüntü.	درد	(Dāʾ) =	داء
723	Saray; ev; konak; köşk.	سرا	(Dār) =	دار
726	Şişman kadın.	زن فربه	(Dāl) =	دال
739	Jerboa, köstebek yuvası, deliği.	سوراخه کورموش	(Dāmmā) =	داما
25	Her şeyin 1/6'sı; Bir dirhem'in 1/6'sı.	دانگ	(Dāniḳ) =	دانق
423	Yakın.	نزدیک	(Dāniyya) =	دانیّه
215	Ayı.	خرس	(Dubb) =	دب
24	Kabak.	کدو	(Dubbā) =	دبّا
407	Deriyi sepilemek, tabaklamak.	پوست را پیراستن	(Dibāga) =	دباغه
758	Ekin tarlası; yeşil ekin.	خوید	(Dabra) =	دبره
286	Pekmez.	دوشاب	(Dibs) =	دبس
10	Batı rüzgarı.	بادِ وزان	(Dabūr) =	دبور
47	Bilen; anlayan.	داننده	(Dārī) =	داری

453	Tavuk.	ماکیان	(Dacāca) =	دجاجه
284	Kara bulut.	میغ	(Ducna) =	دجنه
284	Karanlık; karanlık gün.	روز تار	(Ducunna) =	دجنّه
716	Karanlık; gece karanlığı.	تاریکی شب	(Ducā) =	دجی
342	Duman; tütün.	دود	(Duḥān) =	دخان
188	Bozukluk; ayıp; noksanlık.	عیب	(Daḥl) =	دخل
188	İç; batın.	باطن	(Duḥla) =	دخله
188	Bir yere girmek.	در آمد	(Duḥül) =	دخول
167	Süt; çok süt.	شیر	(Darr) =	درّ
167	İnci; büyük inci.	مروارید	(Durr) =	درّ
644	Defetmek; sürmek; uzaklaştırmak.	دفع	(Dar ^o) =	درء
47	Bilmek; anlamak; bilme; biliş.	دانش	(Dirāyat) =	درایت
384	Okumak: anlamak ve ezberlemek için.	خواندن	(Dars) =	درس
104	Zırh.	زره	(Dir ^e) =	درع
365	Deri kalkan.	سپر	(Darḳ) =	درق
466	Bilmek; anlamak; kavramak.	دانش	(Dark) =	درک
72	Dirhem: ağırlık ölçüsü.	رطل سی و سه	(Diram) =	درم
47	Parlayan; parlak.	درفشان	(Durrī) =	دری
384	Saklamak; gizlemek.	پنهان کردن	(Dass) =	دسّ
437	İç yağı; et yağı; et suyu yağı.	چربش	(Dasam) =	دسم
287	Dua; tebrik.	افرین	(Du ^e ā) =	دعا
631	Köpek balığı; timsah.	کفچلیزه	(Du ^e mūṣ) =	دعموص
669	Sıçramak; su vs. sıçramak, fişkırmak.	برجستن	(Dafḳ) =	دفق
724	Zakkum ağacı.	خرزهره	(Diflā) =	دفلی
675	Şalvar; üst don.	رانین	(Dikrār) =	دقرار
246	Un.	آرد	(Daḳīḳ) =	دقیق
485	Naz; işve.	ناز	(Dall) =	دلّ
160	Nazlanmak; cilvelenmek; işvelenmek.	ناز کردن	(Dalāl) =	دلال
636	Çınar ağacı.	چنار	(Dulb) =	دلب
126	Sansar.	دله	(Dalak) =	دلّق
289	Delil; şahit.	برهان	(Dalil) =	دلیل
485	Yol gösteren; delil.	رهنما	(Dalil) =	دلیل
339	Kan.	خون	(Dam) =	دم

140	Beyin.	مغز	(Dimāğ) =	دماغ
147	Gübre; hayvan gübresi.	سرگین	(Damāl) =	دمال
148	Tipi; karlı ve rüzgârlı soğuk hava.	دمه	(Damak) =	دمق
518	İpek; beyaz ipek	بریشم	(Dimaks) =	دمقس
557	Harabeler; evlerin iz ve kalıntıları. [نشان هرسرای که کهن]	ج. دمنه	(Diman) =	دمن
557	Harabe; evlerin iz ve kalıntıları. نشان هرسرای که آن کهن	نشان هرسرای که آن کهن	(Dimna) =	دمنه
308	Çok karanlık gece.	تارکی	(Dumūs) =	دموس
560	Küp.	خم	(Dann) =	دن
389	Kir; pas; vücudun kiri pası.	شوختن	(Danas) =	دنس
418	Dünya; bu dünya.	این جهان	(Dunyā) =	دنیی
696	İlaç.	دارو	(Davā) =	دواء
342	Kurt; böcek.	کرم	(Duvd) =	دود
366	Dönmek; dolaşmak.	گردش	(Davr) =	دور
37	Sulandırmak; eritmek; karıştırmak.	سُودن	(Davf) =	دوف
218	Ezmek.	سُودن	(Davk) =	دوک
651	Devm denilen bir çeşit hurma ağacı.	درخت مقل	(Davm) =	دوم
713	Solgunluk; bitkinlik; pörsümürlük.	پژمردگی	(Davā) =	دوی
268	Arslan.	شیر	(Dahūs) =	دهوس
453	Horoz.	خروس	(Dik) =	دیک
707	Uzun süre yağın yağmurlar. [باران بی درخش و تندر]	ج. دیمه	(Dīm) =	دیم
707	Şimşek ve gök gürültüsü olmaksızın sürekli yağın yağmur. باران بی درخش و تندر	باران بی درخش و تندر	(Dīma) =	دیمه
666	Din.	کیش	(Dīn) =	دین

ذ

215	Kurt; yırtıcı kurt; canavar.	گرگ	(Zi'b) =	ذئب
184	Varlık; herşeyin hakikati.	هستی	(Zāt) =	ذات
60	Yaratan; yaratıcı.	[آفریننده]	(Zārī) =	ذاری
728	Horozun ibiği.	تاج خروس	(Zāl) =	ذال
685	Engellemek; mani olmak.	منع	(Zabb) =	ذب
116	Sinek.	مگس	(Zubāb) =	ذباب
713	Otun suyu gidip solmak.	پژمردگی	(Zubūl) =	ذبول
167	Karınca; küçük karınca.	مور	(Zarr) =	ذر

60	Yaratmak.	آفریدن	(Zar') =	ذره
304	Arşın.	ارش	(Zirā') =	ذراع
543	Arşın.	گز	(Zirā') =	ذراع
223	Bir şeyi kol ile ölçmek.	به گز پیمودن	(Zar') =	ذرع
477	Savurmak; uçup dağılmak; tozmak.	افشاندن	(Zarv) =	ذرو
631	Gece böceği.	کاغنه	(Zurrūh) =	ذروح
167	Mısır bitkisi; kuş yemi.	ارزن	(Zura) =	ذره
477	Buğday vs.yi savurmak.	دامیدن	(Zary) =	ذری
307	Sebep; illet; vesile.	وسيله	(Zarī'a) =	ذریعه
712	Zeka; akıl.	زیرکی	(Zakā) =	ذکا
712	Parlaklık; ateşin alevi pek parlamak.	پاکی	(Zukā) =	ذکا
5	Güneş.	خور	(Zukā) =	ذکا
99	Erkek; Erkeklik uzvu.	نر	(Zakar) =	ذکر
107	İyi ve kuru demir; çelik.	نر	(Zakar) =	ذکر
667	Kalbtan Allah'ı zikretmek.	به دل ذکر	(Zukr) =	ذکر
149	Zeki; akıllı.	زیرک	(Zakiyy) =	ذکی
44	Zelillik; horluk; alçaklık.	خواری	(Zull) =	ذل
28	Ayıplamak, yermek, kınamak.	نکوهش	(Zamm) =	ذم
690	Güven.	زینهار	(Zimma) =	ذمه
690	Ahdu eman; söz ve teminat; güven.	عهد	(Zimma) =	ذمه
376	Günah; suç.	جرم	(Zanb) =	ذنب
376	Kuyruk.	دم	(Zanab) =	ذنب
483	Sürmek; kovmak; davarı sürmek.	راندن	(Zavd) =	ذود
32	Tatmak; tat almak; tadına bakmak.	چشیدن	(Zavḳ) =	ذوق
577	Etek.	دامن	(Zayl) =	ذیل

ر

730	Kuru veya küçük ot.	گیاه خرد	(Rā) =	را
602	Bir çeşit mantar.	کما	(Ra'ḳb) =	رأب
515	Kocasının vefatından sonra geri dönen kadın.	گردنده	(Rāci') =	راجع
614	Piyade, yaya (asker).	پیاده	(Rācil) =	راجل
197	Şarap.	می	(Rāh) =	راح

19	El ayası.	كف	(Rāḥa) =	راحه
18	Baş.	سر	(Ra's) =	رأس
562	Sağlam; sabit.	استوار	(Rāsiḥ) =	راسخ
652	Andız ağacı; ardıç.	ابهل	(Rāsan) =	راسن
739	Jerboa, köstebek yuvası, deliği.	سوراخ کورموش	(Rāhiṭā) =	راهطا
449	İpotek yapan borclu; ipotek veren.	دهنده	(Rāhin) =	راهن
659	Bayrak; sancak; işaret; filama.	علم	(Rāya) =	رايه
437	Yoğurt.	ماست	(Rāi'b) =	رائب
741	Reis; başkan; cumhurbaşkanı; lider.	سرور	(Raī's) =	رئيس
645	Yaratıcı; Allah'ın isimlerinden biri.	پروردگار	(Rabb) =	رب
645	Meyve suyu; üzüm şırası.	دوشاب	(Rubb) =	رب
421	Altı yaşını tamamlamış deve.	شتر	(Rabā'ī) =	رباعی
422	Dört yaşını tamamlamış inek.	گاو	(Rabā'ī) =	رباعی
653	Bağlamak.	بستن	(Rabṭ) =	ربط
169	Yer; mahalle.	جای	(Rab ^o) =	ربع
169	Dört günde bir gelen sıtma nöbeti.	تب چارم	(Rib ^o) =	ربع
52	Dörtte bir; 1/4.	چار يك	(Rubu ^o) =	ربع
456	Bedelsiz ve karşılıksız artma, çoğalma.	افزونی بلاعوض	(Ribavā) =	ربوا
313	Tepe.	پشته	(Rubva) =	ربوه
645	Çok topluluk; onbin kişi.	جمع مردمان	(Ribba) =	ربه
614	Gözcü; ileri gözetlemeci.	دیدبان	(Rabī'a) =	ربیئه
217	Bahar mevsimi; ilkbahar.	بهار	(Rabī ^o) =	ربيع
664	Hayvan v.s. otlamak.	چریدن	(Rat ^o) =	رتع
127	Yarık veya deliği kapamak, bağlamak.	بستن	(Ratḳ) =	رتق
514	Karıştırmak.	آمیزش	(Ratn) =	رتن
439	Zehirli büyük Tarantula örümceği.	ديلمك	(Rutaylā) =	رتيلا
385	Azap; işkence; eziyet; incitme.	عذاب	(Riciz) =	رجز
385	Pislik; necis; murdar.	ناپاك	(Rics) =	رجس
515	Yağmur.	باران	(Rac ^o) =	رجع
459	Şiddetle kıvılcıdanıp hareket etmek.	لرزیدن	(Racf) =	رجف
69	Buluğ çağına ermiş erkek.	مرد	(Racul) =	رجل
69	Topuktan aşağıya ayak; ayak.	پای	(Ricl) =	رجل
287	Sövmek; lanet etmek.	نفرین	(Racm) =	رجم

777	Dönmek; bir şeyden vaz geçmek.	باز به گردیدن	(Rucū') =	رجوع
515	At, eşek, sığır v.s. gibi hayvan dışkısı.	سرگین	(Racī') =	رجیع
571	Değirmen.	آسیاب	(Raḥā) =	رحا
525	Geniş yer; genişlik.	فراخی	(Raḥba) =	رحبه
546	Elbise yıkama.	جامه شوی	(Raḥḥāz) =	رحاض
58	Deve palanı.	پالان شتر	(Raḥl) =	رحل
343	Merhamet etmek; bağışlamak.	بخشودن	(Raḥm) =	رحم
287	Rahim; anne karınındaki rahim.	زهدان	(Rahim) =	رحم
343	Merhamet etmek; bağışlamak.	بخشودن	(Raḥmat) =	رحمت
343	Bağışlayan; çok merhametli.	بخشاینده	(Raḥman) =	رحمن
128	Şarap; halis şarap.	می خالص	(Raḥīk) =	رحیق
343	Bağışlayan; çok merhametli.	بخشاینده	(Raḥīm) =	رحیم
11	Gece gündüz esen yumuşak rüzgâr.	باد نرم شب و روز	(Ruḥā) =	رخا
187	Bir çeşit mermer taşı.	مرمر	(Ruḥām) =	رخام
360	Ucuz olmak; ucuzluk.	ارزانی	(Ruḥş) =	رخص
395	Kartal; Akbaba.	استخوان رند	(Raḥama) =	رخمه
546	Çekirge yumurta gömmek için kuyruğunu yere sokmak.	دم را ملخ به نهادن به زمین	(Razz) =	رز
225	Pirinç.	برنج	(Ruzz) =	رز
546	Bohça.	بند جامه	(Rizma) =	رزمه
71	Vakur; halim; ağırbaşlı.	مردم آهسته	(Razīn) =	رزین
644	Yardımcı; dost; arkadaşı.	یار	(Rid') =	ردء
387	Kuyu; su kuyusu.	چاهی	(Rass) =	رس
504	Süt; çok süt.	شیر	(Risl) =	رسل
504	Peygamberler. [پیغامبر]	ج. رسول	(Rusul) =	رسل
407	Atmak; ok atmak.	باتیر زدن	(Raşq) =	رشق
517	Rüşvet; haraç.	یاره	(Rişva) =	رشوه
387	Ekleme; birleştirmek; sağlamaştırma.	محکم کردن	(Raşş) =	رص
106	Kurşun.	ارزیز	(Raşāş) =	رصاص
72	Muhkem ve sağlam şey.	استوار	(Raşīn) =	رصین
791	Tükürük; salya.	آب دهن	(Rużāb) =	رضاب
153	Emzirmek; süt vermek.	شیر دادن	(Rizāc) =	رضاع
219	Islak; yaş.	تر	(Raṭb) =	رطب
791	Olgun, taze hurma.	خرما تر	(Ruṭb) =	رطب

213	Yonca.	سپست	(Raṭba) =	رطبه
791	Taze; taze dal.	تر	(Raṭīb) =	رطیب
358	Korkma; korkmak.	ترس	(Raṭb) =	رعب
641	Küpe.	گوشوار	(Raṭṣa) =	رعثه
14	Gök gürültüsü.	تندر	(Raṭd) =	رعد
408	Sıtma titremesi.	لرزه	(Riṭda) =	رعه
354	Toprak; yumuşak toprak.	خاك	(Raḡām) =	رغام
317	Çokluk; bolluk; rahatlık.	فراخی	(Raḡad) =	رغد
432	Ekmekler; çörekler; somunlar.	ج. رغیف [گرده]	(Ruḡfān) =	رغفان
602	Bir yıllık yapraksız koyun sarmaşığı.	سرمه	(Ruḡl) =	رغل
354	Hoşlanmama; haset.	رشك	(Raḡm) =	رغم
436	Sütün yüzünün köpüğü.	كف البان	(Raḡva) =	رغوه
432	Ekmek; çörek; somun.	گرده	(Raḡīf) =	رغیف
632	Yüksek yer.	آسمان	(Rafīʿ) =	رفیع
627	Arkadaş; yoldaş; dost.	همره	(Rafīk) =	رفیق
132	Kölelik.	بندگی	(Riḡk) =	رق
778	Boyunlar.	گردنها	(Riḡāb) =	رقاب
250	Uyumak.	خواب کردن	(Ruḡād) =	رقاد
686	Yama.	وژنگ	(Ruḡʿa) =	رقعه
710	Vadi kenarı; su birikintisi.	جانب وادی	(Raḡm) =	رقم
710	Yazmak.	نوشتن	(Raḡam) =	رقم
710	Vadi kenarı; su birikintisi.	جانب وادی	(Raḡma) =	رقمه
250	Uyumak.	خواب کردن	(Ruḡūd) =	رقود
627	Kul; köle.	بنده	(Raḡīk) =	رقیق
246	Nazik, yumuşak şey.	تُنك	(Raḡīk) =	رقیق
441	Hazine.	گنج	(Rikāz) =	رکاز
276	Diz.	زانو	(Rukba) =	رکبه
385	Pislik; pis; murdar.	ناپاك	(Riks) =	رکس
200	Rükū yapmak; eğilmek.	خم گشتن	(Rukūʿ) =	رکوع
450	Bir şeye samimi olarak yönelme; meyil.	میل	(Rukūn) =	رکون
472	Çürüme; bozulmak.	پوسیدن	(Ramm) =	رم
214	Nar.	انار	(Rummān) =	رمان
104	Mızrak; kargı.	نیزه	(Rumh) =	رمح

623	Zıpkın.	آنچه از نيزه سازند	(Rumḥ) =	رمح
369	Kum.	ريگ	(Raml) =	رمل
369	Hızlı hızlı gitmek.	به پويیدن	(Ramal) =	رمل
236	Atmak.	انداختن	(Ramy) =	رمى
236	Atılmış.	انداخته	(Rumiyy) =	رمى
437	Yoğurt mayası.	مايهءماست	(Ravba) =	روبه
292	Rahatlık.	راحت	(Ravḥ) =	روح
756	Can; ruh.	روان	(Rūḥ) =	روح
292	Cebrāil; dört büyük melekten biri.	جبريل	(Rūḥu'l-amīn) =	روح الامين
213	Çayırılık; çimenlik; yeşillik yer.	مرغزار	(Ravza) =	روضه
431	Kalp.	دل	(Rūʿ) =	روع
378	Aramak; istemek; arzu etmek.	جُست	(Ravm) =	روم
489	Şefkatli; çok esirgeyen.	مهربان	(Rauʿf) =	رؤف
525	Korku.	ترس	(Rahba) =	رهبه
13	Toz.	گرد	(Rahac) =	رهج
449	Rehin.	گرو	(Rahn) =	رهن
406	Üç'ten On'a kadar erkekler topluluğu.	گروه	(Raḥṭ) =	رهط
372	Suya doymuş; suya kanmış.	سیرابی	(Riyy) =	رى
420	Suya doymuş; sulu; su dolu.	سیراب	(Rayyān) =	ريان
271	Gecikme; durmak.	درنگ	(Rays) =	ريث
10	Rüzgār.	بادوزان	(Rīḥ) =	ريح
292	Reyhan bitkisi.	اسپرغم	(Rayḥān) =	ريحان
139	Kuş tüyü; tüy.	پر	(Rīṣ) =	ريش
687	Oka yelek tüy takmak, bağlamak.	به تير پربستن	(Rays) =	ريش
653	Dikiş yeri olmayan çarşaf; başörtüsü.	چادر	(Rayṭ) =	ريط
653	Tülbent; ince kumaş; ince gece giysisi.	رگوى	(Rayṭa) =	ريطه
664	Yüksek yer.	زمين بلندی	(Rayʿ) =	ريع
169	Tahıl.	دخل	(Rayʿ) =	ريع
702	Ekili arazi; ekin tarlası.	جای کشت	(Rayf) =	ريف
791	Tükürük; salya.	آب دهن	(Rīk) =	ريق

ز

726	Çok yiyen, obur adam.	مرد پرخوار	(Zā) =	زا
698	Fazla; çok.	افزون	(Zā'id) =	زائد
612	Evin v.s.nin bir köşesi.	پیغوله	(Zaviya) =	زاویه
437	Tereyağı; erimiş tereyağı.	مسکه	(Zubd) =	زبد
734	Suyun köpüğü; suyun kefi.	کف آب	(Zabad) =	زبد
554	Ayin ondördü hali.	ماه	(Zibriḳān) =	زبرقان
427	Büyük demir parçası.	آهن پاره	(Zubra) =	زبره
385	Sürmek; uzaklaştırmak.	بانگ	(Zacr) =	زجر
49	Satürn yıldızı; Zühal.	کیوان	(Zuḩal) =	زحل
247	Düğme.	انگله	(Zirr) =	زیر
222	Çiftçi.	کشتکار	(Zirā'at) =	زراعت
104	Zırh; örülmüş zırh; savaş elbisesi.	زره	(Zarad) =	زرد
653	Sığırcık kuşu; çekirge kuşu.	سار	(Zurzūr) =	زرزور
223	Bitmiş, yeşermiş ekin.	کشت رسته	(Zar ^c) =	زرع
196	Zırh zinciri.	گوی لام	(Zirih) =	زره
326	Alıç; dağ yemişi.	ازدف	(Zu ^f rūr) =	زعرور
354	Sanmak; inanmak; düşünmek.	پندار	(Zu ^f m) =	زعم
354	Lider; baş; reis.	مهتر	(Za ^f īm) =	زعیم
115	Yağ, su vs. konulan deri kap; tulum.	خیک	(Zaḩḩ) =	زق
115	Kuş yemi; tavuk yemi.	چینهء مرغ	(Zuḩḩa) =	زقه
151	Soğuk, akıcı ve tatlı su.	[آب آشامیدنی]	(Zulāl) =	زالال
134	Kaymak; ayağı kaymak.	لغزیدن	(Zalk) =	زلق
763	Kaymak; ayağı kaymak.	به لغزیدن	(Zalal) =	زالل
763	Yanılma.	گناه	(Zalla) =	زله
294	Kibirlenmek; kibir; ululuk.	کبر	(Zamm) =	زم
321	Ney çalmak.	نی زدن	(Zamr) =	زمر
321	Topluluk; grup; cemaat.	گروه	(Zumra) =	زمره
484	Cennette bir pınar.	جویی در جنان	(Zancabīl) =	زنجبیل
511	Çöl sakinlerinin yaptığı çakmak.	آتش زنه	(Zand) =	زند
604	Buğdayın arasındaki karamuk (siyah) taneler.	آنچه سیاه در میان غله	(Zu ³ ān) =	زوان
604	Buğdayın arasındaki karamuk (siyah) taneler.	آنچه سیاه در میان غله	(Zu ³ āna) =	زوانه

98	Çift; tekilin ve birin zıttı.	چفت	(Zavc) =	زوج
98	Koca; eş.	شوهر	(Zavc) =	زوج
98	Hanım; Kadın; eş.	زن	(Zavca) =	زوجه
653	Yalan söz; yalan.	بهتان	(Zuvr) =	زور
56	Dünya işine rağbet etmeme.	بی رغبتی	(Zuhd) =	زهّد
322	Bitki, ağaç vs. çiçeği; tomurcuk.	اشکوفه	(Zahr) =	زهر
703	Aydınlanmak; parlamak.	افروختن	(Zuhr) =	زهر
322	Parlaklık; aydınlık; parlak.	روشن	(Zahrā) =	زهرا
322	Süs; süslenme.	آرایش	(Zahra) =	زهرة
703	Beyazlık.	اسپیدی	(Zuhra) =	زهرة
50	Venüs gezegeni; Zühre.	ناهید	(Zuhra) =	زهرة
769	İptal olmak; heder olmak; boşa gitmek.	باطل گشتن	(Zahūḳ) =	زهوق
372	Kıyafet; elbise.	لباس	(Ziyy) =	زى
30	Artmak; çoğalmak; fazlalaşmak.	فزودن	(Ziyādat) =	زیادت
664	Meyletmek; sapmak.	میل دل	(Zayḡ) =	زیغ
93	Güzelleştirmek; süslemek.	آراستن	(Zayn) =	زین

س

46	Giden; akan.	رونده	(Sāi'r) =	سائر
158	Dilenci.	گدا	(Sāi'l) =	سائل
750	Köpeğin boynuna takılan ahşap tasma.	چوب حلق	(Sācūr) =	ساجور
178	Sihirbaz; büyücü.	جادو	(Sāhir) =	ساحر
232	Sahil; deniz kıyısı.	کرانه	(Sāhil) =	ساحل
46	Geceleyin giden.	[به شب روان]	(Sārī) =	ساری
176	Yazan; kâtip.	نویسنده	(Sāfir) =	سافر
276	İncik; diz ile ayak arası kısım.	اشتالنگ	(Sāḳ) =	ساق
744	Yüksek; âli makam.	بلند	(Sāmī) =	سامی
411	Sövmek; küfretmek.	دشنام دادن	(Sabb) =	سب
577	Sarık.	دستار	(Sibb) =	سب
597	Suda yüzmek.	شناه	(Sibāḥa) =	سباحه
689	İp; urgan.	رسن	(Sabab) =	سبب
416	Övmek; Subhanallah demek.	به پاکی به ستودن	(Subḥān) =	سبحان

125	Tesbih taneleri; tesbih boncuğu.	تسبیح	(Subḥa) =	سبحه
125	Tesbih taneleri; delikli boncuk.	مهره	(Subḥa) =	سبحه
313	Çöl.	بیابان	(Sabsab) =	سبسب
301	Yırtıcı canavar; pençeli hayvan.	دَد	(Sab ^c) =	سبع
52	Yedide bir; 1/7.	یک از هفت	(Sub ^c) =	سبع
77	Yedi.	هفت	(Sab ^a) =	سبعه
83	Onyedi.	هفده	(Sab ^a 'aşar) =	سبعه عشر
87	Yetmiş.	هفتاد	(Sab ⁱⁿ) =	سبعین
228	Bıyık.	بُرُوت	(Sabla) =	سبله
679	Yüzücü; suda yüzen.	شناور	(Sabūḥ) =	سبوح
679	Temiz; Allah'ın sıfatlarından biri.	پاک	(Subbūḥ) =	سبوح
77	Altı.	شش	(Sitta) =	سته
82	Onaltı.	شانزده	(Sitta 'aşar) =	سته عشر
86	Altmış.	شصت	(Sittīn) =	ستین
200	Secde etmek; secde.	سر نهادن	(Sacda) =	سجده
551	Ayna.	آینه	(Sacancal) =	سجنجل
12	Bulut.	ابر	(Saḥāb) =	سحاب
178	Akçiğer.	شُش	(Saḥr) =	سحر
645	Sihir.	جادوی	(Siḥr) =	سحر
178	Cadılar; sihirbazlar; büyücüler.	ج. ساحر [جادو]	(Saḥara) =	سحره
178	Sabahın alaca karanlığı.	صبح	(Suḥra) =	سحره
478	Ezmek; ufaltmak; eritmek; küçültmek.	سودن	(Saḥḳ) =	سحق
543	Yalın kat iplikten dokunmuş bez.	یکی تو	(Saḥīl) =	سحیل
44	Cömert olmak; cömertlik.	بخشندگی	(Saḥā) =	سحا
534	Alaycı; çok alaya alan.	افسوسگر	(Saḥḥār) =	سحار
534	Alaya almak; istihza etmek.	افسوس	(Suḥriyya) =	سخریه
769	Gazap; öfke; kızma.	خشم	(Saḥṭ) =	سخط
769	Gazap; öfke; kızma.	خشم	(Suḥṭ) =	سخط
605	Oğlak.	بزغاله	(Saḥla) =	سخله
412	Delik, gedik vs. kapamak.	رخنه بستن	(Sadd) =	سدّ
211	Dağ.	کوه	(Sadd) =	سدّ
211	Bulut; siyah bulut.	ابر	(Sudd) =	سدّ
651	Kökнар; sedir ağacı.	کوکنار	(Sidra) =	سدره

52	Altıda bir; 1/6.	يك از شش	(Suds) =	سدس
211	Evin kapısı; evin etrafı.	در	(Sudda) =	سده
713	Dokumada, kumaşta, bezde çözgü ipi.	تارجامه	(Sadā) =	سدى
421	Yedi yaşını tamamlamış deve.	شتر	(Sadīs) =	سدیس
422	Beş yaşını tamamlamış inek.	گاو	(Sadīs) =	سدیس
114	Sır; gizli sır.	رازِ نھان	(Sirr) =	سِرّ
789	Serap.	کوراب	(Sarāb) =	سرآب
487	Lamba; kandil; ışık.	جراغ	(Sirāc) =	سراج
752	Kurtarmak; serbest bırakmak.	رهاکردن	(Sarāḥ) =	سراح
123	Büyük çadır; otağ.	سراپرده	(Surādiḳ) =	سرادق
142	Ayın son gecesi.	مه در آخر	(Sarār) =	سرار
306	Koşanlar.	ج. سریع [شتابان]	(Sirāʿ) =	سراع
641	İç çamaşırı; don.	یار پیراهن	(Sarāviyl) =	سراویل
61	Bir şeyden bir şeye geçmek; geçmek.	اثر رفتن ز چیز به چیزى دیگر	(Sirāyat) =	سرایت
789	Maldan eksilen, azalan.	آنچه از مال میروند	(Sirb) =	سرب
689	Eyer.	زین	(Sarc) =	سرج
752	Hayvan kendi kendine otlamak.	چرید	(Sarḥ) =	سرح
582	Sülüşen; kırmızı boya.	اسرنج	(Sarmaḳ) =	سرمق
789	Gitmek; çıkmak; kendi başına akmak.	رفتن	(Surūb) =	سروب
21	Göbek.	ناف	(Surra) =	سره
46	Geceleyin gitmek.	به شب رفتن	(Surā) =	سرى
723	Yönetici; peygamber; lider.	مھتر	(Sariyy) =	سرى
370	Karyola; divan.	تخت	(Sarīr) =	سریر
306	Çabuk kişi; seri; koşarak; aceleyle.	شتابان	(Sarīʿ) =	سریع
676	5 ila 300-400 kişilik gece giden ordu.	آنچه ز لشکر شب رو	(Sariyya) =	سریه
185	Evin üstü, damı, çatısı.	بام	(Saḥ) =	سطح
338	Yazmak.	به نوشتن	(Saḥr) =	سطر
30	Mutluluk; iyi talihlilik; saadet.	نیک بختى	(Saʿadat) =	سعادت
154	Öksürük.	سرفه	(Suʿāl) =	سعال
586	Mercan köşkü bitkisi.	اویشن	(Saʿtar) =	سعتار
628	Jüpiter ve Venüs gezegenleri.	مشترى و زهره	(Saʿdayn) =	سعدین
360	Fiyat; kıymet; narh.	نرخ	(Siʿr) =	سعر
502	Gülyabanı; cadı.	غول	(Siʿlāt) =	سعلات

356	Çalışmak; çabalamak.	کوشیدن	(Sa'y) =	سعی
317	Ateş; ateşin alevi.	آتش	(Sa'ir) =	سعیر
176	Açmak.	گشادن	(Safr) =	سفر
434	Mektup.	نامه	(Sifr) =	سفر
214	Ayva.	آبی	(Safarcil) =	سفرجل
176	Yazanlar; kâtipler. [نویسنده]	ج. سافر	(Safara) =	سفره
671	Dökmek; akıtmak; kan dökmek.	خون ریزی	(Safk) =	سفک
66	Aşağı; insanların ayak takımı.	زیرین خانه	(Sifl) =	سفل
376	Düşük insan; insanların ayak takımı.	خس	(Sifla) =	سفله
298	Gemi.	کشتی	(Safina) =	سفینه
233	Cehennem'in isimlerinden biri.	نام دوزخ	(Sağar) =	سقر
647	Kıvılcım; Ataşten sıçrayan zerre, çingı.	آتش پاره که ز نار جهیده	(Sağt) =	سقط
647	Eksik ve düşük çocuk.	فرزندى که می افتد	(Sikṭ) =	سقط
612	Tavan; evin tavanı.	آسمان خانه	(Sağf) =	سقف
696	Hastalık.	بیماری	(Sağam) =	سقم
647	Düşmek.	افتادن	(Sukūṭ) =	سقوط
477	Su vermek; sulamak.	آب دادن	(Sağy) =	سقى
182	Suyun önüne yapılan bend; set.	برغاب	(Sikr) =	سکر
182	Sarhoşluk.	مستی	(Sukr) =	سکر
182	Şeker.	شکر	(Sukkar) =	سکر
182	Yemekte sofraya konan karnitür.	سکره	(Sukrucca) =	سکرچه
450	Mesken; oturlan yer.	آنچه کس آرام کرد	(Sukn) =	سکن
450	Sakin olmak.	آرام	(Sukūn) =	سکون
568	Saban demiri.	آهن جفت	(Sikka) =	سکه
611	Sokak.	کوی	(Sikka) =	سکه
578	Bıçak.	کارد	(Sikkīn) =	سکین
379	Sor!.	بپرس	(Sal) =	سل
499	Bir şeyi kolaylıkla sıyırmak, çekmek.	کشیدن	(Sall) =	سل
499	Akçiğer hastalığı; verem hastalığı.	ریش شش	(Sill) =	سل
3	Eksiksiz; Allah'ın sıfatlarından biri.	بی عیب	(Salām) =	سلام
38	Bir şeyi birinden zorla almak.	ربودن	(Salb) =	سلب
38	Savaş elbisesi; savaş aleti; zırh.	ساز	(Salab) =	سلب
38	Savaş aleti.	سلاح	(Salab) =	سلب

270	Kaplumbağa.	کشف	(Sulaḥfāt) =	سلحفاة
484	Cennette bir pınar.	جویی در جنان	(Salsabīl) =	سلسبیل
147	Sivilce; ur; çıban; kist.	دامغول	(Sil'ā) =	سلعه
347	Barış; barışma.	صلح	(Silm) =	سلم
347	Peşin para ile yapılan alış veriş.	سلف	(Salam) =	سلم
347	Merdiven.	نردبان	(Sullam) =	سلم
227	Bıldırcın kuşu.	سمانه	(Salvā) =	سلوی
499	Hırsızlık.	دزدی	(Salla) =	سله
736	Yüzsüz kadın; kötü dilli kadın.	زن بد	(Salīḥa) =	سلیطه
499	Yeni doğmuş çocuk; yavru.	ولد	(Salīl) =	سلیل
347	Yılan sokmuş kimse.	آنکه مار زد	(Salīm) =	سلیم
703	Kasıt; niyet.	آهنگ	(Samm) =	سم
579	Zehir.	زهر	(Samm) =	سم
632	Gökyüzü; sema.	آسمان	(Samā) =	سما
743	Yağmur.	باران	(Samā') =	سماء
161	Sema; gök; yükseklik; zirve.	بلندی	(Samā') =	سماء
743	Sema; gök; yükseklik; zirve.	بلندی	(Samā') =	سماء
743	Bitki; ot.	گیاه	(Samā') =	سماء
32	İşitmek; duymak; dinlemek.	شنودن	(Samā') =	سماع
620	Şişman, semiz kadınlar.	ج. سمینه [زن فربه]	(Simān) =	سمان
673	Bağışlamak; cömert davranmak.	راد	(Samh) =	سمح
648	Hikaye.	افسانه	(Samr) =	سمر
648	Çivi.	میخ	(Simr) =	سمر
648	Burçak veya bezelye bitkisi.	ماش	(Samar) =	سمر
592	Vergi dairesi; vergi.	سرای خراج	(Samarrac) =	سمرج
32	İşitmek; duymak; dinlemek.	شنودن	(Sam') =	سمع
362	İşitmek; söz duymak; dinlemek.	سخن به شنودن	(Sam') =	سمع
362	Kurtla dişi arslandan doğan yavru.	بچه گرگ	(Sim') =	سمع
227	Tavan; evin tavanı.	آسمانه ز خان	(Samk) =	سمك
227	Balık.	ماهی	(Samak) =	سمك
743	Üstünlük; yükseklik.	بلندی	(Sumuvv) =	سمو
11	Sam yeli, Sam rüzgârı.	باد گرم شب و روز	(Samūm) =	سموم
744	Yüksek; âli makam.	بلند	(Samī) =	سمی

751	İnce undan yapılan beyaz ekmek.	نان سپید	(Samīd) =	سمید
683	Geceleri masal anlatan masalcı.	افسانه گوی لیل	(Samīr) =	سمیر
227	Şişmanlık; semizlik.	فربھی	(Samīn) =	سمین
620	Şişman, semiz kadın.	زن فربه	(Samīna) =	سمینه
587	Diş.	دندان	(Sinn) =	سن
586	Buğday vs. kılçığı.	داسه	(Sanā") =	سنا
186	Deve hörgücü; tepe.	کوهان اشتر	(Sanām) =	سنام
622	Mızrak demiri.	آهن نیزه	(Sinān) =	سنان
39	Yol.	ره	(Sunnat) =	سنت
621	Huy; tabiat; siret.	نهاد	(Sunnat) =	سنت
389	Kök; asıl; esas.	اصل	(Sinḥ) =	سنخ
518	İnce ve halis ipek; atlas.	دیبا	(Sundūs) =	سندس
587	Omurga, bel, sırt kemikleri.	پشت مازر	(Sinsina-i "aẓm) =	سنسنهءعظم
587	Yol.	راه	(Sanan) =	سنن
621	Diş macunu.	داروی دندان	(Sanūn) =	سنون
39	Yıl, sene.	سال	(Sana) =	سنه
39	Uykunun başlangıcı; dalmak; gaflet.	خواب	(Sina) =	سنه
746	Çirkin ve kötü iş; beğenilmeyen iş.	بدی	(Sū") =	سؤ
717	Benzer; eşit; denk.	برابر	(Savā) =	سوا
648	Bilezik; kelepçe.	دست ابرنجن	(Sivār) =	سوار
371	Sormak.	پرسیدن	(Suā"l) =	سؤال
64	Ziyafet yemeği veya yemekten artan.	مانده از خوردنی	(Suvr) =	سور
259	Sur; duvar; hisar.	بارو	(Sūr) =	سور
709	Tavuk; güve; tahıl biti.	شیشه	(Sūs) =	سوس
37	Gelecek.	زود	(Savf) =	سوف
617	Sürmek; araba, hayvan vs. sürmek.	راندن	(Savḳ) =	سوق
617	Çarşı; alış veriş yeri.	بازار	(Sūḳ) =	سوق
371	İhtiyaç.	حاجت	(Su"ul) =	سؤل
717	Doğru; düz; düzgün.	راست	(Saviyy) =	سوی
250	Uykusu kaçmak; uykusu olmamak.	بی خوابی	(Suhād) =	سهاد
250	Uykusu kaçmak; uykusu olmamak.	بی خوابی	(Sahar) =	سهر
101	Ok; yay oku.	تیرکمان	(Sahm) =	سهم
452	Yemen yıldızı; Süheyl yıldızı.	ستارهءیمین	(Suhayl) =	سهیل

597	Yeryüzünde gezip dolaşmak.	به زمین رفتن	(Siyāḥa) =	سیاحه
30	Büyük olmak; ululuk ve yücelik.	مهیی	(Siyādat) =	سیادت
302	Samanlı çamur.	کهلگل	(Siyā ^c) =	سیاع
389	Yerde akan su.	سیل	(Sayḥ) =	سیح
750	Kurt; canavar.	گرك	(Siyd) =	سید
196	Reis; efendi; bay; ulu kişi.	سین	(Sayyid) =	سید
473	Sırım denilen ince deri kayış.	دوال	(Sayr) =	سیر
259	Yol.	روش	(Sīra) =	سیره
101	Kılıç.	تیغ	(Sayf) =	سیف
735	Semiz; şişman.	فربه	(Sīn) =	سین

ش

773	Bulūğ çağındaki genç.	جوان	(Şābb) =	شاب
605	Dişi ve yünlü koyun.	میش	(Şāt) =	شاة
228	Bıyık.	بروت	(Şārib) =	شارب
262	Ana cadde; geniş yol.	شاهره	(Şāri ^c) =	شارع
632	Güneş.	آفتاب	(Şāriḳ) =	شارق
562	Yüksek.	بلند	(Şāmiḥ) =	شامخ
19	Ciltteki ben, leke, siyah nokta.	خال	(Şāma) =	شامه
211	İş; önemli iş.	کار	(Şa ^ʔ n) =	شان
211	Hedef; amaç.	غایه	(Şa ^ʔ v) =	شأو
600	Şahit; delil; tasdik.	گواه	(Şāhid) =	شاهد
585	Şap.	زاج سپید	(Şabb) =	شب
439	Kırk ayak.	صدپا	(Şabaş) =	شبت
439	Kırk ayaklar.	ج. شبت [صدپا]	(Şibsān) =	شبتان
304	Karış.	بدست	(Şibr) =	شبر
420	Doymak; doymuş olmak.	سیری	(Şiba ^c) =	شبع
420	Tok; tok kişi.	سیر	(Şab ^c ān) =	شبعان
129	Erkek hayvanın dişiyi şiddetle istemesi.	شوق باه	(Şabaḳ) =	شبق
268	Arslan yavrusu.	بچه شیر	(Şibl) =	شبل
591	Benzer; misil; eş; denk.	مانند	(Şibh) =	شبه
217	Kış mevsimi.	زمستان	(Şitā) =	شتا

454	Sıkıntı; üzüntü; keder.	انده	(Şacā) =	شجا
298	Yiğit; cesur; kahraman.	دلیر	(Şucā) =	شجاع
454	Sıkıntı; üzüntü; keder.	انده	(Şacan) =	شجن
293	Üzüntülü, gamlı, kederli kimse.	اندوهگین	(Şaciyy) =	شجی
21	İç yağı.	پیه	(Şahm) =	شحم
45	Husumet; düşmanlık.	دشمنی	(Şahnā) =	شحنأ
767	Renk değişip solmak.	گشتن رنگ	(Şuḥūb) =	شحوب
412	Bir şeyi sağlam yapmak.	محکم کردن	(Şadd) =	شد
25	Altın talaşı.	زرساو	(Şazra) =	شذره
114	Şer; fesat; kötülük; çirkinlik.	بدی	(Şarr) =	شر
170	Şer; fesat; çok kötü.	بدتر	(Şarr) =	شر
646	İçilecek şey.	آنچه آشامی	(Şarāb) =	شراب
567	Kötü ahlâklılık.	بد خوئی	(Şirāsa) =	شراسه
298	Gemi yelkeni.	بادبان	(Şirā) =	شراع
646	Şarap içen kavim.	جمعی باده خوار	(Şarb) =	شرب
646	Sudan içilecek hisse, nasip.	نصیب از آب	(Şirb) =	شرب
646	İçmek; su vs. içmek.	آشامیدن	(Şurb) =	شرب
170	Kıvılcım; ateşten sıçrayan kıvılcım.	سرشك	(Şarara) =	شرره
666	Din; doğru yol.	راه حق	(Şar) =	شرع
39	Yol.	ره	(Şir'a) =	شرعه
365	Güneş.	خورشید	(Şarḡ) =	شرق
530	Şirk; Hak'dan başkasına Hak demek.	جزحق راباحق خواندن	(Şirk) =	شرك
530	Ağ; av ipi; tuzak.	دام	(Şarak) =	شرك
754	Kaçan; ürken.	رمنده	(Şarūd) =	شروود
754	Kaşmak; ürkmek.	رمید	(Şurūda) =	شرووده
776	Kum.	ماسه	(Şurūfa) =	شروفه
666	Din; doğru yol.	راه حق	(Şarī'at) =	شریعت
530	Ortak; ortağın her biri.	انباز	(Şarīk) =	شريك
732	Ayakkabı tasması.	دوال نعل	(Şis) =	شسع
192	Olta; balık oltası, kancası.	دام	(Şişş) =	شص
223	Ekin, ağaç vs.nin filizi, dalı.	شاخ	(Şaṭ) =	شطأ
338	Bir şeyin yarısı.	نیم	(Şaṭr) =	شطر
455	Urgan; ip; bağ.	رسن	(Şaṭan) =	شطن

455	Uzak olmak; uzaklık.	دوری	(Şuṭūn) =	شطون
765	Delik; çatlak; yarık.	شكاف	(Şazā) =	شظا
308	Aydınlık; güneş ışığı.	روشنی	(Şu ^ḥ ā ^ḥ) =	شعاع
168	İki dağ arasındaki boğaz, dar geçit.	درغاله	(Şi ^ḥ b) =	شعب
547	Pantolon ağı.	سوزه	(Şu ^ḥ ba) =	شعبه
660	Ağaç dalı; dal.	شاخ	(Şu ^ḥ ba) =	شعبه
18	Kıl, tüy, saç.	مو	(Şa ^ḥ r) =	شعر
644	Bilmek; bilme.	دانش	(Şi ^ḥ r) =	شعر
225	Arpa.	جو	(Şa ^ḥ īr) =	شعیر
25	1/3 habbe; 8 hardal veya 1/16 dank.	يك جو	(Şa ^ḥ īra) =	شعیره
455	Az şey.	قليل	(Şafā) =	شفا
615	Bir kimseyle yüz yüze konuşmak.	به روی سخن گفتن	(Şifāh) =	شفاه
275	Kılıç ağızı.	لب تیغ	(Şafra) =	شفره
98	Çift; tekin zıttı.	جفت	(Şaf ^ḥ) =	شفع
111	Güneş batınca ufukta beliren kızılılık.	باقی نور خور به شام	(Şafaḥ) =	شفق
204	Şefkat; merhamet; rahmet.	مهر	(Şafka) =	شفقه
19	Dudak; kenar.	لب	(Şafa) =	شفه
627	Merhametli; şefkätli.	مهربان	(Şafik) =	شفيق
115	Yarmak; parçalamak.	شكافتن	(Şakḥ) =	شقّ
115	Zorluk; sıkıntı; keder; dert; üzüntü.	رنج	(Şikḥ) =	شقّ
556	Läle; Manisa lālesi.	لاله	(Şiḥar) =	شقر
275	Kumral; sarıya yakın kırmızı renk.	زردی	(Şuḥra) =	شقره
627	Ana baba bir erkek kardeş.	برادر	(Şakīḥ) =	شقيق
280	Şüphe; zan.	گمان	(Şakk) =	شكّ
224	Eşek kengeri.	چرخله	(Şukā ^ḥ ī) =	شكاعی
565	Çok şükreden; hak bilir.	حق شناس	(Şakūr) =	شكور
559	Uzuv; et parçası.	اندام نیم	(Şilv) =	شلو
32	Koklamak; kokmak.	بویدن	(Şamm) =	شمّ
10	Kuzey rüzgāri; kuzeyden esen rüzgār.	بادِ وزان	(Şamāl) =	شمال
152	Huy; tabiat; âdet; seciye; ahlāk.	خلق	(Şimāl) =	شمال
700	Kavun; kırlangıç kavunu.	دستنبو	(Şamāma) =	شمامه
423	Salkım; çöplü salkım.	شاخ	(Şimrāḥ) =	شمراخ
632	Güneş.	آفتاب	(Şams) =	شمس

5	Güneş.	خور	(Şams) =	شمس
362	Mum.	موم	(Şam ^c) =	شمع
700	Yükseklik; dağda yükseklik.	بلندی	(Şamam) =	شمم
152	Şarap.	مى	(Şamūl) =	شمول
211	Huy; ahlāk.	عاده	(Şima) =	شمة
700	Bir kez kokmak, koklamak.	يك بوييدنى	(Şumma) =	شمه
700	Güzel koku.	خوش بو	(Şamīm) =	شميم
552	Saldırmak; baskın yapmak.	تاراج	(Şann) =	شن
126	Salkım küpe; askı küpe.	ورگوش	(Şanf) =	شنف
233	Ateşin dumansız alevi.	زبانہ ز آتش	(Şuvāz) =	شواظ
170	Danışma; meşveret.	کنکاج	(Şavr) =	شور
211	Tur; dönme.	بار	(Şavt) =	شوط
218	Diken.	خار	(Şavk) =	شوک
439	Akrep kuyruğunun dikenli yeri.	دم گژدم	(Şavla) =	شوله
757	Leğen.	پنگان	(Şavmala) =	شومله
240	Kol ve bacak gibi vs. organlar.	دو دست و پای	(Şavā) =	شوی
240	Başkası; diğer.	جز	(Şuvī) =	شوی
240	Kebab; kebab edilmiş, kızartılmış et.	بریان	(Şaviyy) =	شوی
582	Petekli bal; el değmemiş bal.	شان	(Şahd) =	شهد
193	Ay.	ماه	(Şahr) =	شهر
143	Yaşlı kadın; koca karı.	زال	(Şahla) =	شهله
600	Şahitler; deliller.	ج. شاهد [گواه]	(Şuhūd) =	شهود
600	Hazır olmak; hazır bulunmak.	خضور	(Şuhūd) =	شهود
600	Şehit; haksız yere öldürülmüş olan.	کشته بنا حق	(Şahīd) =	شهيد
184	Şey; nesne.	چيز	(Şay ^c) =	شىء
299	Karışma, karışmak; dostluk.	آمیزش	(Şiyā ^c) =	شیاع
605	Dişi ve yünlü koyunlar.	ج. شاة [میش]	(Şiyāt) =	شياة
389	Yavşan otu.	درمنه	(Şiyḥ) =	شیخ
389	İhtiyar; yaşlı adam; reis.	پیر	(Şayḥ) =	شیخ
134	İstekli; arzulu.	دوست	(Şayyik) =	شیق
93	Ayıp ve çirkinlik.	عیب	(Şayn) =	شین
728	Horozun ibiği.	تاج خروس	(Şayn) =	شین
299	Duyulmak; yayılmak.	فاش شدن	(Şuyū ^c) =	شیوع

752 İz; işaret; alâmet. نشان (Şia't) = شئة

ص

730	Toprakta yuvarlanan (eşelenen) horoz.	خروسى كه به خاک غلطان	(Şād) =	صاد
532	Yüz çeviren.	روى گردان	(Şādd) =	صادّ
532	Çok susuz.	تشنه	(Şādī) =	صادى
307	Ölçek; buğday vs. ölçeği.	پيمانه	(Şā°) =	صاع
75	Yaklaşık 72 litrelik ölçek adı.	چهارمُدّ	(Şā°) =	صاع
73	2.917 kg. ağırlığında buğday ölçeği.	رطل هشت	(Şā°) =	صاع
708	Yıldırım.	آتش كه ابر آور	(Sā°ika) =	صاعقه
422	Altı yaşını tamamlamış sığır.	گاو	(Şālig) =	صالح
411	Dökmek; sıvı vs.yi dökmek.	ريختن	(Şabb) =	صبّ
665	Çok sevip özlemek; gönülden bağlanmak.	مشتاق	(Şabb) =	صبّ
10	Sabā rüzgârı.	بادِ وزان	(Şabā) =	صبا
597	Yüzün güzel ve parlak olması.	خوبى روى	(Şabāha) =	صباحه
539	Boyacı.	رنگرز	(Şabbāg) =	صبّاغ
111	Sabah; sabah vakti.	بام	(Şubḥ) =	صبح
222	Ölçüsüz, tartısız mahsul yığını; yığın.	توده	(Şubra) =	صبره
356	Meyletmek; yönelmek; aşık olmak.	ميل	(Şabv) =	صبو
679	Sabah şarabı.	بادهءصبح	(Şabūḥ) =	صبوح
143	Bebek; çocuk.	كودك	(Şabiyy) =	صبىّ
358	Dostlar; arkadaşlar.	ياران	(Şaḥb) =	صحاب
696	Sihhat; sağlık.	تندرستى	(Şihḥa) =	صحّه
781	Kitap.	كتاب	(Şaḥīfa) =	صحيفه
358	Bağırmaq; bağışmaq; çağrışmaq.	خروشیدن	(Şaḥab) =	صخب
181	Taş.	اتان	(Şaḥra) =	صخره
179	Büyük kaya; sert kaya.	سنگ سخت	(Şaḥra) =	صخره
520	Yankı.	ازكوه آواز	(Şadā) =	صدا
520	Baykuş; baykuşların genel adı.	بوم	(Şadā) =	صدا
318	Başkanlık; padişahlık; vezirlik.	سرورى	(Şadārat) =	صدارت
314	Baş ağrısı.	درد سر	(Şudā°) =	صداع
318	Başkan; reis.	سرور	(Şadr) =	صدر

21	Göğüs; göğüs kafesi; herşeyin önü.	سینه	(Şadr) =	صدر
397	Kısa zırh.	لیپاچه	(Şudra) =	صدره
19	Göz ile kulak arasındaki saç; zülûf.	زلف	(Şudġ) =	صدغ
613	Doğruluk.	راستی	(Şidk) =	صدق
446	Dönmek.	بازگشتن	(Şudūr) =	صدور
532	Susuz.	تشنه	(Sadī) =	صدی
324	Şiddetli soğuk.	سرما	(Şırr) =	صرّ
290	Doğru yol.	راه راست	(Şirāf-i mustakīm) =	صراط مستقیم
594	Süt veya su kabarcığı.	عسل	(Şarab) =	صرب
487	Köşk; saray; yüksek bina.	كوشك	(Şarḥ) =	صرح
395	Bir çeşit göçmen kuşu.	كزنه	(Şurad) =	صرد
324	Soğuk ve şiddetli rüzgâr.	باد سخت	(Şarşar) =	صرصر
473	Deri.	چرم	(Şarm) =	صرم
324	Yüksek ses; gürültü; feryat.	بانگ	(Şarra) =	صره
324	Kese; cüzdan.	کیسه	(Şurra) =	صره
306	Yere yıkılmış; yere vurulmuş.	بروفکنده	(Şarīʿ) =	صریع
708	Bayılma; baygınlık; idraksizlik.	بی هوشی	(Şaʿka) =	صعقه
610	Yukarı çıkmak.	برآمد	(Şaʿūd) =	صعود
67	Yeryüzü; toprak; yüksek ve geniş yer.	روی زمین	(Şaʿīd) =	صعید
329	Hakir, zelil olmak; küçük düşmek.	خواری	(Şaġār) =	صغار
329	Küçük olmak; küçüklük.	کوچکی	(Şiġar) =	صغر
766	Meyletmek; yönelmek.	به چسبیدن	(Şaġā) =	صغی
540	Saf; sıra; dizi.	رسته	(Şaff) =	صفّ
673	Af; affetmek.	عفو	(Şafḥ) =	صفح
673	Bir şeyin veya kağıdın bir yüzü.	یک روی ورق	(Şafḥa) =	صفحه
108	Sarı bakır; tunç.	رُوی	(Şufr) =	صفر
540	Söğüt ağacı.	بید	(Şafşāf) =	صفصاف
540	Sahra; çöl.	هامون	(Şafşaf) =	صفصف
262	Kebap şişi.	باب زن	(Şafūd) =	صفود
36	Ayna veya kılıcı silip cilalamak.	زُدودن	(Şikāl) =	صقال
122	Doğan; çakır doğan; şahin.	چرغ	(Şakr) =	صقر
257	Taraf; bölge; yan.	جانب	(Şukʿ) =	صقع
36	Ayna veya kılıcı silip cilalamak.	زُدودن	(Şakl) =	صقل

758	Kırağı.	پژم	(Şakī ^c) =	صقيع
379	Ulaş; yetiş.	برس	(Şil) =	صل
639	Kılıç vs. gibi demir sesi.	صوت آهن	(Şall) =	صلّ
639	Zehirli Engirek veya Kobra yılanı.	مار	(Şill) =	صلّ
639	Bozulmuş ve kokmuş et.	گوشت گنده	(Şull) =	صلّ
415	Asmak.	أویختن	(Şalb) =	صلب
415	Sırt; omurga; arka.	پشت	(Şulb) =	صلب
415	Sert, katı, şiddetli şey.	چیز سخت	(Şulb) =	صلب
541	Havra; Sinagog; Yahudi tapınağı.	کنشت	(Şalāt) =	صلات
340	Arslan.	شیر	(Şimm) =	صمّ
346	İhtiyaç sahiplerinin sığınağı.	پناه اهل نیاز	(Şamad) =	صمد
340	Sağırılık.	کری	(Şamam) =	صمم
340	Kahraman; bahadır; cesur.	مرد دلیر	(Şamma) =	صمه
340	Kalbin içi, ortası.	میان دل	(Şamīm) =	صمیم
311	Meslek; san'at.	پیشه	(Şinā ^c) =	صناعه
438	Gram, dirhem vs. gibi ağırlık ölçüleri.	سنگین	(Şanca) =	صنجه
674	Sandal ağacı ve kerestesi.	چوب چندن	(Şandal) =	صندل
257	İş.	کار	(Şun ^c) =	صنع
705	İş; sanat; meslek.	پیشه	(Şan ^c a) =	صنعه
561	Put.	نام شمن	(Şanam) =	صنم
787	Dağ servisi, çam fıstığı, ardıç ağacı ve kozalağı.	برس	(Şanavbar) =	صنوبر
423	Fidan; hurma fidanı.	نهال	(Şinvaş) =	صنوش
257	İyilik; ihsan.	نیکویی	(Şanī ^c at) =	صنیعت
307	Su kabı.	پیمانه	(Şuvā ^c) =	صواع
272	Ses.	آواز	(Şavt) =	صوت
258	Şekiller; heykeller.	ج. صوره [پیکر]	(Şuvar) =	صور
663	Borazan; boynuz gibi borazan, boru.	ناقور	(Şūvr) =	صور
258	Şekil; heykel.	پیکر	(Şūra) =	صوره
37	Yün.	پشم	(Şuvf) =	صوف
256	Saldırmak.	حمله	(Şavla) =	صوله
541	Kilise; Manastır.	کلیسا	(Şavm) =	صوم
29	Korumak; muhafaza ve himaye etmek.	نگه داشت	(Şavn) =	صون
216	Sus; konuşma.	مگو	(Şah) =	صه

99	Kayın peder ve kayın valide.	خسر	(Şihr) =	صهر
237	Korumak, saklamak, muhafaza etmek.	نگه داشت	(Şiyāna) =	صيانة
245	Çerçi; eczacı.	پیلور	(Şaydalāniyy) =	صيدلانی
441	Sarraf.	صراف	(Şayrafıyy) =	صيرفي
217	Yaz mevsimi.	تابستان	(Şayf) =	صيف

ض

462	Azı ile kesici arasındaki ön dişler.	دندان پیشین	(Zāhika) =	ضاحكه
734	Hüthüt, İbik, Çavuş kuşu.	هدهد	(Zād) =	ضاد
631	Yünlü koyun.	میش	(Za'n) =	ضأن
269	Büyük kertenkele, keler.	سوسمار	(Zabb) =	ضب
301	Pazı.	بازو	(Zab ^o) =	ضبع
301	Sırtlan.	کفتار	(Zab ^o) =	ضبع
592	Kapı arkasındaki demir kol veya sürgü.	پشدر	(Zabba) =	ضبه
462	Gülmek.	خندیدن	(Zihk) =	ضحك
495	Kuşluk vakti gün aydınlığı.	چاشت	(Zahva) =	ضحوه
503	İri; büyük ve iri.	زفت	(Zahm) =	ضخم
782	Çarpmak; yere düşmek, çarpmak.	در زمین رفتن	(Zarb) =	ضرب
782	Savaş; savaşmak; dövüşmek.	جنگ	(Zirāb) =	ضراب
782	Çiftleşmek; dişi ile erkeğin çiftleşmesi.	بر آمدن بر ماده گشن	(Zirāb) =	ضراب
57	Zayıf ve hafif olmak.	زارى	(Zarā ^{at}) =	ضراعت
43	Vurmak; çarpmak.	زدن	(Zarb) =	ضرب
286	Kıvamlı ve beyaz bal.	انگبین	(Zarab) =	ضرب
594	Atardamarların atması, sıçraması.	جست	(Zarabān) =	ضربان
102	Zarar etmek; zarara uğramak.	زیان	(Zarar) =	ضرر
707	Hayvan memesi; çatal tımaçlı hayvanların memesi.	پستان خداوندان سم	(Zar ^o) =	ضرع
572	Kükremiş arslan.	شیر	(Zirgam) =	ضرغم
306	Hurma ağacı dikenini; kuru diken.	خار خشك	(Zarī ^o) =	ضريع
491	Zayıf olmak; kuvvetten düşmek.	سستی	(Za ^o f) =	ضعف
491	Bir şeyin misli, katı; iki kat.	دوچندان	(Zi ^o f) =	ضعف
518	Güçsüz olmak; zayıf olmak.	فند	(Za ^o if) =	ضعيف
222	Yaş kuru karışık ot demeti.	دسته	(Zigş) =	ضغث

616	Düşmanlık; kin; öfke.	کین	(Zağīna) =	ضعیفه
117	Kurbağa.	بزغ	(Zifda ^c) =	ضفدع
464	Saç örmek.	گیسو بافتن	(Zifir) =	ضفر
464	Saç örgüsü; örülmüş saç.	گیسو	(Zafir) =	ضفیر
280	Cimri, bahil adam.	ناکس	(Zanīn) =	ضنین
199	Aydın olmak; parlamak.	روشنی	(Zav ^v) =	ضوء
722	Zayıflık; zayıf ve çelimsiz olmak.	نزاری	(Zavā) =	ضوا
722	Sığınma.	پناه	(Zavy) =	ضوی
749	Ziyafet; misafirlik.	مهمانی	(Ziyāfa) =	ضیافه
398	Zarar; ziyan.	خسران	(Zayr) =	ضیر
197	Tarla; mal mülk; gelirli arazi.	جای	(Zay ^c a) =	ضیعه
572	Avurdu geniş arslan.	شیر	(Zaygam) =	ضیغم
266	Darlık.	تنگی	(Ziyk) =	ضیق
266	Dar.	تنگ	(Zayyik) =	ضیق
266	Fakirlik.	درویشی	(Ziyka) =	ضیقه
709	Zulüm; hakkını eksik vermek.	ظلم	(Zaym) =	ضیم
709	Reyhan bitkisi.	شاه سپرم	(Zaymirān) =	ضیمران
503	Zayıf; küçük.	نزار	(Zaīl) =	ضئیل

ط

732	Cinsel gücü çok olan yaşlı.	پیر پرباه	(Tā) =	طا
571	Değirmen.	آسیاب	(Tāhūn) =	طاحون
441	Yeni mal.	نومال	(Tārif) =	طارف
231	Atlayan; sıçrayan.	جهنده	(Tāmir) =	طامر
231	Uçan.	پران	(Tāi'r) =	طائر
616	Düşmanlık; kin; öfke.	کین	(Tā'ila) =	طائله
645	Sihir.	جادوی	(Ṭabb) =	طبّ
544	Derici; sepicı; tabak.	بزنگر	(Ṭabbāḥ) =	طبّاح
749	Yumuşak ve nazik pişmiş et.	بریان	(Ṭabāhac) =	طبّاهج
558	Huy; tabiat; mizaç; yaratılış; fitrat.	سرشت	(Ṭab ^c) =	طبع
670	Mühürlemek.	مهرکردن	(Ṭab ^c) =	طبع
145	Dalak.	سپرز	(Ṭihāl) =	طحال

246	Değirmenci.	آردگر	(Ṭaḥḥān) =	طحّان
246	Un yapmak; öğütme.	آرد کردن	(Ṭaḥn) =	طحن
690	Neşe; sevinç; surur; mutluluk.	شادی	(Ṭarab) =	طرب
535	Parazit bir bitki; su nanesi.	سیسنبر	(Ṭursūs) =	طرثوث
278	Uzaklaştırmak; kovmak; sürmek.	راندن	(Ṭard) =	طرد
465	Sayfa; kağıt.	کاغذ	(Ṭirs) =	طرس
20	Göz.	دیده	(Ṭarf) =	طرف
25	1/24 miskal; 1/4 dangk; 4 cev ağırlığı.	تسو	(Ṭassūc) =	طسّوج
460	Sıçrayıp atlamak; sıçramak, atlamak.	جستن	(Ṭafr) =	طفر
626	Çiğ; çisinti; hafif yağmur.	شبنم	(Ṭall) =	طلّ
651	Muz ağacı.	درخت موز	(Ṭalḥa) =	طلحه
424	Hurma çiçeği; tomurcuk.	شکوفه	(Ṭalʿ) =	طلع
129	Doğum sancısı.	درد زه	(Ṭalk) =	طلق
557	Harabe.	نشان هرسرای کهن	(Ṭalal) =	طلل
777	Yıldızın veya güneşin doğması.	بر آمد نجم	(Ṭulūʿ) =	طلوع
534	Alaycı; çok alaya alan.	افسوسگر	(Ṭannāz) =	طنّاز
534	Alaya almak; istihza etmek.	افسوس	(Ṭanz) =	طنز
454	Bir şeyin etrafında dönmek, dolaşmak.	گردیدن	(Ṭavāf) =	طواف
483	Dağ; ulu dağ.	کوه	(Ṭavd) =	طود
366	Defa; kere.	بار	(Ṭavr) =	طور
185	Temizlenmek; temiz olmak.	پاکی	(Ṭuhr) =	طهر
320	Temiz; temizleyici; temizlik.	پاکی	(Ṭuhūr) =	طهور
372	Mektup, elbise vs.yi katlamak.	نامه را نوردیدن	(Ṭayy) =	طیّ
139	İki kanath kuşlar.	مرغان	(Ṭayr) =	طیر
398	Uğursuz ve kötü fal.	فال بد	(Ṭiyar) =	طیر
150	Hayal; rüya; rüya görmek.	خیال	(Ṭayf) =	طیف

ظ

736	Kadının memesi.	پستان زن	(Zā) =	ظا
270	Ceylan.	رنگ	(Zāby) =	ظبی
305	Kap.	باردان	(Zārf) =	ظرف
480	Ayrılmak; bir yere göçüp gitmek.	گوج کردن	(Zāʿn) =	ظعن

256	Zafer.	پیروزی	(Zafar) =	ظفر
626	Gündüz işi; gündüz yapılan iş.	کارروز	(Zall) =	ظلّ
626	Gölge.	سایه	(Zill) =	ظلّ
199	Karanlık; gecenin başlangıcı.	تاریکی	(Zalām) =	ظلام
212	Zulüm; sitem.	جور	(Zulm) =	ظلم
626	Bulut; gölgesi olan her şey.	ابر	(Zilla) =	ظله
280	Şüphesiz; zan.	گمان	(Zann) =	ظنّ
280	Töhmetsiz.	تهمت زده	(Zanīn) =	ظنین
397	Elbisenin yüzü.	رو	(Zihāra) =	ظهارة
185	Arka; sırt.	پشت	(Zahr) =	ظهر
191	Öğle; öğle vakti.	پیشین	(Zuhr) =	ظهر
320	Ortaya çıkma; bulunma.	پیدایی	(Zuhūr) =	ظهور
398	Süt anne.	دایه	(Ziyra) =	ظیره

ع

418	Dünya; bu dünya.	این جهان	(Ācil) =	عاجل
243	Adaletli; adil.	دادگر	(Ādil) =	عادل
461	Bulut.	ابر	(Āriẓ) =	عارض
461	Eziyet.	رنج	(Āriẓa) =	عارضه
403	Akıllı.	خردمند	(Ākıl) =	عاقل
659	Yaratılıştan bir tür; mahlukāt; âlem.	نوعی ز خلق	(Ālam) =	عالم
193	Yıl; sene.	سال	(Ām) =	عام
230	Cinsel organ ve kıl biten etrafı.	زهار	(Āna) =	عانه
784	Çok su ve sel; suyun çokluğu.	بیشی آب	(Ubāb) =	عباب
482	Boyun eğmek, kulluk; itaat etmek.	بندگی	(Ībādat) =	عبادت
254	Kul; köle.	بنده	(Abd) =	عبد
640	Gözyaşı.	اشك	(Abra) =	عبره
132	Güzel koku.	خوش بوی	(Abiḡ) =	عبق
371	Kemikleri iri ve şişman kadın.	زن فربه	(Abla) =	عبله
482	Boyun eğmek, kulluk; itaat etmek.	بندگی	(Ubūdiyyat) =	عبودیت
308	Sert, haşin ve ekşi yüzü.	ترش رو	(Ubūs) =	عبوس
555	Nergis.	نرگس	(Abhar) =	عبره

616	Erkek tarafının ailesi, kabilesi, soyu.	دودمان	(^c Ītra) =	عتره
132	Hürriyet.	آزادی	(^c Ītk) =	عتق
754	İtaat etmemek; kibirlenip haddi aşmak.	سرکشی	(^c Utuvv) =	عتوّ
715	Hazır; yakın; âmāde.	حاضر	(^c Atīd) =	عتید
220	Ayağı kaymak; yanılmak; sendelemek.	بر سر آمدن	(^c Īṣār) =	عثار
754	Fesatçılık ve bozgunculuk yapmak.	تباہی	(^c Uṣuvv) =	عثوّ
220	Alt üst olmak; viran olmak; batmak.	دیدہ ورگشتن	(^c Aṣūr) =	عشور
13	Toz, duman.	گرد	(^c Acāc) =	عجاج
687	Tuhaf; hayret; şaşılacak şey.	شگفت	(^c Acab) =	عجب
687	Kuyruk; her şeyin gerisi.	دم	(^c Acb) =	عجب
687	Kibir; kendini beğenme.	خودبینی	(^c Ucb) =	عجب
68	Bir şeyin gerisi; son; geri; nihayet.	بُن	(^c Ucz) =	عجذ
68	But; kalça; kıç; sağrı; kalça kemiği.	کونسته	(^c Acuz) =	عجز
619	Zayıf dişi (hayvan).	ماده لاغر	(^c Acfa) =	عجفا
768	Çabuk olmak; acele ettirmek.	شتابیدن	(^c AcI) =	عجل
605	Buzağı.	گوساله	(^c İcl) =	عجل
284	Un vs.yi yoğurmak, karıştırmak.	به سرشتن	(^c Acn) =	عجن
284	Yoğurulmuş hamur vs.	سرشته	(^c Acīn) =	عجین
677	Saymak.	شماردن	(^c Add) =	عدّ
717	-den başka anlamında istisna edatı.	جز	(^c Adā) =	عدا
45	Düşmanlık; hasımlık.	دشمنی	(^c Adāvat) =	عداوت
622	Düşmanlık.	شنان	(^c Adāvat) =	عداوت
677	Adet; sayı; miktar.	شمار	(^c Adad) =	عدد
493	Adalet; adil; doğruluk.	داد	(^c AdI) =	عدل
493	Yükün bir yarısı; yükün bir dengi.	تنگ بار	(^c İdl) =	عدل
457	Bir yerde ikamet etmek; durmak.	اقامه	(^c Adn) =	عدن
656	Koşmak.	دویدن	(^c Adv) =	عدو
656	Vadinin kenerı; kenar.	کران	(^c Adva) =	عدوه
516	Kadının iddet bekleme sürresi.	مدّت	(^c İdda) =	عدّه
493	Eş; benzer; misil.	همتا	(^c Adīl) =	عدیل
157	Ceza; işkence; azap.	شکنجه	(^c Azāb) =	عذاب
333	Yular.	افسار	(^c Īzār) =	عذار
151	Hoş, güzel, tatlı içecek su vs.	[آب آشامیدنی]	(^c Azub) =	عذب

433	Özür dileme.	پوزش	(^c Uzr) =	عذر
493	Kınamak; ayıplamak; azarlamak.	ملامت	(^c Azl) =	عذل
433	Bakire; kız.	زن شوی ندیده	(^c Azrā) =	عذراء
644	Padişah tahtı.	تخت	(^c Arş) =	عرش
516	Bir çeşit akıl hastalığı.	جنون	(^c Urta) =	عره
326	Sığır gözü bitkisi.	گاو چشم	(^c Arāra) =	عراره
595	Savaş; kavga.	نبرد	(^c İrāk) =	عراك
424	Salkım; hurma salkımı.	خوشه	(^c Urcūn) =	عرجون
231	Yuva; kuş yuvası.	آشیانه	(^c Arş) =	عرش
195	En; genişlik.	پهنا	(^c Arz) =	عرض
195	Namus; şeref; haysiyet.	ننگ	(^c İrz) =	عرض
195	Yan; taraf; kenar; kıyı.	جانب	(^c Urz) =	عرض
461	Mal; eşya; meta.	کالا	(^c Araz) =	عرض
326	Servi; ardıc ağacı.	سرو	(^c Ar'ar) =	عرعر
20	Koku; güzel koku.	بو	(^c Arf) =	عرف
20	Örf, âdet.	عاده	(^c Urf) =	عرف
21	Damar.	رگ	(^c İrk) =	عرق
652	Sarplığından dolayı tepesine çıkılamayan dağ.	کوهسار	(^c İrk) =	عرق
466	Deriyi ovmak; sürtmek.	مالیدن	(^c Ark) =	عرق
744	Yükselmek; yukarı çıkmak.	بلندی	(^c Urūc) =	عروج
213	Tavan; çatı; gölgelik; çardak.	چفته	(^c Arīş) =	عريش
676	Huy; tabiat; mizac.	طبع	(^c Arīka) =	عريکه
781	Ağaç topluluğu; orman.	بیشه	(^c Arīn) =	عرين
44	Kıymetli; aziz; şerefli olmak.	ارجمندی	(^c İzz) =	عز
278	Gayret ; azim.	آهنک	(^c Azm) =	عزم
516	Aziz; üstün; kıymetli; sevgili.	ارجمند	(^c Azīz) =	عزیز
660	Zulüm.	ستم	(^c Asf) =	عسف
100	Ordu; kışla; çok sayıda olan şey.	لشکر	(^c Askar) =	عسکر
369	Su rüzgârın etkisiyle çalkalanmak.	به پوییدن	(^c Asalān) =	عسلان
231	Yuva; kuş yuvası.	آشیانه	(^c Uşş) =	عش
748	Akşam yemeği. [غذایی که] در آخر روز		(^c Aşā) =	عشا
191	Yatsı vakti.	خفتن	(^c İşā) =	عشا
602	Taze ot ve çayır.	گیاه تر	(^c Aşb) =	عشب

79	On.	ده	(^c Aşar) =	عشر
53	Onda bir; 1/10.	ده يك	(^c Uşr) =	عشر
84	Yirmi.	بيست	(^c İşrīn) =	عشرين
517	Hileye karşı gafil olmak.	فريب	(^c İşva) =	عشوه
616	Baba tarafından akraba; kabile; aşiret.	دودمان	(^c Aşīra) =	عشيره
464	Bir şeyi sarıp bağlamak.	بستن	(^c Aşb) =	عصب
323	Vucut sınırları.	پی	(^c Aşab) =	عصب
191	Güneşin batma vakti.	شام	(^c Aşr) =	عصر
223	Ekinin yeşil yaprağı.	برگ کشت	(^c Aşf) =	عصف
660	Koşmak; çabuk gitmek; hızlı olmak.	دويدن	(^c Aşf) =	عصف
536	Sucuk; karaciğer ezmesi sucuğu.	جگر آگند	(^c Aşīb) =	عصیب
592	Kapı kolu.	بازوی در	(^c İzāda) =	عضاده
464	Kesmek.	به بریدن	(^c Azb) =	عضب
101	Keskin kılıç.	تیغ	(^c Azb) =	عضب
669	Engellemek; tutuklamak.	بازداشت	(^c Azī) =	عضل
677	Yalan söylemek; koğuculuk etmek.	بهتان	(^c Azīha) =	عضیهه
50	Utarid gezegeni.	تیر	(^c Uṭārid) =	عطارد
570	Aksırma; aksırık.	عطسه	(^c Uṭās) =	عطاس
186	Güzel koku.	بوی خوب	(^c İṭr) =	عطر
420	Susuz.	تشنه	(^c Atşān) =	عطشان
598	Çivit otu.	نیل	(^c İzlim) =	عظم
611	Kemik.	استخوان	(^c Azm) =	عظم
611	Büyüklik; büyük olmak; ululuk.	بزرگی	(^c İzm) =	عظم
611	Büyüklik; büyük olmak; ululuk.	بزرگی	(^c Uzm) =	عظم
742	Nasihahat; öğüt vermek.	پند	(^c İza) =	عظه
291	Büyük; ulu; azimet sahibi.	مهین	(^c Azīm) =	عظیم
454	Nefis temizliği; iffet.	پاکی نفس	(^c Afāf) =	عفاف
585	Mazı.	مازو	(^c Afs) =	عفص
157	Cezalandırma; eziyet etme.	شکنجه	(^c İkāb) =	عقاب
157	Kartal.	آله	(^c Ukāb) =	عقاب
197	Tarla; sabit mülk; yer.	جای	(^c Akār) =	عقار
197	Şarap.	می	(^c Ukār) =	عقار
448	Topuz yapılmış saç örgüleri. [ج.عقیصه]موی بافتی.		(^c İkās) =	عقاص

156	Devenin dizini bağladıkları zincir.	پابند	(°İkāl) =	عقال
157	Topuk.	پاشنه	(°Akīb) =	عقب
418	Öbür dünya; ahiret.	آن جهان	(°Uqbā) =	عقبی
419	Antlaşma; sözleşme; akid.	پیمان	(°Aqd) =	عقد
197	Isırmak; sokmak.	کشتن	(°Aqr) =	عقر
439	Akrep.	گژدم	(°Akrab) =	عقرب
383	Saçı örüp bükme.	بافت گیسو	(°Akş) =	عقص
156	Ayağa bağ, kelepçe vs. bağlamak.	بست	(°Aql) =	عقل
403	Akıl.	خرد	(°Aql) =	عقل
403	Diyet; kan parası.	ديه	(°Aql) =	عقل
106	Yerden çıkan altın.	زر	(°İkyān) =	عقیان
448	Topuz yapılmış saç örgüsü.	موی بافتی	(°Akīša) =	عقیصه
312	Kısır kadın; doğurmayan.	نزاید	(°Akīm) =	عقیم
122	Saksağan kuşu.	کلاژه	(°Aka'q) =	عقعق
533	Baston; değnek; ucu harbeli asa.	عصا	(°Ukkāza) =	عکازه
652	Tortu.	درد	(°İkr) =	عکر
652	Deve sürüsü.	حمله	(°Akra) =	عکره
588	Şişmanlıktan karında beliren boğum.	شکن باطن	(°Ukna) =	عکنه
744	Yükseklik; şeref.	بلندی	(°Ulā) =	علا
428	Örs.	سندان	(°Alāt) =	علاة
244	İşaret; alamet; iz.	نشان	(°Alāmat) =	علامت
709	Bir kabukta iki tane bulunan buğday türü.	دیوگندم	(°Alas) =	علس
117	Sülük.	زالو	(°Alaḡ) =	علق
123	Koyu kan; pıhtılaşmış kan.	خون بسته	(°Alaḡ) =	علق
133	Kıymetli ve pahalı olan her şey.	نفیس	(°İlḡ) =	علق
787	Ebu Cehil karpuzu bitkisi.	کبست	(°Alḡam) =	علقم
468	Çiğnemek (ağızda sakız vs.).	خاییدن	(°Alk) =	علق
468	Sakız; reçine; günlük ağacı sakızı.	ونیزه	(°İlk) =	علق
244	Dağ; uzun dağ.	کوه	(°Alam) =	علم
621	İşaret; iz; alāmet.	نشان	(°Alam) =	علم
199	Marifet; bilme; biliş.	دانایی	(°İlm) =	علم
66	Üstü; en yükseği; yukarı.	برین	(°İlv) =	علو
74	Yüksek olmak.	بلندی	(°Uluvv) =	علو

498	Hastalık; illet; özür; kusur.	رنج	(^c İlla) =	عَلَّه
315	Üzerine; üzerinde.	بر	(^c Alā) =	عَلِي
315	Bana; benim üzerime.	برمن	(^c Alayya) =	عَلِيَّ
315	Yükselmek.	بلند	(^c Aliyya) =	عَلِيَّ
498	Hasta; mālül.	صاحب عِلَّت	(^c Alīl) =	عَلِيل
344	Bilgin; ālim.	دانا	(^c Alīm) =	عَلِيم
97	Amca.	اخِ بَاب	(^c Amm) =	عَمَّ
194	İsteyerek; kasıtlı; bile bile.	قصد	(^c Amd) =	عَمَد
26	Hayat; yaşantı.	زندگی	(^c Omr) =	عَمْر
134	Kuyu vs.de derinlik.	ژرفی	(^c Umḳ) =	عَمَق
97	Hala.	خواهرِ پدر	(^c Amma) =	عَمَّة
283	-diğından dolayı, -dığı için.	چو	(^c An) =	عَنْ
599	Kedigillerden Karakulak hayvanı.	سیه گوش	(^c Anāḳu'l-arz) =	عِنَاقِ الْاَرْضِ
237	Allah korumak, muhafaza etmek.	نگه داشت	(^c Īnāyat) =	عِنَايَت
539	Üzümlük.	انگور	(^c Īnab) =	عِنَب
254	Nezinde; yanında; önünde.	نزد	(^c Īnda) =	عِنْدَه
578	Bir çeşit baston; kısa mızrak.	نیم نیزه	(^c Anza) =	عِنْزَه
599	Boyun.	گردن	(^c Unuḳ) =	عِنَق
426	Üzümlük salkımı ve onun sapı.	خوشه	(^c Unḳūd) =	عِنَقُود
738	Örümcek.	تننده	(^c Ankabūt) =	عِنَكَبُوت
434	Padişah tuğrası; mektubun işareti.	نام شه	(^c Unvān) =	عِنْوَان
715	Gerçeği inkar etme.	ستیزه	(^c Anīd) =	عِنِيد
207	Geri dönmek; vaz geçmek.	بازگشت	(^c Avd) =	عُود
691	Odun; ağac.	چوب	(^c Ūd) =	عُود
513	Öd ağacı.	رند	(^c Ūd) =	عُود
37	Korkak; korku; korkmak.	ترس	(^c Uvḳ) =	عُوق
650	Kadın.	زن	(^c Avrat) =	عُورَت
533	Bulamamak; muhtaç olup bulamamak.	نایافتن	(^c Avz) =	عُوز
502	İsteme; istek; arzu.	میل	(^c Avl) =	عُول
133	Uzun.	دراز	(^c Avlak) =	عُولَق
29	Yardımcı; yardım; medet; faydalı.	یاری	(^c Avn) =	عُون
419	Antlaşma; sözleşme; akid.	پیمان	(^c Ahd) =	عُهْد
261	Kekelemek; kekeleme.	ماندن در سخن	(^c Īyy) =	عِيَّ

482	Hastayı ziyaret etmek.	خسته پرسیدن	(^c Īyādat) =	عیادت
615	Bir kimseyi kendi gözüyle görmek.	کسی را دیده به چشم خویش	(^c Īyān) =	عیان
254	Bayram; mutluluk meclisi; ziyafet.	جشن	(^c Īd) =	عید
640	Yaban eşiği.	گور	(^c Ayr) =	عیر
640	Kervan; kâfile.	کاروان	(^c Īyr) =	عیر
263	Kuş burnu bitkisi.	همسود	(^c Ayzurān) =	عیزران
253	Bileği taşı.	فسان	(^c Īsā) =	عیسی
26	Hayat; dirlik.	زندگی	(^c Ayş) =	عیش
371	Fakirlik.	فقر	(^c Ayla) =	عیله
702	Süte aşırı istek duymak.	آرزوی شیر	(^c Ayma) =	عیمه
702	Sütü veya malı olmamak.	بی مالی	(^c Īyma) =	عیمه
18	Göz.	چشم	(^c Ayn) =	عین
22	Pınar; suyun kaynağı; kuyu gözü.	چشمه	(^c Ayn) =	عین
106	Sikkeli altın.	زر	(^c Ayn) =	عین
733	Suya giden deve.	شتر وارد به آب	(^c Ayn) =	عین
196	Sikkeli altın veya gümüş.	مهر	(^c Ayn) =	عین

غ

783	Ormanlar.	ج. غابه [بیشه]	(Ġāb) =	غاب
783	Orman.	بیشه	(Ġāba) =	غابه
640	Mağara.	شکاف کوه	(Ġār) =	غار
535	Yarık; yırtık.	شتر	(Ġāz) =	غاز
416	Yarlıgayan; affeden; bağışlayan.	پوشندهء عصیان	(Ġāfir) =	غافر
5	Yer; yeryüzü.	زمین	(Ġabrā) =	غبرا
177	Toz.	گرد	(Ġabara) =	غبره
456	Zarar; alış verişte zarar ettirme.	زیان	(Ġabn) =	غبین
456	Düşüncede, fikirde zarar ettirme.	فریب که در رای	(Ġaban) =	غبین
149	Anlayışı kıt; akılsız, ahmak olmak.	گول	(Ġabiyy) =	غبی
553	İğde ağacı ve meyvesi.	سنجد	(Ġubayrā) =	غبیرا
281	Arık; zayıf.	لاغر	(Ġaṣṣ) =	غث
631	Güve.	بیو	(Ġuṣṣa) =	غثه
62	Yarın.	فردا	(Ġad) =	غد

748	Sabah vakti.	دراوّل روز	(Ġadā) =	غدا
748	Sabah kahvaltısı veya öğle yemeği.	[غذایی که] دراوّل روز	(Ġidā) =	غدا
522	Kuzgun; kara karga.	زاغ	(Ġudāf) =	غداف
121	Çok su.	بیش آب	(Ġadaḳ) =	غدق
495	Güneşin doğmasına yakın sabah vakti.	بامداد	(Ġudva) =	غدوه
755	İrin; iltihab; yaradan akan şey.	هرچه از جرح می رود	(Ġadīd) =	غدید
22	Selin bıraktığı su; göl; gölet.	آبدان	(Ġadīr) =	غدير
245	Tutkal.	سريشم	(Ġirā) =	غرا
522	Karga.	کلاغ	(Ġurāb) =	غراب
202	Gönlün bir şeye bağlılığı, düşkünlüğü.	چیز پیوسته	(Ġarām) =	گرام
595	Şarap.	سیکی	(Ġarab) =	غرب
531	Sokmak; batırmak.	سپوختن	(Ġarz) =	غرز
236	Hedef; nişan.	نشانه	(Ġaraż) =	غرض
595	Dişlerin keskinliği.	تیزی دندان	(Ġurūb) =	غروب
777	Güneş veya yıldızın batması.	فرو آمدنِ نجم	(Ġurūb) =	غروب
516	Ayın ilk günleri ve hilāl şekli.	اوّل مه	(Ġurra) =	غرّه
202	Alacaklı; alacak sahibi.	خواهنده	(Ġarīm) =	غريم
544	İp eğiren, bükten; iplikçi.	ریسمانگر	(Ġazzāl) =	غزال
608	Bükülmüş, eğrilmiş ip.	رشته	(Ġazl) =	غزل
202	Zimmetinde olanı ödemek; tazminat.	تاوان	(Ġuzm) =	غزم
112	Karanlık; gecenin ilk karanlığı.	ظلام	(Ġasaḳ) =	غسق
748	Örtü; perde; kılıf.	پوشش	(Ġiṣā) =	غشا
323	Bir şeyi zorla ve haksız olarak almak.	باستم چیزی گرفتن	(Ġaṣab) =	غصب
660	Ağaç dalı.	شاخ	(Ġuṣn) =	غصن
26	Sıkıntı; keder; üzüntü; tasa.	اندوه	(Ġuṣṣa) =	غصّه
326	Seksek ağacı; Ilgın ağacı.	تاغ	(Ġazā) =	غضا
323	Dargınlık; öfke; kızma.	خشم	(Ġazab) =	غضب
572	Arslan.	شیر	(Ġazanfar) =	غضنفر
748	Örtü; kapak.	پوشش	(Ġitā) =	غطا
146	Horlamak; horlama (uykuda).	بخست	(Ġaṭīṭa) =	غطیطه
345	Yarlıgayan; affeden; çok bağışlayan.	آمرزنده	(Ġaffār) =	غفّار
416	Yarlıgayan; affeden; çok bağışlayan.	پوشندهء عصیان	(Ġaffār) =	غفّار
416	Yarlıgayan; affeden; bağışlayan.	پوشندهء عصیان	(Ġafūr) =	غفور

510	Bağlamak; birinin elini bağlamak.	بستن	(Ġall) =	غَلّ
510	Düşmanlık.	کینه	(Ġill) =	غَلّ
510	Kelepçe; bukağı.	بهد	(Ġull) =	غَلّ
360	Pahalılık; kıtlık; darlık.	تنگی	(Ġalā) =	غلا
404	Bir şeyin kılıfı, zarı, kabı.	اشکوفه	(Ġilāf) =	غلاف
247	Gömlek; entari.	پیره‌ن	(Ġilāla) =	غلاله
256	Birine galip gelmek; geçmek.	پیش آمدن	(Ġalab) =	غلب
382	Sabaha yakın gece sonnu karanlığı.	تاریکی آخرشب	(Ġalas) =	غلس
133	Su yosunu; deniz yosunu.	سبزه بر روی آب	(Ġalfak) =	غلفق
498	Bir yere girmek.	دخل	(Ġalla) =	غله
498	Çok şiddetli susuzluk.	تشنگی	(Ġulla) =	غله
360	Tencere vs. kaynamak.	جوشیدن	(Ġaly) =	غلی
771	Susuz.	تشنه	(Ġalīla) =	غلیله
12	Bulut.	ابر	(Ġamām) =	غمام
194	Kılıç, hançer kını.	نیام	(Ġimd) =	غمد
639	Girdab, hortum; içine düşeni yutan su.	گرداب	(Ġamr) =	غمر
639	Kin.	کین	(Ġimr) =	غمر
639	Su birikintisi veya çok su.	کول	(Ġamur) =	غمر
387	Zaferandan elde edilen kırmızı boya.	غازه	(Ġumra) =	غمره
541	Deve vs. gibi malların kötüsü.	هرچه زمال بد بود	(Ġamaz) =	غمز
304	Zenginlik.	توانگری	(Ġanā) =	غنا
304	Şarkı; mūsikī.	سرود	(Ġinā) =	غنا
560	Kara kimyon; Çörek otu.	شونیز	(Ġunc) =	غنج
532	Naz ve işve.	ناز	(Ġunc) =	غنج
281	Keçi veya ceylan.	بز	(Ġanz) =	غنز
310	Basık ve çukur yer; derinlik.	زمین نشیب	(Ġavr) =	غور
501	Toprak; arazi.	خاک	(Ġavl) =	غول
267	Gül diye bilinen korkunç bir hayvan.	نام دیو	(Ġül) =	غول
289	Belirsiz; görünmeyen, gizli olan şey.	ناپیدا	(Ġayb) =	غیب
12	Bereketli yağmur.	باران	(Ġays) =	غیث
640	-den başka.	جز	(Ġayr) =	غیر
640	Kıskanmak.	رشک	(Ġayra) =	غیره
274	Su çekilmek; su çekilip azalmak.	کم شد آب	(Ġayz) =	غیض

781	Küçük orman.	بیشه	(Ġayza) =	غیضه
474	Öfke; gazap; hiddet; hışım.	خشم	(Ġayz) =	غیظ
501	Sazlık; küçük orman; fundalık.	بیشه	(Ġiyl) =	غیل
501	Öldürmek; ansızın öldürmek.	کشتن	(Ġiyla) =	غیله
12	Bulut.	ابر	(Ġaym) =	غیم
196	Bulut; sis.	میغ	(Ġayn) =	غین

ف

734	Denizin köpüğü, kefi.	[کف] بحر	(Fā) =	فا
595	Bozulmuş; mahvolmuş.	تباه	(Fāsīd) =	فاسد
614	Atlı, suvari (asker).	سواراسب	(Fāris) =	فارس
215	Fare.	موش	(Fāra) =	فاره
173	Balta.	تبر	(Fa's) =	فأس
214	Meyve.	میوه	(Fākiha) =	فاکحه
673	Açmak.	به گشادن	(Fath) =	فتح
131	Bir şeyi yarmak, açmak.	به گشادن	(Fatḥ) =	فتق
487	Bükme; burmak; dokumak.	بافتن	(Fatl) =	فتل
514	Yakmak.	سوختن	(Fatn) =	فتن
773	Gençlik.	جوانی	(Futuvvat) =	فتوت
773	Genç.	جوان	(Fatā) =	فتی
131	Açılmış; yarılmış.	گشاده	(Fatīḥ) =	فتیق
487	Lamba fitili.	ذباله	(Fatīl) =	فتیل
294	İki dağ arasındaki geniş yol; alan.	دله	(Facc) =	فج
294	Ham; pişmemiş; olgunlaşmamış.	خام	(Ficc) =	فج
191	Sabah yerinin aydınlığı; şafak.	صبح	(Facr) =	فجر
24	Turp.	ترب	(Fucl) =	فجل
310	Açık ve geniş yer.	فراز	(Facva) =	فجوه
594	Dölü alınan erkek hayvan.	نرنافه	(Fahl) =	فحل
708	Kömür; mangal kömürü.	انگشت	(Faḥm) =	فحم
221	Kibirlemek; mağrurlanmak.	نازیدن	(Faḥār) =	فخار
221	Topraktan yapılan çanak çömlek v.s.	سفال خاک	(Faḥḥār) =	فخار
67	Uyluk; kalça; but; diz kapağı yukarısı.	ران	(Faḥiz) =	فخذ

568	Boyunduruğa koşulmuş iki öküz.	جفت	(Faddān) =	فدّان
588	Saray.	كوشك	(Fadan) =	فدن
414	Kaçmak.	به گریختن	(Farr) =	فرّ
151	Tatlı ve bol su.	[آب آشامیدنی]	(Furāt) =	فرات
414	Kaçmak.	به گریختن	(Firār) =	فرار
59	Ata binicilikte usta olmak.	چابکی اندر سواری	(Farāsāt) =	فراست
59	Akıllı, uyanık ve feraset sahibi olmak.	زیرکی	(Firāsāt) =	فراست
330	Kelebek.	پروانه	(Farāş) =	فراش
330	Döşek; yatak; döşeme.	بستر	(Firāş) =	فراش
281	Şişman; semiz.	سمین	(Farba) =	فربه
459	At, eşek v.s. gibi hayvanların dışkısı.	سرگین	(Farş) =	فرث
293	Sürür; sevinç; mutluluk.	شادی	(Farah) =	فرح
293	Mutlu ve neşeli kişi.	شادان	(Fariḥ) =	فرح
235	Tek; eşi olmayan; tek başına; yalnız.	تنها	(Fard) =	فرد
388	At; kısrak.	اسب	(Faras) =	فرس
709	Şeftali; kırmızı tüysüz şeftali.	شفترنگ	(Firisk) =	فرسک
367	Bir şeyi yaymak, açmak, döşemek.	گستردن	(Farş) =	فرش
540	Dut ağacı ve meyvesi.	توت	(Firşād) =	فرصاد
195	Kesin hüküm.	حکم قطعی	(Farz) =	فرض
19	Uzun ve tam saç.	گیسو	(Farʿ) =	فرع
553	Semiz otu.	پرپهن	(Farfaḥ) =	فرفخ
119	Ölçek; tahıl ölçęi (3 sâc veya 15 ritl).	پیمانہ	(Farḳ) =	فرق
365	İki şey arasını ayırmak.	جدا کردن	(Farḳ) =	فرق
118	Çok korkmak; korkak olmak; korku.	ترس	(Faraḳ) =	فرق
119	Topluluk; grup; insan grubu; fırka.	گروه	(Firḳ) =	فرق
119	Topluluklar; gruplar; insan grupları.	ج. فِرْق [گروه]	(Firaḳ) =	فرق
118	Kur'ân-ı kerim.	نبی	(Furḳ) =	فرق
118	Kur'ân-ı kerim.	نبی	(Furḳān) =	فرقان
466	Elle sürtüp ovmak; sıvamak.	مالیدن	(Fark) =	فرك
285	Post; kürk.	پوستین	(Farva) =	فروه
285	Kesmek; yarmak.	به بریدن	(Fary) =	فری
235	Tek; eşi olmayan; tek başına; yalnız.	تنها	(Farīd) =	فرید
388	Halka; çember.	چنبر	(Farīs) =	فریس

388	Arslanın avladığı av.	كُشتهءشیر	(Farīsa) =	فریسه
720	Yalan; iftira.	دروغ	(Firyā) =	فریه
123	Kıl çadır; otağ.	سراپرده	(Fustāt) =	فسطاط
92	Yüzük kaşı.	نگین	(Faşş) =	فصّ
402	Dil üslubu; konuşma sanatı.	شیوهء زبانی	(Faşāhat) =	فصاحه
153	Çocuğu süttten kesmek.	بازگردن [بچهء از شیر]	(Fişāl) =	فصال
35	Kan almak.	رگ زدن	(Faşd) =	فصد
759	Bir şeyi çabuk kesmek.	بریدن	(Faşal) =	فصل
661	Bir şeyi ayırmamak, koparmamak, kesmemek.	به بریدن نه به جدایی	(Faşm) =	فصم
759	Memeden kesilmiş deve yavrusu.	بچهء اشتر	(Faşil) =	فصیل
616	Erkek tarafının ailesi, kabilesi, soyu.	دودمان	(Faşila) =	فصیله
402	Rezalet; rezillik; rüsvālık.	رسوایی	(Fazāhat) =	فضااخت
106	Gümüş.	سیم	(Fizza) =	فضّه
349	Gümüş.	سیم	(Fizza) =	فضّه
447	Bilmek; anlamak; zeki olmak.	زیرکی	(Faşana) =	فطانه
153	Çocuğu süttten kesmek.	بازگردن [بچهء از شیر]	(Fişam) =	فطام
152	İlk; başlangıç.	ابتدا	(Fatr) =	فطر
643	Ramazan bayramı.	عید روزه دار	(Fitr) =	فطر
130	Mantar.	سماروغ	(Fuşr) =	فطر
152	Yaratılış; hilkat; fitrat.	خلقت	(Fişra) =	فطره
384	Geniş, yassı burunlu olmak.	[پهن بینی]	(Faşas) =	فطس
447	Zeki; anlayış.	زیرک	(Fitn) =	فطن
428	Balyoz; külünk; büyük çekik.	پتك	(Fitşis) =	فطیس
145	Omur zincir kemikleri.	پشت مهره	(Fařār) =	فقار
304	Fakirlik.	نیستی	(Faşr) =	فقر
168	Çöl.	بیابان	(Falā) =	فلا
313	Çöl.	بیابان	(Falāt) =	فلاة
111	Sabah vaktinin aydınlanma anı.	شكاف [بام]	(Falak) =	فلق
632	Gökyüzü.	آسمان	(Falak) =	فلك
5	Felek; yörünge.	چرخ	(Falak) =	فلك
452	Felek; gökyüzü.	گردون	(Falak) =	فلك
608	İğ; kirmen (iplik eğirme, bükme aleti).	دوك	(Fulka) =	فلکه
19	Ağız.	دهن	(Fam) =	فم

368	İki sağım arasındaki zaman.	میان دو بار دوشیدن	(Fuvāk) =	فواق
414	Koku vermek; Misk v.s. kokmak.	بو دادن	(Favḥ) =	فوح
130	Yarpuz otu.	پودنه	(Fūdanac) =	فودنج
356	Su kaynayıp tencereden taşmak.	جوشیدن	(Favr) =	فور
356	Ceylanlar.	رنگان	(Fuvr) =	فور
249	Sıcaklığın şiddeti.	سختی گرما	(Favra) =	فورہ
373	Üst; üstünde; üstüne; üzerinde.	بالا	(Favḳ) =	فوق
368	Ok gezi.	تیردان	(Fūk) =	فوق
368	Ok gezi.	سوفار	(Fūk) =	فوق
585	Kökünden boya elde edilen bitki.	روین	(Fuvva) =	فوہ
301	Pars.	یوز	(Fahd) =	فهد
283	-de,-da anlamında ön edattır.	در	(Fi) =	فی
585	Güneşin batması esnasındaki gölge.	سایه	(Fay ^o) =	فیء
503	Padişahın yaya kuryesi; kurye; ulak.	پیک	(Fayc) =	فیج
553	Sedef otu.	سذاب	(Faycan) =	فیجن
339	Misk, koku v.s. yayılmak; misk; koku.	بوی	(Fayḥ) =	فیح
265	Çok; bol; bolluk.	ریزش	(Fayz) =	فیض

ق

252	Güçlü; kuvvetli; muktedir.	توانا	(Kādir) =	قادر
630	Kuş kanadının ön tüyleri.	پیشین بال	(Kādima) =	قادمه
243	Zorba; zalim; adaletsiz.	اهل ظلم	(Kāsiṭ) =	قاسط
739	Jerboa, köstebek yuvası, deliği.[یکى ز سوراخهای کورموش]		(Kāsi ^o ā) =	قاصعا
168	Ova; geniş ve düz arazi.	هامون	(Kā ^o) =	قاع
733	Zengin; güçlü; güzellik sahibi.	غنی	(Kāf) =	قاف
558	Kalıp.	کالبد	(Kālib) =	قالب
393	Kanaat ehli; kanaatkār.	خُرسند	(Kāni ^o) =	قانع
597	Çirkinlik; çirkin olmak.	زشتی	(Kābāḥa) =	قباحه
339	Çirkinlik; kötülük.	زشتی	(Kūbḥ) =	قبح
189	Toygar kuşu; su ördeği.	چکاوک	(Kūbbara) =	قبره
390	Ateş almak.	آتش گرفتن	(Kābs) =	قبس
390	Ateş alevi; ateş.	شعلهء آتش	(Kābas) =	قبس

265	Bir şeyi pençeyle tutup zaptetmek.	چیزی به چنگ گرفتن	(Ḳabẓ) =	قبض
377	Ön; önce; önden.	پیش	(Ḳabl) =	قبل
123	Kubbe.	خرگه	(Ḳubba) =	قبة
624	Çirkin iş; kötü şey.	پلیت	(Ḳabīḥ) =	قبیح
624	Çirkin iş; kötü şey.	تلاتف	(Ḳabīḥ) =	قبیح
624	Çirkin iş; kötü şey.	زشت	(Ḳabīḥ) =	قبیح
396	Sayı; kavim; kabile.	تبار	(Ḳabīla) =	قبیله
225	Salatalık türü; acur.	بادرنگ	(Ḳiṣṣā) =	قثاء
100	Harp; savaş.	جنگ	(Ḳitāl) =	قتال
175	Yan; kenar.	جانب	(Ḳutr) =	قتر
175	Korku v.s.den gözü kaplayan toz.	چیز و گر	(Ḳatara) =	قتره
212	Öldürmek.	کُشتن	(Ḳatl) =	قتل
507	Öldürülmüş.	مقتول	(Ḳatīl) =	قتیل
361	Kafatası üzerindeki kemiğe vurmak.	ضرب	(Ḳaḥf) =	قحف
361	Kafatası kemiği.	کاسهء سر	(Ḳiḥf) =	قحف
203	Yolun sarp ve zor yeri; kötü ve zor yer.	جای هلاک	(Ḳuḥma) =	قحمه
203	Kurak, kıtlık ve zor yıl.	سال سخت	(Ḳuḥma) =	قحمه
473	Bir şeyi uzunluğuna kesmek.	به بریدن	(Ḳadd) =	قد
473	Deri sıırım; deri kayış.	دوال	(Ḳidd) =	قد
511	Çakmak çakmak; ateş kıvılcımlanmak.	آتش زدن	(Ḳadḥ) =	قدح
511	Ok; kumar oku.	تیر	(Ḳidḥ) =	قدح
252	Miktar; ölçü.	اندازه	(Ḳadr) =	قدر
255	Kıymet; değer; derece; itibar.	جاه	(Ḳadr) =	قدر
23	Tencere; kazan; çömlek.	دیگ	(Ḳidr) =	قدر
252	Güç; kuvvet; kudret.	توان	(Ḳudrat) =	قدرت
701	Eski olmak; eskimek.	[کهنه]	(Ḳidam) =	قدم
2	Temiz; Allah'ın isimlerinden biri.	پاک	(Ḳuddūs) =	قدوس
701	Keser; marangoz keseri.	تیسه	(Ḳadūm) =	قدوم
701	Geri dönmek; geri gelmek.	باز آمد	(Ḳudūm) =	قدوم
473	Yol; uzun uzadıya yol.	راه	(Ḳidda) =	قده
2	Önü ve başı olmayan; ezeli; eski.	آنکه نبود ورا و ابتدا	(Ḳadīm) =	قدیم
70	Çer çöp.	خاشه	(Ḳazā) =	قذا
159	Art kafa.	زسرتابه گوش از قفا	(Ḳazāl) =	قذال

475	Atmak; bir şeyi kuvvetle atmak.	افکندن	(Ḳazf) =	قذف
681	Soğuk.	سرما	(Ḳarr) =	قرّ
574	Hayız halinden temizlenme.	پاکى زن	(Ḳur ^u) =	قرء
778	Kılıç kını.	غلاف تیغ	(Ḳirāb) =	قراب
399	Akrabalık; yakınlık.	خویشی	(Ḳarābat) =	قربت
440	Kene.	کنه	(Ḳurād) =	قراد
450	Bir yerde mukim olmak.	آرام	(Ḳarār) =	قرار
307	Savaş; kavga; dövüş.	جنگ	(Ḳirā ^c) =	قراع
629	Yıldızların veya gezegenlerin bir araya gelmesi.	جمع شدن [دوکوکب] بیک جا	(Ḳirān) =	قران
119	Tulum.	مشک	(Ḳirba) =	قربه
687	Yara; cerahat.	ریش	(Ḳarḥa) =	قرحه
440	Keneler.	ج. قراد [کنه]	(Ḳirdān) =	قردان
367	Kazanç; kazanma; rızık kazanma.	کسب	(Ḳarş) =	قرش
751	Hamur yumağı.	کلیچه	(Ḳurş) =	قرص
195	Borç; ödünç.	وام	(Ḳarz) =	قرض
641	Küpe.	گوشوار	(Ḳurt) =	قرط
263	Aspur veya asfur tohumu.	کاکیان	(Ḳurṭum) =	قرطم
299	Ezmek; dövmek; vurmak.	کوفت	(Ḳar ^c) =	قرع
24	Kabak.	کدو	(Ḳar ^c) =	قرع
305	Kazanç; çoluk çocuk için kazanç.	کسب	(Ḳarf) =	قرف
595	Şarap.	سیکی	(Ḳarḳaf) =	قرقف
644	Asır; yüzyıl.	دهر	(Ḳarn) =	قرن
644	Boynuz.	سرو	(Ḳarn) =	قرن
644	Zülûf; saç.	گیسو	(Ḳarn) =	قرن
644	Akran; eş; benzer.	همسر	(Ḳirn) =	قرن
681	Sevindiren şey; göz aydınlığı olan şey.	به دیده روشنی	(Ḳurra) =	قره
507	Yakın; akraba; hısım.	نزدیک	(Ḳarīb) =	قريب
611	Köy.	ده	(Ḳarya) =	قریه
545	İpek; ipek kozası.	پيله	(Ḳazz) =	قز
703	Hurma; kuru hurma.	خرما	(Ḳasb) =	قسب
642	Toz, toprak.	غبار	(Ḳastal) =	قستل
350	Zorla iş yaptırmak.	کاربازور	(Ḳasr) =	قسر
438	Terazi.	ترازو	(Ḳistās) =	قسطاس

419	Yemin.	سوگند	(Ḳasam) =	قسم
703	Zehir.	زهر	(Ḳaṣb) =	قشب
350	Kabuk; kılıf; örtü.	پوست	(Ḳiṣr) =	قشر
433	Gücün yeteceği en son nokta.	پایان	(Ḳuṣārā) =	قصارى
561	Kamış.	نى	(Ḳasab) =	قصب
603	Kamış v.s.de iki boğum arasındaki kısım.	نايژه	(Ḳaṣaba) =	قصبه
35	Niyet; kasıt; gaye.	آهنگ	(Ḳaṣd) =	قصد
23	Çanak; kap.	كاسه	(Ḳaṣ'a) =	قصة
476	Bir şeyi bir yerden ayırmak, koparmak.	كندن	(Ḳaṣf) =	قصف
759	Kesmek.	بریدن	(Ḳaṣal) =	قصل
661	Bir şeyi ayırmak, koparmak, kesmek.	بریدن به جدایی	(Ḳaṣm) =	قضم
433	Son nokta.	پایان	(Ḳuṣvā) =	قصوى
642	Destan; hikāye.	داستان	(Ḳiṣṣa) =	قصة
642	Kākül.	موى پيشانى	(Ḳuṣṣa) =	قصة
759	Henüz olgunlaşmamış yeşil ekin; yeşil ot.	خويد	(Ḳaṣil) =	قصيل
252	Hüküm; emir.	فرمان	(Ḳazā) =	قضا
765	Borç ödemek.	وام گذاردن	(Ḳazā) =	قضا
750	Su köpeği.	سگ آبى	(Ḳuzā'a) =	قضاءه
376	Yeter; kāfi.	بس	(Ḳat) =	قط
376	Bir şeyi kesmek; enine kesmek.	قطع	(Ḳatt) =	قطّ
376	Senet; belge; makbuz.	نامه	(Ḳitt) =	قطّ
724	Bağırtlak kuşu; kaya kuşu.	اسفروء	(Ḳatā) =	قطا
643	Damlamak.	چكیدن	(Ḳatr) =	قطر
643	Erimiş bakırdan olan her şey.	هرچه از مس بگداخته	(Ḳitr) =	قطر
643	Köşe; kenar.	گوشه	(Ḳutr) =	قطر
130	Toplanmış meyve.	بر	(Ḳitf) =	قطف
545	Pamuk.	پنبه	(Ḳuṭn) =	قطن
447	Sırtın alt tarafı; sağrı.	مابين دوسرون	(Ḳaṭan) =	قطن
447	İkâmet etmek.	اقامت	(Ḳuṭün) =	قطنون
263	Bir çeşit mantar.	شبيك	(Ḳa'bal) =	قعبل
200	Oturmak.	به نشستن	(Ḳa'da) =	قعه
159	Ense.	پسر سر	(Ḳafā) =	قفا
460	Boş; çöl; ıssız yer.	جای تهى	(Ḳafr) =	قفر

269	Seferden dönmek.	بازگشت	(Ḳafal) =	قفل
269	Kilit.	مدنگ	(Ḳufl) =	قفل
751	Seferden geri dönmek; askerleri geri döndürmek.	بازبه گردیدن	(Ḳufül) =	قفول
71	Bölgelere göre farklı olan ağırlık ölçüsü.	کویز	(Ḳafiz) =	قفیز
379	Söyle; de.	بگو	(Ḳul) =	قل
309	Kaleler; hisarlar.	ج. قلعه [دز]	(Ḳilā ^c) =	قلاع
415	Alt üst etmek; çevirmek; döndürmek.	گردانیدن	(Ḳalb) =	قلب
140	Yürek; kalp.	دل	(Ḳalb) =	قلب
177	Burçak; bir çeşit arpa.	ماش	(Ḳult) =	قلت
678	Azlık.	کمی	(Ḳillat) =	قَلَّتْ
382	Kusmak.	قی	(Ḳals) =	قلس
413	Kazımak; sökmek; yerinden çıkarmak.	برکنندن	(Ḳal ^c) =	قلع
309	Kale; hisar.	دز	(Ḳal ^c a) =	قلعه
205	Kalem; hokka.	خامه	(Ḳalam) =	قلم
591	Şapka.	کلاه	(Ḳalansuva) =	قلنسوه
327	Az.	اندک	(Ḳalīl) =	قلیل
305	Tabak tencere v.s. gibi ev eşyası.	خورخانه	(Ḳumāṣ) =	قماش
16	Beşikte çocuk bağlanan ip, bağ.	رشتهء [گهواره]	(Ḳimāt) =	قماط
5	Ay.	ماه	(Ḳamar) =	قمر
481	Hayvan sıçramak, tepinmek.	اسبان سکیزیدن	(Ḳamṣ) =	قمص
413	Kazımak; sökmek.	برکنندن	(Ḳam ^c) =	قمع
440	Bit; küçük kene; kanatsız çekirge.	شپیش	(Ḳummal) =	قمل
440	Bit; buğday biti.	توتهء گندم	(Ḳamla) =	قمله
577	Gömlek.	پراهن	(Ḳamīs) =	قمیس
623	Mızrak sapı.	نیزه	(Ḳanāt) =	قنات
623	Su kanalı; su çukuru.	کنده	(Ḳanāt) =	قنات
57	Razı olmak; kanaat etmek.	خرسندی	(Ḳanā ^c at) =	قناعت
270	Kirpi.	خارپشت	(Ḳunfuz) =	قنقذ
562	Dağların tepeleri.	ج. قنّه [بالای کُه]	(Ḳunan) =	قنن
423	Salkım; hurma salkımı.	خوشه	(Ḳinv) =	قنو
423	Salkımlar; hurma salkımları.	ج. قنو [خوشه]	(Ḳinvān) =	قنوان
393	Kanaat ehli; kanaatkār.	خرسند	(Ḳunū ^c) =	قنوع
302	Ferula galbaniflua isimli bir bitki.	بیرزد	(Ḳinna) =	قنّه

562	Dağın tepesi.	بالای کُنه	(Ḳunna) =	قننه
617	Mal; kazanç; sermaye.	سرمایه	(Ḳinya) =	قنیه
429	Hıçkırık; hıçkırık tutmak.	زغنگ	(Ḳuvāk) =	قواق
101	Yay.	کمان	(Ḳavs) =	قوس
552	Gökkuşağı.	تیراژه	(Ḳavsu Ḳuzah) =	قوس قزح
409	Söylemek; konuşmak.	گفتن	(Ḳavl) =	قول
406	Topluluk; grup.	گروه	(Ḳavm) =	قوم
653	Güç; kuvvet.	زور	(Ḳuvva) =	قوه
345	Güçlü; kuvvetli.	توانا	(Ḳavī) =	قوی
197	Şarap; kırmızı şarap.	می	(Ḳahva) =	قهوه
200	Dikilmek; ayakta durmak; kalkmak.	استادن	(Ḳiyām) =	قیام
207	Kıyamet; mahşer; ayağa kalkma.	رستخیز	(Ḳiyāmat) =	قیامت
339	İrin.	ریم	(Ḳayḥ) =	قیح
192	Bukağı; ayak bağlanan bağ.	بند	(Ḳayd) =	قید
25	4 cev, 4 habbe; 1/21 miskal; 0,205 gr.	نیم [دانگ]	(Ḳirāt) =	قیراط
781	Sıcak; yaz mevsiminin sıcak vakti.	گرما	(Ḳayz) =	قیظ
492	Öğle uykusu.	خواب نیم روز	(Ḳayl) =	قیلو
492	Büyük; ulu.	مه	(Ḳayl) =	قیل
492	Öğle uykusu.	خواب نیم روز	(Ḳaylūla) =	قیلوله
427	Demirci.	آهنگر	(Ḳayn) =	قین
636	Kayın ağacı olup ok ve yay yapımında kullanılır.	چوب قوس و تیر	(Ḳayn) =	قین
723	Çengi; saray hizmetçisi; cariye.	کنیز سرا	(Ḳayna) =	قینه

ك

206	Kadeh; şarap kadehi.	کاسهء می	(Ka's) =	کأس
727	İyileştiren, barıştıran adam.	مردی که مصلح است	(Kāf) =	کاف
484	Cennette bir pınar.	جویی در جنان	(Kāfūr) =	کافور
613	Koruyucu; bekçi.	نگاهبان	(Kālī) =	کالی
678	Gizlenmiş; saklanmış; örtünmüş.	پنهان	(Kāmin) =	کامن
241	Ocak; ateş ocağı.	آتشدان	(Kānūn) =	کانون
584	Nice! çok!	چند	(Kia'yy) =	کائی
584	Nice! çok!	چند	(Kia'yyin) =	کائین

686	Birini yüz üstü yere bırakmak, atmak.	افکندن	(Kabb) =	كَبَّ
425	Büyük hurma salkımı.	خوشهء خرما	(Kibāsa) =	كباسه
140	Ciğer.	جگر	(Kabid) =	كبد
329	Makam ve mevkide büyüklük, ululuk.	بزرگی	(Kibar) =	كبر
290	Vazih, açık, belli kitap.	نامهء پیدا	(Kitāb-i mustabīn) =	کتاب مستبین
21	Omuz (kürek) kemiği.	شانه	(Katf) =	کتف
469	Örtmek; gizlemek; saklamak.	پوشیدن	(Katam) =	کتم
327	Çok; bol; fazla.	بسیار	(Kaşīr) =	کثیر
505	Göze sürme çekmek.	اندردیده سرمه کردن	(Kaḥl) =	کحل
121	Sürme; göze çekilecek sürme.	سرمه	(Kuḥl) =	کحل
505	Sürme çekilmiş göz; sürmelenmiş göz.	چشم سرمه کرده	(Kaḥīl) =	کحیل
479	Çalışma; çabalama; kedisine işyapma.	کوشش	(Kadḥ) =	کدح
222	Döğülmemiş harman yığını.	خرمن	(Kuds) =	کدس
70	Şöyle; böyle; öylece; şöylece.	این چنین	(Kazā) =	کذا
518	Yalan.	فند	(Kizb) =	کذب
254	Düşmana hücum edip, saldırmak.	حمله	(Karr) =	کرّ
254	Bir çeşit hacim ölçü birimi.	مُد	(Kurr) =	کرّ
299	Koyun ve sığırdı paça kısmı.	پاچه	(Kurā ^c) =	کراع
146	Kalbi etkileyen gam, keder, üzüntü.	تاسه	(Karb) =	کرب
357	Suyu yerinden dudakla içmek.	بالب آب نوشیدن	(Kar ^c) =	کرع
299	Bir yerde birikmiş yağmur suyu.	آب سما	(Kara ^c) =	کرع
604	Kereviz bitkisi.	کرسب	(Karfās) =	کرفس
24	Zaferan; zerdecāl; safran; Hind safranı.	زعفران	(Kurkum) =	کرکم
268	Turna kuşu.	کلنگ	(Kurkiyy) =	کرکی
539	Üzüm teveği; üzüm asması.	رز	(Karm) =	کرم
342	Cömertlik.	جوانمردی	(Karam) =	کرم
681	Meyve v.s.nin üzerine konan toz, çiğ.	پشک	(Kara) =	کره
681	Kere; defa; bir kere; bir defa.	باری	(Karra) =	کره
285	Kazmak; yeri kazmak.	کندن	(Kary) =	کری
437	Lor peyniri; otlı peynir.	لور	(Kerīṣ) =	کریص
342	Cömert.	[جوانمرد]	(Karīm) =	کریم
24	Kişniş otu.	کشنیز	(Kazbura) =	کزبره
451	Elbise; giysi.	گلیم	(Kisā) =	کسا

481	Kırmak; kırılmak.	به شکستن	(Kasr) =	کسر
432	Parça; kırıntı; ekmek kırıntısı.	نان پاره	(Kisra) =	کسره
670	Perişan ve kötü durumda olmak.	بدحالی	(Kasf) =	کسف
51	Matematikte küsur; yarım.	نیمه	(Kusūr) =	کسور
474	Yutmak; öfkeyi belirtmeyip yutmak.	فرو خوردن	(Kaẓm) =	کظم
276	Aşık kemiği.	بژول	(Ka ^c b) =	کعب
432	Pasta; kek; kurabiye.	کاک	(Ka ^c k) =	کعک
68	Sağrı; kış; popo.	میان سُرین	(Kafal) =	کفل
68	Nasip.	بهره	(Kifl) =	کفل
565	Nankör; şükürsüz.	کافر نعمت	(Kafūr) =	کفور
491	Misil; eş; benzer; denk.	همتا	(Kaf ^r) =	کفو
438	Terazi kefesi; terazi gözü.	پلهء میزان	(Kiffa) =	کفه
491	Kefil; borcu üzerine alan.	پایندان	(Kafīl) =	کفیل
500	Bıçak v.s.nin kesmez olması.	کندی	(Kall) =	کل
500	Hepsi; tamamı; tamamen.	همه	(Kull) =	کل
156	Kılıç v.s. körelip kesmez olmak.	کندی	(Kilāl) =	کلال
500	Amca ve akraba çıkukları.	ابناء عم	(Kalāla) =	کلاله
451	Söz; konuşma.	سخن	(Kalām) =	کلام
215	Köpek.	سگ	(Kalb) =	کلب
481	Yaralamak.	خستن	(Kalm) =	کلم
262	Kerpeten; pens.	انبره	(Kallūb) =	کلّوب
105	Ekşi yüzlülük; ekşi yüzlü olmak.	ترش رویی	(Kulūḥ) =	کلوح
451	Yaralı olma; yaralanma.	خستگی	(Kulūm) =	کلوم
500	Zayıf ve yorgun kişi; köt, kör alet.	کند	(Kalīl) =	کلیل
451	Karşılıklı konuşan kimse.	کس هم سخن	(Kalīm) =	کلیم
140	Böbrek.	گُرده	(Kulya) =	کلیه
404	Kaç? ne kadar?	چند	(Kam) =	کم
698	Örtme; gizleme.	پوشش	(Kamm) =	کم
404	Tomurcuk zarı.	اشکوفه	(Kimm) =	کم
404	Elbise yeni.	آستین	(Kumm) =	کم
161	Tamam olma; mükemmellik.	تمامی	(Kamāl) =	کمال
678	Gizlenmek; saklanmak; örtünmek.	[پنهان شدن]	(Kumūn) =	کمون
560	Kimyon.	زیره	(Kummūn) =	کمّون

698	Yuvarlak başlık, şapka; külah.	كله (Kumma) =	كمه
678	Kahraman; yiğit.	دلور (Kamiyy) =	كمى
678	Gizli; savaşta pusuya yatmış asker.	پنهان (Kamīn) =	كمين
698	Mahzen; örtü; sığınak; gölgelik.	پنهان خانه (Kinn) =	كن
573	Ceylan v.s.nin saklandığı yer.	جای آهو (Kinās) =	کناس
241	Ok kabı; okluk.	جا تیردان (Kināna) =	کنانه
441	Hazine.	گنج (Kanz) =	کنز
135	Evi süpürmek.	رُفتن (Kans) =	کنس
48	Parlayan ve hareket eden yıldızlar.	أنجم جوارى و درارى (Kunnas) =	کنس
573	Ceylan yuvasına girmek; içeri girmek.	درشدن (Kunūs) =	کنوس
691	Testi; kâse.	کوزه (Kūb) =	کوب
691	Davul.	طبل (Kūba) =	کوبه
484	Cennette bir ırmak.	جویی در جنان (Kavşar) =	کوثر
786	Fazlalık; çokluk.	بیشی (Kavr) =	کور
366	Başa sarık v.s. sarmak; dolamak.	پیچیدن (Kavr) =	کور
366	Dönmek; dolaşmak.	گردش (Kavr) =	کور
428	Demirci ocağı.	آتشدان (Kūr-i ḥaddād) =	کور حداد
29	Olmak.	بودن (Kavn) =	کون
584	Küçük pencere; duvar deliği.	روزن (Kuvva) =	کوه
143	Yaşı 30 ila 50 arasında olan kimse.	دو مویه (Kahl) =	کهل
584	Nice! çok!	چند (Kayy) =	کی
584	Sıcak demirle deri veya cildi dağlamak.	داغ (Kayy) =	کی
206	Akıllı ve zeki olmak.	زیرکی (Kiyāsāt) =	کیاست
762	Hile ile aldatmak; kötülük yapmayı düşünmek.	به مردم بدى سكالیدن (Kayd) =	کید
206	Kese; çuval; torba.	کیسه (Kīs) =	کیس
206	Akıllı; zeki.	[زیرک] (Kayyis) =	کیس
216	Nasıl; nice.	چون (Kayfa) =	کیف
496	Ölçmek; buğday v.s.yi ölçmek.	پیمودن (Kayl) =	کیل

ل

693	Hayır; asla; olumsuzluk edatı.	نه (Lā) =	لا
596	Allah'dan başka tapılacak tanrı yok.	به جز خدا بسزاهيچ معبودى نيست (Lā ilāha illāllah) =	لااله الاالله

684	Göz ucuyla bakan; gözetleyen.	به نگرنده	(Lāhiz) =	لاحظ
729	Yeşil ağaç.	سبز شجر	(Lām) =	لام
732	Ayakkabı tasması.	دوال نعل	(Lām alif) =	لام الف
238	Her şeyin özü, halisi; karışksız.	خالص	(Lubb) =	لَبَّ
685	Akıl; anlayış; öz.	عقل	(Lubb) =	لَبَّ
238	Doğum yapan hayvanın ilk sütü.	فله	(Libāʾ) =	لباء
784	Her şeyin özü, halisi, temizi, safı.	ویژهء چیز	(Lubāb) =	لباب
153	Emzirmek; süt vermek.	شیر دادن	(Labān) =	لبان
238	Günlük denen bir buhur ve ağacı.	کندر	(Lubān) =	لبان
435	Süt satan; sütcü.	فروشندهء [شیر]	(Labbān) =	لبان
238	İhtiyaç; istek; arzu.	حاجت	(Lubāna) =	لبانه
271	Bir yerde eğlenip durmak; gecikme.	درنگ	(Labs) =	لبث
361	Elbise giymek.	لباس پوشیدن	(Lubs) =	لبس
787	Sarmaşık otu.	بیشه	(Lablāb) =	لبلاب
435	Süt.	شیر	(Laban) =	لبن
435	Ham tuğla; kerpiç.	[خشت] خام	(Libna) =	لبنه
545	Zırh.	زره	(Labūs) =	لبوس
421	İki yaşını doldurmuş deve.	شتر	(Labūn) =	لبون
685	Göğüs.	سینه	(Labba) =	لبه
209	Yaşmak; başörtüsü.	روپوش	(Lişām) =	لثام
209	Öpücük.	بوس	(Laşma) =	لثمه
771	İnatçılık; inatçılık etmek.	ستیهدن	(Lacāc) =	لجاج
614	Gürültülü asker.	لشکر	(Lacib) =	لجب
232	Suyun engin yeri, ortası.	میان [دریا]	(Lucca) =	لجه
232	Büyük deniz.	دریای ژرف	(Luciyy) =	لجی
228	Ağacın kabuğu; kabuk; zar.	پوست شجر	(Liḥā) =	لحا
185	Et.	گوشت	(Laḥm) =	لحم
713	Kumaş dokumada atkı ipi.	پود	(Luḥma) =	لحه
480	Okurken hata etmek.	خطا در خواندن	(Laḥn) =	لحن
228	Çene kemiği.	چانه	(Laḥī) =	لحی
108	Lehim; kaynak.	کفشیر	(Laḥīm) =	لحیم
687	Sakal.	ریش	(Liḥya) =	لحیه
662	Akrep v.s. sokmak.	مار گزیدن	(Ladg) =	لدغ

364	Tat; lezzet; haz.	مزه	(Lazza) =	لذّه
662	Ateş yemek v.s.yi yakmak.	سوزش	(Liz') =	لذع
471	Yapıştırma.	چسبانیدن	(Lazz) =	لزّ
471	Delmek; delik; halka.	سفت	(Luzz) =	لزّ
202	Bir şeye pek bağlı olan.	چیز پیوسته	(Lizām) =	لزام
767	Yapışmak.	دوسیدن	(Luzüb) =	لزوب
20	Dil; lisan.	زبان	(Lisān) =	لسان
662	Akrep, yılan v.s. sokmak.	مار گزیدن	(Las ^c) =	لسع
192	Hırsız.	دزد	(Lişş) =	لصّ
740	Alın.	پیشانی	(Laṭā) =	لطا
233	Cehennemın isimlerinden biri.	نام دوزخ	(Lazā) =	لظی
791	Tükürük; salya.	آب دهن	(Lu ^c āb) =	لعاب
358	Oyun.	بازی	(Lu ^c b) =	لعب
478	Yalamak; balı yalamak.	لیسیدن	(La ^c k) =	لعق
480	Lanetlemek; beddua etmek; kovmak.	نفریدن	(La ^c n) =	لعن
409	Sözünde hata edip batıl konuşmak.	ناخوش گفتن	(Lağv) =	لغو
767	Yorgunluk; kırgınlık.	ماندگی	(Luğüb) =	لغوب
766	Bir şeye çok düşkün olmak; yönelmek.	به چسبیدن	(Lağī) =	لغی
24	Şalgam.	شلغم	(Lift) =	لفت
603	Toplanılan başaklar.	خوشه چینند	(Luḳāt) =	لقاط
15	Olumsuzluk edatı.	حرف انکار	(Lam) =	لم
704	Toplamak.	گرد کردن	(Lamm) =	لمّ
15	Niçin; ne diye.	چرا	(Lima) =	لم
527	Kovucu; dedi koducu.	بدگوی اندر پس	(Lammāz) =	لماز
657	Bakmak; birine gizlice bakmak.	سوی کس نگریدن	(Lamḥ) =	لمح
31	Dokunmak; sürtmek; değmek.	سودن	(Lams) =	لمس
413	Parlamak; şimşek v.s. parlamak.	به درخشیدن	(Lam ^c) =	لمع
704	Küçük günah.	گنه خرد	(Lamam) =	لمم
635	Omuza kadar olan saç.	[مو] تابدوش	(Limma) =	لمّه
699	...ise, eğer anlamında şart edatıdır.	شرط	(Lav) =	لو
682	Meyve getiren (döllendiren) rüzgârlar.	بادهای بار آور	(Lavākih) =	لواقح
414	Yıldız doğmak; ışık, şimşek parlamak.	تابیدن	(Lavḥ) =	لوح
370	Geniş ve düz tahta.	تخته	(Lavḥ) =	لوح

756	Hava; atmosfer.	هوا	(Luvḥ) =	لوح
539	Badem.	بادام	(Lavz) =	لوز
662	Yanık; yanma; yanış.	سوزش	(Lav ^ʿ a) =	لوعه
218	Çiğnemek; gevelemek.	خاییدن	(Lavk) =	لوك
493	Kınamak; ayıplamak; azarlamak.	ملامت	(Lavm) =	لوم
29	Renk; çeşit; sınıf; nev'i; boya.	رنگ	(Lavn) =	لون
16	Küçük dil.	ملازه	(Lahā) =	لها
233	Ateşin dumansız alevi.	زبانء آتش	(Lahab) =	لهب
215	Arslan.	شیر	(Lays) =	لیث
112	Gece.	شب	(Layl) =	لیل
288	Yumuşak.	نرم	(Layn) =	لین
288	Yumuşak olmak.	[نرم شدن]	(Liyn) =	لین
288	Yumuşak.	نرم	(Layyin) =	لین
288	Hurma ağacı.	خرما بن	(Līna) =	لینه

م

7	Su.	آب	(Mā ^ʿ) =	ماء
88	İkiyüz.	دو صد	(Mi ^ʿ atān) =	مائتان
260	İhtiyaç.	حاجت	(Ma ^ʿ rubā) =	مأربه
88	Yüz.	صد	(Mi ^ʿ a) =	مائه
3	Büyük.	بزرگ	(Mācid) =	ماجد
19	Burnun ucu; burnun yumuşak kısmı.	سر بینی	(Mārin) =	مارن
174	Keçi.	بز	(Mā ^ʿ iz) =	ماعز
158	Servet; mal; zenginlik.	خواستہ	(Māl) =	مال
170	Tuzlu.	شور	(Māliḥ) =	مالح
392	Rab; sahip.	خداوند	(Mālik) =	مالك
749	Sofra; yemek.	خوان	(Māi ^ʿ da) =	مائدة
427	Eğе; törpü.	سوهان	(Mibrada) =	مبرده
578	Cerrah bıçağı; neşter.	نشتر	(Mibza ^ʿ a) =	مبضعه
289	Açık; aşikar; vazih.	پیدا	(Mubīn) =	مبین
773	Hatasından vaz geçmek; tevbe.	از گناه به گشتن	(Matāb) =	متاب
305	Tabak tencere v.s. gibi ev eşyası.	خورخانه	(Matā ^ʿ) =	متاع

42	Sert ve kuvvetli olmak; sağlamlık.	استواری	(Matānat) =	متانت
514	Sırt; arka.	پشت	(Matn) =	متن
216	Ne zaman.	کی	(Matā) =	متی
42	Sağlam; Allah'ın isimlerinden biri.	محکم	(Matīn) =	متین
783	İnsanların ayrıldıktan sonra toplandıkları yer; gezilecek yer.	جای به گشتن	(Maşāba) =	مثابه
434	Mektup; ferman.	نامه	(Mişāl) =	مثال
334	Bir şeyin örneği, benzeri; eş.	همتا	(Mişāl) =	مثال
783	Sidik torbası.	موضع بول	(Maşāna) =	مثانه
6	Zengin; malı çok olan.	اهل نوا	(Musrī) =	مثری
612	Su yolu; su deliği; akıntı yeri.	میزاب	(Maş'ab) =	مثعب
612	Su yolu; su deliği; akıntı yeri; oluk.	ناودان	(Maş'ab) =	مثعب
618	Delik.	سنب	(Mişķaba) =	مثقبه
618	Delik.	سوراخ	(Mişķaba) =	مثقبه
392	Destan; hikaye.	داستان	(Maşal) =	مثل
392	Benzer; gibi.	مانند	(Mişl) =	مثل
225	Bezelye, burçak tanesi.	ماش	(Macc) =	مَجّ
606	Cinsi munasebette bulunmak.	باه	(Mucāma'a) =	مجامعه
617	Bedava; bedelsiz; karşılıksız.	رایگان	(Maccān) =	مجان
618	Kayık küreği; kayıkcı küreği.	فه	(Miczāf) =	مجداف
552	Samanyolu.	کهکشان	(Maccara) =	مجره
571	El değirmeni.	دستاس	(Micaşşa) =	مچشه
674	Buhurdanlık; tütsü kabı.	عودسوز	(Micmar) =	مجممر
104	Kalkan; siper.	سپر	(Micann) =	مجنّ
142	Ayın sonunda olan son üç gece.	مه در آخر	(Muḥāḳ) =	محاق
45	Sevgi; sevme; dostluk.	دوستداری	(Muḥabbat) =	محبّت
434	Divit; hokka.	دوات	(Miḥbar) =	محربر
788	Divit; hokka.	آهنجه	(Miḥbara) =	محربره
706	İnsanın ailesi.	اهل مردم	(Maḥrama) =	محرمه
548	Boyun (kesim yeri).	گردن خصمت	(Maḥazz) =	محزّ
4	Sayan.	شمارنده	(Muḥşī) =	محصى
58	Mahfe; tahtrevān; sedye.	کژاوه	(Miḥaffa) =	محفّه
478	Azaltmak; noksanlaştırmak.	کاستن	(Maḥḳ) =	محق
146	Kuraklık; kurak yer veya yıl.	سال خشکی	(Maḥl) =	محل

685	Yüz; çehre.	روی (Muḥayyā) =	محيًا
129	Doğum sancısı.	دردِ زه (Maḥāz) =	مخاض
421	Bir yaşındaki deve.	شتر (Maḥāz) =	مخاض
636	Sümük.	خلم (Muḥāṭ) =	مخاط
457	Gizlilik; gizli; saklı.	نهانی (Muḥāfat) =	مخافت
457	Korkmak.	ترسیدن (Maḥāfa) =	مخافه
753	Yastık.	بالش (Miḥadda) =	مخده
630	Pençe; yırtıcı kuş ve doğan pençesi.	چنگال مرغ و باز (Miḥlab) =	مخلب
436	Ayran.	دوغ (Maḥīz) =	مخيض
71	Yaklaşık 18 litrelik ölçü kabı.	دو رطل (Mudd) =	مد
197	Şarap.	می (Mudām) =	مدام
28	Övmek; övgü; övgü vesilesi olan şey.	ستودن (Midḥat) =	مدحت
105	Özlu çamur.	كلوخ (Madar) =	مدر
105	Dökülen şey.	آنچه چیز ریخت (Midar) =	مدر
135	Geniş başlı topuz ve tokmak.	مشته (Midak) =	مدق
755	İrin; yaradan akan her şey.	آنچه از جرح میرود (Midda) =	مدّه
611	Şehir; büyük kasaba.	شهر (Madīna) =	مدینه
571	Yaba; yaba çatalı.	شانه (Mizrāt) =	مذراة
128	Karıştırmak; sütü suyla karıştırmak.	أمیختن (Mazḳ) =	مذق
66	Acı.	تلخ (Murr) =	مر
579	Öd; safra; öd kesesi; safra kesesi.	زهرة (Marāra) =	مراره
551	Ayna.	آینه (Mirāt) =	مرآة
551	Erkek; adam.	مرد (Mar ^ʔ) =	مرء
551	Kadın.	زن (Mar ^ʔ at) =	مرأة
449	İpotek veya rehin alınan şey.	نهاد [رهن] (Murtahan) =	مرتهن
449	İpotekli alacak sahibi; ipotek alan.	ستاننده [رهن] (Murtahin) =	مرتهن
757	Buhar kazanı; toprak veya bakır tencere.	لوید (Mircal) =	مرجل
343	Merhamet etmek; bağışlamak.	بخشودن (Marḥamat) =	مرحمت
448	Sarkık, dökümlü saç.	فرو هشته (Mursil) =	مرسل
334	Gemi demiri; çapa.	لنگر (Mirşāt) =	مرصاة
696	Hastalık; illet.	بیماری (Marz) =	مرض
577	Kadınların örtündükleri örtü, çarşaf.	چادر (Mirṭ) =	مرط
231	Yuva.	آشیانه (Mar ^ʔ aş) =	مرعش

213	Otlak; mer'a; çayır.	چراگاه	(Mar'ā) =	مرعی
132	Çorba.	شوربا	(Marak) =	مرق
610	Merdiven; basamak.	نردبان	(Mirḳāt) =	مرقاة
229	Sürme için kullanılan mil.	میل	(Mirvad) =	مرود
262	Geçmek.	گذر	(Murūr) =	مرور
285	Bir çeşit ak, beyaz taş.	سنگ سپید	(Marva) =	مروه
551	Kere; defa; bir defa.	باری	(Marra) =	مره
579	Güç; kuvvet.	زور	(Mirra) =	مره
579	Kan, balgam, sevda ve safradan biri.	یکی ز خلط بدن	(Mirra) =	مره
486	Afiyet olsun.	بگوارد	(Mariyy) =	مری
49	Mars gezegeni; Merih.	بهرام	(Marrīḥ) =	مريخ
720	Şek; şüphe.	گمان	(Mirya) =	مريه
229	Yolculukta götürülen su kabı, nevale.	توشه	(Mazāda) =	مزاده
412	Bir şeyi diğer şeye katmak.	أمیختن	(Mazc) =	مزج
412	Bal.	انگبین	(Mizc) =	مزج
223	Tarla; ekilen yer.	کشت زار	(Mazra'c) =	مزرع
272	Ney; kaval.	نای	(Mizmār) =	مزمار
272	Ud; çeng.	چنگ	(Mizhar) =	مزهـر
495	Gece yarısına kadar olan vakit.	شب	(Masā) =	مسا
746	Çirkin ve kötü iş; beğenilmeyen iş.	بدی	(Masā') =	مساء
617	Sürmek.	راندن	(Masāk) =	مساق
477	Su vermek; bir şeyi birine içirmek.	آب دادن	(Musākāt) =	مساقات
325	Kürek.	بیل	(Mishāt) =	مسحاة
692	Dokunmuş, örülmüş ip.	لیف بافته	(Masad) =	مسد
213	Otlak; mer'a; çayır.	چراگاه	(Masrah) =	مسرح
317	Ateş küreği; ateş alacağı.	فروزینه	(Mis'ar) =	مسعر
683	Çivi; mih.	میخ	(Mismār) =	مسمار
683	Çivilenmiş.	زده با [میخ]	(Musammar) =	مسمّر
621	Tadı bozulmuş veya değişmiş su.	آنچه ز آب بگردد	(Masnūn) =	مسنون
615	Bir kimseyle yüz yüze konuşmak.	به روی سخن گفتن	(Muşāfaha) =	مشافهه
49	Jüpiter, Müşteri gezegeni.	برجیس	(Muştari) =	مشتري
229	Tarak.	شانه	(Muşt) =	مشط
407	Kamçıyla, mızrakla vurmak.	بانیزه زدن	(Maşk) =	مشق

513	Zerdali; kaysı.	زردآلو	(Mişmiş) =	مشمش
606	Karışım; erkek ve kadın suyu karışımı.	آب مرد و زن آمیخته	(Maşīc) =	مشیح
287	Döl eşi; cenin zarı; ceninde meşine.	جای طفل	(Maşīma) =	مشیمه
539	Boyanmış.	رنگ کرده	(Maşbūg) =	مصبوغ
436	Pıhtılaşmış süzme yoğurt.	ترف	(Maşl) =	مصل
512	Köşk; saray.	کوشک	(Maşna'a) =	مصنعه
331	Şekillendirilmiş; çizilmiş.	نگاریده	(Muşavvar) =	مصور
331	Ressam; nakkaş.	نگارنده	(Muşavvir) =	مصور
722	Akıntı; sel; akan.	روانی	(Mažā) =	مضا
512	Zarar.	گزند	(Mažarrat) =	مضرت
364	Çiğnemek.	خاییدن	(Maž°) =	مضع
722	Parlayan; ışık veren; parlaklık.	روشن	(Mužī°) =	مضی
618	Misafirperver; konuksever.	میزبان	(Mižyāf) =	مضیاف
432	Yoğurtlu, ayrınlı çorba.	دوغبا	(Mažīra) =	مضیره
690	Yollar; dağınk yollar.	راهها	(Mažārib) =	مطارب
461	Yağmur yağmak.	باریدن	(Mažr) =	مطر
12	Yağmur.	باران	(Mažar) =	مطر
428	Çekiç; yün çırpan çubuk.	خایسک	(Mižraķa) =	مطرکه
719	Binek hayvanı.	دوآب به نشستى	(Mažiyya) =	مطیه
626	Gölgelik.	سایبان	(Mužill) =	مظل
61	Karanlık.	تاری	(Mužlim) =	مظلم
601	Geri dönüş yeri.	موضع عود	(Ma°ād) =	معاد
601	Sığınak; sığınılacak yer.	جای پناه	(Ma°āz) =	معاز
393	Kanaat ehli; kanaatkār.	خرسند	(Mu°tarr) =	معتز
771	Hazır; hazırlanmış.	آماده	(Mu°add) =	معد
441	Maden.	کان	(Ma°din) =	معدن
433	Özür dileme.	پوزش	(Ma°zarat) =	معذرة
766	Zorluk; meşakkat; sıkıntı; keder.	سختی	(Ma°arra) =	معرة
766	Zorluk; meşakkat; sıkıntı; keder.	رنج	(Ma°arra) =	معرة
174	Keçi.	بز	(Ma°z) =	معز
403	Sığınak.	پناه جای	(Ma°ķil) =	معقل
750	Eğitilmiş köpek; av köpeği.	سگ آموخته	(Muallama) =	معلمه
717	Eğri.	کژ	(Mu°vacc) =	معوج

533	Fakir; yoksul; muhtaç.	فقير	(Mi ° vaz) =	معوز
618	Balyoz; külünk.	کلنگ	(Mi ° val) =	معول
291	Akarsu.	آب روان	(Ma ° in) =	معین
527	Gıybet eden; çekiştiren.	بدگوی اندر پس	(Muğtāb) =	مغتاب
191	Güneşin batma vakti.	شام	(Mağrib) =	مغرب
766	Aşı renk denilen kırmızı renkli çamur.	گل سیه	(Mağra) =	مغره
608	İğ; kirmen (iplik eğirme, bükme aleti).	دوک	(Miğzal) =	مغزل
328	Miğfer.	خود	(Miğfar) =	مغفر
601	Kaçma, kaçış yeri.	جای گریز	(Mafarr) =	مفر
759	Dil.	زبان	(Mifşal) =	مفصل
404	Kayıp; yitik.	گم	(Mafkūd) =	مفقود
543	Bükülmüş; eğrilmiş.	تافته	(Mafkül) =	مفقول
629	İki yıldızın veya gezegenin bir biriyle karşılaşması.	برابر شوند دوکوکب	(Muğābala) =	مقابله
265	Savaş.	جنگ	(Muğātala) =	مقاتله
207	Durma yeri; ikamet yeri.	جای استادن	(Muğām) =	مقام
201	Tābi olan; takip eden; taraftar.	پیرو	(Muğtadī) =	مقتدی
511	Çakmak.	آتش زنه	(Miğdaḥa) =	مقدحه
332	Takdir edilen; ölçülen; hesaplanan.	[اندازه کرده]	(Muğaddar) =	مقدر
332	Takdir eden; ölçen; hesaplayan.	[اندازه کننده]	(Muğaddir) =	مقدر
601	Yerleşme ve oturma yeri; Karargāh.	جای قرار	(Mağarr) =	مقر
428	Çekiç; vurma aleti.	خایسک	(Miğra ° a) =	مقرعه
144	Çarşaf.	بستر آهنگ	(Miğram) =	مقرم
243	Adaletli; adil.	دادگر	(Muğsiṭ) =	مقسط
184	İstek; arzu; amaç; niyet.	کام	(Mağşūd) =	مقصود
135	Kesici alet.	گاز	(Miğṭa °) =	مقطع
689	Yular; dizgin.	افسار	(Miğvad) =	مقود
20	Dil; söz.	زبان	(Miğval) =	مقول
740	Sevgi; şevkāt.	مهر	(Miğa) =	مقه
492	Uyku yeri; öğle uykusu yeri.	جای خواب	(Mağil) =	مقیل
659	Emmek; somurmak.	مکیدن	(Makk) =	مک
470	Islık çalmak.	شفیلیدن	(Makā) =	مکا
567	İndirmek; eksiltmek; düşürmek.	کاستن	(Mikās) =	مکاس
60	Yer; mahal; mekan.	جای	(Makān) =	مکان

229	İçine sürme konan kap; Sürmedan.	سرمه دان	(Mukḥul) =	مكحل
505	Sürme çekilmiş göz; sürmelenmiş göz.	چشم سرمه کرده	(Makḥūl) =	مكحول
762	Hile ile aldatmak; kötülük yapmayı düşünmek.	به مردم بدی سکالیدن	(Makr) =	مکر
567	İndirmek; eksiltmek; düşürmek.	کاستن	(Maks) =	مکس
135	Süpürge.	جاروب	(Miknasa) =	مکنسه
438	Ölçek.	پیمانہ	(Mikyāl) =	مکیال
496	Ölçülmüş.	پیموده	(Makīl) =	مکیل
69	Yer alan; oturan; ikamet eden; mukim.	جایگیر	(Makīn) =	مکین
672	Doldurmak; biriktirmek.	پرکردن	(Mil'a) =	ملا
672	Grup; halk.	گروه	(Malā') =	ملاء
571	Tarla sürgüsü, taban.	ماله	(Mallāsa) =	ملاسه
666	Din.	کیش	(Millat) =	ملت
119	Topluluk; grup; insan grubu; fırka.	گروه	(Millat) =	ملت
151	Tuzlu su.	آب شور	(Milḥ) =	ملخ
776	Pres; mençe.	خړک	(Milzam) =	ملزم
468	Padişahlık; krallık.	شاهی	(Mulk) =	ملك
468	Un hamuru.	عجن آرد	(Malak) =	ملك
128	Düz ve yumuşak yer.	نسود	(Malak) =	ملق
452	Melek; melâike.	سروش	(Malak) =	ملك
452	Padişah; hükümdar.	کی	(Malik) =	ملك
122	Avcıların kullandıkları baykuş.	خروہه	(Milvāḥ) =	ملواح
788	Örülmüş saç; bürgü; örgü.	پیچه	(Milvā) =	ملوی
692	Sıcak kül.	خاکستر گرم	(Malla) =	ملہ
757	Yayıık.	نهره	(Mimḥaḥa) =	ممخضه
283	-den, -dan anlamında ön edattır.	از	(Min) =	من
582	Kudret helvası; yaprak balı.	ترنگبین	(Mann) =	من
547	Gece giysisi.	شب پوش	(Manāma) =	منامه
753	Yastık.	بالش	(Minbaza) =	منبذه
789	Çeşme; kaynak; pınarbaşı.	سرآب	(Manba') =	منبع
565	Şükür; hamd; minnet.	سپاس	(Minnat) =	منت
6	Kinci; intikamcı.	کینه کش	(Muntaḥim) =	منتقم
330	Yastık.	بالین	(Mincada) =	منجده
568	Orak; tırpan.	داس	(Mincal) =	منجل

222	Nehir veya kuyudan su çeken çark.	گردون (Mancanūn) =	منجنون
173	Rende.	رنده (Minhāt) =	منحات
594	Eğik; eğri.	دوتاه (Munḥanī) =	منحنی
411	Elek; kalbur.	آردبیز (Munḥul) =	منخل
620	Sopa; çoban sopası.	عصا (Minsa ³) =	منسأ
173	Testere; biçki.	اره (Minṣār) =	منشار
243	Adaletli; adil.	دادگر (Munṣif) =	منصف
20	Dil, lisan.	زبان (Manṭiq) =	منطق
122	Konuşma; söz.	لهجه (Manṭiq) =	منطق
149	Beliğ; söz söylemede mahir kişi.	سخن گوی (Manṭiq) =	منطیق
261	Önlemek; engellemek; alıkoymak.	ماندن (Mana ⁶) =	منع
235	Tek; eşi olmayan; tek başına; yalnız.	تنها (Munfarid) =	منفرد
512	Fayda; kazanç.	سود (Manfa ⁶ a) =	منفعة
139	Gaga; kuş gagası.	چنگل (Minḳār) =	منقار
257	Övülmeye layık iyi iş.	هنر (Manḳaba) =	منقبه
594	Bitmiş; geçmiş; son bulmuş.	سپری گشته (Munḳazī) =	منقضی
776	Taş taşınan tekne.	لاک (Munakḳil) =	منقل
283	Senden (erkek için).	از تو مرد (Minka) =	منك
592	Yol; üslup.	راه (Minhac) =	منهج
283	Bundan.	ازین (Min hazā) =	من هذا
26	Ölmek; ölüm.	مردن (Maniyyat) =	منیت
744	Yüksek; âli makam.	بلند (Munif) =	منیف
189	Ölmek.	مردن (Mavt) =	موت
113	Bağlanmış; bağlı.	بسته (Müşak) =	موثق
243	Kısa ve muhtasar söz, konuşma.	مختصر (Mūcaz) =	موجز
366	Dalga gibi iki tarafa gidip gelmek.	گردش (Mavr) =	مور
496	Tartılmış.	سخته (Mavzūn) =	موزون
253	Tıraş bıçağı; ustura.	استره (Mūsā) =	موسی
766	Bir şeye çok düşkün ve hırslı olmak.	به چسبیدن (Mūli ⁶ i) =	مولعی
399	Çocuk; yeni doğan çocuk.	فرزند (Mavlūd) =	مولود
392	Rab; sahib.	خداوند (Mavlā) =	مولی
201	Tābi olan; takip eden; taraftar.	پیرو (Mu ³ tim) =	مؤتم
327	Çok; bol; fazla.	بسیار (Mua ³ ffar) =	مؤفر

216	Vaz geç; bırak; yapma.	مكن	(Mah) =	مه
741	Ceylanlar.	ج. مهاة [أهو]	(Mahā) =	مها
764	Korkmak; sakınmak.	ترس	(Mahāba) =	مهابه
16	Yatak; döşek; döşeme.	بستر	(Mihād) =	مهاد
204	Develerin burnuna takılan burundanlık.	زام	(Mihār) =	مهار
741	Ceylan; yaban sığırı.	أهو	(Mahāt) =	مهاة
4	Yol gösteren; Allah'ın isimlerinden.	رهنما	(Muhtadī) =	مهتدی
16	Beşik.	گهواره	(Mahd) =	مهد
166	Nikahda erkeğin kadına ödediği para.	کابین	(Mahr) =	مهر
204	Tay; ilk doğan tay; at yavrusu.	کرهء اسب	(Muhr) =	مهر
502	Dökülüp savrulan kum v.s.	ریزان	(Mahīl) =	مهیل
3	Tasdik; şahid; Allah'ın isimlerinden.	گوا	(Muhayman) =	مهیمن
291	Hor, hakir, zelil, kıymetsiz; önemsiz.	پست	(Mahīn) =	مهین
419	Antlaşma; sözleşme; akid.	پیمان	(Mişāk) =	میثاق
192	Kıymıdama; çalkalanma; hareket.	جنبش	(Mayd) =	مید
179	Yiyecek; azık; yemek.	خورش	(Mīra) =	میره
438	Terazi.	ترازو	(Mizān) =	میزان
734	Şarap.	می	(Mīm) =	میم
93	Yalan.	دروغ	(Mayn) =	مین
632	Gökyüzü; sema.	آسمان	(Mīnā) =	مینا

ن

194	Uyumuş.	خفته	(Nāi'm) =	نائم
417	Pişman.	پشیمان	(Nādim) =	نادم
550	Toplantı yeri; meclis.	انجمن	(Nādī) =	نادی
7	Ateş.	آتش	(Nār) =	نار
90	Hindistan cevizi.	جوز هند	(Nārcīl) =	نارجیل
774	Atın tırnağından sıçrayan kıvılcım.	آتشی که از سم اسب جهد	(Nār-i ḥubāhib) =	نار حباب
575	İnsanlar.	ج. انسان [مردم]	(Nās) =	ناس
752	Gece vakti; gece saati.	ساعت شب	(Nāşia't) =	ناشئة
291	Yardımcı; yardım eden.	معین	(Nāşır) =	ناصر
684	Yardımcı; yardım eden.	یاور	(Nāşır) =	ناصر

348	Başın ön kısmında olan kākül.	موی جبین	(Nāṣiya) =	ناصیه
684	Parlak, güzel yüz.	[روی] تازه	(Nāzir) =	ناضر
684	Bakan; gözetleyen.	به نگرنده	(Nāzir) =	ناظر
353	Yumuşak; yumuşak şey.	چیز نرم	(Nā'im) =	ناعم
429	Sıtma; titreten sıtma; malarya.	تب لرزه	(Nāfiḏ) =	نافض
429	Bir gün arayla ortaya çıkan sıtma ateşi.	تب غبّ	(Nāfiḏ) =	نافض
739	Jerboa, köstebek yuvası, deliği. [یکو زسوراخهای کورموش]	یکی زسوراخهای کورموش	(Nāfikā) =	نافقا
698	Az; eksik; noksan.	کم	(Nākiṣ) =	ناقص
704	Dişi deve.	اشتر ماده	(Nāka) =	ناقه
158	Cömert adam; bağışlayan.	بخشنده	(Nāl) =	نال
244	Haber; yeni olay.	خبر	(Nabāʿ) =	نبأ
453	Köpek sesi; köpek havlaması.	بانگ سگ	(Nubāḥ) =	نباح
753	Atmak; elinden çıkarıp fırlatmak.	بیانداختن	(Nabz) =	نبذ
636	Akçağaç ve kayın ağacı olup ok ve yay yapımında kullanılır.	چوب قوس و تیر	(Nabʿ) =	نبع
501	Ok.	پیکان	(Nabl) =	نبل
244	Kılıç vurulana işlemeyip geri sıçramak.	برجستن	(Nabva) =	نبوه
753	Küpe basılarak elde edilen üzüm veya hurma şarabı.	باده	(Nabīz) =	نبیند
501	Bilgi bakımından üstün kişi.	دانا	(Nabīl) =	نبیل
591	Zeki; uyanık.	آگه	(Nabiyh) =	نبیه
127	Kıl vs. yi yolmak; koparmak; çekmek.	کندن	(Natf) =	نتف
514	Pis koku; kötü koku.	کند	(Natn) =	نتن
396	Saçmak; dağıtmak; yaymak.	پاشند	(Niṣār) =	نثار
220	Kılıç bağı ve kayışı.	بند تیغ	(Nicād) =	نجد
220	Asıl; nesep.	اصل مردم	(Nicār) =	نچار
256	Zafer.	پیروزی	(Nuch) =	نچ
370	Keresteyi düzeltip yontmak.	تراشیدن	(Nacr) =	نجر
529	Va'de sona ermek.	وعدہ به آخر رسیدن	(Nacz) =	نجز
385	Pislik; necaset.	ناپاک	(Nacas) =	نجس
490	Doğurmak; çocuk meydana getirmek.	زه	(Nacl) =	نجل
47	Yıldız.	آختر	(Nacm) =	نجم
124	Bitki; otsu bitki. بی پوڑه از نبات و شجر.	بی پوڑه از نبات و شجر	(Nacm) =	نجم
75	Üstün; bir şeyin iyisi.	بهتر	(Nacīb) =	نجیب
108	Her şeyin aslı, kaynağı; insanın aslı.	اصل بشر	(Niḥās) =	نحاس

108	Bakır.	مس	(Nuḥās) =	نحاس
776	Renkli su kuşu; filamingo.	سرخاب	(Nuḥāb) =	نحام
370	Kalemi, taşı, keresteyi v.s.yi yontmak.	تراشیدن	(Naḥt) =	نحت
116	Bal arısı.	منج عسل	(Naḥl) =	نحل
357	Bağış; hibe.	عطا	(Niḥla) =	نحله
560	Tulum; yağ tulumu.	مشك روغن	(Niḥy) =	نحی
75	Seçilmiş.	گزین	(Nuḥba) =	نخبه
383	Batırmak; dürtmek; geçirmek.	به سپوختن	(Naḥs) =	نخس
411	Elemek; un v.s. elemek.	بیختن	(Naḥl) =	نخل
357	Hurma ağacı.	درخت خرما	(Naḥla) =	نخله
334	Eş; misil; benzer; muadil.	همتا	(Nidd) =	ند
14	Islak, nem; çığ; yağmur.	نم	(Nadā) =	ندا
550	Ses.	آواز	(Nidā) =	ندا
417	Pişmanlık; pişman olmak.	پشیمانی	(Nadāmat) =	ندامت
467	Pamuk atmak, çırpılmak.	وازدن	(Nadf) =	ندف
417	Pişman.	پشیمان	(Nadmān) =	ندمان
791	Islak; yaş.	تر	(Nadī) =	ندی
483	Su sızıntısı; su damlaması.	تراپیدن آبی	(Nazz) =	نز
100	Savaş.	جنگ	(Nizāl) =	نزال
327	Az, önemsiz şey.	اندک	(Nazr) =	نزر
382	Temizlik; temiz olmak.	پاکی	(Nuzha) =	نزّه
619	Kadınlar.	زنان	(Nisā) =	نسا
619	Sürmek; hayvanı şiddetle kovmak.	چیز راندن	(Nasāʾ) =	نساء
268	Kerkenez, kerkes kuşu.	کرکس	(Nasr) =	نسر
556	Yaban güllü; kuş burnu; nestern.	نسترن	(Nasrīn) =	نسرين
571	Yassı ve enli ip; kolan.	نوار	(Nisʿ) =	نسع
670	Kökünden sökmek; kazımak; kazmak.	کندن	(Nasf) =	نسف
490	Oğul; evlat; zürriyet.	زاد	(Nasl) =	نسل
619	Kadınlar.	زنان	(Nisva) =	نسوه
622	Erteleme; tehir; geri bırakma.	تأخیر	(Nasīʾ) =	نسئ
620	Unutkanlık; unutma.	فراموشی	(Nisyān) =	نسیان
622	Kovuculuk.	نمیمه	(Nasīsa) =	نسیسه
11	Hoş ve yumuşak esen rüzgar.	باد نرم شب و روز	(Nasīm) =	نسیم

762	Meltem; yumuşak ve tatlı rüzgār.	بادنکو	(Naṣā) =	نشا
13	Mutlu ve hoş gönüllü adam.	فشق	(Niṣāṭ) =	نشاط
363	Bulut.	ابر	(Naṣʾ) =	نشأ
542	Diriltmek; yaşatmak.	زنده کردن	(Naṣr) =	نشر
177	Güzel koku.	بوی نکو	(Naṣr) =	نشر
177	Afsun; muska.	تعویذ	(Nuṣra) =	نشره
542	Yere vurmak; yere koymak.	به جای نهادن	(Naṣz) =	نشز
542	Yüksek yer.	عالی	(Naṣaz) =	نشز
261	Ayak taşı; topuk taşı.	سنگ پاشنه	(Naṣaf) =	نشف
363	Gelişmek; büyümek.	بالیدن	(Naṣv) =	نشو
542	Kötü ahlâklılık; çirkin huyululuk.	بدخویی	(Nuṣūz) =	نشوز
790	Maldan zekat gerektiren kısım.	آنچه زمال زکاتش فریضه	(Niṣāb) =	نصاب
790	Dikili işaret.	نشانده بپا	(Naṣb) =	نصب
402	Öğüt; nasihat.	پند	(Nuṣḥ) =	نصح
42	Yardım etmek; yardım; imdat.	یاری	(Naṣr) =	نصر
51	Yarım.	نیمه	(Niṣf) =	نصف
104	Ok ve mızrağın demir ucu.	پیکان	(Naṣl) =	نصل
790	Nasip; hisse; pay.	حصه	(Naṣīb) =	نصیب
765	Zayıflık; cılızlık.	نزاری	(Nazā) =	نضا
187	Meyve v.s. olgunlaşmak.	پختن	(Nuẓḥ) =	نضح
479	Su pınardan fişkirmek.	آب از چشمه جوشیدن	(Nazḥ) =	نضح
479	Su serpererek sulamak.	با آب زدن	(Nuẓḥ) =	نضح
653	Altın.	زر	(Nazra) =	نضره
247	Kuşak; kemer.	کمر	(Niṭāk) =	نطاق
667	Dil ile sesli olarak Allah'ı zikretmek.	یاد	(Nuṭk) =	نطق
237	Bakmak; göz atmak.	نگه کردن	(Nazar) =	نظر
591	Benzer; misil; eş; denk.	مانند	(Nazīr) =	نظیر
39	Uykuya dalmak; uyuklamak.	غُنودن	(Nuʿās) =	نعاس
281	Koyun.	میش ماده	(Naʿca) =	نعجه
275	Genizden çıkan hır hır sesi.	غرنگ	(Naʿra) =	نعره
154	Papuç; ayakkabı; nālin; nal.	کفش	(Naʿl) =	نعل
353	Ne güzel!	چه نیکو	(Niʿm) =	نعم
556	Lāle (kırmızı lāle).	لاله	(Nuʿmān) =	نعمان

353	El.	دست	(Ni'fat) =	نعمة
353	İyilik; ihsan; minnet.	مَنّت	(Ni'fat) =	نعمة
353	Dinlenmek; istirahat.	آسایش	(Na'im) =	نعيم
275	At sineği; Büvelek denilen bir sinek.	خرمگس	(Nuğra) =	نغره
272	Nağme; beste ve makamına göre ses.	ساز	(Nağma) =	نغمه
574	Nifas; doğumdan sonra görülen kan.	خونی که پس ولاده ببیند	(Nifās) =	نفاس
475	Üflemek; üfürmek; ney v.s. üflemek.	درمیدن	(Nafş) =	نفث
658	Üflemek; şişirmek.	دمیدن	(Nafaḥ) =	نفخ
460	Göç etmek; göçmek.	کوج	(Nafr) =	نفر
663	Sayı olarak 10'dan az erkek topluluğu.	کسان	(Nafr) =	نفر
663	Ürkmek; korkup kaçmak.	رمیدن	(Nafra) =	نفره
339	Kan.	خون	(Nafs) =	نفس
465	Pamuk, yün v.s.yi atmak, ditmek.	واخیدن	(Nafs) =	نفس
339	Nefes; soluk.	دم	(Nafas) =	نفس
657	Geceleyin çobansız koyun otlatmak.	به شب رعى غنم بى شبان	(Nafş) =	نفش
408	Sallamak; silkelemek.	افشاندن	(Nafz) =	نفض
408	Titreme; sıtma titremesi.	لرزه	(Nifza) =	نفضه
166	Ganimet.	غنيمه	(Nafal) =	نفل
166	Gerek olmaksızın yapılan iş.	ناواجب	(Nafl) =	نفل
28	Temiz olmak; temizlik.	پاکی	(Naḳā) =	نقا
535	Su kaparcığı.	کوپله	(Nuḳḳāḥat) =	نقّاحة
397	İç etekliği.	میان بند	(Nuḳba) =	نقبة
755	Kurtulma; kurtuluş.	رهیده	(Naḳaz) =	نقذ
350	Gaga ile vurmak, delmek.	باچنگل زدن	(Naḳr) =	نقر
663	Üflemek; şişirmek.	دمیدن	(Naḳr) =	نقر
429	Nigris; ayak hastalığı; gut hastalığı.	درد پا	(Niḳris) =	نقرس
349	Gümüüş.	سیم	(Nuḳra) =	نقره
465	Mürekkeb.	حبر	(Niḳs) =	نقس
465	Resim yapmak; boyamak.	به نگاشتن	(Naḳş) =	نقش
408	Azalmak; eksilmek; noksan olmak.	کاستن	(Naḳş) =	نقص
408	Ahdi bozmak.	اشکست عهد	(Naḳż) =	نقض
165	Götürmek; taşımak; nakletmek.	بردن	(Naḳal) =	نقل
165	Çizme.	موزه	(Naḳl) =	نقل

616	Düşmanlık; kin; öfke.	کین	(Nikma) =	نقمه
157	Ceza; felâket.	شکنجه	(Nakāl) =	نکال
682	Rüzgarın ters esmesi.	کژ ز باد	(Nakbā) =	نکبا
247	Şiddetli, zor ve sert bağ; bukağı.	بند	(Nikl) =	نکل
573	İzi üzerine geri dönmek; geri dönmek.	بازبه گشتن	(Nukūş) =	نکوص
559	Ağız kokusu.	بوی دهن	(Nakha) =	نکبه
535	Su nanesi; kekik anası ve otu.	سیسنبر	(Nammām) =	نمّام
120	Yastık; üzerine dayanılan yastık.	بالش	(Namraqa) =	نمرقه
127	Güzel yazmak; yazı yazmak; yazmak.	نوشتن	(Namaq) =	نمق
125	Karınca.	مور	(Naml) =	نمل
527	Kovuculuk; söz taşıma.	سخن چینی	(Namīma) =	نمیمه
714	Çekirdek.	استه	(Navā) =	نوا
158	Bağış; hediye.	بخشش	(Navāl) =	نوال
788	Üzerinde bir şey yapılan alet parçası.	نورد	(Nuvāl) =	نوال
414	Mersiye okumak.	نوحه کردن	(Navḥ) =	نوح
308	Aydınlık.	روشنی	(Nūr) =	نور
325	Kireç; hamam otu.	آهک	(Nūra) =	نوره
672	Bir şeyi bir şeye geçirip bağlamak.	بستن	(Navṭ) =	نوط
218	Aklı az olmak; ahmak olmak.	حمق	(Navk) =	نوک
150	Uyku.	خواب	(Navm) =	نوم
196	Balık.	ماهی	(Nūn) =	نون
714	Uzak olmak; bir birinden ayrı olmak.	جدایی	(Navā) =	نوی
112	Gündüz.	روشنی [روز]	(Nahār) =	نهار
31	Son; sonuç; netice; nihayet.	انجام	(Nihāya) =	نهایه
22	Irmak, nehir.	جو	(Nahr) =	نهر
406	Bir kez kalkmak; dermek.	باری خاستن	(Nahza) =	نهزه
382	Fırsat; uygun zaman.	فرصت	(Nuhza) =	نهزه
148	Su içmek.	آب خور	(Nahl) =	نهل
205	Pişmemiş; çiğ.	خام	(Niyy) =	نی
194	Uyumuşlar.	ج. نائم [خفته]	(Niyām) =	نیام
628	Güneş ve ay; güneş ve ay'ın lākabı.	خورشید و ماه	(Nayyirayn) =	نیرین
702	Fazla; artık; ziyade.	افزون	(Nayf) =	نیف

و

113	Ümitli; sağlam.	اومیدوار	(Vāsiḳ) =	واثق
76	Bir.	یکی	(Vāḥid) =	واحد
168	Vadi.	دره	(Vādī) =	وادی
266	Geniş.	فراخ	(Vāsi ^c) =	واسع
327	Çok; bol; fazla.	بسیار	(Vāfir) =	وافر
671	Kıyamet.	رستخیز	(Vāḳi ^c a) =	واقعه
399	Baba.	پدر	(Vālid) =	والد
316	Yemin ve cer edatıdır.	بهرسوگند و جر	(Vāv) =	واو
731	İki hörgüçlü deve.	شترکش دو کوهان	(Vāv) =	واو
67	Şiddetli ve iri taneli yağmur.	باران	(Vabl) =	وبل
486	Zor; ağır.	نگوارد	(Vabiyy) =	وبی
486	Zor; ağır.	نگوارد	(Vabīl) =	وبیل
101	Yay kirişi.	زه	(Vatar) =	وتر
98	Tek; çiftin zıttı; bir tane.	طاق	(Vatr) =	وتر
426	Beyaz gül; ak gül.	سپید [گل]	(Vatīra) =	وتیره
90	Kalp aort damarı.	رگ دل	(Vatīn) =	وتین
113	Sağlam bağ, ip.	بند سخت	(Vişāk) =	وثاق
378	Sıçramak; atlamak.	جست	(Vaşb) =	وثب
561	Put.	نام شمن	(Vaşan) =	وثن
295	Sağlamlık; güvenilirlik; kuvvetli olmak.	استواری	(Vuşūḳ) =	وثوق
295	Sağlam; muhkem; sağlamlaştırılmış.	محکم	(Vaşīḳ) =	وثیق
125	Eşek boncuğu.	مهرهء خر	(Vucāca) =	وجاجه
26	Ağrı; elem; sızı.	درد	(Vaca ^c) =	وجع
515	Hastalıklı; dertli.	دردمند	(Vaci ^c) =	وجع
19	Yüz, çehre.	رو	(Vach) =	وجه
459	Çokluk; bolluk; çok olmak.	بیشی	(Vaḥf) =	وحف
235	Yalnız; eşsiz; yegane; tek.	یگانه	(Vaḥīd) =	وحید
341	Sağlıksız, kötü hava.	هوای بد	(Vaḥīm) =	وخیم
303	Veda etmek; Allaha ısmarlamak.	به درود کردن	(Vadā ^c) =	وداع
144	Bir çeşit sedef; istiridye.	گوش ماهی	(Vada ^c) =	ودع
12	Yağmur.	باران	(Vadḳ) =	ودق

489	Çok seven; çok sevilen.	دوست دار	(Vadūd) =	ودود
303	Sakin olmuş, karar kılmış şey.	ساکن	(Vadī ^ʿ) =	ودیع
303	Emanet olarak bırakılan mal veya eşya.	امانت	(Vadī ^ʿ a) =	ودیعہ
742	Arka; geri.	پس	(Varā) =	ورا
218	Gül; ağacın veya bitkinin çiçeği.	گل	(Vard) =	ورد
387	Zaferan, safran bitkisi.	گیاه [غازه]	(Vars) =	ورس
124	Saplı yaprak.	برگ با پوزه	(Varaḳ) =	ورق
126	Gümüş; sikkeli para.	سیم	(Varik) =	ورق
67	Uyluk kemiği yukarı; sağrı.	سُرُون	(Varik) =	ورك
395	Kertenkele.	دوله	(Varl) =	ورل
429	Şişme.	اماس	(Varam) =	ورم
286	Çakmak ateş çıkarmak.	آتش آمدن آتش زنه	(Vary) =	وری
446	Gelmek.	آمدن	(Vurūd) =	ورود
697	Sığınak; sığınma yeri.	جای پناه	(Vazr) =	وزر
697	Suç; günah.	جرم	(Vizr) =	وزر
496	Ölçmek; tartmak.	سختن	(Vazn) =	وزن
234	Orta; ortası; ara; arası.	میان چیز	(Vasṭ) =	وسط
234	Orta; iki şeyin ortasında olan.	میان ز هر جای	(Vasaṭ) =	وسط
120	60 sa ^c ağırlığındaki ölçekler.	ج. وسق [صاع شصت]	(Vasḳ) =	وسق
120	60 sa ^c ağırlığında bir ölçek.	صاع شصت	(Vasaḳ) =	وسق
569	Vesvese; şeytāni düşünce.	فکرت دیو	(Vasvasa) =	وسوسه
656	Su akıp damlamak.	چکیدن	(Vaṣḳ) =	وشك
398	Birleşme; kavuşma.	پیوند	(Vuṣla) =	وصله
670	koymak; bırakmak.	به نهادن	(Vaṣ ^ʿ) =	وضع
608	Bez çirşi; dokuma iplerine sürülen ahar.	شوی	(Viṭām) =	وطام
260	Gayet önemli ihtiyaç.	حاجت	(Vaṭar) =	وטר
312	Kadınla cinsi bunasabette bulunmak.	نکاح	(Vaṭī) =	وطی
312	Basmak, çiğnemek; binmek.	به پا سپردن	(Vaṭ ^ʿ) =	وطیئ
305	Kap.	باردان	(Vi ^ʿ ā ^ʿ) =	وعاء
510	Öğüt; nasihat.	پند	(Va ^ʿ z) =	وعظ
43	Kargaşalık; savaş; kavga; şamata.	جنگ	(Vaḡā) =	وغا
567	Kızgın taşla kaynatılmış süt.	شیر	(Vaḡīra) =	وغیره
635	Baştan kulak yumşağını aşmış saç.	مو تا گوش	(Vafr) =	وفر

635	Vakur ve ağırbaşlı olmak.	آهستگی	(Vaḳār) =	وقار
193	Vakit; zaman.	گاه	(Vaḳt) =	وقت
635	Kulakta ağırlık; zor işitme.	ثقل در گوش	(Vaḳr) =	وقر
635	Ağır yük.	بار	(Viḳr) =	وقر
671	Savaş; muharebe; ard arda çarpışma.	جنگ	(Vaḳ'a) =	وقعه
669	Engellemek; tutuklamak.	بازداشت	(Vaḳf) =	وقف
308	Karanlık yayılıp çökmek; karanlık.	تارکی	(Vuḳūb) =	وقوب
692	Odun; yakacak odun.	هیزم	(Vuḳūd) =	وقود
71	Ağırbaşlı; vakar sahibi.	مردم آهسته	(Vaḳūr) =	وقور
671	Düşmek.	افتادن	(Vuḳū'c) =	وقوع
669	Durmak; ayakta durmak; ayağa kalkmak.	استادن	(Vuḳūf) =	وقوف
231	Yuva; kuş yuvası.	آشیانه	(Vakr) =	وکر
446	Yumrukla vurmak; öteye itmek.	زدن	(Vakz) =	وکز
488	Vekil; temsilci.	کارران	(Vakīl) =	وکیل
674	Doğurmak; üremek.	زادن	(Vilādat) =	ولادت
705	Dostluk; yār.	دوستی	(Valāyat) =	ولایت
705	Hükümet etmek; padişahlık; ülke.	پادشاهی	(Vilāyat) =	ولایت
126	Hızlı, çabuk gitmek.	زود رفتن	(Valaḳ) =	ولق
312	Doğuran; ana.	زاینده	(Valūd) =	ولود
392	Rāb; sahip.	خداوند	(Valī) =	ولی
344	Arkadaş; dost; yār.	دوست	(Valiyy) =	ولی
4	Bağışlayan; Allah'ın isimlerinden.	راد	(Vahhāb) =	وهاب
310	Basık çukur yer.	زمین نشیب	(Vahād) =	وهاد
310	Basık çukur yer.	زمین نشیب	(Vahda) =	وهده
120	Kement.	کمند	(Vahaḳ) =	وهق
720	Şek; şüphe.	گمان	(Vahm) =	وهم

هـ

731	Çocuğun yüzüne vurulan tokat.. طباچه به روی صبی گشت.		(Hā) =	ها
216	Getir; bana ver!.	بیار	(Hāti) =	هات
249	Sıcağın şiddetli zamanı olan gün ortası.	گرمگاه	(Hācira) =	هاجره
4	Yol göseteren; Allah'ın isimlerinden.	رهنما	(Hādî) =	هادی

649	İnsan ve hayvan dışkısı.	درن	(Hār) =	هار
351	Baş; reis; başkan.	سر	(Hāma) =	هامه
348	Cehennem.	دوزخ	(Hāviya) =	هاويه
351	Āşik; seven.	شيفته	(Hāyim) =	هايم
380	Bağışla!.	ببخش	(Hib) =	هب
13	Toz.	گرد	(Habā) =	هبا
610	Aşağı inmek.	رفتن فرو	(Hubūt) =	هبوط
525	Bağışlamak; hediye etmek.	بخشیدن	(Hiba) =	هبه
54	Gecenin başında hafif uyuklamak.	خفتن	(Hac ^{at}) =	هجعت
294	Cismi hafif, süratli giden deve.	اشتر نیکو	(Hacīn) =	هجین
364	Kirpik.	مژه	(Hudb) =	هدب
705	Saçak; püskül.	ریشه	(Hudba) =	هدبه
236	Hedef; nişan.	نشانه	(Hadaf) =	هدف
521	Hüthüt, çavuş, ibik kuşu.	بوبو	(Hudhud) =	هدهد
693	Kaçmak; firar etmek.	به گریختن	(Harb) =	هرب
572	İnsanlara saldıran cesur arslan.	شیر	(Hirmās) =	هرماس
215	Kedi.	گره	(Hirra) =	هره
471	Kımıldamak; hareket etmek.	جنبدن	(Hazz) =	هز
765	Zayıflık; renk gidip zayıf olmak.	نزاری	(Huzāl) =	هزال
693	Düşmanı yenmek, bozguna uğratmak.	شکست دشمن	(Hazm) =	هزم
471	Neşelenmek; neşeli olmak; coşmak.	شادی	(Hizza) =	هزه
602	Kırılıp ufanmış kuru ot.	گیاه ریزه	(Haşīm) =	هشیم
249	Arslan avı sıkıştırmak; başı sıkıştırmak.	افشردن سر	(Haşara) =	هصر
310	Tepe; yükseklik.	فراز	(Hażba) =	هضبہ
474	Hazmetmek; mide yemeği sindirmek.	چیزی را گواریدن	(Hażm) =	هضم
142	Hilāl; bir veya iki gecelik yeni ay.	اول [مه]	(Hilāl) =	هلال
602	Korkutmak.	قوت	(Halal) =	هلل
680	Gel, beri gel (isim fiil)!.	ای	(Hallum) =	هلم
472	Azim; gayret; arzu; meyil.	آهنگ	(Hamm) =	هم
472	Pek ihtiyar; yaşlı.	پیر	(Himm) =	هم
526	İftiracı; arkadan ayıplayan, çekiştiren.	بدگوی اندرروی	(Hammāz) =	همآن
526	Şeytanların kalbe koydukları vesveseler.	وساوس	(Hamzātuş-şayāfīn) =	همزات الشیاطین
401	Hindiba; acı marul.	کسنی	(Hindibā) =	هندبا

486	Afiyet olsun.	بگوارد	(Haniyy) =	هنیٰ
718	Çukur; hendek; engebe.	کنده	(Huvv) =	هو
7	Hava.	باد	(Havā) =	هوا
718	Boşluk; delik.	خالی	(Havā) =	هوا
221	Hakir, zelil, önemsiz olmak.	خوار گشتن	(Havān) =	هوان
58	Mahfe; tahtrevān; sedye.	عماری	(Havdac) =	هودج
218	Hayret; şaşırma.	حیرت	(Havk) =	هوک
714	Arkadaşlık; dostluk; meyil.	دوستداری	(Havā) =	هوی
718	Yukarıdan aşağıya düşmek.	فروجای فتادن	(Havā) =	هوی
737	Çağırmada kullanılan nida harfidir.	خرف ندا	(Hayā) =	هیا
757	Bakır tencere; ağız geniş kazan.	پاتيله	(Haytala) =	هیطله
502	Üzerine boşaltıp dökmek.	ریختن	(Hayl) =	هیل
338	Korkmak.	بیم	(Hayba) =	هیبه
216	Gel; beri gel!.	بیا	(Hayta) =	هیت
351	Susuz develer. [اشترتشنه].	ج. اهیم	(Hīm) =	هیم

ی

737	Katarakt veya gözde çıkan it dirseği.	ناخنه چشم	(Yā) =	یا
219	Kuru.	خشك	(Yābis) =	یابس
555	Yasemin.	یاسمن	(Yāsamin) =	یاسمین
561	Adam otu.	ابروی صنم	(Yabrūh) =	یبروح
386	Kuruluk; kuru olmak.	خشکی	(Yubs) =	یبس
386	Kuru.	[خشك]	(Yabas) =	یبس
780	Babasızlık; yetim.	بی پدری	(Yatam) =	یتم
708	Siyah duman; sıcak ve siyah duman.	دود	(Yaḥmūm) =	یحموم
311	Kamış; ney.	نی	(Yarā ^c) =	یراع
788	Sazlık.	بیشه	(Yarā ^c a) =	یراعه
311	Ateş böceği.	شب تاب	(Yarā ^c ā) =	یراعه
738	Köstebek; tarla faresi; Arap tavşanı.	کورموش	(Yarbū ^c) =	یربوع
429	Sarılık hasatalığı.	زریر	(Yaraḳān) =	یرقان
91	Zenginlik.	توانگری	(Yasār) =	یسار
91	Sol el; sol taraf.	دست چپ	(Yasār) =	یسار

604	Acı marul.	خس تلخ	(Ya ^z id) =	يعضيد
253	Erkek keklik.	ككب نر	(Ya ^k ub) =	يعقوب
310	Tepe; yüksek yer; hüyük.	فراز	(Yafā ^c) =	يفاع
280	Şüphesiz.	[بی گمان]	(Yakīn) =	يقين
117	Deniz.	دریا	(Yamm) =	يم
699	Yönelme; niyet; maksat.	قصد	(Yamm) =	يم
190	Yaban güvercini.	كبوتر وحشى	(Yamām) =	يمام
91	Sağ el; sağ taraf.	دست راست	(Yamīn) =	يمين
91	Yemin.	سوگند	(Yamīn) =	يمين
22	Pınar; asıl; kaynak; suyu çok ark.	چشمه	(Yanbū ^c) =	ينبوع
187	Meyvenin devşirme zamanı gelmek.	رسیدن بر	(Yan ^c) =	ينع
641	Kemer; pantolon kemeri; şalvar bağı.	نيفه	(Yanfak) =	ينفق
632	Güneş.	آفتاب	(Yūh) =	يوح
112	Gün.	روز	(Yavm) =	يوم
521	Kerkenez veya delice kuşu.	يؤهه	(Yu ³ yu ³) =	يؤيؤ

كتاب سوم

میزان الأدب

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(رمل:فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

1	بَعْدَ حَمْدِ بِي كِرَانَ بَرِنِعْمَتِ وَ فَضْلِ خُدَا	آنکه جمله اوست هرگز نیست چیزی زو جدا
2	آنکه ذرّات زمین و آسمان گشتند راست	جمله وحدانیّت و پاکی ذاتش را گوا
3	و آنکه او آموخت رسمی کین لغات منتهی	گشت و آلی برمعانی کآن ندارد انتها
4	وز پس ارسال و ایصال سلام بی شمار	ازدل و جان بر روان فخرعالم مصطفی
5	باز بر ارواح آل و صحب او که هریکی	قطب گردون شریعت بود و نجم اهتدا
6	ز آنکه علم صرف شد بعد از لغت اصل علوم	وصف آن درگوش کن ازمن به نظم دلربا

فِي تَعْرِيفِ التَّصْرِيفِ وَبَيَانِ الْوِزْنِ وَالْمِيزَانِ وَالْمَوْزُونِ

7	صَرَفٌ شَدَّ عِلْمِ اُصُوْلِي كِه نَمَائِدِ دَر كَلِم	حالیهای آبنیه کآن نبود اعراب و بنا
8	يَا ثَلَاثِي كَشْتِ فِعْلٌ وَ يَا رُبَاعِي وَنَشُدُّ	از پی نقل از خماسی فعل را چیزی عطا
9	فَا وَ عَيْنٌ وَ لَامٌ مِيزَانٌ اسْتِ دَر هِرَاسِمٌ وَ فِعْلٌ	وزن با لام دوم کن رابع اصلیش را
10	حَرْفٌ زَائِدٌ رَا بِه مِثْلِ خَوِيشْتِن كُنْ وَ زَنْ وَ كُو	فاعل درضارب پس افتعل در احتوی (114a)
11	لِيكَ حَرْفِي كِه بَدَلِ آيِدِ ز تَاءِ اِفْتِعَالِ	وزن با تا یافت چون در اصطلا وازدرا
12	دَر زِيَادَتِ دَر تَكَرَّرِ كَزِ پِي الْحَاقِ شَدَّ	در وزان تکریر حرف لام کرد است اکتسا
13	سَالِمٌ اَنْ بَاشَدِ كِه فَاءُ الْفِعْلِ وَ عَيْنٌ وَ لَامٌ اَوْ	شد تهی از همزه و تضعیف و سه حرف و یا
14	چونکه با تضعیف باشد گو مضاف همچو مدّ	ور بود با همزه مهموزش بخوان همچون رأی
15	حَرْفِ عِلَّةٍ كَر بُوَدِ دَر اَوَّلِ اَوْ رَا خَوَانِ مِثَالِ	در وسط اجوف در آخر ناقصش گو چون رمی
16	زَو لَفِيفِشِ نَامِ نِه مَفْرُوقِ وَ مَقْرُونِ اِي رَفِيقِ	حرف عله چون دو باشد چون رقی و هم روی

فی معرفةِ اللازمِ و الواقعِ و تعدیهِ اللازمِ

- 17 فعل لازم آنچه که بر فاعل آمد مقتصر شد مثالش قام زیدُ حینَ محمود اُتی
- 18 فعل واقع آنچه از فاعل به مفعول اوفتاد همچنانکه سَلَ زیدُ سیفَه یومَ الوغَا
- 19 شد تعدی ثلاثی همزه و تکریر عین حرف جر باشد تعدی جمله را مانند با

فی بیانِ الماضیِ من الثلاثیِ المجردِ و المزیّدِ

- 20 از ثلاثی مجرد شد فعل و آنکه فعل پس فعلِ ماضی که باشد دال آن برما ماضی
- 21 از فعلُ یفعلُ مضارع باز یفعلُ یفعلُ است عین و یا لامش چو حرفِ حلق شد بی امترا(114b)
- 22 حرفهای حلق ها و غین و عین و همزه است باز پنجم حرفِ حا گشت و ششم شد حرفِ خا
- 23 و ز فعلُ یفعلُ مضارع وز فعلُ یفعلُ دگر یفعلُ می آید و شد شاذ یأبی و اَبی
- 24 و ز مزیدش اُخرَجَ و اِسْتُخْرِجَ ماضیست باز فَرَحَ پس قَاتَلَ و آنکه تَبَاعَدَ و اِنْقَضَى
- 25 باز اِبْيَضٌ دگر اِحْمَارٌ و اِعْشَوْشَبٌ است همچنانک اِعْلُوْطٌ و نَگه تَكْسِرٌ و اِحْتَوَى
- 26 اِسْتَكَانَ استفعال باشد و یاخود افتعل کاندرو یابد الف ز اشاع فتحه انتشا
- 27 از سکون در اِفْتَعَلَ در دیگرش از کون یافت اشتقاق و یا ز لفظ کین کَانَ باشد حبا

فی الماضیِ من الرباعیِ المجردِ و المزیّدِ و الملحقِ بهما

- 28 پس رباعی مجرد فعلل چون دَحْرَجَ است بر یکی بابش بکردند و ازپی انتشا
- 29 شد تَدَحْرَجَ باز اِحْرَنْجَمَ رباعی مزیّد و اِصْلَخَدَّ کش بود معنی به استادن به پا
- 30 شَمَلَلٌ چون حَوْقَلَ پس بِيَطَّرَ چون جَهْوَرَ قَلْنَسَ قَلْسَى به دحرج گشت ملحق ز ابتدا
- 31 هم تَجَلَّبَبَ هم تَرَهْوَكُ هم تَشَيْطَنَ را بود هم تَجَوَّرَبَ را بالحاق تَدَحْرَجَ اعتزا
- 32 هم تَمَسْكُنَ را و اِسْلَنْقَى و اِقْعَنْسَسَ شدست ملحق اِحْرَنْجَمَ الْقَوْمُ عَلَيْهِ فِي النَّدَى
- 33 حُجَّتِي که می شود ملحق بدان پیدا ز غیر اِتَّحَادَ مصدر هردو ست اندر يك بنا (115a)

فی المبني للفاعل و المفعول من الفعل الماضي

- 34 مبني فاعل ازو مفتوح اول یا سوم گشت چون صان دگر أستخرج پس انبری
- 35 حرف اول یا سوم مضموم می باید ازو چونکه بر مفعول خواهی کرد آن را ابتنا
- 36 لیک با آن ضمّه کسر حرف ما قبل الاخير شرط شد مانندهء عوفی المریض بالدوا

فی المضارع و ما يتعلق به

- 37 شد مضارع آنچه اولش از حروف زایده همزه یا نون باشد و یا یا و یا خود حرف تا
- 38 بر تعاقب همچو أنصر تنصر و ينصر دگر ننصر است ای یافته نصرت زتأیید خدا
- 39 یافت بر فتحه بنا ماضی مضارع کرده است رفع و نصب و جزم را زانواع اعراب اقتنا
- 40 جز رباعی مبني فاعل ازو آن کاوولش مبتنی بر فتحه باشد چون یقوم قائماً
- 41 اولش با ضمّه در مجهول و ما قبل الاخير چون یدخرج یافته پیوسته بر فتحه بنا
- 42 می کند لفظ مضارع را باستقبال خاص حرف سین و باز سوف چون سأعطيك الندى
- 43 لیک هر که کز پی تأکید نبود اندرو حال را مخصوص می گردد به لام ابتدا
- 44 از تفاعل وز تفعّل وز تفعّل بی گمان در مضارع حذف يك تا جائز آمد از دو تا (115b)

فی معرفة ابدال تاء الأفعال

- 45 تا چو اندر از دجر باید شدن با قلب دال چونکه فاء افتعل دال آید و یا ذال و زا
- 46 چونکه در فا طا بود یا ظا و یا خود صاد و ضاد قلب یابد تا چو اندر اصطلح با حرف طا
- 47 جائز اندر اصبر ادغام و هم در إضربَ باز اندر اشبه و از آن و اندر اسعی
- 48 باز اندر اظلم هم اتعد هم اتسر لیک دال و ذال جائز اندر ادغام انکی
- 49 شد در ادان چو اندر اتجه لازم چنانک اندر إثار ولی تا جائز اندر وی چو تا

34 a سوم : رسوم K || 38 b ننصر: تنصر K || 39 b جزم: جر K || 46 a چونکه : چون K

50	قلب با تا عین و ادغامش روا چون عین شد	دال و ذال و صاد و ضاد و طا و ظا و راء و ثا
51	چون یبدل چون یعدز چون یخصم ز اختصام	پس یفضل پس یلطم پس یلظی ز التظا
52	هم تنزاع ز انتزاع و هم تقتل ز اقتتال	اندرین جمله روا شد کسر همچون فتح فا
53	نزد بعض نیست اندر ماضیش ادغام راست	در مخصم جائز آمد کسر و فتح و ضمّ خا

فی تعرف إبدال تاء افتعل

54	در تفعّل چون شود فا دال و یا خود را و صاد	هم به جنس فا ببايد کرد در وی قلب تا
55	پس ببايد کردش ادغام آنگهی بر اولش	همزه ای می باید آوردن چنانک اصداقا (116a)
56	می شود سیراب جمله تشنه از آب زلال	لیک هرگز تشنه ای دانش ندارد ارتوا

فی بیان یاء ملحق بالأفعال

57	اندر آید حرف لا بر فعل بی تعییر لیک	می کند اثبات منفی نفی مثبت همچو ما
58	چون لم و لماء جازم بهر نفی ماضی است	شد لن ناصب پی نفی ابد چون لن تری
59	جای اعرابند نونها در مضارع بهر رفع	حال نصب و جزم ز آن روشن نمی باشد بقا
60	لیک دو نون نسا ز آنکه ضمیرند اندزو	چون الف چون واو و چون یا کرده اند از حذف إبا
61	باش جازم در پی کسب معانی روز و شب	گر ترا باید شدن بر اوج دانش ارتقا

فی معرفة نون التأكيد و أحكامها

62	می شود لاحق دو نون بر فعل جز ماضی و حال	یک خفیف و یک ثقیل ای در هنرها پیشوا
63	اولش ساکن دوم مفتوح جز در تثنیه	باز در جمع مؤنث که شدش خاص این دو جا

b54 ببايد: ببايد K

64	اندرین دو صیغه آن مکسور می آید ولی	فاصله را يك الف باید پس نون نسا
65	می فتد با این دو نون یفعلان و تفعلان	یفعلون و تفعلون و تفعیلین بهر ارتضا
66	ینصران تنصران ینصرن در مثال	تنصرن تنصرن گوی و شو مشکل گشا (116b)
67	می شود با این دو نون محذوف هم از یفعلون	همچنان کز تفعلون و تفعیلین واو و یا
68	لیک چون ما قبل واو و یا بود مفتوح حذف	همچو که لا تخشون و اخشین نبود روا
69	لام شد مفتوح اندر مفرد و در تثنیه	لیک شد مضموم در جمع مذکر بی مرا
70	چو انصرن انصران انصرن در واحده	انصرن با کسره گو که لفظ تو نبود خطا
71	بهر تأکیدند این دو اندر انشا و خبر	و اندرین معنی دوم را بیشتر باشد مضا

فی الامر و النهی و قواعد اشتقاقهما

72	امر اصل فعل باشد از کسی کردن طلب	نهی کف از فعل جستن شد بر اهل نهی
73	لفظ افعّل را زاعلی و وسط و ادنی بود	تام بر ترتیب امر و التماس آنگه دعا
74	امر از بهر وجوب است و اباحت ندب باز	کرد نحییر و دیگر تهنیر را هم احتوا
75	بر مضارع لام مکسور اندر آید و آخرش	جزم کن در امر غائب چون لینصر خالدا
76	بهر حاضر اولش کن حذف و آخر وقف ساز	چون بشد ساکن دوم چون عدو زان کز ابتدا
77	ور بود ساکن باوّل همزه مضمومه را	چون بود مضموم عینش همچو انصر انصرأ
78	همزه را مکسور آور گر نشد مضموم عین	همچنانکه اقطع لصوصاً وأضرب أعناق العدی (117a)
79	همزه اکرّم از آن مفتوح شد کز اشتقاق	از تُوکرم یافت ای اهل کرم را ملتجا
80	همچو که انصر و لاتنصر تو اندر فعل نهی	ساز مجزوم آخر فعل مضارع را بلا

فی معرفة اشتقاق اسماء الفاعل و المفعول

81	از ثلاثی مجرد نام آنکه فعل ازوست	بر وزان فاعل آمد همچو شافی از شفا
82	نام مفعول آنکه بروی گشت واقع اصل فعل	هست بر مفعول چون منصور و مهدی از هدی
83	وز پی مفعول و فاعل دان فعول و هم فعیل	در فعول فاعل آمد نر با ماده سوا
84	چون بود مفعول معنی فعیل اندر صفت	یابد اندر وی مذکر با مؤنث استوا
85	چونکه باشد برسه زاید میم مضمومه بنه	جای حرفی که مضارع را نهادی اوّلاً
86	بهر فاعل کسره ده ما قبل الآخر را ازو	بهر مفعولش بده فتحه چنانکه مصطفا
87	صَبَّ و صَلَّب آمد صفت دیگر حسن چون شد حدوث	معنی آن حاسِنُ الآن گوی و اَوْغَدَا
88	هم کریم و اَبِیض و اَعُور دگر اَبْلَج بود	از صفت بر فعل الوان و عیوب و پس صَلَّی

فی معرفة اسماء الزمان و المكان

89	مَفْعَل است از یفْعَل اسم مکان و هم زمان	مَفْعَل است از یَفْعَل و یَفْعَل بی امترا (117b)
90	از مثال آمد به کسره همچو موضع زانکه شد	لام او معتل بفتحه همچو منوی از نوی
91	شاد آمد مَنبِت و مَطَّلِع دگر امثال آن	آید اندر بعضی از وی از پی تَأْنِیث ها
92	صیغه از غیر ثلاثی مجرد این دو را	اسم مفعول است همچون مستفام و مستوی
93	صیغهء مفعول اینجا مصدر میمی بود	همچو مُحَرَّنَجَم مُدَحَّرَج باز مُکْرَم یشتکی

فی معرفة اسماء الالة

94	همچنانکه مَكْسَحَه مِقْرَاض و مُنْخَل گشت راست	مِفْعَلَه مِفْعَال و مِفْعَل اسم آلت را بنا
95	با دو ضمّه همچو مُدَهْن مُسْعَط و هم مکمله	روغن و دارو و سُرْمَه راست اسماء وعا

فی المضاعف و احکامه

- 96 شد مضاعف از ثلاثی آنکه در وی عین و لام همچو مدّ امتدّ از يك جنس باشد بر ولا
- 97 از رباعی فا و لام اولّ از يك جنس شد عین و لام ثانی از يك جنس همچون حَصْحَصَا
- 98 لازم است ادغام كز اولّ و هر دو ساکن است یا محرک هر دو چون مدّ و چو مدّت مدّتا
- 99 اولّ آن گر مُحرک ثانیش ساکن بودّ چون مددت اندرو ادغام خود نبود روا
- 100 همچو معتل می شود لاحق بدو ابدال و حذف چون احست پس تقضی البازی و املیتما (118a)
- 101 اندرو در حالت جزم و سکون اهل ادب کرده اند ادغام را و ترك آن را اصطفاء
- 102 عین چون مضموم باشد فتح و ضمّ و کسره هم فكّ آن ادغام جایز ای خداوند اِطْمًا
- 103 ورنه مضموم است فتح و کسر جائز فكّ نیز لیک در وی لفظ را از ضمّه لازم شد خلا
- 104 از تَمَدُّ مدّ مدّ اُمَدُّ بگو در امر تو وز تفرُّ فرّ فرّ افرُّ بگو بی ضمّ را
- 105 وز یَعْضُ عَضُّ عَضُّ اِعْضُ بگو کاینست حکم در مضاعف ای شده اهل ادب را منتفا

فی معرفة المثل و احکامه

- 106 یافت اندر اصطلاح صرفیّان نام مثال آنچه از افعال در وی یا بود یا واو فا
- 107 حذف کن آن واو را کافتد میان یا و کسر واو باز آور چو کسره کرد زان موضع جلا
- 108 گو یَعِدُ و آنکه تَعِدُ از بهر طروبات و باز یُوْعَدُ با واو و لم یُوْعَدُ دگر لَنْ یُوْعَدَا
- 109 واو در مثل یُضَعُ زان حذف شد که کرده است در میان کسرهء تقدیری و یا اِتَّكَا
- 110 واو بهر کسر ما قبل و سکون خویش کرد قلب گشتن را مُبادر مثل اِجَلُّ اِجَلَا
- 111 چون رود کسره به جای خود بیاید باز واو همچو یا زید اوجِلُّنُ من ربّ الأرض و السّمَا
- 112 از برای ختم ما قبل و سکون یاست لفظ واو را در تُوسِرَ بر جای یا کرده طلا (118b)
- 113 واو در حادی ز فا چون در قسی از عین فعل رفت و اندر جای لام الفعل بگزید انزوا

- 114 وزن آن را عالف و این را فلیع است و برایین وحدت و واحد دگر قوس و تقوُس شد گوا
- 115 می شود تا واو و یا اندر تصاریف افتعل همچو کز یَسِر اِتْسِر پس از وقا به اتقی

فی بیان الاجوف و قواعد اعلاله

- 116 اجوف آنچه عین او یا واو و یا خود یا بود همچو قَوْل و بَيْعِ ای تو قرّة العین علا
- 117 واو و یا چون که محرک گشت و ما قبلش بفتح ساز الف آنرا چو قال بَاعَ و همچو رَمَى
- 118 اندرو از قُلْنَ تا قُلْنَا بضمّه فتحه را ساز از واوی بدل ای تو به دل شمع ضیا
- 119 در ذوات الیا به کسره قلب کن آن فتحه را در مثالش گوی صرن کاللالی فی الصفا
- 120 قیل در مجهول واوی یافت نقل و قلب هم بیع در یایی به نقل کسره کردست احتظا
- 121 از یقول و از یبیع و تا نقول و تا نبیع نقل شد اعلال و این قانون به نقل آمد به ما
- 122 در یخَاف و در یهَابُ تا به آخر نقل و قلب جز که در جمع مؤنث واو و یا کرده ارتدا
- 123 در یَقُلْنَ در یبِعْنَ نقل و حذف عین شد لیک در قُلْ همچو بیع بر حذف کردند احترا
- 124 باز اندر لَمْ یَقُلْ پس لم یبِعِ پس لا تَقُلْ باز اندر لا تَبِعِ عَقْبَاكَ یَوْمًا لِلدُّنَا (119a)
- 125 در اقام کرد و اندر استقام اعتلال از ثلاثی مجرد بر مزیدش اعتدا
- 126 عین همزه گشت در فاعل که واو و یا دروست از پس حرف الف چون در کساء و در رِدَا
- 127 هست در مفعول نقل و حذف و اندر واو بس حذف زاید را سوی صاحب کتاب است انتما
- 128 پس مَفْعُلْ آمد ازو وزن مقول از غیر او شد مفعول ای یافته از چشمهء دانش روا
- 129 حذف لازم در مقول و لیک در لفظ مبیع کرد بعضی بر ثبوت یا ز مبیوع اجترا
- 130 فاعل و مفعول در منقاد و در مختار نیز همچنانکه در مضارع قلب کردست اجتبا
- 131 متَّفِق در لفظ و در تقدیر هر دو مختلف همچو مضطرنّد بر دانا بکن تو ائتسا

فی معرفة احکام الناقص و قوانینه

132	لام ناقص یا بود یا واو همچون رمی و غزو	کاین دو مصدر گشته اند اصل رمی و هم غزا
133	از برای فتح ما قبل و تحرك شان الف	گشت واو و یا چنانکه در رحی و در عصا
134	باز در مغزی و در اعطی و استقصی چنانک	هست در معطی و مستقصی و آنکه مزدری
135	لام را در تثنیه ماندند کز اعلال آن	می فتد با مفردش الباس در مثل شفا
136	چون بدو واو ضمیر آری ز بعد حذف لام	عینش از مفتوح شد بگذار فتحش را بجا(119b)
137	ورنه مضمومش بکن همچون غزوا و آنکه دموا	چون سروا و آنکه رضوا هم از سرو و از رضا
138	در رضوا نقل است و حذف و در سروا اسکان و حذف	در غزوا و اندر رموا بر قلب و حذفست انتحا
139	در مضارع لام ساکن گشت و یا جازم فتاد	همچو یسطو و دگر لم یسط از لفظ سطا
140	لام در مفرد به لن مفتوح گشت و حذف کرد	در خطاب واحده هم جمع ذکر آن اقتضا
141	واو در فاعل شود یا کاوفتد اندر طرف	هم بود ما قبل یا کسره چو داعی از دعا
142	در مؤنث یا ز بهر که طروها نیافت	هم ز بهر آنکه شد فرع مذکر انتشا
143	از رمی مرمی گو در اسم مفعول و دگر	گو بغی در فعول مشتق از لفظ بغی
144	کسر و ضم و قلب ادغامست در هر دو ولی	ز آن دو اول بود مغزو را بی شک عنا
145	واو زاید بر سه که ما قبل آن مضموم نیست	یا شود چون یعدی یعطی ز اعطی و اعتدی
146	با ضمائر گوی استدعیت احییت النفوس	هم تعزینا ترجینا و اعطینا المنی

فی معرفة اللفیفین المقرون و المفروق

147	از مثال و هم ز ناقص جوی احوال لفیف	گوی یروی در روی و گو یقی اندر وقا
148	حی حیاً گوی در حیوا حیوا جائز شناس	همچنانکه اندر استحیی هم گوی استحا (120a)
149	با وجود علت اعلال عین اندر حیوا	ماند سالم تا که در تغییر نبود اعتدا

139 a جازم : حازم K || 144 b عنا: غنا K

150 در همه افعال بی اعلال شد عین لفیف تا نباشد هدم اساس صیغه در مثل استوی

فی احکام الهمزة

- 151 می شود همزه مخفف جز در اول همچنانک
آمن إيماناً أو مل خیر من یولی الندی
- 152 در کُل و مُرُخُدُ روا شد حذف و هم اثبات نیز
شد مثالش وأمرأهک بالصلوة والدعا
- 153 ور دوم شد با تحرك بین بینش خوان و باز
در میان مدی بیاور از پی حسن ادا
- 154 در سأل سأل روا می دان و اندر ایت ت
ایو می گو از او بر وزن اشو از شوی
- 155 از پی تخفیف کردند اجتماع اهل ادب
از برای حذف کسره در مضارع از رأی
- 156 اِرءَ همچون اِرْعَ بر اصل و به حذف همزه رَه
گوی و در آخر چو قَه آر از برای سکت ها
- 157 گوی در اَفْعَلْ اَرَى و پس یِرَى وانگه اَرِه
شد مَرَى زو اسم فاعل اسم مفعولش مَرَى
- 158 باز اندر اِفْتَعَلَ با همزه اِیْتَالَ بگوی
هم بگواختارو پس ابتلی چون اقتضی

فی معرفة الزوائد من الحروف

- 159 شد حروف زائده یا اَوْسُ هَلْ نِمْتُ جزاین
نیست زائد جز مکرر در جمیع حرفها (120b)
- 160 هست یا در یلمع و عثیر الف اندر کتاب
باز اندر ضارب و حُبلی که زاید مد لقا
- 161 همزه در اَكْرِمِ حُطَايِطُ صهیاء آمد زائده
واو اندر كَوْتُرْ و در جَهْوَر عند النداء
- 162 سین در اِسْتَخْرَجِ اسْطَاعِ زاید آمده ست
هَاء اندر هَيْلَعِ و اَهْرَاقِ در سفك دما
- 163 لام در عَنَدَلِ چو نون در قَلْنَسِ در ضیفن است
آنکه با مهمان بیاید لیک نا گفته بیا
- 164 میم اندر مَضْرَبِ و هِرْمَاسِ و شد قم وانگهی
تاء اندر تَضْرَبِ با تَصْرِمُوا و اِفْتَرَى

فی معرفة حروف الابدال

165	یوم صال زطاً استنجدہ از جمله حروف	بہر ابدال است در دل دار این قانون ز ما
166	یا ز الف اندر مُفِیَّتِیح وز واو اندر قیام	باز در سادی ز سین و در ثعالی شد زبا
167	در اَناسِیُّ ز نون و در ضغادی شد زعین	در میر از همزه و در لفظ ثالی شد ز ثا
168	واو در مُوقِن ز یا و در ضوارب از الف	باز اندر جُون ز همزه حق دہارت حق دہا
169	میم اندر فم ز واو و باز در عمیر ز نون	باز از با همچو در مازِلتَ اَنتَ راتِمَا
170	صاد از سین در صراط اما الف از یا و واو	باز اندر وقف از نون همچو اندر نَسْغَعَا
171	لام از نون و زِضَاد اندر اضیلال الطجع	زا ز سین در تزدل و از صاد در فزدی انا (121a)
172	طا ز تا در اصطبر در حصط همزه از واو و یا	در اجوه و ادور و ایدر ردا و در کسا
173	سین ز تا گفتند اندر اسمع و گرچه کہ سین	نیست از ابدال نزد بعضی از اهل حجا
174	تا ز واو اندر تراث از صاد اندر تصیب باز	درد عالیت شد ز با در طست از سین بی حبا
175	نون ز لام اندر لعن جیم از یا در عَلِج	دال در دولج ز تا اینجا بود و حس بری
176	ها ز همزه در هرمت و ز الف اندر اَنه	باز در ہفده ز یا ای یافتہ از حق ہدی

فی معرفة معانی لامثلة

177	شد فَعَلٌ با فتح نا مضبوط در معنی از اَنک	لفظ و معنی فراوان کرده در وی التقا
178	لیک اندر وی تَغْلُب غالب آمد در مثال	کارم زید کرمتہ گوی ای اهل سخا
179	در فَعِلُ الوان فراوان است و احزان و عِلُّ	چون سقم و آنکہ طلی کآن از سقام است و طلا
180	شد فَعُلٌ با ضمہ از بہر طبایع ہم نعوت	چون کرم ای کردہ خور از دست تو جود اجندا
181	أَفْعَلٌ از بہر تعریض و دخول و تعدیہ ست	باز بہر سلب چون اشکیته حین اشکی
182	وز پی صیروت و وجدان و معنی فعل	فَعَلٌ تکثیر را با تعدیہ کرد اِنْتَقَا
183	فَاعَلٌ شد چون فعل فَعَلٌ ہم از بہر اشتراک	اندر اصل فعل چون ضارِبْتہ حین امتطی (121b)

بهر شرکت شد تَفَاعُلٌ چون تلاجی از لجی	184	در میان دوکسی یا بیش اندر اصل فعل
گوی کَسْرَتُهُ تَكْسَرٌ یافت معنی انخلا	185	در تَفَعُّلٌ گو مطاوع شد تَفَعَّلٌ در مثال
گو کَسْرَتُ فَاكْسَرُ وَأَنگه طَوَيْتُ فَاَنْطَوَى	186	اِنْفَعَلٌ آمد مُطَاوع مر فعل را در مثال
چون عمت اعتم دیگر اختصم یا اشتوی	187	اِفْتَعَلَ چون انفعل وَأَنگه تفاعل و اِتِّحَاد
بر کسب که باد کسب طاعت تو بی ریا	188	باز از بهر زیادت بر ثلاثی چو اکتسب
همچو اِسْتَغْفَرْتُ مَعْبُودَ السَّمَاوَاتِ الْعُلَى	189	شد در اِسْتَفْعَلَ اصابت هم تحوّل هم طلب
همچو اِبْيَضٌ پَس اَجُودٌ ز لفظ اجودا	190	بهر الوان و عيوب اِفْعَالٌ و اِفْعَلٌ شد
گویی اِعْشُوشَبُ چو شد بسیار در جای کیا	191	بهرکسرت گشت اِفْعَوَعَلٌ هم اِفْعَوَلٌ چنانک
در مثالش گوی دحرجت و طرمحت البنا	192	فَعْلَلٌ در تعدیه خاص و مزیدش لازم است
با چنین نظمی کزو پرگشت گوهر گوشها	193	شکر حق که ساخت میزان الادب را احمدی
گوش و این عقد گهر بیرون مکن از گوشها	194	مشمتمل بوده ز انواع معانی چون صدف
سعی کن که لیس للانسان الا ما سعی	195	از ادب به نیست چیزی از پی کسب ادب

کتاب چہارم

معیار الأدب

(122b)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)

- 1 بعد حمد بی کران بر رحمت و فضل خدا   آنکه او را می سزد عزّ و جلال و کبریا
- 2 آن خداوندی که نوع انس را زابناء جنس   قوّت نطق و تمدّن داد از بهر بقا
- 3 و ز پس تبلیغ و اتحاف درودی بی شمار   بر روان سیّد اولاد آدم مصطفا
- 4 باز بر ارواح آل و صحب او که هر یکی   از رجوم دیو برد و از نجوم اهتدا
- 5 زانکه نحو اندر کلام آمد چو ملح اندر طعام   گوش کن تا شرح آن گویم به قدر اکتفا

فی معرفة النحو و معرفة الكلمة و الکلام و اقسامهما

- 6 قصد دانش شد به کیفیّات ترکیب کلام   نحو از بهر اداء نفس معنی مطلقا
- 7 با قیاسات قوانینی که مستنبط شد ست   از تراکیب عرب بهر تحرّر از خطا
- 8 لفظ موضوع از پی معنی مفرد کلمه شد   اسم و فعل و حرف آمد آن براهلِ حجی
- 9 کلمه گر نبود به نفس خود به معنی دال حرف   ور بود دال و زمان را مقترن همچون رمی
- 10 فعل باشد ورنه اسم و زید اسم ذات ازو   اسم معنی علم و ابصار است وهم جهل و عمی (123a)
- 11 شد کلام آنچه مرکّب ز اسم و فعل و اسم و اسم   لیک بالاسناد همچون قام زید ههنا
- 12 جاء عمرو جملهء فعلیه و اسمیه اش   هست زید نایم عندی اذا اللیل سجا
- 13 جملهء ظرفیه و شرطیه از فعلیه است   همچو عندی ماإن تُخْرَجْ أُخْرَجْ لِلوُغَا
- 14 می فتد هریک بجای مفردی در حال و باز   در صفات نکره و هم در خبر از مبتدا
- 15 در خبر از کان و از إن و اخواتشان   باز در افعال شک همچون رایت از رأی

b 11 بالاسناد: بلاشاد K

<u>جملهء فعلیه</u>	<u>جملهء اسمیه</u>	<u>جملهء ظرفیه</u>	<u>جملهء شرطیه</u>
16 حال: جاءنى زيد يركب البغل	جاءنى عمرو هو راكب	قام زيدٌ و عليه ثياب	جاءنى زيد ان اكرمنى اكرمته
17 صفة نكرة: رايت رجلاً يوجد بماله	جاءنى رجل ابوه عالم	جاءنى رجل له مال وافر	جاءنى رجل ان اعطانى اعطيته
18 خبر مبتدأ: زيدٌ قام ابوه	زيداً ابوه فائماً	زيدٌ عنده دنانير	زيدٌ ان يكرمهُ يكرمك
19 خير كان: كان زيدٌ يفوم ابوه	كان زيداً عالم ابوه	كان زيداً له مالٌ	كان زيدٌ ان تعطه يشكرك
20 خبر ان: ان زيداً يعلم النحو	ان زيداً ابوه كريمٌ	ان زيداً عنده الغنائم	ان عمروا ان تنصره ينصرك
21 افعال قلوب: علمتُ زيداً ينس في الجواب علمتُ. زيداً هو أفضل من عمرو، رايتُ زيداً عليه سلاح.	علمتُ زيداً ان اكرمهُ يكرمنى (123b)		

فى المعرب و المبنى من الاسماء

22 اسم دو قسم است قسمى مبنى آمد زان دو قسم	كآخرش نبود به عامل مختلف همچون إذا
23 ديگرى معرب كه عامل كردش آخر مختلف	چون تراب و ماء و ریح و نار و هم ارض و سما

فى معرفة المنصرف و الممتنع من الصرّف

24 هست از آن با جر و تنوين منصرف لا ينصرف	آنچه نبود او دخول جر و تنوين را سزا
25 عدل و وصف و عجمه و تركيب و آنكه معرفه	چون عمر احمر چو ماه بعلبك چون قبا
26 وزن فعل و جمع و پس تأنيث و نون زائده	با الف شد مانع صرف اين همه بى امتر
27 شرط در تركيب و عجمه معرفه در منع صرف	شد علم بودن ايا علمت شده از حق عطا
28 شرط فعّالان است فعلى همچو سكران كه ازو	لفظ سكرى شد مؤنث با الف از بعد را
29 از مؤنث لفظى آنكه بهر تأنيث اندرو	همچو در حبلى الف باشد چو اندر طلحه ها
30 شرط در ثانى علم بودن براى منع صرف	و اندرين حكمش زن و هم مردمى باشد سوا

- 31 بر سه تقدیریش زاید یا محرک عین شد چون سعاد و چون قدم نام دوی را از نسا
- 32 شرط در اوّل علم بودن دوم را شرط آنک هم علم باشد ولی نام مؤنث چون قطا (124a)
- 33 در سکون عین عجمه نیز باید همچو ماه باد زهره در سرا پرده ترا پرده سرا
- 34 هست در مثل قَطام از پی تَأْنِیث و عدل منع صرف و مبتنی بر کسره بودن را روا
- 35 چون در اسمی شد دو زین یا یک که گیرد جای دو چون مصابیح و چو حبلی صرف آن نبود روا
- 36 در ضرورت دررتناسب در اضافت ممتنع منصرف شد گوش دار این در که دارد بس بها

فی انواع الاعراب و المعربات

- 37 چون که باشد آخر معرب الف اعراب او گشت تقدیری چنانکه در عصا و در رَحَى
- 38 ساکن اندر رفع و جر در نصب مفتوح آمدست یا چو در آخر شد و ساکن نشد ما قبل یا
- 39 همچو بالقاضی مررت جائنی القاضی دگر انخرجتُ الیومَ مِنْ داری رَأیت القاضیا
- 40 شد جوارِ همچو قاضِ راست در اعراب لیک کرد در نصب منکر باز از تنوین ابا
- 41 قبل واو و یا چو ساکن شد بود همچون صحیح همچو دلو و ظبی در فرد دلا و هم ظبا
- 42 فُوهُ ذو مالِ ابوه پس حموه و هم هنوه با اخوه اعراب این شش شد به سه حرف و یا
- 43 تثنیه را با الف یا جمع را با واو و یا ساز معرب تا که اندر لفظ تونبود خطا
- 44 لفظی و چون تثنیه گشت ار به مضمّر شد مضاف ور به مظهر شد بود تقدیری اعراب کل (124b)
- 45 جرّ در لاینصرف بر شکل نصب آمد ولی نصب شکل جرّ دارد اندر آن هر سه بنا
- 46 در رأیتُ مسلماتٍ نیز چون جرّست نصب کاندرو جمع مؤنث با الف افتاد و تا

فی العوامل اللفظیة القیاسیة الاول منها فی عمل الافعال فی الاسماء

- 47 در عمل فعل است اصل و کار او رفع است نصب با تو گویم شرح آن را زابتدا تا انتها

32 شرط: شرطاً K || 45 اندر آن: انداز آن K

48	رفع فاعل نصب مفعول به و له می کند	جاء زيد قد تركت الشرَّ خوفاً من كذا
49	گشت مفعول به در جای فاعل مرتفع	فعل چون که یافت بر مبنی مفعول اُنْتنا
50	علت اقدام بر فعل است مفعول له	در حقیقت لام تعلیل است او را مقتضا
51	کار مُقَدَّم باید و هم مصدر و مقرون به فعل	تا که بی آن لام شرط انتصاب آید به جا
52	هم کند منصوب مصدر را و دیگر حال را	چون ضربتُ ضرباً و قد جاء زيدُ راکباً
53	هم دهد نصب او همه ظرف زمان را از ظروف	همچنانکه صبح و ظهر و عصر و مغرب هم عشا
54	نیست در محدود از ظرف مکان او را عمل	شرط چون صَلَّيْتُ فِي دَارِي صَلَاتِي بِالْاِذَا
55	همچو يَوْمَ الْعِيدِ سَرْتُ فِيهِ اَنْجَاكَه ضَمِير	راجع ظرف است بی فی نیست صحت را بقا
56	مثل قبل و بعد چون شد از اضافه منقطع	یافت بر ضمی که نحوی غایتش خواند اُنْتنا(125a)
55	عند از بهر مکان است و زمان را هم سزد	راست چون عند الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمَ السَّرِي
58	فعل لازم را نشاید نصب مفعول به	ليك باشد در بواقی عامل اوبی امترا

فی معرفة اعمال اسم الفاعل

59	اسم فاعل در عمل چون فعل خود باشد ولی	شرط اعمال آنکه نبود دال او بر ماضی
60	هم حرّی سرارش حر همچون حرف نفی	اسم موصول و دگر موصوف چارم مبتدا
61	همزهء استفهام وهم ذی الحال کآن شد سادش	معتمد باشد چو زيدُ ضارب عمر غذا

فی معرفة اعمال اسم المفعول و الصفات

62	رفع اسمی می کند مفعول چون مجهول خود	همچو عمرو مکرم مملوکه عند اللّقا
63	همچنان هر اسم را مرفوع می سازد صفت	همچوکه زيدُ کریم طَبَعَهُ يُعْطَى الْعَطَا

فی معرفة اعمال المصدر و احکامه

- 64 راست هر مصدر کند مانند فعل خود عمل
چون عجبْتُ ضرباً الابطال اعناق العدى
- 65 جرّ فاعل بالاضافه نصب مفعولش رواست
عكس همچون حوت فی كشف الذكى حجب الدجى
- 66 شد روا حذف یکی از فاعل و مفعول او
در مثالش گو عجبْتُ ضرباً زيدٍ فی الوغأ (125b)

فی معرفة عمل المضاف فی المضاف اليه

- 67 می کند در اسم دیگر جرّ هر اسم مضاف
چون يد السلطان بحرٌ او سحابٌ فی السخا
- 68 از اضافت لفظی آنکه شد بمعمولش مضاف
معنوی بر عكس ای معنی شده روشن ترا
- 69 چون اضافت چون غلام زيدٍ آید معنوی
شد ز الف لام اول لفظین را لازم خلا
- 70 نفع آن با معرفه تعریف شد با غیر آن
نیست جز تخصیص کز وی یافت تعریف انتفا
- 71 بااضافه همچو تنوین نون جمع و تثنيه
حذف باید چون غلاما خالد آتینا کما
- 72 هست در مثل غلامی شرط کسر آخرش
لیک باشد اندرو جایز سکون و فتح یا

فی عمل الاسم التام

- 73 برقیاس اسمی دگر را می دهد هر اسم تام
نصب بر تمییز همچون اکرمُ الناسِ اباً
- 74 با الف لام و تنوین و بنون اثنین و جمع
با اضافه تام شد هر اسم ای عین علا

فی العوامل السماعیة فی حروف الجرّ

- 75 چون قیاسی را بدانستی سوی من دار گوش
تا کنم شرح سماعی ز ابتدا تا انتها
- 76 هفده حرف است آنکه می گردد ازو مجرور اسم
با و مِنِ عَن لام و کاف و مُنْذُ و مُذْ فی و علی (126a)
- 77 واو و با و تاء سوگند و دگر حاشا بود
باز اِلی حَتّی و رَبُّ هُمَ خلا و هم عدا

فی معرفة إعمال الحروف المشبهة بالفعل

- 78 شش بود کاسم و خبر منصوب و مرفوع است از آن چونکه بر جمله در آمد را بیابند اجترا
- 79 **إِنَّ وَّ أَنْ كَأَنَّ لَيْتَ لَكِنَّ لَعَلَّ** عکس این شش در عمل دو حرف آمد ما و لا
- 80 لا پی نفی منکر آید و مبنی کند اسم را بر فتهه چون لاریب فی رَبِّ السَّمَا
- 81 در تکرر رفع و فتح اسم ثانی جایز است باز رفع هر دو هم مانند لا حول و لا
- 82 رفع اسم ثانی با تنوین در آور عکس هم باز فتح اولین و نصب ثانی بر و لا
- 83 **إِنَّ أَنْ** بهر تأکید و سوم سوگند راست در مثالش گو کَأَنَّ زیدنا لیث السری
- 84 جمله را **أَنَّ** بگرداند ز معنی خودش **أَنَّ** اندر حکم مفرد سازد آنرا بی خطا
- 85 جای جمله ز آن به کسر و جای مفرد شد به فتح چون علمنا **أَنَّ** زیدا واقف عند الصفا
- 86 لفظ **لَكِنَّ** در استدرک استعمال کن لیت گوی اندر تمنی و لعلّ در رجا
- 87 نیست در حرف تمنی شرط امکان حصول در لعلّ باید امکان حصول مرتجا
- 88 همچو اندر **إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ** می شوند این جمله معزول از عمل با حرف ما (126b)

فی معرفة الحروف النَّاصِبَةِ لِلْإِسْمِ الْوَاحِدِ

- 89 ناصب يك اسم آمد از نواصب هفت حرف واو و **إِلَّا** و **أَيُّ** و **يَا** و **أَيَّا** و پس هیا
- 90 واو مفعول معه را می کند منصوب از آنک فعل شد از نصب قاصر در مثال استوی
- 91 عامل **إِلَّا** در کلام موجب تام است چون جاء فی الاصحاب **إِلَّا** خالدًا **مِنْ** بیننا
- 92 چونکه مستثنی مقدم باشد و یا منقطع اندرو ایجاب را بینی ز شرطیه معا
- 93 در کلام منفی تام است جایز رفع و نصب لیکن اندر منفی ناقص کند لغو اقتضا
- 94 شکل مستثنی بگیرد غیر در اعراب لیک بالاضافه سازدش مجرور چون لفظ سوی
- 95 هم منکر هم مضاف و شبه آن منصوب شد با حروف پنج گانه باد دوکونت فدا
- 96 هرچه که باشد ز اسما مفرد و آنکه علم می شود بر ضمّه مبنی چون کنی اورا ندا

- 97 در معرف با الف لام از جمیع این حروف هیچ چیز اندر نیاید جز به نام ذوالعلا
- 98 ای در یا ایها الناس منادی ناس وصف گشت مُقَحَّم شد میان شان از پی تنبیه ها
- 99 حرف ثالث در منادی جائز و در ثالثش ضم و ابقا همچو از یا حار محذوف است تا
- 100 نیست اندر حذف ها رابع شدن شرط آن چنانك یا شبهه است اقبلی او انت اقبل بالها (127a)
- 101 در أَلَا یَسْجُدُ منادی گشت محذوف آن چنانك یا و هم نون و الف شد حذف در اطرق کرا

فی معرفة نواصب الافعال

- 102 ناصب فعل آن و لَنْ لام مکسور و اِذَنْ پس کئی و لئلا و حَتَّى واو جمع و مارما
- 103 در جواب عرض و نفی و نهی و استفهام و امر باز آید پاسخ لفظ تمنئی و دُعا

فی معرفة الجوازم للأفعال

- 104 پنج دان آنچه همی گردد ازو مجزوم فعل زان یکی آن شد که هست آن داخل شرط و جزا
- 105 و آنگهی لَمْ همچو لَمْ یَضْرِبْ دگر لَمْ و پس لام مکسور اندر امر و باز اندر نهی لا
- 106 هست در معنی آن نُه چیز و جازم شد به فعل ائی و مِنْ مَهْمَا و اِذْمَا باز اُنْتی حَیْثُمَا
- 107 هفتم آن ماست چون ما یَفْعَلُ اَفْعَلُ و آنگهی هشتم آن اَیْنُ گشت و پس نهم آمد مَتی

فی نواصب الأسماء المُعْرَبَةِ عَلَى التَّمْيِيزِ

- 108 چار چیز است آنکه بر تمییز نصب اسم کرد كَمْ کائی گشت آن و شد سوم ز آنها کذا
- 109 چارمش تا تسعه ترکیب عشر شد از احد همچنانك اِنْتی رَأَيْتُ اَحَدُ عَشْرَ كَوْكَبَا
- 110 كَمْ در استفهام نصب و در خبر کرد ست جرّ همچودرکم اِمْرَأَ عَانَيْتُ مِنْ اَهْلِ الْقَرْیِ (127b)

فی معرفة اعمال أسماء الأفعال

- 111 شش بود ز اسماء افعال آنکه نصب اسم کرد   دونک و آنکه رُویدَ پس عليك آنگاه ها
- 112 پنجمش حیَّهَل اللُّحْمَ بود و آنکه ششم   بَلَّه باشد همچنانکه بَلَّه أَمْرًا فَاسِدًا
- 113 سه دگر مرفوع ساز و اسم را و هست آن لفظ سرعان دگر شتَّان هیَّهات لِمَا

فی معرفة الأفعال الناقصة وأحكامها

- 114 رفع اسم آمد ز سیزده فعل و پس نصب خبر   خواند شان افعال ناقص نحوی کامل نهی
- 115 كَانَ صَارَ أَصْبَحَ أَمْسَى و أَضْحَى مَافَتَى   ظَلَّ بَاتَ همچنانکه ظَلَّ عَمْرًا مُكْرِمًا
- 116 باز مادام و مازال و لیس ما بَرِحَ   باز ما انفكَّ که باشد ترك منصوبش خطا

فی معرفة الأفعال المقاربة

- 117 رفع اسمی کرد کَادَ چون جَعَلَ و آنکه طَفِقَ   باز لفظ أَوْشَكَ و آنکه كَرَبَ و آنکه عَسَى
- 118 بهر تقریبند جمله بر نواقص متصل   زانکه بر مرفوع شان جایز نباشد اجترا

فی معرفة الافعال الشك والیقین

- 119 هفت فعل از بهر شك است و یقین اسمین را   ناصبند این بشنو و اندر هنر شو مقتدا (128a)
- 120 أَنْ عَلِمْتُ است و رَأَيْتُ پس ظَنَّتُ و پس حَسِبْتُ   پس وَجَدْتُ و هم زَعَمْتُ خَلْتُ زَيْدًا عَابِدًا
- 121 باز خَلْتُ پس حَسِبْتُ پس عَلِمْتُ پس ظَنَّتُ   شد بمعنی عَرَفْتُ خَلْتُه لَيْثَ السَّرَّاءِ
- 122 می شود با لام و استفهام تعلیق این همه   همچو که خَلْتُ لَزِيدٍ حَاتِمَ حَوْلَ الْحِمَى
- 123 با أَنْ و أَنْ پس شان جمله ای در حکم فرد   آید و اعراب آن دو اسم را سازد هبا

113b سرعان: مرغان K || 119a یقین: یقین و K

فی معرفة الافعال المدح والذم

- 124 می کند رفع یکی اسم معرفّ چار فعل کرده اند از بهر مدح و ذمّ آنها را بنا
 125 نِعَمَ و بئسَ چو نِعَمَ المرءُ زیدُ و آنگهی ساء چون ساء الغلام و چارمین شان حَبِّدًا

فی معرفة فعلى التّعجب

- 126 مبنی از بهر تعجّب آمدست اَكْرَمَ بزید همچنانکه هست ما اَكْرَمَ زیداً یا فَتَى
 127 نزد بعض ثانیث اسم است لیک این قول را می کند نون وقایه کش در آید مفترًا

فی معرفة العامل المعنوی

- 128 این همه لفظیست بی شك معنوی باشد دو چیز هست از آن هر دو یکی قسمش خبر با مبتدا
 129 هر دو مرفوعند و رافع اندر ایشان معنی است هست آن معنی شدن از عامل لفظی جدا (128b)
 130 همچو زیدُ عالمُ کین هر دو را اندر کلام هست از هر عاملی که باشد آن لفظی عرا
 131 مبتدا باید معرفّ یا مخصّص بی گمان چون لعبد مؤمنُ ای در عبادت مجتبا
 132 در میانشان از پی اسناد در افراد و جمع همچو در تذکیر و یا تأنیث لازم استوا
 133 در خبر تنکیر نه تعریف بهر اختصاص شد چنانکه گویی اَللّهُ الْکَرِيمُ رَبُّنَا

فی عامل مضارع المعنوی

- 134 رافع فعل مضارع شد دوم از معنوی اندر آن جایی که باشد اسم را آنجای جا
 135 همچو زیدُ یَضْرِبُ عمرًا که افتاد اندرو یَضْرِبُ در جای ضاربُ ای ذکا دل درد کار

فی معرفة اعراب الاعداد و مميّزاتها

- 136 در عدد آحاد با ها آمد از بهرذکور با عشر چون شد مرکّب برقیاست باز آ

- 137 هر دو را بر فته کن مبنی ممیز را نصیب
 138 جمع می باید ممیز اندر احاد و به جر
 139 در همه ز احدی عشر تا تسع و تسعین نصب
 140 از مائه چندانکه می گردد زیاده جرّ ده
 نصب ده ای در هنر همچون علم صاحب لوا
 همچو جاء خمسُ نسوانٍ کامثالِ الدّمی
 چون رأى تسعاً و تسعینَ غزلاً فی الغلا
 یاد دار این و به درد جهل کن جرّ شفا(129a)

فی معرفة توابع المعربات

- 141 دان که تابع گشت در اعراب بر موصوف وصف
 142 باز هم معطوف تابع شد به معطوف علیه
 143 هست نه حرف از برای عطف واو و ثمّ بل
 144 بهر استدراك لكن بهر استفهام أم
 145 در أَكَلْتُ السَّمَكَ حَتَّى الرَّأْسِ مَأْكُولِست رأس
 146 كَلٌّ و تکریر اجمعون و اکتعون تأکید راست
 147 از توابع رابع این چار تابع شد بدل
 148 چار نوع آمد بدل کُست و بعض و اشتمال
 همچو سيفُ صارمٌ ان یلق احجاراً فری
 همچوکه زید و عمر و ثمّ بکر فی الخیا
 بهر تشکیک و اباحت او پس اثبات لا
 باز حتّی بهر غایت وز پی تعقیب فا
 نیست آن ماکول به آخر آنچنانکه با الی
 جاء قومی کلّهم یسعون فی نیلِ المئی
 چون رأى المجنون لیلی و جهها مثل الضحی
 پس غلط که نیست در باب بلاغت این سزا

فی معرفة المعارف

- 149 از معارف دان علم و آنچه محلی شد به لام
 150 شد سوم مضمّر چو انت أنتما أنتم و هم
 151 چارمش موصول شد چون الذی و اللذان
 152 پنجم اسماء اشارت است أولئک ذلکم
 همچو زید عمرو و پس الرجال و النساء
 هی هو هنّ أنا أنتنّ نحن و هما
 و التّی ثمّ اللواتی لفظ منّ وانگاه ما (129b)
 باز تِلْكَ ذَلِکَ هم ذَاکَ و هَذَا و ذَا

فی معرفة تصغیر الأسماء

- 153 ساز در تصغیر مضموم اوّل هر اسم را   بهر حرف ثانی اندر وی در آور حرف یا
- 154 گر الف یا واو شد آن را پیایی کن بدل   چون دلی در لفظ دلو چون حیّ اندر حیا
- 155 ساز اندر نار الف را واو محذوفش بدو   باز آر و گو نُویِرَه ای نور دیده در سنا
- 156 گر الف یا واو و رابع گشت و ماقبل الأخير   همچو در مصابح باشد ای صباحت را سما
- 157 لیک اندر مثل عثمان تو مکن آنرا بدل   زانکه تغییر علم در علم نبود منتقی
- 158 باز در حُبلی و حَمْرَاء آن الف را نیست قلب   تاکه از تغییر در صیغه نیفتد اختفا

فی معرفة یاء النسبة الى الاسماء

- 159 اسم را با نسبت ار ایراد کردن بایدست   آخر آن اسم را یای مشدد بر فزا
- 160 گر الف رابع فتد قلبش بود جایز به واو   لازم آید چون بود ثالث چنانکه در شطا
- 161 در حنیفه کسره نون را به فتحه کن بدل   حذف کن از طلحه ها و از حنیفه یا وها
- 162 در ثلاثی گر بود مکسور ماقبل الأخير   در لزوم فتح آن نبود بر نحوی خفا (130a)
- 163 در زیاده بر ثلاثی فتح جایز کسر هم   یاد دار این را اگر داری به دانش اعتنا

فی معرفة معانی الحروف

- 164 همزه و هَلْ بهر استفهام آمد همچو کَیْف   قُلْ أ أَنْتُمْ أَعْلَمُ خوان در مثال و هَلْ أَتَى
- 165 لفظ هَلَا و دگر لَوْلَا و أَلَا و آنگهی   لفظ لَوْمَاء مرکب از دو حرف لَوْ و مَا
- 166 از پی تقدیم در ماضی پی تحریض راست   در مضارع همچوکه هَلَا طَلَبْتَ الْإِهْتِدَا
- 167 شد لَوْ و أَمَا و إِنْ از بهر شرط و جای آن   نیست مجزوم الوقوع و هست عکس آن اذا
- 168 جای أَمَا صدر شد لَوْ انتفاء شرط کرد   تاکه در ماضی قرین باشد به مشروط انتقا
- 169 لام بهر حال و سین و سوف استقبال راست   شد أَمَا و ها پی تنبیه چون لفظ أَلَا

- 170 شد مقرر ماسبق را در سخن لفظ نَعَم
- 171 ایه و جَیْر و أَجَلْ از بهر تحقیق خبر
- 172 گشت بهر رَدَع کَلَّا بهر تأکید است قَدْ
- 173 شکر یزدان را که معیار الادب را ختم کرد
- 174 گر تمنی کردهء فضل این قواعد را زمن
- 175 از پی گنج دُعا بردم برین منظوم رنج
- 176 گوشها برنظم این نه که چو دیده گوشها
- همچنانکه از پی ایجاب نفی آمد بَلَى
- ای پی ایجاب استفهام با سوگندها
- بهر تفسیر است اُنْ و اَیْ بهر مصدر اُنْ چو مَا
- احمدی با این چنین نظم لطیف و دلگشا
- یاد دار و با دُعی خیر یاد آور مرا (130b)
- زانکه از گنج گهر بهتر بسی کنج دُعا
- کردی و دُرّی نیابی تو بدین زیب و بها

فهرستها

فهرست آیات

ا

17	9/38	إِنَّا قَلَّبْنَا إِلَى الْأَرْضِ أَرْضِيَّتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا
73	36/21	اتَّبُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ
9	36/14	إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ
74	5/54	أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ
74	5/54	أَذِلَّةٍ الْمُؤْمِنِينَ
74	5/54	أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ
103	16/77	إِلَّا كَلِمَاحِ الْبَصْرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ
16	26/78,79,80	الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ، وَالَّذِي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ، وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ
54	35/9	اللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثْبِرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ
103	2/282	إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ
59	48/8	إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا
9	36/16	إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ
9	36/14	إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ
11	82/13,14	إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ، وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ
79	5/118	إِنْ تَعَذَّبْتُمْ فَاتُّبَهُمْ عِبَادِكُمْ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
26	17/21	أَنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ لِلْآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَ أَكْبَرُ تَفْضِيلٍ
80	5/116	إِنَّكَ تَعَلَّمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ
79	22/6	إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

297	12/4	إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا
50	21/83	إِنِّي مَسْنِيَ الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ
36	2/19	أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ
44	2/16	أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ
42	1/6	إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

ب

103	14/37	بَوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ
89	24/31,66/8	تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ

ث

42	57/4, 32/4, 25/4, 13/2	ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ
----	------------------------	---------------------------------

ح

54	10/22	حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرِينَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ
----	-------	--

ذ

79	22/6	ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ
79	22/6	ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
89	36/38	ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ
73	34/17	ذَٰلِكَ جَزَاؤُنَا هُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ

ر

23 74/3 رَبِّكَ فَكَبِّرْهُ

ص

80 2/138 صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً

ع

110 2/31 عَلَّمَ الْأَسْمَاءَ

ف

44 16/112 فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ

36 18/45 فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُهُ الرِّيَّاحُ

17 30/43 فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ

31 93/9,10 فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ، وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى، وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى، فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى، وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ

28 92/5,6,7,8,9,10 وَأَسْتَفْنَى، وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى، فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى

79 10/107;12/98;15/49 فَإِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

42,55 52/48 فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا

103 3/173 فَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

17 57/89 فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةٌ نَعِيمٌ

19 41/3 فَصَلَّتْ آيَاتُهُ

فَكَرَّ وَقَدَّرَ، فَفَقْتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ، ثُمَّ قَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ، ثُمَّ نَظَرَ، ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ

65 74/18,19,20,21,22

28 9/82

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَالْيَبْكُوا كَثِيرًا

27 21/87 فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَوْلَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

ق

301 2/140

قُلْ أَنْتُمْ أَعْلَمُ

ك

23 21/33;36/40

كُلُّ فِي فَلَكٍ

10,110 2/117;3/47,59;6/73;16/40;19/35;36/82

كُنْ فَيَكُونُ

ل

65 37/35;47/19

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

78 6/103

لَا تَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

89 26/213;28/88

لَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

53 44/56

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى

75 21/22

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا

76 41/28

لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ

92 11/106

لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ

289 53/39

لَيْسَ لِلنَّاسِ إِلَّا مَا سَعَى

م

18-19 71/13,14

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا، وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا

54 1/4,5

مَا لِكَ يَوْمَ الدِّينِ، إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا 62/5 36

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا 2/17 35-36

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ 48/29 65

وَأَتَيْنَا هُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ، وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ 37/117,118 19

و

وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ 26/84 42

وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلُّ مِنَ الرَّحْمَةِ 17/24 44

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَا بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ 41/51 27

وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ

وَالسَّمَاءِ بَنِينَهَا بَأْيْدٍ 51/47 55

وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ 39/67 55-56

وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ 2/163 65

وَأَنَا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ 34/24 64

وَأَنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ 56/76 60

وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ 22/5 79

وَ جَنَّاتٍ مِنْ سَبَأٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ 27/22 32

وَذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ 5/54 89

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى 2/111 78

وَ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا 17/81 55,62,73

وَلَا تَطِيعُ كُلَّ حَلِافٍ مَهِينٍ، هَمَّازٍ مَشَاءٍ 68/10,11 59

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدَّ سَلَفٌ 4/22 53

26	6/10	وَلَقَدْ اسْتَهْزَى بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاكَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ
37	55/24	وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ
77	3/117	وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
78	28/73	وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
73	36/21	وَهُمْ مُهْتَدُونَ
16	18/104	وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا
54	25/48	وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا
13	30/55	وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ

هـ

301	88/1	هَلْ أَتَى
59	59/23	هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ

ى

80	3/27	يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ
42,55	48/10	يَدَالِلُهُ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ
		يَقُولُونَ لَنْ نَرَجِعَ إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلُّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ
72	63/8	وَاللِّمُؤْمِنِينَ
92	11/105	يَوْمَ يَأْتِ لَاتَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ
		يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إناثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ ذُكُورًا. أَوْ يَزُوجُهُمْ ذُكْرًا وَإناثًا وَ يَجْعَلُ مَنْ
93	42/49,50	يَشَاءُ عَقِيمًا

فہرست احادیث

34 أَتَيْتُكُمْ بِالْحَنْفِيَّةِ الْبَيْضَاءِ أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيْهِمْ إِقْتَدَيْتُمْ إِهْتَدَيْتُمْ

103 إِزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبُّكَ اللَّهُ

أَلَا أُجْزِكُمْ بِأَبْغَضِكُمْ إِلَيَّ وَ أْبْعَدِكُمْ مِنِّي مَجَالِسَ يَوْمِ الْقِيَمَةِ اسَاوِيكُمْ اخْلَاقًا

59 الثَّرَثَارُونَ الْمُتَفِيهُتُونَ

أَلَا أُجْزِكُمْ بِأَحَبِّكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبِكُمْ مِنِّي فِي مَجَالِسِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ أَحْسَنِكُمْ أَخْلَاقًا

59 الموطون اكتافاً يالفون و يولنون

16 أَلْجَرَادُ كُلُّهُ كُلُّهُ

103 أَلْحَلَالُ بَيْنٌ وَالْحَرَامُ بَيْنٌ وَ بَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُتَشَابِهَاتٌ

16 أَلْخَيْرُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِي الْخَيْلِ

17 الظلم ظلمات يوم القيامة

44 أَلْفِتْنَةُ نَائِمَةٌ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ أَيْقَظَهَا

22 أَللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِنَا وَ أَمِنْ رَوْعَاتِنَا

18 أَللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلْفًا وَمُمْسِكًا تَلْفًا

11 أَللَّهُمَّ أَقْبِلْ تَوْبَتِي وَ اغْسِلْ حَوْبَتِي

أَللَّهُمَّ بِكَ أَحَاوِلُ وَ بِكَ أَصَاوِلُ إِذَا اسْتَشَاطَ السُّلْطَانُ تَسَلَّطَ الشَّيْطَانُ، شَرُّ مَا نِي

الرَّجُلِ شُحُّ هَالِعٌ وَ جُبْنٌ خَالِعٌ، الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا اتَّخَلَفَ وَمَا

31 تَنَآكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ

56 أَلْعَظْمَةُ إِزَارِي وَالْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي، خَمَرْتُ طِينَةَ آدَمَ بِيَدَيَّ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا

13

اللَّهُمَّ كَمَا حَسَنْتَ خَلْقِي فَخَسِّنْ خُلُقِي

32

الْمُؤْمِنِ دَعِبٌ لَعِبٌ وَالْمُنَافِقُ قَطُوبٌ عَبُوسٌ

37

النَّاسُ سُوءًا أَمْثَالُ الْمُشْطِ

104

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

29

إِنَّهُمْ لَيَقْلُونَ عِنْدَ الْفَزَعِ وَيَكْثُرُونَ عِنْدَ الطَّمَعِ

16

إِيَّاكُمْ وَمُسَارَةَ النَّاسِ فَإِنَّهَا تُدْفِنُ الْغُرَّةَ وَتُظْهِرُ الْغُرَّةَ

ح

103

حُفَّتُ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ، وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ

ش

103

شَاهَتِ الْوُجُوهُ وَقَبِحَ الْكُفْعُ

ع

16

عَلَيْكَ بِإِيَّاسِ مِنَ النَّاسِ

ك

56

كَلَّمْنَا يَدِي الرَّحْمَنِ يَمِينُ

ل

110

لَوْلَاكَ

م

103-104

مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنيهِ

26

مَنْ مَقَّتْ نَفْسَهُ أَمَنَهُ اللَّهُ مَنْ مَقَّتْهُ

ي

75

يَشيبُ ابنُ آدمَ و يَشبُّ فيهِ خَصَلَتانِ الحِرْصُ و طُولُ الأملِ

فهرست ابیات عربی

Sayfa no:

صدر بيت

ا

46	أَخَا ... تَنْحَطَّ
101	أُحِبُّهُ ... أَعْدَائِهِ
108	أَتَتْهُ ... أَذْيَالَهَا
84	أُتْرِكَ ... فَسَادًا
104	إِتَّقِ ... بِنِيهِ
55	أَتَنَسَى ... الْبِشَامُ
6	أُتِيحَ ... الْمَنَاصِبِ
101	أَجِدُ ... اللُّؤْمُ
71	أَحْلَامُكُمْ ... الْكَلْبِ
38	أَحْمَلُ ... بِخَيْرِهِ
68	أَخْلَاقُهُ ... غَلَابُ
15	أُحْمَدُ ... جَانَ
91	أَدِيْبَانِ ... الْكَبِيْدِ
77	إِذَا احْتَرَبْتَ ... دُمُوعُهَا
64	إِذَا الْغَصْنَ ... أَمْ تُغْرُ
89	إِذَا الْوَهْمُ ... وَبَارِقِ
98	إِذَا أَنْتَ ... يَعْقَلُ
55	إِذَا بَدَتْ ... الطُّلُولُ
11	إِذَا تَمَّ ... قِيلَ تَمَّ
79	إِذَا جَادَتْ ... تَنْقَلِبُ
86	إِذَا دَبَحْتَ ... الْمَنَايَا
104	إِذَا سَاءَ ... تَوْهُمُ
70	إِذَا شِئْتَ أَنْ تَرْقَى ... مُدْرَكَاتِهَا
31	إِذَا شِئْتَ أَنْ تَلْقَى ... الْمَحَاسِنِ
56	إِذَا صَدَقَ ... الْخَالُ
95	إِذَا كَانَ ... الْجَوَازِمِ

77	إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ ... يَسْتَطِيعُ
70	إِذَا مَا أَرَادَ ... حَسُودٌ
37	إِذَا مَا بَدَتْ ... الْخَمْرُ
101	إِذَا مَا غَضِبْتَ ... غَضَابًا
77	إِذَا مَا نَهَى ... الْهَجْرُ
15	إِذَا مَلَكَ ... ذَاهِبَهُ
57	إِذَا نَزَلَ ... غَضَابًا
23	أَرَاهُنَّ ... نَهَارًا
14	أَرِيَّاكَ ... شِمَالُ
57	أَرَى ذَنْبَ ... تَطْلُعُ
64	أَرِيْقَكَ ... جَمْرُ
23	أَسُ ... أَسَا
23	أَسْرُ ... رَسَا
23	أُسْكُنُ ... نَكَسَا
23	أُسْلُ ... جَلَسَا
68	أَسْمَحُ ... تَضَيَّفُ
23	أَسْنَدُ ... دَنَسَا
17	أَضْحَى ... مُنْتَظِمًا
99	أَعْدَى ... بَخِيْلًا
62	أَعَزُّ ... كِتَابُ
65	أَعْدُدُ ... السَّمَّاحُ
11	أَعْلَى ... كَالْقَبْلِ
38	أَعَيْنُ ... سَمَاءُ
26	أَغَارُ ... غَيْرَتِي
20	أَفَاطِمُ ... فَاجِمْلُ
6	أَفْعَالُهُ ... وَالنَّارِ
102	أَقَامْتُ ... تَقَاتَلِ
30	أَقَمْتُ ... عَذَابَهَا
9	أَلَا إِنَّ ... لَجَمُودُ
62	أَلَا كُلُّ ... زَائِلُ
8	أَلْحَمْدُ لِلَّهِ ... الْأَعْدِلِ
100	أَلصَّنْعُ ... أَنْفَعُ
56	أَلْقَلْبُ ... بِالرُّوحِ

45	أَلَمْ تَرَ الْأَرْضَ ... عَارِيهَا
10	أَلْمَجْدُ ... السَّقَمَ
6	الْمُسْتَغْنَى ... وَالْأَنْسَابُ
64	أَلْمَعُ ... الصَّاحِي
13	الْأَنَاسُ ... الدَّمُ
14	أَلْوَرْدُ ... وَأَفْرُ
105	أَنَا الْبَازِي ... أَنْصِبَابًا
12	أَنَاظَلْمَى ... لَانْمَى
61	إِنَّ الثَّمَانِينَ ... تَرْجُمَانٍ
57	إِنَّ الْغَزَالَ ... وَالْحَمَلِ
14	أَنَا ... خِيَانَةَ
41	أَنْتَ ... الْعَيْنِ
83	إِنْ تَحْبِسْنِي ... جَفِيرُ
30	إِنْ تَرِدُ ... نِزَالِ
103	إِنْ كُنْتُ ... جَمِيلِ
103	أَنْلَنِي ... شَاهِدُوهُ
61	أَنْمَا ... أَسْرَتِهِ
55	إِنِّي اهْتَدَيْتُ ... السَّجْسَجِ
56	إِنِّي رَأَيْتُ ... عُصْفُورُ
96	أَيَا شَمْعًا ... مُحَاقِ
33	أَيَقْتُلْنِي ... أَعْوَالِ

ب

10	بِأَدْنَى ... الْجَوَارِحُ
39	بَدَتْ ... غَزَالًا
62	بِذَا ... فَوَائِدُ
86	بِرَقْنِ ... بِلَاثْنَيَا
59	بِسِيمٍ ... رَوْفُ
52	بَقِيَّتِ ... شَامِلُ
65	بَكَيْتُ دَمًا ... مِنْ دَمِي
13	بَكَيْتُ عَلَى ... الْعُيُونِ
89	بَلَى نَحْنُ ... الْعَوَاثِرُ

ت

4	تأمل ... تعالی الله
88	تبارك ... الكمال
62	تبكي ... كواسد
46	تجل عن ... رهط
20	تجلي به ... زندي
20	تدبير ... مرتقب
29	تردى ... خضر
81	تسربل ... كالتبر
40	تشابه ... تسكب
17	تصدي ... بأسره
54	تطاول ... ترقد
32	تعود ... دابه
105	تكش ... تبرى
30	تلق ... النصال
16	تمتع ... معنف
24	تمنت ... تمت
105	تميم ... ضلت
17	تناسى ... سره

ث

69	ثبتت ... ضغن
93	ثقال ... عدوا
10	ثق ... فيكون
26	ثلبك ... مقلوب

ج

30	جُفُونِي ... تُرَابِهَا
12	جَلَالِكَ ... خَاطِبُ
17	جُنْدُهَا ... يَحُدُّ

ح

92	حَتَّى ... وَالْبَيْعُ
22	حُسَامُكَ ... فَتْحُ
41	حَسِبْتُ ... الْجَمَالَ
74	حَلِيمٌ ... مَهْيَبٌ

خ

52	خَاطَ ... سَوَاءٌ
84	خَذَ ... قُرْبَهُ
76	خَلَفْتُ ... مَطْلَبُ

د

63	دَارٌ ... مِنْ دَارِ
98	دَعِ ... الْكَاسِي
46	دُونَ ... الشَّاكِلِ
30	دِيَارٌ ... إِجْتِنَابِهَا

ذ

98	ذَرِ الْمُنَاثِرَ ... اللّايِسِ
31	ذَنُوبِي ... أَمِنَ
25	ذَوَائِبُ ... ذَوَائِبُ

ر

87	رَبِيبٌ رَطِيبٌ عَجِيبٌ حَبِيبٌ
94	رَسُولٌ ... لِلْمُكَذِّبِ
40	رَقٌّ ... الْأَمْرِ
6	رَمَانِي ... نَبَالٍ
29	رَمَى الْحَدَثَانُ ... سَمُودًا
57	رَمَى اللَّهُ ... بِالْقَوَادِحِ

ز

16	زَيْنَتْ ... يَهْدُ
----	---------------------

س

8	سَأَطْلُبُ بَعْدَ ... لِتَجْمُدًا
93	سَأَطْلُبُ حَقِّي ... مُرْدٌ
22	سَاقٌ ... رَأْسِ
72	سَأَلْتُ ... لَوْ عَرَفَ
87	سَبَاهُ بِقَدِّ كَفُصْنِ رَطِيبِ
68	سَجَّحٌ ... يَرْتَابُ
50	سَحَابٌ ... مَفْعَمٌ
95	سِرٌّ ... الْأَقْدَارِ
39	سَفَرْنَا ... أَذْرَا
75	سَقَتْنِي ... رَقِيبِ
58	سَقَى ... وَضُلُوعِي
24	سُكْرَانٌ ... سُكْرَانِ
101	سَلِّبُوا ... يُسَلِّبُوا
99	سُودُ الْوُجُوهِ ... الْأَوَّلِ
66	سَوَّدَهُ إِصْلَاحَهُ ... الطَّمَّاحِ
68	سَيِّدٌ ... عَيُوفٌ

ش

69 شَفَّفْتَنِي ... جَفَّنِي
37 شَقَائِقُ ... شَعْرُ

ص

150 صَحَّ ... لَمَن
40 صُدُّعٌ ... كَاللَّالِي

ض

27 ضَرَائِبُ ... ضَرِيبًا
105 ضَفَادِعُ ... الْبَحْرِ

ط

55 طَرِبَ ... نَاضِرٌ
54 طُرُقٌ ... تَتَعَرَّجُ
95 طَيِّبٌ ... مَعَاذِيرِي

ظ

82 ظَلَّ الْقَضَاءُ دَمِي فَطَالَ لِسَانُ دَمِي لِلْقَضَاءِ

ع

38 عَزَمَاتُهُ ... أَفْوُلُ
90 عَقَدْتُ ... لِأَمْكَنَا
5 عِلَامَةٌ ... سَاحِلُ
4 عَلَيْهِمُ ... الْقَمَرُ
104 عُمْدَةٌ ... الْبَرِيَّةُ
47 عَمْرٌ ... وَهْبًا

غ

63	غَارَاتِهَا ... الْأَخْطَارُ
7	غَدَائِرُهُ ... وَمَرْسَلُ
87	غَزَالُ كَفُصْنِ جَبَاهُ عَجِيبُ
69	غَشِيْتُنِي ... تَنُنِّي
43	غَمْرُ ... الْمَمَالِ

ف

78	فَاجْتَلَاءُ ... إِلَيْهِ
90	فَأَحْوَالِي ... ظَلَامِ
63	فَارِبًا ... اسْتَظْهَارِ
17	فَارَقْتَنِي ... وَجَدِ
39	فَأَسْبَلْتِ ... بِالْبَرْدِ
51	فَأَسْتُضْحِكْتُ ... أَنْتَسِبَا
20	فَالْبَسِ ... الْمَصْرَعِ
15	فَالْحَلْمُ ... جَانِ
58	فَالْخَيْلُ ... وَالْقَلَمُ
103	فَإِنَّ اللَّهَ ... الْوُجُوهُ
96	فَأَنْتَ ... احْتِرَاقِي
70	فَانظُرْ ... الْمُصْحَفِ
108	فَإِنْ كُنْتَ ... جَلَالُهُ
88	فَإِنْ لَمْ ... سَامِرِ
105	فَبِتُّ ... نَاقِعِ
13	فَتَأَلَّمِي ... حَاجِبِ
25	فَتَرَى ... الْكَأْسِ
69	فَتَظَنِّيْتُ ... ظَنِّي
69	فَتَنَنَّنِي ... تَجَنَّنِي
79	فَحَاتَمٌ ... يَسْتَتَرُ
45	فَحَاجَتُهُمْ ... الْمَنَابِرِ

17	فَدَنَّتْ ... يُوَدُّ
95	فِرَاقٌ ... مَيِّمٌ
30	فِرْدٌ ... سُودًا
74	فَسَقَى ... تَهْمَى
6	فَصِرْتُ ... النُّصَالِ
89	فَطَوَّبَى ... يَشَا
22	فَعَنْدَى ... وَرَادٌ
65	فَقَالَتْ ... يَتَّبِرُمٌ
32	فَقَدُّ ... تَمَامِهِ
65	فَقَلْتُ خَضِبْتَ ... الْمُتَتِيمِ
18	فَقَلْتُ دَعِينِي ... الْهَمَمِ
88	فَقَلْتُ لَهَا ... طَائِرٌ
95	فَكَيْفَ ... مَمْدُودٌ
79	فَلَا الْجُودُ ... تَذْهَبُ
108	فَلَا هِيَ ... الْإِلَهَا
101	فَلَا يَغْرُرُكَ ... وَالْخِمَارِ
68	فَلَذَا ... خَلَابٌ
12	فَلَلْخُطَّةُ ... خَاطِبٌ
75	فَمَالَيْتَ ... حَبِيبٌ
69	فَنَزَتْ ... فَفَنٌ
91	فَنَوَالٌ ... مَاءٌ
87	فَوَادِي سَبَاهُ غَزَالٌ رَبِيبٌ
104	فَوَاللَّهِ مَا أَدْرِي أَمْ أَحْلَامٌ ... يُوْشَعُ
40	فَوَاللَّهِ مَا أَدْرِي أَبَا ... أَشْرَبُ
91	فَوَجَّهَكَ ... حَرْهًا
81	فَوَشَى ... بِلَا تَغُرُّ
91	فَهَذَا ... الْوَتْدِ
99	فَهَيْهَاتَ ... لِبَخِيلٍ

ق

103	قَالَ ... فَدَارِهِ
80	قَالُوا ... وَقَمِيصًا

43	قَامَتْ تُظَلِّلُنِي مِنْ ... نَفْسِي
43	قَامَتْ تُظَلِّلُنِي وَ مِنْ ... الشَّمْسِ
52	قَدِشَرَفَ ... أَنْسَانًا
81	قَفُ ... وَالِدِي
63	قَلَبْتُ ... النَّارِ
72	قَلْتُ ثَقُلْتُ ... بِالْأَيْدِي
103	قَلْتُ دَعْنِي ... بِالْمَكَارِهِ
39	قَلْنَا ... قَوْدِ

ك

51	كَأَنَّ ابْنَ ... سَاجِمِ
50	كَأَنَّ السَّحَابَ ... مَدَامِعُ
100	كَأَنَّ السُّنْهَمَ ... خَرُصَانًا
73	كَأَنَّ عِيُونَ ... لَمْ يُثَقِّبِ
5	كَأَنَّ لَمْ ... سَامِرُ
37	كَأَنَّهَا ... كَبْرِيَّتِ
38	كَتَنَفَسِ ... تَتَرَوِّجُ
9	كَرِيمٌ ... وَحْدِي
86	كَسِينِ ... الْعَطَايَا
76	كَفَعْلِكَ ... أَذْنَبُو
50	كَلَانَا ... الْوَطْنِ
15	كُلُّكُمْ ... جَامِلَنَا
5	كَلِمَاتُهُ ... مَفَاصِلُ
45	كُلُّ يَوْمٍ ... السَّمَاءِ
70	كَمَا أَلْحَقْتُ ... الْوَصْلِ
38	كَمَا سَوَّدَ ... غَيْرِهِ
20	كَمْ لَيْلَةٌ ... وَمَضَجِعِ
63	كَمْ مَزْدَهًا ... الْمَقْدَارِ
89	كَمْ مِنْ ... عَدِيمِ
46	كَمْ وَقَعَةٍ ... الْعَاذِلِ
78	كَيْفَ ... وَرِدْفَا

ل

78	لَا تَزُرْ ... عَلَيْهِ
43	لَا تَعْجَبُوا ... الْقَمَرِ
94	لَا تَقْلُ ... الْمَهْرَجَانَ
31	لَا تَوَدِعْ ... مَكْتُومٌ
103	لَئِن أُخْطِئْتُ ... مَنْعِي
76	لَئِن كُنْتُ ... وَكَذَّبَ
42,44	لَدَى ... تُقَلِّمُ
105	لَعَمْرُؤُ ... الْكَرْبِ
103	لَقَدْ أَنْزَلْتُ ... زَرْعٍ
25	لَقَدْ حَازَ ... الْفَضَائِلَ
102	لَقَدْ ظَلَمْتُ ... نَوَاهِلَ
51	لَقَدْ نَشَرْتُ ... رَاقِمٍ
46	لِقِرَاتٍ ... تَنْقُطُ
106	لِكُلِّ ... جَلَالٍ
56	لِكَنَّهُ ... الْمَجْرُوحِ
92	لِلسَّبِي ... مَا زَرَعُوا
5	لِلَّهِ ... الزَّمَنِ
48	لَمْ تَحَكْ ... الرَّحْضَاءُ
70	لِمَنْ تَطَلَّبُ ... مُجْرِمٍ
20	لَمْ يَرَمِ ... الرَّعْبِ
98	لَمْ يَلُقْ ... حَيَاءً
61	لَوْ أَنْ ... الْمَطَالَا
100	لَوْ حَارَ ... دَلِيلًا
6	لَوْ زُرْتَهُ ... دَارٍ
70	لَوْ لَا اشْتَعَالَ ... الْعُودِ
100	لَوْ لَا مَفَارِقَةٌ ... سُبُلًا
49	لَوْ لَمْ ... مُنْتَطِقٍ
79	لَهُ يَدٌ ... يَنْتَثِرُ
8	لَيْتَ ... مُحَمَّدًا هَا
101	لَيْسَ ... وَاحِدٍ

29	مَا أَحْسَنَ ... بِالرَّجُلِ
66	مَا أَسْمَعَ ... صُرَاح
49	مَا بِهِ ... الذُّنَابُ
13	مَا مَاتَ ... عَبْدَ اللَّهِ
90	مَا نَوَالَ ... سَخَاءُ
53	مَتَى كَرَمَتْ ... بَاقِيَا
85	مَتَى يَغْشَى ... يَمِيلُ
108	مُحَمَّدٌ ... وَالْأَوْلَى
68	مُخْلَفٌ ... أَنْوْفُ
51	مَرَّتْ ... الْعَرَبِيَا
108	مَشِيدٌ ... الْمُبَارَكُ
32	مَضَى ... سِجَامَهُ
21	مَغَانِي ... الزَّمَانِ
68	مُفْلِقٌ ... مَخُوفٌ
76	مُلُوكٌ ... أَقْرَبُ
90	مِنَ الْقَاصِرَاتِ ... لِأَثْرَا
70	مِنَ النَّاسِ ... مِثْلِي
27	مَنْحَنَاهَا ... الْجِرَابَا
99	مَنْ رَاقَبَ النَّاسَ لَمْ ... اللَّهْجِ
99	مَنْ رَاقَبَ النَّاسَ مَاتَ ... الْجَسُورُ
21	مَنْ شَرُوطَ ... الْمَكَانِ
70	مَنْ عَاشَرَ ... مُشْرِفٍ
41	مَنْ قَاسَ ... شِكْلَيْنِ
23	مَوَدَّتُهُ ... تَدُومُ
66	مَوْرِدُهُ ... مُطَاحٍ

ن

5	نَطَقُ ... عُقُولَا
51	نَوَدَعَهُمْ ... فَيَلْقَى
47	نَهَبَتْ ... خَالِدُ

88	وَأَبْدَع ... خَالَ
59	وَأَبْيَضَ ... لِلأَرَامِلِ
68	وَأَحْلَمَ ... تَفَنَّفَ
	وَأَحْوَى ... لِعَدْرِهِ
69	وَأَدْرَكَ ... وَرَدًا
95	وَإِذَا أَرْتَحَلْتَ ... مَدْرَارَ
63	وَإِذَا أَظَلَّ ... الْغَرَارَ
26	وَإِذَا الْبَلَابِلُ ... بَلَابِلُ
42	وَإِذَا الْمَنِيَّةُ ... لَا تَنْفَعُ
100	وَإِذَا تَأَلَّقَ ... غَضْبِهِ
63	وَأَرْقَبَ ... الْغَدَارِ
17	وَأَسْتَعَذِبُ ... بِرِهِ
66	وَأَسْعَ ... الْمِرَاحِ
17	وَأَشْرَقَ ... الظُّلْمَا
51	وَأَطْمَعْتَنِي ... النَّجْمِ
63	وَأَعْلَمَ ... الأَقْدَارِ
63	وَأَقْطَعُ ... الأَسْرَارِ
38	وَالْبَدْرُ ... وَتَبْرُجُ
31	وَالسَّرُّ ... مَخْتُومٌ
70	وَالظُّلْمُ ... يَظْلِمُ
14	وَالْعَاشِقُ ... شَاكِرٌ
66	وَاللَّهُ ... رَدَاحِ
105	وَالْمُسْتَجِيرُ ... بِالنَّارِ
103	وَإِنْ تَبَدَّلْتَ ... الوَكِيلِ
36	وَإِنْ تَفَقَّ ... الْغَزَالِ
60	وَأَنْتَ ... قَصْبَا
55	وَأَنْجِدُ ... نَجْدُ
73	وَإِنَّ صَخْرًا ... نَارُ
69	وَإِنِّي يُعْظِمُنِي ... بُرْدًا
60	وَأُورِثُنِي ... وَالْقَلْقَا
66	وَأَهَا ... الصَّلَاحِ

54	وَبَاتَ ... الأَرْمَدُ
22	وَبِالْحَدَقِ ... نَشْوَتِي
51	وَبَدْرٌ ... مُظْلَمٌ
101	وَتَرَى ... سَتُّمَارٌ
38	وَجِنَانٍ ... خَضِرَاءُ
46	وَحَرْفٌ ... النُّقْطُ
66	وَحَصَلَ ... الصَّحَّاحُ
65	وَحَقِّكَ ... مُتَّهَمِي
62	وَحِيدٌ ... الْمَسَاعِدُ
54	وَذَلِكَ ... الأَسْوَدُ
25	وَسَاقٌ ... الأَسَى
65	وَصَارِمٌ ... الرِّمَّاحُ
7	وَعَيْنٌ ... الْمَسَاوِيَا
108	وَفَاقَ عَلَى ... اللَّيَالِي
45	وَفَتَيَانٌ ... الأَطَافِرُ
32	وَفِي اللُّطْفِ ... نَهَابُهُ
70	وَقَائِلٌ بوجهه ... وَقَاتَهَا
17	وَقَائِلَةٌ لِمَ ... فِي الأُمَّمِ
88	وَقَائِلَةٌ وَالدَّمْعُ ... المَحَاجِرُ
9	وَقَبْرٌ ... قَبْرٌ
88	وَقَدْ ابْصَرْتُ ... دَوَاتِرُ
5	وَكَأَنَّ بَرَقَافِي ... مَسْلُولا
40	وَكَأَنَّمَا خَمْرٌ ... لَاحْمَرُ
33	وَكَأَنَّ مُحَمَّرٌ ... زَبْرَجْدُ
34	وَكَانَ النُّجُومُ ... ابْتِدَاعُ
50	وَ كُلُّ غَرِيبٍ ... فَمَنْ
63	وَ كُلُّ مَكَانٍ ... مُحَبَّبٌ
66	وَلَا أَطَاعَ ... رَاحُ
68	وَلَا تُجْزُ ... حَفْفُ
68	وَلَا تَخُنُ ... تَزَيُّفُ
68	وَلَا تَطُنُّ ... تَقَشَّفُ
109	وَلَا زَالَتْ ... مَايْحَادِرُ
37	وَلَا زُورٌ ... اليَوَاقِيْتُ

53	وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنْ سَيُوفَهُمْ...الْكَتَائِبِ
53	وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنْ ضَيُّوفَهُمْ ... وَالْوَطَنِ
91	وَلَا يُقِيمُ ... وَالْوَتْدُ
76	وَلَكُنْتُ ... وَمَذْهَبُ
45	وَالسَّحَابِ ... نَوَاحِيهَا
65	وَلَمَّا تَلَقَيْنَا ... عِنْدَ
72	وَلَمْ يَعْزِ ... بِالْأَلْفِ
100	وَلَمْ يَكُ ... ذُرَاعًا
100	وَلَيْسَ بِأَوْسَعَهُمْ ... أَوْسَعِ
6	وَلَيْسَ يَزِيدُ ... مَا دِحْ
43	وَلَكِنَّ ... أَنْطَقُ
70	وَمَا الْحَسَنُ ... وَالْخَلَائِقِ
26	وَمَا إِنْ ... أَشَابًا
85	وَمَا نَاكَحَ ... سَبِيلُ
5	وَمَحَلُّ ... سَبِيلًا
7	وَمَقْلَةٌ ... مُسْرَجًا
12	وَمَكَارِمُ ... مُتَوَرِّعًا
100	وَمِنَ الْخَيْرِ ... جَهَامُ
45	وَمِنَ الْعَجَائِبِ ... ذُكُورُ
89	وَمِنَ جَهْلٍ ... الْعَلِيمِ
31	وَمَنْذَرْتِي ... كَامِنُ
70	وَمِنَ صَحْبٍ ... كَذِبًا
101	وَمَنْ فِي ... خَضَابُ
63	وَمَنْ لَمْ ... ذَلِيلُ
90	وَنَكْرُمُ ... سَارًا
85	وَهَيْفَ ... شَبَايَا
89	وَيَذْكُرُنِي ... السَّوَابِقِ
98	وَيَرْكَبُ ... مَزْحَلُ

هـ

91	هَذَا عَلَى ... أَحَدُ
4	هُمُ الْكِرْمَاءُ ... الشَّجَرُ

53	هُوَ الْبَدْرُ ... الْوَيْلُ
19	هُوَ الشَّمْسُ ... مَذَانِبُ
108	هُوَ الصَّاحِبُ ... الْمَمَالِكِ
77	هُوَ تَطْبَعُ ... وَعَظِهِ

ى

83	يَا حَامِلُ ... الْفَاخِرُ
63	يَا خَاطِبَ ... الْأَكْدَارِ
15	يَا خَلِيَّ ... زَالُ
76	يَا خَيْرَ ... بَخْلًا
15	يَا رَشِيقَ ... غَالُ
82	يَا صَاحِبِي قَدْ مَرَّ أَيَّامُ الْأَمَانِي وَالْحَيَاءِ
82	يَا صَاحِبِي كُنْ وَأَفِيًّا بِالْعَهْدِ وَأَمْرًا بِالْوَفَاءِ
26	يَا غَالِبَ ... مَغْلُوبُ
49	يَا وَأَشْيَاءَ ... الْغَرَقِ
101	يَبَسَ ... مَغْمَدُ
93	يُحْيِي ... حَسَدًا
90	يُخِيلُ ... أَجْفَانِي
85	يَزِيدُهُمَا ... قَلِيلُ
47	يَضِيقُ عَنْ ... عَسَاكِرُهُ
103	يَقُولُ إِذَا ... فَاكْتَبُوهُ
31	يَقُولُونَ فِي ... غَيْرِ أَسِنَّ

فهرست ابیات فارسی

Sayfa no:

صدر بیت

أ

30	أبِ روی ... یاری
40	آسمان ... آسمان
51	آفتابی ... من تابی
93	آن این ... گفتار
47	آنچنانکه ... آفرین
94	آنچه بستاند ... حصار
291	آن خداوندی ... بقا
87	آن دلبر کز عشقش با دردم و بیدارم
5	آن سرور ... یسار
6	آن قدر ... زورست
48	آن کند ... بکانِ گهر
92	آنکه ترا بند ... پنهان
278	آنکه ذرات ... گوا
110	آنکه صاحب ... اوست
111	آنکه مهر ... قطره است

ا

63	ابر دایم ... بود آثار
81	ابر سیر ... راه پوی
91	ابرنیسان ... بارد در
110	احمد ... اولیاست
120	ادب آموز ... الحق
51	ادب مگیر ... غریب نواز
22	از آن جادوانه ... عناست
14	از آن رو ... جنان

289	از ادب به ... سعی
302	از پی گنج ... دعا
85	از تامل ... شراب
20	از روی ... بینم چمن
64	از زلف ... بان ظلم
40	از سم ... کوه غار
16	از شرار ... طعام
30	از شر دشمن ... شرر
52	از طوق ... فروسپیر
50	از عشق نقش ... بسر
87	از فرقت آن دلبر من دائم بیمارم
76	از مرگ خذر ... نیست
48	ازین پیشم ... از خورنق
142	ازین سان ... انسان
71	اگر بیافت ... بخورد
11	اگر تند بادی ... ترنج
80	اگرچه خط ... برجاست
151	اگر ز جنس ... نسناس
95	اگر ز گوی ... خواهم داد
84	اگر کند لب ... بوسه
38	امر تو همچو ... موجب قرار
64	ای از بنفشه ... پرنیان علم
18	ای از شکوه ... دهان دهن
64	ای از مکارم تو ... آسمان سپر
55	ایا ستاره سپاهی ... غراست
61	ای بت آهن ... غنجه دهن
52	ای خواجه ضیاشود ... ماتم
94	ای داده به ... درویش
82	ای درکف ... ترَح
21	ای ذات تو ... از تو عالی
90	ای روی تو ... بصبوح
10	ایزد چو ... کرد
96	ای شاه ... سخت

94	ای کرده ... خویش
88	ای که هوس ... سوداست
38	این چون ... دودنار
	ب
111	باد تأیید ... خواه او
93	باد صبحست ... عنبر بار
96	باران قطره ... سیل بار
64	بارای پیر ... جوان مقرر
278, 291	باز بر ارواح ... اهتدا
78	باشد او را ... وقت کین
15	بتیغ بید ... اسپرغم
84	بدل عاقلی ... ممکن
93	بدو چیزم ... زنگار
86	بدو معانی ... لاغر
148	بدین ساز ... ساز
18	برآستان ... باشد
12	بر اوج ... مثالی
90	برچوسیمش ... افکار
16	برق از ... نار
92	برلبش ... قرار
52	برمرکز ... مدر
82	برین کوش ... صانع
85	بس که ... نهار
291	بعد حمد بی کران بر رحمت ... کبریا
278	بعد حمد بی کران بر نعمت ... جدا
110	بعد حمد پادشاه ... زوال
50	بعهد عدل ... براعضاست
165	بکوش با دل ... رسید
138	بگوش این ... قند
6	بگوی عیسی ... جان
88	بلبل زطرب ... بیفشاند

59	بلند پایه ... رجاست
84	بلندی ... هم زن
47	بماندی ... چومیم
92	بندِ تو ... برجان
45	بنفشه ... برخاست
67	بویش ... کوثرست
58	به بخت ... دانایی
12	به بزم ... عجم
19	به بوی ... گران
72	بهترخدای ... وگهر
122	به جان سعی ... کمال
86	به جای ... کوثر
58	به حزم ... همتایی
13	به خاک پای تو کردن ... خطاست
78	به خاک پای تو گفتم ... حقیر
73	به دو ... مکنون
25	به زیر ... خضراست
63	به عرق ... در بار
154	به علم کوش ... کلاه
165	به علم کوش که ... امید
81	به غمش ... خطری
86	به فرق ... احمر
48	به که نشد ... مصاب
22	به گنج ... آراسته
25	به یسار ... یسار
15	بیا ای ... اسپرغم
71	بیا بگوی ... چه برد
39,45	بیا به ... برپاست
160	بی ادب ... ادب
114	بیادت گیر ... شخون
26	بیازردی ... آزار
19	بیاض ... رجاست
142	بیاموز این ... نادان

87	بیمارم و بیدارم بی یارم و غمخوارم
27	بیند ... نظر
146	بین که از ... سبیل
62	بینم ... خواب را

پ

111	پادشاه کشور ... تخت
40	پشت ... از غبار
84	پنج ... بگذشت
80	پیش ازین بیش ... بر افلاک
71	پیش ازین گر ... برخوردارند
164	پی علم ... ترا
85	پیکر ... التهاب
67	پیوسته ... شکرست

ت

94	تا ببندد ... یادگار
52	تا تربیت ... نه پدر
27	تا جهان ... افشان کند
69	تا دل من ... فرد
111	تا دهد ... صبا
15	تا صبارا ... بار بار
63	تا غم نخورد ... قیمتی نشد
156	تا نوبهار ... گلستان
52	تا واحدست ... همی شمر
54	ترا پیشه ... خزائن ستم
84	ترا روشنی ... مبین
39	تراست بی ... پیداست
39	ترا به گرد ... مهمان
94	ترا و من ... همتایی
127	تعلم کن ... زمانه

69	تن عیشم ... به خار
40	تنِ من از ... باریکی
15	تو آن ضمیم ... ضیمرانی
15	توانی که ... توانی
119	تو سخن ... گوهر
116	تو قول ... قماری
111	تیغش ار ... مَسام

ج

14	جان ز آرزوی ... موی
88	جانی که ... نیست
20	جایی که ... وطن
160	جد خواهی ... طلب
89	جز از در ... آخر
55	جز اشک ... ستاره
30	جمالش ... یابد کم
142	جنوبی ... دان
45	جهانِ حسن ... ساست
178	جهل را ... عمی

چ

19	چراغ حسن ... سرگردان
111	چرخ پیش ... بهاست
62	چشم من ... گوهر کند
94	چنانکه نیست ... برنایی
39	چو ابرست ... فیض آب
61	چو چشم ... بگشاید
47	چو گردد ... نصرت ضم
43	چو مرگ ... فسونگر
88	چون باد ... بنشانند
84	چون خال ... ماست

12	چون سیم ... درمانی
47	چون فندق ... بشکست
110	چون لغت ... هوس
111	چون که این ... ساختم
157	چونکه تو ... گوش دار
111	چونکه رُمحش ... کند
111	چون که شد ... مرقات الادب
111	چون ندارد ... اختصار
85	چیست آن پیکر ... قرار
85	چیست آن چرم ... کامیاب

ح

61	حال چشمم ... نیکوتر
30	حدیث زلف ... درخم
86	حکت اطرافها ... مطایاً
46	حکی لؤلؤاً ... صناء
142	حمل ثور ... میزان
96	حمله سبک ... بخت

خ

32	خود لاله ... درشبم
66	خلد برین ... بنگری
55	خواهم که ... دوباره
89	خواهی که ... آور
75	خوش بدم ... رخ یار
81	خشنودم ... درعقاب
67	خون دلم ... در خورست
61	خیالات ... گرفت
67	خیره شود ... بگذری

د

53	دانی همه ... عیب
52	در آتش ... جهان
113	در اندر ... بیستی ازو
67	در بوتهء ... زرست
178	درج کردم ... بها
67	در حرقتم ... مقطرست
67	در حسرت ... بر سرست
50	در حضرت ... خطیرست
96	در حیرتم ... گذشت
135	درج کن ... یتیم
90	در دیده ... مجروح
60	در زیر منت تو نهان و مستترم
156	در گوش دار ... فشان
50	در موکب ... امیرست
17	دستهارا ... نشترند
19	دلّت نوشته ... اجراست
62	دل سوخت ... کباب را
46	دم کلك ... قلب یم
92	دوچیز ... احکام
58	دوست دارم ... سوختند
66	دولب ... طری

ذ

131	ذلت جاوید ... بین
110	ذکر او آرایش ... و زن
110	ذکر بسم الله ... حکیم

ر

24	رامش ... مشمار
----	----------------

111	رایهء نصرش ...أفراشته
39	رخت آفتابست ... آفتاب
66	رسوم عادل ... اعدا کم
18	رمح تو ... سنن
147	رنج بود ... سودمند
178	رنج نابرده ... بقا
76	روز پیروزی ... اژدها
76	روزی که ... روا نیست
23	رُو صنمی آرُ برای منصور

ز

30	ز آن آبدار ... خاکسار
23	ز آن دو جادو ... دراز
81	ز آن صدور ... خاک
96	ز آن قطره ... مهر یار
278	ز آنکه علم ... دلربا
291	زانکه نحو ... اکتفا
57	ز آن لقمه ... زیان
110	ز احمدی ... گوش دار
69	زار و زردم ... و زرد
46	ز استقامت ... تفهیم
95	زامتلا چو ... معدهء آن
50	زبأس تیغ ... رباست
81	زبرش دیدم ... شکری
48	ز بی شکری ... خدرنق
55	زتاب پرتو خورشید ... عنقاست
19	زتاب روی تو خورشید ... نواست
61	زچندان ... چندین را
13	زچیز ... قباست
91	زخال ... عنبر
26	ز دست ... منال
95	زرشك ... نماز

50	زسور ... بر جوزاست
24	زطنز ... زنطنز
39	زعکس ... دهان
60	زفرقت ... ماهی
41	زلف تو ... ترست
66	زلفین ... عنبری
20	زهی نهال ... جان
24	زیت رانان آرتیز زیر مردم در مریز

س

85	سال ... اکتساب
6	سُخره ... مسطورست
94	سخن ... تاج دار
67	سرخ ... زرگری
91	سروِ بستان ... نگویم حر
21	سرو را هر ... می گویند
15	سزد ... آردوانی
131	سعی در کسب ... دین
66	سمامل ... هلال علم
86	سمن بساط ... پیکر
45	سمن زباد ... دهان
31	سهم تو ... قدم
67	سیمین ... عنبرست

ش

93	شب ... برخار
67	شد خشک در ... جگرترست
73	شد خیال ... جوی
111	شد کمانش ... هلال
41	شدن ... حیاست
23	شعرم ... مرعش

85	شعلهء ... زهاب
65	شگر است ... شیرینی
24	شگر به ... مهوش
289	شکر حق ... گوشها
23	شکر زلیش ... کش
302	شکر یزدان ... دلگشا
78	شمس ... یمین
54	شود ... عطا
116	شود همچون ... داری
148	شوی شهباز ... پرواز
59	شه ... کش

ص

64	صاحب ... دگر
110	صانع ... وأحد
141	صدف کن ... مرجان
86	صریر ... صُور
24	صنوبر ... صنوبر

ط

111	طالع او تا ... محمود باد
84	طرفه پنجیست ... هشت
85	طرهء شب ... شب تار
46	طوق کبوتر ... همی زنم

ظ

110	ظاهر او ... اسرار حق
89	ظهیر ... سرور

ع

80	عجب نبُود ... دریاست
25	عدلِ توپر ... دوام
75	عفو کن ... عجز
67	عقلم ز عشقِ ... مکدرست
38	عقودِ شبنم ... دندان
178	علم آموز ... ضیا
125	علم خوان ... شادکام
136	علم خوان گر ... رسانیدن
66	عمادِ عالم ... عالم
58	عودِ جان ... افروختند
50	عیسی ... داد

غ

5	غلامانش ... صابی
---	------------------

ف

52	فتاده خال ... خداست
32	فتاده ژاله ... درما غم
67	فخرِ ... برترست
59	فریدون ... عیسی دم
84	فریدی ... معین

ق

38	قادر به ... آفتاب وار
110	قاصر ... و همها
75	قدحی باده ... آثار
18	قیمت اگر ... ثمن

ك

16	كارِ گل ... زار
25	كسى زچون ... چراست
143	كسى كه ياد ... چمن است
88	كسى ماهيت ... خيالى
18	كفت ببسط ... توگواست
17	كف دست ... مقسم
113	كنم گوشت ... نظم مرا
110	كه اندرو ... ادب
133	كه كرد است ... اكبر
66	كه كرد ... محكم

گ

85	گاه اندر ... مآب
81	گاه رفتن ... چوگوى
88	گاه طرب ... برخاست
81	گذرى كردم ... قمرى
25	گرآيى و احوال ... گرآيى
51	گراز عطاي تو ... دريا نيست
71	گر اين كشاد ... بسپرد
302	گر تمنى ... مرا
77	گر دهندم ... آورد
52	گرفت ... افشاني
146	گر كنى ياد ... قيل
30	گرم ... مرهم
137	گر هواى ... هوس
19	گشاده ... كمان
80	گفتا ... شكر
72	گفتم كه تاب زلفت ... تابست
65	گفتم كه چيست آن دهن ... بوستان
65	گفتم كه چيست روى ... ابرسايبان

72	گفتم که دیده ... آفت ابست
65	گفتم که زیر ... کمان
65	گفتم خیال ... آبدان
111	گلبن ... و باد
119	گنج بی ... رنج بپر
129	گنج می خواهی ... رنج بر
161	گوش کن از ... علم
178	گوشها بر احمدی ... بها
302	گوشها بر نظم ... بها
72	گویی که ... ظفر
18	گه معراج ... ابکم
86	گهی میانهء ... خور
11	گیتی ز فر ... جنان
64	گیتی زبان ... کمر

ل

38	لاله ... درکنار
71	لقاءتست ... درمان

م

88	مانند ... نیست
90	ماه گاهی ... نزار
82	محبوب ... فرح
66	محمد ... کرم
110	مختفی ... ظهور
152	مخزن ذر ... من
66	مُدام ... همم
57	مرا چو ... کمال
89	مرا سزد ... لب حور
289	مشمتمل ... گوشها
85	معهء ... خضاب

26	مقرّ ... کیانی
46	مکلاّست ... و بیان
74	مکن بدی ... جزا یابد
14	مگر به ... شمال
88	مگر عقدی ... شمّالی
111	ملك او ... مستدام
85	مَلکَت او ... انقلاب
178	منّت ایزد ... دلگشا
87	من دائم با دردم بی مونس بی یارم
12	من نیازارم ... نازاری
92	من و تو ... سیاه
82	من وما ... تابع
89	منیت ببعد ... الحشا
40	موی مشگین ... تاریکی

ن

123	نار دار ... بره
31	ناصرح ... ندم
27	نالِم از ... چون نال
84	نام بت ... چکیده
130	نام خواهی ... ارثنگ
122	نباشد چنین ... شمال
118	نتوان یافت ... شیرین
30	ندارم ز آن ... من سم
46	نسیم ... هَوَاء
88	نقّاش صبا چمن بیاراست
24	نگارا بر ... نگارا
133	نگارستان چین ... دفتر
13	نماند ... کمین باشد
46	نه نه که ... همی زَنم
96	نیستی ... کنی

و

278	و آنکه او ... انتها
110	و آنکه علم ... بدوست
110	و آنکه امرش ... لامکان
110	واز پی اتحاف ... اَنام
5	ورا خود ... وَصَابِ
278	و ز پس ارسال ... مصطفی
291	و ز پس تبلیغ ... مصطفی
67	وصف ... گوهرست
71	وین ... خورند

ه

78	هرآن ... هواست
47	هرتیر ... نشست
88	هر جاکه توی تفرج آنجاست
71	هرکه ... آیدش
152	هرکه آموخت ... دانستن
110	هر که این ... پیوسته شاد
111	هرکه شد در ... آشنا
149	هرگز دمی ... میپز
150	هست این قطعه ... ز من
71	هست چون ... آیدش
93	هست خطش ... گلزار
41,59	هلال ... پیماست
93	همچو ... شهوار
12	هم رافع ... ضلالی
120	همچو ورد ... رونق
66	همو ... مرهم
57	همه ... سوداست
45	همی بخندد ... لاله بر باران
53	همی بعز ... دهند اقرار

88
25

هنگام نشاط و روزِ صحراست
هوای ... هوایی

ی

157
126
111

یاد دار این ... یادگار
یادگار از ... گوشدار
یاد گیر ... انجمن

فهرست عمومی

Sayfa no:

آ

آیت، 9,28,29,36,42,44,53,54,72,73,76,79,92

ا

ابدال، 280, 281, 288

ابغال، 73

ابن خيثمه، 44

احتراس، 74

احمد، 82

احمدی، 83, 110, 120, 126, 157, 167, 178, 289, 302

ادات تشبیه، 32,35

ارثنگ، 130

ارسال المثل، 62

ارسال المثلین، 62

ارصاد، 77

ارکان تشبیه، 32,37

أری، 5

از خطاب به غیبت، 54

ازدواج، 58

از غیبت به خطاب، 54

از مغایبه به متکلم، 54

استطراف مشبه، 37

استعاره، 32,42,43,44,101

استعارهء بالکنایه، 43

استعارهء بالکنایه و تخیلیه، 42

استعارهء تجریدی، 44

استعارهء تخیلیه، 42,100

استعارهء ترشیحیه، 44

استعاره حقيقيه، 42
استعاره مجرد، 43
استعاره مرشحه، 44
استعاره مطلقه، 43
اسجا، 15,19,31
اسد، 142
اسماء الافعال، 298
اسماء الآله، 283
اسماء الزمان، 283
اسماء المكان، 283
اسم الفاعل، 294
اسم المفعول، 294
اشتقاق اسما، 283
اضافى، 34
اضمار، 8,10,90
اطناب، 10
اعتراض الكلام قبل التمام، 69
اعراب الاعداد و مميزاتها، 299
افعال مقاربه، 89
اقتباس، 89,97,102,103
اقتضاب، 17
الابداع، 94
الابدال، ر. ك: ابدال
الايغال، 73
الاجوف، 285
الاحاد فى الاحاد، 170
الارضيات، 77
الاستخدام، 57
الاستدراك، 94
الاستعاره، 41
الاسجا، 18
الاسم التام، 295
الاشتقاق، 17

الاعراب، 293
الاعنات، 30
الاغراق فى الصّفّة، 89
الافعال الشك و اليقين، 298
الافعال المدح و الذم، 299
الافعال المقاربة، 298
الافعال الناقصة، 298
الاكل فى شهر رمضان، 172
الالتفات، 54
الامثلة، 288
الامر، 282
الامراض المتوارثة والمعدية، 173
الاوامل، 293
الايهام، 55
البروج، 174, 176
التجريد، 76
الترصيع، 11
الترصيع مع التجنيس، 12
التزييل، 73
التشبيهات، 32
التضاد، 27
التضمين، 88
التعجب، 96, 299
التفات، 55
التفريع، 71
التفريق، 90
التفسير الخفى، 94
التفسير الجلى، 93
التفوييف، 81
التقسيم، 90
التكميل، 74
التوشيع، 75
الثلاثى مجرد، 279

الجمع والتفريق والتقسيم، 90
الجوازم، 297
الحجون ، 5
الحذف، 65
الحروف المشبه بالفعل، 296
الحروف الناصبة، 296
الخيفاء، 68
الدرج، 176
الدقاق، 176
الرباعى المجرد، 279
الرجوع، 81
الرقطاء، 67
الزوائد، 287
السهام من البروج، 175
السؤال والجواب، 65
الشمس، 176
الشمس فى كل برج، 176
الصفاء، 5
الصفات، 294
الصرف، 168
العامل المعنوى، 299
العشرة المبشرة، 177
العكس، 80
العوامل، 168
العوامل السماعية، 295
الغنم، 171
الفعل الماضى، 280
القمر، 175, 177
القول بالموجب، 71
الكفارت الاربع، 171
الكلام، 291
الكلام الجامع، 69
الكلمة، 291

الكواكب، 174
الكواكب السبعة، 174
اللازم، 279
اللغز، 85
اللف والنشر، 78
اللفيفين المقرون والمفروق، 286
المبنى، 280, 292
المتزلزل، 94
المتلون، 61
المثال، 284
المدح موجّه، 47
المذهب كلامي، 75
المربّع، 87
المردف، 96
المزارعة، 171
المزاوجه، 76
المزيد، 279
المسمّط، 87
المشاكلة، 80
المشبه، 37
المشبه به، 37
المصحّف، 83
المصدر، 295
المضارع، 280
المضاعف، 284
المضاف، 295
المضاف اليه، 295
المعارف، 300
المعرب، 292
المعمّا، 84
المقدمة، 7,32
المقطّع، 69
المقلوبات، 21

المكرّر، 96
الملمّع، 88
المتنّع، 292
المنصرف، 292
الموزون، 278
الموشّح، 81
الموصلّ، 69
الميزان، 278
الناقص، 286
النحو، 168, 291
النهى، 282
الوزن، 278
الهبة، 172
الهمزة، 287
أماً بعد، 4
امام على، 29,31
امر وجه شبه، 34
امير المؤمنين على، 17,89
امير المؤمنين عمر، 44
اوزان الاجساد المعديّة، 173
اولو العزم، 177
ايجاز، 10
ايراد كلامي، 55
ايّوب، 50
ايهام، 55

ب

بحر رمل، 61,62
بحر سريع، 62
بحر مديد، 61
بدايع السحر المشتمل على صنايع الشعر، 106
بدايع السحر فى صنايع الشعر، 6

بدایع صنایع، 6
بدر، 103
بدیع، 7,11,12,21,95,96
براعت استهلال، 11
بر ترتیب لف، 78
برج شمالی، 142
بلاغت، 7
بلاغت در کلام، 9
بلاغت در متکلم، 9
بلیغ، 12
بنی محارب، (ر.ك. محارب)
بیان، 7

ت

تأکید المدح بما يشبه الذم، 53
تجاهل العارف، 64
تجنیس، 12,25,58
تجنیسات، 12
تجنیس تام، 12
تجنیس خط، 16
تجنیس زاید، 14
تجنیس مرکب، 14
تجنیس مزدویج، 15
تجنیس مطرف، 16
تجنیس مکرر، 15
تجنیس ناقص، 13
تحقیقیّه، 42
تخیل، 55
تخیلیّه، 42,43
تدبیج، 29
تدبیج توریّه، 29
تدبیج کنایه، 29

تذليل، 74
ترصيع، 12
تسجيع، 20
تسهيم، 77
تشابه الاطراف، 78
تشبيه، 32,34,35,36,38,39,40,41,42,43,49,73,97
تشبيه اضمار، 37,41
تشبيه بعيد غير مبتذل، 97
تشبيه تسويه، 37,39
تشبيه تفضيل، 37,40,41
تشبيه عكس، 37
تشبيه كنايه، 37,39
تشبيه مبتذل قريب، 98
تشبيه مركب و مفرد، 36
تشبيه مشروط، 37,38
تشبيه مطلق، 37
تشبيه مفردى، 36
تصريح، 20
تصريح كامل، 20
تصريح موجّه، 21
تصريح ناقص، 21
تصغير الاسماء، 301
تضاد، 27,30,58
تضاد على الترتيب، 28
تضمين، 89,97,102
تضمين المزدويج، 32
تعالى، 54,92
تعقيد، 8
تعقيد لفظى، 8
تعقيد معنوى، 8
تفاهت، 35
تفريق تنها، 90,92
تفسير جلى، 93,94

تفسير خفي، 94
تفوف، 81
تفه، 35
تقابل، 27
تقابل ايجاب و سلب، 28
تقابل تضاد، 28
تقابل تضاييف، 28
تقابل عدم و ملكه، 28
تقسيم، 93
تقسيم تنها، 91,92
تلميح، 102,104,105
تلويح، 11
تلميح انتحال، 97
تنافر، 7
تنافر كلمات، 9
تنسيق الصفات، 59
توابع المعربات، 300
توريه، 29,55,89
توشيع، 75

ث

ثور، 142

ج

جامعه، 90
جدى، 142
جرير، 105
جمع تفريق، 93
جمع تفريق و تقسيم، 93
جمع تقسيم، 93
جمع تنها، 90,92

جمع مع التّفريق، 91
جمع مع التّفريق و التّقسيم، 91
جمع مع التّقسيم، 91
جملهء اسميه، 292
جملهء شرطيه، 292
جملهء ظرفيه، 292
جملهء فعليه، 292
جنوبى، 142
جوزاء، 142

ج

چين، 133

ح

حاجب، 96
حجّاج، 57
حدايق السحر، 6
حديث، 11,13,16,17,18,22,31,32,37,44,56,59,75,89,102,103
حذف، 10
حذف الف، 65,66,67
حذف حروف غير منقط، 69
حذف حروف منقط، 65
حذف منقط، 65
حرافت، 35
حروف الجرّ، 295
حريرى، 56,67,68,69,103,105
حسّ، 42,43
حساب الجمال، 169
حسن التخلّص، 51
حسن التعليل، 48
حسن الطلب، 50

حسن المطلع، 10
حسن المقطع، 52
حسن تعليل، 49
حسّى، 32,33,34,42
حشو، 25,60
حشو قبيل، 60
حشو متوسط، 60
حشو مليح، 60,61
حقيقت شرعيّه، 41
حقيقت لغويّه، 41
حقيقي، 34
حلّ، 97,102,104
حلاوت، 35
حمزه بك، 109
حمل، 142
حموضت، 35
حواس باطنه، 34
حواس خمسّه، 33
حواس ظاهره، 33
حوت، 142

خ

خاتمة، 97
خاصّى، 97
خفي، 98
خيالى، 33
خيف بودن، 68

د

دسومت، 35
دلو، 142

ذ

ذو القافيتين، 63

ذو الوجهين، 52

ر

ردّ العجز على الصدر، 24

ردّف، 31

رسول، 9,11,26,29,34,103

رقطا، 67

ز

زبير، (ر. ك. عبدالله بن زبير)

س

سجع متوازن، 19,20

سجع متوازي، 18

سجع مطرف، 18

سجعي، 20

سرطان، 142

سرقاات خفيّه، 101

سرقاات شعريّه، 97

سرقاات غير ظاهره، 101

سرقه، 98,102

سرقهء محضه، 98,99

سنبله، 142

سياقة الاعداد، 58

ش

- شافعي، 103
شب شنبه، 104
شريك، 105
شعر مردّف، 96

ص

- صاب، 5
صدر، 24,25,26
صفت ابر، 81
صفت اسب، 81
صفت اضافي، 35
صفتي، 34
صله، 60
صنایع شعريّه، 95,101
صنعت توجيه، 49
صنعت توريه، 84

ض

- ضعف تأليف، 8

ط

- طعوم تسعه، 35

ظ

- ظاهر، 98

ع

- عامّي، 97
عبدالله، (ر. ك. عبدالله بن نريد هلالى)
عبدالله بن زبير، 98
عبدالله بن نريد هلالى، 105
عجز، 24,25,26
عجز كلام، 75
عزمن قائل، 54
عطف، 10
عفوصت، 35
عقد، 97,102
عقرب، 142
عقل، 42,43
عقلى، 33,35,42,76
علماء معانى، 12
علم بديع، 4,10,32
علم بيان، 10,32
علم صرف، 109, 278
علم معانى، 7,10
علم نحو، 109
على، 89
على التعيين، 91
عمرو بن العاص، 44
عمى، 105
عيسى بك، 108

غ

- غرابة، 7
غرر شهور، 172
غرض، 32
غرض تشبيهه، 32,36

غروبها، 175

ف

فبعثری، 57

فردوسی، 11

فصاحت، 7,8

فصاحت در متکلم، 9

فصلت، 19

فقره، 77

فواصل، 19,77,79

ق

قابوس، 5

قافیه، 77,96

قال رسول، 34

قبض، 35

قرآن، 19,54,65,74,75,76,77,78,79,80,89,102,103

قرآن عزیز، 23,27,72

قرآن کریم، 26,28,37,42,44,48,55,59,64,93

قرآن مبین، 19

قرآن مجید، 11,13,16,17,18,26,28,31,32,55,62,73,76,92

قریب مبتذل، 97

قطع، 10

قلب، 101

قوس، 142

قول بلغا، 16

قول حکما، 31

قید علی التعمین، 91

ك

- كتاب كريم، 65
كلام باليغ، 10
كلام بلغا، 11,18,19,22,32
كلام فصحا، 23
كلام فصيح، 9
كلام مترسلان، 37
كلام مجيد، 53
كلمات معكوس، 81
كلمات فصيحہ، 9
كمية الامزجة، 173
كنايہ، 29,43,72
كيفيات جسمانيه، 34

ل

- لزوم ماليلزم، 30
لغز، 86,105
لفّ نشر، 91
لفّ نشر مرتّب، 78

م

- متضايفين، 28
متعدّد بإجمال، 78
متعدّد على التفصيل، 78
متنبى، 8
مجاز، 41
مجاز مرسل، 41
محارب، 105,106
محتمل الضدين، 52
محجوب، 96

محمد، 82
مخالفت قياس، 8
مرارت، 35
مراعات النظيره، 46
مرقات الادب، 111
مرقات علم ادب، 108
مساوات، 10
مسائل مهياً، 170
مستعار، 42,43
مستعار له، 42,43
مستعار منه، 42,44
مستعير، 42
مسمط، 87
مشبه، 32,34,36,37,41,97
مشبه به، 32,33,34,35,36,37,39,41,42,43,97
مشبه به مركب، 36
مضارع المعنوى، 299
مطابقه، 28
معارف مشايخ، 31
معانى الحروف، 301
معاويه، 98
معتصم، 20
معن بن اوس، 98
معنوى (ر. ك. تعقيد)
معيار الادب، 302
مقابله، 28,29
مقامات، 103
مقامات حريرى، 67
مقطع، 69
مقلوب بعض، 22
مقلوب كل، 22
مقلوب مجته، 22
مقلوب مستوى، 23

مقلوب معطف، 22
مكرّر، 96
مكنى عنها، 42
مكة، 5
ملحق، 281
ملمّع، 88
ملوحت، 35
موازنه، 19
موجّه، 47
موسى، 104
موصّل، 69
موطنهء قسم، 9
ميزان، 142
ميزان الادب، 289

ن

نابغة، 105
نثر بلغا، 21
نثر فصحا، 76
نحو، ر. ك: النحو
نواصب الاسماء، 297
نواصب الافعال، 297
نون التأكيد، 281

و

واصل، 35
وجه تشبيهه، 34
وجه شبهه، 32,37,41,97,98
وهمى، 33

ى

ياء النسبة، 301

يعقوب، 105

يعقوبيّ، 105

يوسف، 105

يوشع، 104

يوشع بن نون (ر.ك. يوشع)

